

Németh Árpád

A KAMERA MÖGÜL

Németh Árpád

A kamera mögül

Történetek az Újvidéki Televízió fejlődéséből

2006

TARTALOM

Előszó

1968

A kezdet
Az interjú
Az első nap
Az első hónap
Az első napidíjam
Az első munkám
Megérkezett az első fizetésem
A lábtörés
A kupuszinai (bácskertesi) óriáshagyma
A zentai Happening
Találkozás Winussal
Másnap
Lakodalmak
Pénz, pénz, pénz
Magyarokat magyaroknak
Staféta
Lendva
Man The Fair
Weena
Mi, a torreádorok
Baranya
Csirkepaprikás Germayer, módra
Hósvatag
Tánc
Csantavéri téli esték
Újév
Palacsinta aukció
Šušara
Világutazó
Tizenennyolc sárga rózsza
Cirill betűs keresztek
Alkohol
Vénlány
Pontosan
A Kék Csillag
Avanti
Esküvő
Az öreg halász
A „Hoch kultúra”
Dálya
Statisztikusok
A jégtörők
Különös kameraállások
Az új kamera
Mosógép
München
Beléptem a KP-ba
Tito elvtárs, először

1970

Zita!
Az Újvidéki Televízió
Duško
Terepszemle
Beiratkozás
Gál Laci bácsi
A Horgosi csárda...
Tüskés pogácsa
Ősztöndíjak
Tömegsír
Teknősbékaleves
A sorsdöntő határozat
Európai körút
Első színes film
Az Újvidéki Televízió munkatársai lettünk
Dunderski kastély
Megszületett Attila
Önbírálat
Megalakult az első munkástanács
A nagy „művészek”
Szarajevói merénylet
Alapkőletétel
Lakások, lakások
Szigonok
Megérkezett a közvetítő kocs
Virágéknál
Európa – bajnokság
Kongresszusok
Rózsafesztivál
A börtön
Az új lakás
Tenyéren a szív
A palánkai híd avatása
Ejtőernyősök
Lifka
Gál Laci bácsi – másodszor
Közlekedési műsorok
Hamburg
Indul az újvidéki szerb Híradó
Diploma
Ilke
A tévé nagyüzem lett
A kamenicai kórházban
Szürke hályog
Karađorđevo
Cseh Károly, vagyis a Fekete glóbusz
Operáció
Delibláti homokpuszta
Terján
A Messzike
A vajdasági gyógyfürdők és a líkai szomszédaim
A Cannes-i fesztivál
A kopogtatás
Szei bácsi
Buda Brakus
Vajdasági tükör
Napló
Új könyvek. Az emberélet fordulói – Gombosi népszokások
Az első nagy szerencsétlenség

1980

**Kinek mit jelent a Vajdaság?
Stockholm
Tér, idő és lét
Hollywoodi szindróma
Deák Ferenc
Bogdánfi Sándor
Veno Taufer
Holdbéli csónakos (Füstbe ment terv)
A Grimasz
A selyem. Vera és Erzsike
A tanárnők tanárnője Dr. Penavin Olga
Jó éjszakát, gyerekek!
Szerelmi költészet
Tanácsos lettem
Zx
Költők és tájak
Madarak folyója – Fehér Ferenc
Bumeráng
Költők a Tiszáról (koprodukció)
Bognár Antal-portré. Az esélyek írója
Herceg János
A Késdobáló
Leánykút (Devojački bunar)
Ljiljana Petrović-show
Édes Anna
Radnóti Miklós: Erőltetett menet
Szemidegsorvadás
Trieszt
Bouvier
Az igazgatók és a TV szervezete
Majtényi Mihály
Köln – fotókiállítás
Újra Koszovóban
Joghurtforadalom
Szervátültetés
Szabadka 600 éves
A tudományos műsorok sorsa
A Csend világa
A Maslač család
Koppenhága 1997
1999. március 24**

Emlékezetes történetek

Hogy mentünk magunkat a gyors feledéstől

Előszó

Ha az Újvidéki Televízióról van szó, mindig a hetvenes évek elejét emlegetik. Mintha korábban nem is létezett volna magyar nyelvű televíziózás Vajdaságban. Most, 1999 végén, amikor belevágtam e könyv megírásába, már csak néhányan maradtak azok közül, akik 1968-ban elkezdték a műsorok készítését. Úgy döntöttem, mindent leírok, amire emlékszem. Remélem, nem történik velünk is ugyanaz, mint Lifka Sándorral: elsőként ő készített filmet ezen a vidéken, de a hivatalos filmtörténetben pionírként mégsem őt, hanem Milton Manakit emlegetik.

A bombázások után eltávolítottak a munkahelyemről, a dokumentumfilmek szerkesztőségéből. Négyen voltunk ott magyarok, akik közül csak egy maradt állandó munkaviszonyban.

Az a tény, hogy kényszerűségből nem dolgozhattam a tévében, lehetőséget adott arra, hogy írni kezdjek. A memóriámnak köszönhetően még azokat a mondatokat sem felejtettem el, amelyek évekkel ezelőtt hangzottak el. Vannak olyan dolgok is, amelyekre egyáltalán nem emlékszem, valószínűleg azért, mert semmi olyan nem történt, ami nyomott hagyott volna bennem. Egy nagyobb lélegzetű felvételezés után, mint például egy tévédráma forgatása, írásokat, rövid jegyzeteket is készítettem. Most nagy segítségemre vannak az események felelevenítésében. Sőt, 1980-ban, februártól május 4-éig, Tito haláláig, naplót is vezettem. Azt hittem, összedől a világ, ha meghal.

A magánéletem is nagyon össze volt kötve a televíziózással. Emiatt úgy döntöttem, hogy a családomat is bevonom írásaimba. Nemcsak a száraz tényeket igyekeztem leírni, hanem a forgatásokkal összefüggő történeteket is. Ily módon, rajtam keresztül, az én nézőpontomból, de remélem, amennyire csak lehet, objektíven mutatom be az eseményeket.

A bombázások után, a szakszerűtlen kezelés miatt a filmanyag nagy része tönkrement, a dokumentum-értékű filmeket pedig hangárban helyezték el, rendszerezés nélkül. A pára és a meleg majd végleg tönkreteszi őket. Azt, ami pedig VT-re (video-tape) rögzítettünk, szalaghiány miatt letörölték, hogy újabb műsorokat vegyenek fel. Szerencsére, elég sok fotót készítettem a forgatások közben, de előfordult az is, hogy megkértem a kameraasszisztenst, fényképezzen le bennünket. A magyar nyelvű televíziózás legelejéről, sajnos, nem maradt se film, se fotó, csak emlékek, amelyek, ha nem rögzülnek papíron, múlandóak.

1968

A kezdet

1967 decemberében, egy hétvégén, Babi nővérem hazajött Aleksa Šantićról (Sári). Jogászként dolgozott ott a mezőgazdasági birtokon, én pedig munkanélküli voltam. Az a nemzedék, amelynek én is tagja voltam, 1966-ban fejezte be a középiskolát. Az első gazdasági reform korát éltük. Nem volt könnyű munkát kapni. Zomborban laktunk, így csak két választása volt: vagy utazik, vagy Šantićon lakik. Mivel már unta az ingázást, böngészte az álláspályázatokat. Zomborban szeretett volna elhelyezkedni. Amikor azon a nevezetes hétvégén hazajött, újságkivágás volt a kezében: a Belgrádi Televízió újvidéki fiókszerkesztősége több munkahelyre hirdetett pályázatot. Többek között operatőröket is kerestek. Nekem akkor már komoly amatőr filmes tapasztalatom volt. Készítettem néhány amatőr filmet, fotózásban is kaptam diplomát Mataruška Banján, színes diafilmeket is elő tudtam hívni, és már jó néhány sikeres fotó- és diakiállítás volt mögöttem.

Úgy döntöttem, hogy megpályázom az operatőri állást. Veszítenivalóm nem volt, hiszen két év alatt már annyi kérvényt írtam, hogy eggyel, több, vagy kevesebb, teljesen mindegy volt.

Emlékszem arra is, hogy pár hónappal azelőtt még egy autóbusz-kalauzi állást is megpályáztam. Nem engem vettek fel, hanem egy jogi egyetemet végzett fiatalembert. Bizony nehéz volt. Azok, akiknek olyan szakmájuk volt, amivel nyelvtudás nélkül is tudtak dolgozni, zömében elhagyták az országot: 1966 és 1970 között több különvonat hagyta el Jugoszláviát, tele fiatalokkal.

Abban az időben kapcsolatok nélkül nehezen lehetett munkát kapni. Én is érdeklődni kezdtem olyan valaki után, aki tévében dolgozik, de, sajnos, ilyen ismerősöm sem nekem, sem a családnak nem volt. A keresztanyám, Sram Ilona, akkoriban a Rádióban volt szerkesztő. Háziasszonyok részére készített műsorokat, hasznos tanácsokkal, receptekkel látta el őket. Ica néni (így becézték a Rádióban) elég népszerű volt. Nem volt gyereke, s talán ezzel magyarázható, hogy nagyon szerette a keresztmamaságot. Én voltam a tizenegyedik keresztgyereke. Anyámmal Zomborban ismerkedtek meg. Nagyon jó barátnők voltak. Utánam még hatszor vállalta el a keresztanyaságot, így összesen tizenhét keresztgyermekem volt. Anyám, tudtom nélkül, írt levelet Ica néninek, hogy nézzen körül Újvidéken, ismer-e valakit a Belgrádi Televízió fiókszerkesztőségében. Erről a levélről, amit anyám írt, csak pár évvel később szereztem tudomást. Ez akkor történt, amikor Begovics Imrével, a Barázda faluműsor szerkesztőjével, egy véletlen beszélgetéskor, felvételezés közben összekaptunk, és akkor a fejemhez vágta: ha tudta volna, hogy ilyen makacs vagyok, nem hallgatta volna meg Ica néni ajánlását. Amikor hazamentem Zomborba, kifaggattam anyámat, és így tudtam meg, hogy írt a keresztanyámnak. Ica néni a Rádióból ismerte Begovicsot, mivel tévés pályafutása előtt ott dolgozott, mint a faluműsor szerkesztője.

Decemberben, amikor pályáztam, még nem is tudtam, hogy ez a fiókszerkesztőség milyen műsorokat készít, kik dolgoznak ott, sőt, azt sem tudtam pontosan, hogy milyen feladatok várnak rám.

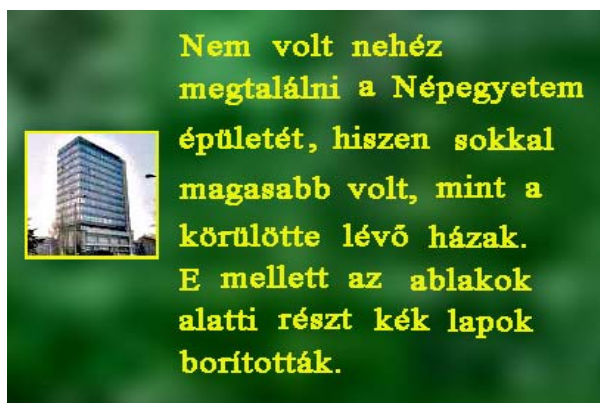
Reménykedve vártam a választ Újvidékről.

Babi nővérem egyre biztatott, hiszen magyarul tudó, tapasztalt fotós, illetve amatőr filmes kevés volt Vajdaságban. Nem kértek egyetemi végzettséget, elegendő volt bármilyen közép-

iskola. Én kereskedelmi középiskolát végeztem, még hozzá könyvelői szakot, ami nagyon népszerűtlen szakma volt. Ezért nem is csoda, hogy nem kaptam sehol sem állást. Ezzel a szakmával külföldön se tudtam volna érvényesülni.

Az interjú

1968 januárjában megérkezett a levél Újvidékről. Izgatottan bontottam ki. Beszélgetésre hívtak a szerkesztőségbe. Fejős István főszerkesztő írta alá a meghívót. Nagyon megörültem. Huszonhárom éves voltam, és reméltem, hogy ez lesz az első munkahelyem.

Gyermekkoromban jártam utoljára Újvidéken. Ica néninél voltam látogatóban, s most is úgy gondoltam, hogy előbb hozzá megyek, és reméltem, majd elmagyarázza, hol is van a Munkásegyetem, ahol jelentkeznem kellett. Úgy is történt. A megbeszélte interjú előtti napon érkeztem Újvidékre. A keresztanyám elmondta, hol található a Munkásegyetem, és a lelkemre kötötte, hogy viselkedjek rendesen, mit mondjak. Egész előadást tartott, mint egy falusi gyerekeknek, aki először jön a nagyvárosba, és nem tud viselkedni. Türelmesen végighallgattam. Nem akartam ellenkezni.

Másnap 10 órára szólt a meghívó. A fiókszerkesztőség irodái a Munkásegyetem 11. emeletén voltak. A folyosón többen várakoztak. Csatlakoztam hozzájuk. Ott ismerkedtem meg Varga Zolival és Szabó Sándorral, akikkel később dolgoztam. Ők a világosítói munkahelyre pályáztak. A titkárnő, Szilágyi László felesége, egyenként szólított bennünket. Fejős István főszerkesztő szívélyesen fogadott, felállt és üdvözölt:

– Te vagy Németh Árpád, Zomborból?

– Igen – hebegtem.

Részletesen elmagyarázta, hogy ez a Belgrádi Televízió magyar nyelvű fiókszerkesztősége. 1967. december 15-én alakult. Többek között újév napján jelentkezett a magyar szerkesztőség

egy rövid zenés műsorral, amit Slavuj Hadžić, a Belgrádi Televízió tudósítója készített. Mivel a szerkesztőségben magyarul folyik majd a munka, logikus, hogy magyar operatőröket keresnek. Két operatőrt szerettek volna alkalmazni. Miután elmondta, hogy milyen a munka a szerkesztőségben, érdeklődni kezdett a fotós és amatőr filmes tapasztalataimról. Mindent elmondtam, amiről úgy gondoltam, el kell mondanom. Megmutattam az elismeréseket is, amelyeket különböző kiállításokon kaptam. Figyelmesen végighallgatott, megnézte a papírjaimat, és azzal búcsúzott el tőlem, hogy majd értesítenek. Amikor Ica nénihez értem, aki a Jovan Bošković utcában lakott a férjével, már izgatottan várt rám. Mindent kikérdezett: kivel beszéltem, mit mondtam, mit mondott Fejős... Furcsállottam a viselkedését, de később rájöttem, miért volt a számára mindez fontos: Ő ajánlott, és jó benyomást kellett keltenem a főszerkesztőben.

Rövid városnézés után délután hazautaztam. Egész úton elemeztem a történeteket. Reménykedtem.

Az első nap

Talán még tíz nap se telt el, amikor levélben értesítettek, hogy felvettek a Belgrádi Televízió magyar szerkesztőségébe operatőrnek. Már másnap jelentkeznem kellett. Nagyon boldog voltam. Nemcsak azért, mert megkaptam az állást, hanem azért is, mert olyasvalamivel fogok foglalkozni, amit nagyon szeretek. Szerencsésnek tartottam magam. Anyám egy kis bőröndbe berakott két-három inget, gatyát, zoknit. Nem sokat, hiszen többet nem is tudott, mert igen szegények voltunk. Amikor először Újvidéken jártam, megegyeztünk a keresztmamával, ha megkapom az állást, nála lakok addig, míg fel nem találom magam.

Másnap délelőtt, ez február elseje vagy másodika volt, megismerkedtem a szerkesztőség többi tagjával: Begovics Imrével, a Barázda című faluműsor szerkesztőjével, Lányi István rendezővel, Boross István énekessel, ő volt a gyártásvezető. Ők mind az Újvidéki Rádióból jöttek. Szilágyi Gitta volt a szerkesztőség titkárnője. Póth Imre, akit jól ismertem, hisz ő is fotós és amatőr filmes volt, meg én voltunk az operatőrök. Darko Živni, aki az akkori Neoplanta filmvállalatból jött át, operatőr-asszisztens volt. Kiss Béla rádiós lett a hangmérnök, az ómoravica (bácskossuthfalvi) Stanyó Karcsi elektrotechnikus pedig a világosító, Kis István a gépkocsivezető, Turánszki Erzs, aki a Vojvodinában kosarazott, a kézbesítő. A többiek tiszteletdíjasok voltak.

A Munkásegyletem 11. emeletén csak öt terem volt a miénk: Fejős elvtárs (mert akkor mindannyian így szólítottuk) irodája, előtte Gitta titkárnő szobája a folyosó egyik felén, a másikon meg egy kis, 6x6 méteres szoba, amit stúdiónak használtunk. A stúdió melletti irodában ültünk mi, többiek. A folyosó végén volt még egy kis vágószoba.

Fekete-fehér, 16 milliméteres Ferrania F-32-es és Gevaert R-36-os fordítos filmet használtunk. Később tértünk át a Kodak-filmre. Egy nagy, nehéz Auricon 16 stúdiókameránk volt. Ha hangos felvételt kellett készíteni, akkor Belgrádból hoztak magnetofont, mert az nekünk még nem volt. A filmet is Belgrádba kellett vinni, előhívatni, és aztán visszahoztuk Újvidékre, bevágni, montírozni. Vékás Éva volt a filmvágó. A világítást Stanyó Karcsi úgy oldotta meg, hogy 6 Nitraphot 500 wattos égőt szerelt fel az állványra, azzal világítottuk meg a riportert és az alanyt. Ezeket az égőket a falusi asszonyok is jól ismerték, mert velük melegítették a kiscsirkéket, de a mi világítási szükségleteinket is nagyon jól kielégítették. Terepre egyetlenegy Land Roverrel mehettünk. Mivel sokszor nem fértünk be mindannyian, Fejős saját Škodáján jött utánunk. Nagyon szerény volt a felszerelésünk. Nekem, mint operatőrnek, nem volt külön kamerám. Póth Imrével váltottuk egymást a stúdióban a kamera mögött. Kiss Béla is csak később kapott felszerelést a hangfelvételek készítéséhez.

Abban az időben két generáció dolgozott a szerkesztőségben. Az (idősek), Fejős, Begovics, Lányi, Boross Pista, Kiss Béla, Kiss István, negyven-ötven év közöttiek, míg a (fiatalok), Póth Imre, Vékás Éva, Turánszki Erzs, Stanyó, Darko Živni, később pedig Varga Zoli és Szabó Sanyi világosítók és én, 23 – 30 év közöttiek voltunk.

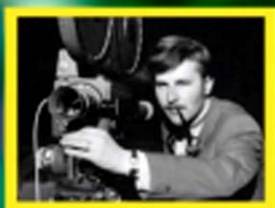
Az első hónap

Az első hónapban nem sokat dolgoztam. Először is azért, mert nem volt külön kamerám, másrészt, mert még mindig gondot okozott a hangfelvétel: nem volt magnetofonunk. Hetente mindössze három 15 perces műsort készítettünk: a faluműsort, egy politikai kerekasztal-beszélgetést és egy kulturális magazint. Mindhármát Belgrádból sugároztuk. A faluműsor, a Barázda vasárnap, a Körkép – kulturális magazin, hétfőn és a politikai műsor, a Házunk táján, szerdán jelent meg a tévé képernyőjén.

Nem sokkal ezután Belgrádban is kaptunk egy szobát a szerkesztőség számára. A Takovska utcai épületben, az ötödik emeleten, a koszovói albán kollegák mellett. A szerkesztőségünk Prištinában ugyanúgy működött, mint a miénk, Újvidéken. A magyar és az albán szerkesztőség a Belgrádi Televízió informatív műsorához tartozott. Így a szerb kollegákkal együtt 450 – 500-an lehettünk. Február közepe táján Fejős megunt, hogy nem tudunk hangos felvételeket készíteni. Beültette a kocsijába Kiss Bélát, a hangfelvételezőt meg engem, és elindultunk Belgrádba felszerelést szerezni. Fejős előzőleg valószínűleg már intézkedett telefonon. Amikor ugyanis Béla és én jelentkeztünk a produkciós titkárnőnél, ő már tudott rólunk. Ružica fogadott bennünket. Elmondtuk neki, hogy mi járatban vagyunk. Én kamerát kértem, Béla meg magnót, felszereléssel. Az alatt a tíz perc alatt, amíg ott ültünk az irodájában, és az igényünket soroltunk, legalább hatan jöttek hozzá különböző kérésekkel. Gyorsan mindent megoldott: vagy úgy, hogy azokat, akik hozzá fordultak, lekiabálta, vagy néhány telefonnal. Nagyon ügyes asszony volt. Úgy tűnt, mindenről tud, és mindenkit ismer.

**Az amerikai AURICON
gyártmányú stúdió filmkamera,
110 voltos áramra működött**

**Németh Árpád
munka közben.**

A vezetéknévére pontosan nem is emlékszem. Lehet, hogy Micić-nek hívták. Számunkra csak Ružica volt, akihez mindig elmehettünk, ha valami kellett a produkcióhoz. Évekig hozzá jártam én is, ha valami problémám volt.

A beszélgetés végén én egy Paillard-Bolex kézikamerát kaptam. Kiváló kamera volt, de csak vágóképek felvételezésére szolgált. Hangos felvételre nem lehetett alkalmazni, mert rugós volt a motorja, és zúgott felvétel közben. Harminc méter filmtekercs fért bele, ami 2,30 perc filmre vett anyagot jelentett. A kezelése könnyű volt. Minden jelenet (káder, snitt) után a rugót fel kellett húzni. Egy felhúzással 40 másodpercet lehetett filmezni, ami rendszerint elegendő is volt. Egyszerűbb filmtrükkök készítésére is alkalmas volt, mint például a besötétítés, kivilágosítás, úsztatás. Magán a kamerán 3 objektív (lencse) volt: egy széles látószögű, egy normál és egy teleobjektív. Mivel a kamerában nem volt beépített fénymérő (az akkori kamerákban ez nem volt szokás), külön katonai típusú Weston-mastert kaptam. A kamerához 100 doboz Ferrania F-32-es és Gevaert R-36-os fordítós filmet is adtak a raktárból.

Az egyik négyszer érzékenyebb, mint a másik. Az érzékenyebbel lehetett a benti felvételeket készíteni. Bőrtáska is járt a kamerához és a filmekhez.

Béla egy elemes magnetofont kapott. Úgy nézett ki, mint egy fadoboz. Nem fekvő, hanem álló magnó volt, rugós motorral. Egy felhúzással öt percig működött.

Nagy örömmel mentünk fel az ötödik emeletre, a szerkesztőségbe, ahol Fejős már várt bennünket. Megmutattuk neki az újonnan szerzett felszerelést. Elmagyaráztuk a kamera és a magnó lehetőségeit. Fejős nem volt megelégedve a magnóval. Korszerűbbre számított.

– Majd kérünk újabbat – nyugodott bele a végén. – Nem lehet mindent egyszerre – mondta.

Számomra volt egy szomorú híre.

– Az adminisztráció nagyon lassan dolgozik – mondta, s így nem februártól, hanem áprilistól fognak hivatalosan felvenni. De ne aggódjak, próbált megnyugtatni, addig is tiszteletdíjas leszek. Ezt a két hónapot még bírjam ki. A fizetésem ugyanannyi lesz. Az igazat megvallva, nem tudtam, mennyi az az „ugyanannyi”, mert a fizetésről soha szó sem esett. Én már annak is örültem, hogy dolgozhattam.

A tévé épületében, a hatodik emeleten volt egy nagyon jó étterem. Csak hideg ételeket kínáltak, főleg nagykereskedelmi áron. Ott ettem életemben először užicei kajmakot, a híres szerbiai tejfölt. Nagyon ízlett. Mi, Zomborban, abban az időben nem is hallottunk.

Késő délután volt, mire visszaértünk Újvidékre. A kamerát és a magnót a Munkásegyletem 11. emeletén bezártuk egy szekrénybe. Utána egész éjjel forgolódtam az ágyban, aggódtam, nehogy valaki ellopja a kamerát, mert az nekem, eddigi amatőrnek, a profivá válás mérföldköve volt.

Az első napidíjam

Másnap elsőként érkeztem a szerkesztőségbe. Újra elővettem a kamerát, és tüzetesen átnéztem. Elolvastam a használati utasítást is. Ez nem volt különösebben nehéz, mert annyit tudtam angolul, hogy az útmutatót megértsem. Később Gitta titkárnő hívott, hogy vegyem fel a napidíjat. Először nem értettem, miről van szó. Megmagyarázta: aki bárhová, Újvidék határán kívülre utazik, annak napidíj jár, hogy fedezni tudja a költségeit: az ebédet, a vacsorát és a többi kiadást. Aláírtam egy papírt, és Gitta a kezembe nyomott nyolcezer dinárt. Meghökkenem, és zavarba jöttem: hiszen én csak nyolcvan dinárt fizettem a Belgrádi TV-ben az ebédért. Próbáltam megmagyarázni, hogy ez a többszöröse annak, amit fizettem. Nevetve mondta: a vállalat előírásai szerint mindennapra, amelyet valaki Újvidéken kívül tölt, és ha ez 8 vagy 12 óránál több, ennyi pénz jár, és senkit sem érdekel, hogy az illető mennyit költ el ebből a pénzből. Mindenkinek önmagának kell gazdálkodnia a kapott összeggel. Végül is örültem a pénznek, mert a Zomborból hozott tartalékom már a végét járta. Amikor megérkeztek a többiek, büszkén mutogattam a Belgrádból hozott kamerát. Kiderült, hogy Póth Imre is kapott néhány nappal ezelőtt, csak nem dicsekedett vele. Beszélgettünk, kávézhattunk, ismerkedtünk egymással. Mi, fiatalok, nagyon összetartottunk. Az idősebbeket nem számítva a fiatalok közül csak Varga Zoli világosító és Póth Imre operatőr volt újvidéki, mi, többiek, Vajdaság más-más tájairól jöttünk.

Aznapi nem kaptunk semmilyen munkafeladatot. Dél körül lehetett, amikor Boross István, az énekes, akit mi, fiatalok sokáig Boross bácsinak szólítottunk, szélnek eresztett bennünket. Hazamehettünk. Elhaladva Gitta irodája mellett, beköszöntem neki. Még mindig nem ment ki a fejemből a napidíj-ügy. Ennyi pénz egyszerre! Visszaköszönt, de nem emelte fel a fejét. Papírokat rendezgetett. Már elhaladtam az irodája előtt, amikor utánam kiabált, hogy jöjtek

vissza. Rögtön az jutott az eszembe, hogy a napidíj félreértés volt, vissza kell adnom. Amikor bementem hozzá, a kezembe nyomott egy vastag borítékot, azzal a magyarázattal, hogy a napidíjakat nem itt, Újvidéken, hanem Belgrádban számolják el.

Borosztól megtudta, hogy valószínűleg már pár nap múlva ismét terepre megyek dolgozni, s ezért úgy gondolta, ad egy kis napidíj-előleget. Húsz napra valót. Amikor leutazom, ismét kapok pénzt. Nekem csak az a kötelességem, hogy jelezzem, mikor voltam terepen. Nyilvántartja az utazások időpontját, s ha összejön a húsz nap, elszámolunk, s újra ír ki előleget.

Kinyitottam a borítékot, és megszámláltam a pénzt. Kiderült, hogy százhatvanezer dinárt kaptam. Nagyon jó érzés volt keresőnek lenni, hiszen tegnap mindössze csak néhány száz dinárom volt, annak a töredéke, amit még otthonról hoztam, ma pedig gazdag ember vagyok.

Otthon elmondtam a keresztanyámnak, milyen kellemes meglepetés várt rám a szerkesztőségben. Nagyon értelmesen reagált. Megjegyezte, hogy ez természetes, és most, hogy már van pénzem, kereshetnék magamnak albérletet. Segít a keresésben, és ha tud valamit, majd szól. Egyelőre ebben maradtunk.

Az első munkám

Néhány nap múlva meg is kaptam az első munkafeladatot. Újvidékről kellett felvételeket készítenem egy politikai jegyzethez. A nevezetesebb épületeket, a központot, a járókelőket kellett filmre vennem. Akkoriban mi ezeket neutrális városképeknek hívtuk. Most inkább intermezzónak neveznék... Igaz, hogy külső felvételekről volt szó, de azért megkértem Zolit, a világosítót, hogy jöjjön velem. Helybeli lévén jobban ismerte a várost, mint én. Mindössze egy percnyi anyagra volt szükségünk. Az utasítás szerint „egy a háromhoz” dolgoztunk. Ez azt jelentette, hogy mindig háromszor annyit kellett felvenni, mint amennyi a műsorban ment. Zolival bejártuk a várost. Útközben még arra is volt időnk, hogy megigyunk egy kávé az

egyik presszóban. Egész délelőtt barangoltunk. Vigyáztam, hogy szép napos, világos felvételeket készítsék, hisz ez volt az első munkám.

Dél körül lehetett, mikor elkészültünk. A filmszalagot, Erzsi, aki akkoriban kifutó volt, mindjárt Belgrádba vitte előhívatni. Még aznap este vissza is hozta. Vékás Évával együtt vágtuk az anyagot. Amikor láttam, hogy minden rendben van, megnyugodtam.

Másnap Éva bevágta (összemontázsolta) a felvételeket, és Milenkovics Szvetiszláv, aki akkoriban még a Rádióban dolgozott, de nálunk tiszteletdíjas bemondó volt, „ráolvasta” a szöveget. Szvetiszláv Magyarországon született, '56-os menekült volt, s a nevével ellentétben tökéletesen beszélt magyarul. A másik bemondónk, Szakács Ágota szabadkai volt, és a mi generációnkhoz tartozott.

A műsorkészítés a következőképpen történt:

A terepen, Vajdaság-szerte vagy Újvidéken felvettük (felvételeztük) a műsorba tervezett anyagot. A filmet (néha pár száz, de volt, amikor ezer métert), Erzsi vagy valaki, akinek éppen dolga volt Belgrádban, elvitte előhívatni. Megvárta, s még aznap vissza is hozta. Másnap Éva a szerkesztővel, vagy a rendezővel lerövidítette.

Kivágták a műsorból, ami rossz, vagy hosszú volt. A zenét „aláhúzták” a kép alá. Sorba rakták a riportokat, úgy, hogy ne legyen az egész hosszabb 12 – 13 percnél. A műsor sugárzásának napján a bemondók, Szveti vagy Ági, leutaztak Belgrádba az adásrendezővel együtt. Akkoriban Kaupert Irén volt az adásrendező. Amikor a műsor sugárzásra került, a bemondók beültek a stúdióba, adásrendező pedig a keverőpult mögé. A bemondó bejelentette az adást, Irén elindította az elkészített riportokat, és „ment” a műsor. Ha a két riport között valami összekötő szöveget kellett mondani, a stúdióban ülő bemondóra hárult a feladat. Így készítettük a műsorokat, hetente háromszor.

A '68-as évek közepe táján Irént komoly baleset érte. Pár perccel az adás kezdete előtt a bemondók gyalog lesétáltak a stúdióba, Irén pedig lifttel indult le a műsorral, a filmanyaggal. A lift a harmadik emeleten beragadt. A liftajtót nem lehetett kinyitni. Irén hiába kiáltozott segítségért. Főleg azt próbálta megértetni, hogy siessenek, mert a műsor, amit adásba szántak, nála van. A bemondók, akik időközben a stúdióba értek, nem tudtak mihez kezdeni. Ilyen esetre nem készültek fel. Az adás elmaradt. Intermezzo ment helyette. Ezután hozták meg a rendeletet, hogy annak a személynek, aki műsort (filmet) viszi a stúdióba, nem szabad lifttel közlekednie. Irénnek megbocsátottak.

Megérkezett az első fizetésem

Már április volt, amikor megkaptam az első tiszteletdíjamat. Szép kis összeg volt, valószínűleg azért, mert pótolták a kéthónapos lemaradást. Elég kevés holmival érkeztem Zomborból Újvidékre, s épp itt volt az ideje, hogy vásároljak magamnak néhány öltönyt. Abban az időben még nemigen volt nagy áruház Újvidéken. A katolikus templom körüli üzletekben lehetett elegánsabb ruhát vásárolni. Bementem az Uzor egyik üzletébe, s tétován, tanácstalanul nézelődtem, tébláboltam. Szerencsémre találkoztam Évával, a vágó kolléganőmmel. Ő is vásárolni jött. Láttam rajtam, hogy tanácstalan vagyok. Hozzám lépett. Elmondtam neki, hogy öltönyt, alsóneműt, cipőt keresek.

– Na, én majd felöltöztetlek! Persze, a te pénzeden – mondta.

Így is történt. Kiválasztott nekem három öltönyt: egy feketét, egy kéket és egy nyári, világosszürkét. Öt inget, tizenkét alsónadrágot, tíz pár zoknit, két pár cipőt... Mindenre gondolt. Betartotta a szavát, tetőtől talpig felöltöztetett. Neki már nagy tapasztalata volt az ilyesmiben, hisz fiatal házasságok voltak Latinović Petarral, aki akkoriban, mint szabadművész, szintén operatőrként dolgozott a Neoplanta filmvállalatban.

Taxival kellett hazavinnem a rengeteg ruhát: annyi dobozom volt, hogy nem bírtam volna, még kétszeri fordulással sem. A legérdekesebb számomra az volt, hogy a tiszteletdíjam elég volt mindarra, amit megvettem.

Amikor hazaértem Ica nénihez, nem győzött csodálkozni, s a végén megjegyezte: mivel most már van mit felvennem, ideje, hogy albérleti szoba után nézzek.

A tévében érdeklődni kezdtem a kiadó szobák iránt. Az újságokban néztem a hirdetéseket. Pár nap múlva találtam egy megfelelő szobát az akkori Micsurin utcában. Amikor Ica néninek elűjságtam a hírt, elsápadt, és nagyon mérges lett.

– Te a Micsurin utcába nem mész! Oda, az Isten háta mögé, abba a sárba, nem és nem! Neked a Limánra kell menned! Minden normális ember ott él! – mondta.

Ami igaz, igaz... Bevallottam, hogy tulajdonképpen nem is tudom, hol van a Micsurin utca. Az újságban olvastam, és úgy tűnt, hogy az megfelelő.

– Szó se lehet róla! – dühöngött Ica néni. Majd én körületelefonálom az ismerőseimet, és találunk neked egy rendes szobát a Limánon – mondta.

Úgy is történt. Pár nap múlva kezembe nyomott egy papírt, melyen egy lakcím volt: Limán-2. F. – IX. emelet. Ez az annak a két hosszú, strand melletti épületnek az egyike a híd közelében, limáni parkkal szemben. Háromszobás, Dunára néző lakás volt. Akkoriban még majdnem semmi sem volt az épület és a Duna között, kivéve egy nagy benzinkutat, amelyet főleg a teherautók használtak. Limán-3. még nem is létezett. A helyén csak homokbuckák és nádas volt. Hogy is tudhattam volna, hogy miért van a Micsurin utca az Isten háta mögött, amikor én inkább a Limánon éreztem magam úgy, mint a város szélén. Ne feledjük, 1968-at írtunk. A Limán nemcsak azért volt a számomra a város széle, mert körülötte nádas volt, hanem azért is, mert eddig az Ica néninél, a Ruđer Bošković utcában laktam, Újvidék központjában.

A limáni háromszobás lakásban az egyik szobát bútorozatlanul béreltem, a másikban két egyetemista lakott. A harmadik szobát még nem sikerült kiadni. Gyorsan vettem egy heverőt, egy kis asztalt, meg egy széket. Ágyneműt kaptam a keresztmamától. Egyelőre ennyi bútor elegendő volt, mert úgy is csak aludni jártam haza. Minden időmet a tévében vagy a városban töltöttem.

A lábtörés

Egyre többet jártunk terepre. A Barázda című műsor volt a kedvencünk. Póth Imre operatőrkollegával megbeszéltük, hogy elosztjuk egymás között a műsorokat. Akkor már hetente készítettük a műsort: a Barázdát, a Körképet, a Kerekasztalt és egy tájékoztató műsort. Mind a négynek a nevét felírtuk egy darab papírra, kalapba tettük, majd sorsoltunk. Nekem a Barázda és a Körkép jutott. Mivel Boross bácsi is jelen volt, így már tudta, hogy közülünk kit, melyik műsor felvételezéséhez kell beosztani.

A Barázdát Begovics Imre szerkesztette, munkatársai pedig Grízer Magda és Zsérity Irma voltak. Begovics nagy tapasztalattal rendelkezett, hiszen azelőtt a Rádióban dolgozott. Már tizenöt vagy húsz éve járta Vajdaságot. Ismert minden magyar lakta falut, minden téveszelnököt. A tévéseknek akkoriban nagy tekintélyük volt, mindenhol örömmel fogadták őket.

A faluműsor készítésénél, a rossz utak, a sáros falusi utcák miatt, mindig a Land Rower terepjárót használtuk. A kocsinak hat ülése volt. Idővel kialakult, hogy kinek, hol van a helye. Elöl, közvetlenül a gépkocsivezető mellett (aki mindig Kiss Pista volt) ült az operatőr, tehát Póth Imre, vagy én. Mellettem az újságíró vagy a rendező. Ez volt az első sor. A második sorban a sofőr mögött ült a hangfelvételező, mellette középen az operatőr asszisztense. Az újságíró vagy a rendező mögött pedig a világosító. Ez az ülésrend évtizedekig nem változott. Azért alakult így, mert mint az közismert, a filmforgatáson nincs demokrácia. Pontosan tudni, hogy a forgatással kapcsolatos döntéseket a rendező, az újságíró, majd utána az operatőr hozza meg. A többieknek ezeket a döntéseket kell végrehajtaniuk.

Egy alkalommal Moravicára (Bácskossuthfalva) utaztunk. Ha jól emlékszem, Grízer Magda volt az újságíró. Rendező nem jött velünk. A templommal szembeni épületben volt a mezőgazdasági birtok irodája. Már vártak bennünket, mert telefonon előre bejelentkeztünk. Az igazgató derűs arccal köszöntött bennünket.

– Jaj, de örülünk, hogy ma jöttek! Ma reggel eltört az egyik borjú lába. Le kellett vágnunk. Úgy döntöttünk, hogy borjúpörköltet készítünk belőle. Nagy gondban voltunk, hogy ki fogja ezt megenni. –

Mondtuk, hogy mi majd feláldozzuk magunkat.

A tévesz irodái mellett egy kis étterem is volt. Ott tálalták fel a pörköltet. Amikor már azt gondoltuk, hogy indulni illik, frissen sült, szalagos, málnalekvárral töltött fánkot hoztak. Nekem a pörkölt is elég volt.

A kupuszinai (bácskerteszi) óriáshagyma

Telefonon jelentették Kupuszináról (Bácskertesről), hogy rekord méretű, óriás hagyma termett. Jóska bácsi, a termelő, a mozival szemben lakott.

– Nyugodtan keressék fel, majd tőle megtudnak mindent – javasolta a falubeli telefonáló.

**Bácskertest
már gyerek korom óta jól ismertem.
Közel van szülővárosomhoz.
Barátaimmal sokat jártunk oda
horgászni és udvarolni**

Begovics, a faluműsor szerkesztője, nagyon érdekesnek találta a témát, ezért elhatározta, hogy velünk jön. Gyorsan megtaláltuk a mozi épületét. A templom, a kultúrház, a mozi és a kocsmá minden faluban általában a központban volt. Nem tudtuk pontosan melyik Jóska bácsi háza, de biztosak voltunk benne, hogy megtaláljuk. Borosnak, mint gyártásvezetőnek, volt ez a kötelessége. Bementünk az első házba. Az udvarban egy középkorú asszony teknőben mosta a paradicsomot. Körülötte már sorakoztak a tiszta, vizes literes üvegek. A paradicsomfőzés ideje volt.

Miután elhangzott a szokásos köszönés, Boros mindjárt a lényegre akart térni:

– Mi a televíziótól vagyunk, és. – magyarázta volna, de az asszony közbevágott: – Nem nálunk romlott el a tévé. A szomszédban, Örzse néninél. Ő hívta ki a mestereket. Nálunk jó a kép – magyarázta az asszony, miközben a szeme rajtuk ragadt, a kezével meg megállás nélkül dolgozott.

Boros ezek után másként próbálkozott.

– A hagymás Jóska bácsit keressük. Azt, akinek óriáshagymája termett az idén. – mintha nem is hallotta volna, hogy az előbb mit mondott neki.

Az asszony abbahagyta a munkát, és felállt. Csak a Boross arcát nézte,

– Ja, hát maga a Boross István, az énekes. Föllépnek estére? Mirjana? Hol van? Nem jött magával? –

Elég sok időbe telt, mire megmagyaráztuk, hogy nem mi vagyunk a tévészerelők, és hogy Boross nem énekelni jött. A végén megtudtuk: a hagymás Jóska bácsi két házzal odébb lakott.

A zentai Happening

1968 nyarán történt. Akkor már a Land Roweren kívül egy Fiatunk is volt. Amikor kis kamerával mentünk felvételezni, nem kellett a nagy kocsi. A Fityóban elfértünk hárman és a felszerelés is. Rendszerint az újságíró, az operatőr és egy világosító ment terepre. Legtöbbször én vezettem a kis autót.

Boross bácsitól utasítást kaptunk, hogy Zentára kell utaznunk, mert ott nagy kulturális fesztivál lesz, azt mondta, öltözzünk fel rendesen, mert az összejövetel után fogadás lesz a városelnöknél. Az utóbbit komolyan vettem, és felvettem az új nyári öltönyt.

Zenta központjában, megérkezésünkkor, már állt a nagy pódium, amelynek hátuljára ki volt feszítve egy 2x8 méteres fehér vászon. Szép, meleg napsütéses délután volt. A közönség főleg

fiatalokból állt. Igazi hippis hangulat uralkodott. A hangszórókból áradt a rock and roll. A program, amit a műsorvezető, ott a pódiumon, happeningnek nevezett, két részből állt. Az elsőben a vajdasági fiatal költők és írók olvastak fel műveikből. Én a sok fiatal író és költő közül, sajnos, csak Tolnai Ottóra emlékszem. Felolvasta az akkor már ismert, A hippí halála című novelláját. Ottónak akkoriban ez volt a legnépszerűbb írása. Mindenütt, ahol irodalmi körökben megjelent, ezt a novellát olvasta fel.

A happening második felében fiatal festők léptek fel. A legidősebb közöttük Ács József volt. Nyolcad- vagy tizedmagával festett egy 2x8 méteres vásznat. Nemcsak ecsettel festettek, hanem a kezükkel és az ujjukkal is, sőt a festéket csak egyszerűen rádobálták a vászonra: a végén egy absztrakt festmény lett az egészből, ami eladásra, árverésre került, de nem teljes egészében, hanem felszabták 80x100 centiméteres nagyságú darabokra. Rövid idő alatt elkelt a vászon.

A vége felé a fiatal költők és festők elvegyültek a nézők között. Az egész egy vidám, szórakozó társasággá alakult. Valakinek az az ötlete támadt, hogy be kellene festeni Tolnai Ottó autóját. Ottó nem tiltakozott, így a festőművészek nekiálltak, és rövid időn belül be is festették az autót, hasonló stílusban, mint a nagy vásznat. Később Ottó hónapokig azzal az autóval közlekedett Újvidéken. Nem festette át addig, míg a rendőrök rá nem szóltak.

Az eseményről részleteket vettem fel. A feladat az volt, hogy mintegy ötperces anyagot készítsék. Fehér Gyula volt az újságíró. Neki kellett megírnia a kísérőszöveget. Annyi minden történt, hogy ez nem is volt nehéz. Mire befejeződött a program, már beesteledett. A városelnök meghívta a fellépőket, de minket, tévéeket is, kanizsai tiszai Halászcsárdába.

Elkészült a vacsora. Jó illatú, paprikavörös halpaprikás. Összefutott a nyál a számban. Imádom a halpaprikást. Mintha ezt tudták volna, pont elém tették a bográcsot. Illemből noszogattuk egymást, hogy szedjen már valaki. Vélem szemben a házigazdák egyike ült. Szívélyesen megkért, hogy szedjek már, elsőnek. Nem sokáig kérttem magam. A halpaprikás kiváló volt. Nagyon ízlett. Nem ürítettem ki teljesen a tányérom. Szerettem volna még egy kis halat merni a lé mellé. Mivel a bogrács félig kiürült, fel kellett állnom, hogy kivehessem a halat. Miközben a bográcsban halásztam, a nyakkendőm belelógott a tányéromba, a paprikás-lébe. Amikor visszaültem a helyemre, éreztem, hogy nedves lett a combom. A nyakkendőm, amelynek vége belelógott a tányéromba, most a nadrágomon feküdt, de a fehér ingemen is akadt néhány piros pötty. Rögtön elment a kedvem az egésztől. Egy mozdulat miatt tönkrement a nadrágom, az ingem, de a nyakkendőm is.

Ez az eset megtanított arra, hogy bármilyen finom a halpaprikás, azért nem árt elővigyázatosnak lenni. Különösen akkor, ha nyakkendőben ül az ember asztalhoz.

Találkozás Winussal

Nyár volt, nagyon meleg. Akkoriban diplomázhatott Vajda Tibi, vagy már nagyon közel volt hozzá. A csoportunkhoz szegődött egy kis tapasztalatszerzésre. Temerinbe kellett utaznunk a községi pártterkezetre. Én vezettem a Fityót. Varga Zoli volt a világosító, Vajda Tibi pedig a rendező. Ilyen jellegű pártgyűlésre sosem jött velünk rendező, de mivel Tibinek tapasztalat kellett, szívesen vállalkozott rá.

Szokás szerint késtünk. Az értekezletet a mozi épületében, központban az első emeleti teremben tartották. Az elnökségi tagok a hosszú asztal mögött, a dobogón ültek. A többiek és a hallgatóság, velük szemben, a széksorokban. A késés nem okozott gondot, hisz a beszámolót olvasó Pap Feri még mindig az emelvény mögött állt. Amint megjelentünk, mindenki ránk nézett. Feri is abbahagyta, így Zoli gyorsan talált egy csatlakozót a

világításhoz. Vajda Tibi a hátsó sorban ült. Filmezni kezdtem. Először Pap Ferit, aki most már elégedetten olvasta tovább a beszámolót, utána az elnökség tagjait, majd a közönséget.

Az első sorban mindig azok ültek, akik nem maradhattak le a képekről. Őket is lefilmeztem, csoportosan, majd külön-külön. Rögzítettem néhány figyelő arcot a második, harmadik sorból, majd a bevezető után nyugodtam vártam a felszólalókat. Főleg idősebbeket láttunk. Itt-ott néhány fiatal is volt. Miután Zoli eloltotta a lámpát, Tibi kérdően emelte rám a tekintetét. Azt hitte, befejeztük a munkát. Lassan odasomfordáltam az utolsó sorok felé, és suttogva, kézjelekkel próbáltam megmagyarázni neki, hogy még nem kész, csak várjuk a következő felszólalót. Tibi oldalán kék nyári kosztümben egy hosszú hajú, mosolygós arcú, kék szemű lány ült. Úgy tett, mintha komolyan figyelte volna a beszámolót. Mivel Tibivel nem értettük meg egymást, intettem, hogy jöjjön ki a folyosóra. Gondoltam, ott jobban boldogulunk.

Kint, a folyosón, az ablakpárkányra támaszkodva megbeszéltük a dolgokat. Mivel a terem ajtaja nyitva volt, kintről is láthattam a kék szemű lányt. Már elterveztem, hogy az értekezlet végén valami ürüggyel megszólítom. Közben, egész idő alatt fúrta az oldalamat, hogy ki lehet, és hogy hívják. Míg a folyosón álldogáltunk, amikor a terem melletti irodából, kijött egy harminc év körüli nő, aki tálcán kávét vitt a nagyterembe. Szétosztotta a feketét az elnöklők és az első sorban ülők között, majd visszament az irodájába.

Összeszedtem a bátorságomat, és utána mentem a kávéfőző-helyiségbe, ami valójában egy kis iroda volt. Amikor megszólítottam, azt hitte, hogy én is kávét kérek. Nem ellenkeztem. Ez jó ürügy volt arra, hogy érdeklődjek, de a kávé se ártott volna. Beszélgetés közben megkérdeztem tőle, hogy is hívják azt a lányt, aki a sor végén ül, kék kosztümben. Nem tudta kire gondolok, de készségesen elindult a terem felé, hogy megnézzé kiről is, van szó. Utána szóltam, hogy a lánynak a szeme is kék. Talán tíz másodperc sem telt bele, már jött is vissza:

– Az a kék szemű lány, a Margitka. Horváth Margitkának hívják. Fiatal párttag – mondta, s érdeklődve nézett rám.

– Nagyon csinos – jegyzetem meg.

A tekintetemből és a válaszból észrevehette, hogy miről is van szó. Lévén, hogy megittam a kávé és megtudtam, amit akartam, visszamentem a folyosóra. Tibi már nem volt ott. A teremben ült, és valamit rajzolt. A dobogón is már más szónokolt. A beszédéből és megjelenéséből is láhattuk, hogy valamikor partizánharcos volt. Őt is lefilmeztem, majd kimentem a folyosóra. Vártunk, csak vártunk, hogy mikor fejeződik be az értekezlet. A felszólalók meg sorakoztak egymás után. Valószínűleg imponált nekik hogy itt a tévé. Meg szerettem volna várni az értekezlet végét, de Tibi magához intett. Amikor suttogva rákérdeztem, hogy mit akar, az órájára mutatott. Dél felé járt az idő. A filmet Belgrádba kellett vinnünk. Indulnunk kellett, pedig meg szerettem volna várni az ülés végét, hogy odaléhessek Margitkához.

Lefilmeztem még néhány figyelő arcot, többek között a Margitkáét is. Amikor elhaladtunk a titkárnő aijtája előtt, felcsillant a remény. Odszóltam a többieknek: várjanak meg a kocsinál, mindjárt jövök. A titkárnő most is kávé főtt. Nem lepődött meg, hogy újra bementem hozzá. Mintha tudta volna, mintha várt volna rám. Elmondtam neki, nem tudom megvárni az értekezlet végét, és megkértem, adjon át egy üzenetet Margitkának.

– Holnap egész délelőtt Újvidéken, a Népegyetemen, a tévé irodáiban leszek. Nagyon örülnék, ha felkeresne, bármikor, a délelőtti folyamán. Németh Árpádnak hívnak – mondtam neki. Hogy el ne felejtse az üzenetet, még le is írtam egy papírra, amelyet ott találtam az asztalon. Megígérte, hogy átadja az üzenetet, így elbúcsúztam tőle.

Hazafelé tartva egész idő alatt abban reménykedtem, hogy Margitka másnap eljön a televízióba.

Másnap

A Népegyetemet, ahol szerkesztőségünk is volt, „kék” épületnek hívtuk, mivel az összes, utcára néző ablakot kékre festették. A színe és a magassága miatt már messziről látszott Újvidéken. Még egy kis szobát kaptunk Ez lett a kávézónk. Mindössze két méter széles és öt méter hosszú volt. A stúdió melletti irodából választották le. Két alacsony asztal és négy-négy szék volt benne. A kávézót már nagyon hiányoltuk. Ott beszélgettünk, vártuk a munkafeladatokat, sőt sakkozni is lehetett, mivel valaki behozta a sakk-tábláját. Azt hiszem, Boross ajánlott be egy középkorú asszonyt kávéfőzőnek. Anica néninek hívták. Elég nehézkesen beszélt magyarul. A férje szerb volt, emiatt otthon valószínűleg szerbül beszéltek. Megértettük egymást, hiszen jó kávé főtt. Egy fia volt, akiről keveset beszélt, mivel a hatvanas években kivándorolt Olaszországba a katonakötelezettség elől. Ez akkoriban nagy vétségnek számított, és ezért szegény asszony komolyabb munkát sehol sem kapott. Nálunk is csak tiszteletdíjasként dolgozott. Akkoriban már mintegy negyvenen voltunk. Anica néni mégis pontosan tudta, hogy ki milyen kávé szeret. Én gyöngé, édes kávé ittam. Rendszerint figyelte a liftet, nézte, ki érkezik, s már tette is fel a vizet.

Aznapi reggel nekem is főzött kávé. Boross is már benn volt az irodájában. Az új titkárnőnknek, Bach Magdának magyarázta a szokásos napidíjelőleg elszámolását. A beszélgetésükből arra következtettem, hogy Magda számára sem volt világos ez az elszámolási rendszer, mint ahogy a számomra sem. Időközben megérkeztek Varga Zoli és Szabó Sanyi, a világosítók. Ők is mellém ültek kávézni. Miután Boross elmagyarázta

Magdának a rendszert, benézett hozzánk a kávézóba. Jókedvű ember volt. Mindig volt valami humoros megjegyzése:

– Mi az? Kávézunk, kávézunk, a lányok meg unatkoznak – mondta.

– Hol vannak a lányok? – kérdezte Sanyi.

– Sétálnak, tele van velük a város. Most kezdődik a beiratkozás az egyetemekre. Ahelyett, hogy itt ültök és kávéztok, körülnézhetnétek – válaszolt.

– Megyünk, Boross bácsi, megyünk, csak megisszuk a kávékat – válaszoltuk viccesen.

Tudta ő is, hogy nem mehetünk el addig, míg a szerkesztők és az újságírók el nem olvassák a napilapokat. Onnan értesültek az aznapi eseményekről. (Újvidéken nem kaptunk TANJUG-híreket, mert nem volt telexgépünk.) Amikor valamelyik újságíró elolvasta, hogy délelőtt ülés lesz a PK-ban (Pokrajinski Komitet), azaz a Tartományi Bizottságban, akkor rendszerint Zolival, a világosítóval rohantam az eseményre. Sokszor előfordult az is, hogy az értekezlet végére értünk oda. Aznap már tíz óra is elmúlt, úgy tűnt nem lesz említésre méltó esemény.

Zoli szórakoztatott bennünket: arról mesélt, hogy nemrég Magyarországon járt. Elmondta, hogy minden olcsó, hogy száz forintért mennyi mindent lehet venni, hogy milyen jókat evett-ivott olcsó pénzért. Igaz, hogy nincs mindig minden, de amit kapni lehet, az nagyon jó, „oroszos” ugyan, de jó minőségű. Az emberek nagy része szegényesen él. Hozzájuk képest mi „milliomosok” vagyunk. A lányok azonban nagyon csinosak. Zoli mélyen lehúzta a füstöt cigarettázás közben. Látszott rajta, hogy komoly tervei vannak. Kicsit hitetlenül hallgattam. Ellentmondani nem tudtam, mert apámmal csak gyermekként jártam Magyarországon, de akkor is csak egyszer. Tizenegy óra körül Boross bácsi beszólt kávézóba, hogy valaki keres. Kérdően néztem rá. Nem tudtam elképzelni, ki lehet. Ő csak annyit mondott:

– Gyere, nézd meg! –

Kimentem a folyosóra. Senkit nem láttam. Már azt hittem, hogy Boross, szokása szerint, heccelődik, és visszaindultam a kávézóba. Akkor kiáltotta el magát Magda, a titkárnő:

– Árpád, keresnek itt, nálam! –

– Amikor beléptem az irodába, ott állt Margit, a kék szemű lány. A meglepetéstől előtött a víz. Hirtelen nem is tudtam megszólalni. Az igazat megvallva, nem is reménykedtem, hogy elfogadja a meghívásomat, és eljön a szerkesztőségbe. A mai napig is emlékszem a ruhájára, a mosolygó arcára, a sminkjére, a frizurájára, de hogy mit mondtam neki, amikor megláttam, már nem tudom. Feltételezem, hogy bemutatkoztunk, mivel „hivatalosan” nem ismertük egymást. Később, amikor magamhoz tértem, azt ajánlottam, menjünk el valahová. Amikor kiléptünk Magda irodájából, az egész szerkesztőség a folyosón állt, és minket lesett.

Margitnak a City cukrászdát ajánlottam.

– Menjünk el egy fagyira, vagy süteményre – mondtam.

Bólintott, és csak mosolygott, mosolygott. Mindjárt beleszerettem.

A Cityben elmondtam, miért nem tudtam megvárni az értekezlet végét, hogy ki vagyok, hogy mi vagyok. Engem az érdekelt, hogy meddig szabad, meddig lehetünk együtt. Sajnos, rövid ideig, mert csak az egyetemi beiratkozás miatt jött Újvidékre. A biológia szakot választotta. Az érdekelte nagyon, főleg a genetika.

Nem sokat, talán egy fél órát voltunk együtt, mert Margitnak el kellett érnie a vonatot. Akkoriban a buszok ritkábban jártak. Kikísértem a vasútállomásra, és azzal búcsúztunk, ha holnap nem, de holnapután biztos találkozunk.

Lakodalmak

A 68-as év két házasságkötésről is emlékezetes. Elsőként bemondónk, Ágota ment férjhez, Gubás doktorhoz. Így lett Ágotából Gubásné. Mivel Fejős egyik kedvence volt, az esküvőt a tévében is bejelentettük. Rövid, egyperces riport készült az eseményről. Szép lakodalom volt. Az esküvő után Ágota még rövid ideig bemondóskodott nálunk, majd a Szabadkai Rádióban dolgozott.

Varga Zoli volt a második a házasulók sorában. Évát vette el, aki anyaországi származású. Ezért járt olyan sokat Zoli Magyarországra. Ott udvarolt Évának. Mi, tévések, először a lakodalomban láttuk. Szép, középtermű, szőke, vékony lány volt. Az egész tévés társaságot meghívták. A polgári esküvőn nem vettem részt, mert dolgoztam, de este ott voltunk mindannyian a telepi Petőfiben. Akkoriban udvaroltam Margitnak, a kék szemű lánynak, aki a feleségem lett. Amikor megérkeztünk, már tele volt a terem. Fehér Gyula és felesége, Teréz mellé ültünk az asztalhoz. Már akkor is jó barátok voltunk. A lakodalom hangulatos volt. Mindenki jól érezte magát. Éva szülei és testvérei is eljöttek Magyarországról. Őket is a lakodalomban ismertük meg. Kedves, jókedvű emberek voltak. Később Boross is elénekelt néhány nótát a mennyasszony kedvéért.

Reggelig mulattunk.

Pénz, pénz, pénz

Rengeteg pénzünk, jó fizetésünk volt, nyolcezer dináros napidíjjal. Szabadkán, a Pátria Szállóban ezer dinárért teljes ebédet lehetett kapni. Ez azt jelenti, hogy minden utazás után hétezer dinár maradt a zsebünkben. Rendszerint többet összespóroltunk a napidíjából, mint amennyi a fizetésün volt. Nekem akkoriban úgy százhatvan-százhetvenezer dinár lehetett. Sokszor húsz-huszonöt napot is a terepen tartózkodtam. Gyakran megtörtént, főleg amikor Zoli még nem volt nős, hogy a szerkesztőségben aludtunk, sofőrbundákon, a parketten.

Reggelenként rendszerint a takarítónő ébresztett bennünket. Megmosakodtunk, rendbe hoztuk magunkat, és mentünk tovább. Fiatalok voltunk, semmi sem esett a nehezünkre. Emlékszem, nyersanyagért mentünk Belgrádba, a pénztáros ránk szólt, vegyük már fel a fizetéstöbbletet.

Sok pénzünk volt. Nem is csoda, hogy különös fogadások is történtek. Varjú Laci (bóbiskol), fogadott velem, hogy 1990-ben operatőr lesz Hollywoodban. Ha elveszíti a fogadást 1m² fűvet fog lelegelni. Nem bántam volna, ha megnyeri a fogadást.

Hiába próbáltuk megmagyarázni, hogy az előző héten már osztottunk többletet, a pénztáros közölte velünk, hogy ezt a „Ház” szintjén adják. Mi mást tehettünk, felvettük a többletet.

A jó kereset és a szerénység tetőfoka az volt, amikor egy nap fizetésemelést kaptunk. Körülbelül negyvenen voltunk. Beültünk a stúdióba, és a főszerkesztő ott nyíltan, előttünk korrigálta a fizetéseket. Fejős saját magával kezdte, s azután sorjában mindenkit megtárgyaltunk. Mindenki kapott fizetésemelést, s mindannyian elégedettek voltunk. Bach Magda, a titkárnőnk, aki közben számolta, ki mennyivel kapott több pénzt, közölte, még hetvenezer dinárt szét lehet osztani. Fejős újra elővette a listát, és tovább próbálkozott. Csak tízezret tudott még szétosztani. Felmerült a kérdés, mit csináljunk a maradék hatvanezer dinárral. A végén úgy döntöttünk, visszaadjuk a belgrádi szerkesztőségnek.

Fejős, Begovics és én utaztunk le Belgrádba a szerkesztőségi ülésre. Amikor az albánokra rákérdeztek, elmondták, hogy sikerült elosztaniuk az egész összeget. Fejős szerényen felállt, és elmondta, hogy nekünk nem sikerült, s vissza szeretnénk adni Belgrádnak az összeg egy részét. A szerbek nem tettek belőle kérdést. Gyorsan, könnyen elosztották. Hazafelé jövet egy kicsit töprengtünk, vajon jól csináltuk-e? A pénzt nem sajnáltuk, csak az volt a kérdés, tudják-e majd a szerbek értékelni szerénységünket. Sokkal később, sajnos, rájöttünk, hogy nem.

Magyarokat magyaroknak

Fejősnek olyan műsorpolitikája volt, hogy a magyarokat mutassuk be magyaroknak. Ezért sokat utaztunk Baranyába. Muraközbe kétszer mentünk évente: tavasszal és ősszel is.

Sok magyarországi színész és író is meghívtunk. Ezek a vendégszereplések azért voltak hasznosak a vajdasági magyarság számára, mert közelebbről is megismerhették az anyaországi művészeket.

Abban az időben a Magyar Televízió adását csak északon, a határ mentén lehetett fogni, az újvidéki magyar műsort pedig Vajdaság egész területén. Később átvette a Ljubljanoi Televízió is, úgyhogy a muraközi magyarok is láthattak bennünket.

A sok vendégszereplés közül csak néhányat említek:

Illyés Gyula

Amikor Fejős bejelentette, hogy jön, és interjút ad, nagy tisztelettel vártuk. Az interjú elkészítéséhez a főszerkesztő még az irodáját is átengedte. Szvetisláv volt a riporter. A kérdéseket előre megírták. Én tüzetesen átnéztem a kamerát. Hibátlanul működött. Illyés finom, de viseltes kék öltönyben jelent meg.

Mosolygós arca, ősz haja, kellemes, de kemény hangja mindannyiunkat elbűvölt. Úgy tűnt, hogy szerény és magabiztos ember. Az interjú elég hosszúra sikeredett. Kizárólag csak az irodalomról volt szó. A kérdésekre és a részletekre már nem emlékszem. Egy gondolata azonban örökre emlékezetembe vésődött. Azt taglalta, hogy néha a fordítások mennyire hiteltelenek, s az irodalmi mű mennyit veszíthet értékéből, ha nem eredeti nyelven olvassák.

– Ha mi, magyarok – mondta – tudjuk Shakespeare-t eredetiben olvasni, és élvezzük minden leírt mondatát, miért nem tanulnak meg az angolok is magyarul, hogy a mi íróinkat is eredetiben olvassák.

– Ez nem nagyképűség – folytatta –, hanem követelmény. Ha mi eredetiben olvassuk az angol műveket, akkor ők is kötelesek a magyar könyveket eredetiben olvasni –.

Ez az ötlet, azaz, hogy a – nagyképű – angolok tanuljanak meg magyarul, nagyon tetszett mindannyiunknak. Ezután nem csak egy – kis – nemzet tagjának éreztük magunkat.

Honthy Hanna

Grízer Magdi újságíró bízta meg az interjú elkészítésével. Reggel kilencre ütemeztük be a felvételt. A művésznő akkor már elég idős volt. Nehezen járt. A társalkodónője mindenhová elkísérte. Amikor leültünk stúdióban, bekapcsoltuk a fényeket. Rögtön felpattant:

– Mit képzelnek maguk?! – kiabált. – Smink és frizura nélkül akarnak engem felvételezni?! – Az szóba se jöhet! Hol van itt az öltöző?

Magda, szegény, igyekezte megmagyarázni, hogy mi kis stúdió vagyunk. Nincs se öltözőnk, se fodrászunk.

– Ha nincs, akkor vigyenek valahová, ahol van, mert kamera elé így nem állok! – mondta. Mit tehettünk, a felvételt elhalasztottuk másnapra. Magda egész nap intézkedett, hogy fodrászt és sminkest szerezzen.

Másnap már minden rendben ment. A művésznő boldogan, új frizurával, kicsit feltűnő sminkkel ült a kamera elé.

Kazal László

A művész a híres borkóstoló jelenetével akart fellépni. Boross bácsi Gellér Tibit, a Rádió rendezőjét kérte fel, hogy rendezze meg a bohózatot. Az egyik közeli kocsmából hoztunk egy bárpultot, és betettük a stúdió egyik sarkába. Néhány literes üveget, poharakat, hamutartót raktunk rá. Amikor megkérdeztük a művész urat, hogy teát vagy szörpöt tegyünk-e az üvegekbe, mosolyogva ránk nézett:

– Ismerik a Rubin vinjakot? – Mert mi, Magyarországon ismerjük. Talán csak nem iszok teát, amikor olyan ismert és jó italuk van, mint a Rubin. –

Boross, aki rögtön kapcsolt, szólt Zolinak, ugorjon le az első üzletbe, és vegyen egy-két üveggel. Így a pulton az üvegekbe nem tea vagy szörp, hanem – erős – ital került. A biztonság kedvéért azonban a kétdecis poharakat kicseréltük egydecisekre, azokból ivott Kazal. Gellér is sürgött-forgott a pult körül. Egyre csak rendezgette az üvegeket és a poharakat. Amikor felállítottam a kamerát, rákérdeztem: úgy vegyem-e fel a művészt, hogy a teljes figurája látszon, vagy csak az arca.

– Tudod, Árpikám – mondta –, úgy vedd fel, hogy szép legyen, mert Kazal nagy művész –.

Aki nem ismeri a bohózatot, annak néhány szóban elmondom: Eredetileg Kazal egy borkóstolón vett részt, miután elfogyasztott egy adag finom körömpörköltet. A borkóstolástól úgy berúg, hogy grimaszol, akadozik a nyelve, alig áll a lábán, a körömpörköltet pedig örömkörömpörömpörköltnek hívja, s a végén a pultra borul.

Kiválóan játszott, igazi alkotói kedvében volt. Improvizált. Alig bírtuk ki, hogy hangosan bele ne nevéssünk a felvételbe. A gyomrunk remegett, hullottak a könnyeink a visszafojtott nevetéstől, amikor vége lett a jelentnek, mindannyiunkból kitört a röhögés.

A másodszori felvétel, amit a félközel képben készítettünk, olyan jól sikerült, mint az első. Kazal megint improvizált. Most már egy kicsit – gáz alatt – volt. Néha akaratlanul is akadozott, de végül is jól csinálta. Kiválóan szórakoztunk. Amikor befejeződött a munka, Kazallal, Borossal és a többiekkel leültünk egy kicsit inni. Kazal elmondott néhány viccet. Jót neveltünk rajta, aztán felvette a tiszteletdíjat, és elment.

A vágószobában voltam, amikor Éva a két felvételt össze akarta vágni. Fogtuk a fejünket, mert nem ment. Kazal annyira improvizált, hogy egyáltalán nem úgy játszotta el a jelenetet másodszor, mint először. A felvételezéskor, nagy nevetés közepette, ezt nem is vettük észre. Nagy hiba volt. Csak az egyik, vagy a másik felvételt használhattuk. Az igyekezet, hogy egy kicsit vizuálisan is gazdagítsuk a jelenetet, nem járt sikerrel.

Kabos László

Latinovics Péro, Éva vágónk férje gyakran járt a szerkesztőségben. Ott várta meg Évát, hogy munka után együtt menjenek haza. Míg Éva dolgozott, Péro – előadásokat tartott – nekünk a művészetről, a filmről. A Neoplantában két vagy három dokumentumfilm-operátor volt. Nem szeretett, s amikor csak tehetett, lebecsült minket, tévéseket. Mindig arról mesélt, hogy a film az igazi művészet. A tévé az semmi, az egy amatőr összevisszaság. Póth Imrének meg nekem elegünk lett az egészből, és elhatároztuk, hogy rábízunk egy feladatot. Meg is beszéltük másnapra a felvételt. Kabos Lászlóval készült egy interjú, őt kellett Pérónak lefilmezni. Imre meg én asszisztáltunk.

Egy órával Kabos érkezése előtt Péro a stúdióban volt. Azt már említettem, hogy a kameránk egy nagy, nehéz, amerikai Auricon volt, s rendes hálózati árammal működött. Pérónak az volt az ötlete, hogy az egész interjú alatt körözzünk a kamerával Kabos és a riporter körül. Ezt csak úgy lehetett véghez vinni, hogy a villanykábelt, amely a kamerának szolgáltatta a feszültséget, körbe kellett rakni a stúdióban azon az útvonalon, amelyen majd a kamera mozog. Feltételeztük, hogy az interjú hosszabb időt vesz igénybe, ezért több kört kell majd megtenni, tehát több kábelt is fektettünk le.

Amikor elkezdődött a beszélgetés, Péro is körözni kezdett a kamerával. A kamera háromlábú Fából készült kameraállványon állt, amelynek kerekei voltak. A padló sima műanyag lemezekkel volt borítva, így könnyen lehetett tolni a kamerát. Kabos a pályafutásáról beszélt, néhány tréfával körítve. A riportalany és a riporter jól végezték a munkájukat. A kamera mozgását csak másnap láthattuk az előhívás miatt. Mindenesetre nem volt százszázalékos,

mert felvételezés közben Péro néhányszor megakadt a kábelben, és emiatt a kamera megrezzent.

Másnap meghozták Belgrádból a filmet. Minket is érdekelt a – nagy művész – munkája. Amikor felmentünk, a szerkesztőség vágószobájának ajtaja csukva volt. Először azt hittük, hogy a film még nem érkezett meg. Ahogy közelebb mentünk a szobához, hangokat hallottunk. Péro, Évával együtt nézte a filmet. Nem volt olyan biztos a dolgában, mint ahogy azt nekünk előadta. Imrével mi is megnéztük a filmet. Átlagos volt. Látszott, hogy az operatőrnek kevés gyakorlata van mozgó kamerával. A felvétel döcögött, a fénybeállítás pedig egyszerűen csapnivaló volt. A legrosszabb azonban mégis az volt, hogy mivel Péro nem értette a szöveget, a poénoknál rendszerint Kabos háta mögött volt a kamerával, így nem láttuk az arckifejezését a poénok vetületében.

Péro továbbra is dicsérte a munkáját. Mi, Imre meg én, kommentár nélkül elhagytuk a vágó szobát. Éva mentegetni próbálta a férjét előttünk, de sikertelenül.

Amikor Fejős meglátta a felvételt, megdorgált bennünket. Főleg engem, mert az én feladatom lett volna a Kabos-féle interjút. Kerek-perec kijelentette: ezentúl nem holmiféle – művész-kedést – vár tőlünk, hanem korrekt felvételt, amit a néző megért. Igaza volt.

Staféta

Május elején a főszerkesztő Fehér Gyulát bízta meg azzal, hogy készítsen riportot a stafétáról és Tito születésnapjáról. Gyulával sokáig gondolkodtunk: hogyan lehetne megoldani ezt a témát úgy, hogy képileg is érdekes legyen. Nézegettük a városok listáját, ahol a staféta áthalad. Úgy gondoltuk ugyanis, hogy jó lenne valamilyen módon bemutatni ezeket a helységeket is. Azt ajánlottam, járjuk körül a városokat, készítsünk róluk egy-két felvételt. A staféta Horvátországból Šidnél érkezett Vajdaságba. A további útja Mitrovica, Ruma, Újvidék, Petroc, Zombor, Szabadka, Horgos, Zenta, Ada, Kikinda (Nagykikinda), Becse (Óbecse), Verbász, Temerin, Zrenjanin (Nagybecskerek), Vercs és Pancsova volt, majd Belgrád következett. Ezek voltak a nagyobb helységek, amelyekről felvételt kellett készíteni. Azt is kiöltöttük, hogy miután elkészítjük ezeket a felvételeket, a szerkesztőségben egy térképen filmtrükkal megjelöltük a staféta útját.

Másnap, kora reggel útnak indultunk. Az úti rendelvénnyre ráírtam a kilométer számot, mert érdekelt mekkora utat fogunk megtenni. Gyula akkoriban még nem vezetett, ezért én voltam a sofőr. Az előbb említett városokban, a központban álltunk meg. Én kiugrottam a kocsiból, két-három felvételt készítettem a város nevezetességeiről, s mentünk tovább. Könnyebb lett volna, ha Gyula vezet, mert akkor a felvételen kívül nekem nem kellett volna másra (vezetés, parkolás, benzin) koncentrálnom. Még ebédelni sem álltunk meg. Útközben egy burekkal is beértük. Gyula nézte a térképet, és ügyelt arra, hogy ki ne hagyjuk valamelyik várost. Versecre már szürkületben, Pancsovára meg sötétben érkeztünk. Közvilágításban készítettük el az utolsó felvételeket. Ez épp megfelelt, mert a stafétát Belgrádban esti órákban, reflektorfényben adták át Tito elvtársnak a stadionban.

Késő éjjel, holtfáradtan érkeztünk Újvidékre. Amikor megnéztem a kilométerórát, kiszámítottam: 664 kilométert tettünk meg – egy nap alatt. Fáradtak voltunk, de a munka még nem volt kész. Ezután kellett filmtrükkal az utat megjelölni: egy nagy, 1x1 méteres Vajdaság-térképre egyenként egy centis, kockás piros papírokat ragasztottunk. Minden leragasztott papírocskát után egy filmkockát filmeztem. Aki valamelyest is ért ehhez a trükkfelvételhez, az tudja, hogy mennyire kell vigyázni, mert ha akár egyszer is elhibázza az ember, ellőről kell

kezdenie az egészet. Ez a pepecselő munka eltartott reggelig. Amikor befejeztük, összecsomagoltuk a kamerát, és elküldtük a filmet.

Másnap izgatottan vártuk az előhívott filmet. Amikor Évával, a vágóval, megnéztük, kiderült, hogy minden rendben van. Gyula képhez illő szöveget írt. Dicséretet és pénzjutalmat kaptunk a szerkesztőségtől. A dicséretnek nagyon örültünk, mert fizikailag ez volt a legnehezebb forgatásunk.

Lendva

Nemcsak Vajdaságot jártuk. Többször utaztunk Baranyába is. Az ottani magyarokról készítettünk riportokat. Mivel a Ljubljanoi Tévét átvette műsoraink sugárzását, s Lendva környékén is láthatták, úgy illett, hogy őket is meglátogassuk, s riportokat készítsünk az életükről.

Először még Land Rowerrel és a Fejős kocsiával utaztunk. Ilyenkor az egész stáb jött velünk. Az volt a cél, hogy minél több anyagot vegyünk fel. Hosszú volt az út. Csak ebédelni álltunk meg Koprivnicán. Beesteledett, mire Lendvára értünk. Ott, a városban olyan vendéglő, ahol aludni lehetett, csak egy volt. Mivel már elzsibbadtak a lábaim, elsőnek ugrottam ki a kocsiból. Bementem a kocsmába – egy középnyagyságú, füstös terembe. A bejárat ajtóval szemben nagy, hosszú pad volt. Mindenki megfordult, amikor beléptem. Utánam jött Boross, és a többiek. A pult mögött csinos, húsz év körüli pincérlány sürgött-forgott. Egy pillanatra ránk nézett. Újak voltunk a városban is, meg a kocsmában is. Én hátrafordultam Boross felé, és odaszóltam:

– Ne próbálkozz a lánnyal, ő az enyém –.

– Jól van, Árpikám, ahogy akarod – válaszolt Boross kajánul.

Boros már előzőleg telefonon lefoglalta a szobákat, így minden rendben volt. Elhelyezkedtünk a szobákban, s aztán lementünk vacsorázni. Vacsora közben nem győztem figyelni a fiatal lányt: szép kerek arcát, fekete, rövid haját, vékony testét. Jó megjelenésű lány volt. Szégyenlős voltam, nem mertem megszólítani. Gondoltam, majd valami kialakul. Másnap egész nap dolgoztunk, felvételeztünk az iskolában, a magyar nyelvű oktatásról, a lendvai ruhagyárban pedig a magyar ajkú munkásokról. Ott láttam életemben először igazi munkafegyelmet. Míg a riport készült, a többiek megállás nélkül dolgoztak. Nálunk, Vajdaságban rendszerint leállt a munka, amint megérkeztünk a gyárba: mindenki minket figyelt, a gépeket leállították. Fáradtan ültünk az asztalhoz. A pincér kihozta a vacsorát, s egy darabka összehajtott papírost nyomott a kezembe. Szégyenlősen, remegő hangon mondta, hogy a pincérlány küldi. Izgatottan bontottam fel. A többi kolléga úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre.

A pincérlány másnap délután három órára, találkára hívott a kocsmá melletti cukrászdába.

Egész éjszaka nem aludtam. Tervezgettem, gondolkodtam: hogy is lesz a találkán, mit mondjak a lánynak... Egyszóval: nagyon izgultam.

Másnap, reggeli közben hozzám lépett Boross, és közölte, hogy sajnós, ma délután két órakor el kell indulni a közeli faluba, ahol egy asztalossal kell interjút készíteni. Mivel előző nap kevesebbet dolgoztam, mint Póth kolléga, rajtam van a sor. Minden elsötéttedett előttem. Találkám lesz háromkor, addigra biztosan nem érünk vissza.

Könyörögni kezdtem Borosnak, hogy küldjön helyettem mást. Boros hajthatatlan maradt.

– Árpikám, talán beteg vagy? –

– Nem, nem vagyok beteg, csak valami fontos elintézni valóm volna, épp ma háromkor – nyafogtam neki.

– Tudod, mi dolgozni jöttünk, és nem lazálni – keménykedett Boross.

– No, de jó, ha fizetsz nekem egy vinjakot, elküldöm helyetted a Póth Imrét –.

Fizettem neki nem is egyet, hanem hármat. A délelőtt kártyázással telt el. Lányi Pista, a rendező, Fejős Pista, a főszerkesztő, Boross Pista, a gyártásvezető és én römiztünk. Pénzben játszottunk. Egy dinár volt a pont. Az idősök profi módra játszottak. Délben abbahagytuk, azzal, hogy majd este folytatjuk. Megemlítettem, hogy nekem, valószínűleg, estefelé programom lesz, s ezért keressenek helyettem valaki mást.

– Megijedtél, hogy sokat vesztettél? – szólt hozzám Boross.

– Az is, meg más is – válaszoltam röviden.

Már fél háromkor elmentem a cukrászdába, hogy idejében ott legyek. Leültem az egyik asztalhoz, hogy lássam a lány arcát. A tulajdonoson kívül a cukrászdában nem volt senki. Mivel leültem, illett, hogy rendeljek is valamit. Két krémest rendeltem.

Három óra körül mintha Stanyó Karcsit láttam volna elmenni a cukrászda előtt. Benézett, és tovább ment. Mire rájöttem, hogy valami nincs rendben, már hatodik krémesnél tartottam. Kifizettem a süteményeket, és elindultam a vendéglő felé. Amikor beléptem a kocsmába, már mindenki ott volt. Jót nevettek rajtam. A pincérlány mindjárt hozzám lépett, és szlovénul elmagyarázta, hogy neki semmi köze a történetekhez. Később kiderült: Lányi és Boross találták ki az egészet. Lányi írta a levelet a lány nevében, Boross pedig fizetett a pincérnek, hogy adja oda nekem, s ő találta ki a felvételezést is, csak hogy idegeskedjek. Ők küldték Stanyó Karcsit a cukrászda elé, hogy vessen rám egy pillantást. Teljesen átejtettek, de azért harag nem volt, hisz a végén mindannyian jót nevettünk.

Man The Fair

Karancstól nem messze, Dárdától tíz kilométerre, északra, a főúton, az erdőben volt a Jelen (Szarvas) nevű motel. Amikor Baranyában jártunk, sokszor aludtunk ott. Számunkra ez egy ideális hely volt: a moteltől majdnem minden faluba eljuthattunk rövid idő alatt. Az épületben, amely nyugodt környezetben, erdőben épült, jól felszerelt vendéglő is volt. Egyszóval: mindig jól éreztük magunkat, ha arra jártunk.

Így volt ez egy hétvégén is. Ősz volt, már hullottak a levelek. Az utakat sárga levélszőnyeg borította. Több napon át keményen dolgoztunk. Az egyik riportot készítettük a másik után. Az újságírók sok anyagot szerettek volna gyűjteni. Lányi István rendező is velünk volt, mert kulturális témákat is feldolgoztunk. A motel teraszán üldögéltünk, gyönyörködtünk a természetben, s közben érdekes történeteket meséltünk egymásnak, amelyek velünk történtek meg. Kis idő után valaki elővett egy pakli römikártyát. Lányi nem akart römizni, unottan nézte a lapokat. Talán a harmadik partit játszottuk, amikor megjelentek az Avala filmesei. Hihetetlen gyorsasággal kicsomagolták a kamerát, néhány világítótestet, rendezkedni kezdtek az egyik ösvény mellett, ahol a legsűrűbbnek tűnt az erdő. Amikor megrendezték a jelenetet, rádiótelefonon hívtak még valakiket. Rájöttünk, hogy a színészeket hívhatták, mert később különautóval meg is érkeztek. Ljubiša Samardžić is ott volt közöttük. A kosztüm alapján rájöttünk, hogy a Walter védi Szarajevót sorozat egyik jelenetét vették fel. Mire közelebb merészkedtünk, már be is fejezték a munkát. Összecsomagolták a felszerelést, és elmentek.

Megint magunkra maradtunk. Lányi szólalt meg elsőnek:

– Akarjátok, hogy megtanítsalak benneteket egy, a huszonegyezéshez hasonló játékra, amit römikártyával lehet játszani? – Mindannyian bólintottunk.

– A számozott lapok értékét a rajta levő számok határozzák meg. A képek, mint a pubi, a király és a királyné, értékben 2, 3, 4-et jelentenek. Minden játékos legkevesebb kettő, legtöbb három lapot kaphat. Ha valaki mondjuk kap egy 8-ast és egy királyt, az 8+4 egyenlő 12-vel. Annak a játékosnak, aki egy 8-ast és egy királyt kapott, összesen 3 pontja van. Mivel csak két lapja van, a nyolcas és a király erre a két lapra kaphat még egyet. Ha 6-ost kap, akkor 9 pontja lesz. A 9 a maximális pontszám. – István ezt a játékot Man The Fairnek nevezte. Hogy tényleg ez-e a neve, sohasem tudtam meg.

Ahogy ott kártyáztunk, észrevettük, hogy a pincér figyel bennünket. Először azt hittük, hogy kifogásolja a játékot, de nem, ő is játszani szeretett volna.

Később lassan már mindenki kiszállt a játékból, s a végén már csak Lányi és a pincér maradt. Mi, többiek, lefekvés előtt sétálni mentünk.

Újra feltűntek a filmesek, mi pedig arról álmodoztunk, hogy egyszer mi is készítünk egy ilyen nagy sorozatot. Itt, az egyszerű, kis riportoknál meg sem tudjuk mutatni – a művészi lelkünket – Sétálás közben még fokoztuk a nagy filmek utáni vágyainkat, így észre sem vettük, hogy újra a kártyások asztalánál vagyunk. Figyelni kezdtük a pincért. Nagyon sokat vesztett: a saját pénzét is, meg a napi bevételt is. Olyan megszállottan játszott, hogy nem tudott felkelni az asztaltól. A „gatyája” is ráment.

Már a szobánkba tartottunk, amikor valahonnan előkerült Boross. Addig észre sem vettük, hogy nincs közöttünk. Széttárta a kezét, és közölte:

– Gyerekek, Karancsra kell menni. A Heka kocsmában várnak bennünket a helybeliek –.

– De, Boross bácsi, úgy beszéltük meg, hogy a ma délutánunk szabad, nem dolgozunk – zsörtölődtek valamennyien.

– Nem munkáról van szó, vacsorára várnak bennünket. Mindent megszervezték. A karancsi faluelnök és a többi falusi elöljáró már vár bennünket a kocsmában – válaszolta Boross.

– De, Boross bácsi, fáradtak vagyunk. Nincs kedvünk finomkodni a helybeliekkel. Éhesek sem vagyunk, vacsoráztunk már. Boross bácsi ne menjünk... – – könyörögtem neki.

– Árpikám, nekünk nem szabad ilyet csinálni. Mi mégiscsak tévések vagyunk. Figyelnek bennünket, hogyan viselkedünk leendő riportalanyaink, nem szabad lebecsülni őket – válaszolta Boross keményen.

Késő este volt, de nem tehattünk mást: beültünk a Land Rowerbe, és elindultunk Karancsra. Egy kis falusi ház előtt álltunk meg. Ez volt a Heka kocsmá. A bejárat előtt két-három részeg tántorgott. Az üvegen átszűrődött a füstös fény. Kedvetlenül szálltunk ki a kocsiból. Már kívülről látszott, hogy valami lebujba jöttünk. Boross buzgón, bizalommal ment előre. Mi azon tanakodtunk, ki menjen Boross után ebbe a szűk, kicsi, alig öt méter széles, folyosószerű helyiségbe. Már vágni lehetett a füstöt. A terem bútorzatát egy hosszú, tízszemélyes asztal, s egy ugyanolyan hosszú bárpult képezte. Több már nem is fért volna be. Az asztal körül néhány ember ült. Észrevehetően megkönnyebbültek, amikor látták, hogy megérkeztünk. Mi, szokás szerint, közéjük ültünk. Látszott, hogy a nagy várakozásban már jó elől tartanak az aperitíffal. Jó házigazdához illően, amikor nekünk hozták az italt, ők is velünk tartottak. Beszélgetésbe elegyedtünk. Szokványos kérdéseket tettünk fel az aratásról, a falu gazdaságáról. Nehezen, de kivártuk a vacsorát. Zsíros disznópaprikás volt krumplival. Kiporciózva, mélytányérban, egy kanállal és egy kistányér reszelt káposztával tálalták. Fél centis zsír úszott a tetején, emiatt főleg csak krumplit ettünk.

Vacsora után jött a borozás. Jó bor terem Baranyában. Ittunk, beszélgettünk, hiszen a vendégeik voltunk. Amikor már majdnem leragadt a szemünk a fáradtságtól, felálltunk és sajnálkozva bocsánatot kértünk tőlük. Valahogy úgy tűnt, nem veszik zokon, hogy elmegyünk. Ők is köszönetet mondtak azért, hogy ott voltunk, s hogy megtiszteltük őket jelenlétünkkel. Azt is elmondták, hogy nagyon jól érezték magukat, amit nekünk köszönhetnek.

A kocsiban, a visszafelé úton, elaludtunk a fáradtságtól. Már nem is emlékszem, hogyan kerültem ágyba. Másnap nagyon nehezemre esett a munka, de ki kellett bírni. Estére befejeztük a felvételt, s hazaindultunk.

Szerda lehetett, amikor Újvidéken, a szerkesztőségben Boross félszegen hozzám lépett:

– Tudod, Árpikám, nyolcezer dinárt kellene adnod a vacsoráért – mondta.

– Milyen vacsoráért? – kérdeztem csodálkozva.

– A vasárnapi karancsi vacsoráért, tudod, már. Megérkezett a számla – magyarázkodott.

– De miért ennyi? Azért a vacak disznópaprikásért? –

– Tudod, az övékét is nekünk kell kifizetni –.

Weena

Margittal mindennap találkoztunk. Már Temerinben is jártam, és megismerkedtem a szüleivel is. Attól a pillanattól kezdve, amióta megláttam, beleszerettem. Később elmondtam, hogy a szándékaim komolyak. Egyik vasárnap, ebéd után, sétálni mentünk. A Kastély utcai kis parkba jártunk beszélgetni. A park szélén a Fontana kertvendéglő volt. Előtte egy kisebb szökőkút. Ezért hívták Fontánának. Igaz, hívhatták volna Szökőkútnak, de már akkor elkezdődött Temerin elszerbesítése. Egy késő nyári vasárnap délután, a vendéglőtől nem

messze, a parkban, egy padon összegyűjtöttem az összes bátorságom, hogy megkérjem Margit kezét. Ez a lánykérés nem volt klasszikus, mert féltem a választól, hanem olyan körülírt. Közben egész idő alatt a hangom helyett a szívem dobogását hallottam. A vérnyomásom is olyan magas lehetett, hogy rózsapiros volt az arcom.

Amikor mosolyogva igenlő választ kaptam, elnémultam.

A kérdéshez hasonló kitérő válaszra számítottam. Margit egyenes volt, egyenes, mint mindig.

Amikor egy kicsit magamhoz tértem, az esküvőről kezdtem beszélni.

Mindjárt holnap, vagy a következő héten, vagy e hónapban meg is esküdhetnénk – magyaráztam. Margit hajthatatlan volt, majd a következő nyáron, mondta. Egész délután beszélgettünk, tervezgettük, minthogy azt két szerelmes fiatal teszi házasságkötés előtt. Megbeszéltük, hol fogunk lakni, mikor lesz hivatalos lánykérés, kiket hívunk meg a lakodalomba, kik lesznek a násznagyok, hová megyünk nászútra, és még sok-sok más apróságot.

Este moziba mentünk. H. G. Wells a *The Time Machine* (Az időgép) című regénye nyomán készült tudományos-fantasztikus filmet néztük meg. Azoknak, akik nem látták, vagy nem ismerik a tartalmát, röviden elmondom, mert ennek a filmnek meghatározó szerepe lett további életünkben.

Az ezernyolcszázas évek végén egy úriember, akit Időjárónak hívtak a barátai, olyan gépet szerkeszt, amellyel a jövőbe lehet utazni. Utazása során meglátja az első, majd a második világháborút, tovább utazva átéli az atomháborút, a nagy földrengéseket, katasztrófákat, és elérkezik valahová a tízezredik évbe. Itt megáll, és körülnéz. A Föld szép fiatal, szőke nők és férfiak otthona. Mindenük megvan, mintha az Édenben lennének. Csak érzelmeik nincsenek. Az Időjáró ezt úgy tudja meg, hogy míg egy patakban úsznak, fürödnek a fiatalok, az egyik lány véletlenül beleesik a mély vízbe, és fuldokolni kezd. A többiek rá se hederítenek. Látják, hogy a lány veszélyben van, de ha, az Időjáró nem segít, a lány megfullad. A mentési akciót némán, érdektelenül nézik a többiek. A Lány nagyon hálás megmentőjének. A szép fiatal, szőke, mosolygós arcú lányt (olyant, mint Margit), Weenának (Vinának) hívták.

A film is, és a szőke lány, Weeana is annyira megtetszett nekem, hogy Margitnak ezután a Winus becenevet adtam. Margitnak ez megtetszett, s azóta is, mindannyian így hívjuk.

Mi, a torreádorok

Begovicstól utasítást kaptam, Hogy Feketicsen (Bácsfeketehegy) a szövetkezetben készítsék jószágfelvételeket a Barázdába. Megbeszélte az igazgatóval, hogy másnap vár bennünket. Mivel Fehér Gyulának is volt újságírói feladata Szabadkán, úgy beszéltük meg, hogy ő vezeti a Fityót, és elvisz bennünket, engem és Varga Zolit, a világosítót.

Fagyos november volt, az út egy kicsit csúszott. Vezetés közben Gyula igyekezett lezseren viselkedni, de ennek ellenére látszott rajta, hogy bizonytalan. Néhányszor meg is csúszott az úton, emiatt én görcsösen kapaszkodtam az ülésbe. Rákérdeztem:

– Valami baj van a kocsival, miért csúszkálunk ide-oda – ?

– Talán azért, mert egy kicsit jeges az út, én meg tegnap tettem le az autóvezetői vizsgát – válaszolta. Erre aztán „tényleg” megnyugodtam. Feketicsig többször úgy nyomtam a lábammal a padlót, fékeztem, ahogy csak tudtam.

A szövetkezetben Perlaki igazgató fogadott bennünket. Mivel Gyulának csak sofőri megbízatása volt, a kocsiban maradt, és onnan, a melegből nézett bennünket. Zoli, Perlaki és én elindultunk az istálló felé. Kérdezősködni kezdtem, milyen állatokról van szó. Perlaki szűkszavúan csak annyit mondott, hogy nagyon szép szarvasmarha-állománya van a szövetkezetnek, és azt kell felvenni. Begovicsal már mindent megbeszélt telefonon. Nekünk csak illusztrációt kellett készíteni a meglevő szöveghez. Lassan az istállóhoz értünk. Az állatok, nekem, első pillantásra nagyobb testű teheneknek tűntek.

Zoli nem is figyelt oda. Keresett egy csatlakozót, és bekapcsolta a kézi reflektort. Hatalmas fény lepte el az istállót. A szarvasmarhák megrémültek, kitörték a karám oldalát, és eszeveszettül rohantak felénk. Ekkor láttam, hogy hatalmas fajtisza bikák rohantak felénk. Perlaki az istállóhoz tapadt. Zoli meg én menekülni kezdtünk. A külső karám és az istálló között volt egy fa. Zoli ijedtében arra mászott fel, én pedig futottam a Fityó felé. Még a mai napig sem tudom, hogyan, de elértem a külső karámot és átugrottam.

Később Perlaki, a szövetkezet munkásaival összeterelte a bikákat.

Amikor megnyugodtak, kint a szabadban készítettem el a felvételeket.

Baranya

Hatvannyolcban, a tél elején mentünk Baranyába. Rendszerint Zomboron, majd Bezdánon keresztül tettük meg az utat, majd kompon, mert akkor még nem volt híd. Mivel rendszerint több napig maradtunk, csak egy forgatócsoport indult. Akkor télen, rajtam volt a sor.

Baranyába nem csak hősivatagban jártunk. Volt ott árvíz is. Akkor a mikróbuszt tehervonatra tettük és úgy filmeztünk. A fotón: Bikit-Grizer Magda, Németh Á. Soos Jóska és Makó Sándor.

A Land Rower a csoport többi tagjával és tele kamerákkal, filmekkel világítófelszereléssel indult útnak. Előtte a Skodában, Fejős, Begovics, Kiss Béla, a hangfelvevő és én ültünk. A terepjáró később indult, mint mi. Úgy beszéltük meg, hogy Vörösmarton majd találkozunk.

Ebéd után indultunk. A bezdáni kompra is sokat vártunk. Mire átértünk, már beesteledett. Baranyában aznap esett a hó. A természet nagyon szép volt. Rövidesen utolértünk egy utánfutót vontató teherautót. Kerülni próbáltunk, de a teherautó sofőrje nem reagált. Fejős már nagyon megelégtelte a dolgot, s hátraszólt nekünk, hogy valamit tenni kell. Mi nem tudtunk mit ajánlani. Pár perc múlva Fejős újra megszólalt:

– Árpád, add ide a puskát, ott fekszik a hátsó ablakpárkányon. Majd én mindjárt ellátom a baját ennek a sofőrnek – mondta mérgesen.

A kétsövű vadászpuskát, a Berettát Fejős mindig magával vitte, mert szenvedélyes vadász volt. Ahol lehetett, s a helybeliek megengedték, vadászott. Valószínűleg úgy gondolta: Baranyában is lesz rá lehetősége.

– De Fejős elvtárs – próbálkoztam dermedten. Nem tudtam elképzelni, hogy tulajdonképpen mit akar.

– Árpád, maga csak hallgasson! Adja ide a puskát, és tanuljon!

Mit tehettem, oda adtam neki. Az egyik kezével fogta a volánt, a másik kezével megtörte a puskát, és szólt Begovicsnak, töltsé meg. Begovics, mintha mindig ezt csinálta volna, meg is töltötte két patronnal. Utána Fejős leengedte az autó ablakát és kitette a puskát. Befogtam a fülem, de a szemem nem csuktam be. Látni akartam, hogy mi fog történni. Fejős nem a teherautóra, hanem a levegőbe lőtt. A durranás után a teherautó megingott, lassított és megállt. Fejős gyorsan visszahúzta a puskát és átadta nekem:

– Dugja el, Árpád! – mondta.

Míg a puskával bajlódtam, a teherautó vezetője kiugrott a kabinból és figyelmesen tapogatni kezdte a kerekeket. Azt gondolta a nagy durranás hallatára, hogy valamelyik kerék defektet kapott. Mi pedig ezek után lassan kikerültük a teherautót.

Csirkepaprikás Germayer, módra

Vörösmarton, Gersmayer Miska vendéglőjében találkoztunk a csoport többi tagjával. Annak ellenére, hogy később indultak, pár órával korábban érkeztek mint mi. Gersmayer Miska, a vendéglős szívesen fogadott bennünket. Az étterem nem volt nagy, de ettől függetlenül mindig kellemesen éreztük magunkat ott. Este volt, mi pedig nem jelentkeztünk be előre, ezért nem várt bennünket vacsorával. Mivel nagyon éhesek voltunk, rábeszéltük, hogy főzzön valamit bográcsban. Szeretett bográcsost főzni. Előbb felszolgált az italt, majd kiment az udvarra. Bennünket a feleségére bízott. Tél lévén a kocsmában hideg volt. Ezért döntöttem: megnézem Miskát, hogyan boldogul a bográccsal. Kint, az udvaron már állt a háromlábú vasállvány, alatta lángolt a tűz. Körülnéztem. Szerény, egyszerű paraszti udvar volt. A kocsmá épülete mellett volt a kapu. Az első udvart valószínűleg fű borította, egy kis virágoskert lehetett a közepén. Mindezt most hó borította. Az első és hátsó udvar között állította fel a háromlábú vasállványt. Míg ott nézelődtem, előjött Miska bátyám a bográccsal. Ráakasztotta a – háromlábúra –, a tűz fölé. Én is közelebb húzódtam a tűzhöz. Amikor belenéztem a bográcsba, nem tudtam megállapítani, milyen hús van benne. Megkérdeztem:

– Miska bátyám, én meg szeretném tanulni, hogyan kell a paprikást főzni, lehet? – szóltam hozzá.

– Ami engem illet, nagyon szívesen elmagyarázok neked mindent – válaszolta.

– Először is, mi van a bográcsban? – kérdeztem.

– Mivel nem jelentettétek, hogy jöttök, halat nem szereztem, s most csirkepaprikás lesz halászlé módra. A bográcsban összedarabolt csirkehús van. A húst, az összevágott hagymát és egy kis sót kell felrakni a tűzre, a bográcsba. Egyelőre semmi mást – magyarázta.

– És a tűz, annak milyennek kell lennie? – érdeklődtem tovább.

– Azt csak rakni, rakni kell, hogy nagyon erősen forrjon – legalább fél órát.

Ennek hallatán én is segítettem. Hordtam a fát a hátsó udvarból, s csak raktam, raktam a tűzre. Gyorsan el is kezdett forrni a lé.

– Most fél órát csak tüzelni kell, utána jön a többi – mondta. – De addig is megihatnánk egy pohár bort, nemde – ajánlotta. Bólintottam, és bementem a kocsmába. A felesége megtöltött két, kétdecis poharat jó baranyai fehérborral. Amikor kivettem, Miska bátyámnak, már várta, mert megszomjazott a tűz mellett.

– Én nem csak csirkéből készítem így a paprikást. Ezzel a módszerrel bármilyen húsból lehet főzni, és mindig jó, halászlére emlékeztető íze lesz – tanított iszogatás közben.

Gyorsan eltelt a fél óra. Miska bement a konyhába, és kihozta a paprikáshoz valókat. Útközben beszólt a feleségének, hogy készítheti a galuskát.

– Most kell beletenni az édes és az erős paprikát. Az erős paprikának is örölnie kell lennie, mert ez adja meg a sűrűséget, majd legalább tizenöt percet kell fornia, mert különben keserű lesz – mondta.

– Mielőtt elkészül, egy zöldpaprikát is bele kell tenni. Utána jön a paradicsom. Abból hármát-négyet szoktam beletenni. A végén hozzáadok egy deci fehérbort. Mindez még tíz-tizenöt percig forr, és kész a paprikás.

Megkóstoltam. Finom volt. Még egy kis sót tettem volna bele, de ez nem gond, később is megtehető. Levette a bográcsot a tűzről, és bevitte a kocsmába. A felesége már megterített. A tejfölös galuska az asztal közepén párolgott. Kis idő múlva a bogrács is mellé került.

Jóízűt ettem. Nemcsak azért, mert egy kicsit magaménak éreztem a – művet –, hanem azért is, mert valóban nagyon finom volt.

Hósvatag

Baranyai barangolásainkról több élményem maradt. Talán azért, mert oda mindig több napra mentünk. Nem volt érdemes olyan nagy utat megtenni egy vagy két riportért. Mindig többet szerveztünk. Egy november eleji délután ismét Baranyába indultunk. A Land Rowerben a csoport többi tagja és a felszerelés volt. Fejős Skodájában Begovics Imre, Kiss Béla meg én. Bezdán felé mentünk.

Mire a komphoz értünk, már nagy sor állt előttünk. A Land Rowerben ülő csoport kieszközölte magának, hogy soron kívül kerüljön rá a kompra, hiszen ők tévések voltak, és a felszerelés igazolta őket. Akkoriban az nagy dolog volt. Mi a Skodával nem próbálkoztunk, mert a kocsin nem volt feltüntetve a tévé jele. Így csak egészen későn, az utolsó komppal értünk át a Dunán. Sebaj, tudtuk, hogy az első állomásunk Laskó. Oda hívtuk a környékbeli parasztokat, hogy beszéljenek a mezőgazdaság helyzetéről, valamint egy kis néprajzi riportot is szerettünk volna készíteni. Másnap délelőtt Eszéken a baranyai politikusokkal kellett volna komoly műsort készíteni a magyarság és a gazdaság helyzetéről.

Ahogy elhagytuk Batinát, egyre sűrűbb lett a köd, és hó fedte a tájat. Már sötét éjszaka volt, mire Vörösmartra érkeztünk. Mintha tél közepén jártunk volna, mindent hó borított. Csak az elsurranó házak ablakai, és imitt-amott a közvilágítás jelezte, hogy van élet körülöttünk. Miután elhagytuk a falut, és jó sokáig csúszkáltunk az úton Karancs felé, én már szunyókáltam a kocsiban. Egy idő után Fejős megszólalt:

– Itt lehetünk, nem messze Laskótól – mondta Begovicsnak, aki elől ült mellette. – De úgy látszik, eltévedtünk, mi nem Csúza, Hercegszőlős, Laskó felé jöttünk, hanem Karancs, Dárda felé. Sebaj, majd Dárda előtt valahogy átvágunk Laskóra – biztatta saját magát is.

Talán tíz kilométerre lehetünk Dárdától, Laskó előtt, amikor Fejős balra irányította a kocsit. Valami nyári út lehetett, azon mentünk.

– Pista, én nem ismerem ezt az utat, régen jártam erre, pláne ilyen hóban. Nem tudom ... – kezdte Begovics.

– Ugyan ne legyél már ennyire kishitű. Ott, arra van a legközelebbi út. Arra megyünk. Már várnak bennünket. –

Csak hallgattam a beszélgetést, nem ismertem az utat, és mit avatkozzak én bele a nagyok döntéseibe. Fejős így elindult a legközelebbi mellékúton Laskó felé. Az autó lámpái csak a fehér hótengert világították meg.

Lassan szállingózni kezdett a hó. A messzeségben látszott valami fény. Annak irányában mentünk. Ahogy haladtunk, a kocsi mind jobban és jobban csúszkált ide-oda. A fények ott voltak valahol elől, de nem voltak elérhetőek. A hó meg csak hullott. Egy pillanatban megcsúszott a kocsi kereke. Nem mehettünk tovább. Elakadtunk. Mindannyian kiszálltunk a kocsiból. Eltűntek a fények is, amelyeket még az előbb láttunk a messzeségben. Fejős egy pillanatra eloltotta a kocsi fényeit, hogy jobban lássunk. Koromsötét lett. Megdermedtünk, a szó szoros értelmében, a hidegtől és a félelemtől is. Rádöbrentünk, hogy eltévedtünk. Sehol

egy ház, egy út, egy ember a környéken. A kocsí helyzetéből sejtettük, hogy merről jöttünk, de igazából nem láttuk, mert a hó eltakarta a keréknyomokat is.

Szerencsére, Fejősnek volt egy kis ásója a kocsiban. Azzal próbáltuk kiásni a kereket a barázdából, mert nem mellékúton voltunk, hanem a szántóföldek közepén. Ekkor estünk csak igazán pánikba.

Mondhatom, nekem sem volt mintegy. Bár ott voltak körülöttem az idősebbek, a tapasztaltabbak, akkor is féltem, hogy itt fogunk megfagyni, étlen-szomjan, mint a sivatagban.

Egy-két sikertelen próbálkozás után, Fejős úgy döntött, hogy aludjunk a kocsiban. Reggel majd talán többet látunk, és jobban tudunk tájékozódni. Legalább meg tudjuk határozni, hol vagyunk. Éppen készülődni kezdtünk, amikor jobbra tőlünk fények jelentek meg. Úgy gondoltuk, hogy a házak ablakaiból kiszűrődő fények ezek. Fejős szívós ember volt, nem hagyta magát könnyen megtörni. Rábeszélte mindannyiunkat, hogy tegyünk még egy próbálkozást, és minden rendben lesz. Megtöltük a Škodát, a fények irányában. Hol toltuk, hol szaladtunk utána, de haladtunk. Egy óra se telt bele, nekem persze sokkal többnek tűnt, de odaértünk az első házhoz, nem a mellékúton, hanem a szántásokon és a hótakarón keresztül, de odaértünk. Nagyon örültem, hogy újra civilizációba kerültem. Ilyen elveszettnek még soha sem éreztem magam, mint ott, a szántóföld közepén.

Végül megtaláltuk a többieket is. Ők már régem megérkeztek a faluba, és vártak ránk.

Tánc

Reggel három körül lehetett, amikor megérkeztünk Laskóra. A helyi közösség nagytermében vártak bennünket a helybeliek, köztük őt, magyar népviseletbe öltözött fiatal pár. A Land Rowert már leparkolták az udvarban. A csoport többi tagja iszogatót, beszélgetett a műsorban szereplő földművesekkel. A terem közepén terített asztalhoz ültünk, rajta virág, kenyér, baranyai házi bor.

A lányok mindjárt étellel kínáltak bennünket. Először boroztunk, de válogathattunk is: volt forralt pálinka, forralt bor, négy-öt féle baranyai fehérbor, két-három fajta vörösbor, sör, öttermes Rubin vinjak... A házigazdák mindenre gondoltak. Vesztemre, még nem ismertem a baranyai borok minőségét, ezért söröztem. Miután oltottuk a szomjunkat, következett az ennivaló: bográcsos marhapörkölt, tejfölös galuskával. A pörkölthöz fejes és reszelt savanyú káposztát hoztak a lányok. A pörkölt után ki borozott, ki sörözött, Boross bácsi pedig vinjakozott. Egykettőre jó hangulatunk lett. Belülről melegített a finom étel és ital, kívülről pedig a magyar ruhás lányok, akik néha örömben az ölünkbe ültek. A hangulathoz még csak a zenekar hiányzott. Boros ezt mellékesen meg is említette.

Nem telt el talán egy fél óra sem, ott termett egy háromtagú zenekar. A lányok és a fiúk táncra kerekedtek. Mi pedig fáradtan, de jókedvűen tapsoltunk a zenére. Fejős égbe emelte a karjait úgy mulatott. A helybeliek igyekeztek rábeszélni Borosst, énekeljen el néhány nótát. Nem sikerült, mert Borosznak ez nem volt szokása.

Már reggel öt óra lehetett, amikor Fejős hirtelen felállt. Mindannyian azt hittük, most elkezdünk dolgozni.

– Indulás emberek! – mondta. Reggel Eszéken kell lennünk. Várnak bennünket a politikusok.

Boross, Begovics, a csoport legidősebb tagjai próbálták lebeszélni Fejóst az indulásról. Főképpen azzal érveltek, ezek az emberek mennyi mindent megtettek értünk: mennyire vártak bennünket, milyen kedvesek voltak, a táncscsoport betanulta a táncokat, népviseletbe öltöztek...

– Nem. Mennünk kell – mondta határozottan Fejős.

Nem tehattunk mást, elbúcsúztunk az ottaniaktól. Boross a Škodába ült, Fejős mellé, így kerültem a Land Rowerbe. Amikor indulni akartunk, a zenészek az autó mellé álltak, és ott muzsikáltak. Egy magyar népviseletbe öltözött pár felugrott a Land Rower elejére, a motorházra és ott táncoltak. Így próbáltak bennünket ott tartani.

Később azonban mégis elindultunk Eszékre.

Az a felvétel, amit az eszéki politikusokkal készítettünk, nem volt számomra érdekes. Fejősnek valószínűleg fontos volt, ezért kellett elkészíteni. A mai napig emlékszem a csalódott helybeliek arcára és a fiatalok táncára. Harmincöt évi munkám során sajnos, sehol nem volt részem ilyen meleg fogadtatásban, mint akkor, ott, Laskón.

Csantavéri téli esték

Tél volt. Begovics Imre, a Barázda szerkesztője kifogyott a témákból. A szántási, vetési, aratási riportok már rég nem voltak aktuálisak. Az állattenyésztésről is keveset beszéltek ilyenkor. Ki kellett találni valami újat. Abban az időben Imrének két munkatársa volt: Grízer Magda és Zsérity Irma. Ők hárman összedugták a fejüket, és eldöntötték, hogy készítenek valamit a falusi kultúráról, a népi hagyományokról. Elsőként, hogy miért, azt sohasem sem tudtam meg, Csantavért választották. Ott kellett lefilmezni az új műsorkonceptióval készült Barázdát. Azonnal ki is választottunk egy munka címet: Csantavéri téli esték.

A szerkesztő és az újságírók úgy képzeltek el a műsort, hogy Begovics a falu utcáin sétál este, és elmondja az új műsorirányzatot, majd beinvitál bennünket egy házba. Ott fedezzük fel tulajdonképpen mivel is foglalkoznak a falubeliek téli estéken. Mindig meghívtak olyan embereket is, akik ismerték a hagyományokat, meg olyan asszonyokat is, akik énekelni, hímezni tudtak. A műsor végén, egy udvarban, a tűz mellett kellett volna kukoricát fosztani az asszonyoknak. Ez volt az elképzelés.

Amikor megérkeztünk Csantavérre, hó borította a falut. Imre kiválasztotta az utcát. Nagy teret kellett megvilágítani. Ezért világosítót hoztunk magukkal. Zoli és Sanyi, ahogy csak tudták, megvilágosították a házakat. Akkoriban még nem volt fényparkunk. Mindössze három kézi világítótest állt rendelkezésünkre, melyeket Kobaltoknak neveztünk. Ezeket állították be úgy, hogy minél több ház és tér kapjon fényt. Imre, mikrofonnal a kezében, beállt az egyik ház elé, és elindult a kamera felé. Sétálás közben mondta a szöveget. A lábán egy bőrbakancs volt, ami rémesen csikorgott a havon. A hangfelvevőnk ezt csak később, a filmvágásnál vette észre, amikor már nem lehetett segíteni a dolgon. Begovics mondta az alig érthető szöveget: a hó úgy csikorgott a talpa alatt, mintha papírt szaggatott volna közelben. Ráadásul a felvételen nem látszott, hogy éjszaka van, mert a hó miatt minden olyan világosra sikeredett, mintha nappal lett volna. Ez az én hibám volt, de akkor még nem volt tapasztalatom, hiszen kezdő voltam.

A „nagy” felvétel után bementünk néhány házba. A falusiak meséltek, énekeltek, mondákat mondogattak. A felvételenek ez a része egészen jól sikerült. A végére hagytuk azt a részt, amikor az asszonyok kukoricafosztás közben pajzán történeteket mesélnek egymásnak.

Találtunk a célnak megfelelő tágas udvart. A közepére behoztunk néhány kéve kukoricaszárat. Az asszonyok körülülték vagy térdelték a kukoricaszár-halmot. Mindegyik elé két-három kosár kukoricát öntöttek, amit mesélés közben fosztaniuk kellett. Volt közöttük öreg is, fiatal is. A kamerát úgy állítottam be, hogy több fiatal legyen a képernyőn. Amikor a világosítók beállították a fényeket, a többi tévés félreült, s nézte az eseményeket. Kértem, hogy gyűjtsák meg a kévét, és tartsunk próbát. Meg kellett figyelnem a kamerán keresztül, hogy a világítás, a beszélő arca, az árnyékok rendben vannak-e. Minden arcot, testrészt külön megnéztem a kamerán keresztül. Velem szemben egy nagyon fiatal lány ült sámlin. Tizenöt, vagy tizenhét éves lehetett. Őt jól megvilágították, mert elsőként kellett mesét mondania. Tőle jobbra, egy huszonöt-harminc év körüli menyecske ült szárkévéen. A kamera bal oldalára, a tévés csoport fiatal tagjaira nézett. Tüzetesen megvizsgáltam az arcát. Néhány kisebb árnyék volt rajta. Ez nem aggasztott, mert tudtam, hogy ő beszél majd másodikként, és akkor korrigálni fogjuk a fényt. Lejjebb csúsztattam a kamera látószögét, a kezére. Egy kukoricacsövet kezdett fosztogatni. Mindkét kezével megmarkolta a csuhét, és lerántotta a csőről. A kukoricacső csupaszon állt a kezében. A fehér lefosztott csuhét nem törte le. Ott maradtak a cső végén, akár valami lábak. Jobb tenyerével marokra fogta az aranysárga, vagy a talán a lángok miatt testszínűnek látszó csövet. Bal mutatóujjával a hegyén körözni kezdett. A körök mindig lejjebb és lejjebb haladtak, míg el nem érték a másik kéz ujjait. Lassú mozdulatokkal mindkét nyitott tenyere forgatni kezdte a kukoricát. Kis idő múlva az ujjai ismét felfelé haladtak a kukoricacső hegye felé. Megsimogatva a hegyét, hagyta, hogy kiessen kezéből a cső. A kamera lencséjét fölrántottam az arcára. Úgy éreztem magam, mintha rajtakaptuk volna valami intim mutatványon. Végtére az is volt, hiszen az asszonyka mindig a csoport valamelyik tagját nézte.

Mintha mi sem történt volna, új kévét raktak a tűzre, és újra kezdődött az egész előlről. A felvétel alatt nem ismétlődött meg a jelenet. Minek is, hiszen mi nem erotikus filmet, hanem a Barázdát készítettük.

Újév

Decemberben a szerkesztők rájöttek, hogy az idén is lesz szilveszter. Mintha ezt újév előtt pár hónappal nem lehetett volna tudni. Január elsejére, a délelőtti órákra kaptunk húszperces terminust. Azt kellett betölteni. Napokig morfondíroztunk, hogy mit lehetne csinálni ilyen rövid idő alatt. Ötlet az volt, csak idő nem. Már december tizedike körül volt, amikor megszületett a döntés, hogy ki fog énekelni a műsorban. Az első helyen a Boros házaspár szerepelt. Ők voltak a legnépszerűbbek abban az időben.

Szóba jött még Németh Rudolf, Hertyán Aranka, Gubik Sztefánovics Mira, a fiatalabbak közül pedig Lévai Ferenc és Biszák Júlia. A műsor rendezője Lányi István volt.

Lányinak egyszerű, és ez a rövid idő alatt kivitelezhető ötlete volt. Be kell rendezni az M-Stúdió előcsarnokát, mintha egy előkelő vendéglő lenne. Ott köszöntenek a vendégek és az énekesek együtt az újévet. Az énekesek pedig, miután valaki bekonferálná őket, énekelnének a vendégeknek. Az ötlet jó volt, csak technikailag meg kellett oldani.

Először is, nekünk, Újvidéken nem volt annyi reflektorunk, hogy az M-Stúdió előterét be tudjuk világítani. Erre Belgrádból kellett igényelni fényparkot. A szilveszteri műsort azonban ott is azokban a napokban forgatták, így reflektorokra nekik is szükségük volt. A főszerkesztő közbenjárására azonban december 23-ára kölcsönkaptuk, de úgy, hogy reggel elhozzuk, este pedig visszavisszük. Ez nem volt valami biztató, mert azt jelentette, hogy egy nap alatt kell elkészíteni az egész műsort.

A szerkesztőségnek mindössze kettő, de különböző kamerája volt. Az egyik, ún. hangos kamera, amellyel folyamatosan akár 12 percet is fel lehetett venni. Ezt, úgy beszéltük meg, Póth Imre fogja kezelni. A másik, az ún. néma kamera, amely 20 másodpercet tudott folyamatosan felvenni, az enyém volt.

Harmadsorban, elő kellett keresni a rádióban azokat a hangszalagokat, amelyeken az említett énekesek dalainak felvételei vannak. A filmfelvétel közben ezeket a hangszalagokat lejátszatni kell, tehát az énekes csak „rátátog.” Ezt az eljárást play-back-nek nevezik. Lányi, mivel ismerte Borost, tudta, hogy nem tud play-back-re énekelni, hiszen hangulatember volt. Továbbá be kellett rendezni az M-Stúdió előterét. A díszletet valaki a színházból kérte. Póth Imrével egyre csak magyaráztuk, hogy fekete-fehér filmmel dolgozunk, így a színek nem érvényesülnek. A díszlet jó, ha fekete-fehér és sok benne a szürke árnyalata. Csak bólogatott a látványtervező, de mintha nem értette volna, miről is van szó.

Végre elérkezett a nagy nap, a december 23-a. Korán a stúdióban voltunk. A díszletek és asztalok már fel voltak állítva. A terem tele volt színes lampionokkal, krepp-papírral, lufikkal. A szivárvány minden színe ott pompázott, kivéve a fehéret, a feketét és a szürkét. Megérkeztek Belgrádból a reflektorok is. Egy világosítómestert is küldtek. Szabó Sanyinak, a mi világosítóknak volt a legtöbb feladata. Ő állította be, és hordta fel az emeletre a nehéz, 2 és 5 kW-os reflektorokat. Imrével beállítottuk a kamerát. Ő a közelképeket felvételezte, azaz az énekesek arcát, én pedig a hangulatot a teremben.

A statiszták a helyükre ültek. Boros Mirjanának kellett elsőnek énekelnie. A rendező úgy kívánta, hogy a terem végén levő lépcsőkön jöjjön le, s úgy énekeljen. Bekapcsoltuk a fényeket. Elindítottuk a kamerákat. Szveti bekonferálta az első zeneszámot. Elindult a zene, és Mirjana énekelni kezdett. Lassan jött lefelé a lépcsőn. Fehér, nagyon elegáns hosszú ruhát viselt. Ragyogóan nézett ki. Elsőre sikerült a felvétel. Utána Boros István következett. Mivel Lányi tudta, hogy Boros nehezen play-backkel, eleve úgy állította be a kamerát, hogy messziről vegye fel. Így nem volt baj, ha egy kicsit improvizált is éneklés közben. Biszák Júlia volt a következő. Nem azt a számot készítettük elő, amit várt. Julinak meg kellett tanulnia az új dalt, mi pedig dél körül szünetet tartottunk. Időközben megünnepeltük a születésnapomat. Ezt a forgatást, ezt az ünnepséget ezután mindig is kicsit a saját születésnapim bulimnak tartottam.

Palacsinta aukció

Hatvankilenc elején, kora tavasszal, Szlovéniába mentünk. Amikor elindultunk itthon már tavaszodott. Lendva környékén azonban még havas táj fogadott bennünket. Az a pincérnő, akivel a múlt évben megvicceltek, már nem dolgozott a szállodában. Azt mondták, férjhez ment egy osztrák legényhez.

Horváth Lacival kerültem egy szobába. Akkoriban még kezdő tévés volt. Tőlem tanulta a szakmát. Jól megértettük egymást. Szivike volt a beceneve, de arra, hogy ezt miért kapta, már nem emlékszem.

Másnap Fehér Gyulával Lendva várába mentünk forgatni. Egy kis történelmet, kultúrát szeretnünk volna hazahozni. A kastélyban várt bennünket a Múzeum igazgatója. Gellér Tibor volt a rendező. Miután megbeszéltük, hol lesz a kamera, ellenőriztem a felszerelést, Béla kipróbálta a hangot, és már indulhatott is a felvétel. Zoli bekapcsolta a kézi világítást és magasra emelte. Egy nagy csörömpölést hallottunk. Mindenki Zoli felé fordult, aki két méter magas volt, és ahogy felemelte a kezét, a világítótesttel felakadt a csillárba. Egy pillanatig azt vártuk, hogy mikor szakad le, de erre szerencsére nem került sor.

Amikor megnyugodtunk, elkezdődhetett a felvétel. A beszélgetés mindössze 5 – 6 percig tartott. Utána Gyula még adatokat is gyűjtött a kastélyról, a történetéről. Ezek alapján írta a bevezetőszöveget, amit mi szaknyelven off szövegnek hívunk. Ezt kellett képekkel illusztrálnom. Elővettem a kis néma kamerát, mert azzal gyorsabban mozoghattam. Zolival szépen, egyenként felvételeztük azokat a tárgyakat és a szobának azokat a részeit, amelyekben a beszélgetés során szó esett. Míg dolgoztunk, a többiek beszélgettek. Ilyenkor előkerült egy kis itóka is.

Elég sokáig, majdnem három órán át dolgoztunk. Zoli most már ügyelt arra, nehogy megismétlődjön a csilláreset. Mire befejeztük, a többiek már ittas állapotban voltak. Laci-Szivika már becsomagolta a néma kamerát. Észrevettem, hogy hiányzik két doboz film. Ideges lettem.

Attól féltem, hogy exponált film tűnt el, és akkor újra kell kezdeni az egészet. Szerencsére nem exponált filmről volt szó. Gondoltam magamban, talán a szállodában hagytam, vagy valaki megakar tréfálni.

Átkutattam a szállodai szobámat. A szalagot sehol sem találtam. Megkérdeztem Lacit is. Ő sem tudott semmit. Igaz, ő csak a hangos kamera szalagjaival volt megbízva, azokkal meg minden rendben volt.

Miután megebédeltünk, kártyázni kezdtünk. Késő este volt, amikor Béla, úgy látszik, nem bírta már tovább, hozzám lépett, és elém tette a két elveszett filmszalagot:

– Ezeket a kastélyban felejtetted – mondta gúnyosan.

Ki akart tolni velem, de mivel látta, hogy nem idegenkedek, visszaadta a szalagokat.

A következő napokban keményen dolgoztunk. Mindössze néhány szabad délutánunk volt. Kint fújt a szél. Nem nagy kedvünk volt sétálni a hideg és a csúszós utak miatt. Kártyázni sem volt már kedvünk. Boross unalmában az egyik teremből a másikba járt-kelt.

Nemsokára nagybögő hangjára lettünk figyelmesek. Póth Imre volt az első, aki felkelt, és ő is eltűnt. Már zongorázott is valaki. A társaság lassan átszivárgott a másik terembe, ahol Boross bögzött, Imre pedig zongorázott. Az esténként ott játszó zenekar hangszereit vették kölcsön. Akusztikus gitáron Begovics játszott. Magyar nótákat, örökzöld slágereket játszottak. Olyan hangulatot teremtettek, hogy a szálloda többi vendége is körénk sereglett. Jól éreztük magunkat. Ott, akkor nagyon sajnáltam, hogy nem tanultam meg hangszeren játszani. Szerettem volna közöttük lenni. Megfogadtam, ha gyerekeim lesznek, rákényszerítem őket arra, hogy hangszer tanuljanak.

Másnap folytattuk a munkát. Az utolsó előtti nap több termelőnél jártunk. Azt gondoltuk, meghívunk bennünket vacsorára. Ez elmaradt, de bor az volt, amennyit csak akartunk. Este tízre értünk vissza a szállodába. A konyha már régen zárva volt. Boross és Vicsek elszólták magukat, hogy palacsintára éhesek, és meg tudnának enni vagy harmincat. Amikor meghallottam, fogadtam velük. Időközben rábeszéltem a még ott levő szakácsnőt, hogy süsse meg a harminc palacsintát. Ha megeszik, én kifizetem, ha pedig nem, akkor ők fizetnek. Hivatalosan, tanúk előtt, tettük meg a fogadást.

Elmentem a konyhába. Borralalót adtam a szakácsnőnek, aki hozzá is fogott a sütéshez. Arra is rábeszéltem, hogy a palacsinták a szokásosnál nagyobbak és vastagabbak legyenek. Egy óra múlva hatalmas tálcán hozta ki a pincér a palacsintákat. Boross és Vicsek leültek az asztalhoz, mi meg körülálltuk őket. Talán, ha személyenként megettek kettőt-hármat, így kifizették az árát. Mi pedig, akik az asztal körül álltunk, csak néztük a finom meleg diós palacsintákat. Megéheztünk. Boross a végén licitált: az ehetett, aki többet fizetett. Így ők ketten a háromszorosát keresték meg annak, amennyit a palacsintákért fizettek.

Šušara

Felfedeztük, hogy Dél-Bánát keleti részén, a deliblái homokpuszta közepén is élnek magyarok, egy kis faluban, melynek a neve: Šušara, azaz Fejértelep. Újvidékről Perlez, Kovačica felé vettük az útirányt. Deliblátót csak két irányból lehetett megközelíteni: vagy úgy, ahogy mi indultunk – Perlez, Kovačica, Alibunar, vagy Pancsován keresztül Versec felé.

Lényegében mindegy lett volna, melyik utat választjuk, a falu, ha az egyik, ha másik úton utazunk, majd 160 kilométerre van Újvidéktől. Az alatt a három óra alatt, amíg utaztunk, beszélgettünk, vitatkoztunk. Közülünk még senki se volt a deliblái homokpusztán. Csak halvány elképzeléseink lehetettek a tájról. Fehér Gyula volt az újságíró. Ha homokpusztáról van szó, akkor nekem mindjárt a Szahara jut eszembe. Azt már láttam filmen, és a tévében. Hatalmas homokterületek, lankás, szürke dombokkal, sehol semmi, ez a sivatag. Képzetelemben a falu is, mint egy délibáb, fehérre festett házfaival nőtt ki a homokból. A falu körül a végtelen homok, út nincs. Egy pillanatra még arra is gondoltam, hogy eltévedünk, mert ha van is út, a szél eltakarja homokkal.

Amikor erről beszélgetni kezdtünk, Béla, a hangfelvevőnk megnyugtatóan bennünket:

– Gyerekek, ez nem Afrika, ott már rég, még az Osztrák – Magyar Monarchia idején is éltek, dolgoztak az emberek – mondta.

Ezek után minden ötletünk, gondolatunk szertefoszlott. Nem volt elképzelésünk, milyen is lehet Deliblátó. és a kis falucska a homokpuszta közepén.

Boros egy másik témáról kezdett beszélni. Gyulához fordult:

– Láttad Gyula, az újévi műsorban már alkalmaztam a play-backet. Tetszett az embereknek. Egyszerű felvétel volt. Csak ott álltam az M-Stúdió előcsarnokában, a korlát mellett, s énekeltem. Mivel most már tapasztalt play-back énekes vagyok, jó lenne valami igényesebb felvételt készíteni, ahol én jobban kifejezésre juthatnék – magyarázta komolyan Boros.

Gyula mindig jókedvű volt, s szeretett viccelődni. Mindjárt „kapcsolt”, és mondta is az ötletet:

– Nézd, Boroskám, majd körülnézünk itt, Deliblátón. Úgy is lehetne készíteni felvételt rólad, hogy a kamera az arcodról indul, és aztán távolodik tőled. Lassan kiszélesedik a kép, s meglátjuk a környezetet körülötted. Te állsz a nagy homoksivatag közepén és énekelsz, a kamera meg folyamatosan távolodik.

– Igen, és a végén majd, olyan aprónak látszok, mint a légyiszok az ablaküvegen. Te bolondozol velem, Gyula – mondta a végén sértődötten Boros.

Mi pedig jót nevettünk.

Megérkeztünk Alibunárra. Onnan néhány kilométerre, Leánykúton volt a motel, ahol aludtunk.

Érkezésünkkor már zöldelltek a fák a motel körül, habár még csak kora tavasz volt. Úgy beszéltük meg, hogy majd másnap megyünk Fejértelepre. A motelban, rajtunk kívül, voltak még vendégek. Kicsit csodálkoztam is, hogy még egy ilyen eldugott helynek is vannak látogatói. Vacsora után megkérdeztem a portást, hol és mennyire van tőlünk Deliblátó?

– Rajta van – válaszolta szűkszavúan.

Rábólintottam, de nem értettem mi az, hogy – „Rajta van”. Később megmagyarázták: Leánykút már a deliblái homokpusztán van.

Másnap, míg reggeliztünk, Kis Pista, a Land Rover sofőrje, megérdeklődte, merre kell menni Fejértelep felé.

– Remélem, nem tévedünk el. A motelban azt mondták, hogy Banatski Karlovac után Uljmánál két út vezet a deliblái homokpusztára. Balra kell mennünk – mondta, kezében tartva egy papírt, amelyen le volt rajzolva az út.

Uljmáig az út a pusztaszélén vezetett. Homoknak még nyoma sem volt. Gondoltuk, majd később meglátjuk. Megtaláltuk azt az útelágazást is, ahol balra kellett fordulnunk. Ezt egy kis egyszerű tábla jelezte. A fűben csak a keréknyomok helyén látszott a por vagy a homok. Elejében akácfa erdő, később bozótok és cserjék, majd füves lankás rét mellett haladtunk. A táj emlékeztetett a sivatagi homokbuckákra, de itt, a szürke homok helyett, szépen zöldült a fű. Egyszerre ismét fák közé kerültünk. Szétszórta, mintha a madarak szórták volna el a magokat, jelentek meg előttünk a különböző fafajták: akác, hárs, bükk és többféle fenyő. Az út egyre szélesedett. Már két sáv haladt egymás mellett: a falu közelében voltunk.

De hát hol a homokpuszta, hol a sivatag? Eddig még nem láttuk. Az egyik kanyar után, a fák mögött, házak tűntek fel. A falu bejáratánál, a tábla is jelezte: Šušara.

– Ezek szerint megérkeztünk – kommentálta Boros.

A falu két sor házból állt. Az egyik sor az út jobb, a másik a bal oldalán volt. Köztük füves terület, és két homokos kocsitű. A házakon látszott, hogy régen épültek (valószínűleg még a két világháború között). Legtöbbje nagykapus parasztház volt. Az egyik házsornak körülbelül a közepén állt a falu legjelentősebb épülete – a bolt. Előtte, kerékpártartó faoszlop, két – három kerékpárral. Az üzlet bejáratát ajtajától jobbra, a fal mellett, hosszabb fapad. Több középkorú és idősebb, szakállas, borotvátlan férfi ült rajta. Üvegből itták a sört. Ez volt a kocsmá. Amikor megállt a kocsink, érdeklődően, vizenyős szemekkel figyeltek bennünket. Kiszálltunk. Kérdésünkre, segítőkészen elmagyarázták, hogy az iskola az utca másik oldalán van, a helyi közösség három házzal odébb, a bolt oldalán.

Boros úgy döntött, hogy először a helyi közösség irodájába megyünk. Az iroda zárva volt. A kocsmában megtudtuk, hogy az elnök még korán reggel bement Alibunárra, de délután, mire a jószágokat meg kell etetni, otthon lesz. Boros a többiekkel a bolt előtt maradt beszélgetni. Gyulával átmentünk az utca másik oldalára, az iskolába. Az iskola egy régi lakóépület volt. Hátról, az udvaron át lehetett bemenni a tanterembe. Még tartott az óra, amikor bekopogtunk, s bementünk az osztályba. Középkorú tanító néni fogadott bennünket. Hét diákja volt.

Gyula beszélni szeretett volna vele a riport miatt. Azonnal kiengedte a tanulókat az udvarra, játszani. Leültünk egy padba, a tanító néni hozott egy széket a másik teremből, és szembe ült velünk. A padok régimódiak, agyonhasználtak, széleik és az asztallapok láthatóan kopottak voltak.

A riport fő témája az volt, hogy mi lesz a gyerekekkel, ha befejezik a negyedik osztályt. Általában nem mentek tovább iskolába. A nyolcosztályos iskola felsőbb tagozatai Banatski Karlovcacon (Károlyfalva) voltak, oda meg nehezen lehetett naponta beutazni. Az ottani elszállásolásukra pedig a szülőknek nem volt pénzük.

A településen nem volt vendéglő. Az üzletben vettünk kekszet és sört. Azt ebédeltünk. Délután, egy óra körül, megérkezett a helyi közösség elnöke. Alacsony, vékony, idősebb ember volt. Elmagyaráztuk, miért jöttünk. Semmi kifogása nem volt az ellen, hogy riportot készítsünk a faluról. Elbeszélgettünk vele is. Elmondta a falu történetét, beszélt a nevezetességeiről is. Legfontosabb része a helyi közösség irodája melletti artézi kút volt, amely körülbelül három emelet magasságának megfelelő toronyból és egy GANZ-pumpából állt. Valamikor forgó szélvitorla hajtotta. Gellért Tibi, a rendező, megkért, ha merek, menjek fel a torony tetejére, és onnan készítek egy panoráma felvételt a faluról. Beleegyeztem. A torony, miközben másztam rajta eléggé inogott, de hősiesen leküzdöttem a félelmem, s elkészítettem

a felvételt. Amikor lemasztam a toronyról, hozzám lépett az elnök, és gondterhelt arccal azt mondta:

– Előbb engem kellett volna megkérdezni, hogy szabad-e ilyesmit tenni. Hiszen a tornyon már harminc éve nem volt fönt senki. Emlékszem, hogy gyermekkoromban egy mesterember volt fönn utoljára, amikor a vihar összegömbölyítette a forgó szélvitorlát. Neki kellett megjavítani. Azóta, a mai napig, nem mászott föl senki. – mondta rosszállóan.

Ezért mozgott alattam ilyen nagyon a torony. Engem pedig továbbra is érdekelt a homokpuszta, és ezért megkérdeztem:

– Mi itt a deliblái homokpuszta közepén vagyunk. De hol van a homok?

– Húsz kilométeres körzetben körülöttünk mindenhol. Csak két-három centimétert kell a fű alá ásni, és már ott is a homok. Nincs itt más csak homok, homok, homok – válaszolta.

– De, hol lehet látni, hol tudnánk felvételezni a homokot? – kérdeztem.

– Ja, értem, majd elmegyünk, ha érdekli magukat. Innen pár kilométerre van egy hely, ahol lehet majd látni a homokot. De előbb bemegyünk az irodába: meg akarom kínálni magukat valamivel – mondta.

Bementünk a helyi közösség irodájába. Szegényesen berendezett, de rendben tartott iroda volt. Egy íróasztal, egy irodai szekrény és néhány szék volt a bútorzata. A szekrényből elővett néhány pálinkáspoharat és egy literes üveget.

– Ez borókapálinka. Ittak már ilyet? Errefelé sok borókafenyő van. Annak a magjából készült. Mi helybeliek nagyon szeretjük – magyarázta, s közben töltött.

Minthogy nem volt annyi pohara, hogy egyszerre igyunk belőle, először az idősebb kollégák kóstolták meg, majd mi, fiatalabbak. Jó pálinka volt. Nem vagyok szakértő, de ilyen pálinkát azután sem ittam.

Ezután elindultunk arra a helyre, ahol láthattuk a homokpusztát. Borókafenyő-erdőn keresztül vezetett az utunk. Az elnök rámutatott:

– A pálinka, amelyet az előbb ittak, innen való. –

Kiértünk egy füves tisztásra. Hepehupás volt a talaj. Mindenfelé bokor. A fű egyre jobban ritkult. Megálltunk. Előttünk – végre a homok. Körülbelül olyan ötvenszer ötven méter

területen csak homokot láttunk, mást nem. Messze volt ez a kép a sivatagtól! Inkább homokbányára emlékeztetett. Úgy tűnt, mintha a falubeliek ide jártak volna homokért. Persze, ez nem volt igaz, mert mindenkinek az udvarában, a kertjében, két-három centimre a fű alatt homok volt, amennyit csak akart.

Világutazó

A következő év áprilisában, Angliában tartották meg a szántók világbajnokságát. Egy vajdasági traktorista is részt vett rajta. Begovics Imre a Barázda részére szeretett volna riportot készíteni róla. Fejős engem jelölt ki, hogy utazzak el Imrével. Imrének ez nem nagyon tetszett, mert saját maga is operatorködött szabadidejében. Sőt könyvet is írt az amatőr fotósok részére. Eleinte úgy gondolta, hogy maga készíti el a filmriportot. Fejős az ilyenfajta vállalkozásokat ellenezte. Szerinte mindenki azt csinálja ami a kötelessége, azaz amiért kapja a fizetését.

Egy belgrádi utazási iroda kéthetes utat szervezett azzal, hogy a programjában, Londonon és Bristolon kívül a szántó-világbajnokság is szerepelt.

Kora délután indultunk a surčini repülőtérrel egy DC-9-es repülőgéppel. Ez volt életem első repülőútja. Érdeklődéssel figyeltem mindent. A csinos légikísérők aperitifet szolgáltak fel, amikor az Alpok felett repültünk. Jól látszottak a havas hegycsúcsok, mert alattunk nem volt felhős az ég. Feltételezem, hogy Franciaország felett jártunk, amikor a tálcákon hideg felvágottat hoztak. Nekem minden érdekes volt. A tálcán, a poharakon, sőt még a szalvétán is a JAT logója volt olvasható.

Körülbelül két óra utazás után már Anglia felett voltunk. A gép lassan ereszkedni kezdett. Fülem erősen zúgott. A fájdalom bizonyára látszott az arcomon is, mert Imre azt tanácsolta, hogy csak nyeljek minél gyakrabban. Ő már többször utazott repülővel. Ez a fülfájás a gyors légnyomás-változás miatt van. Mire földet értünk, már el is múlt.

A londoni Heathrow repülőtéren szálltunk le. Majd fél órába tellett, mire a landolás után gépünk a kijárat folyosóhoz ért. Először a csomagokért mentünk. A hatalmas épületben nyüzsgtek az emberek. Percenként szállt le egy gép. Az idegenvezetőnk nem először járhatott itt, mivel pontosan a futószalaghoz vezetett bennünket. Miután elvettük a csomagjainkat, és áthaladtunk a vámon, a kijárat felé indultunk. Ott, a hosszú folyosószerű teremben, tízesével álltak az emberek táblákat tartva a kezükben. Minden táblán név volt: Mr. Smith, Mr. Brown, Mr. John stb. A mi nevünk nem volt egyik táblán sem. Így csoporttal együtt, busszal utaztunk be Londonba. A szálloda, ahol elszállásoltak bennünket, nem volt messze a Trafalgar Square-től.

Az utazási iroda öt napig, amíg a fővárosban voltunk, magunkra hagyott bennünket. Csak a szállásról gondoskodtak. Már a második napon bajom volt a félpanzióval. Először is, a reggeli nem volt ínyemre való. Gondoltam, itt Angliában fogok igazi ham and eggset reggelizni. Mondhatom, csalódtam. Az angol ham and eggs nem volt más, mint két szelet húsos szalonna, ami olyan vékony, hogy át lehet látni rajta. Mellette két tükörtojás, de úgy megsütve, hogy a sárgája szétfolyt. A szalonnán valami fehér öntetet volt. Ehhez a tojásos „valamihez” személyenként egy négyzet alakú kétszersült járt, átlósan átszelve. Valamelyest ehető volt a tojás és a húsos szalonna, de amikor a fehér öntethez értem, émelyegni kezdtem. Mézes tejföl volt. Szalonnára mézet! Ilyet még nem láttam, de nem is kóstoltam.

Reggeli után úgy döntöttünk Imrével, hogy egy turista duple-decker városnéző autóbusszal megtekintjük Londont. Láttuk a Tower of Londont, Tower Bridge-et, University of Londont,

House of Parliament-et, mellette a Westminster Abbey-t és persze a British Museumot. Megfogadtuk, hogy másnap belőről is megnézzük.

Kora délután volt, amikor visszatértünk a szállodába. Az ebéddel vártak bennünket. Nagy sajnálatomra leves nem volt, hanem bécsi szelet, sült burgonyával. A húst és a krumplit paradicsomszósszal, vagy ketchuppal öntötték le. Erre a kettőre gondoltam, mert az öntet színe piros volt. Enni kezdtem a húst és a burgonyát. Gondoltam, most legalább jóllakok, mivel a reggelit nem tudtam megenni. Igen ám, de amikor a piros öntethez értem, megint megakadt a falat a torkomon. Édes, cukros öntet volt. Ezt is ehetetlennek találtam. Láttam, Imrének sem ízlett. Délután ennivalót kerestünk. A Trafalgar Square egyik sarkán egy kis étteremre bukkantunk. „Wipny” vagy valami hasonló volt a neve. Úgy nézett ki, mint a mostani McDonald’s étterem, azzal a különbséggel, hogy szegényesebb berendezésű. A vendégek főleg négerek, ázsiaiak és kínaiak voltak. Szendvicseket, palacsintákat, húsos lepényeket árultak. Ott végre jóllaktunk.

Másnap, nem is vártuk meg a reggelit, rögtön a Wipnybe mentünk egy szendvicsre. Utána, ahogy megbeszéltük, a British Museumba. A hatalmas épület előtti lépcsőkön, a világ minden tájáról idesereglett egyetemisták, turisták ültek, fáradtan, s reggeliztek. Úgy tűnt, noha még reggel volt, mintha napoznának evés közben. Mielőtt bementünk, elhatároztuk, hogy sokáig nem állunk egyetlen kiállítási tárgy előtt sem, mert akkor a Múzeumot, terjedelme miatt, nem tudjuk végigjárni egy nap alatt.

Megtekintettük az egyiptomi hieroglifákat, majd a múmiákat, azután az ógörög leleteket: rengeteg szobrot, aranyozott maszkot, fegyvert és a híres óratermet.

Az öt – hat órai bolyongás után kiértünk az épület előtti lépcsőkre. Fáradtak és éhesek voltunk. Csak most jöttünk rá, miért is ül és eszik az a sok ember a lépcsőkön. Hozzájuk szegődtünk. Két szendviccsel a kezünkben, szégyenkezés nélkül leültünk az egyik lépcsőre, és ettünk.

Imrének még volt egy kívánsága: eredeti skót, gyapjúsövetet szeretne volna venni Angliában.

– Anélkül nem megyek haza – hangoztatta.

Igyekeztem rábeszélni, hogy a vásárlást halasszuk holnapra. Azzal érveltem, hogy az Oxford Streeten sok az áruház, s ott biztosan talál ilyen szövetet.

– Én is szeretnék a Winusnak venni valami ajándékot. De majd holnap. Most már fáradtak vagyunk – mondtam.

– Jó, jó... de, ha útközben a metróállomásig látunk olyan boltot, ahol skót anyagot árulnak, bemegyünk – válaszolta határozottan.

Szerencséje volt. Útközben ráakadtunk egy ilyen üzletre. Kis, eldugott sarki bolt volt. Olyan kicsi, hogy amikor mindketten bementünk, egyikünknek ki kellett mennie. Gyenge angol tudása miatt, Imre inkább németül vagy franciául beszélt. Egy skótsapkás középkorú, csontos arcú ember volt az elárúsító. Imre nehézkes angolsággal mutogatva, magyarázta, mit szeretne venni. Úgy látszott, az elárúsító megértette. Levett a polcról egy-két skótmintás anyagot, de amikor elkezdett beszélni, döbbenetn néztünk rá. Egy szavát se értettük. Skót akcentussal beszélt.

– Hallod Árpád ezt a beszédét? Jó helyen vagyunk. Ezek biztos eredeti skót anyagok – mondta Imre.

Továbbra sem értettük a skótot, de szerintem ő se minket. Imrének mégis sikerült üzletet kötnie. Egy piros skótmintás anyagból három métert vett. Az anyag nagyon tetszett neki, de

csak addig, amíg meg nem tudta az árát. Visszakozni meg már nem lehetett, mert az anyagot levágták.

Köztudott, a Londoni metró, az Underground, nem elsőként épült Európában, de legjobban működött. Abban az időben, amikor mi ott jártunk, nyolc vonala volt. Nyolcszor szelte át a Temze medrét is. Rajta utazva, a város minden része elérhető volt. Három féle vonaljegyvel lehetett utazni. A legrövidebb távon öt, a leghosszabbon meg tizenöt pennyt kellett fizetni. A legérdekesebb, a metróvonalak térképe volt a számomra. Egy Paul E. Garbutt nevű formatervező tervezte. A diagram, a rajz, bekerült a leghíresebb formatervezők múzeumába. Ma már minden városban a tömegközlekedési vonalakat e diagram alapján tervezik.

Másnap úgy döntöttük, hogy vásárolni megyünk az Oxford Streetre, ha pedig marad időnk végigsétálunk a Piccadillyn is. Az Oxford Street tele volt nagy áruházakkal. Egyikbe-másikba bementünk, körülnézni. Mindegyikben nagy volt a választék. Így nehéz volt eldönteni, mit is vegyünk. Végül, úgy gondoltam valami ruhát vagy kosztümöt veszek a Winusnak. Az áruházban, a női részlegen, rengeteg volt szép ruha. Úgy szeretek vásárolni, hogy az elárusító nem áll a hátam mögött. Ha ez mégis megtörténik, ideges leszek, mert azt hiszem, hogy sürgetni akarnak. Ott az elárusító csak akkor jött hozzám, amikor már választottam, s ezért hívtam. Minthogy nem voltam teljesen biztos a ruha nagyságában, megkértem – segítsen. Elmagyaráztam, hogy Winus kb. százhatvan centi magas, s kb. ötven kiló. Legyintett egyet, hogy majd mindjárt intézkedik. Elment, és kis idő múlva egy, a Winushoz hasonló termetű elárusítóval tért vissza. A fiatal lány maga elé tette a ruhát. Úgy tűnt, hogy megfelel, de azért mégis bizonytalan voltam. Megkértem, hogy próbálja fel. Szó nélkül, készségesen elment az öltözőhöz, és felvette. Pont rá illett. Nagyon megörültem. Kinéztem még egy nadrágkosztümöt is. Azt is fölpróbáltattam, s mivel meg voltam elégedve, ezt is megvettem. Bízam abban, hogy jól választottam, és Winusnak is tetszeni fog.

A Piccadilly Street felé tartottunk. Az Oxford és a Piccadilly között a rosszhírű Soho városnegyedhez értünk, amelyet a filmekben rendszerint, mint a bűnözés, a drog és a verekedések színhelyét mutatják be. Kicsit szorongva, de érdeklődéssel sétáltunk át rajta. Sehol sem éreztük a verekedés, lopás, bűnözés nyomait. Rengeteg turistát láttunk, akik egyfolytában fényképeztek. Az igazi Soho közel sem volt olyan, mint amilyennek a filmekben láttuk.

A Piccadilly tele volt kis üzletekkel. Főleg indiaiak voltak a tulajdonosok. Nyári ruhákat, posztereket, elefántcsont szobrocskákat, biszut és képeslapokat kínáltak. Az üzletek az épületekből az utcára nyíltak: az egész úgy nézett ki, mint egy nagy vásártér. Főleg fiataloknak való portékával volt tele. Imre vett néhány képeslapot. Az utca végén egy Erősz – szobrocska állt. Ez a tér is tele volt turistákkal. Leültünk az egyik padra, és megpihentünk, nézelődtünk. Kellemes napsütéses kora délután volt. Sajnáltam, hogy nem hoztam magammal kamerát. Szép kis úti-filmet lehetett volna készíteni itt, a Piccadillyn. Imre ezt nem akarta, mondván, hogy a Barázdába csak a szántó világbajnokságról készíthetünk képeket. De egyéb kifogása is volt:

– Még a helyszínre nem érünk, nem dolgozunk – folytatta.

Ráhagytam, hisz ő volt a főnök.

Mielőtt elindultunk volna a szálloda felé, bementünk egy postára. Imre fel akarta adni a képeslapokat. Mivel nem tudtuk milyen értékű bélyeget kell ráragasztani, rákérdeztünk a hivatalnokra, aki a tolóablak mögött ült. Hosszabb magyarázkodás után megtudtuk, hogy a Jugoszláviába küldendő képeslapra ötpennys bélyeget kell ragasztani. Míg tartott ez a nehézkes magyarázkodás, én Imre háta mögé álltam s vártam, hogy fejezze be. Amikor végre meg vette, s ráragasztotta a bélyeget, megfordultam – indulni akartam. Akkor láttam, hogy

mögöttem majd tíz emberből álló sor keletkezett. Az idő alatt, míg mi a bélyeggel kínlódtunk, mögöttünk az angolok – angolosan – nyugodtan vártak a sorban. Ez számukra valószínűleg természetes volt. Otthon ez az egész már, biztosan másképp történt volna.

Az ötödik, utolsó napot Londonban a Hyde Park megtekintésére szántuk. Mivel előző nap, szép derült volt az égbolt, sőt napoztunk is a Piccadillyn, reméltük, hogy a jó idő folytatódik. A földalatti vonalakat már jól kiismertük. Könnyű volt tájékozódni a diagram alapján. A térkép szerint a Hyde Park Corner nevű kijáratnál kellett kiszállnunk. A Hyde Park hatalmas terület. A Corner arról ismeretes, hogy ott bárki bármit szónokolhat. Minden politikust lehet szidni, kivéve az angol királynőt. Két fő útvonal vezet rajta keresztül: a The Serpentine Road és a Rotten Row. Ezt mind a térképről néztük ki. Amikor még a szállodánknál beszálltunk a metróba, jó idő volt, de a Hyde Parknál, amikor kiszálltunk, már beborult. Épp, hogy beértünk a Park elejére, megeredt az eső. Vissza kellett fordulnunk. Így sajnos a Hyde Parkból nem láttunk semmit. Az eső elől, behúzódtunk reggelizni egy Wipnybe. Imrének az az ötlete támadt, hogy menjünk el a híres viaszfigurák múzeumába. A Madame Tussaud Múzeumot is meg lehetett közelíteni metróval. Mivel esett, jó ötletnek tűnt.

Rövid metrózás után, meg is találtuk a Múzeumot. Előtte már hosszú sor állt. Igazi angol módra, mi is a sor végére álltunk, a Múzeum szűkös belterülete miatt, a turistákat csak kisebb csoportokban engedték be. Kis idő után, ránk került a sor.

Rögtön megcsapott a hűvös levegő.

– Ez a viasz bábuk miatt van. A melegben elolvadnának – magyarázta nekem Imre.

A félhomályban úszó fülkékben különböző történelmi események és személyiségek voltak láthatók. Főleg az angol történelemből merítették a témákat. Nem voltam elragadtatva.

Szerintem a díszlet, amely körülvette a bábukat, eléggé szegényes volt. A figurák élethűségéről nem tudok véleményt mondani, mert azokat nem ismertem, kivéve Titót, akit a tévében sokszor láttam. A képmása úgy-ahogy hasonlított rá. A nagy trafalgári ütközetet, amelyet Nelson admirális vezetett, hang, fény és pirotechnikai trükkökkel mutatták be. Rám nem tett különösebb benyomást. Eléggé csalódottan hagytam el a Múzeumot.

Másnap délelőtt megjelent az idegenvezetőnk, s az egész csoport autóbusszal elindult Bristol felé. Egy ideig széles autóúton haladtunk nyugatra, Wales felé. Útközben zuhogott az eső. Így, egyelőre, nem tudtam felvételezni. Később letértünk az autóútról, és a mellékutakon haladtunk. Dél körül az eső is elállt. Észrevettem, hogy a mellékutakon sehol sem volt klasszikus útkereszteződés. Mindenütt, ahol két út találkozott, körforgalmat alakítottak ki. Így sokkal biztonságosabb volt a közlekedés. Mivel nem tudtam merre haladtunk, de érdekelt, megkértem a sofőrt, hogy adjon egy térképet, és mutassa meg az útvonalunkat. Szívesen megtette. Útközben, már előre megmondta melyik helység fog következni. Egy kis falusi kocsmánál álltunk meg ebédelni. Itt már ehető volt az ebéd. A húst nem öntötték le édeskés mártással. Ebéd közben részletesen átnéztem az útirányunkat. Kiderült, hogy a híres Stone Henge mellett fogunk elhaladni. Miután a busz sofőrije is megerősítette, ráförmedtem az idegenvezetőre:

– A Stone Henge, mellett megyünk el, önök pedig kihagyták az útitervből. Ez szégyen! Ilyen lehetőséget nem szabad elmulasztani. –

– Hát jó. Megállunk, ha a többiek is akarják – válaszolta egykedvűen az idegenvezető.

Ha akarták, ha nem, én megbeszéltem a sofőrrel, hogy megállunk. Számomra különös élmény volt. Naplementekor az ókori kelta kőtemplomok maradványai között sétáltam. Igyekeztem elképzelni, milyen is lehetett az, amikor a kelták imádták a Napot. Sokan azt állították, hogy a körberakott kövek nemcsak templomuk, hanem napórájuk is volt. Haragudtam az idegenvezetőnkre, aki ilyen élménytől akart megfosztani. Ugyanakkor örültem is, mivel mégis sikerült látnom és sétálnom azon a területen, amely része Anglia őskori történelmének.

Később, Bristol felé utazva, képzeletemben megjelentek a képek: napimádásról, harcokról, fegyverekről, ruházatokról, és az akkori életről.

Késő este érkeztünk Bristolba. Ott egy kis szállodában helyeztek el bennünket. Éjjel álmomban egy anglo-szaxon háborúban védtem a fiatal lányokat. A Stone Henge kő körébe menekültünk. Ott sérthetetlenek voltunk. A kő-körön kívül láthatatlan, világűri energiából származó pajzs védett bennünket. A seregünk győzelmének hírére, énekelni és táncolni kezdtünk.

Arra ébredtem, hogy Imre a vállamat rázza.

– Valami rosszat álmodtál, mert álmodban nyöszörögtél – mondta.

– Nem nyöszörögtem, hanem harci énekeket énekeltem – válaszoltam.

Reggeli után, úgy tűnt megemberelte magát az idegenvezetőnk – városnézésre invitált bennünket. Körüljártuk Bristol nevezetességeit. Délután megtekintettük a leghosszabb hidat az akkori Európában – A Bristoli öblön átívelőt. A hosszú, hatalmas építmény acél huzalokon lóg. Megépítése biztos nagy kihívást jelentett az akkori építészmérnököknek.

Másnap, végre, elindultunk a szántó világ bajnokság helyszínére. Útközben izgatottan filmeztem. A város szélén, egy erdővel körülvett, hepehupás, füves tisztáson tartották meg a versenyt. A hozzánk eső szélén, sok fehér kör alakú sátor vertek fel, amelyek a résztvevő országok versenyzői és a szervezői számára készültek. A tisztás közepén már folytak az előkészületek. Felsorakoztatták a traktorokat és felszerelték az ekéket. Kijelölték a szántási területeket. Egyszóval, nagy volt a nyüzsgés. Számomra ez kiváló alkalom volt a filmezésre. Imre mellettem állt és mondogatta, mit vegyek lencsevégre. Éppen elhasználtam egy filmtekercset, amikor hozzánk lépett az idegenvezetőnk és megkért: jelentkezzünk a szervezőbizottságnál, majd az egyik nagyobb fehér sátor felé mutatott. Imre elindult, én meg mentem utána. Ami igaz, az igaz – ez a rend. Mielőtt bármit is tennénk, illik jelentkezni a szervezőknél. Még messze voltunk a sától, amikor kijött egy hölgy és felénk indult.

Messziről olyan ötven és hatvan év körülinek látszott. Ahogy közeledett, láttam, hogy rémesen csúnya. Udvariasan megkérdezte – honnan jövünk. Imre volt közelebb hozzá, s gyér angolsággal elmondta, hogy Jugoszláviából jövünk, ő a faluműsor szerkesztője, riportot szeretnénk készíteni a bajnokságról. Ezek után a hölgy úgy nyilatkozott, hogy mindenben rendelkezésünkre áll, csak szóljunk. Ahogy a sátor felé haladtunk, hallotta, milyen nehezen megy az angol. Mosolyogva odaszólt Imrének: ha nekünk könnyebb, vele lehet franciául, olaszul vagy németül is beszélni. Azt is közölte velünk, hogy beszélhetünk hozzá horvátul is, azt is megérti, de válaszolni, sajnos, már nem nagyon tud.

Amikor a hölgy mindezt elmondta én Imre háta mögött gondoltam magamban, odaszólok: „Ha ez a rondaság, még magyarul is tud, megeszem a kalapom.” Valami visszatartott. Úgy éreztem jobb, ha nem szólok. Bizony szerencsém volt mivel az asszony a végén megszólalt:

– De magyarul is tudok ha kell, mert a nagyszüleim a Monarchia alatt telepedtek ide. – csicseregte kedvesen.

Ha nem fogom be a számat, nagyon kellemetlen helyzetbe kerülünk. Igazság szerint meg kellett volna enni a kalapom, ami igaz nem is volt.

Később egészen megbarátkoztunk. Mary, azaz Mária, mindenben segített. A munkánk így sokkal könnyebb volt.

Tizennyolc sárga rózsa

A Barázda tizenöt percről félóra-ra bővült. A mezőgazdasági témák után, a műsor mindig zenei melléklettel fejeződött be. Rendszerint felkértünk egy énekest, akinek több hangfelvétele volt, és aztán, különböző helyeken, más és más környezetben vettük fel, playbackkel a dalokat. Minden rendezőnek, aki akkor a tévében dolgozott, volt alkalma ilyen zenei felvételeket rendezni.

Emlékszem, akkoriban az egyik olasz slágerfesztiválon hangzott el a Tizennyolc sárga rózsa című dal. Néhány hét múlva, már itthon, magyar nyelven is hallható volt. A temerini Lévai Ferenc énekelte. Szilágyi László rendező kapta a feladatot, hogy rendezze meg a felvételt. Pár napon keresztül terepszemlét tartott – meg kellett találnia a megfelelő rózsakertet. Rövid idő után, örömmel jelentette, hogy itt Újvidéken, közel a stúdiókhöz, a Vasa Stajic utcában rábukkant a dalhoz tökéletesen illő környezetre: egy takaros földszinti házra, szép virágoskerttel. A kert legnagyobb értéke egy, majd harmincéves rózsafa volt. Míg a kamerát állítottuk, a lakó, egy középkorú asszony, ott sürgött-forgott körülöttünk. Arra kért bennünket, nagyon vigyázzunk a rózsafára, mert már éveken keresztül dédelgeti. Megnyugtattuk: ne aggódjon, a fának nem lesz semmi baja. A képet a rendező úgy állította be velem, hogy a rózsafa az énekes és a kamera között legyen. Lévai odaállt a megjelölt helyre, s készítettünk egy próbát. Nekem nem tetszett a beállítás. Az énekes túl messze volt, így a rózsafának csak a levelei látszottak.

Ferit közelebb állítottuk, de a rózsafára valami más megoldást kellett kitalálnunk. Zoli volt a világosító. Mivel kint a szabadban felvételeztünk, nem volt munkája. Ezért megkértem, hogy hajlítsa lejjebb a rózsafát, miközben én a kamerán keresztül figyeltem menyire kell behajlítani az ágakat. Amikor úgy láttam, hogy jó lesz a kép, szóltam hogy tartsa behajlítva az ágakat. Sajnos, Zoli karja is belátszott a képbe. Rövid tanakodás után megbeszéltük: vékony spárgával kikötjük a fa kérdéses ágait. Az volt a terv, hogy míg én a kamerán keresztül nézem a beállítást, addig Zoli hajlíttja a fát, Laci pedig megkötöti. Az asszony, akinek az udvarában voltunk, elfordult – nem bírta nézni mit művelünk a rózsafájával.

– Ne izguljon, csak egy kicsit meghajlítjuk a fa törzsét, hogy az ágai és a gyönyörű virágai is benne legyenek a kép... – a mondatot nem tudtam befejezni, mert egy nagy reccsenés hallatszott.

Zoli kezében maradt az eltört rózsafa törzse.

– Nem is hajlítottam meg olyan nagyon... – szabadkozott.

Az asszony sírni kezdett.

– Harminc éve vigyázok rá, óvom ezt a gyönyörű rózsafát. Önök pedig egy pillanat alatt tönkretették. Most mit csináljak? – kérdezte zokogva, arcát tenyerébe rejtve.

– Megfizetjük a kárt... – próbálta Laci nyugtatni. – Majd megfizetjük. –

– „Kifelé innen!” – kezdett kiabálni az asszony. „Kifelé, mert hozom a söprűt, maguk, maguk vandálok!”

Cirill betűs keresztek

1968-ban kezdtük, '69-ben folytattuk, később pedig egyre gyakrabban készítettünk faluriportokat. Egy alkalommal sor került Székelykevére is. Ez egy kis magyarlakta falu, Pancsova közelében. Lakosságának több mint kilencven százaléka csángó. Amikor a forgatócsoporttal megérkeztünk a faluba, Vicsek Karcsi, a rendező, azt ajánlotta, hogy menjünk a falu postájára, mert a postástól biztos mindent megtudunk. Ki ismerhetné jobban a falubelieket, mit ő, aki bejáratos minden házba, hozza-viszi a híreket, beszélget mindenről.

A posta egy szobából állt, melynek ajtaja az utcára nyílt. Bent a szobában egy kopott íróasztal. Egyszerű irodának tűnt volna, ha az íróasztalon nincs a nagy pecsétpárna, a bélyegző és a sok levél. Fönt a falon, szemben a bejárati ajtóval, Tito hivatalos, bekeretezett képe lógott. A postás, egy idősebb, nyugdíj előtt álló ember nagyon elcsodálkozott, amikor meglátott bennünket, hisz a falubeliek nem jártak postára. Ha valaki levelet kapott, azt házhoz vitte, ha pedig valaki levelet szeretett volna küldeni, egyszerűen odaadta neki, amikor arra járt. Ennyi ember, mint mi, soha nem jött hozzá egyszerre.

Az elején húzódozva beszélt. Félt. Nem tudta kik vagyunk, annak ellenére, hogy bemutatkoztunk Vicsek lassan, de állhatatosan faggatni kezdte. Valamelyik fiókból előkerült egy üveg, házi pálinka. Ittunk és beszélgettünk. Az öreg mindent tudott a falubeliek történetéről: ki mikor költözött oda, melyik a hagyományőrző család, ki tud még régi dalokat énekelni... Elmondta azt is, milyen gondokkal küzdenek. Azt ajánlotta, hogy nézzük meg a temetőt, ott majd minden kiderül. Burkoltan megemléltette az akkori rendszer szerbesítő kísérleteit. Vicseket megragadta az öreg postás meséje. Azt ajánlotta, hogy vegyük fel ott a munkahelyén. Beállította az öreget az íróasztala mellé és megkérte, pecsételje a leveleket, miközben elmondja a falu történetét.

Úgy is történt. Az alkohol csak segített abban, hogy a postás lélekben felszabaduljon. Jól beszélt, a mondandója igen hosszúra nyúlt. Amikor befejeztük, a későbbi rövidítés miatt, vágóképeket is kellett készítenünk. Akkoriban, az 1967-ben kiadott levélbélyegen Tito arcképe volt. Ezeket pecsételte mesélés közben. Karcsinak az ötlete támadt, hogy vágóképnek a pecsételést kellene közelképben felvenni. Beállítottam a kamerát. Csak a levél sarka és a bélyeg látszott. Amikor elindítottam a kamerát, a postás bélyegzője „lecsapott” Titóra.

– Még, még. Csak csapjon rá többször – biztatta Karcsi.

Nem kellett kétszer mondani. Ütötte-verte az öreg postás a bélyeget. A végén már alig látszott a bélyegen az arckép. Amikor befejeztük, azt mondta a postás: – Hát ezt már többet semmire se lehet használni – és bedobta a szemétkosárba.

– Árpád, Árpád... vigyázz! Ez kell nekünk. Vedd föl, vedd föl! – utasított Karcsi.

– Vegye ki a levelet, és újra dobja be, ha mondjuk – szólt oda a postásnak.

Így került Tito elvtárs a szemétkosárba már '69-ben. Karcsi sose volt párttag. Burkoltan, így bírálta az akkori rendszert.

Később elmentünk a temetőbe. Egyszerű, rendezett falusi sírkert volt. Többnyire fakereszteket láttunk. Amikor közelebből olvasni kezdtük a halottak nevét, rájöttünk miért mondta a postás, hogy jöjjünk ide. A magyarok nevét cirill betűkkel tüntették fel a keresztfán. Előre gyártott, műanyagból készült sárga cirill betűkkel rakták ki, például, КОБАЧ ЯХОИИ, НАЋ ЈОЖЕФ vagy БАРГА ЈУЛИЈА nevét. Amikor utána jártunk miért van ez így, az egyik falubeli asszony elmagyarázta:

– A helyi temetkezési vállalatban csak szerbek dolgoznak. Ők rendelik a betűket is, mivel ők intéznek mindent. Azt állítják, hogy nem is gyártanak latin, illetve magyar betűket, s ezért kénytelenek cirill betűket használni a keresztfán. Ez ellen sajnos nem tudunk mit tenni – mondta.

Egy másik családban további szerbesítésre bukkantunk. Egy idősebb asszony panaszkolt: „Három gyerekem van. Szegény megboldogult férjem neve László volt. A legidősebb lányom személyi igazolványában még az apja neve, László szerepel. A középső gyereknél Ladislav. A legfiatalabbnál pedig már Vladislav. Még valaki azt hiszi, hogy nem is egy apától vannak a gyerekek.”

Délután egy hagyományörző családot látogatunk meg. Régi népviseletet és használati tárgyakat filmeztünk. A végén a nagymama elénekelt nekünk egy székely népdalt – Bukovina, édes hazánk!

Alkohol

Ha igazságos akarok lenni, akkor a terepezéseink rosszabb oldalát is meg kell említenem. Földvár mellett, a Gyöngyszigeten termesztették azt a fajta szőlőt, amelyből a nagyon finom Krokány nevezetű bort készítették. Ezt a bort többek között, a temerini Csillag vendéglőben is árusították. Minden alkalommal, ha Észak-Bácskából hazafelé tartottunk és az utunk Temerinen keresztül vezetett, Béla a hangfelvevőnk miatt meg kellett állnunk a Csillag vendéglő előtt, mert nagyon szerette a Krokányt. Sokszor mi többiek, fáradtan az úttól, a munkától, már rég otthon szeretnénk volna lenni, de nem mehettünk, mert a Bélának meg kellett innia a liter bort. Mi fiatalok, bárhogy igyekeztünk lebeszélni, nem lehetett.

– A Krokány az Krokány és azt meg kell inni. – mondta.

Később már daczból, inkább kint ültünk a kocsmá előtt a és vártuk mikor ürül ki az üveg. Bélát ez sem izgatta túlságosan. Egyedül úgy tudtuk kivédeni a Krokány fogyasztást, hogyha Becse felől jöttünk haza, akkor Szenttamásnak indultunk, hogy Temerin ne essen útba. Sokszor előfordult, hogy sajnos ezt nem tehettük meg, mert ott is kellett felvételt készíteni. Én szerettem Temerint mert ott lakott a jövődöbeli hitvesem, Winus. Néha amikor délután érkeztünk vissza a terepről, jó lett volna kiszállni Temerinben és sétálni egyet Winussal, de sokszor nem lehetett a Krokány miatt. Egyszer úgy feldühödött a csoport, hogy otthagytuk Bélát a Csillagban. Nélküle utaztunk haza. Másnap ebből igen nagy csetepaté lett.

Meglepetésünkre még Fejős is Béla mellé állt. Valószínűleg azért mert már régebből, még a rádióból ismerték egymást.

A másik gondunk Irén körül (akkoriban Kaupertné) volt. Ahogy azt már előzőleg is említettem, adásrendezőként dolgozott, vagyis neki kellett a filmet, a bemondókkal együtt, Belgrádba vinni és az adást közvetíteni. Irén szerette a jó házi pálinkát. Doroszlón született, ott jó gyümölcspálinkákat főztek. Nekünk is hozott néhány alkalommal kóstolót. Amikor a 70/71-es Újévi műsort készítettük, Pintér Lajos szövege alapján, a rendező pedig Szilágyi Laci volt, az alkohol megint közbeszólt. A jelenetek nem voltak bonyolultak. Az egész műsort a Népegyetem XI emeletén forgattuk. Boldogult Pintér olyan részeg volt, hogy a fél mondatát 16-szor kellett felvenni, hogy érthető legyen.

Ezzel nem fejeződött be a dolog. Az egész műsor a bejelentő szöveggel együtt be volt vágva. Így, csak Irénnek kellett leutazni Belgrádba. Az adás január elsején volt műsoron. Úgy határoztak, hogy Irén busszal fog utazni. Az átmulatott szilveszteri buli után Irén, feltehetőleg még mámorosan, kivitte magát Kaupert Palival az állomásra saját autójukkal. Irén kiszállt, Pali meg elhajtott Zentára, a hátsó ülésen meg ott maradt a műsor. Irén mikor beszállt a buszba rádöbbsent, hogy mi történt, de akkor Palit már nem lehetett utolérni, és ő is csak Zentán vette észre a dolgot. Irén még Belgrádból felhívta Fejőst. Tanácsot kért, hogy mit tegyen:

– Nézd meg a szekrényt a belgrádi szerkesztőségben. Ott kéne, hogy legyen egy tartalék műsor még a lift ügy óta. – magyarázta neki.

A végén a tartalék adás ment. Irénnek levontak egy összeget a fizetéséből, a szerkesztőségben pedig betiltották az alkoholfogyasztást.

Vénlány

Esküvői meghívót kaptunk Kupuszináról (Bácskertes). A meghívóban az állt, hogy ez lesz az eddigi legnagyobb hagyományos lakodalom. Ennyi elegendő is volt a Barázda szerkesztőjének, hogy kiküldje a csoportot.

Kora délelőtt érkeztünk a faluba, de már mindenki tudta: a tévé is ott lesz a lakodalomban, és felvételeket készít a Barázda számára. A siralommapa elmondta, hogy háromszáz házat hívtak a lakodalomba. Amikor csodálkozva rákérdeztünk, mit jelent az, hogy „házat” hívtak, elmagyarázta:

– Nálunk a faluban nem személyeket, hanem az egész háznépet szoktuk meghívni. Ha például a Kovácsék háza hivatalos, akkor az azt jelenti, hogy mindenki, aki a Kovács házához tartozik, eljőhet. Ez a háromszáz ház tulajdonképpen az egész falu, pár ház kivételével – magyarázta a menyasszony apja.

– Az egész falu? Hová fér ennyi ember egyszerre? – kérdezte Begovics Imre.

– A lakodalmások egyik része a fiús házban, a másik része pedig nálunk, a lányos házban fog mulatni – volt a válasz.

Imrének el kellett döntenie, hol fogunk filmezni, mivel csak egy kameránk volt. Rövid tanakodás után, úgy döntöttünk, hogy az egyik fél se sértődjön meg: éjfélig a lányos házban leszünk, éjfél után pedig átmegyünk a fiús házba. Mielőtt munkához láttunk, megérdeklődtünk, mikor lesz a polgári esküvő. Gondoltuk, illene azt is megmutatni a nézőknek.

– Á... az már tegnap megvolt. Tudják, a polgári esküvőt, ami a községházban zajlik, nem tartjuk olyan fontosnak. Mivel kötelező, a fiatalok eleget tesznek ennek is, de a templomi esküvő az igazi esküvő – volt a válasz.

Hát akkor nem lesz polgári esküvő a műsorban, gondoltuk magunkban. Házigazdánk, a menyasszony apja elvezetett bennünket egy közeli kocsmába, ahova a vendégeit várta, mivel a háza udvarában nem volt hely, valamennyi meghívott számára. Volt ám mit látnunk. Először bevezettek bennünket egy csukott tekepályára. Kétoldalt, a pálya teljes hosszában, asztalokat állítottak fel, melyeket zsúfolásig teleraktak tortákkal. Több száz volt belőlük. Aznap reggel hozták a vendégek, mert itt ez volt a szokás.

– De még fognak hozni a nap folyamán is – mondták.

A kocsmá hátsó udvarában hét üst állt. Bennük már főtt a finom húsleves. Egy szakácsnéra két üst jutott. Külön volt egy ember, akinek csak az volt a feladata, hogy hordja a tűzifát és tüzeljen. A hét üsttel szemben, csapott tető alatt, a hentesek disznókat és egy borjút vágtak. Megtudtuk, hogy öt disznót vágtak, s ez mind csak a lányos ház vendégeinek készült. Ugyanennyi ételt készítenek a fiús ház vendégei számára is, a másik kocsmában. Részletesen lefilmeztem mindent. Ennyi ételt, édességet még nem láttam egy helyen.

– És az ital? – érdeklődtünk, mert munka közben, a sok finomság láttán megszomjaztunk.

– Itt van a raktárban. Tízezer üveg-sör. Nyolcszáz liter-bor. Ötszáz liter-üdítő. Ötszáz liter szódavíz. Száz liter pálinka. De ha nem lesz elég, a boltos is itt lesz a lakodalomban, majd megkérjük, hogy nyissa ki az üzletet és hozunk még. –

A raktárban elidőztünk egy sör erejéig. Igyekeznünk kellett, mert nemsokára öltöztették a menyasszonyt. Azt is lencsevégre akartuk kapni. Jókor érkezünk, mivel az alsószoknya már a lányon volt. Diszkrétek akartunk lenni, ezért csak Zoli, a világosító, és én mentünk be az öltöztető szobába. Megkértük az öltöztető asszonyokat, hogy az egészet kezdjék újra. A menyasszony, aki nem volt több tizenöt évesnél, fürgén kioldotta a szoknya korcát, s kilépett az alsószoknyákból. Az asszonyok újra kezdték az öltöztetést, mi meg részletesen lefilmeztünk mindent. A rengeteg ráncos, keményített alsószoknyára a végén felkerült a fehér menyasszonyi szoknya. Mindent sikerült felvennünk, egészen a menyasszonyi fátyolig.

A kikérést a vőfély irányította. Mivel a házigazdának ilyenkor más feladatai vannak, Kati gondjaira bízott bennünket. Kati egy fiatal lány volt, aki mindenhez értett, és mindenkit ismert. A templomban is velünk volt, ő irányított minket. A templomi esküvő után a lányos ház vendégeivel a vendéglőbe indultunk, és megkezdődhetett a mulatás.

Vacsora után már kevesebb volt a munkánk. Maradt egy kis időnk szórakozni is. A lakodalmások közül a fiatalok táncoltak, az idősebbek pedig ülve mulatoztak. Mivel Kati a társaságunkhoz tartozott, felkértem táncolni. Tánc közben faggatni kezdtem, mivel foglalkozik, miért jött egyedül a lakodalomba, van-e férje, gyereke.

Csak mosolygott.

– Én már vénlány vagyok. Elmúltam tizennyolc éves. Itt, Bácskertesén, az a lány, aki tizenhat éves koráig nem megy férjhez, már nem kell senkinek. Vénlány marad a faluban. Nézze meg a menyasszonyt. Tizenöt éves. Nagykorúsítani kellett. Ezért nem szeretik a falubeliek a polgári esküvőt, mert sok papírral jár. Nekem, ha férjhez akarok menni, el kell mennem a faluból. Itt örökké vénlány maradok. –

Pontosan

Begovics Imre bővíteni szeretne volna a Barázda munkatársainak számát. Zelity Irma, Bikit Grízer Magda, Bosznai Győző mellett még másokat is alkalmazott. Így került sor arra is, hogy felkérte Balázs-Piri Györgyöt, aki egykor munkatársa volt a Rádióban, hogy dolgozzon velünk. Egy alkalommal Moholra utaztunk. Itt akarta Imre megtudni, mennyire „használható” a rádiós kolléga. Az útra elkísérték még bennünket Győző és Irma újságírók is, hogy tanuljanak az idősebbektől.

Moholon egy sikeres kukoricatermelőhöz mentünk. Már kívülről, a házról látszott a jómód. Az egész udvart kibetonozták, kivéve egy kis részen, ahol rendezett virágoskert volt. Az épületnek hosszú beüvegezett gangja volt. Hátról a másik udvar, tele szárnyas jószággal. Az ólakban disznók, borjak. Ezt az udvart teli kukoricagórék fogták körül.

A házigazda, ahogy az már illik, feleségével elénk jött, majd üdvözöltük egymást. Az újságírók leültek, hogy megbeszéljék a riportot, én meg addig körülnéztem. Kerestem a megfelelő forgatási helyet. Végül úgy tűnt, hogy az egyik góré mellett sikerül beállítanom a kamerát úgy, hogy látszon az udvar, a ház és a teli góré is. Odavezettem az újságírót, Györgyöt és a házigazdát a hátsó udvarba, és beállítottam őket úgy, hogy nagyjából minden látszon a háttérben. Imre a többi újságíróval a kamera mögé állt, mert onnan jól látták azokat, akik a kamera előtt voltak.

Elindult a felvétel.

– Mohol, első, először! –

– Itt vagyunk Moholon... – kezdte rögtön a riportot Gyurka. Bekiabáltam, hogy álljunk le, mert a Laci keze és a csapó még benne volt a képből. Imrének meg kellett volna magyaráznia Gyurinak, hogy várnia kell, míg a csapó „kimegy a képből”, s csak utána kezdheti a beszélgetést. Ez alkalommal, leegyszerűsítettük a dolgokat, és úgy beszéltük meg, hogy majd én intek a kamera mögül, mikor lehet kezdeni.

Kamera indult. Laci beütötte a csapót. Én intettem, és Gyurka elkezdte a riportot:

– Kedves hallgatónk...

– Stop! – most Begovics kiabált be és állította le a felvételt. – Itt a tévében nézők vannak – magyarázta.

– Értem, értem. Csak egy kicsit megzavart a csapó – szabadkozott a riporter.

Újra az egész. Kamera indul. Csapó beütve. Lacinak most már azt kellett mondani:

– Mohol, első, harmadszor! –

Miután Laci kiment a csapóval a képből, intettem.

– Kedves nézőink, itt vagyunk Moholon X. Y. udvarában, aki az idén növénytermesztésben, rekordtermést ért el. –

– Pontosán – válaszolta a termelő. A válasz után csönd. Ennyi. A riportert a válasz meglepte, de gyorsan feltalálta magát és folytatta:

– Amint látom, rengeteg kukoricát tárol. Az idén csak kukoricát termelt? – hangzott a kérdés.

– Pontosán – következett a kurta válasz, utána megint csend.

– Itt több mint tíz vagon kukorica van. Ezt mind értékesíteni szeretné? –

– Pontosán.

- Ha a szövetkezet kooperációs osztálya felvásárolja és kifizeti, át fogja adni? –
- Pontosan.
- Imre, a szerkesztő már nem bírta tovább.
- Stop, stop! Álljunk meg! Ez így nem lesz jó – őrlöngött, és odaszólt Gyurkának:
- Tegyel már fel olyan kérdést is, amire hosszabb választ lehet adni –, majd a termelőhöz fordult:
- Ne csak azt válaszolja, hogy – pontosan –. Szerintem bővebben is lehet válaszolni a kérdésre, ugye?”
- Pontosan – hangzott a válasz.

A Kék Csillag

Jugoszláviában, abban az időben, a zenei felvételek koronázatlan királya Anton Marti zágrábi rendező volt. Többször járt Olaszországban és ott sajátította el ezt a mesterséget. A rendezése abból állt, hogy miközben a stúdióban énekelt az előadó, a kamera idegesen és gyorsan ráközelített (zoomolt), utána pedig gyorsan kiszélesítette a jelenetet. Így „rángatta” a felvételt, s benne az énekest is ide-oda. Eleinte érdekesnek, újszerűnek tűnt, de később már idegesíteni kezdett bennünket. Egyes rendezők, szerencsére nem mind, a mi szerkesztőségünkben is ámulattal csodálták Marti műveit.

Az addigi jó szokásunk szerint, továbbra is szívesen szerepeltettük a magyarországi művészeket. Így került sor a Kék Csillag beatzenekarra is. Felléptek az Újvidéki Rádióban, utána pedig zenei mellékletet kellett készíteni róluk a tévébe is. Vicsek Karcsi kapta a feladatot, hogy rendezze meg a műsort. Az operatőr én voltam.

Karcsi mindjárt azt mondta, hogy ne hozzam magammal a nagy és nehéz stúdiókamerát. Mindent a kis kézi kamerával fogunk felvenni. Elcsodálkoztam, mert tudtam, hogy kézi kamerával nem lehet zoomolni. Az énekest nem tudjuk majd „rángatni” ide-oda, ahogy az már szokásos volt a Marti-iskola szerint. Karcsi nem tartozott azok közé a rendezők közé, aki agyonmagyarázta a csoportnak, mi az elképzelése. Tudta, hogy a kis képernyőn a nagy, széles tájképek keveset mondanak, pláne akkoriban, amikor még a műsorokat fekete-fehér technikában sugároztuk.

Két zeneszámot kellett felvennünk. Az egyiknek a sivatagról szólt a szövege. Ezt a számot a Duna-parton vettük fel. Lényegében illusztráltuk a szöveget. A képek segítségével érdekes és egyben frappáns történetet állítottunk össze. Szerintem ez volt az első zenés klip Jugoszláviában.

A másik zeneszám Sziszüphoszról, a görög mitológia egyik hőséről szólt. A képmesét a Péterváradai vár sziklás oldalain felvételeztük. Az előbbi dalhoz hasonlóan, ebben az estben is sok kis jelenetet vettünk fel. A zenekar énekese egy nagy kartondobozt cipelt fel a sziklára. Útközben, míg mászott, lábaival egymás után törte össze a kislemezeket. Amikor a csúcsra ért, ledobta a „követ” (kartondobozt), s elindult lefelé. Egészen újszerűen, nem színpadiasan és zoomolás nélkül vettük fel a zenét. Akkoriban az ilyen rendezői hozzáállás nem volt látható a tévében.

Nekem nagyon tetszett, s örültem, hogy részt vehettem a készítésében. Később, 1971-ben, amikor a zágrábi Művészeti Akadémián felvételi vizsgára készültem, ezt a filmet mellékeltem a felvételi anyaghoz.

Avanti

Jugoszlávia és Magyarország képviselői Portorožban tárgyaltak a Budapest – Belgrád autót út megépítéséről. Mi Fejőssel már csak a megbeszélések végére értünk oda. Valami miatt késtek a szerződés aláírásával, így volt időnk fürödni, napozni a tengerparton. Valakinek eszébe jutott, hogy menjünk át Triesztbe – vásárolni. Rajtam kívül mindenkinek volt útlevele. Kiss Pista, a Land Rower sofőrje, Kiss Béla, a hangfelvevő, Varga Zoli, a világosító, és Vicsek Károly, a rendező el is mentek egy délelőtti „shoppingra” Triesztbe. Mivel én nem mehettem, megkértem Vicseket, ha lesz ideje, vegyen nekem egy kardigánt.

Nagy boldogan korán reggel el is indultak, hogy mire az üzletek kinyitnak, már ott legyenek. Én az alatt az idő alatt fürödtem, napoztam. Késő délután érkeztek vissza. Mindenki hozott magának valamit. Karcsi is meghozta nekem a kardigánt. Meg voltam vele elégedve. Megkérdeztem a csoportot, volt-e valami problémájuk a vámmal, az olaszokkal. Béla nevetve mesélni kezdte mi történt. Amikor visszafelé jöttek, az olasz határ előtt úgy állapodtak meg, hogy majd Zoli fog beszélni az olasz vámossal, mivel neki már van tapasztalata. Jó néhányszor járt Triesztben, s azt is bizonygatta, hogy valamicskét ért is olaszul.

Amikor az olasz vámoshoz értek, Zoli valamit magyarázni kezdett. Látszott, hogy a vámos nem érti, miről van szó, egyszerűen rákiabált:

– Avanti! Avanti!

– Mit mond, mit mond? – kérdezte Vicsek Karcsi.

– Azt mondta, hogy szálljunk ki! – válaszolt Zoli.

Kezdték kinyitogatni a Land Rower ajtajait, míg a vámos nyomta vissza az ajtót és csak kiabált:

– Avanti! Avanti!

Akkor jöttek rá, hogy az „Avanti” nem azt jelenti, hogy „szálljanak ki”, hanem, hogy menjenek tovább.

Ennyit Zoli olasz nyelvtudásáról.

Még aznap délután aláírták az államközi szerződést. Az aláírási ceremónia a protokoll szabályai szerint zajlott. A felek fekete öltönyben, az asztalon kis zászlók. Az aláírás után rövid beszéddel köszöntötték a jelenlevőket és sok sikert kívántak a kivitelezőknek. Sikerkelt

mindent filmre vennünk. Az egyik protokollfőnök, úgy emlékszem a jugoszláv oldalról, meghívott bennünket a díszvacsorára is az egyik szállodába.

Este el is mentünk. A bejárat ajtójánál igazoltattak bennünket. A protokollfőnök ezt meglátta, s odaszólt, hogy minden rendben van: mi tévések vagyunk, és nyugodtan engedjenek be bennünket.

– Örülök, hogy eljöttetek – mondta, de valahogy furcsán nézett ránk.

Mivel aznap meleg volt, rövid ujjú ingben és rövidnadrágban jelentünk meg. Amikor beléptünk a terembe, a hosszú, gyönyörűen feldíszített asztalnál már a vendégek ültek. Sötét öltönyben, hosszú ingben, nyakkendővel... Az asztalon a két nemzeti zászló, a magyar és a jugoszláv.

– Hű, ebből baj lesz... – mondta Béla. – – Ne ülünk egymás mellé. Széledjünk szét. Keveredjünk el közöttük, úgy talán nem lesz olyan kirívó az öltözkünk.”

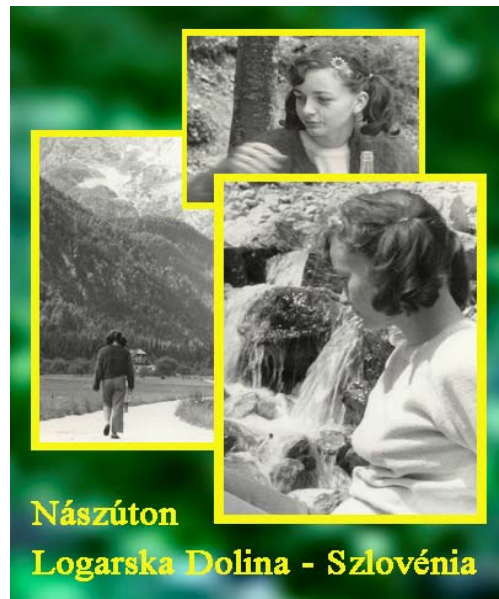
Úgy is tettünk. Később Fejős is megérkezett. Ő sem volt az alkalomhoz illően felöltözve, így igyekezett elvegyülni a többiek között. Később láttam, hogy a zsebéből elővett egy gyűrött nyakkendőt. Az egyik pillanatban, amikor azt hitte senki se látja, gyorsan felvette.

A vacsora tényleg kiváló volt: hideg és meleg előétel, leves, főétel, édesség, s közben kiváló borok.

Borozgatás és beszélgetés közben halk zenét hallottunk. Diszkó zene lehetett. Már későre járt, amikor fel akartunk kelni az asztaltól. Jó, hogy nem tettük, mert a pincérek kinyitottak egy tolóajtót, és elénk tárult a szállodának az a része, ahol a bár volt. Onnan szűrődött át a zene. A bár pódiumán táncosnők vonaglottak. Később egy bűvész is részt vett a műsorban. A végén sztriptízt is láttunk. Olyan igazít, amelyet csak a nyugati filmekben lehetett látni. A táncosnő még a kis, átlátszó alsóneműjét is levette. Abban az időben nemigen lehetett sztriptízt látni. Az idősebb kollégák előre tolakodtak, hogy jobban lássák...

Esküvő

Még az év elején megbeszéltük Winussal, hogy az esküvő július 5-én lesz, Temerinben. Egy hónappal az esküvő előtt megkértem a szerb nemzetiségű gyermekkori barátomat, akivel egy utcában nőttem fel, hogy legyen a násznagyom. Mile szívesen el is fogadta, de amikor szülei meghallották, vonakodni kezdtek. Arra gondoltak, hogy a tanúnak ki kell váltania a mennyasszonyt, s a zenészeket is fizetnie kell. A pravoszláv esküvő násznagyi kötelességei jutottak eszükbe. Azzal érveltek, hogy nagyon sokba kerül, s most nincs annyi pénzük. Gyorsan megnyugtattam őket, hogy a magyar esküvőkön más a szokás. Násznagynak rokont vagy jó barátot szokás felkérni, akinek elsősorban az a feladata, hogy az anyakönyvi hivatalban, tanúként, aláírja az iratokat, és hogy a lakodalomban jól érezze magát. Amikor így elmagyaráztam mindent, Mile szívesen vállalta a násznagy szerepét.

Az esküvő előtti utolsó héten nagy előkészületek voltak Winuséknál. Én is kijártam segíteni a kalácsok, torták sütésénél. Természetesen rám a legegyszerűbb feladatokat bízta. Nekem kellett kevergetni a tésztát, tisztítani a diót, darálni a mákot... Nem esett nehezemre, mert így együtt lehettem Winussal. Kis lakodalmat terveztünk. A rokonságon kívül, meghívtunk néhány kollegát a tévéből: Póth Imrét és Varga Zolit, meg Évát, valamint Winus barátnőit, Bába Lucit, Nagy Magdát, aki később Bozsó Magda lett. Mile már az esküvő előtti napon megérkezett Zomborból. Újvidéken, az albérleti lakásban, mi ketten ültünk legénybúcsút. A menyasszonyi csokrot is megrendeltem. Másnap, az esküvő napján, kellett érte mennem. A tévében kölcsönadták a fityót, mert akkor még nekem nem volt autóm. Az esküvő napján, már dél körül elindultunk Temerinbe.

Félúton jutott eszembe a menyasszonyi csokor. A nagy készülődésben, Újvidéken felejtettük. Szerencsére előbb indultunk, így volt időnk visszafordulni. Mindezzel csak később, pár év múlva „dicsekedtem” el Winusnak.

Mile pár nélkül jött és Magdának sem volt udvarlója, ezért már a lakodalmi menetben egymás mellé irányítottuk őket. A polgári esküvő a temerini városházán volt. A városelnök esketett bennünket. Ez különleges megtiszteltetést jelentett számunkra. Valószínűleg azért vállalta az esketést a város első embere, mert ismerték és nagyon szerették Winust. Az esküvő után a fényképészhez mentünk. A fényképésznek – emlékszem – nagy lámpaláza volt, mert tudta mi a szakmám. Végül kifizetődött az igyekezete, mert jó képeket készített.

A lakodalom a szőregi úti vendéglőben volt. Mindannyian jól éreztük magunkat. A zenekar is kiváló volt. Sokat táncoltunk, mulattunk. A vacsorához is odahívtuk a fényképészt, aki egész idő alatt dolgozott. Éjfélkor, miután Winus átöltözött, érdeklődni kezdtünk a fényképész után. Magda szólt, hogy elment előhívni a filmet, s mindjárt itt lesz. Rövid időn belül, szégyenkezve, meg is jelent. Bevallotta, hogy tönkretette a filmet előhívás közben. Így egyetlenegy fotó sem készült a mulatozásról. A lakodalom reggelig tartott. Kifáradtunk. Már hajnalodott, amikor szétszéledt a társaság. Miután megaludtunk Winus szüleinél, másnap, délelőtt visszajöttünk Újvidékre – Winus, Mile és én. Mile még aznap visszautazott Zomborba, mi ketten pedig másnap reggel, egy utazási iroda szervezésében, elutaztunk nászútra Logarska Dolinába.

Az öreg halász

Vicsek Karcsi egy dokumentumfilmet szeretett volna készíteni a kopácsi halászkőról. A projektumot elfogadták, és egy hetet kaptunk a forgatásra. Mielőtt elkezdünk volna dolgozni, be kellett jelentkeznünk a bellyei erdőgazdaság irodáján, mivel a Kopácsi rét közigazgatásilag hozzá tartozott. Örömmel fogadtak bennünket, és rögtön elmondták, hogy az idén nagy bevételt terveztek a turizmusból, s ezért fizetnünk kell. Minden forgatási napra egy bizonyos összeget. Emlékszem az összeg, amit egy napért kellett volna fizetnünk, több volt, mint egyhavi fizetésünk.

Karcsi nagyon mérges lett. Ilyesmi eddig sosem fordult elő. Boross volt a gyártásvezető, rábíztuk magunkat, intézkedjen, ahogy tud, csak ne fizessen. Egész délelőtt tartott a huzavona, míg végre dél körül abban egyeztünk meg, hogy egy napot fizetünk, de egy hetet forgathatunk. Mivel aznap már késő volt elkezdni a munkát, szállást kerestünk a közeli szállóban. Karcsi később mégis elment Kopácsra, terepszemlére. Boross és én is vele tartottunk. Már tudtuk, hogy a legtöbb információt a helybéli kocsmákban lehet összeszedni. A Zöld béka vendéglő ennek a célnak nagyon is megfelelt. Itt tudtuk meg ki a halász, hol lakik, kivel lenne érdemes beszélgetni, ki a legöregebb, ki szokott a legtöbb zsákmánnyal hazatérni. A vendéglő különösen ismert volt a finom sült bécacombokról.

Másnap felkészülten kezdtük el a forgatást. Az öreg halász, akit Karcsi kiválasztott már kora reggel várt bennünket csónakja mellett, a parton. Először olyan felvételeket kellett készítenünk, melyekkel illusztrálhatjuk a halász mondandóját. Ezekre a felvételekre csak Karcsi, az öreg halász és én mentünk. A kis kamerát vittük magunkkal. A halász jól ismerte a rét zegzugos útjait. A víz fölött egy méter magasan még ült a reggeli köd. Nem mesze tőlünk a hófehér géme egy nagy csoportja ijedten szállt fel. A göcsörtös, feketekérgű fatörzsek lombjai belógtak a vízbe. A megtépázott ágak között, itt-ott, madárfészek. Néha a közepünkben csobbant egyet a víz.

– A csukák és a süllők reggeliznek – szakította meg az öreg a szótlanágunkat. Csendesen evezünk tovább. A természet hangjait néha a kamera zúgása nyomta el. Sokat filmeztem mivel a táj szelíd, romantikus volt. Kellette magát. A fekete és a fehér színen kívül, csak zöld, a zöld szín minden árnyalata volt látható. Egy nagyobb tisztáson megálltunk. A víz tiszta volt.

– Ha szeretnék, itt tudok hálót dobni – szólt az öreg.

Míg a filmszalagot cseréltem, a halász elővette a dobóhálóját. A háló kör alakú volt, szélein ólom golyók – a nehezékek. A dobásnál nem volt elég a két keze, a fogait is használnia kellett. Már az első dobás után hal került a hálóba, de minket most nem az érdekelt, hogy mennyi halat hozunk a partra, hanem maga a halászat, a hálódobás, varsaszedés. Könnyű volt jó felvételeket készíteni, hiszen a táj, az öreg halász és a halászat már magában is szép volt.

Dél körül fejeztük be az aznapi munkát. Ilyenkor a madarak elbújnak, a halak pihennek. Lassan visszaveztünk a partra, ahol a csoport többi tagja már türelmetlenül várt bennünket. A falu halászáinak nagy része is ott állt. Valahonnan előkerült egy bogrács, egy-két ponty, süllő és egy nagyobb harcsa. Elkezdtek főzni a finom halpaprikást, ott az útszélen. Boros borért, kenyérért és egy üveg Rubin vinjakért küldte el a sofőrünket.

Még főtt a paprikás, én az élményeimről, a táj hangulatáról beszéltem a többieknek. A halászok úgy tettek mintha oda se figyelnének, csak mosolyogtak. Mire kész lett a paprikás, az ital és a kenyér is megérkezett. A tányérok is előkerültek a kanalakkal. A kényesebb városiak közül egyesek tészta után siránkoztak. Csak nevetni tudtam. Ilyen jó paprikást kenyérrel is jóízűen meg lehet enni!

Másnap készült a riport az öreggel. Karcsi úgy szeretne volna, hogy a halász borotválkozás közben mondja el történetét. A felvétel jól sikerült. Elmondta, hogy itt született, itt öregedett meg. Gyerekei kivándoroltak Ausztráliába. Őt is idővel kivitték, de nem bírta sokáig az éghajlatot. Végül, amikor meglátta, hogy irtják, pusztítják a kengurukat, s hogy milyen szomorúak és hogyan könyörögnek szemeikkel pusztulásuk előtt, nem bírta tovább, visszajött haza, Kopácsra.

A következő napokra is maradt még munkánk. A halászok figyelmeztettek bennünket, hogy a többi napra is szereznek halat ebédre, de magunknak kell megoldanunk az elkészítését, mert nekik arra már nem lesz idejük. Találtunk egy kiskocsmát a rétparti ház sor közepén. Egy középkorú asszony, a kocsmáros felesége vállalta, hogy elkészíti a halat, amit hozunk.

Másnap rengeteg kárászt kaptunk a halásztól. Az asszony délre megsütött két nagy tepsivel. Mi pillanatok alatt megettük. Amikor ezt meglátta, kiszaladt a konyhába és sütött még két tepsivel. Azt is megettük. A végén összeszámoltam, hogy nyolc nagy tepsi kárászt sütött meg, kb. hetven darabot. Következő nap melaszt kaptunk. Abból is megettünk hét-nyolc tepsivel. Amikor harmadnap megint kárászokat hoztunk, kizavart bennünket:

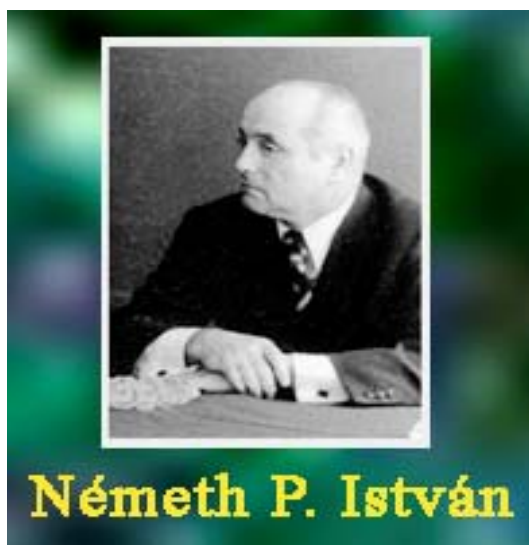
– Normálisak maguk? Tudják mit jelent megtisztítani hetven-nyolcvan darab kárászt. Egész délelőtt tisztítom őket, maguk meg fél óra alatt megeszik. Menjenek máshová. Én nem pucolok több halat maguknak! – kiabált ránk az asszonyka.

Mit tehetünk mást, otthagytuk a kocsmában a halat és elmentünk.

Szerencsére még csak egy napunk volt. Aznap a Zöld békában ebédeltünk.

A „Hoch kultúra”

Németh Pista, nem a bajszos az író, hanem a politikus, már néhány hónapja ott ügyelgett a szerkesztőségünkben. Amikor egymástól közt suttogva érdeklődtünk, hogy tulajdonképpen minek van itt közöttünk, azt a választ kaptuk, hogy ő szerkeszti majd a – „hoch kultúra” műsorokat. Hogy mit jelent a – „hoch-kultúra”, milyen műsorok lesznek azok, azt csak később sejtettük meg, egy-két szűkszavú kijelentéséből. Ő alapozza majd meg a vajdasági magyarság kulturális életét. Az egyszerű, mindennapi kulturális események nem nagyon érdekelték.

Az alatt a pár hónap alatt, amióta ott volt közöttünk, mindennap bejárt a szerkesztőségbe – sakkozni. Egyre vártuk, hogy mikor kell majd forgatni ezeket a műsorokat, de sehogy se jött

el az ideje. Pista csak sakkozott, sőt még sakkversenyt is rendezett a szerkesztőségben, hogy kiderüljön ki a legjobb sakkozó, ki a mester. Így legalább megtudtuk, hogy nem ő az.

Én is szerettem vele sakkozni, főleg azért, mert nekem mindig egy bástya előnyt adott. Ezzel az előnnyel körülbelül egyformák voltunk. Sakkozás közben sokszor letárgyaltuk az elődeinket és származásunkat. Az én családom Pécskáról, Erdélyből származott. Az övéi pedig Debelyacsaiai (Torontálvásárhely). Úgyhogy csak névrokonok voltunk, semmi más. Igazi úriember volt. Mindig sötétkék öltönyben, fehér ingben és nyakkendőben járt. A szerkesztőségben mindenkit magázott.

Egy alkalommal sakkozás közben, úgy melleleg, kötetlenül rám kérdezett:

– Mondja, Árpád, ezt a nagy hangos kamerát nem lehetne valahogy mozgékonyabbá tenni? Ha így az állványon áll, akkor nemigen lehet vele a tömeg közé menni, igaz? – kérdezte.

– Igaz – válaszoltam, – de most előbb a királynőmre kell vigyáznom. Majd aztán gondolkodom rajta.

Végül is hiába vigyáztam a királynőmre. Elvesztettem, de a játszmát is. Pista megjegyzése azonban szöveget ütött a fejemben. Elgondolkodtam rajta. Az ötlet nem hagyott békén. Tervezgetni kezdtem.

Következő vasárnap, amikor kimentünk Temerinbe, Winus szüleihez a vasárnapi ebédre, elmagyaráztam a problémát apósomnak, aki különben géplakatos volt.

– Hozd el a kamerát a Mašinbravarba, ott többen vagyunk, majd kieszeliunk valamit – mondta.

Pár nap múlva, amikor arra jártunk, s a nagy kamera is nálunk volt, benéztem hozzá a vállalatba. Amikor elővettem a kamerát, körülállták, tüzetesen megnézték, lemérték, s azt mondták, hogy mindjárt meglesz.

Vaslapot hajlítottak, hegesztettek. Leálltak a saját munkájukkal. Aki éppen nem segített, az nézelődött. Félttem, hogy ebből baj lesz, de csak legyintettek. Egy órán belül elkészült. Amikor rápróbáltuk a kamerát, még néhány helyen javítani kellett rajta. A végen, pont az én vállamra szabták. Minden jól passzolt, csak nem volt szabad nagyokat lélegeznem, mert ahogy megtelt a tüdőm levegővel, a kamera orra megemelkedett. Ezt tudomásul kellett vennem, és csak aprókat lehetett lélegezni felvételezés közben.

Másnap örömmel jelentettem Pistának, hogy van mozgó kameránk.

– Gondoltam Árpád, hogy valamit kieszeli, azért is mondtam magának. Ha megvan a mozgó kamera, akkor a jövő héten dolgozunk – mondta, de nem emelte föl a fejét a sakktábláról.

A következő héten dolgoztunk is. Pista kieszelt egy koktélpártit. Úgy nevezte el, hogy „Beszélgetés egy nem létező színház előterében”. Jelen volt az összes vajdasági magyar értelmiségi. Magyar szakosok, egyetemi tanárok, rendezők, rádiós színészek, írók, újságírók, mind eljöttek, hogy véleményt mondjanak arról, kell-e magyar színház Újvidéken, vagy sem.

Szép, tartalmas, mozgékony műsor lett belőle. Ez a műsor volt az Újvidéki Színház megalakításának csírája, és egyben az első mozgó kamerával készült műsor a magyar szerkesztőségben.

Ezután Pista több ilyen műsort nem is készített. Egész idejét a színházalapításnak szentelte.

Dálya

A Land Rowerben azon vitatkoztunk, hogy Dálya hová tartozik: Baranyához-e, vagy sem. Végül is Gellér Tibi, a rendezőnk magyarázta meg nekünk.

Baranya a magyar határ, a Duna és a Dráva között helyezkedik el. Minden olyan helység, amely ezen a területen fekszik, Baranyához tartozik, s mivel Dálya Eszéktől, azaz a Drávától délebbre van, nem tartozik Baranyához. Nem vitatkoztunk vele, mert hittünk földrajzi ismereteiben.

November vége volt, és esett a hó. Vajdaságban még valahogy tisztították az utakat, de a Dunántúlon már nem. Nehezen értünk Dályára. A falu a dombtetőn volt. Már messziről látszott a templom tornya. Az iskola a falu szélén, egy magányos épületben kapott helyet. Az egyetlen tanítónő, aki alig volt húszéves, már várt bennünket. Levélben értesítettük, hiszen telefon nem volt, hogy jövünk. Az egész iskola egy tanteremből és a tanító néni lakószobájából állt. A diákok mind egy osztályban tanultak. A tanító néni, ez a fiatal lányka, a lakószobájába invitált bennünket egy csésze kávéra, teára. Hatan voltunk a csoportban és nem fértünk el a szobájában, olyan kicsi volt. Mi, Zolival, a világosítóval szabadkoztunk, hogy nem iszunk kávé, gondoltuk így elférnek a többiek, és kimentünk körülnézni.

Zoli már a munkájából kifolyólag is először a villanyórát ment megnézni. Kis idő múlva, fejcsóválva jött vissza.

– Baj lesz Árpád, ez a villanyóra olyan gyenge, ha bekapcsolom a reflektorokat, leég az összes vezeték – panaszkodott.

Gellér Tibinek azt ajánlottam, készítsük el előbb a belső felvételeket, és addig dolgozzunk, míg a biztosíték és a villanyóra kibírja a terhelést. Kint mindig van időnk folytatni később is.

Igyekeztem befejezni a felvételeket a tanteremben. Már csak a beszélgetés maradt hátra. Zoli azt ajánlotta, szüneteljünk egy kicsit, mert már nagyon bemelegedtek a biztosítékok. Úgy gondoltuk, a teázást illetően rajtunk a sor. Mindhárman behúzódtunk a szűkös szobába.

Tanítónő is velünk teázott. Beszélgettünk. Érdeklődni kezdett, hová valósiak vagyunk, udvarolunk-e, van-e feleségünk... Kötetlen beszélgetés folyt mindaddig, míg panaszkodni nem kezdett.

– Nem is tudják milyen nehéz itt nekem. Egyedül vagyok az épületben, és ezt a dályai legények tudják. Majdnem minden éjjel valaki zörget az ajtómon. Be akarnak jönni. Ezek a fiatal emberek rendszerint részegek, piszkosak, neveletlenek. Félek egyedül aludni itt, a falu szélén. Még segítségért sem tudok kiabálni, mert úgysem hallja meg senki. A legközelebbi lakóház majd egy kilométerre van az iskolától – panaszkolta.

Erre nem tudtunk mit válaszolni. Csak bólogattunk, sajnáltuk, igazat adtunk neki, de segíteni nem tudtunk.

Visszamentünk a tanterembe. Gyula elkezdte a beszélgetést. A tanítónő a tanítási gondok mellett elmesélte azokat a bajokat is, amik a magánéletében történtek. A felvételezés rendben folyt az utolsó mondatig. Akkor hirtelen kialudtak a reflektorok. Zoli elordította magát:

– Készek vagyunk. Leesett a villanyóra a falról. Én nem felelek. Megmondtam...

– Ne izgulj, majd a Boross ír egy levelet az Elektrovojvodinának. Kijönnek, és majd megjavítják – nyugtattam. Végül is sikerült a riportot elkészíteni.

A bevezető szöveget úgy filmeztük le, hogy a Gyula lábait beástuk a hóba. Ez Tibi ötlete volt, mert szerette volna, hogy a háttérben látszódjék az iskola. Igaz, hogy a domboldalon volt, de

amikor Gyula a kamera elé állt mindig eltakarta. Amikor beástuk, akkor a feje fölött szépen látszott az épület és a gyerekek a tanító nénivel az iskolaudvarban.

Munka befejeztével elbúcsúztunk a lánytól. Sírva kért bennünket, hogy maradjunk, akár egy éjszakát. Beszéljessünk vele. Legyünk ott vele, talán akkor a falubeliek nem zörögnek az ajtaján. Félelmét csak fokozta, hogy a biztosíték matt sötétben kellett lennie.

Mi szánakozva, ő meg könnyes szemmel búcsúzott tőlünk.

Ám ezzel nem fejeződtek be a tanítónővel kapcsolatos események. Később, a műsor sugárzása közben Szveti ült a belgrádi stúdióban. Nézte a riportot, hallotta a lány panaszát a magánéletről. Csúnya megjegyzéseket tett a mondandójára gondolván, hogy ezt úgy se hallja senki. Közben a hangkeverő nem kapcsolta ki a stúdiómikrofont, így Szveti undok megjegyzéseit egész Vajdaság hallotta.

Szerkesztőségi tárgyalásra került az ügy. Szveti azzal „mosta ki” magát, hogy csak viccelődni akart. Nem tudta, hogy a mikrofon be volt kapcsolva. Persze mondhatott, amit akart, mert monopolhelyzetben volt. Akkoriban ő volt Vajdaságban a legjobb férfibemondó.

Statisztikusok

Sakkozás közben Németh Pista gyakran kérdezősködött az éppen aktuális produkciókról. Ilyenkor rendszerint megkérdezte Borost, hogy milyenek a forgatási lehetőségek. Nem sokat értett a filmgyártáshoz, de, ami igaz az igaz, mindig olyan ötletei voltak, amilyekre mi gondolni se mertünk. Így jutott egyszer eszébe (természetesen sakkozás közben), hogy készítenünk kellene egy magyar nyelvű tévédrámát. Amikor ezt elmondta Borosnak, csak rábólintott, de szerintem nem is gondolta komolyan az egészet. Pistának pedig ez a bólintás teljesen elegendő volt. Már másnap hozott egy Gobby Fehér Gyula szöveget. Lányi Pista nem akarta elvállalni a rendezést, mert kevés időt adtak az előkészületekre és a forgatásra is. Vicsek Karcsi fogadta el a munkát, és engem választott operatőrnek.

Mivel a felvételezés első napjáig engem más operatőri feladatokkal bíztak meg, nem tudtam előre érdeklődni a forgatás részleteiről. A gyártásvezető sem adott szövegkönyvet, bár többször szóltam neki. Forgatás előtt még a helyszínt sem láttam.

**Gondosan készítettük elő
a kamerát a forgatáshoz.
Vicseknek sem volt könnyű.
Neki is ez volt az első ilyen
hosszú projektuma.
A képen: Vicsek Károly,
Horváth Laci és Németh Á.**

Csak akkor tudtam meg, hogy a játék színhelye egy iroda a Futaki úton, a Neoplanta filmvállalattal szemben, amikor már odaértünk. Valamennyi előnyöm azért mégis volt: legtöbbször – például a kisebb riportoknál, a filmezés kezdetekor – azt sem tudtuk, hogyan fog a felvételezés befejeződni. Emiatt sokszor improvizáltunk, ami, szerencsénkre, általában jól végződött. Reméltem, hogy ennél a drámánál is így lesz.

Végül megtudtam, hogy az egész játék bent, abban az egy irodában fog történni. A négy színész közötti párbeszéd építi fel a drámai helyzetet. Nagygellért János, Fejes György, Ferenci Jenci és Romhányi Ibi játszottak a filmben. Ők négyen, statisztikai adatokkal, különböző kimutatásokkal „dobálóztak”. Kiszámították, hogy a takarítónőnek (Romhányi Ibi) sokkal nagyobbak a kiadásai, mint amennyit keres, ezért neki nem is kellene élnie. Nem is létezhet. A szöveg nagyon érdekes volt, mert az akkori életkörülményeinket elemezte. Mindannyian kölcsönökből éltünk.

A színészek kiválóan játszottak, csak nekem volt kevés esélyem arra, hogy jó felvételeket készítsek. Régi, háború előtti Auricon stúdiókamerával és egy félig „megvakult” optikával kellett dolgoznom. Belgrádnak voltak korszerűbb kamerái, de a gyártásvezetők közül egyiknek sem jutott eszébe, hogy egy ilyen komoly produkcióra kölcsönkérjen egyet. A világosításra két, két kilowattos reflektor és egy kézi világítótest állt a rendelkezésemre. Nem is kaphattam többet, mert ennyi volt a szerkesztőségben. Akkoriban még fekete-fehér technikában dolgoztunk. A negatív filmmel könnyebb lett volna manipulálni, mert másolás közben ki lehetett volna javítani az egyes, fényben, világításban történt hibákat, de mivel az idő sürgetett, fordítós filmmel dolgoztunk. Ennek az előnye, hogy mindjárt előhívás után lehet vágni, a hátránya pedig, hogy nagyon kell vigyázni a fényre, mert utójavítás nem lehetséges. Minden jelenetet általában kétszer, esetleg háromszor lehetett csak megismételni, mert pontosan megszabták a filmszalag- használatot is. A hangot Nagra magnóra vettük föl. Bélának, a hangosnak, egy bambusznádból készült mikrofon pecabotja volt. A húszperces tévéjátékra két nap-forgatási időt kaptunk. Kizárólag délután dolgoztunk, mert az irodahelyiség napközben foglalt volt. Hétfőn este 19-től hajnal 1-ig és kedden 16-tól 22 óráig. Összesen 12 órát szántak a forgatásra. A hét végéig be is kellett vágni a műsort, mert Pista vasárnap már sugárzási időpontot kért a belgrádiaktól. Ha véletlenül nem sikerül befejezni, „fekete” lesz a képernyő, vagy valami régi műsort kell majd ismételni. Az ilyesmit természetesen nem szerették, hisz rossz fényt vetett a szerkesztőre.

Az első jelenetet, az ún. master shotot, amelyben bemutatjuk a helyszínt, csak kisebb nehézségekkel tudtuk felvenni. A három statisztikus az íróasztaluk mögött egymás mellett, hátsó megvilágítás nélkül ült. A reflektorokat nem lehetett a mennyezetre erősíteni, az állványokat viszont sehogyan sem tudtuk elbujtatni, így a három szereplő csak szemből kapott fényt. Hogy érzékeltesük, az adminisztrátorok mennyire a papírok rabjai, alsó kameraállásból filmeztem őket. A felvételen úgy tűnt, mintha fejük az előttük levő karton irattartókból nőne ki. Az igazgató bejövetelét is olyan kameraállásból vettük fel, hogy úgy tűnjön, mintha mindenki felett állna.

Az első forgatási nap viszonylag jól telt. Másnap Vicseknek valami magánügyet kellett intéznie, ezért elhalasztottuk a felvételezést. Két nappal később folytattuk. Amikor a helyszínre érkeztünk, nem ismertünk rá. Időközben, a délelőtt ott dolgozó könyvelők „rendet” raktak. Csak az emlékezetünk alapján tudtuk újra beállítani az asztalokat, a különböző tárgyakat és papírokat. A legnagyobb tragédia az volt, hogy az egyik írógépet, amely Nagygellért János előtt állt, eladták. Órákig tartott, míg sikerült megszernünk egy hasonlót. Nagyon elbizonytalanodtunk. Nem voltunk biztosak abban, hogy mindent a helyére tudunk úgy rakni, ahogy az előző felvételezésen volt. Különösen az írógép aggasztott. Rettegtünk attól, hogy a nézők észreveszik-e a cserét, vagy sem.

Pár óra késéssel elkezdtek a munkát. Ez alkalommal Poth Imrét is odarendeltük, hogy fotókat készítsen. A takarítónő bejövetelét lassú pásztázással oldottuk meg. Amikor a statisztikusok kiszámítják, hogy többet költ, mint amennyit keres, egy közelképpel mutattuk be az arcán kirajzolódó hitetlenséget. Vicsek a takarítónő helyéről szubjektív kameraállást kért.

Ezt nem lehetett sehogyan sem megoldani, mert a takarítónő helyére nem fért be a kamera. Csak egy és fél méterrel távolabb tudtuk felállítani. Gondoltam, hogy ebből baj lesz, de a rendező ragaszkodott a felvételhez.

Átugrottuk a felvételezési vonalat. Aki jobb oldalon ült, balra került a filmen. Ez orientációs tévhibát jelentett. Később Éva, a vágó beismerte, hogy emiatt ezt a képet nem is tudták használni a filmben. A takarítónő „eltűnését” filmtrükkkel oldottuk meg. A húszperces filmben körülbelül negyven snitt volt. Ez azt jelenti, hogy átlagban egy snitt 30 másodpercig tartott. Ezekben a benne voltak a néma arcreagálások is, amelyek lelassították a játék dinamikáját. Ilyen rövid felvételezési idő alatt sok plánt és kontra plánt nem is lehetett készíteni. A műsort a „felvett színház” és egy igazi tévéfilm közé helyezném. Szerencsére a nézőknek tetszett, viszont a kritikusok rengeteg hibát találtak benne, a legtöbbet a rendezésben és a felvételezésben. Sőt, még azt is kifogásolták, hogy miért volt kendő a takarítónő fején. Mi tanácstalanok voltunk, és nem tudtuk eldönteni, kinek van igaza. A kritikusoknak, Lányinak, aki nem akarta elvállalni a drámát ilyen „mostoha” körülmények között, vagy Vicseknek, aki mégis csak megrendezte az első magyar nyelvű tévéjátékot.

Németh Pista sem volt elégedett. Sakkozás közben kifejtette, hogy mi még egyelőre nem vagyunk képesek ilyen komoly produkcióra. Ebben az egyben, sajnos, igaza volt. Ez után én is rádöbbenem, hogy milyen keveset tudok. A magyar szerkesztőségben nem volt kitől tanulnom, mert csak ketten voltunk operatőrök és soha sem dolgoztunk együtt. Nagyon, de nagyon gyorsan ki kellett találnom valamit, továbbképzésemet illetően...

A jégtörők

– Zajlik a Duna. Gyere ki Winus, a teraszra. Nézd, úsznak a jégtáblák a vízen – szoltam be a konyhába, ahol Winus a reggelit készítette.

A limáni kilencedik emeleti bérlakásunk teraszáról jól lehetett látni a fehér foltokat a víz felszínén. Előző nap még csak elvétve úszott egy-egy jégtábla a Dunán, ma pedig már annyi volt, hogy majdnem egymásba értek.

Winus is kijött megnézni, de előtte jól felöltözött. Fújt a kossava s csikorgó hideg volt.

– Ha még egy pár napig ilyen hideg lesz, akkor biztos befagy – mondta, és az arcát a télikabát gallérja közé bújtatta. Azokban a napokban került a szerkesztőségünkbe Bencze Lajos. Ő is ki szeretne volna próbálni az új médiumot. Érdekes, ahogy ha így visszagondolok, rengeteg rádiós jött át a tévébe. Nagyon sok szerkesztő és az összes rendező, Vicseken kívül, mind rádiós volt mielőtt a tévébe került.

Mivel már napok kérdése volt csupán, hogy befagy a Duna, Magyarországról három jégtörő hajót vezényeltek hozzánk – Bezdán és Gombos közé. Benczének olyan ötlete támadt, hogy riportot készít a jégtörőhajókról, és ez lesz az első tévés munkája.

Jugoszlávia felső szakaszán pár nap múlva be is fagyott a Duna. A jégtörők azonnal munkához láttak. Az egyik hajó kapitányával rádiótelefonon megbeszélték, hogy fogadjon bennünket. Örömmel kapott a lehetőségen, de figyelmeztetett – kérjünk engedélyt a magyar nagykövetségtől is, mert a hajón Magyarország felségterületén leszünk. Azt is felajánlotta, hogy lehajózik Gombosig, és ott vesz fel bennünket. Miután a hivatalos engedélyt megkaptuk, a gombosi hídnál fel is szálltunk a hajóra. A kapitány barátságosan fogadta a forgatócsoportot. Rövid ismerkedés után, kávézás közben, megérdeklődtem, milyen áramforrás található a hajón. Ez nagyon fontos volt, mert a hangos kameránk 220 voltos árammal működött. Megnyugtató, hogy a hajón van megfelelő áram, s az akkumulátorok 24 voltos áramot termelnek, ha szükséges.

Bevallom, nem tudtam semmit a jégtörőhajókról. Legjobban az érdekelt, hogyan törik a jégtáblákat. Úgy gondoltam, a hajók gyorsan nekiúsznak jégnek, s úgy zúzák szét. Amikor ezt elmeséltem a kapitánynak, jót nevetett rajta.

– Érdekes elképzelés, de mi történik akkor, ha a hajót körülveszi a jég? Ha nincs honnan nekilendülni a jégnek, akkor a hajó is befagyna és várhatnánk tavaszig – mosolygott. – Nagyon egyszerű. Majd meglátja, ha felérünk Bezdánhoz. Ott már befagyott a Duna, s törni kell a jeget.

Míg felfelé hajóztunk, lefilmeztük a hajó belsejét. Bekukkantunk a parancsnoki hídra, az ebédlőbe, konyhába, hálókülfékkbe és a gépházba is. A kapitány azt ajánlotta, készítsük el az összes felvételt, mielőtt megkezdődne a jégtörés, mert akkor erősen mozogni fog a hajó. Bencze ellenkezett, mert még nem látott ilyesmit, s először meg szeretette volna nézni, hogy tudja, mit kérdezz.

Kis idő után a kapitány kiadta a parancsot, minket pedig figyelmeztetett, legyünk óvatosak. A hajó hirtelen himbálózni kezdett. Fogódzkodnunk kellett, hogy el ne essünk. Így himbálózva a hajó beúszott a Dunának abba a részébe, amely már befagyott. Szépen lassan törte a jeget. A letört jégtáblák tovább úsztak. A másik, mellettünk úszó hajó nem jobbra-balra, hanem előre-hátra mozogva törte a jeget. Hol az orra, hol meg a hátsó része állt ki jobban a vízből. Így törték a jeget. Ilyen körülmények között nem nagyon lehetett filmezni, csak annyit sikerült, hogy a mellettünk lévő hajóról készítettem egy pár felvételt, hogy a nézők legalább lássák a jégtörés folyamatát.

– A beszélgetést csak akkor tudtuk felvenni, amikor visszahajóztunk Gomboshoz. – mondtam Benczének – Ilyen mozgó hajón nem lehet jó, nyugodt felvételt készíteni.

Bencze csak mormogott. Azzal érvelt, hogy neki azt mondták....

Már lassan elegendő kezdett lenni ezekből a rádiósokból akik mindenhez értettek.

Kint álltunk a fedélzeten és nézelődtünk, amikor szóltak, hogy kész az ebéd. Bementünk az ebédlőbe. A kapitány asztalánál terítettek nekünk is.

– Ne várjanak ötfogásos ebédet. Mi itt szerényen étkezünk – szabadkozott.

Azóta sem ettem ilyen finomat.

Késő délután visszahajóztunk. Bencze a felvétel alatt jó kérdéseket tett fel a kapitánynak. Végül is érdekes lett a riport. Felvettünk mindent, amit terveztünk. A kocsiban hazafelé igen jó kedvünk kerekedett, s énekelni kezdtünk.

Volt egyszer egy kemence,

Bele bujt a kis Bence.

Kormos volt a kemence,

Fekete lett kis Bence.....

– Hagyjátok abba, ne cseszegessetek..... – mosolyogva mondta Bencze.

Különös kameraállások

A gombosi táncsoportot kellett filmre vennünk a Barázda részére. Vicsek Karcsi volt a rendező. A falu és a kendergyár között, a Duna felé húzódott egy kis liget. A hatalmas jegenyék és nyírfák közti területet fű borította, és egy kis tó is volt a fák között. A tó csak nagy esőzések után alakult ki. A környék szépnek és romantikusnak tűnt. A rendezőket mindig megragadta a természet sokszínűsége, de sajnos, fekete-fehér technikában dolgoztunk, így nem tudtuk teljes mértékben visszaadni a környezet szépségét, de azért mégis sokkal jobban nézett ki a felvétel a természetben, mintha egy szürke, gyűrött függöny előtt készült volna.

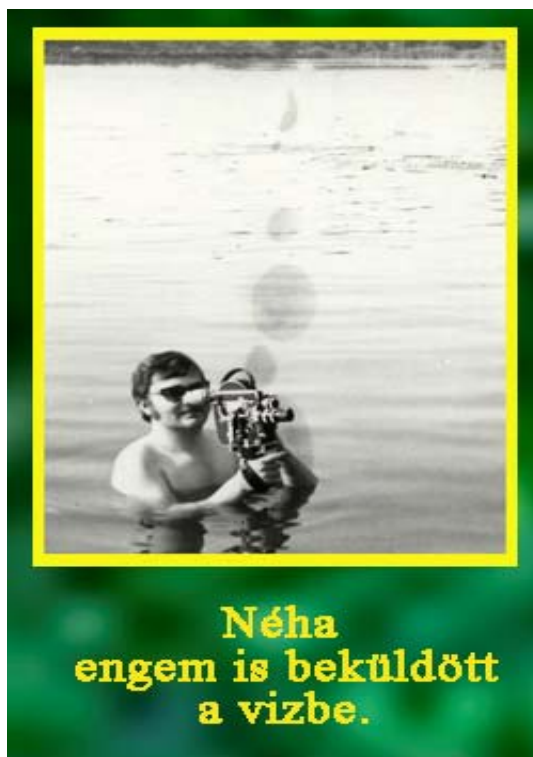

Filmezés előtt megkértük a táncsoportot, hogy próbaként táncoljanak el valamit. A fűben azonban nem lehetett táncolni, mert a táncosok lába beleakadt a fűcsomókba.

– Pista! – szólt oda Vicsek Borosnak, a gyártásvezetőnek – Ide valami deszkapadlót kell teríteni. Nem tudnak a gyerekek a fűvön táncolni.

– Ha te deszkapadlót akarsz, akkor menjünk és dolgozzunk a színházteremben – válaszolta Boros.

– Ugyan Pista, nincs arra szükség! Van itt fatelep, béreljeteK egy köbméter deszkát, és majd mi, itt a fűvön, felállítjuk a színpadot – mérgelődött Vicsek.

Míg a vita tartott, mi Szügyi Ervinnel, a kameraasszisztenssel ültünk a fűben és vártuk, hogy mi lesz az eredmény. Végül Boross elment, és hozatott deszkákat. Gyorsan leterítettük egymás mellé, és így alakítottuk ki a táncteret. Az egyik táncos legény ácsstanonc volt, jól jött a segítsége. Megkezdtuk a forgatást. Zenekar nem volt, play-beckre táncoltak a párok. Minden táncot két kameraállásból vettünk fel. Utána még a kiskamerával részleteket készítettünk a lábakról, szoknyákról, arcokról, fityulákról és kalapokról. A második tánc után már kihasználtuk az összes lehető kameraállást, pedig még csak a program felénél tartottunk. Vicsek szünetet rendelt el, új megoldásokon kellett gondolkodnia. Még csak a tóból és a levegőből nem filmeztünk.

– Ervin, sétálj át azon a „tócsán”, had lássuk milyen mély! De, várj! Tudsz úszni? Tudsz úszni? – szólt Vicsek a kameraasszisztensnek.

– Tudok, tudok, ne félj!

Mivel nyár közepe volt és nagyon meleg, mindannyian, a táncosokon kívül, fürdőnadrágban voltunk. Ervin is. Lassan, óvatosan átgázolt a vízen. A legmélyebb részen a víz a köldökéig ért.

– Árpád, bemered vinni a kamerát? – Oda, oda a víz közepére. Onnan még nem filmeztünk – szólt hozzám.

– Merem, Vicsek, csak veszélyes. A kamera hálózati árammal működik. Ha a kábel beesik a vízbe, mi Ervinnel meghalunk – magyaráztam.

– Erre nem gondoltam, akkor hagyjuk ki a dolgot – mondta.

– Meglesz, csak nagyon kell vigyázni – döntöttem a végén.

Óvatosan előbb bevittük a kameraállványt a vízbe, és miután meggyőződünk róla, hogy jól és biztonságosan elhelyeztük, bevittük a kamerát is. A hálózati áram bekapcsolását hagytuk utoljára. Mondhatom kockázatos volt, de szerencsére nem történt semmi baj. Elkészítettük a felvételt. Érdekes volt a vízbe állítani a kamerát, mert egész különleges felvételt készítettünk. A filmen úgy tűnt, mintha a táncosok a víz felszínén táncolnának. Utána még csak a levegőből kellett felvételt készíteni. Arra jó volt egy kétágú létra is, melyet a tánccsoport közé tettünk. Felmásztam rá, és a magasból filmeztem. Különösen szép felvétel volt, amikor a lányok forogtak és szétrepült a szoknyájuk. A lányok forgását még alsó kameraállásból is felvettük úgy, hogy kilátszott a sok alsószoknyájuk. Jó műsort készítettünk. Mindenki elégedett volt. Boross visszavitette a deszkákat, mi meg leültünk finom gombosi halpaprikást enni.

Az új kamera

Az Auricon típusú kamerának, amivel dolgoztunk, sok hiányossága volt. Először is nagy és nehéz volt, meg aztán kizárólag hálózati árammal működött, ami azt jelentette, hogy csak ott felvételezhettünk, ahol áramforrás is volt. Ez különösen hátráltatta a munkát a Barázdában. A riportokat szerettük volna készíteni kint, a megművelt földeken, ahol a földműves nap, mint nap dolgozott, de, a fent említett műszaki kötöttségek miatt, ez lehetetlen volt.

Végre kaptunk egy új kamerát. A nyugatnémet Arriflex gyárból érkezett. Egynéhány már volt belőle a belgrádi stúdióban, s ott igen jól beváltak. Ennek a kamerának sok előnye volt. Könnyebb volt, mint az Auricon, és az operatőr, filmezés közben, a vállán is tudta hordani.

Ez azt jelentette, hogy felvételezés közben a riporter és az alany nyugodtan sétálhattak az egyik helyszíntől a másikig. Ez különösen előnyös volt a faluműsor készítésénél. Nem hálózati árammal, hanem akkumulátorral működött. Állvány is volt hozzá, így a benti, statikus felvételeket az operatőr ülve is elkészíthette. Amint megérkezett, ezzel az új kamerával jártuk a terepet, a régi nagy Auricon a stúdióban maradt, mert ott kényelmesebben lehetett vele dolgozni.

Mindannyian nagyon megörültünk az új kamerának, nemcsak azért, mert megkönnyítette a munkánkat, hanem azért is, mert ez volt az első munkaeszköz, amit Belgrádból kaptunk az utolsó egy és fél évben. Ennek örömeire összeadtunk egy kis pénzt, és a Horgász-szigeten, a Rádió bungalójában mulatást rendeztünk. Fejős bográcsban bárány pörköltet főzött. Figyeltem hogyan készíti. Lassú tűzön, a saját levében főzte sokáig. Nagyon jó volt. Később valaki meghívta Németh Rudi és Kovács Vera operaénekeseket, akik jó hangulatot teremtettek. Énekeltünk, mulatoztunk reggelig.

Mosógép

Az albérleti szobánkat szépen berendeztük. A kanapén és a két fotelen kívül még egy szekrénysorunk is volt. Egész otthonosan éreztük magunkat. Winus az egyetemen biológia szakra járt, s egyre többet rádiózott. Az ifjúsági műsorban volt bemondó, és verseket mondott. Pap Imre volt a szerkesztő.

Egy nap, amikor Winus már három-négy hónapos állapotos volt, ebéd közben megemlítette, hogy majd szükségünk lesz egy mosógépre is.

– Nem gond. Láttam, hogy itt, az önkiben, az épületünk mellett is árulnak mosógépet. Ebéd után majd lemegyünk és megnézzük – javasoltam.

Úgy is lett. Az önkiszolgálóban Winus kiválasztott egy Gorenje 653-as gépet. Kitöltöttük a papírokat, és kifizettük az ár 30%-át. A maradék összeget részletre kértük. Fél órán belül már hozták is a mosógépet. Ennek a kis emlékeknek, úgy tűnik, nincs sok köze a tévéhez. Viszont, ha jobban belegondol az ember, rájön, hogy akkoriban milyen egyszerű volt még ilyen nagy háztartási gépeket is vásárolni.

Csengettek. A mellettünk lévő szobában lakó egyik egyetemista lány nyitott ajtót. Idősebb női hangot hallottunk. A lakástulajdonos felesége jött el. Nekem mindjárt gyanús volt az egész. Nem tartoztunk, rendesen fizettük az albérletet, ő pedig bejelentkezés nélkül soha sem szokott megjeleni. Rögtön a mi szobánkba nyitott be. Körülnézett, s amikor meglátta a berendezett szobát, az új bútorokat – dühbe gurult.

– Én csak magának adtam ki az üres szobát, gondolván, hogy egy kanapéval megelégszik. Itt meg tele van a szoba. Hallom, még mosógépet is vettek!

– Nem mindegy magának, hogy mi van a szobában. Én rendszeresen fizetek. Nem tettem tönkre semmit! – igyekeztem nyugtatni.

– Nem, így nem mehet tovább. Maguk befészkelődtek a lakásba. Ezt én nem engedhetem meg. Azt akarom, hogy egy héten belül költözzenek ki! – dühöngött tovább az asszony.

– Egy héten belül? Hogy gondolja? – hiszen a feleségem öt hónapos terhes, ki adna nekünk így albérleti szobát? – próbálkoztam továbbra is.

– Engem ez nem érdekel! – mondta, majd sarkon fordult, és becsapta maga mögött az ajtót.

Winussal kétségbeesetten néztünk utána. Hová is tudnánk költözni ilyen hirtelen? Azon is morfondíroztunk, hogy vajon kitől tudta meg a házigazda a bútort és a mosógépet. Ilyen és

ehhez hasonló gondolatok jártak az eszemben, amikor Winus azt ajánlotta, hogy kérdezzük meg a szüleit. Náluk van hely. A ház két utcai szobája üresen áll, csak ki kell meszelni. Ott biztosan szívesen fogadnak bennünket. Így még azon a héten kiköltöztünk Temerinbe.

München

A zrenjanini GIK Banat Építővállalat abban az időben nagyon jól gazdálkodott. Még Münchenben is volt egy leányvállalata. Németországban aluljárókat, kisebb hidakat és lakóházakat építettek. Hegyi Jóska, az egyik zrenjanini lap szerkesztője, jól ismerte a vállalat igazgatóját. Rábeszélte: egyezzen bele, hogy riportot készítsünk a leányvállalatról a tévének. Úgy állapodtak meg, hogy a GIK fizeti az utat és a napidíjat három ember számára, mi pedig egy tizenöt perces műsort készítünk.

Bencze Lajos nagyon szeretett volna elutazni. Azzal érvelt, hogy két év múlva, 1972-ben lesz a következő olimpia, s mint sportújságíró ezt az utat jól ki tudná használni az előkészületekre. Fejős végül is mellette döntött. Elfogadta az indokait, azzal a kikötéssel, hogy neki kell majd a hangot is felvennie, mert hangfelvételezőre már nem jutott pénz. Hegyi Jóskára (ő szerezte a szponzort), Bencze Lajosra és rám esett a választás. Az új Arriflex kamerához nincs feltétlenül szükség kameraasszisztensre. Egyedül is boldogultam vele. Zrenjaninból, azaz Nagybecskerekéből indultunk. Ott találkoztunk Hegyi Jóskával. Indulásunk előtt, a vállalat igazgatója, aki kedvesen fogadott bennünket, elmondta, mire összpontosítsunk a riportban. Megnyugtattuk, hogy minden rendben lesz. A beszélgetés után behívta a pénztárost, aki egy ezer és egy ötszáz márkás bankjegyet adott nekünk. Hegyi elvette az ötszázast mondván, hogy az ezrest majd Bencze és én elosszuk egymás között, ha már felváltottuk. Bencze azt ajánlotta, hogy maradjon nálam az ezres. A vállalat udvarában egy Mercedes várt bennünket. Meghatódtunk, hisz az igazgató a saját kocsiját bocsátotta rendelkezésünkre. Később aztán jót nevtünk, amikor útközben megtudtuk a sofőrtől, hogy azért utazunk Mercedesszel, mert szerviz ellenőrzésre kell vinni az autót Németországba.

Budapesten keresztül, a hegyeshalmi határ felé utaztunk. Már Győr után, húsz-harminc kilométerre a határ előtt, leállítottak bennünket a katonák, és ellenőrizték az útleveleinket. Úgy tűnt, rajtunk kívül senki sem utazik Nyugatra. Pár kilométerre a határtól újabb ellenőrzés várt ránk. Közvetlenül a határátkelő előtt, az út jobb és bal oldalán, magas szöges drótkerítés húzódott. A határállomás tele volt katonákkal, rendőrökkel. Mi voltunk az egyedüli utasok. Az autót tüzetesen átnézték. Egy tükör segítségével még az alvázat is leellenőrizték. Közvetlenül a határon lévő épület mellett drótkerítés húzódott. A betonoszlopokra a kerítést porcelántartókkal erősítették fel. Ebből következettünk, hogy áramot vezethettek bele. Az útlevélezést átvészeltük. El is engedtek bennünket, de csak a sorompóig. A sorompó vastag acélgerendából készült, ami masszív beton lábakon állt. Ott még jó tíz percet kellett várakoznunk. Valószínűleg utólag még telefonon is ellenőriztek bennünket. Addig, míg vártunk, megfigyeltem, hogy az út a senki földjén, a sorompó után, még sokáig párhuzamosan halad a határral. Ha valaki teherautóval áttöri a sorompót, akkor még mindig rálöhetnek. Elképesztő volt számomra, hogy így bekerítették egy országot. A magyarok mintha egy nagy börtönben éltek volna.

Az osztrák oldalon, csak egy kis épület állt a határon. Egy határőrt láttunk, aki meg sem állított bennünket. Tudta, akiket a magyarok átengednek azokat már úgyis, tüzetesen átnézték.

Bécsben meg sem álltunk, rohantunk tovább a München felé vezető autópályán. A sofőrünk jól megnyomta a gázpedált. Akkor utaztam először életemben autóval 220 kilométeres sebességgel. Nem értettem, mit akartak javítani ezen a kocsin, hiszen úgy ment, mintha semmi baja sem lett volna.

– Ezt az autót még Hitler idejében építették, harminc évvel ezelőtt, és még mindig milyen jó állapotban van – jegyezte meg Bencze.

Münchenben már vártak bennünket. A részlegvezető egy presszóba invitált bennünket. Kellemes kis hely volt, néhány asztalkával és egy csinos, fiatal pincérnővel. Sört ittunk és megtárgyaltuk a következő napok terveit. Megtudtuk, hogy egy közeli szállodában három-ágyas szobát is béreltek a számunkra. Induláskor intettem a pincérnőnek, hogy fizetnék. Elővettem az ezrest, mire a pincérnő összecsapta kezét, és hadarni kezdett. Hogy mit mondott, nem értettem, de láttam, nagyon mérges rám. Hét és fél márkás számlát ezer márkással fizetni, ki látott még ilyet? Az ottani irodavezető mentett meg bennünket. Végül is ő fizette ki a számlát.

– Németországban nem szokás borralalót adni a pincérnek. Ha netán felkínálnátok, azt sértésnek venné – mondta az irodavezető.

Megfogadtuk a tanácsot és a szállodánkba mentünk. Aznap nem dolgoztunk. Jólesett egy kis pihenés a hosszú utazás után. Másnap végigjártuk a vállalat összes építkezési helyét. Jártunk az épülő olimpiai stadionban is. A vállalat azt a feladatot kapta, hogy két tartópillért építsen. Úgy tervezték, hogy ezekhez az oszlopokhoz kötik ki a végén a nagy műanyag tetőt. Két év volt még az olimpiai játékok kezdetéig, de a stadion negyede sem készült el. A középén, a leendő pályán, a fű már szépen zöldellt, és intenzíven locsolták. Az irodavezető elmondta, hogy az első dolog a stadion építésekor a fű ültetése volt. Már három éve rendszeresen locsolják.

Az épülő stadion mellett ott volt a híres, magas tévé torony, tetején egy forgó vendéglővel. Oda is fel akartunk menni, mert onnan szép panoráma felvételeket lehetett készíteni. A zajtalan lift 3G sebességgel száguldott felfelé. A kamerát háromszor nehezebbnek éreztem, mint amilyen valójában volt. Azt mondták, ez volt akkoriban Európa leggyorsabb liftje. Milliméteres pontossággal állt meg a vendéglő bejáratí ajtaja előtt. Kiszálltunk és helyet kerestünk. Tizenöt perc kellett ahhoz, hogy az étterem egy teljes kört forduljon. Ez alatt

számos felvételt készítettem az épülő olimpiai faluról, és magáról a városáról is. Az olimpiai falut zöldellő dombok voltak. A buckák alatt a II. világháborús romok voltak: a háború után ugyanis az összes romba dőlt épület anyagát egy helyre – ide hordták, majd fekete földdel beborították, és dombos parkot létesítettek.

Egész idő alatt csak Bencze és én dolgoztunk. Hegyi Jóska jutalomútnak vélte az egészet. Estére már olyan fáradtak voltunk, hogy alig álltunk a lábunkon, pedig azt terveztük, még megnézzük a híres piros lámpás negyedét. Az éjjel komolyan kalimpált a szívem.

Következő nap a város hangulatát, épületeit, lakóit felvételeztük. Nagyon nehezemre esett ez a rohanás. Sokszor már úgy éreztem, hogy a szívem nem bírja a nagy megterhelést. Ha jól emlékszem azokon a napokon kezdődtek szívemmel a komoly gondok. Szóltam is Benczének, de ő csak legyintett.

Amikor bementünk abba az épületbe, amelyben Hitler annak idején azt a híres, heves beszédét mondta, és ahol most söröző volt. Bence csak néhány kilós magnót, én meg nyolckilós kamerát, fénymérőt, és tartalék filmkazettákat vittem. Kértem, hogy többször pihenjünk, mert már összeesek a fáradtságtól. Hallani sem akart róla. Összevesztünk. Állandóan azt hangoztatta, nem nyaralni jöttünk, hanem dolgozni.

– Ez alatt a pár nap alatt nem lehet az egész várost felvenni, bemutatni. Szelektáljunk egy kicsit. Ne vegyünk fel olyat, ami biztos nem fér bele a műsorba – vitatkoztam. Közben mérgemben észre sem vettem, hogy egy év után újra rágyújtottam egy cigarettára.

– Már azt hittem, hogy leszokom, és most itt van, a Bencze úgy felmérgetett, hogy nem is tudom, mit csinállok. Újra cigarettázok – dühöngtem magamban.

Az ellenkezésem azért mégis ért valamit, mert rendelt számunkra egy-egy nagy korsó sört. Igaz, ott nem is lehetett mást rendelni – csak német sört. Kicsit lecsillapodtam. Figyeltem a pincérnőket, akik ügyesen, mindkét kezükben teli söröskorsókkal, futkároztak a részeg vendégek között. Volt olyan pincérlány is, aki egyszerre tíz teli korsót is vitt magával. Ötöt az egyik, ötöt a másik kezében. Sok vendég volt, főleg turisták, mert másnap kezdődött a híres Oktoberfest.

Este megnéztük a lányokat a piros lámpás negyedben. Nem lehetett tudni, hogy lányokból vagy nézelődő turistákból van-e több az utcán. Bencze szerette volna, ha a kamerát is magunkkal visszük, de én nem értettem egyet vele. Jól döntöttem: sétálás közben nagy kiabálásra lettünk figyelmesek, egy turistának épp akkor verték szét a kameráját, valószínűleg azért, mert fényképezett.

Másnap kezdődött a híres sörfesztivál, az Oktoberfest. Először lovas kocsik vonultak fel, óriás söröshordókat vonva maguk után. Minden nagyobb sörgyárnak volt felvonuló csoportja. A fiatal lányok népviseletben kínálták korsóból a sört. Ez nemcsak tradíció, hanem egyben reklám is volt a számukra. Készítettünk néhány felvételt a fölvonulásról, a kidíszített lovas kocsikról, a népviseletbe öltözött lányokról és fiúkról, és a végén a részeg turistákról is.

Utolsó nap nem dolgoztunk. Mindenki bevásárolni ment. Az egyik nagyáruházban Winusnak egy rövid bundát, magamnak pedig az Exakta fényképezőgémemhez vettem lencsét. Nem sok pénzem maradt. Ötszáz márka nem is olyan nagy pénz Németországban.

Beléptem a KP-ba

Egy délelőtt a tévében Gulyás Edit újságíró megállított a folyosón, s szólt, hogy beszélni szeretne velem. Fiatal, kellemes külsejű lány volt. Nem tudtam elképzelni, mit akarhat, és miért nem mondja meg mindjárt. Abban maradtunk, hogy majd másnap, amikor neki is több ideje lesz, leülünk valahol, és elbeszélgetünk.

Másnap, amikor találkoztunk, azt ajánlotta, beszéljünk egy üres irodában. Belepirultam az ajánlatba... Amikor bementünk, becsukta az ajtót. „Mi lesz most?” – tettem fel a kérdést magamnak. Az irodában egy kis asztal és három szék volt. Oda ültünk, egymással szembe. Fürkészőn Edit szemébe néztem. Lesütötte a szemét, és halkán rám kérdezett:

– A családotban párttag-e már valaki? – kérdezte.

– Nem... – válaszoltam, s nem gondolván Winusra, rögtön átfutott az agyamon apám esete. Negyvenötben a partizánok elfogták Óbecsén, és bezárták. Húsz évet kapott, mert gazdag volt. Nem tudtak rábizonyítani semmit: csak egy ottani szerb tanúskodott ellene. Apámnak bor- és likörgyára, több lakóháza és egy mozija is volt. A tanú azt vallotta, hogy az apám kizavarta a moziból, mert ott földimogyorót és tökmagot árult. Minden előadás után a terem padlója tele volt tökmaghéjjal. Apám megelégte a sok szemetet, és kitiltotta az árust. Húsz évre és teljes vagyonekkobozásra ítélték. Az büntetésből tizenkettőt ült le Požarevacon.

Arra is emlékszem, amikor anyámmal először meglátogattuk. A rabokat, akikhez látogató érkezett, kivezényelték az udvarra, a térdig érő sárba. Felsorakoztatták őket egymással szembe. A sorban állók közé deszkákat dobáltak azért, hogy a látogatóknak ne kelljen a sárban taposni. Három-vagy négyéves lehettem. Anyám, számomra, egy ismeretlen ember elé állt, és azt mondta:

– Ez az apád.

Én csak sírtam, sírtam, s nagyon fáztam, mivel esett az eső. Tizenkét éves voltam, amikor apámat hazaengedték. Azóta is keveset beszélt az ügyről, csak néha, úgy elvétve. Senkit sem szidott a sorsa miatt. Beletörődött. Ezek után még, hogy valaki a Németh családból benne van-e a Pártban...

Edit valószínűleg látta az arcomon, hogy mélyen elgondolkodtam, ezért óvatosabban fogalmazott. Elmondta, hogy itt a tévében sok politikai műsort fogunk készíteni. Rendszerint magas rangú politikusokkal lesz dolgunk. A közeljövőben valószínűleg Tito elvtársról is kell műsort készíteni, ha Újvidékre látogat. Emiatt itt csak olyan ember dolgozhat, aki megbízható és párttag. Megtudta azt is, amiről én teljesen megfélekeztem, hogy Winus párttag volt, és ezzel is érvelni próbált.

– Nem kell mindjárt válaszolnod. Gondolkozz egy kicsit. Majd egy hét múlva megint találkozunk – fejezte be Edit az agítálást.

Nem is tudtam volna rögtön válaszolni. Erről előbb apámat akartam megkérdezni. Azt szerettem volna megtudni tőle, hogy az átélt szenvedések után, milyen hatással lesz rá, ha én belépek a pártba. Következő alkalommal, amikor meglátogattam Zomborban, s elmeséltem neki a történeteket, csak annyit mondott:

– Ha ez neked szükséges a munkádhoz, s ha jobban jársz, ha belépsz, akkor lépj be. Felejtsd el, amit velem tettem. Most a te életedről van szó – válaszolta.

Jól fizető állásom volt, s nem akartam elveszteni, ezért igent mondtam Editnek.

Mivel a szerkesztőség tagjai a belgrádi pártsejthez tartoztak, Varga Zolit és engem oda kellett betagositani. Azon a pártértekezleten, amelyen erről szó volt, a Mrčajevci faluportré esetről dült a vita. Aki emlékszik még rá, az tudja, hogy Dušan Šćekić, az ismert újságíró, egyik műsorában megszólaltatta az egyik falu papját. Akkoriban ez hatalmas vétség volt, különösen egy párttag viszonylatában. Ki akarták zárni. Csak az újságírói tekintélyének köszönhetette, hogy ez nem történt meg.

Minket, fiatalokat, csak úgy mellesleg, a vita végén vettek fel a pártba.

Tito elvtárs, először

Minden év májusában Újvidéken tartották a Nemzetközi Mezőgazdasági Vásárt. A nyitás napján Tito is rendszerint meglátogatta, amiről a tévének is be kellett számolni. Ilyenkor nem mondott beszédet, csak végighallgatta a hivatalos megnyitót, körülsétált az egyik pavilonban, s a végén, mivel szerette a lovakat, megnézte a lóversenyt.

A megnyitó napján, szép világosszürke öltönyt, fehér inget és nyakkendőt vettem fel. Nekem kellett kísérni Titót, és filmriportot készíteni a látogatásáról. Mivel hangfelvételre nem volt szükség, a kis Bolex néma kamerát választottam. Mindent jól átnéztem, ellenőriztem, nehogy valami gond legyen forgatás közben. Kint a vásáron, a pavilonok előtt, fölállítottak egy kis pódiumot, székekkel. Én már jó három órával a megnyitás előtt ott voltam. Poth Imre operatőr kollégám is ott volt, hogy minden esetre biztos legyen a felvétel. Imre, erre az eseményre kapott Belgrádból még egy Bolex kamerát. Így könnyebb is volt dolgozni, mert míg az egyik felvételezet a másik előre rohanhatott a következő pozícióra. Mindjárt az elején felosztottuk a feladatokat. Imre a szalag átvágást, én Tito közelképét felvételeztem. Megmondták, hol ül majd Tito a feleségével, Jovankával. Onnan fogja nézni a megnyitót, s utána bemennek az egyes számú csarnokba.

Az operatőrök és a fényképészek közül mi ketten érkeztünk elsőnek. Nagyon izgatott voltam, mivel a szerkesztőségben azt mondták, nagyon vigyázunk mindenre, mert pórul járunk, ha nem sikerül a riport. Tulajdonképpen egyfajta szabotázsnek fogják tekinteni, ha valami balul sül el. Míg ott ólálkodtam a nagy piros – fehér jelvényemmel, senki sem hederített rám. A rendőrök körülállták a pódiumot. Esetleges robbanószert keresve, farkaskutyákkal körülszimatoltatták a terepet, azután elmentek. Az egyik civil rendőr hozzám jött, s jól megnézte a jelvényemet, azután kezét fogott velem. Beszédbe kezdtünk, ami abból állt, hogy főleg ő kérdezett, én meg válaszoltam. Az érdekelte, melyik tévének dolgozom, honnan származom és felvételeztem-e már az elnököt. Kérdezgetés közben, mintha jó ismerősök lennénk, megveregette a vállamat, hátamat, mellkasomat. Mosolyogva fegyver után kutatott, s közben meg csak biztatott szerbül:

– Ne izgulj, minden rendben lesz. Csak okosan dolgozzál. Semmi hirtelen mozdulatot ne tegyél filmezés közben. Az ártani fog a kamerának...

Amikor bebizonyosodott, hogy nincs nálam fegyver, – és lényegében, miért is lett volna – eltávozott Poth Imre operatőr felé. Vele is elbeszélgetett, s körülapogatta, mint engem. A másik operatőrt, Slavuj Hadžicot, csak látásból ismertem. Annyit tudtam róla, hogy ő volt az aki a magyar szerkesztőség részére filmezett abban az időben, amikor még se Póth, sem én nem dolgoztunk ott. Ez mindössze két hónapig tartott, 1967. decemberében és '68 januárjában. Egyébként a Belgrádi Televízió szerb híradójának volt az újvidéki tudósítója, és ezért kellett neki is itt lennie. Slavuj is ismert engem, természetesen szintén csak látásból. Mivel még várnunk kellett, s én voltam a fiatalabb, bemutatkoztam neki. Örült a találkozásnak. Valószínűleg látszott rajtam, hogy lámpalázás vagyok a felvételezés miatt, s ezért megnyugtatót:

– Majd ha ötödször csinálod, rutinos leszel, úgy, mint én – nevette el magát. – Különben tudod, hogy én filmeztem Fejős elvtárssal az első szilvesztert a magyar szerkesztőség részére?

– Tudtam, hogy dolgoztál nekünk, de a részleteket nem ismerem – válaszoltam.

– Majd mindjárt elmesélem, úgyis van még időnk bőven.

Elmondta, hogy Fejős az első magyar szilveszteri műsort Szegeden készítette. A filmnek reggel 2 órakor a belgrádi laboratóriumban kellett lennie, csak úgy mehetett 1968. január elsején a műsorba. El is indultak, hárman: Fejős, egy belgrádi világosító és ő. Úgy időzítettek, hogy körülbelül este tíz órakor a Hági étteremben legyenek. A vendéglőben szépen megterített asztalok voltak, de vendég sehol. Csak a pincérek szorgoskodtak az asztalok körül. Kétségbeestek, hiszen nekik a vendégeket, a mulatozást, az ünneplést kellett volna felvenniük. Azért jöttek. Végül a főpincér felvilágosította őket: Szegeden a vendégek csak éjfél után jönnek a vendéglőbe, mert addig az utcákon mulatoznak. Nem tehettek mást, megvárták az éjfélt. Viszont az idő szorította őket, mert hajnal kettőig Belgrádban kellett lennie a filmnek, különben nem tudták volna elkészteni délelőttre. Valahogy mégis csak összejött egy kisebb társaság a nagy terem végében. Ők azért jöttek éjfél előtt, mert már fáztak kint a hidegben. Így meglett a felvétel, s a fim is, kis késéssel, elkészült a sugárzásig.

– „Ebből az a tanulság” – mondta a végén – „hogy, munka közben látod meg, mennyi meglepetés vár még rád.”

Közben nagy embertömeg közeledett felénk.

– Megérkezett az elnök, megérkezett az elnök... – suttogták körülöttünk.

A tömegben tényleg Tito és felesége közeledett az emelvény felé. Mi, Slavujjal, Pothal odarohantunk és filmezni kezdtünk. A biztonsági emberek széttárt karokkal lökdöstek bennünket. Sokszor elénk is álltak, s így semmit sem láttunk. Fizikailag is és idegileg is nehéz volt, de valahogy sikerült – menet közben – két-három felvételt készíteni róluk. Amikor az emelvényen leültek a számukra odakészített fotelekbe, már nekünk is könnyebb volt. Míg tartott a megnyitó beszéd, nyugodtan filmeztem Titót is, meg a felszólalókat is. Az egyik rövid szünetben, Slavuj odaszólt nekem:

– A biztonsági emberek mindig úgy viselkednek velünk, ahogy éppen Tito érez a sajtó iránt. Ha haragszik, akkor az emberei is haragszanak ránk. Ha meg van elégedve azzal, amit az újságírók írnak, akkor mi is dolgozhatunk nyugodtan, kedvünkre.

A vásár megnyitása után, Tito rövid sétára indult a kiállítási csarnokban. Itt ismét „közelharcba” kerültünk a biztonsági szolgálat embereivel és a kiállítóstandok vezetőivel. Most villant fel a fejemben az, amit az előbb hallottam: Tito megint biztos haragszik az újságírókra, s ezért bánnak olyan gorombán velünk – gondoltam. Minden kiállító közel akart jutni Titóhoz. Nagy élmény volt a számukra, ha pedig véletlenül lencsevégre kaptuk őket Tito mellett, akkor az külön megtiszteltetést is jelentett. Sok kiállító másodperces pontossággal lemérte: mennyi ideig ácsorgott az elnök a standja előtt. Volt olyan igazgató is, aki utánunk kiáltott:

– Hé, tévések! Gyertek utána vissza egy kávéra...

Ez azt jelentette, hogy érdekelte: rajta van-e a felvételen Titóval, vagy sem.

Végül a lóversenypályára értünk. Ott Tito elhelyezkedett a kiemelt páholyban, s élvezettel nézte a szép lovakat. Számunkra itt befejeződött a munka. Úgy éreztem, sikerült jó felvételeket készítenem az eseményről. Ez később be is bizonyosodott, mert mindenki megdicsérte a filmriportot. Imre később mesélte, hogy csak úgy sikerült neki kameraközelségre jutni a szalagátvágásnál, hogy bokán rúgott egy fotóst aki épp eléállt.

1970

Zita!

Amikor talán a legnagyobb szükség lett volna rám, nem voltam otthon. Valahol terepen jártam. Nem is gondoltam rá, hogy Winusnak eljött az ideje. Este, amikor hazaértem Temerinbe, megtudtam, hogy délután a szomszéd bevitte Winust Újvidékre, a szülészetre. Ha ezt tudom, nem utazok vissza Temerinbe: mindjárt odamegyek, mivel a csoport a terepről mindig visszament a szerkesztőségbe. A telefonhoz rohantam, és felhívtam a kórházat. A nővér, csicsergő hangon, tudatta velem: Németh Margit fiatalasszony, valószínűleg még nem szült, mert nincs a neve az anyukák listáján.

– Délután hozták be Temerinből. Mikor fog szülni? – próbálkoztam legalább valami információhoz jutni.

– Majd, ha a gyerek akarja, ne izguljon. Eddig még nincsen kisbaba. Éjjel nem adunk információt. Majd reggel mindent megtud – mondta kedvesen a nővér. Tudta, hogyan kell bánni a túlbuzgó fiatal férjekkel.

Egész éjjel nem aludtam. Féltettem Winust, hiszen ez volt az első gyerekünk. Igyekeztem megnyugtatni magam, hogy valószínűleg jó kezekben van, és minden rendben lesz. A másik szobából, anyósom hangját hallottam. Ő sem aludt, apósommal beszélgetett, aki ugyancsak izgult. Reggel, az első busszal beutaztam Újvidékre. Útközben, nem messze a kórháztól, vettem egy nagy csokor piros rózsát. Magammal hoztam azt az arany nyakláncot is, amit már korábban megvettem. Az információs osztályon elmondták, hogy Winus az éjjel császárvágással kislányt szült. Megnyugtattak, jól érzi magát, és az intenzív osztályon fekszik. Megkértem a nővért, adja át neki a virágot és a nyakláncot, mivel a férjeknek, rokonoknak nem volt szabad bemenni. Amikor átvette az ajándékokat, suttogva elmagyarázta, hogy az intenzív osztály a földszinten van. Az épület sarkától a harmadik és a negyedik ablak tartozik hozzá, s valószínűleg nyitva is van a nagy hőség miatt.

Mivel az épületnek négy sarka volt, nem tudtam, melyiknél keressem. Ezért sorba vettem az épület sarkait, és minden nyitott ablakba bekiabáltam Winus nevét. A harmadik próbálkozásom sikerrel járt. Winus ott feküdt az ablak mellett. Egy pár szót váltottam vele. A nyakláncot akkor már megkapta. Örült neki. A virágot csak megmutatták neki, mert azt nem lehetett bevinni a szobába.

Nem akartam, hogy kifáradjon, ezért nem maradtam sokáig. Megígértem, hogy holnap is eljövök. A névválasztásba nem avatkozhattam bele, mert Winus kerek-perec kikötötte – még, amikor állapotos volt –, ha lánya lesz, akkor Zitának, ha pedig fia, Attilának fogják hívni. Jó két hétig bent kellett maradnia a kórházban. Boros bácsi hozta őket haza, mivel akkor még nem volt autónk. Megkértem Szügyi Ervin kameraasszisztenst, hogy amatőr kamerával filmezzon le mindent. Büszkén vettem át Zitát a nővértől. Amikor megérkeztünk Temerinbe, Zita már éhes lett, s azt hangosan tudatta is az anyjával.

Mi Borossal és Ervinnel pedig szomszások lettünk, és ezért, valamint örömben, megvendégeltem a társaságot. Igazán örültem, hogy bővült a családunk.

Az Újvidéki Televízió

1971-ben az a hír terjedt el a szerkesztőségünkben, hogy a vajdasági politikusok egy önálló Újvidéki Televíziót szeretnének alapítani. Slobodan Budakovot bízta meg az előkészítői teendők elvégzésével. Eleinte nem értettük, miről van szó, de főképp, hogy miért hagytak ki bennünket ebből a dologból, hiszen már évek óta a tévében dolgoztunk: a többiekhez képest komoly tapasztalunk volt, és sokat tudtunk volna segíteni a tévé megalapításban. Mellőztek bennünket. Talán azért, mert még mindig a Belgrádi Televízióhoz tartoztunk, s nem vajdasági vállalként működünk.

Ez az ötlet Saffer Palié volt, aki a műsorkoncepcióval volt megbízva. Volt is benne némi logika, hogy hagyjuk az embereket dolgozni és műsort készíteni, majd ha itt lesz az ideje úgyis átvesznek minket. Viszont valaki rosszállóan ijesztgetni kívánt bennünket azzal a téves hírrel, hogy:

– Majd meglátjuk, ki lesz érdemes arra, hogy átvegyük az Újvidéki TV-be.

Erről persze szó sem volt, viszont jócskán megromlott a viszony a magyar szerkesztőség és az új csapat között. Végül is, amikor eljött az ideje, a magyar szerkesztőség minden tagja kivétel nélkül átkerült az újonnan megalakult Újvidéki TV-be.

Akkor is, mint mindig, a pénz és a hatalomvágy irányította a politikai nézeteket, történéseket. Ami a pénzt illeti, részben igazuk volt a politikusoknak, mert kitudódott, hogy Vajdaságban körülbelül annyi tévé-előfizető van, mint egész Szerbiában. Ez a rengeteg pénzt Belgrádba került, s csak egy keveset adtak belőle vissza. Kezdett kialakulni a vajdasági autonómia gondolata... Az előkészületek során, Budakov maga köré vett néhány olyan embert, akik valamennyire értettek a technikához, és akik azelőtt főleg rádiósok voltak. A televízió-program koncepciójának felépítésére olyan embert kért meg, aki addig még soha be sem tette a lábát televízióba. Magyarán: aki a tévézéshez és műsorkészítéshez egyáltalán nem értett, pedig mi tisztában voltunk azzal, hogy a technika csak kíséri a program készítését. Ha rossz a műsor, lehet bármilyen ragyogó a technika, a műsor rossz marad. Mindenesetre vártuk, hogy mi lesz ebből a próbálkozásból. Egyelőre csak egy irodahelysége volt az új televíziónak, a rádióban. Pár hónapra rá, béreltek a Naimar építővállalat irodaépületében, a Stevan Branovački utcában több helységet is.

Később, 1971. február 4-én hivatalosan is megalakult az Újvidéki Televízió. Erről az Újvidéki Rádió munkástanácsa hozott döntést. Az alakulóban levő cégben csak két ember dolgozott: Slobodan Budakov és Branko Ostojić.

Duško

Kéthavonta Zomborba utaztunk a szüleimhez. Ilyenkor rendszerint Mile kománkat is meglátogattuk. Egy alkalommal, amikor benyitottunk hozzá, Duško Čekić zombori ismerősöm is nála volt. Megörültem a találkozásnak, mert már évek óta nem láttuk egymást. Winust is bemutattam neki. Duško nem tudta, hogy nő vagyok. Kávészás közben elbeszélgettünk. Felelevenítettük a régi időket, amikor még amatőr-filmmel foglalkoztunk a zombori Bosnyák Ernő fotó-klubban. Érdekelte a munkám a televízióban. Erről örömmel, hosszan meséltem neki.

Amikor rákérdeztem, hogy most mivel foglalkozik, büszkén elmondta, hogy beiratkozott a zágrábi Művészeti Akadémiára, operatőri szakra. Befejezte az első évfolyamot. Ez a dolog engem is nagyon érdekelt: már régóta éreztem, hogy valamit tennem kell a továbbképzésem érdekében. A tévében a kollégáktól már ellestem minden tudományt, de éreztem, hogy ennél azért több kell a minőségi munkához. Faggatni kezdtem az egyetemre való beiratkozási feltételekről. Nagyon segítőkész volt. Elmondott mindent, ami érdekelt. Sőt biztatott, hogy én is iratkozzak be, rendkívüli hallgatóként, a munkám mellett nyugodtan tanulhatok.

Hogy mennyi véletlenül múlik az ember élete, arról a Milénél folytatott beszélgetéskor győződhettem meg. Ha csak pár órával később megyünk hozzá, sose találkozok Duškóval, s valószínűleg az egyetemről is csak sokkal később hallottam volna.

Terepszemle

Amit az egyetemről hallottam, elmeséltem Szabó Sanyinak, a világosítónak is. Őt is érdekelni kezdte a dolog, mert valami olyasmit hallott, hogy van külön világosítói szak. Mivel ezt pontosan nem tudtuk, úgy döntöttünk, hogy elmegyünk Zágrábba, az akadémiára, és mindent megkérdezzünk, avagy a mi tévés nyelvünkön szólva: terepszemlét tartunk. Winus is úgy döntött, hogy velünk tart.

Nem ismertem Zágrábot, de feltételeztem, hogy a Tito marsall tér, ahol az akadémia van, csakis a központban lehet, mint ahogy általában minden városban. Annyira biztos voltam benne, hogy meg sem néztük az utcátáblát, hanem egyenesen az ötös számú épülethez mentünk. Ott valami biztosító vállalat működött. Az egyik tisztviselőnőtől megkérdeztem, hogy hol van a Filmművészeti Akadémia. Egy pillanatra habozott, majd azt válaszolta, hogy valahol a színház körül lehet, itt biztos nincs.

– Hát nem ez a Tito Marsall tér? – csodálkoztam.

– Nem. Ez a Köztársaság tér. A Tito marsall tér, ahogy az előbb mondtam, a színháznál van. A Jogi Egyetemmel szemben – magyarázta kedvesen a középkorú nő.

Elmondta, hogyan juthatunk oda a legegyszerűbben. Utána már könnyen megtaláltuk. A titkárságon egy fiatal lány fogadott bennünket, s mindent elmagyarázott. Többek között tudatta velem, hogy a felvételi vizsgára húsz nagyobb fényképet és egy filmet kell készíteni. Engem az is érdekelt, lehet-e távhallgatóként beiratkozni az egyetemre. Lehetett.

Sajnos, Sanyi számára nem volt lehetőség, mert világosítói szakot külön nem nyitottak. Boldog voltam, hogy sikerült mindent megtudnom. Sanyi ajánlotta, ha már Zágrábban

vagyunk, menjünk el Ljubljanába, lehet, hogy ott van világosítói szak. Nem jártunk szerencsével: ott még főiskola sem volt. A szlovénok, akik a Művészeti Akadémiára akartak iratkozni, vagy Zágrábba, vagy Belgrádba jelentkeztek.

Beiratkozás

Közvetlenül a HNK (Hrvatsko narodno kazalište) mellett, a jobb oldalon, a Tito marsall tér 5-ös szám alatt, egy régi épületben, volt a zágrábi Művészeti Akadémia. Reggel, 1972 szeptember elején, amikor odaértem Winussal, már nyüzsögtek előtte a fiatalok. Aznap volt a felvételi. Mi előző nap érkeztünk Zágrábba, és Babi nővéremnél aludtunk, aki akkor már egy éve Zágrábban élt. Winus együtt izgult velem. Bent, az épület folyosóján, a hirdetőtáblán 162 név volt feltüntetve. Ennyien jelentkeztünk az operatőri szakra. Az én nevem valahol a névsor elején volt. Ennek örültem, mert rövidebb ideig kellett izgulnom.

Még a nyáron, amikor ott jártunk s érdeklődtünk a beiratkozási feltételekről, elmondták, hogy a felvételi vizsgán húsz fényképet, és ha valakinek van, egy rövidfilmet kell bemutatnia, de lesz szóbeli vizsga is a filmtörténelem alapfogalmaiból. Miként a többiek, én is a kezemben szorongattam a fotókat, amiket a nyáron készítettem. Emellett magammal vittem azt a tévés rövidfilmet is, amit a nyáron készítettünk Vicsekkal a Kék csillag rock-zenekarról. Reméltem, hogy tetszeni fog majd a tanároknak, s felvesznek. Mindannyian kipirulva, izgatottan tolongtunk a tanterem előtt, ahol a felvételi bizottság ülésezett. Winus szorította a kezemet és mosolyogva biztatott:

– Sikerülni fog, majd meglátod. Jók a fényképeid, filmed is van, olvastál a filmtörténelemről. Ne izgulj. Sikerülni fog! – bátorított.

Hiába, mégiscsak lámpalázam volt Főleg azon törtem a fejem, hogy mit is fognak kérdezni tőlem. Végre szólítottak.

Félhomály volt a teremben. Három egyetemi tanár ült a katedra mögött. Mindjárt azt kérdezték, van-e filmem? Miután igennel válaszoltam, átadtam a tekercset a vetítő mellett álló segédtanárnak. Valószínűleg látszott rajtam, hogy nagyon izgatott vagyok, és ezért helyet kínáltak a padban. Mielőtt leültem, átadtam a fotókat is. Gyors kézmozdulatokkal átnézték a képeket. A nem hozzáértőnek úgy tűnt volna, hogy meg se nézték őket, viszont láttam a szemükön milyen pontosan és hozzáértően megállt a pillantásuk egy-egy képen. Egy akt fotó is volt közöttük. Megelégedést észleltem az arcukon, főleg a középen ülő tanár arcán, aki végig beszélt hozzám. Feltételeztem, hogy ő a bizottság elnöke. Egyelőre velem nem

foglalkoztak, inkább a film érdekelte őket. A középben ülő tanár odaszólt a tanársegédnek, hogy kezdje el a vetítést.

Bekapcsolta a vetítőt. Figyeltem az egymás után következő képsorokat. Azok a jelenetek, amelyeket addig hibátlannak láttam, most teljesen más hatással voltak rám. A legkisebb kameraremegés, minden karcolás a filmen „tragikusnak” tűnt. Verejtékezni kezdett a homlokom. Bosszankodtam magamban, hogy nem vettem észre ezeket a hibákat, amikor még a tévében válogattam a filmeket. Azok, amelyek otthon maradtak, most úgy tűnt, mintha jobbak lettek volna. Az egész mindössze három percig tartott, de nekem ez a három perc, végtelennek tűnt.

Végre kifolyt a filmszalag a vetítőből. Felkapcsolták a villanyt.

– Elég jól zenéltek a fickók – állapította meg a középso. „Hogy hívják a zenekart?”

– Kék csillag, magyarországiak – válaszoltam.

– Mi volt a poén? Miért vitte az énekes azokat a kartondobozokat a vár tetejére? Hol vették fel? – zúdultak rám a kérdések.

– A felvételek az Újvidék melletti Pétervárad vár kőfalain készültek. Hát a poén? A poént a görög mitológiából merítettük... – igyekeztem válaszolni.

– Igen, igen, de kicsoda? – érkezett máris az újabb kérdés.

Megállt az agyam. Nem jutott eszembe a neve annak a hősnek, aki a görög mitológia világában azt a büntetést kapta, hogy egy súlyos sziklát görgessen fel a meredek hegyre, de onnan mindig visszagurult. Elmondtam az egész történetet, de a név, a neve annak a görög hősnek, nem jutott az eszembe.

– Sziszüphosz. – segített a tanár.

– Igen, most nekem is eszembe jutott a neve – próbáltam menteni a menthetőt.

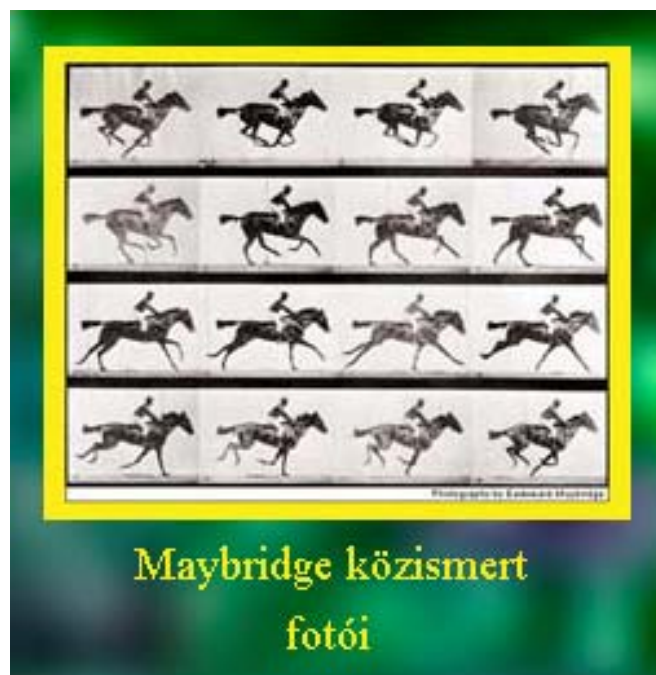
– Valószínűleg hallott már arról, hogy valaki azt állítja egy feladatról, hogy sziszüphoszi munka. Az rendszerint olyan feladat, amelyet nem lehet elvégezni. –

– Jó. Tud-e valamit mondani Maybridge-ről? – kérdezte.

Szerencsémre, ezt már tudtam. Egy fogadást kellett eldöntenie. Két úriember fogadott, hogy a lónak, ha galoppozik, akkor, egy pillanatban, a levegőben van-e mind a négy lába, vagy legalább az egyik a mindig földet érinti. Mivel ezt szabad szemmel nem lehetett eldönteni, Maybridge kigondolt egy megoldást. A lóversenypálya szélén tizenként fényképezőgépet szerelt fel. A gépeket úgy állította be, hogy a kihúzott zsinegekre exponáljanak. Amikor a ló elvágtat az egyik fényképezőgép előtt, elszakítja a zsineget, s így, tizenként különböző fényképet készített a ló lábairól futás közben. Az úriember, aki azt bizonygatta, hogy az egyik pillanatban a lónak egyik lába se éri a földet, nyert. A tizenkét fotó egyikén, ez a pillanat jól kirajzolódott. Az egészben az érdekes, hogy ezek a fotók voltak az első olyan felvételek, amelyek a mozgást, ebben az esetben a ló futását, örökítették meg. Tulajdonképpen a mai film is ilyen egyedi kockákból áll össze.

A bizottság tagjai meg voltak elégedve a válaszzal. Mivel a bemutatott filmemben volt egy filmtrükk is, rákérdeztek: hogyan készítettem. A trükk abból állt, hogy az egymás után következő jelenetekben, amikor az énekes viszi a kartondobozt (sziklát) a vár tetejére, kicsit lassított sebességgel filmeztem. A jelenet azután felgyorsítottnak tűnt a vetítövásznon. Ezt a műveletet nyugodtan elmagyaráztam. A végén még csak az érdekelte a felvételi vizsga tanárait, hogy tudom-e ki volt az első ember, aki feltalálta a filmtrükköt.

– Georges Méliés – vágtam rá. Egy halottas menetet filmezett. Filmezés közben elromlott a kamerája. Mire megjavította, a menet nagyobb része már tovább ment, de ő ettől függetlenül tovább filmezett ugyanabból a kameraállásból. Később, amikor előhívta a filmet, s levetítette, csodálkozva látta: egyes emberek eltűnnek a képen, és helyettük mások jelennek meg. Így jött rá, hogy ha készakarva leállítja a kamerát, és más irányba fordítva folytatja a filmezést, érdekes jelenséget produkál. Úgy tudjuk, hogy ő találta föl a ma létező összes filmtrükk 80 százalékát.

Ennyi elegendő volt a felvételi bizottságnak. Biztatóan néztek rám, s azt mondták, majd másnap kifüggesztik a sikeresen felvételizők listáját.

Winus, kint a folyosón, már izgatottan várt. Mindent részletesen elmeséltem neki. Bizakodva nyugtatott, hogy minden rendben lesz.

Másnap megtudtuk, hogy a 162 jelentkező közül, 8 (nyolcat) felvettek az operatóri szakra. Köztük volt az én nevem is. Ketten voltunk távhallgatók. Felvették a Zágrábi Televízió egyik operatőrét is.

Így lett belőlem egyetemista – a munkám, feleségem és Zita lányom mellett.

Gál Laci bácsi

Gellér Tibi, a rendező előre figyelmeztetett bennünket: nagy költőhöz megyünk. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy valaki a csoportból ne hallott volna róla. Egyszerűen csak rám kérdezett:

– Ugye te is olvastad Gál László verseit? – Bólogattam. Nem mertem bevallani, hogy nem hallottam róla. Ez valószínűleg azért volt így, mert én Zomborban szerb középiskolába jártam. Méghozzá közgazdasági középiskolába, ahol a könyvelés és a gazdaságtan volt a legfontosabb tantárgy. A történelmet, irodalmat, kémiát csak felületessen érintettük. Az irodalomból is csak a világirodalmat és részben a szerb irodalmat tanultuk. Magyar irodalomról szó sem esett. Igaz, hogy ez a tény nem igazolja tudatlanságomat. Valamennyit azért olvastam a magyar irodalomból is, de főleg az anyaországi írókat.

A forgatást május végére, vagy június elejére tűzték ki, mert tudták, hogy Laci bácsi nyáron át Popovicán, a víkendházában tartózkodik, és nem szerette, ha valaki háborgatja, ezért a lakásán kerestük fel. Már az utcán is meleg volt, hát még a legfelső-emeleti lakásban. Nem csoda, hogy nyáron kimenekül innen Popovicára. Tibi alázattal üdvözölte a költőt és Laci bátyámnak szólította. Elég kicsi volt a lakás, s mivel Tibi is először járt nála, nem tudta eldönteni, hogy hol készítsük a riportot. A kínos helyzeten Laci bácsi segített:

– Természetesen itt a dolgozósobámban. Majd itt ülök a helyemen, az íróasztal mögött, Gyula (Fehér Gyula a riporter) pedig az asztal előtt – mondta nyugodt, de kicsit parancsoló hangon. Miután beállítottuk a fényeket és bekapcsoltuk a kamerát, még melegebb lett a szobában. Mindannyian izzadni kezdtünk. Gyula félő tisztelettel ült le a riporteri székébe. Nagy feladat várt rá. Sokat akart Laci bácsitól megtudni, a műsoridő viszont korlátozott volt. Akkoriban még mindig csak tizenöt-perces műsorokat készítettünk. Ilyen rövid időtartamú riportba kellett összesűríteni az író harminc-negyven éves munkásságát.

A riport kezdete előtt, még Gyula és Laci bácsi azon tanakodtak, hogy mit is lehetne kihagyni a riportból, én a kamerán keresztül figyeltem őket. Egész közről, a lencsén keresztül „behatoltam” Laci bácsi arcába. Homloka kicsit ráncos volt, fáradtnak tűnt. A felfelé hegyesedő, deres szemöldöke alatt, fürgé apró szemei néha Gyulát, néha a kamerát figyelték. Szemeiben nem a romantikus, elmerengő költőt láttam, hanem egy nagyon reális, de melegszívű, „földön járó” embert. Ajkai mindig felfelé, mosolygásba szökő várakozásban várták a pillanatot, hogy szólhassanak. Tömör és rövid mondatokban beszélt. Kicsit hegyes álla meghatározta az egész feje formáját. A keskeny áll fölött szélesedett az arc, a magas homlokig.

Előtte, az íróasztal bal oldalán, egy ufóra, vagyis repülőtányérra hasonló állólámpa segített a világításban. A sok papír mellett apró porcelán figurákkal volt tele az asztal. A figurák között

egy üres kávéscsésze várt arra, hogy elvigye, vagy újratöltse valaki. Háta mögött, a polcokon rengeteg könyv volt, néhol annyi, hogy sorban, egymás hegyén – hátán feküdtek.

A felvétel után, Gyula megkérte, mutassa meg, vagy olvassa fel a legutolsó versét. Szó nélkül előkotort az íróasztalán heverő papírok közül egy félbevágott A-4-s formátumú fehér papírt, amelyen pár sor látszott. Már csak a címére emlékszem: „Tegnap...” – az volt a címe. A dőlt betűkkel, egyenletesen, kézzel írott szöveg laza versformát képezett. Megmutatta nekünk, de nem akarta felolvasni, mert szerinte még dolgoznia kellett rajta. Amikor elbúcsúztunk, elhatároztam, hogy elolvasom Laci bácsi verseit. Mivel, mint ember, nagy hatással volt rám, érdekelték a versei is.

A Horgosi csárda...

Több napos útra készülődtünk a szerkesztőségben. A horgosi birkacsárdában néhány zenei mellékletet kellett készítenünk. Szilágyi László volt a rendezőnk. Készülődés közben Fejős hozzám lépett és megkérdezte, igaz-e, hogy beiratkoztam az egyetemre? Valakitől megtudta és érdekelte a dolog. Büszkén igennel válaszoltam, gondolván, hogy ez neki is tetszeni fog.

– Minek az, magának Árpád, hiszen dolgozik már? – mondta a fejét csóválva.

Nem ezt vártam tőle. Azt hittem neki is érdekében áll, ha valaki a szerkesztőségből továbbképzzi magát.

A csárda nagytermében az első zenei melléklet Vitkayné Kovács Verával készült. Egy népszerű magyar nótát énekelt. A hangfelvétel már pár évvel azelőtt elkészült a rádióban, csak rá kellett énekelnie. Akkor már több reflektorunk is volt, úgyhogy kellően be tudtuk világítani a termet. Míg a világosítók húzták a kábeleket én a terem másik sarkában készültem az első vizsgámra. Épp az Antigonét olvastam, amikor észrevettem, hogy Vera valamit ír a padlóra. Eleinte nem érdekelt, de később, amikor elkezdték a próbafelvételt, láttam, hogy valójában mi történik: a népdal szövegét ezért írta maga elé, a padlóra, hogy felvétel közben onnan olvassa.

Boross is ott téblábolt egy pohárral a kezében, s amikor meglátta, hogy Vera mit csinál, félrehúzott, és a fülembe súgta:

– Árpád, tréfalyuk meg Verát!

– Jó, Boross bácsi, majd kitalálunk valamit – válaszoltam.

A próbafelvétel után, kértem, hogy mindenki maradjon a helyén. Meg akartam mérni a fényerősséget. Fénymérés közben csóváltam a fejemet és félhangosan morfondíroztam:

– Nem lesz jó, nem lesz jó... – morogtam.

– Mi van Árpád, valami baj van? – érdeklődött a rendező.

– Az ablak, ott a háttérben, nem jó... a beszűrődő fény rontani fogja a felvételt. Át kell állítanunk az egészet a terem másik felére. Ott talán jobb lesz – mondtam, és rákacsintottam.

Laci rögtön rájött, hogy valami heccről van szó, és rám bízta a dolgokat. Az énekesnőt a terem másik sarkába állítottam, s kértem egy próbát. Vera megint azzal töltötte idejét, hogy a padlóra írta a szöveget. Amikor befejezte, belenéztem a kamerába, és csóválni kezdtem a fejem:

– Nem jó, itt sem lesz jó... Próbáljuk a harmadik sarkot.

Vera vörösödni kezdett, de nem szólt semmit. Már harmadszor írta a padlóra a szöveget.

Természetesen ez a kameraállás sem felelt meg. A végén visszakerültünk az első beállásra. Vera meg csak írt, írt. Már az egész padló tele volt szöveggel, a takarítónőt kellett hívnunk, hogy mossa fel.

– Vera, ha már ennyiszer leírtad a szöveget, legalább most megtanultad... – szólt oda Boross, a végén.

– Remélem, meg – vágott vissza, Vera.

Aznap csak egy dalt vettünk föl, de másnap már kettőt, szerencsére minden fennakadás nélkül, mivel Vera addigra megtanulta a szöveget.

Tüskés pogácsa

A hetvenes évek elején Bajmokon tartották a folklórfesztivált. Sok táncsoport jelentette be részvételét. Minden táncsoportról szerettünk volna felvételt készíteni, ezért két kamerát vittünk magunkkal. Póth Imre volt az egyik, én a másik operatőr, Vicsek meg a rendező. A világosítók is másodmagukkal indultak útnak.

Amikor odaértünk, Zoliék mindjárt munkához láttak. A feladatuk csöppet sem volt egyszerű: egy nagy, másfél méter magas, rögtönzött, szabadtéri színpadot, amelynek előterét a zenekarnak szánták, kellett bevilágítaniuk. Az előadás délután hatkor kezdődött, késő éjszakára várták a befejezését. Vicsek az egyik kamerát a nézőtér közepére rendelte, a másikat, amelyet én kezeltem, pedig a színpad közelébe. Megkért, hogy a színpad előteréről, ahol a zenekar állt, készítsék felvételeket. Mire elkezdődött a műsor, mi is befejeztük az előkészületeket. Maga a felvételezés rutinmunka volt. Imre a nézőtérről, a táncsoportokat, én meg a szoknyák pörgését, a csizmák dobbanását, a lányok arcát, a fiúk árvalányhajjal díszített kalapját filmeztem. Vicsek néha odaszólt, instruált:

– Bújj alá, bújj alá, Árpád!

Aki nem ismerte Vicseket, az nem értette a szavát. Képekben gondolkodott, és ma is nagyon szükségű ember. Ez a szöveg, hogy – „bújj alá”, azt jelentette: alacsonyabb állásból filmezzek, annyira, hogy látszódjanak a lányok alsószoknyái. Vicsek szerette a különleges kameraállásokat, ezért voltak ilyen elvárásai. Bizony előfordult, hogy a kamera néha rögzítette az is, ami a szoknya alatt volt... a táncosok nem szégyellték magukat, annál inkább duzzogtak a táncsoportok vezetői és a koreográfusok.

A hangfelvételezőknek és a világosítóknak volt a legkevesebb munkája. Mivel a reflektorokat beállították, csak arra kellett vigyázni, hogy ki ne égjen az égő, vagy valaki be ne akadjon a

vezetékbe, és el ne essen. A hangfelvételezők, Stanyó Karcsi és Kis Béla, mivel már előadás előtt beállították a mikrofonokat, csak a magnetofont kapcsolgatták ki-be. Már lassan unalmassá vált a munka. A táncsoportok koreográfiája sokban hasonlított egymáshoz.

Amikor beesteledett, és a szervezők tálcákon hozták a frissen sült töpörtyűs pogácsát. A pogácsa mellé kockára vágott sajt és egy kevés kolbász is jutott. Míg ettünk, Zoli, valahol a színpad mögött, a kábelekkel bajlódott. Mire észbe kaptunk, hogy neki is kellene valamit hagyni, már csak a fogvájó és a pogácsa maradt. Szabó Sándor a másik világosító, azt ajánlotta, készítsünk neki töltött pogácsát.

– De mivel töltjük meg, amikor mindent megettünk a pogácsán kívül? – kérdeztem.

– Fogpiszkálóval – válaszolta és mindjárt nekilátott a munkához. A pogácsákat átszúrta néhány félbetört fogpiszkálóval úgy, hogy ne látszanak ki a végei. Így megtöltöttünk néhányat, és a többi pogácsa közé kevertük. Amikor Zoli megérkezett, nem szóltunk neki semmit, csak a tálcát tettük olyan helyre, hogy mindjárt észrevegye.

– Ezt nekem hagyjátok? – kérdezte.

– Igen, látod, mi gondolunk rád – szólt oda Vicsek Karcsi.

A műsor a színpadon folytatódott. Zoli enni kezdett, mi meg vártuk a hatást. Oda ült az első sorba, hogy jobban lássa a lányok lábait a forgatag közben, és ezért nem figyelt oda, mit eszik. Bámulta az alsószoknyákat és habzsolta a pogácsákat. Megette az egyik pogácsát, s nem szólt semmit. Azt gondoltuk, hogy épp olyan akadt a kezébe, amelyben nem volt fogvájó. Utána megette a másikat, harmadikat, negyediket, s nem reagált. Amikor már az utolsóra harapott bele, nem bírtuk ki, s kérdezzünk.

– Zoli, milyen a pogácsa? Ehető?

– Igen, csak némelyikben keményebb a töpörtyű. De nem baj, jó fogaim vannak – válaszolta.

Csalódtunk, mert nem sikerült a tréfa. Amikor később elmondtuk neki, hogy mit tettünk, nem akarta elhinni.

Ösztöndíjak

Budakov körül, az újonnan megalapított Újvidéki Televízióban, egyre nőtt a munkatársak száma. Főleg elektromérnököket vettek fel. „Először a technika, és amikor az megvan, akkor fogunk foglalkozni a programmal is” – volt a jelszó.

Közben az előfizetésekből rengeteg pénz gyűlt össze. Ekkor már a vajdasági előfizetések teljes összegét nem Belgrádba, hanem Újvidékre utalták. Ezt a pénzt elsősorban az új tévé épületének megépítésére és a technika megvásárolására fordították. Jutott azonban másra is: pl. az egyetemistának ösztöndíjazására, azaz a leendő tévés munkatársak toborozására. Az ösztöndíj jó ötletnek bizonyult. Segítségével sok olyan újságíró, rendező, operatőr, gyártásvezetőt képeztek ki, akik később a műsor javára voltak. Volt olyan ösztöndíjas is, akiről tudták, hogy soha sem fog a tévében dolgozni, de közvetve az intézménynek haszna lehet belőle. Ilyenek voltak a színészek, zenészek, festők, szobrászok.

Én is, miután beiratkoztam az egyetemre, aláírtam egy szerződést, miszerint fizetik az útiköltségeimet, és napidíjat adnak azokra a napokra, amelyeket Zágrábban töltök. Sajnos az én szerkesztőségemtől nem várhattam segítséget. A teljesség igényével élve, azt is el kell mondani, hogy az említett nagy összegnek egy részét Budakovék újvidéki vállalatoknak adták rövidlejáratú kölcsönként, kamattal. Idővel a vállalatok annyira rászoktak a televízió pénzére, hogy versengeni kezdtek érte. Azok a vállalatok, melyeknek sikerült ily módon kölcsönhöz

jutniuk, úgy hálálták meg, hogy a tévében dolgozó mérnököknek fizettek egy-két hetes utazást. Így jutottak el egyesek Dél-Amerikába, Ausztráliába, Afrikába vagy éppen egy európai körútra. Ez utólag kitudódott, de erről későbbiekben még lesz szó.

Tömegsír

Miután felújították az Újvidéki Szerb Színházat, díszelőadást tartottak: Ivan Goran Kovačić Jama (Tömegsír) című poémáját vitték színpadra. Az előadásra Tito elvtársat is a meghívták, aki ezt el is fogadta.

Mint fiatal párttagot engem bíztak meg, hogy készítsek riportot az eseményről. Más tévé nem kapott engedélyt a filmezésre. Ezt tudván, sokkal jobban izgultam, mert így nagyobb felelősség hárult rám és Varga Zolira, a világosítóra.

Az elején minden rendben volt. A színház bejárata előtt megvártuk Tito kocsiját, ahol az akkori városelnök köszöntötte, majd bekísérte a terembe. A nézőtér már tele volt vendégekkel. Mindenki felállt, amikor Tito megjelent, és azonnal tapsolni kezdtek. Addig filmeztük, míg le nem ült az első sorban, a számára előkészített fotelba. Eloltották a fényeket a teremben és elkezdődött az előadás.

Közölték velem, hogy az elnök elvtársnak, a felvonások közti szünetben, plakettet adnak át, s ezt a protokolláris szertartást az egyik kis szobában, a színpad bal oldalán, fogják lebonyolítani. Ez különben a színészek pihenő szobája volt. Mivel engem az előadás nem érdekelt, jobbnak láttam, ha bemegyek a kisterembe, és ott várom a szünetet.

Mai napig sem emlékszem, hogyan sikerült eljutnom a kisteremig, mivel körülöttem koromsötét volt. A terem valóban kicsi volt, alig 4x4 méteres, de a szervezőknek sikerült lakályosan berendezniük. A szoba közepén egy kis asztal állt két fotellal. A teremben nem volt senki, kivéve egy civilbe öltözött fiatalembert. A biztonsági szolgálat egyik embere lehetett, mert jól megnézett, de amikor meglátta a rengeteg belépőt a mellemen, megnyugodott. Feltételezte – gondolom –, ha eddig bejutottam, akkor engedélyem is van rá. Kiszemeltem magamnak a szoba egyik sarkát, és nyugodtan, a kamerát a testem mellé fogva megálltam, s vártam.

Elérkezett a szünet, amit abból tudtam meg, hogy felzúgott a taps. Vártam mi fog tovább történni. Egyben izgulni is kezdtem, mert Zoli még nem ért be a terembe. Nélküle, vagyis a világítás nélkül, pedig nem lehet felvételt készíteni. Az ajtó előtt halk morajlást hallottam. Azt hittem, hogy Zoli jön, ezért megnyugodtam. Hirtelen kinyílt az ajtó: Tito lépett be rajta. Szemtől-szembe kerültem vele. Felém indult, de láttam a szeméből, hogy habozik: kezet fogjon-e velem vagy se, hisz nem tudta, ki vagyok. A kamerát sem láthatta, mert azt a testem mellett leengedve tartottam. Én sem tudtam mitévő legyek. Csak az villant át az agyamon, hogy nekünk nem szabad kezet fognunk, hisz én csak egy kisember vagyok, aki véletlenül került ide. Legszívesebben a föld alá bújtam volna.

Meghátráltam. Pár lépést tettem hátrafelé. Ebből Tito rájött, hogy én nem tartozom azok közé, akiket üdvözlőnie kell, és egyenesen a fotelek felé indult. Mindez csak pár pillanatig tartott. Mögötte már megjelent Jovanka, és asztalhoz ültek. Utánuk egy nagytermetű fiatalembert jelent meg. Mindjárt tudtam, hogy ő a biztonsági szolgálat főnöke. Nagyon megijedtem, mivel feltételeztem, hogy mindent látott.

„Most repülni fogsz szárnyak nélkül” – gondoltam magamban.

– Hogy kerülsz te ide? – szólt rám mérgesen, és elindult felém, valószínűleg azért, hogy kidobjon. Én ijedtemben szóhoz se jutottam, csak a vállamat vonogattam, és a falhoz

lapultam. Megállt előttem és körülnézett. Azt nézhette, hogy merre dobjon ki, de amikor meglátta, hogy Tito is figyel bennünket, lecsillapodott, meg aztán azt is láthatta, hogy nem történt semmi, ami megzavarná az elnök nyugalma.

Ismét hangok hallatszottak a folyosóról. Az egyik kolléga szeretett volna bejutni, de nem engedték be. Érthető, hisz valóban kicsi volt a szoba. Én is tehetetlen voltam világítás nélkül. Nem tudtam, hogy fogom felvenni az emléklapok átadását. Úgy látszik, erre a biztonsági ember, aki az előbb ki akart dobni, szintén rájött. Be kell vallanom, mindamellett, hogy mérges volt rám, megértette a problémát.

– Ki a világosítód? – szólt hozzám erélyesen.

– Varga Zolinak hívják – válaszoltam.

Odament az ajtóhoz és kikiabálta Zoli nevét, aki ott, kint küszködött, a többiekkel együtt, s nem tudott bejönni.

Végre beengedték, de az arca fehér volt, mint a fal. Tudta: nagy baj lehetett volna abból, ha nem rögzítjük filmre az eseményt. Így történt, hogy minderről csak nekem volt felvételem. Még az elnök személyes fényképészét sem engedték be.

Teknősbékaleves

Džemal Bijedić, a JKSZ Központi Bizottságának tagja, háromnapos hivatalos látogatásra utazott a Magyar Népköztársaságba. Az Újvidéki Televízió és a Belgrádi Televízió közösen kapta a feladatot, hogy tudósítson erről a látogatásról: Belgrádból a külpolitikai rovat szerkesztőjét, S. Šajtinacot, Újvidékről pedig a kéttagú felvételező csoportot: Szabó Sándort, a világosítót, meg engem bíztak meg.

Šajtinac úgy döntött, hogy hárman pár nappal Bijedić érkezése előtt utazzunk fel Pestre. Ez nekem is megfelelt, hisz meg kellett ismerkednem az ottani televízió filmlaboratóriumának munkájával. Ez azért volt fontos, mert úgy intézkedtek, hogy Budapesten hívjuk elő a filmet, amit a látogatásról készítünk.

A lefilmezett képanyagot, ott a helyszíni tévé laboratóriumában előhívták és bevágták. Az újságíró ráolvasta a szöveget és onnan külön tévé csatornákon keresztül elküldték abba az országba, amelyik a tudósítás után érdeklődött, ebben az esetben a jugoszláv központi tévé állomáshoz. Ezek a speciális nemzetközi csatornák behálózzák az egész világot, úgyhogy egyáltalán nem nehéz bármely országból, pár órán belül eljuttatni a hírt a háborúról, katasztrófáról, vagy éppen hivatalos látogatásról. Minden tévéállomásnak van egy részlege, amely csak ezekkel a külön, úgynevezett – „link” csatornákkal dolgozik.

Amikor megérkeztünk a Szabadság térre, a pesti televízió épületébe, már vártak bennünket. Külföldiek csak különös engedéllyel és külön kíséreléssel léphettek be. Két fekete öltönyös középkorú férfi fogadott bennünket. Közölték velünk, hogy rendelkezésünkre bocsátanak egy gépkocsit is. Azzal oda mehetünk, ahová akarunk, csak szóljunk a sofőrnek. Tájékoztattak arról is, hogy a Budapest Szállóban helyezték el bennünket. A költségeket állják. Ehetünk, ihatunk, amit s amennyit csak akarunk, de a rendelés után írjuk alá a számlákat.

Amikor befejeztük a beszélgetést, megkaptuk a látogatási programot, s végre elmentünk a laboratóriumba. Ott megtudtam, hogy ugyanolyan paraméterekkel hívják elő a filmet, mint nálunk. Ezek szerint nem kell semmilyen korrekciót végezni filmezés közben. Ez megnyugtató. Az újságíróknak még megmutatták, hol vannak a vágószobák, a hangfelvevő termek és a deszk, illetve a szerkesztőség. Ezután egy nagy fekete Opellel elmentünk a szállodába. Sanyi és én egy kétágyas szobát kértünk. Különös kilátás nyílt az ablakból, mert a magasból látszott az egész város.

Miután felfrissültünk, Sanyi megszólalt:

- Gyere Árpád, próbáljuk ki, működik-e az a megígért aláírás. Ettől a sok beszédől megéheztem.
- Mondhatom, én is. Menjünk. – válaszoltam.

Az étterem egy modern, tágas, ízlésesen berendezett helyiségben volt. Leültünk az egyik asztalhoz. A pincérek fekete öltönyben, csokornyakkendőben lesték intésünket. Elkértük az étlapot.

- Várjál, előbb próbáljuk ki, hogy működik-e az aláírás – mondta Sanyi – Mert ha nem, ráfizetünk.

Először ki kell puhatolnunk a dolgokat. Amikor kihozták az ételt, rácsodálkoztunk, hogy milyen gusztusosan tálalták. Hát még az íze... Kiváló volt.

- Ilyen jó ebéd után én megkockáztatok egy korsó sört, lesz, ami lesz – mondtam a Sanyinak.
- Ha te, akkor én is – válaszolt.

Jóízűen megittuk a sört, s kértük a számlát. Jött is a pincér. Írt, számolgatott és a végén a szobánk száma után érdeklődött.

- „Kérnék szépen egy aláírást” – mondta és letette elé a számlát. Nagy kő esett le a szívünkről. Ezek szerint érvényes a számlaaláírás. A pincér meghajolt és távozott. Sanyival összenéztünk:

- Működik – mondtuk egyszerre.

– Most menjünk át a cukrászdába egy kis süteményre – mondtam, mivel láttam, hogy az étterem mellett van egy presszó is, amely egyben cukrászda is.

Ott aztán jóllaktunk süteménnyel. Itt is érvényes volt az aláírási rendszer.

A nap a város nevezetességeinek a megtekintésével, meg az ételkülönlegességek ízlelgetésével telt el.

Ott aztán jóllaktunk süteménnyel. Itt is érvényes volt az aláírási rendszer.

Még két napunk volt Bjedić elvtárs érkezéséig. Ha ehhez hozzáadunk még három nap itt-tartózkodást a delegációval, az pont elegendő lesz arra, hogy kipróbáljuk az összes ínycsalatot az étteremben. Én valamennyire ismertem Pestet, a Sacát meg nem érdekelték a város látványosságai, ezért délután aludtunk. Este a borozóba mentünk. Ötletesen díszítették. Egy nagy szőlőprést állítottak a terem közepére. A prés körül volt a bárpult, magas székekkel. Amikor bementünk már tele volt külföldiekkel, főleg fiatal fiúkkal és lányokkal. Néhány lány fölfigyelt ránk amikor bemennünk. De amikor mi inkább a borok után érdeklődtünk, elfordultak tőlünk.

Másnap a reggelit a szobánkba hozattuk. Én tükörtojást rendeltem, kétszersülttel, vajjal és fekete kaviárral.

– Ej...Árpád...mik ezek a fekete apró kuglik? – csóválta a fejét Sanyi.

– Kóstold meg. – válaszoltam.

Ízlett neki.

Délelőtt találkoztunk Šajtinac kollegával. Egy nagyon csinos, szőke, mély dekoltázsú hölgyel kávézott a presszóban. Csak intettünk egymásnak. Ők tovább üldögéltek és sutorogtak, mi pedig sétáltunk egyet a szálloda körül.

Ebédkor újra kértük az étlapot, de most már nem voltunk olyan szerények, mint tegnap, hanem részletesen végigböngésztük a kínálatot.

Saca megkérdezett, hogy szerintem mit kérjünk.

– Ne az étlap bal oldalát nézd ahol az étel nevét írja, hanem a jobb oldalát, ahol az árát tüntetik fel. Minél drágább annál jobb. – válaszoltam.

– Igaz, igaz...akkor én a legdrágábbat rendelem. Találtam egyet, amelynek a nevét se tudom kimondani, de valószínűleg jó lehet, mivel ez a legdrágább. – mondta.

A gombakrémleves mellett döntöttem, de választhattam volna francia ökörszály levest, bouillont babból, lebbencslevest, velőlevest vagy éppen teknősbéka levest is.

Sorolhatnám még, mivel legalább húsféle leves volt az étlapon. A főételek közül csak egy párat említenék: borjúmirigy tartár módra, süllő vagy rák bormártásban, brassói tekercs, francia töltött felsál, és még sok hasonló finomság. Nekem úgy tűnt, hogy a Bretagne-i borjúcomb lesz számomra a legmegfelelőbb. A végére pedig libamájkrémlevesrel töltött palacsintát rendeltem.

Amikor kihozták az ételeket, s megláttam a tálakat, Krúdy Gyula jutott eszembe. Nekem is az ő írói tehetségére volna szükségem, hogy ecseteljem az elém táruló sok szépséget és nyalánkságot.

De a munkára is gondolnunk kellett. Másnapra várták Bijedićet. Az érkezés helyszínéül a Nyugati pályaudvart jelölték meg. Amikor a fekete Opellal a helyszínre értünk, már leterítették a piros szőnyeget. Könnyen megközelítettük a helyszínt, annak ellenére, hogy nem kaptunk semmiféle írott engedélyt, vagy kitűzött.

A vörös szőnyeg szélén, már ott állt az operatőr kolléga a budapesti tévéből. Elmagyarázta, hol fog kiszállni a vendég, és kikkel fog a helyszínen kezét fogni. Šajtinac újságíró kollégának olyan ötlete támadt, hogy előzőleg ő, mikrofonnal a kezében, bejelenti a vonat érkezését, és amikor befejezi a mondókáját, én átpásztázok a fogadtatásra.

Az ilyesmitől irtóznak az operatőrök. Ez olyan típusú jelenet, amit az újságírók nem tudnak felmérni, hogy milyen nagy kockázattal jár. Nekem nem a bejelentő szöveg a fontos, azt később is rá lehetne olvasni a felvételekre. Ha viszont a riporter miatt nem sikerül felvenni a fogadtatást, az üdvözléseket, akkor a riportból, a jelentésből – nem lesz semmi.

Eszembe jutott egy kompromisszumos megoldást. Sanyira ráparancsoltam, hogy figyelje a vonatot. Amikor Šajtinac elkezdte a mondatot.

– Kedves nézőink, most fut be... A háta mögött valóban akkor futott be a vonat. De amikor Sanyi szól, hogy vigyázzak – most száll ki Bjedić, könyörtelenül oda irányítottam a kamerát, annak ellenére, hogy az újságíró még a mondat közepén volt. Így sikerült az újságírót, a vonat megérkezését és a fogadtatást is egy jelenetben fölvenni.

A délelőtti folyamán, a látogatás menetrendje szerint, Kádár János, az MSZMP főtitkára fogadta Bijedićet. Mi nem tudtuk, hová kell mennünk, de a sofőr – tudta. Épp úgy, mint a pályaudvaron, akadálytalanul bejutottunk a pártépület, ahol már várt bennünket az ember, akivel még a budapesti tévében beszélgettünk. Bevezetett bennünket egy tágas, szépen berendezett fogadóterembe és elmagyarázta, melyik ajtón fog bejönni a jugoszláv delegáció. Nem felejtette el, hogy figyelmeztessen:

– Árpád elvtárs, csak három perc, ahogy megbeszéltük. – szólta oda nekem.

Sanyi csatlakozót keresett a teremben a világításhoz. Szerencsére abban a pillanatban megérkezett a pesti kolléga, és segített neki. Így gyorsan felkészültünk a felvételre, csak még a házigazdát, Kádárt vártuk.

Pár perc múlva kinyílt az egyik ajtó, és belépett Kádár. Mosolyogva hozzánk lépett és mindenkivel kezét fogott. Mosolyogva hozzánk jött és mindenkivel kezét fogott. Amikor hozzám ért, bemutatkoztam:

– Németh Árpád, a Jugoszláv Televízió operatőre – mondtam vigyázban állva.

– Igen...igen...de maga magyar, a nevéből ítélve. – jegyezte meg mosolyogva és ment tovább. A pesti tévésekhez érve velük is kezét fogott majd odaszólt nekik:

– De aztán ezek a felvételek ne legyenek olyan sötétek, mint az amit a minap láttam a tévében
– viccelődött velük.

– Azokat nem mi csináltuk. – szabadkozott az operatőr kolléga.

Épp, hogy befejezte, nyílt az ajtó és belépett Bijedić elvtárs. Miután kezét fogtak Kádár elvtárral, bemutatta neki a delegáció többi tagját. A bemutatkozás után átmentek egy másik, nagyobb tárgyalóterembe.

Ilyenkor mindig mérgelődtem a rugós kamerám miatt. A pesti operatőrnek valami orosz kamerája volt ami elemre működött. Neki csak bele kellett néznie a keresőbe és már filmezhetett is. Nekem minden felvett jelenet után fel kellett húznom a kamera rugóját. Ez igen hátráltatta a munkámat, méghozzá akkor, amikor kiszabták a három perc felvételezési időt. Ez a három perc alatt legalább két percnyi anyagot kellett biztosítanom. Könyörtelenül, a három percnyi idő leteltével már mellém állt az egyik biztonsági ember, és intett, hogy hagyjam el a termet.

Arra a napra ennyi elég is volt. Odaadtam a felvett filmtekercseket Šajtinac újságíró-kollégának, aki elrohant vele a Magyar Televízióba, hogy ott előhívják, bevágják, és aztán a külön csatornán elküldjék Jugoszláviába.

Délután a jugoszláv nagykövetségre voltunk hivatalosak egy fogadásra. Oda csak útlevéllal mehettünk be. Šajtinac kolléga Bijedić közelébe tolakodott, és elbeszélgetett vele. Érdekelte, milyen benyomásai vannak a delegációnak a látogatásról.

– Erre még korai válaszolni – hallottam Bjedićet, aki whiskys pohárral a kezében nyugodtan iszogatótt.

Másnap az Országházban folytatódtak a megbeszélések. Amikor az épület elé érkeztünk, a pesti újságíró-kollégánk ironikusan megjegyezte:

– Hát igen, valamivel nagyobb, mint a jugoszláv parlament.

– Legalább háromszor akkora – feleltem.

A magyar miniszterelnök az Országház kupolacsarnokában fogadta a jugoszláv delegációt, a megbeszélések után pedig a díszbéd következett. A tévéseknek is azt a leírhatatlanul finom tejfölös borjúszeletet szolgálták fel, mint a politikusoknak.

A harmadik, utolsó napot Budapest nevezetességeinek megtekintésére szánta a küldöttség. A budai oldalra a Lánchídon át, a nyelvnélküli oroszlánok mellett haladtunk el.

Elsőként a Halászbástya, a Mátyás templom mögötti épület megtekintését tervezték. Onnan kiváló a kilátás az egész városra. Neoromán stílusban a középkori bástyákkal megerősített várfal helyére építették a századfordulóban. A középkorban ott volt a halpiac és ezt az erődszakaszt a halászok céhje védte. Így kapta a nevét a Halászbástya.

A következő nevezetesség a Vármúzeum volt. Szerencsére minket mindig pár perccel előbb elvittek a következő állomásra. Így mindig nyugodtan, felkészülten várhattuk a delegáció érkezését. A Vármúzeum után a Budavári palotát tekintette meg Bijedić elvtárs. Ott megismerkedhetett a várpalota történetével. A múzeum igazgatója elmondta, hogy a királyi szállás építése még a XIII. században, IV. Béla ideje alatt kezdődött. Attól kezdve, sajnos a II. világháború idejéig a Vár állandó romboláson ment keresztül. Az utolsó újjáépítése Mária Terézia ideje alatt történt. A mostani neobarokk kinézetű palota épülete 1903-ra készült el, de 1945-ben teljesen leégett. Az utolsó tűzvész nyomait a mai napig is restaurálják.

A Budavári palota épülete mellett a Mátyás kútját, azaz Mátyás király vadászata – néven emlegetett dísz kutat is megtekintették. A kút egy szobor kompozíció amelynek központjában a szikla tetején Stróbl Alajos szobrászművész, a királyt, kürtbe fújó segédjével és vadászmesterével ábrázolta. A kút jobb oldalán Szép Ilonka szobra áll, bal oldalán, viszont Galeottóé, az olasz származású humanistáé, aki Mátyás király bölcs mondásairól írt könyvet.

A Gellért hegyen a Felszabadulás emlékművét és a Citadellát tekintette meg a küldöttség. A Citadella olasz szó és fellegrárat jelent. Az 1848-as szabadságharc leverése után a megszálló osztrák katonák építették. A Felszabadulás emlékműve, amelynek főalakja egy 14 méter magasan álló, pálmaágot tartó nő, 1947-ben készült el. A mészáros alapzatra, a Budapest felszabadításáért elesett szovjet hősök nevét vésték fel. Ezek az adatok könnyen jutottak birtokomba, hiszen mindig ott volt egy idegenvezető, vagy szakértő aki elmagyarázta a látottakat.

A küldöttség az utolsóként a budapesti második metróvonalat látogatta meg – a Deák téri metróállomást. Itt is minden rendben lett volna, ha Bijedić nem fejezi ki abbéli óhaját, hogy egy megállót szeretne utazni a metróon. Ezek után nagy lett a kavargás, hiszen az Astoria-állomást nem biztosították. Hiába rohangáltak a sofőrök a hivatalos kocsikkal, hogy a

felszínen időben az Astoriához érjenek. Hiába volt ott a rendőri kíséret is, villogó kék fénnel és szirénával: a metró gyorsabban közlekedik, mint az autó, ezért késve érkezünk a helyszínre. A delegációnak kellett bevárnia az autókat. Persze nekem sem sikerült felvételt készítenem, lévén, hogy én a Deák téri állomáson vártam, ők pedig az Astoriánál jöttek fel a felszínre. Szerencsére nem lett baj a dologból, mivel a városnézésről csak egy perc ment a jugoszláv tévéhálózatba. Annyi képfelvételt meg már készítettem a többi helyszínről.

A sorsdöntő határozat

Budakov és Branimir Ostojić, az alakulóban levő Újvidéki Televízió igazgatóbizottsága, határozatot hozott arról, hol épüljön fel a televízió épülete. Több lehetőség állt rendelkezésükre.

Az egyik, a Futaki piac és a Dnevnik kiadóvállalat között levő terület volt. Ezt a helyet azért nem találták megfelelőnek, mert Branimir attól tartott, hogy egy magas lakóház építése a tévé épülete és a sugárzó torony között, amelyet a Fruška gora-i Venac csúcsára terveztek, eltakarná, vagy zavarná az adást. Második lehetőségként a Halpiac melletti, közvetlenül a múzeum épületénél lévő területet ajánlották. Erre azért nem esett a választás, mert úgy tervezték, hogy a tévé – később – egy hatalmas vállalattá alakul, amely alkalmas lesz arra is, hogy a világosítás és a díszletkészítés tekintetében az összes vajdasági színházat kiszolgálja. Ilyen nagy épületet azonban azon a helyen nem lehetett építeni. A harmadik lehetséges változat a Limánon, a mostani Naftagas helyén lett volna. Ott volt elegendő terület, s a kommunikációs zavarok veszélye sem állt fenn, de túl drágának tartották ezt a megoldást, mert meg kellett volna fizetni az össz-infrastruktúrát. (Víz, villany, csatornahálózat, stb.) Végül a Duna másik oldalán lévő Mišeluk mellett döntöttek. Ott csak néhány hétvégi ház és gyümölcsöst kellett megvásárolni. Rengeteg telket vehettek, aránylag olcsón. Egy, Októberi Díjat nyert terv alapján, Mišelukon ötvenezer lakásból álló kisvárost is terveztek. A terv része volt azon elgondolás is, hogy a későbbiekben ott vesznek lakásokat a tévé munkatársai számára, s nem utolsósorban a stratégiai szempont is fontos volt. Úgy gondolták, ha valaki megtámadja az országot északról, a Duna védelmet nyújt a tévé épületének. Szerémség, ahová Mišeluk is tartozott, mégis csak szerbek által lakott terület volt, és mindig is Szerbiához vonzódott.

Ez a döntés nagy melléfogásnak bizonyult. Sajnos ezt a mai napig sem ismerik el azok, akik meghozták. Először is, nem volt megfelelő villanyáram a környéken. Emiatt külön transzformátort kellett építeni. A hétvégi házak tulajdonosai megtudván, hogy a tévének sok pénze van, később borsos áron adták el telkeiket. De az is kitudódott, hogy az egész terület lösz, csuszamlásra hajlamos, s üledékes a talaj. Emiatt a későbbiekben el is álltak a lakótelep építéstől. Ezek után, huszonnyolc éven át, a tévés csoportok utazgattak Újvidékre, oda-vissza, naponta többször is. Ez a távolság több mint tíz kilométer volt. A dolgozók is naponta ingáztak, sőt, ha a munka úgy kívánta, többször is: a lakóhelyük és a munkahelyük között, aztán onnan vissza, a Dunán át, az újvidéki eseményre, majd ismét vissza a kész filmanyaggal, és végül haza (és ez még csak a jobbik eset). Gondoljanak bele, mennyi üzemanyagba, mennyi pénzbe került mindez. Ezeket a számításokat soha senki nem akarta elvégezni.

Ami pedig a stratégiát illeti, 1999-ben bebizonyosodott: a Duna nem védett meg bennünket, lebombázták a tévé épületét.

Európai körút

Lányi István rendező kollégánk felajánlotta: tegyünk egy nyolcnapos közös európai körutat, melynek során ellátogatnánk Franciaországba, Svájcba és Olaszországba. Ezt az utat Lányi egy évvel korábban már megtette, és nagyon szép emlékei fűződtek hozzá. A körút megszervezését egy belgrádi iroda vállalta. Winussal több napig gondolkodtunk az ajánlaton. Mivel a terhesség negyedik hónapjában volt, attól félttem, hogy az út fárasztó lesz számára. A pénz nem jelentett gondot, és Zita sem: a nagymama vállalta, hogy vigyáz rá.

Végül mégis az utazás mellett döntöttünk. Még egy komoly elintéznivaló várt ránk. A sárga karton. Abban az időben feketehimlő járvány dúlt Szerbiában. Innen senkit se engedtek be más országba védőoltás nélkül. A többiek számára és nekem, ez nem volt gond, sőt ajánlatos is volt. Csak Winusnak nem volt szabad felvenni a védőoltást mert terhes volt, az nélkül meg nem kaphatta meg az úgynevezett sárga kartont. Végül a Zentai Burány Béla doktor segített rajtunk. Ő az Újvidéki járványtani intézetben dolgozott. Szó nélkül kiadta Winusnak is a védőoltás bizonyító sárga kartont. Így már utazhattunk.

Összesen hatan indultunk útnak. Lányi, Horváth Laci kameraasszisztens, Sós Jóska újságíró, Kaupert Irén adásrendező, Winus és én. Repülővel utaztunk. A társaságból néhánynak ez volt az első repülőútja. Miközben emelkedett a gép, állandóan Winust figyeltem és aggódva érdeklődtem, hogy érzi magát. Csak mosolygott és jókedvűen válaszolgatott. Jóska és Irén whiskyt ittak, Laci gyönyörködött a kilátásban. Pistán is látszott, hogy örült az útnak, főképp az őt megillető idegenvezetői szerepkörnek.

Nem egészen két óra alatt Párizsba érkeztünk. Miután elhelyezkedtünk a szállodában, beesteledett. Pista egy kis városnézésre invitált bennünket. Elindultunk a Champs-Élysées-en, Párizs egyik legszebb főútján, amely az Étoile (körtér) és az Arc de Triomphe (Diadalív) között húzódik. A Körtér közeléből indultunk, és úgy döntöttünk, hogy a Diadalívig meg se állunk. A hosszú gyaloglás után erőt vett rajtunk a fáradtság. Winust kérdeztük, hogy bírja-e még a gyaloglást. Mosolyogva válaszolt:

Persze, hogy bírom, egyáltalán nem vagyok fáradt.

De mi már alig bírtuk, a Diadalív pedig még messze volt. Senki sem akarta közölni bevallani, hogy ideje volna már valahol megpihenni. Mindannyian Winusra vártuk, hiszen neki kellett volna szólnia, de ő csak ment, ment, és mosolygott. Horváth Laci dőlt ki elsőnek, bár mi többiek is kimerültünk. Bement, és leült az első kávéházban, mindjárt az ablak mellé, hogy jól lássa a járókelőket. Mi is utána mentünk, és leültünk. Lányi Pista figyelmeztetett bennünket, menjünk beljebb a terembe, mivel az ablaknál drágábban fizettetik meg az italt. Nem értettem miről van szó és rákérdeztem:

– Hogyhogy drágábban? – kérdeztem.

– Úgy, hogy itt még a jó kilátást is megfizettetik. Aki a kirakat mellett ül, annak még az ital árára rászámítanak valamennyit – válaszolta. Erre már beljebb húzódtunk. Kávészás közben, viccelődve kérdeztük Winust, hogy miért nem fáradt ki, amikor mi mindannyian már kidőltünk. Neki kellett volna elsőnek leülnie, és nem Lacinak. Winus csak szabadkozott:

– Nem tehetek róla. Egyszerűen nem vagyok fáradt.

Miután megittuk a kávé, fizettünk, azaz Pista, mert csak neki volt francia frankja, és mentünk tovább. Végre, két kilométeres gyaloglás után, a Diadalívhez értünk. Miután megbizonyosodtunk, hogy égnek még a lángok az Ismeretlen Katona (Soldat Inconnu) tiszteletére, visszafordultunk, s újra megtettük a két kilométeres utat, de most már vígabban, mert a meleg szállodánk felé tartottunk.

Másnap a Louvre-t, a francia királyok palotáját tekintettük meg. Ott van a világ leghíresebb szobor- és képgyűjteménye. A rengeteg szobor közül a szerelem istennőjét ábrázoló márványtorzót, a milói Vénuszt kell említenem, amely a késői hellenisztikus görög szobrászat leghíresebb alkotása. Az Égei-tengerben lévő,

Milosz (Miló) szigetén találták meg, 1820-ban.

A Louvre második, de talán inkább az első számú gyöngyszeme, a Gioconda, a firenzei polgáraszony arcképe, a világszerte ismert Mona Lisa, Leonardo da Vinci híres festménye. Állítólag négy évig festette, de soha sem tartotta befejezettnek. A festményt vastag biztonsági üveg alatt állították ki. A kép mellett még két ór állt, ők vigyáztak a felbecsülhetetlen értékű arcképre.

Rembrandt, a holland festő képeit egy külön teremben állították ki. A hatalmas képek, a sötét árnyalatok, lenyűgöztek. Legtöbb festményén körülbelül nyolcszor nagyobb a sötét, mint a világos felület. Az impresszionizmus képviselői több tucat festménnyel képviseltették magukat a csarnokban. Egész nap bolyongtunk a termekben, de még sem sikerült mindent megnéznünk.

Már beesteledett, amikor kiszállingóztunk az épületből. Egy melegszendvics és két korsó sör volt a vacsoránk. Jólesett a habos sör a sok séta után. Kicsit megpihentünk, majd Párizs tudományos negyedébe (Quatier Latin), más nevén: a diák negyedbe mentünk. Kevés épületet, de annál több fiataalt láttunk. Az egyik gyalogátjáró közvetlen közelében, egy leparkolt autóra lettünk figyelmesek. Nem éreztünk földrengést, de annak ellenére – az autó hevesen mozgott. Ahogy jobban odafigyeltünk, láttuk, hogy a hátsó ülésen két meztelen női láb emelkedik a magasba. Igaz, hogy a fiatalok negyedében voltunk, az is igaz, hogy Párizs a szerelmesek városa, és késő este is volt, de épp a gyalogátjáró mellett, ahol mindenki látta őket... Pista, a Párizs-szakértő, csak legyintett:

– Párizsban vagyunk, ne feledjétek. Ami máshol nem, az itt normális... – magyarázta.

Lacira nagy hatással voltak a látottak:

– Pista én odamegyek és kiengedem a kerekekből a levegőt... Hogy nem szégyenlik magukat... itt az emberek előtt... – magyarázta hevesen Laci.

– Várjál... ne izgulj. Lehet, hogy fizetnek nekik... a turisták miatt... lehet, hogy ez egy megrendezett turista attrakció... – igyekezte Pista lenyugtatni.

Másnap, a Szajna partján elsétáltunk a Notre-Dame-hoz. A gótikus templom, amelyet a XII. és XIV. század között építettek, valódi építészeti remekmű. Híres harangjait szerettem volna hallani, de nem sikerült. Amikor ott jártunk, nem harangoztak. Ahogy néztem a templom magas, bástyszerű tornyait, eszembe jutott Quasimodo, a templom harangozója, és szinte vártam, mikor jelenik meg. Mivel kevés időnk maradt, úgy döntöttünk, hogy felmegyünk az Eiffel-toronyra, s onnan gyönyörködünk a városban. A 300 méter magas acél tornyot az 1889. világkiállításra építette Gustav Eiffel. Két kilátó része van, a Párizs szimbólumává vált építménynek. Mi a második, a magasabb kilátóra mentünk. Onnan gyönyörű kilátás nyílik a városra. Sokáig időztünk ott. Pista, a rengeteg név között, megkereste az előző évben odakarcolt aláírását. Alig találta meg. Évente párszázezer turista tekinti meg a várost a toronyból, és sokan közülük úgyszintén belekarcolják a nevüket az acél tartóoszlopba.

Másnap délelőtt, autóbusszal indultunk első állomásunk, Dijon felé. Ez a város a burgundiai borvidék központja. Sajnos, nem volt időnk körülnézni a városban, csak egy kellemes kis vendéglőnél álltunk meg ebédelni. A híres dijoni mustár volt a specialitása. Finom, csípős, borsos mustárt kínáltak az ebédhez. Akinek ízlett, vásárolhatott is belőle. Ízléses, félliteres kis fahordócskákban árulták.

Estére Svájcba érkeztünk. Az autóbusz meg sem állt Genfig. Késő éjjel volt már, mire elhelyezkedtünk az egyik kisebb szálloda szerényen berendezett szobájában. Morogtunk is a szállás miatt. Éhesek voltunk, ezért megkértük Pistát vigyen el bennünket egy jellegzetes vendéglőbe. Egy kis sörözőre bukkantunk, amelyben pizzát is lehetett rendelni. A füstös söröző belső karzatán kaptunk helyet. Először sört, majd pizzát, utána megint sört rendeltünk. Jó kedvünk lett. Későre járt már, amikor fizetni akartunk. Ki francia frankkal, ki olasz lírával, Laci pedig amerikai dollárral. Gondoltuk, mivel Svájcban vagyunk, a pénz országában, nem lesz gond. Ami a különböző valutát illeti, nem is volt probléma, csak Laci ötdollárosát emelte a fiatal pincérnő az égő felé, ott az asztalunknál, hogy szemügyre vegye – hamis-e. Ettől Laci dühbe gurult.

Alig tudtuk megnyugtatni. A pincérlány is észrevette, hogy egy kicsit eltúlozta a dolgot, és félreállt. Laci, még sokáig, egész úton a szálló felé menet, elégedetlenkedett. Pista igyekezett magyarázatot találni a történetekre:

– Tudod, most már itt is sok jugoszláv vendégmunkás van. Lehet, hogy rossz tapasztalatuk volt velük. Lehet, hogy a lány már egyszer megjárta... – mondta Pista.

– De, hogy tudta meg, hogy jugoszlávok vagyunk, hiszen magyarul beszélgettünk? – nem hagyta magát Laci.

Erre már Pista sem tudott mit felelni. Kicsit rosszkedvűen feküdtünk le Winussal, részben a bosszantó esemény, részben a kényelmetlen hotelszoba miatt.

Reggel, miután jobban körülnéztünk, felfedeztünk egy kijáratot a szobából az erkélyre. Mesés kilátás tárult a tóra, és a városra. Rögtön elfelejtettük szobánk sivárságát. A Genfi-tó a legnagyobb alpesi tó, amelyet a Savoyai Alpok szegélyeznek. Léman-tónak is nevezik. Egyik fele Franciaországhoz, a másik Svájcához tartozik. Genf a kifli alakú tó déli részén fekszik. A város a tó közepére, egy magasra ívelő vízsugarú szökőkutat építtetett. Nem győztünk gyönyörködni a kilátásban. Később áthívtuk a többieket is, hogy nézzék meg, mivel az ő szobájuk a szálloda másik oldalán volt.

Délelőtt sétáltunk egyet az órák városában. Közelebből is megnéztük az égbe szökkenő vízsugarat. A tó partján, a szökőkút alatt, úszkáltak a vadkacsák és a hattyúk. A nagy virágórát is megtekintettük a városkertben. Délután, sajnos, már indultunk tovább Olaszország felé. Az autót Genfből az Alpok felé vezetett. A sok emelkedő miatt az autóbusz egyre nehezebben mozgott, hiszen Európa legmagasabb csúcsa, a Mont Blanc felé tartottunk. Szerencsénkre, nem kellett megmászni a 4810 méter magasságú csúcsot, mivel alagutat fúrtak a hegyben. A francia oldalon, az alagút kezdete a híres Chamonix városka közelében van. Körülbelül ötven kilométer hosszú, s mindössze hatvan kilométeres sebességgel szabad közlekedni benne. Közepén van az államhatár, de a francia és az olasz vámosok az olaszországi kijáratnál együtt dolgoztak.

Utunk következő állomása a Garda-tó (Lago di Garda) partján lévő Desenzano volt. Ott is jót sétáltunk, pizzát vacsoráztunk, és másnap mentünk tovább Verona felé.

Veronában csak egy délelőttöt töltöttünk. Csak annyi időnk volt, hogy megtekintsük a Medici család házát. Ott láttuk azt az erkélyt is, amelyről Júlia és Rómeó szerelmet vallottak egymásnak.

Az utunk Velence mellett Trieszt felé, majd Ljubljanán keresztül Belgrádnak vezetett. Végül Újvidékre érkeztünk.

Első színes film

Végre kaptunk Belgrádból tíz tekercs színes Kodak color 16 mm-es fordítós filmet. A tíz harmincméteres tekercs körülbelül egy tizenöt perces műsorra volt elegendő. A szerkesztők sokáig töprengtek, mi is legyen az, amire felhasználjuk. Valami olyasmin törték a fejüket, amiben a színek jól kifejezésre juthatnak. Végre egy hét után megszületett a döntés. A szabadkai Városházát választotta a szerkesztőség. Boross kijelölte a csoportot. Mivel fontos eseménynek tartotta a felvételezést, a legjobbakat választotta. Így került be a csoportba Vicsek, a rendező, én, az operatőr, Varga, a világosító, és természetesen saját maga, a gyártásvezető. Amikor velem közölte a döntését, azt mondta:

– Na, Árpád, most megmutathatod, mit tanultok ott, az Akadémián.

Boross szerette a fiatalokat. Nem vetélytársakat látott bennünk. Szívesen dolgozott velünk, és a szervezésben is mindig a segítségünkre volt.

Mielőtt elindultunk volna Szabadkára, meg kellett oldani egy igen fontos dolgot. A fényforrást. A színes filmnél nem a hagyományos, hanem különleges, a fényben kiegyenlített színekkel rendelkező lámpákat lehet csak használni. Ilyen lámpájuk volt a belgrádiaknak, de ezt nem említették, amikor elküldték a színes filmeket. Most, ahogy visszagondolok az egészre, talán készakarva nem figyelmeztettek bennünket. „Majd meglátják, hogy nélkülünk nem boldogulnak” – gondolhatták, de szerencsére ezt már tanultuk az akadémián, és ismertem a problémát. Miután figyelmeztettem Boross, hogy kell egy speciális fényforrás a filmezéshez, rám hagyta a dolgot:

– Menj Belgrádba és szólj Ružićának, ő majd intézkedik – utasított. Amikor a belgrádi raktárból igényeltem a reflektorokat, mindjárt tudták, hogy színes filmmel fogok dolgozni. Olaszországi Ianiro gyártmányú és Colortran típusú felszerelést kaptam. Most már nyugodtan indulhattunk a forgatás színhelyére.

Az alatt a pár év alatt, amióta a tévében dolgoztam, sokszor jártam Szabadkán. Néha napokig ott forgattunk, de soha sem jutott eszembe tüzetesen megtekinteni a Városháza homlokzatát, belsejét, pedig a múzeumában is sokat dolgoztunk Szekeres régésszel.

Amikor elkezdtünk forgatni, és megvilágítottuk a folyosókat, az oszlopokat – egészen új világ tárult elém. Forgatás közben, hogy jobban megértsük a szecessziót, Boross egy kézi lexikonból olvasta nekünk:

– Ezernyolcszázkilencven és ezerkilencszáztíz között virágzó művészeti mozgalom... Nagy általánosságban két irányzatra bomlik. A növényi stilizált ornamentikát kultiváló florális irányzat... Hát ez van itt a városházán belül... Ezt kell részletesen felvenni... – magyarázta.

Két-három napba telt, míg befejeztük a belső felvételeket. Mindent közelről és részletesen szerettünk volna bemutatni. Vigyáztunk arra is, hogy a színek kifejezésre jussanak, hiszen színes filmmel dolgoztunk. Felvételezés közben sokszor le kellett állnunk, mert valaki elsétált a folyosón. Vicsek dühöngött mivel emberek nélkül szerette volna bemutatni a városházát. Minket nem a funkciója, hanem a szépsége érdekelt. Befejezőként a külső felvételek következtek. A színes Zsolnay fajansszal díszített homlokzatról csak általános felvételeket tudtunk készíteni, mert nem volt megfelelő teljesítményű teleobjektívünk. Miután elhasználtuk mind a tíz tekercs-filmet, abbahagytuk a munkát. Utána csak annyi maradt hátra, hogy előhívják Belgrádban a filmet, Éva jól bevágja, s valaki egy komoly szöveget írjon hozzá.

Az Újvidéki Televízió munkatársai lettünk

A nagy izgalomnak vége lett. Fejős behívatott bennünket az irodájába, és közölte: a jövő hónaptól az alakuló Újvidéki Televízió (Televizija u izgradnji) munkatársai leszünk. Ez az információ megnyugtatta a kedélyeket. Akkoriban már kezdtük elveszteni a reményt, hogy egyáltalán átkerülünk a Belgrádiból az Újvidéki Televízióba. Feltételezem, hogy a belgrádiak, amikor átadták a Vajdaságból eredő előfizetési pénzt, a szerződésbe azt a feltételt is belefoglalták, hogy vegyenek át minket is. Ami a műsorok koncepcióját és készítési formáját illeti, nem változott semmi. Mi a magyar szerkesztőségben továbbra is úgy dolgoztunk, mint addig. A belgrádiaktól kaptuk a nyersanyagot, ott hívtuk elő a filmeket, és onnan sugároztuk a műsorainkat, csak a fizetést kaptuk az Újvidéki Televíziótól.

Miután hivatalosan átkerültünk az Újvidéki Televízióba, megismerkedtünk az új kollégákkal. Akkor, a mérnökökön és a jogászokon kívül, ott már munkaviszonyban voltak világosítók, operatőrök, gyártásvezetők, díszletkészítők is. Nagy többségük semmit sem dolgozott, mivel szerb nyelvű műsor még nem is létezett. Ennek ellenére nagyobb volt a fizetésük, mint nekünk, akik nap-nap után készítették a műsorokat. Nagyon jól emlékszem arra hogy, az Újvidéki Televíziónál alkalmazták Dobri Janevski operatőrt, akinek mellesleg középiskolája se volt. Lakást és nagyobb fizetést kapott, mint mi, akik rendszeresen dolgoztunk. Havonta csak egyszer-kétszer jött Újvidékre. Szokopljeban élt, hisz macedón nemzetiségű volt. Amikor utána néztek a többi kollégák is, rájöttek, hogy ilyen a helyzet minden más szakmában is, az újságíróktól kezdve a sofőrig.

Csak később, több hónapi harc és követelés után emelték fel a mi fizetésünket is. Kalapis Imre gyártásvezető, aki különben jogász volt, még bírósági feljelentéssel is fenyegetőzött. Talán ezért is emelték egy szintre a jövedelmeket szakmákon belül.

A megkülönböztetés azonban tovább tartott más téren. Mindazok, akik a megalakulás évében kerültek az Újvidéki Televízióba és nem volt lakásuk, kaptak. Ez csak ránk a régebbi tévésekre nem vonatkozott. Vékás Latinović Éva, aki akkoriban kiváló vágó volt és már 68 óta velünk dolgozott, megelégtelte a dolgokat és ő is lakást követelt. Felmondással fenyegetőzött.

Akkoriban Wágner László volt a produkciós főnök és mivel nem szerette volna, hogy az ügy nagy port keverjen, a vágói szakmát kinevezte kiválóan fontos munkának, amihez káderlakás is jár. Úgy képzelte, hogy törvényileg is védett legyen, miután odaítéli a két és fél szobás lakást Évának, törli a kinevezést. Ezt azért volt fontos így intézni, mert a törvények szerint

nem az ember volt a káder, hanem a szakma. A terve szerint tett, gondolván, hogy egy lakás ide vagy oda, nem jelent nagy gondot a tévének. Éva viszont kollegiálisan elmondta a két másik vágónak is Verának és Katinak, hogy a következő héten a vágói szakmát kiválóan fontos kategóriába sorolják. Miután Wágner kinevezte a vágói munkát kiválóan fontosnak, Éva mellett jelentkezett Vera és Kati is. Így Wágner tatának egy lakás helyett, hármat kellett kiosztania.

Ezt az egészet én később Évától tudtam meg. Ő mesélte el nekem munka közben. Gondoltam, utánanézek mi a helyzet az operatőrökkel. Kisült, hogy Dobri Janevszki kolléga szintén így jutott lakáshoz. Az operatőri szakma is egy hétig kiválóan fontos munka volt. Sajnos, ő nekem ezt nem mondta el és így én lemaradtam a káderlakásról.

Dunderski kastély

Hétvégeken, amikor Winussal hazajártam Zomborba, rendszerint a szüleimet faggattam múltjukról. Apám 1901-ben Született Óbecsén. Sok mindenén átélt. Hat évet idegenlégiósként szolgált Afrikában. Amikor onnan hazatért, a két világháború között szülővárosában, Óbecsén élt szüleivel, később pedig anyámmal. Mivel az elkövetkező héten Vicsekkal a Dunderski kastélyban kellett forgatnunk, megkérdeztem: tud-e róla valamit. Hogyne tudott volna, hiszen a kastély pár kilométere van északra Becsétől. Sokszor járt ott a szüleivel vagy társasággal lóversenyeket nézni. Apám nővérének férje pedig, aki különben asztalos volt, a kastély mögötti kápolna bejáratára készített faragott tölgyfaajtót. Elmondtam neki, hogy valószínűleg az elkövetkező hétben alkalmam lesz megtekinteni Karszky sógor művét.

– Nézd meg jól, mert sok pénzt kapott érte, amiből később temetkezési vállalatot nyitott – mondta.

Elárulta azt is, hogy a kastély körül valamikor sok istálló volt, tele lovakkal, közvetlen közelében pedig úszómedence is épült.

Fiatal vajdasági énekesekkel szerettünk volna zenei mellékleteket készíteni a kastély körül. Szép, hangulatos környezetre számítottunk., annak ellenére, hogy soha nem jártunk ott. Sőt, ami különben egyáltalán nem volt szokásunk, a felvételezés előtt terepszemlét sem tartottunk. Azt azonban sejtettük, hogy a kastély nincs jó állapotban. Megérkezésünkkor szomorú kép tárult elénk: a kastély homlokzatáról hullott a vakolat, az ablakok betörve, a bejáratú ajtó leszakadva, félrelökve. Mindenfelé tyúkok, disznók és juhok legeltek. Az istállókat lakásokká alakították. Negyvenötös telepések, „kolonisták” laktak bennük. Az egész birtok, az épületekkel együtt, a becsei szövetkezethez tartozott. Ez akkoriban azt jelentette, hogy a vagyon mindenkié, azaz senkié sem. Mindenütt csak a pusztítás nyoma látszott. Vicsekkal körbejártuk a gazdaságot. Engem főleg a kápolna bejáratú ajtaja, a Karszky-féle ajtó érdekelt. Ott volt, de csak a fele. A másik felét már valószínűleg feltüzelték. Mivel a kápolna nyitott volt, a háziállatok behordták a sarat, és a csirkék is benn aludtak. Közvetlenül a kápolna háta mögött, deszkából, kátrányos hordóbádogból összetákolt disznóólakban, fekete, nagyszőrű, aprótermű sáros disznók rőfögtek. UNRA bádogdobozokból habzsolták a moslékot. A medencében már nem volt víz. Fű borította az alját. Birkák legeltek benne. A lakók számára ez praktikus volt: a meredek medence oldalán az állatok nem tudtak kijönni, így nem kellett vigyázni rájuk.

Nehéz feladat előtt álltunk. A felvételezéshez olyan háttérrel kellett választanunk, amelyben ez a nyomor nem látszott. A kastélyt főleg távolról, a fák között mutattuk be. Készítettünk egy olyan felvételt is, amelyben a kamera a medence fenekén állt, az énekes pedig felette, a medence szélén sétált. Így csak a kastély tornya látszott. Sokat küszködtünk mire elkészítettük

a felvételeket. Nem voltunk elégedettek, de nem is lehettünk, ebben a piszkos, szegényes, elhanyagolt környezetben.

Forgatás közben, egész idő alatt azon járt az eszem: ha már az állam elkobozta ezt a kastélyt, miért nem telepített oda olyan családokat, amelyek megbecsülnék és vigyáznának is arra, amit ingyen kaptak.

Mindez 1972-ben történt. Amikor következő alkalommal Zomborban azon izgultam, hogy apám meg ne kérdezze milyen volt a Dunderski kastély, s megvan-e még a Karszky-féle bejáratú ajtó.

Megszületett Attila

Kora reggel lehetett. Talán már elmúlt három, amikor Winus felébresztett.

– Valami baj van? Rosszul vagy? – kérdeztem aggódva.

– Nem, csak itt az ideje. Indulnunk kell a szülészetre – válaszolta nyugodtan.

Rögtön kiugrottam az ágyból, s azonnal öltözni kezdtem. Még a pizsamámat is elfelejtettem levetni, arra húztam a nadrágot. Winus rám szólt:

– Nem kell annyira sietni. Csak öltözz fel rendesen. Annyi időnk még van – nyugtatott. Valamennyire ez sikerült is neki, de azért igyekeztem minél előbb elkészülni. Míg Winus öltözött, én az udvarban beindítottam a fityót.

– Uram Isten! – dermedtem meg –, hiszen nincs benne annyi üzemanyag, hogy Temerinből beérjünk Újvidékre. Előző este az ismerősöknél vacsoráztunk. Már akkor láttam, hogy a jelzőlámpa villogni kezdett. Nem aggódtam, mert volt benzinkút Temerinben, s gondoltam, majd megtöltöm a tartályt másnap.

A benzinkút hatkor, három óra múlva nyit – villant át az agyamon. Hűvös szeptemberi reggel volt, de én azonnal izzadni kezdtem. Visszamentem a hálósobába, és megkérdeztem Winust: mennyit várhatunk még... Láta az arcomon, hogy valami baj van. Elmondtam neki, hogy nincs annyi benzin a kocsiban, hogy beérjünk Újvidékre. Tehetetlenül, idegesen, izzadva ott ültem a szobában, és azon töprengtem – hogy lehettem ilyen meggondolatlan. Nagyon jól tudtam, hogy Winusnak már nem sok van hátra a szülésig. A kis bőröndjét is elkészítette... Ő készült, de én nem... Hiába, nem volt tapasztalatom. Zita születésénél sem voltam otthon. Az egyik szomszéd vitte be a kórházba.

– Nem marad más hátra, a legrosszabb esetben most is így lesz – gondoltam magamban. Lassan telt az idő. Winus még nem sürgetett. Mindenesetre, az apósomat elküldtem egy kannával a benzinkútra. Szerencsére elég közel volt hozzánk. Megkértem, hogy amint kinyitják a kutat, vegyen üzemanyagot, és hozza el. Már arra is gondoltam, hogy elindulunk, s majd útközben leállítok, megkérek valakit: vigyen tovább bennünket. Számtalan variáció jutott az eszembe. Winus csak nyugtatott, és mosolyogva biztatott:

– Ne izgulj. Még van idő. Még nem késő... – mondogatta.

A nagy izgalomban valahogy eltelt az idő. Szerencsére a benzinkutas fél órával előbb nyitotta ki a kutat, és apósom megérkezett az üzemanyaggal. Végre bevihettem Winust Újvidékre, a szülészetre.

Attila csak este született meg császárvágással. Nagyon örültem neki. Amikor tíz nap után Winus és Attila hazaindultak, már nem kellett mást megkérni, hogy hozza haza őket. A fityó minden nap készen állt a taxizásra.

Önbírálat

Ezerkilencszázhetvenkettő ősszén, amikor az Újvidéki Televízió dolgozói lettünk, megalakult a pártszervezet is. Úgy emlékszem, Begovics Imre, a Barázda szerkesztője lett a párttitkár. A szervezet főleg a magyar szerkesztőség tagjait tömörítette. Az alakuló televízióból, Budakovon kívül, csak néhányan lettek tagjai. A szervezet munkájáról szólva, két kérdést szeretnék taglalni: az egyik, milyen hatással volt a tartományi pártszervezet a televízióra, a másik, milyen mértékben avatkozott be a szerkesztéspolitikába.

Hetvenkettő decemberében Imre összehívta a pártértekezletet. A fő napirendi pont a műsorpolitika elemzése volt. Minden párttag megjelent. Körülbelül negyvenen, ötvenen lehettünk. Nekünk operatőröknek, világosítókknak, gyártásvezetőknek és a többi technikai munkatársnak semmi beleszólásunk nem volt a műsorpolitikába. Ezért vártuk, hogy a rendezők, szerkesztők beszéljenek. Az értekezlet nyitott volt azok számára is, akik nem voltak párttagok. Több újságíró is felszólalt. Főleg a műsorok készítésénél adódó nehézségeket ecsetelték. Kevés volt a kamera, a terepjáró kocs, hiányzott egy telexgép is... Egyes szerkesztők kevesellték a műsoridőt. Sokkal több volt a téma, mint a műsor. Ez főleg a kulturális műsorokra vonatkozott.

Budakov eleinte csak nyugodtan figyelt, és néha valamit jegyzetelt. Ahogy múlt az idő, egyre idegesebb lett. Keresztbe tett lábát ingerülten rázta. Látszott rajta, hogy valami nem tetszik neki. Senki sem beszélt arról, amiről szerinte kellett volna, de nem kért szót. Várta a megbeszélés végét, és reménykedett. Számomra furcsa volt a helyzet, mert szerintem épp arról volt szó, ami a dolgozókat leginkább foglalkoztatta. Amikor valaki megemlítette, hogy ugyanazon a munkakörön belül fizeteskülönbségek vannak, Budakov dühös lett, provokációnak vélte a megjegyzést, de még akkor sem szólalt fel. Fejős észrevette, hogy Budakov ideges. Szót kért. Hosszú, megfontolt beszédében önbírálatot gyakorolt. Arról beszélt, hogy túl sok magyar ajkú műsorralanyunk volt, és csak a vajdasági magyarok ügyeiről szoltunk műsorainkban. Több anyaországi művészt mutattunk be, mint amennyit kellett volna. Nem sokat foglalkoztunk a többi, Vajdaságban élő nemzetekkel és nemzetiségekkel...

Megdöbbenve hallgattam Fejős felszólalását. „Hát ez nem a magyar műsorok szerkesztősége?” – gondoltam magamban. „Kiket kellene ugyan megszólaltatnunk, ha nem a magyarokat?”

Hiszen a szerbeknek annyi adásuk van, amennyit csak akarnak. Négy éve nézik a műsorainkat, s csak dicsérő, pozitív visszajelzéseket kaptunk, most meg kiderül, hogy semmit sem volt jó. Hát ez nevetséges!

Körülnéztem a teremben. Kollégáim lehajtott fejjel hallgatták a monológot, csak Budakov lett nyugodtabb, és igenlően bólogatott. A főszerkesztőnk után, Begovics kért szót. Ő is bírálta saját műsorait, munkáját és hozzáállását. Már szót akartam kérni, hogy megkérdezzem,

micsoda színházat, előadást játszunk mi itt, amikor Kaupert Irén, aki szintén mellettem ült, csak a másik oldalon, megrántotta a karomat, és erélyesen rám szólt:

– Ne szólj bele! Hallgass, ennek így kell lennie – mondta. – Majd később elmagyarázom.

Begovics után a szerkesztőség tagjai közül nem szólalt föl senki. Egy darabig csend volt. Budakov mintha várta volna, hogy valaki szót kér, de mivel ez nem történt meg, beszélni kezdett. Bírálta a műsorainkat. Nagyjából ugyanazt mondta, mint előbb Fejős, de nekem az ő szájából az egész rágalomnak tűnt. Az adások elemzése után megdicsérte Fejőst és Begovicsot, mondván, hogy miután belátták tévedéseiket, s önkritikát gyakoroltak, továbbra is lehet rájuk számítani, mint párttagokra és szerkesztőkre. Ezek után nem volt szükségem magyarázatra. Tisztán láttam, hogy az egész pártértekezlet egy nagy színház. Sajnos a későbbiekben folyamán még sokszor láttunk ilyen és ehhez hasonló „előadást”.

Megalakult az első munkástanács

Röviddel a pártértekezlet után, a televízióban megalakult az első munkástanács is. Ha jól emlékszem, kilencen voltunk. Hatáskörünkben elsősorban beruházásokkal és a külföldi utazások kérdéseivel foglalkoztunk. Nem telt el egy hét sem, hogy valaki a vezetőségéből ne utazott volna külföldre. A mérnökök főleg Angliába utazgattak, az elektronikai berendezéseket gyártó Marconi cégbe.

De talán egy pár szót az előzményekről is:

Akkoriban döntötte el a JRT, hogy bevezetik a második programot, mégpedig színes technikában. Úgy gondolták, hogy ha az összes stúdió közösen lép fel, és egy gyártónál rendelik meg a berendezéseket, alacsonyabb áron szerzik be. Ez azonban nem úgy végződött. A régi stúdiók úgy döntöttek, hogy maradnak azoknál a cégeknél akiktől már van berendezésük. Így a belgrádiak az amerikai RCA-t, a zágrábiak az angol Marconit, a ljubljanaiak a holland Philipset, a szarajevóiak pedig a német Fernseh-t választották. Már akkor látszott, hogy a különböző nemzetek nem tudnak és nem is akarnak megegyezni. Ebben volt is némi logika, megvoltak a kapcsolatok, ismeretségek, bejáródott kommunikáció. A cégek tudván ezt felverték az árakat. Ennek dacára a nagy TV-k így döntöttek. Hogy ki mennyit kapott a főnökök közül az örök titok marad.

Az Újvidéki televízióban, a Marconit választotta. A Marconi sokáig csak katonai berendezéseket gyártott, akkor készült nagyobb áttörésre a civil piacon és messzemenően a legolcsóbb volt. A munkatársai, mérnökei a tárgyalásokon nagyon készségesek voltak, minden helyi jellegű problémát meg akartak oldani, amiről a többi cég nem akart tárgyalni. Nem utolsósorban a mi mérnökeink csak az angolt beszélték jól. Meg kell mondani, hogy a Marconi cég igen gáláns volt, többnyire vállalta az ott-tartózkodás költségeit a saját vendégházában. Ha jól emlékszem, közvetítő kocsit is először akkor gyártottak, amikor mi végre rendeltünk tőlük. Hogy más vállalatok mennyivel lehettek jobbak, azt nem tudom, de azt igen, hogy nagyobb hírnévvel rendelkeztek. Abban az időben a Thomson cég gyártotta az USA televízió-hálózat részére a berendezéseket.

Az Angliába való utazások rendszerint a következő indoklással történtek: „El kell látogatnunk a Marconi céghez, a szerződés egyes pontjainak letisztázása miatt, így előkészítve az esetleges aláírást.” Ilyen és hasonló indoklást évente legalább ötször-hatszor olvastunk, mire befejeződtek a tárgyalások.

A nagy „művészek”

Úgy tűnt, hogy még mindig nem bíznak bennünk. A szarajevói stúdióban volt a sor, hogy a JRT (Jugoszláv Rádió és Televízió) részére elkészítse a szilveszteri műsort. Ilyenkor az volt a szokás, hogy minden tévéstúdió küldött egy érdekes melléklet a közös műsorba. Az Újvidéki Televíziót is felkérték egy rövid összeállítás elkészítésére. Budakovék Janika Balázs tamburazenekarát választották. Ez a döntés talán nem is volt olyan rossz, mint az, hogy a műsor elkészítését nem a magyar szerkesztőségre bízták, annak ellenére, hogy akkor már négy éve létezett, és nap-nap után készítettük az adásokat. Belgrádi rendezővel és Dobri Janevski macedón operatőrrel forgatták le a zenei mellékleteket. Minket meg sem kérdeztek, hogy egyáltalán lenne-e kedvünk részt venni a műsor elkészítésében. Így éreztették velünk, hogy mi csak egy kis nemzetiségi szerkesztőség vagyunk.

Hetvenhárom januárjától minden megváltozott. Fejős István főszerkesztőt leváltották, aki addig a „magyaroknak a magyarokról” műsorpolitikát tartotta helyesnek. Az új főszerkesztő, Szerencsés József, a „jugoszlávokat a magyaroknak” műsorpolitikát tűzte ki célul. Sok új munkatársat is hozott magával, főleg a Magyar Szóból. A szerkesztőség munkája visszaesett. Az újonnan jött újságírókat meg kellett tanítanunk arra, hogy ne újságcikkeket írjanak, hanem tévés riportokat készítsenek. Főleg az idősebb újságírókkal volt baj: nehezen szokták meg az új média követelményeit. Az egyetemi végzettség többé nem volt fontos. Aki Szerencsés Jóskának megfelelt, az újságíró lett. Megsokszorozódtak a fordítások is, mert sok szerb riportlant szerepeltettek a magyar műsorokban. Egyes, éveken keresztül megszokott műsorok arculata is megváltozott. A Barázda megszűnt, mint önálló műsor, s a vasárnap délelőtti Magazin része lett.

Lassan majdnem százan lettünk a tévében. Ennyi embert már nem bírt el az a pár iroda a Népegyetem tizenegyedik emeletén. Átköltöztünk a Munkás utcába, a bírósággal szembeni, régi, rozoga épületbe. A földszinten, a jobb oldali folyosó irodáiban az újságírók, a bal oldaliban pedig a produkció emberei dolgoztak. Azok a baráti beszélgetések, amelyeket a Népegyetemen rendszeresen folytattunk, teljesen megszűntek. A riport előtti eszmecserék is elmaradtak. Csak a munkarendelvényből tudtuk meg, kivel és hová fogunk terepre menni. A produkcióba is sok új munkatárs érkezett. Azok, akik eddig a Neoplanta filmvállalatban dolgoztak és lebecsültek bennünket, tévéseket, beléptek hozzánk. Délelőttökön keresztül, hallgathattuk öndicséretüket a nagy művészi teljesítményükről, arról a pár dokumentum-filmről, amelyet évente készítettek. Ebben Petar Latinović vezetett aki szintén a Neoplantából jött. Volt olyan „művész” is, aki egy év alatt egy, tízperces dokumentumfilmet készített, és arról mesélt órákig. Mi hetente készítettünk két-három dokumentumfilmet, de ez számukra nem jelentett semmi különöset, csak az, amit ők készítettek a Neoplantában – az volt az igazi filmművészet. Ezek közül a „nagy művészek” közül senki sem rendelkezett egyetemi vagy akadémiai végzettséggel. Az ösztöndíjas, egyetemet végzett munkatársak csak később, 1975 után érkeztek. Addig mindenki, aki „művészeknek” tartotta magát, helyet kapott a szerb műsorok készítésében.

Duškó Popovot bízták meg a szerb szerkesztőség megalakításával. A Dnevnik lapkiadó vállalatból igazolt át a tévéhez. Az volt a feladata, hogy előre gyártott műsorokat készítsen. Neki kellett küszködni a terepen a „művészekkel”, akik a klasszikus filmgyártást szerették volna utánózni a televízióban. A tévében nem lehet hetekig gondolkodni, ismételtetni, próbálni felvételezés közben. A tévés munka taposómalom. A műsorok hetente, naponta jelentkeznek. A riportot idejében kell elkészíteni. Nem lehet várni, ha például felhős az égbolt, hogy holnapra halasszuk a felvételt. Duško, mint újságíró, nem sokat értett a felvételezéshez, de becsületes ember volt. Én nagyon ritkán kaptam a szerb műsorokban

feladatot, de az egyik „művész” kolléga gúnyolódva mesélte, hogyan ugratták egy ilyen forgatáson.

Az egyik szerémségi faluban történt. Hirtelen sűrű felhő takarta el a napot, ezért abbahagyták a felvételezést. Várták, hogy a felhő elvonuljon. Duško látta, hogy a csoport nem dolgozik, ezért idegesen hozzájuk lépett, és megkérdezte az operatőrt:

– Mire vártok, miért nem dolgoztok, hisz mindjárt végzünk?

– Nem tudunk tovább dolgozni, mert leesett a rekesz (blenda) – válaszolta nyugodtan az operatőr. (Leesett a blenda – filmes zsargonban ez azt jelenti, hogy nincs elegendő fény a felvételezéshez.)

– Hová esett? Ide a fűbe, a kamera elé? Hát keressük meg. Majd én is segítek – mondta Duško. Szegény nem tudta, hogy a blendát nem a földön kell keresni.

Szarajevói merénylet

Megérkezett Prágából az első ösztöndíjas egyetemista – Peđa Babović. Negyedéves hallgató volt a rendezői szakon. Akkoriban a filmesek között a Prágai Művészeti Akadémiának nagyon jó híre volt, ezért Peđát, ismeretlenül is, komoly szakmabelinek tartottuk. Boross bácsi, szokás szerint, gondjaimra bízta:

– Ti, egyetemisták majd megértitek egymást – mondta.

– De hát mit csináljak vele, Boross bácsi? – töprengtem a feladaton.

– Beszéljétek meg a dolgokat. Van itt egy szinopsziszvázlat a szarajevói merényletről. A diplomamunkáját szeretné elkészíteni erre a témára, de előre figyelmeztetlek benneteket, hogy holmiféle Ben Hurról ne is álmodozzatok. Arra nincs pénzünk – emlékeztetett. („Ben Hurnak” neveztük a drága, gazdag díszleteket, sok statisztát és felszerelést igénylő projektumokat.)

Amikor először találkoztunk, Peđa kellemes benyomást tett rám. Fekete dús haja, közép-hosszú szakálla és sötét arcbőre, montenegrói nemzetiségére vallott. Erős kézszorításából elszántság és a nyíltság sugárzott. Igazi profi filmrendező benyomását keltette. Kicsit tartottam is attól, hogy ki tudom-e elégtíteni operatőri munkámmal rendezői igényeit.

Beszélgetésünk során, úgy döntöttünk, hogy másnap Szarajevóba utazunk terepszemlére. Mehetünk volna repülővel vagy vonaton, de Peđa az autó mellett döntött, azzal az indokolással, hogy utazás közben részletesen elmondhatja elképzeléseit a dokumentumfilmről. Elfogadtam az ajánlatot, gondolván, így legalább jobban megismerkedünk.

Másnap Peđa autójával indultunk útnak, egy régi sárga táblás francia Renault-val. A hosszú úton szóba került a munka. Peđa a vasszegyelem és a rendezői autoritás mellett érvelt. Megbotránkozva mesélte, hogy mi történt az egyetemen, egy forgatás közben. Verset kellett elmondatnia az egyik színésszel. A díszlettervezővel megbeszélte a háttért, és amikor elkészült, a tervező megkérte, tekintse meg, és mondjon véleményt. Amikor bement az egyetem kis stúdiójába, ahol felállították, az egyik színész dicsérni kezdte a díszletet. Peđa, ezen, fölháborodott és kiment a stúdióból.

– Mit gondolsz Árpád, milyen dolog az, hogy valaki egyáltalán megszólal, és véleményt mond a díszletről, vagy egyáltalán akármiről, még mielőtt én megmondanám, hogy jó-e vagy rossz? Ez neveletlenség. Ez a rendezői tekintély teljes semmibe vételét jelenti. Lehetséges, hogy a színészekkel nem tanítják meg: ki is az a rendező, hogy ő a megmondhatója mindennek – kérdezte felháborodottan.

Erre nem tudtam mit válaszolni, mert részben igaza volt, csak akkor jöttem rá, hogy valami baj van a felfogásában, amikor közölte: ő bizony rendezői szék nélkül nem készít egy műsort sem. Ha a rendezői szék háttámláján nem tüntetik fel a nevét, és ha azt egy asszisztens nem viszi mindig utána, nem fog dolgozni. De, ha véletlenül abba a székbe valaki beleülni merészel...

Kiderült, hogy én nem vagyok jó emberismerő, a Boross pedig igen, hisz mindjárt látta: Peda olyan rendező, aki magát William Wylerhez hasonlítja. Ezért emlegette nekünk a Ben Hurt. Így, az utunk végéig, a rendezői szék szerepéről társalogtunk, és nem a dokumentumfilmről.

Késő este volt, mire Szarajevóba értünk. Én nem ismertem a várost. Akkor jártam ott először. A Bristol szállodában vettünk ki szobát. Szép, új szálloda volt. Mivel megéheztünk és megszomjajztunk, egy olcsóbb étterem után néztünk. Kisétáltunk a Miljacka folyó partjára, és onnan indultunk el a híres, vendégszerető Baš-Čaršija felé. Útközben egy pizzériára bukkantunk, amelynek a tulajdonosa valami Miljanić nevezetű montenegrói volt.

Amint leültünk az egyik üres asztalhoz, máris ott termelt a tulajdonos, és bemutatkozott. Az ismerkedés folyamán, rögtön ott, a vendéglőben felkutatták azt is, hogy ki hová vagyis melyik törzs melyik ágához tartozik. Amikor – „elhelyezték” magukat a törzslánc szövevényes ágain, a közös ismerősöket kezdték taglalni. Ez nekem hosszú és érthetetlen beszélgetésnek tűnt. Úgy döntöttem, otthagynom őket, hadd boncolgassák hovatartozásukat. Továbbmentem a Miljacka partján, egész a Baš-Čaršijaig. Szarajevónak ez a része tele volt kisvendéglővel. Késő este lévén, kevesen sétáltak a szűk, hangulatos utcákon. Több csevapsütő, lepénysütő és kávézó volt a környéken. Bementem az egyik tenyérnyi pljeszkavicasütőbe, užicei kajmakkal megkent lepényt és pljeszkavicát rendeltem. Nem kellett sokat várnom, hisz folyamatosan sütöttek. Egy darabig azon töprengtem, hogy visszamenjek-e a pizzériába, Pedához, vagy a szállodába. Az utóbbi mellett döntöttem. Visszafelé nem a Miljacka partján, hanem a főutcán mentem. Tele volt üzletekkel és kivilágított kirakatokkal. Mivel nem siettem, egy-egy érdekesebb kirakathoz megálltam, nézelődtem. Egy cipőüzlet kirakata előtt tovább időztem. Az árak érdekelték. Valamivel magasabbak voltak, mint Újvidéken. Miközben azt fontolgattam, hogy városokként miért különböznek így az árak, valaki megszólalt mellettem:

– Én is épp az árakat nézem. Nagyon magasak. Ezeket a cipőket nem lehet megvenni – sopánkodott egy középkorú, szerényen öltözött ember.

– Igen, épp én is azon vagyok megrökönyödve – válaszoltam az ismeretlen, ősz hajú embernek.

– Te nem vagy idevalósi – fedezte fel rögtön az ismeretlen.

– Igaz, de miből állapítottad meg ilyen gyorsan? – tegezni kezdtem én is, mivel a bosnyákoknál az egy bizonyos bensőséget jelez.

– Érezni lehet a beszédedből. Várj, ne mond meg, mindjárt kitalálom, honnan való vagy – nézett rám fürkésző szemekkel.

Vártam.

– Láló, de olyan furcsa kiejtéssel – kiáltott fel diadalmasan.

– Igaz, vajdasági vagyok, csak nem láló, hanem magyar – javítottam ki.

– Magyar, nem magyar, ti vajdaságiak mind egyformán jó emberek vagytok – nyugodott bele.

Ez a közvetlenség nagyon megtetszett.

Reggelizés közben, Peďát arra igyekeztem rávenni, mesélje el a dokumentumfilmmel kapcsolatos ötletét. Semmi konkrétumot nem mondott, inkább a nagy történelmi eseményről beszélt. Ideges lettem, mert láttam, hogy baj lesz a dologból, nincs elképzelése.

– Ugyan ne izgulj. Mindent megtudunk A Múzeumban. Inkább azt sajnáld, hogy nem maradtál tegnap velem a pizzériában. Kiderült, hogy a tulaj, a törzsi alapján, valami távoli rokonom. Jót ettünk, ittunk, és éjfél utánig beszélgettünk. Amikor elváltunk, nem fizettetett meg semmit – mesélte nevetve. Kezdtem megelégedni a dolgokat, de azért még bíztam abban, hogy utunk sikeres lesz.

A Múzeumban, másnap, egy fiatal hölgy fogadott bennünket. Peďa elmondta neki, hogy az Újvidéki Televízió rendezője, és a szarajevói merénylet dokumentumai után kutat. Vendéglátónk felsorolt minden, ami a témával kapcsolatban rendelkezésre állt. Ez viszont igen kevés volt egy dokumentumfilmhez. Nem akartam szólni, nehogy én is abba hibába essek, mint Prágában az a bizonyos színész. Hallgattam, és vártam, mit szól a rendező.

– Ezen az anyagon kívül, van-e még valami, amit – mondjuk – helyszűke vagy más okból, nem tudtak kiállítani, például valami filmanyag? – kérdezte Peďa.

– Filmünk sajnos, nincs. Van még egy pár fotónk, amelyek nem fértek fel a falra, ha érdeklí, idehozhatom – ajánlotta az intézmény munkatársa. Miután kiment, Peďa csípősen hozzám szólt:

– Jó csaj, mi?

Bólintottam. Amikor visszajött, s elénk tette a fotókat, lehajolt az alacsony asztalra, kivágott nyári ruhájának felső részén be lehetett látni... Lehet, hogy ez szándékos mozdulat volt, de az is lehet, hogy megfedkezett magáról. Még egyszer átnéztük a fotókat, és az egész kiállítást. Peďa még mindig nem szólt semmit a dokumentumfilmről, de látszott rajta, hogy bajban van. Rám kérdezett:

– Te mit szólsz?

– Semmit... Ez itt nulla. Ebből legfeljebb egy háromperces filmet lehet készíteni – válaszoltam.

Már láttam, hogy a dokumentumfilmből nem lesz semmi. Engem ez nem nagyon izgatott: nem nekem kell majd magyarázkodni a Boross bácsinak.

Mielőtt haza indultunk, szerettem volna még egyszer végigsétálni a Bas-Čaršijan nappal. Az ötletet elfogadta mert már ő is megéhezett.

A Bas-Csarsija tele volt járókelőkkel. A kis üzletek előtt az árusok hangosan kínálták portékájukat. Leültünk egy ízlésesen berendezett, orientális jellegű vendéglő kerthelyiségébe. Én fél kiló báránypecsenyét rendeltem. Mondhatom, nagyon ízlett. Jót lakmároztam belőle. Annyira jól esett, hogy miután megettem, azon gondolkodtam rendeljek-e még egy fél kilót. A végén mégis úgy döntöttem, hogy nem hozatok többet. Egy kiló sült hús mégiscsak sok lett volna....

A végén a nagy projektumból nem lett semmi. Peďa nyugodt lelkiismerettel visszatért Prágába.

Alapkőletétel

Júniusi forró nyári nap volt, pontosabban június 22-e. Sokan megjelentünk az építkezési helyen, a Mišelukon. Elsősorban televíziósok voltak jelen, hiszen a TV új épületéről volt szó.

Öten voltunk operatőrök, akiket a nagy esemény megörökítésével bíztak meg. Az alapkőletétnél jelen volt az akkori Vajdasági Végrehajtó Tanács elnöke is. Többen is beszédet mondtak. Mi öten úgy helyezkedtünk, hogy minél jobb felvételt készíthessünk az eseményről. Míg tartott a szónoklat semmi baj nem volt, csak amikor elkezdődött az alapkőletétel...

Hogy ki tervezte a ceremóniát, nem tudom, de egyértelmű, hogy nem értett hozzá. Úgy képzeltek el, hogy a leendő tévétorony helyén, egy mély, keskeny, előre kiásott gödör alá helyezik az alapító okiratot tartalmazó dísztokot oly módon, hogy egy betonkeverő teherjárműből öntik majd ki a híg betont a gödörbe, és abba teszik bele az okmányt. A kamerákat úgy irányítottuk, hogy a képen benne legyen a gödör is, meg az is, aki a tokot a gödörbe helyezi. Amikor a híg beton folyni kezdett a járműből, a politikus, minden előzetes jelzés nélkül, az alumínium tokot behajította az ömlő betonba. Egyikünknek sem sikerült felvenni a jelenetet. Olyan hirtelen történt minden és olyan ügyetlenül, hogy hiába működtek a kamerák, azt a pillanatot, amikor az ömlő beton elnyeli az alapító okiratot, senkinek sem sikerült rögzíteni.

Ennek az esetnek van még egy szégyenletes momentuma. Később rájöttek, hogy azt a bizonyos betontömböt rossz helyre öntötték ki. Oda sem oszlop sem épület nem került. A későbbi építkezés során kiásták és évekig ott hevert a TV udvarában, míg valaki el nem távolította.

*

Abban az időben a politikusok körében annyira elterjedt az alapkőletéleti „mánia”, hogy egymás értékét a szerint mérték, ki hány alapkőletéletnél volt jelen. Akit nem kértek fel legalább egy-két alapkőletételre, az nem is volt „fontos” politikus. Teljesen lényegtelen volt, hogy ez hol és mikor történik, de az épület sem volt fontos, csak az, hogy őt kérjék meg az alapkőletételre.

Így történt ez a limáni Jovan Popović Általános Iskola esetében is. Szerencsés odarendelte a forgatócsoportot az ünnepségére. Míg várakoztunk, egy építómunkás érdeklődéssel figyelte a tévéseket, de főleg a kamerát. Eleinte az érdekelte, melyik televíziótól jöttünk, milyen gyártmányú a kameránk, és persze az is, hogy mikor kerül műsorba az ünnepségről készült

riport. Miután elmondtam neki mindazt, amire kíváncsi volt, viszonzni szeretne volna bizalmamat:

– Tulajdonképpen nem is itt lesz az iskola épülete, ahol az alapkőletételt felvételezik. Itt csak egy helyiség lesz a transzformátor részére. Az iskolát az építkezési terület másik felére tervezték – magyarázta, halkán, hogy rajtam kívül senki se hallja.

– De nekünk az iskolaépület alapkővének letételét kell felvennünk. Hát az nem itt lesz? – csodálkoztam.

– Magának az iskolának az építését csak pár hónap múlva tervezzük. Itt, ahol most állunk a transzformátor épülete lesz. Ez biztos...

Mindenesetre, mi lefilmeztük az egész ceremóniát. Este a híradóban be is mutatták a felvételt. Nem tanúsítottam nagy figyelmet az építómunkás kijelentésének. El is felejtettem az egészet, csak később, amikor Zita lányom a Jovan Popović iskola első osztályába járt, jöttem rá, miközben az iskolába vittem, hogy a munkásnak mennyire igaza volt: ma is ott áll az iskolaudvar sarkában, a rácskerítés mögött, a transzformátor épülete, aminek az alapkőletételt lefilmeztük, és a híradóban is bemutattuk.

Lakások, lakások

Hogy milyen gazdag volt az Újvidéki Televízió akkoriban, az is bizonyítja, hogy harminc – harmincöt lakást osztottak ki az alkalmazottaknak. Ebből körülbelül húsz lakást a műszakban dolgozók kaptak, a másik tízre – tizenkettőre pedig szabályos pályázatot írtak ki. Be kell vallanom, hogy az igazgatók közül csak a filmprodukciónak főnöke és egy producer kapott lakást. A többi vezetői poszton levőnek nem is kellett, mert a korábbi munkahelyükön már kaptak.

A lakások legnagyobb részét a fiatal elektromérnökök és az elektrotechnikusok kapták, attól függetlenül, hogy gyakorlatilag nem is dolgoztak, mert még nem volt se stúdiónk, se szalagtárunk. Branimir Ostojić mérnök, a műszaki részleg igazgatója, ezt azzal magyarázta, hogy ez az egyetlen módja annak, hogy hozzánk csalogassuk a már kész szakembereket. Mi, többiek, megpályázhattuk a fennmaradt lakásokra.

Így sikerült nekem is, két gyerekkel a ranglista tizenkettedik helyére kerülnöm, lakást kapnom, az utolsót abban az évben. Nagyon boldogok voltunk Winussal, hogy lesz saját lakásunk, amelyet majd kényelmesen berendezünk. Megszűnt a fárasztó utazás Temerinből – a munkahelyre és vissza. A gyerekeknek is sokat jelent majd, hogy bent lakunk a városban, különösen, amikor már középiskolások lesznek. Winus még abban az időben a temerini bíróságon dolgozott, de úgy terveztük, hogy mire beköltözünk, ő is Újvidéken talál munkahelyet.

Szignálok

A programigazgató Saffer Pál, Belgrádban kiharcolta, hogy az Újvidéki Televízió szerb szerkesztősége 1974 januárjától közreműködjön a Jugoszláv Rádió és Televízió közös műsorában. Eldöntötték, hogy havonta készül egy „Signali” nevű műsor. Amikor a szerb szerkesztőség dolgozóinak tudomására hozták ezt a hírt, nagy volt az öröm és lelkesedés. Rengeteg ötletet sorakoztattak fel a kollégák. Emlékszem, napokon keresztül tervezgették a forgatásokat. Milorad Stevančev volt a szerkesztő, Petar Latinović pedig az operatőr. Az a Petar Latinović, aki a hatvanas évek végén olyan becsmérlően nyilatkozott a televízióról. Később rájött, hogy nagy jövője van ennek a médiumnak, ezért el is helyezkedett a tévében. A szerb szerkesztőségben ő volt a legtapasztaltabb. Állandóan vitatkozott a munkatársaival, főleg az újságírókkal arról, hogyan is kell jó műsort készíteni, annak ellenére, hogy még soha sem készített tévé műsort. Mivel filmes volt, állandóan a filmfelvételezési tapasztalatait próbálta rákényszeríteni a többiekre. Hetekig forgattak egy-egy riportot, sokszor két kamerával is. A forgatások után felvett anyag bevágása több napig is eltartott. Péro állandóan dokumentumfilmet szeretett volna készíteni, és szerinte – mindig az ő elképzelései voltak a legjobbak. Nagy viták és veszekedések közepette készült minden műsor. Ezek miatt a nézeteltérések és a többiek tapasztalatlansága miatt nagyon lassan készültek az adások. Ezért még több új embert vettek fel. Az újvidéki filmmunkások közül mások is megtudták, hogy milyen jók a fizetések a tévében, ezért megpályázták az új munkahelyeket. Nem volt fontos az iskolai végzettség. Elegendő volt a tagsági igazolvány, és kötelező volt egy nemzetiségi nyelv ismerete. Ez is könnyen legyőzhető akadály volt, a Radivoj Ćirpanov Népegyetem mindenkinek diplomát adott, aki már köszönni tudott magyarul.

Nekünk nem volt időnk a káderpolitikával foglalkozni. Különben is, Szerencsés Jóskának, a magyar szerkesztőség főszerkesztőjének kellett volna odafigyelni. Volt nekünk elég dolgunk a műsorok készítésével. Napról napra ment a Híradó, és a többi lassú járatú műsor is. Akkor mi már hatéves tévés tapasztalattal rendelkezünk, a szerbek pedig csak akkor kezdtek műsorokat készíteni.

Megérkezett a közvetítő kocs

Február elején megérkeztek az első közvetítő kocsik: a két angol Belford teherautóra szerelt mobil-televízió.

Az egyik kocs a kép felvételezésére és rögzítésére, a másik pedig a hang rögzítésére, és áramfejlesztésére szolgált. Külön kíséretet kaptak a vámszolgálattól, az osztrák határtól egészen Újvidékig. Miután megérkeztek, többen fölmentünk Mišelukra megcsodálni az új felszerelést. Budakov igazgató és Osztojić műszaki igazgató nagy örömmel magyarázták, hogy most már nekünk, újvidékieknek is van televíziónk. Elmondták, hogy ez a két, fehérre festet csukott teherautó, megfelel mindazoknak az elvárásoknak, amiket a mai televízióval szemben támasztanak. Nem értettem, hogy pontosan milyenek is ezek az elvárások,

amelyeknek eleget kell tenni, hisz mi már régóta televízióztunk, a két „teherautó” nélkül is. Mi, filmmel dolgoztunk és nem láttuk az elektronika jövőjét. Nem tudtunk róla sokat, és ezért nem is érdekelt bennünket, de bevallom, egy kicsit féltünk is tőle.

Még aznap kivették az autók rakteréből a hatalmas, több tíz kilós nehéz kamerákat, és felállították a kereken guruló, vastag háromlábú állványokra. A végén összekapcsolták karvastagságú kábelekkel, és bekapcsolták a szerkezetet. Beindult a gépezet, de majd negyven ember munkájára volt szükség a berendezés működtetéséhez. Zolival ezen csak mosolyogtunk. Azzal a behemót szörnnyel akarnak nekünk, filmeseknek konkurálni... Szinte nevetséges volt a dolog.

Az igazság kedvéért be kell vallani: az elektronika és az elektromos kamerák jövőjében igazán csak Osztójic mérnök hitt. Végig kitartott álláspontja mellett, hogy egyszer majd a filmkamerát felváltja az elektromos kamera. Igaza lett.

Virágéknál

Aki vissza tud emlékezni a hetvenes évek történéseire a tévében, jól tudja, hogy mindazokat, akik önbírálatot gyakoroltak, áthelyezték, de rendszerint magasabb beosztást kaptak. Így történt Fejős főszerkesztővel is, akit miután leváltottak, és Szerencsés Jóska jött a helyére, a kulturális és művészeti műsorok főszerkesztőjévé nevezték ki. Begovics Imrét, aki a Barázda szerkesztője volt, pedig a dokumentumműsorok szerkesztőjévé léptették elő. A Barázda szerkesztésével Bosznai Győzöt bízták meg.

Mivel nem volt sok munka, a „leváltott” szerkesztők szerettek belekontárkodni régi műsoraikba. Sokszor Imre is „segédkezett” Győzőnek. Hol kritizáltak, hol riportajánlatokat tettek, hol újságírótanoncokat hoztak gyakorlatra. Így került hozzánk gyakornoknak, valószínűleg Imre ajánlatára, egy Rédli Jóska nevű, harminc év körüli fiatalember is. Topolyára vittük próbafelvételre. Ott egy sikeres sertésenyésztővel, Virág Mihállyal kellett riportot készítenie. Emlékszem, sokan voltunk. Ott volt Begovics, a volt szerkesztő, Győző, az akkori szerkesztő, Bikit Grizer Magda, a műsor munkatársa, és még két-három újságírótanonc. Vicsek volt a rendező, én pedig az operatőr. Vicsek be is állította Rédli és Virág elvtársat (akkoriban még nem voltak urak) a disznóólak elé. Rédli mikrofont kapott a kezébe, és működni kezdett a kamera:

– Rédli, Virág. Topolya. Első kép, először! – ütötte be a csapót Vicsek.

Csönd.

A kamera ment, a drága filmszalag csak „folyt”. Rédli pedig – hallgatott. Mi, akik a kamera mögött álltunk, hadonásztunk, integettünk a riporternak, hogy mondja már a szöveget. Ő pedig csak megkövülten állt, mikrofonnal a kezében, és hallgatott.

– Indulj! Kezd el a riportot! – már én is rászóltam, idegesen.

– Várjatok... – hebegte a riporter.

– Stop! – kiáltotta Vicsek.

Leállt a kamera. Mindannyian, egyszerre ráripakodtunk.

– Jó, jó... értem. Semmi gond. Tudok mindent. Kezdjük újra – szabadkozott Rédli.

Visszaálltunk a kamera mögé. Indult a kamera és Karcsi beütötte a csapót:

– Rédli, Virág. Topolya. Első kép, másodszor – mondta Karcsi.

Csend.

Csak a disznók rőfögtek a hátuk mögött. Rédli hallgatott. Elegünk lett, de Virág Mihály termelőnek is. Nagyokat sóhajtozott. Mondta volna már az elképzeléseit a termelésről, de nem volt kinek. A kérdések, amelyekre válaszolhatott volna, nem hangzottak el. Imrének is kellemetlen volt, mert ő ajánlotta Rédlit újságírónak, és emiatt lelkiismeret-furdalása is lett. Odament hozzá, és nyugtatni kezdte:

– Csak szépen nyugodtan. Emlékezz vissza, hogy miről beszélgettünk a kocsiban, idejövet. Tudod te azt... – próbálkozott Imre.

Újra indult a kamera. Karcsi bekonferálta a csapatot:

– Rédli, Virág. Topolya. Első kép, harmadszor.

Csend.

Mi mindannyian várokztunk. Nem történt semmi. Végül kifakadt belőle:

– Nem tudom elkezdni... – mondta kétségbeesetten a riportertanonc.

– Hogyhogy nem tudja? – fakadt ki Virág, a disznótenyésztő. – Úgy kezdi el, hogy itt vagyunk Virág Mihály termelő udvarában. Én erre azt válaszolom, hogy igen. Maga akkor megkérdezi, mit termelek. Én akkor azt válaszolom, hogy disznókat, vagy sertéseket hizlalok, ahogy tetszik. Utána maga megkérdezi, hogy hány disznót hizlal és kifizetődik-e, erre én azt válaszolom, hogy...

És így elmagyarázta a parasztbácsika az egyetemet végzett újságírótanoncnak, hogyan kell riportot készíteni.

Amikor negyedszer elindult a kamera, Vicsek újra összeütötte a csapatot:

– Rédli, Virág. Topolya. Első kép, negyedszer – és elkezdődött a riport, körülbelül úgy, ahogy Virág Mihály, a topolyai jószágtenyésztő elképzelte...

Európa – bajnokság

Két jellegzetes dolog történt az 1974-es évben. Áprilisban a televíziónk elvállalta, hogy a JRT számára közvetíti az asztalitenisz Európa-bajnokságot. Ezt a nagy vállalkozást sikerült is véghezvinni a belgrádi kollégák segítségével. Magáról az eseményről, és az ott törtétekről, keveset tudok, mert tőlünk csak egy filmkamerás csoport volt jelen.

A másik nagy esemény számunkra az volt, hogy beköltöztünk a mišeluki új épületünkbe. Az épületet, amely különben rekordidőn belül, mindössze fél év alatt, készült el, tulajdonképpen az adminisztráció részére szánták. A televízió gyártási részlegének egy egészen más, nagyobb épületet terveztek. Mivel már nagyon szűkös volt a hely a Munkás utcában, az igazgatóság úgy döntött, inkább mi költözünk fel az új épületbe, az adminisztráció pedig megvárja, míg a többi helyiség is elkészül.

Míg a stúdiótechnika és a hozzátartozó elektronika (a műszaki részleg) egy egész épületrészt kapott, minket, filmeseket az épület pincéjébe helyeztek. Ezzel is demonstrálták: a filmnek nincs jövője a televíziózásban. Sokkal később, amikor az egyik új igazgatót, Stanišićot levezették hozzánk, csodálkozva kérdezte:

– Érdekes, hát itt is dolgoznak az emberek? Én eddig azt hittem, hogy a pincében tároljuk a szenet a fűtéshez.

Kongresszusok

A nagy pártkongresszusok előtt a szerkesztőséget rendszerint azzal bízták meg, hogy riportok formájában gazdasági és politikai felméréseket készítsen. Soós Jóska és Kartag Nándor azt a feladatot kapták, hogy készítsenek felvételeket a Macedón Köztársaságban, s kérjék ki az ottani politikusok, a kongresszus jövődöbeli küldötteinek a véleményét a politikai helyzetről. A riport nem tűnt bonyolultnak, mert ilyenkor a köztársasági és a helyi politikusok rendszerint csak a legszebbet mondták el a gazdaságról, és a párról is. Ha valaki netán másként nyilatkozott, azt könyörtelenül kivágtuk a műsorból.

Az út előkészületei folyamán merült fel először Szerencsés Jóska ötlete, miszerint egy operatőr két vagy három újságíró is ki tud szolgálni. Persze, arra nem gondolt, hogy az újságíró csak egy noteszt vitt magával, én pedig a kamerán kívül az állványt, az akkumulátorokat, a nyers filmanyagot, kábelokat... Szerencsés vezette be azt is, hogy a sofőr egyben lássa el a világosító feladatát is.

Öten indultunk útnak egy rozoga Ladával. Kartagon és Soós Jóskán kívül, még Koletár, a hangfelvevő is velünk jött. Makó Sándor volt a sofőr és a világosító is.

Az első komolyabb állomásunk Priština volt. A város felé haladva, hatalmas égő szemételepeket láttunk. Sokszor le kellett lassítanunk, mert az égő szemét sűrű füstje eltakarta előttünk az utat. Az útszélén kéregető cigánygyerekek álldogáltak Néha olyan közel jöttek a kocsizhoz, hogy a kinyújtott kezük ujjai súrolták az autó oldalát. A hosszú szemételep tetején pedig kartonokból, műanyag zsákokból és pléhlemezekből épített kunyhók sokasága feketéllett. Ott, a kunyhók mellett, a szemétdomb tetején, főztek a cigányasszonyok. Ez volt az első találkozásom a tömény szegénységgel. Szóltam Jóskának, hogy álljunk meg, és örökössük meg ezt a megdöbbentő látványt, mire ő csak nevetett:

– Te azt hiszed, hogy ezt a nyomortanyát, közösségünk legalját bemutatjuk a tévében? Mi nem azt a feladatot kaptuk, hogy pártunk kudarcát, hanem győzelmét, a jólétet mutassuk be – mondta komolyan Jóska. – Bolond vagy te Árpád, hogy is gondolhattál ilyesmit? Ha tetszik a táj, nézelődj, de ezt a borzalmat ne meséld senkinek. –

Priština központjában megálltunk egy pljeszkavicás lepényre. Az egyik szálloda környékén ácsorogtunk, s mindannyian még az előbb látottak hatása alatt voltunk, amikor Makó Sanyi fölkiáltott és a hátam mögé mutatott:

– Odanézzetek!

Megfordultunk, és volt mit látnunk: egy hatalmas, tizenévesekből álló tömeg jött felénk. Lehetek vagy pár százan. Hangosan, iskolatáskákkal a vállukon, hadonászva magyaráztak egymásnak. Először azt hittük, hogy tüntetésnek vagy felvonulásnak vagyunk a szemtanúi, de a többi járókelő nem látszott izgatottnak. Ösztönösen a legközelebbi épület falához tapadtunk. Nem tudtuk pontosan fölmérni mi is van előttünk, mit kell tennünk – szökjünk, vagy maradjunk. Borzasztó volt, és az ijedtség, a tanácstalanság kiült az arcunkra. Az egyik járókelő, aki ott lapult mellettünk, egyszer csak megszólat szerbül:

– Ne féljenek. Nincs semmi baj, csak az albán gyerekek mennek haza az iskolából. Mi már megszoktuk, ilyenkor egyszerűen félreállunk...

Még tíz percbe telt, mire „elfolyt” a tömeg. Ez alatt az idő alatt meg sem moccantunk. Nem bántott minket senki, de mégis félelmetes volt. Hirtelen elegünk lett a városból. Igyekezünk minél előbb elhagyni, tovább utazni. Annyira el voltunk azonban keveredve az előbbi eseményekkel, hogy észre sem vettük: rossz irányba indultunk. Mi eredetileg délre, Tetovo felé terveztük az utunkat, de kiderült, hogy az északkeletre vezető úton haladunk, Kosovska Mitrovica felé. Akkor jöttünk rá a tévedésünkre, amikor egy balra mutató, Kosovo Polje (Rigómező) feliratú jelzőtáblára bukkantunk.

– Úgy látszik, a véletlen is azt kívánta, hogy tekintsük meg a híres ütközet színhelyét – mondta Kartag. – Legalább sétálunk egyet a mezőn, a friss levegőn.

Sitnica és a Lab folyócska között játszódtott le a híres csata, amely fél évezredre megpecsételte a szerbek sorsát. Könnyen megtaláltuk a tizenöt méter magas, faragott kövekből épített, toronyszerű emlékművet. Ahhoz már fáradtak voltunk, hogy fölmenjünk a kilátóba, bár onnan, a magasból, biztosan szép a kilátás a tájra. Valószínűleg tanulságos is lett volna, mert a lépcsőpihenőkhöz befaragták annak a népdalnak egy versszakát, amely a rigómezei csatáról szól. Inkább leheveredtünk az építmény mellé, a fűbe.

– Erről az ütközetről jut eszembe... Tudok egy jó viccet – jelentkezett Makó Sanyi, akinek a tarsolya különben mindig is tele volt viccekkel.

– Emlékeztek az ötvenes évekre, amikor a nagy ifjúsági akciók voltak divatban, amikor a fiatalok nyáron át autótutakat építettek?... Egy ilyen ifjúsági akcióra jelentkezett Vajdaságból az akkoriban még ifjú Láló és Mújó. Hosszú, több mint harminc vagonból álló szerelvény indult Újvidékről. Amikor a vonat Eszékre érkezett, már késő este volt, és a csatlakozás miatt várniuk kellett. A Láló odaszólt Mújónak, hogy szálljanak le a vonatról, és keressenek valami üdítőt, mert már nagyon megszomjazott. Le is szálltak a többi fiatallal együtt. Mújó odaszólt a Lálónak:

– Hé...várj, Láló, hogyan fogjuk mi ebben a nagy tömegben újra megtalálni, melyik kocsiba kell visszaszállnunk?

– Egyszerű. A kocsink száma megegyezik a rigómezei csata évszámával – válaszolta Láló. – Mivel azt jól megtanultam az iskolában, sosem fogom elfelejteni.

Tovább mentek a büféig. Addig időztek ott, amíg a hangosbemondón be nem jelentették a vonatuk indulását. A sok fiatal, Mújóval és Lálóval együtt elindult a szerelvények felé, de Mújó valahogy lemaradt. Kétségbeesetten kérdezősködni kezdett:

– Mikor volt a rigómezei csata? – kérdezte a körülötte lévő fiatalokat.

– Te bolond vagy, minek neked most a rigómezei csata? – válaszolták neki. De Mújó aggódva kérdezősködött tovább:

– Emberek, mondjátok meg nekem, mikor volt a rigómezei csata...?!!

Mindannyian nevtünk.

– Na és mikor volt? Makó, te tudod? – kérdezett rá Kartag.

– Hogyne tudnám. Nem vagyok én Mújó. Különben is ez a vice rákényszerített, hogy megjegyezzem, 1389 nyarán – válaszolta Makó.

Valahol Rigómezőn van Murad szultán türbéje is. Ott, azon a helyen, ahol Obilić halálos törsvérrel megölte. Sajnos, nem mentünk tovább, inkább visszafordultunk délre, Tetovo felé.

Tetovo után, Gosztivárnál, Kartag figyelmeztetett bennünket: egyedülálló alkalmunk nyílik, hogy megtekintsük a bigorszki kolostort. Ennek hallatára mindannyian felfelé fordultunk:

– Elég volt már a turisztikából... – szólt hangosan Soós Jóska.

– Gyerekek, ne hülyéskedjétek, hisz ott van az út mellett. Csak egy pár percre kell megállnunk. Aki nem akar bejönni a kolostorba, az marad a kocsiban – csitította Kartag a társaságot. Mire elhagytuk Gosztivárt, a mavrovói tóhoz érkeztünk, az ég is megfakult, és zuhogni kezdett az eső. Kartag irányított bennünket. Kiderült, hogy a kolostor nem is az út mellett van, hanem több mint tíz kilométerrel távolabb. Morogni kezdtünk, de Kartag csak biztatott bennünket:

– Itt van, mindjárt...a következő kanyar mögött...rögtön odaérünk – mondta térképpel a kezében.

A nagy sötétségben, lassan haladtunk a kacskaringós, keskeny, víztócsákkal teli, köves úton. Egy megvesztett lámpafényt sem láttunk a környéken. Az autó lámpái egy pillanatra megvilágították a táblát, melyen a kolostor neve volt olvasható, így tudtuk meg, hogy megérkeztünk. Kartag ujjongva kiáltott fel:

– Itt vagyunk, itt vagyunk... Megérkeztünk!!! –.

– Itt vagyunk? Nem vagyunk sehol, hisz már lekerültünk a térképről is – kommentálta Soós, akinek különleges, fanyar humora volt. Mindannyian kiszálltunk a Ladából. Koromsötét volt, és ráadásul még zuhogott az eső is.

– Hol van itt a kolostor? – kérdezte Makó.

– Várjatok, majd körülnézek! – válaszolta Kartag, akit nem lehetett eltántorítani attól, hogy abbahagyja a nyomozást a bigorszki Szent János-kolostor után. Nem tehetünk mást, vártunk. Szerencsére Koletárnak volt esernyője, amely alatt elfértünk mindhárman. Összebújva, fázva figyeltük Kartag úttörő szerepvállalását. Láttuk, hogy elszánt, kemény léptekkel elindul az út irányába, és aztán eltűnik az esőben.

– Mi lelte ezt az embert, hogy így oda van ezért a kolostorért? – csóválta fejét Soós Jóska.

– Úgy látszik, olvasott valami okosat a kolostorról, és ezért mindenáron meg szeretné nézni – válaszoltam.

Mire Kartag előbukkant a sötétből, Jóska elszívott egy cigarettát.

– Megvan! Megvan! Csak nem láttuk a sötétben – kiáltozott örömeiben.

Elindultunk utána. Senki sem maradt a kocsiban. Pár száz méterre az út bal oldalán, egy meredek, keskeny mellékút vezetett fölfelé. A végén egy nagy öblös kapu állt. Ez volt a főbejárat. A kolostor épületét nem lehetett látni az eső miatt, de egy teremtet lélek sem volt a környéken.

– Halló...Van itt valaki? Halló... – próbálkozott Kartag.

– Ugyan már... gyерünk vissza... itt mindenki alszik... tudod te, hány óra van? – próbálta csillapítani Jóska.

– Nem megyek el innen addig, amíg meg nem látom a kolostor belsejét, és kész! – mondta kitartóan Kartag.

A hangos vitánk hallatára megjelent egy öregember.

– Mit akarnak maguk itt, ilyen későn? – kérdezte, amikor a közelünkbe ért.

– Tudja, mi messziről, Újvidékről jöttünk...sokáig tartott az út... nem tudtunk előbb ideérni...,de nagyon szeretnénk megtekinteni a kolostor belsejét – makogta Kartag.

– Hát jó, ha már itt vannak, de ilyen sötétben nem fognak sokat látni... – nyugodott bele az öreg.

Végre bementünk az épületbe. Az öreg, akiről később megtudtuk, hogy ő, felkapcsolta a villanyt. A templom belsejét csak egy gyenge, homályos, pókhálós, pislákoló körte világította meg, amely a magas kupolából lógott le a terem közepén. Az égő fénye mellett csak egy szürke katakombaszerű oltárféleséget láthattunk. Nem volt valami magával ragadó látvány.

– Van itt valahol csatlakozó? – kérdezte hirtelen Makó, a világosítónk.

– Az van, de több égő sajnos, nincs – válaszolta az ő.

– Várjatok...mindjárt jövök – mondta Makó, és eltűnt a kocsink irányában.

Rövidesen vissza is jött a kétezer wattos kézi világítólámpával, amit filmezésnél szoktunk használni. Bekapcsolta. A fehér, szinte napfény erejű fényben felcsillant a kolostor értéke: a csipkésre faragott, bibliai jeleneteket ábrázoló, népi motívumokkal, népviseletekkel illusztrált nagy szentképfal, Filipovszki fāfaragó testvérek páratlan munkája. Egyes részein Krisztus születését, János lefejezését és az Utolsó vacsora részleteit faragták ki. A szentképfal fölött az ég, alatta pedig a püspöki szék ugyancsak átszellemült hívői szeretettel, és naiv művészeti hozzáállással megalkotva. Az oszlopok kicsipkézett felszíne és üreges közepe különleges fény- és árnyékjátékot hozott létre az erős megvilágításban. Bámulattal gyönyörködtünk.

– Igazad volt Kartag, hogy kitartottál, álljunk meg a kolostornál. Ilyenfajta érdekességet és szépet nemigen találhatunk Vajdaságban – szőltam elismerően.

Megköszöntük az őrneket a lehetőséget, és lelkendezve elindultunk az autó felé. Kint már elállt az eső, és valamivel világosabb lett. Egyszerre csak különleges fűtyszóra lettünk figyelmesek. Körülnéztünk, és fülelni kezdtünk. A sötétségbe burkolt hegyoldal egyes részein halvány fénypontok jelentek meg. A kolostor körüli falusi házak ablakai világítottak. Onnan hallottuk a fűtyszót. Rájöttünk, hogy nem szavakkal, hanem fűtőjelekkel értekeztek egymás közt az ott lakók. Valószínűleg megijedtek az erős fénytől, amely megvilágította a kolostor ablakát. Hogy mire gyanakodhattak, az örök rejtély maradt számunkra...

Éjfélt után érkezünk Ohridba. Újvidéken a Riviera Szállót ajánlották. Nem nagyon válogattunk, pedig lehetett volna. Már annyira fáradtak voltunk, hogy az első, utunkba kerülő fekhelyre is ledőltünk volna. Makó gyorsan megtalálta a szállót. Reggel tízre beszéltük meg az indulást.

Másnap verőfényes napra ébredtünk. Úgy beszéltük meg a községi párttitkárral, hogy városháza épületében vár bennünket Amikor megérkeztünk, a szűk, egyszerű irodában csak a titkárnő volt jelen: egy kontyba kötött, fekete hajú, kékszemű, csinos, huszonöt év körüli lány.

– Maguk a tévések?! Jöjjenek, majd átmegyünk a tárgyalóterembe. Ott több hely van. Itt nálam le sem lehet ülni – szabadkozott a titkárnő, macedónul.

– Mi a magyar szerkesztőségből jöttünk, és nem nagyon értünk macedónul. Beszélgethetünk szerbül. Azt mindannyian értjük – szólta Kartag, akin látszott, hogy a felét sem értette annak, amit a lány mondott.

– „Jaj, ne haragudjanak, nem tudtam. Biljana Darkovszinak hívnak, és a párttitkár elvtárs titkárnője vagyok.”

– És hol van a titkár elvtárs? – kérdezte Jóska, aki egy kicsit megsértődött.

– A titkár elvtárs elnézésüket kéri, mindjárt jön. Egy rövid megbeszélést tart. Addig csak üljenek le. Mindjárt hozok kávét és valami üdítőt. Biztosan megszomjaztak. Most érkeztek Újvidékről? – kedveskedett Biljana.

– Nem, a Rivierában szálltunk meg, az éjjel érkeztünk – vette át a szót Kartag.

Leültünk a tágasabb teremben. A terem falait színes és fekete-fehér fotókkal díszítették, melyeken a város nevezetességei voltak láthatók. Az egyik plakát az Ohridi Nyári Játékok műsorát reklámozta. Az előadások között az Ohridi legenda című balett is szerepelt.

Kisvártatva Biljana hatalmas tálcával jelent meg, amelyen kávéscsészék és üdítő poharak voltak. Feltűzött haját kibontotta. Sűrű, feketén csillogó, hullámos haja a dereka közepéig ért. Mindannyian megcsodáltuk.

– És hol van Marko? – kérdeztem.

Biljana csodálkozva nézett rám.

– A titkár elvtársat, ha arra gondol, Dobri Filipovszkinak hívják, nem Markónak – szabadkozott a lány.

– „Én nem a párttitkár elvtársra gondoltam, hanem Markóra, a legenda szerinti szerelmére, hisz maga a Biljana, nemde?”

Biljana nagyon zavarba jött, és nem tudott megszólalni. A csoport többi tagja szintén kérdően nézett rám. Kartag igyekezett feloldani a feszült helyzetet:

– Tudja, Árpád összekötötte a nevét az Ohridi legenda című balett egyik szereplőjének a nevével. Ott is Biljanának hívják a főszereplőt, aki szerelmes egy Marko nevű legénybe. Sok bonyodalom után végre egymáséi lesznek, és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Arra a Markóra gondolt Árpád – magyarázta el Kartag.

– Ja, értem! A legenda... a plakát – könnyebbült meg a lány.

Soós épp leszidni készülődött, amikor nyílt az ajtó, és bejött a párttitkár. A társaságában még hárman voltak. Később kiderült, ők a riportalanyaink. Ott, a helyszínen, a nagy tárgyalóteremben, felvettük a küldöttek és a párttagok nyilatkozatait. Mindannyian nagyon jól tudták a szöveget, mivel a párttitkár már előzőleg „meggyúrta” őket. Kora délutánra befejeztük a munkát. Megkértük Biljanát, hogy másnap tartson velünk, és mutassa meg a város nevezetességeit. Ez fontos volt, mivel a nyilatkozatokat, szokás szerint, vágóképekkel kellett illusztrálni.

A fiatal titkárnő bemutatta nekünk Ohridot. A város üzleti negyedében, ahol a több száz éves fa, a csinar áll, rábukkantunk az ohridi gyöngyöket kínáló ékszerüzletekre. Amíg a gyönyörű, tejfehér, nem teljesen szimmetrikus, kör alakú gyöngyökről készítettem felvételt az üzletben, odaszóltam Biljanának:

– Amikor végre Biljana összekerült Markóval, örömeiben sírni kezdett és a könnyeiből... – magyaráztam, de Soós félbeszakított.

– Árpád, ne kezd megint...hagyd abba... – szólt erélyesen.

Biljana csak mosolygott. Látszott rajta, tetszett neki, hogy legendás hírű a neve. Két nap múlva elindultunk Szkopjéba. Kartagnak, szokás szerint, megint ötlete támadt, még hozzá az, hogy Bitolán keresztül menjünk a fővárosba. Tavaszias, meleg, napos délelőtt volt, amikor elindultunk. Ohridtől pár kilométerre, a serpentine út erősen emelkedni kezdett. A Lada jól bírta az iramot. Útközben mindössze egy szembejövő autóval találkoztunk. Talán harminc kilométert tettünk meg, amikor az egyik kanyar után valami fehérlett előttünk a hegyoldalon és az úton.

– Hó!!! – kiáltott fel Makó.

– Igen....úgy látszik, de nem lehet sok belőle, hiszen május van, és olyan melegen süt a nap – okoskodott Soós.

Amikor odaértünk, láttuk, hogy tényleg nincs sok belőle, mindössze ötven-hatvan méter hosszan volt behavazva az út. Sajnos, olyan keményen odafigyott, hogy nem lehetett áttörni rajta. Nem tehattünk mást, visszafordultunk. Ugyanazon az úton mentünk végig, amelyen elindultunk, csak Tetovónál vágtunk át Szkopjéba. Ott nem történt semmi különös. Egyszerű, mindennapos politikai riportokat készítettünk.

Most, utólag sajnálom, hogy erre az útra nem vittem magammal egy fényképezőgépet is. Szép fotókat készíthettem volna.

Rózsafesztivál

Székely Marica, a Rádió újságírója felajánlotta Szerencsés Jósának, hogy Bulgáriában készít riportot a rózsafesztiválról. Négynapos utat tervezett, csak egy operatőrre volt szüksége. Jóska beleegyezett, már a régi ismeretség kedvéért is, és engem bízott meg a munkával. Maricával és a Magyar Szó újságírójával indultunk útnak. Az autóbusz Belgrádig félig üres volt. Belgrádban csatlakozott hozzánk egy nagyobb turistacsoport. A Niš – Pirot – Dimitrovgrad autóúton haladtunk az államhatár felé. Dimitrovgradnál megálltunk a piacon pénzt váltani. Pénzváltással ott csak a romák foglalkoztak. Mivel az árfolyamot nem ismertük, a lelkiismeretükre bíztuk a váltási arányt. A dinárért és a német márkáért elég sok levát kaptunk.

A határon könnyen elintéztem a formáságokat, és máris mehettünk tovább Szófia felé. A fővárosban, az egyik központi szállóban helyeztek el bennünket. A bolgár idegenforgalmi vállalatból három idegenvezető szegődött hozzánk. Közülük az egyik csak az újságírókra és rám ügyelt.

A hosszan tartó utazástól éjjel rosszul lettem alvás közben. Megint a szívemmel volt gond. Gyógyszerekkel valahogy rendbe hoztam a ritmuszavarokat.

Az elszállásolás után, az útiterv szerint, a Szófiától nem messze, délre levő, a Crni vrh felé vezető úton, egy nagy, fából készült, faragott terasszal, színpaddal is ellátott nemzeti étterembe vittek bennünket. Az egyik nemzeti ételüket, a bolgár csevapot szolgálták fel vacsorára. Az íze alapján nem különbözött attól, amit mi erre megszoktunk, csak sokkal nagyobb volt. Vacsora után az Állami Népi Táncegyüttes és zenekara szórakoztatott bennünket. Kellemes volt a hangulat. A lányok és fiúk, piros hímzésű népviseletbe öltözve, gyakorlatlan járták a kólót. Nem csoda, hiszen a bolgárok, annak ellenére, hogy a hatodik század végén Dél-Oroszország területéről telepedtek ide, bolgár-törökök, azaz volgai bolgárok, és beleolvadtak az itt élő szláv törzsekbe. Emiatt a nyelvük is nagyon hasonló a szláv nyelvekéhez. Ha nagyon odafigyeltünk, megértettük őket.

Utunk másnap az ország belsejébe vezetett. A nagy öreg hegylánc, a Balkáni-hegység déli részén, a Tundza folyó mentén elterülő rózsaujtetvények felé vettük az irányt. Legtöbb a

Kliszura, Karlovo és Kalofer városok környékén van. Oda igyekeztünk. Rossz, elhanyagolt utakon haladtunk. A Szófiától körülbelül száz kilométerre eső távolságot, három óra alatt tettük meg.

Útközben elképzeltem a hatalmas rózsaujtetvényeket, a szebbnél szebb, minden színárnyalatban pompázó rózsaszirmokat. Bolgár csoportvezetőink úgy döntöttek – vagy már előre úgy tervezték, nem tudom –, hogy a kaloferi termelőszövetkezet (kolhoz) rózsaujtetvényeire visznek bennünket. Útközben láttuk a nagy, rózsaszínben hullámozó virágokkal teli parcellákat. Messziről a szirmok mind egyformának és egyszínűnek tűntek.

Útközben a buszunk megállt egy épület előtt. Bevezettek bennünket egy nagy terembe. Ott elmagyarázták, hogy a rózsaujtet, itt Bulgáriában, csak egy vadrózsafajtából, a Rosa Centifoliából készítik. Ezeknek a nagy, rózsaszínű virágoknak a szirmai százlevelűek, ezért hívják centifóliának. Ebből a fajtából készül lepárlással a legillatosabb rózsaujt. Egy kiló elkészítéséhez körülbelül négyezer rózsaszirm szükséges. Elmondták azt is, hogy ne keressük a szép, sokszínű, számunkra ismerős rózsafajtákat, mert azok már hibridek, s az olajuk közel sem annyira illatos, mint a vadrózsáké.

A rövid előadás után töpörtyűs pogácsát kaptunk, teával. Hármunknak, külön, hogy a többiek ne lássák, egy kis üvegben, ízlésesen becsomagolva, rózsaujtet adtak ajándékba. Megnéztük az ujtetvényeket is. Előadással is kedveskedtek nekünk. Népviseletbe öltözött fiatal lányok, fonott kosarakba szedték a rózsaszirmokat. A jelenetről néhány fotót is készítettem.

Ebéd után egy másik állami birtokra vittek bennünket, ahol földiepret termeltek. A végtelen sorok között már szedték a vérvörös, dió nagyságú termést. Mi is kaptunk fonott kosarakat, és szedhetünk magunknak, amennyit akartunk.

Késő délután érkezünk Vazovgradba. Ott felvonulást szerveztek a rózsaujtet nap alkalmából. Szegényes, szervezetlen felvonulás volt. Látszott, hogy ennek az ünnepségnak nincs hagyománya, és az egészet nyögös pártfeladatként kezelték. Néhány szegényes népviseletbe öltözött lány és fiú rózsacsokrokkal vonult föl a város utcáin. Őket különböző állatjelmezbe öltözött maszkos fiatalok követték. Busójáráshoz hasonlított az egész.

Másnap délelőtt már Szófiában voltunk, ahol mindenki kedve szerint tölthette az egész napot. Bementem az első áruházba. A hatalmas, több emeletes áruház üresen tátongott, se áru, se vásárló nem volt benne, csak rengeteg elárúsító. Már-már csalódottan indultam kifelé, bele-törődve, hogy megmarad minden pénzem, amikor megpillantottam egy, külön a turistáknak berendezett részleget. Itt valamivel több áru volt. Körülnéztem a népviseletbe öltöztetett műanyag babák, férfikalapok, szoknyák, hímzett női blúzok és kötények között. Négy elárúsító volt a két-három méternyi, félig üres polcok előtt. Segítőkészen néztek rám. Egy igazi selyem, hímzett, női ing mellett döntöttem. Winusnak szántam. Levettem a polcról.

Valamennyi elárusító odafigyelt. A fiatal kiszolgálónő azt próbálta megmagyarázni, hogy az ing nagyon szép, de nagyon drága is.

– Nem baj, csak jó legyen – legyintettem.

Mivel testalkata és mérete körülbelül megegyezett Winuséval, megkértem, tegye maga elé, hogy meggyőződjek róla, jó lesz-e. Örömmel eleget tett kérésemnek. Minthogy még mindig nem voltam biztos magamban, fölajánlottam – a már többször kipróbált recept szerint –, hogy vegye fel. Amikor megértette, mit kértem tőle, elpirult. Kicsit tévovázott, de aztán eltűnt az inggel. Vártam. A földszinten dolgozó lányok, asszonyok lassan gyülekezni kezdtek körülöttem. Kíváncsian figyeltek. Érdekelte őket, ki és főleg hová való az, aki ilyen drága inget vesz. Megjelent az elárusító, fölvette az inget. Csinos volt. Megnyugodtam: ezek szerint Winusnak is jó lesz. Az összegyűlt eladók csodálták, és látszott, hogy irigyelték társukat. A szemükből látszott, hogy ők is szívesen fölpróbálták volna. Tapogatták a finom anyagot. A fiatalasszony pedig feszített benne. Intettem, hogy jó lesz, vegye le és csomagolja be. Most nem ment el, hanem ott előttem, s a többiek előtt, vetette le, kicsit szomorúan. Hatszáz levát fizettem a hímzett selyem ingért. Nekem nem volt drága, még maradt is a beváltott pénzből, de nekik, valószínűleg, többhavi fizetésük volt ez az összeg.

A börtön

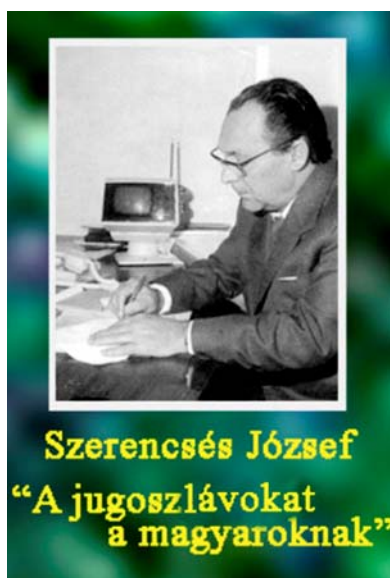
– Egy csoport volt harcos indul holnap autóbusszal Márianosztrára. Megtekintik azokat a börtöncellákat, amelyekben a magyar fasiszták kínozták őket 1941 és 1944 között – mondta nekem Szerencsés Józsa, és folytatta: – Mivel még csak egy hely van az autóbuszban, úgy döntöttem, hogy téged küldelek el velük. Kísérd el őket, filmezd le, hogyan emlékeznek vissza azokra a nehéz napokra, és készíts egy kis riportot az eseményről.

– Jó, megteszem, nincs semmi gond, csak ki fogja megírni a szöveget? – kérdeztem.

– Hogy, hogy ki? Hát majd te – mondta, mintha ez magától értetődő lett volna.

– Szerencsés elvtárs, én azt nem tehetem. Nem vagyok újságíró, és nem is akarok az lenni. Én operatőr vagyok, azt szeretem, és amellet maradok – jelentettem ki.

– Csak te menj szépen el, készítsd el a felvételeket, írd össze az adatokat, és majd ha visszajössz, megbeszéljük a dolgokat. Az egész csak egy napos út – parancsolt rám a főszerkesztő.

Értelmetlennek tartottam azt is, hogy elküldött filmezni a sötét börtöncellákba, világosító nélkül. Az ilyen döntések csak a főszerkesztő hozzá nem értését jelezték, de hát nem lehetett vitatkozni. Elfelejtette, hogy már nem a kényszerbeszolgáltatások idejét éljük. Azt sem tudtam, merre van Márianosztra, s miért is voltak bebörtönözve azok az emberek. Majd útközben megtudom, gondoltam. Autóbuszunk, amely mellesleg nem is volt tele, így tehát nyugodtan jöhetett volna velem újságíró és egy világosító is, Budapesten keresztül Vác felé vette az irányt.

Az utasok, azaz a harcosok és a régi kommunisták között csak szerbek voltak, akik nem tudtak vagy nem akartak tudni magyarul. Jó, hogy a szervezők tolmácsot is rendeltek mellénk, így legalább nekem nem kellett azzal foglalkoznom. Amikor az idegenvezető megkérdezte a társaságot, akarják-e, hogy Budapesten megálljunk, hogy egy kicsit szétnézzünk, senki se válaszolt igennel. Így tovább utaztunk. Vác, Szob, majd Márianosztra következett. Ez a kis falu a Dunakanyartól 20 – 30 kilométerre van, északra. Miután elhagytuk a falut, egy nagy tisztáson, öt méter magas fallal körülvett, bástyaszerű építményt pillantottunk meg. A falak tetején, még egy méter magasságban, a szögesdrótkerítés négy sarkán, még álltak a magas őrtornyok, rajtuk nagy reflektorok. Ahogy közeledtünk az épület felé, láttuk, hogy két géppisztolyos rendőr áll a masszív kapubejárat előtt. Rögtön tudtam: ez a börtön. Ide jöttünk látogatóba.

Amint kiszálltunk az autóbuszból, filmezni akartam, de az egyik rendőr rám szólt, hogy várjuk meg az igazgatót. Előbb engedélyt kell kapnunk, s csak azután felvételezhetünk.

Az igazgató a börtönkapunál várt bennünket. Ahogy meglátta a kamerát, barátságosan rám szólt akadozó, orosz mondatokkal, hogy a börtön előtt és a börtön épületén belül nem szabad filmezni. Miután én magyarul válaszoltam, ő is elnézést kért magyarul, de megmagyarázta, hogy ez a szabály. A börtönben csak különleges engedéllyel lehet filmezni. Az ilyen intézkedés után én lényegében „befejeztem a munkámat” és a kamerát az autóbuszban hagytam.

Először az ebédlőbe vezettek bennünket. Ott elmagyarázták, hogy milyen jellegű a börtön, milyen munkákat végeztetnek a fegyencekkel, és hogyan kell viselkednünk a saját biztonságunk érdekében. Aztán az igazgató a magyar nép nevében bocsánatot kért az idős harcosoktól, és hangsúlyozta: a mostani, tehát az akkori kommunista hatalom szemében ők a forradalom hősei. Utána megkérdezte, emlékeznek-e melyik emeleten, vagy hányas számú cellába voltak bebörtönözve. Mindannyian tudták fejből. Miután felírta a cellák számát, türelmet kért, hogy utánanézzem a dolgoknak. Tulajdonképpen ki kellett üríteniük a megnevezett magánzárkákat. Később a gumibotokkal felszerelkezett őrkkel és az igazgatóval együtt elindultunk a cellák felé. Egy hosszú folyosón kötöttünk ki. Ott voltak a magánzárkák.

Az idős harcosok felismerték a cellákat. Az emlékek hatására elérzékenyültek. Többen könnyeztek is. Bent, a cellák falain keresték a bevéselt neveket, üzeneteiket. Sajnálkozásukra abból nem maradt meg semmi, mert a falakat és a vasajtókat is azóta már többször átfestették. Mi ketten félreállva néztük a jelenetet. Nem tudtam azonosulni a látogatók érzelmeivel, mert fiatal voltam, az igazgató pedig már megszokta az ilyesmit. Amíg ott vártunk, politizálni kezdett. Ettől féltem a legjobban. Azt kezdte magyarázni, hogy a magyar kommunista párt az igazi párt. A nagy baráti Szovjetunió pedig igazi és hűséges társa az osztályharcban. Tito nem igazi kommunista, mivel elpártolt, nem követi tovább Lenin elvtárs tanait... Kellemetlenül éreztem magam, de nem akartam vitatkozni a vendéglátónkkal. Úgy gondoltam, legokosabb, ha hallgatok. Miután látta, hogy nem szállok vitába vele, témát változtatott. Az Újvidéki Televízió munkája iránt érdeklődött. Furcsa volt számára, hogy milyen sok magyar nyelvű műsorunk van. Amikor elmagyaráztam neki, mennyien dolgozunk mi, magyarok a Televízióban, és hogy műsorainkkal is meg vagyunk elégedve, válaszként csak ennyit mondott:

– Jé, hát most veszem észre, hogy maga milyen szépen beszél magyarul. –

Ezzel aztán teljesen feldühített.

– Magyarországon nem tudják, hogy Vajdaságban 400 ezer magyar él? Magyar iskolánk, sőt egyetemünk is van – válaszoltam.

Szerencsére, a többiek befejezték a nézelődést, s mehettünk visszafelé. Ugyanabban a teremben, ahol a látogatásunk elején is jártunk, ebédet tálaltak. Az igazgató mellém ült. Most már nem olyan erőszakosan, de tudálékosan megjegyezte:

– Ez a maguk elnemkötelezettsége is tulajdonképpen elkötelezettség. Maguk nem tartoznak a mi keleti blokkunkhoz, de a nyugati blokkhoz sem. A maguk elnemkötelezettsége egy harmadik blokk, tehát nem lehet azt mondani, hogy blokkon kívüliek.

Később, a beszélgetésünk során, a jó Badacsonyi rizling után, azért mégis kibuggyant belőle, hogy irigyel bennünket.

Hazafelé végig kellett hallgatnom az elvtársak és elvtársnők licitálását, amint a rabságuk hosszát, kibírhatatlanságát és nehézségét magyarázták egymásnak.

Szerencsére a téma nem ment adásba, mert nem volt kép, amely alá szöveg kerülhetett volna.

Az új lakás

Megkaptuk a kulcsokat. Ha jól emlékszem február közepe lehetett. Térdig ért a hó. Az épületnek mindössze az első két bejárata volt kész és beköltözhető. Az építkezésből visszamaradt törmelék még szanaszét hevert a hó alatt. Winussal az elsők között voltunk, akik megnézték az új lakást. Három év után szép, két és fél szobás lakást kaptunk a tévétől. Amikor kinyitottuk a bejárati ajtót, és bementünk, a nappali szoba, úgy üresen, hatalmasnak tűnt. Minden nagyon tetszett. Leültünk a nappali szoba közepén a padlóra, és kibontottuk a pezsgőt, amelyet erre a boldog pillanatra tartogattunk, s most magunkkal hoztunk. Úgy döntöttünk, másnap be is költözünk.

Nagyon sokat jelentett nekünk ez a lakás. Mint ahogy az ember életében a házasság, a gyermekszületés egy-egy mérföldkövet jelent, úgy a lakás is, ahol a család egyedül, mindenféle hatás és kényszer nélkül szövögetheti terveit. Erre a lehetőségre régóta vártunk, hisz az albérlet összes jó és rossz oldalát már kiismertük. Még jóval a kulcs átvétele előtt megkaptuk a lakás alaprajzát, ezért egyes bútorokat előre megvettünk. A nappali szobába szánt szekrény és az ülógarnitúra becsomagolva csak arra várt, hogy elhelyezzük az új lakásban.

Másnap, Rudi sógorommal elkezdtuk a lépcsőzést... Víz, áram és fűtés volt, de a lift még nem működött. A Neimar építővállalat szándékosan nem helyezte üzembe, azzal az indokkal, hogy a sok, nehéz bútor szállítása megrongálhatja. Lakásunk a hatodik emeleten van (még mindig ott lakunk). Pár óra alatt több mint tízszer kellett felmennünk a lépcsőkön a bútorokkal.

Már abban az időben éreztem, hogy valami komoly dolog lehet a szívemmel. Egy gyermek-kori izületi gyulladás billentyűsorvadást okozott. Ennek ellenére jól bírtam a lépcsőzést. Jó kedvünk volt. Tervegettük, hogy melyik helyiség lesz a gyerekszoba, melyik a hálószoza, mit kell még majd vennünk, mit hová teszünk... Mivel nem hoztunk magunkkal ágyneműt, Winussal úgy döntöttünk, visszamegyünk Temerinbe, és ott alszunk. Estére már elfáradtam, és korán lefeküdtem.

Éjjel arra ébredtem, hogy erősen ver a szívem. Ijedségemben remegni kezdtem. Annyira rosszul lettem, hogy Winus kénytelen volt orvost hívni. Ez volt az első komolyabb

szívrohamom. A temerini ügyeletes orvos mentővel azonnal Újvidékre vitetett. A kamenicai kórházban injekciókkal megnyugtattak, és megállapították: az egyik szívbillentyűm annyira tönkrement, hogy valószínűleg meg kell műteni.

Az öröm, a tervezés, az új lakás, rögtön háttérbe szorult.

Tenyéren a szív

A szerb szerkesztőség akkoriban már gyors ütemben gyártotta a dokumentumfilmeket. Adásra készülődtek. Sokszor annyi ötletük volt, hogy a magyar szerkesztőséget is felkérték, segítsünk nekik.

Így történt, hogy Duško Popov ötlete alapján, egy harmincperces filmet terveztek forgatni. Dobri Janevszkit és engem kértek fel, hogy legyünk az operatőrök. Igaz, hogy az ötlet Duškoé volt, de a forgatókönyvet az akkoriban igen híres szívsebész, orvosprofesszor Dr. Ivan Fajgel dolgozta ki, aki a gyermekek veleszületett szívbetegségeire szakosodott. A szívműtétnek az volt az érdekessége, hogy műtét közben leállította a szívet, majd kinyitotta, és így hozta helyre a rendellenességet. A műtétet mesterséges szív – tüdő (vagyis mesterséges vérkeringést végző) gép nélkül végezte a kamenicai Kardiológiai Intézetben.

Első találkozásunkkor beöltöztetett bennünket steril orvosi munkaruhába, s bevezetett bennünket a műtőbe. Elmagyarázta, hogy műtét közben a sebészek közül ki hol áll, hol ül az aneszteziológus, hol a helye műtősnővérnek és a többi munkatársnak. Pontosan megmutatta azokat a helyeket is a műtőben, ahová nem mehettünk, és azokat a tárgyakat, amihez nem volt szabad hozzáérnünk. Közösén megbeszéltük, hová állítjuk a kamerát, és melyik szögből készíthetjük a legjobb felvételeket. Megállapítottuk azt is, hogy hány világítótestet kell majd magunkkal hoznunk, mert az a fény, amely a műtőben rendelkezésünkre állt, a felvételezésnél nem lett volna elég. A műtősnővér, aki velünk tartott, rögtön kikötötte, hogy a felszerelést, amit be akarunk hozni a műtőbe, előző nap ide kell hoznunk az intézetbe fertőtlenítés céljából, a kamerát pedig steril lepedővel kell betakarnunk. Mindez nem jelentett különösebb gondot a számunkra.

A terepszemle után az orvosprofesszor megkért bennünket, jöjjünk az irodájába, hogy pontosan elmagyarázhassa a műtét menetét. Elővett egy, a szívet és a vérkeringést ábrázoló anatómiai rajzot. Leegyszerűsítve elmagyarázta a szív és a vérkeringés működését. Elmondta, a szívnek nem poétikus, szerelmet gerjesztő feladata van, mint ahogy azt általában az írók és költők gondolják. Szívünk nem egyéb, mint egy önmagába visszatérő zárt csőrendszer, azaz az érrendszerünk középpontja. A szív egy élősövetből álló szivattyú, amelynek ritmikus működése szüntelen keringésben tartja az érrendszerünket betöltő vért. A ritmikus működés az ember korától függően változó. Az újszülöttnak 130, az ötéves gyermeknek 100, míg a 20 – 60 éveseknek hetvenet dobban a szívük percenként. A szívdobbanást, a szív összehúzódását, a pulzust nem az agyunk, hanem egy autonóm idegcsomó, a szinuszcsomó irányítja, amely a szív jobb pitvarának falában található. A szív belseje négy részre oszlik. Jobb oldalán a jobb pitvar és a szívkamra, a bal oldalán pedig a bal pitvar és bal szívkamra van. A tüdőből az oxigénnel dúsított vér a bal pitvarba érkezik, és onnan a szívbillentyűn keresztül bejut a bal kamrába. Amikor a szív összehúzódik, onnan a vért erőteljesen kinyomja az aortán keresztül az artériába. Így az oxigénnel dúsított vér, az ereken és a hajszálereken keresztül, minden testrészünkbe eljut. A hajszálvékony gyűjtőerekből a vér a szív jobb pitvarába, majd a jobb kamrába kerül. Amikor a szív összehúzódik (szisztolé), a jobb kamrából a vér eljut a tüdőbe. Ezek szerint minden szívösszehúzódás során a vér a jobb kamrából a tüdőbe, a bal kamrából pedig a test többi részébe kerül. A szív jobb felébe érkezett, s az onnan kiszorított vér semmiképp sem keveredhet a szív bal felébe érkező és kiszorított vérrel. Ritkán, rendszerint

születési rendellenesség következtében, ez mégis előfordulhat: vagy a két pitvar közti belső szívfalon, vagy gyakrabban, a kamrák közti falon nyílás képződik, és így az artériális vér keveredik a vénás vérrel.

– Ezt sürgősen meg kell akadályozni. Ezt fogják látni a műtőben is. A páciens egy hatéves kislány, szívhibával született. A nyílást, amely a jobb és a bal kamra között helyezkedik el, egyszerűen bevarrjuk. Ezt a műveletet már úgy begyakoroltam, hogy három-négy perc is elegendő hozzá. A többi részletről majd az előkészületek és a műtét alatt fogunk beszélni – fejezte be az orvosprofesszor a rövid ismertetést.

Az elmondottakból elég sokat már tudtam. Rá voltam kényszerülve, mert nekem is gondom volt a szívemmel, de semmiképp sem szerettem volna a munkába belekeverni saját gondjaimat.

A megbeszélte napon Dobrival már kora reggel ott voltunk a kórházban. A professzor mindkettőnk mellé egy-egy fiatal nővért állított, hogy istápoljanak bennünket. Segítettek a beöltöztetésben és a kamerák beburkolásában is. Öltöztetés közben többször ránk kérdeztek, hogy voltunk-e már műtőben, láttunk-e már operációt. Megmagyarázták, hogy mit kell tennünk, ha rosszul leszünk. Elmondták, hogy nem kell pánikba esnünk, hanem csak szóljunk, majd segítenek rajtunk. Először az előkészítő terembe mentünk. A kislányt már elaltatták. Egy széles ágyon feküdt. Kis testét nyakig betakarták zöld lepedővel. Kézfeje kilógott a takaró alól. Ujjacskáit, körmeit kékek voltak.

– Ez a betegség jele. Amikor a vér keveredik, akkor kékülnek meg így a körömök – magyarázta a professzor. Még nem volt beöltözve.

– Most lehűtjük a gyermek testét annyira, hogy a belső hőmérséklete 36 Celsius fok alatt legyen. Erre azért van szükség, mert így az agy, a károsodás veszélye nélkül kétszer annyi ideig tud oxigén nélkül maradni, mint különben. A metabolizmus lelassul a szervezetben. Ez arra jó, ha valami közbejön a műtét alatt, legyen elég idő...

Intett a nővéreknek és azok vödörszámra hozták a jégkockákat, és öntötték a kislány testére. Fázni kezdtem. Ez valószínűleg csak reflexszerű reakció volt a sok jég láttán. Őt – hat vödör jégkocka került a kislány testére. A nővérek vártak, és közben mérték, hogyan csökken a test hőmérséklete. Reméltük, hogy a kislány nem érez semmit.

– Nem fog megfázni? Nem lesz beteg? – kérdeztem az egyik ápolónőt.

– Nem, mert lassan hűtjük a testét, és később, a műtét végén, ugyanilyen lassan melegítjük vissza – magyarázta, és nevetve folytatta: – Sok betegen végeztük már ilyen hűtést, de felébredés után egyik sem köhögött.

Később betolták a kislányt a műtőbe. Már várt rá a műtős csoport, az orvosprofesszorral az élen.

– Most elkezdjük az operációt – mondta, és kézbe vette a sebészkezt, amelyet végighúzott a beteg szegycsontja közepén. A szíke nyomán vérző seb és enyhe füst volt látható. Erre már jó előre felkészültem. A tudatalattimba próbáltam szorítani az érzelmeimet, de amikor az enyhe füst az orromhoz ért, az ájulás környékezett. Nem tudtam, honnan jön ez az iszonyú bűz. Semmihez sem tudtam hasonlítani. A füst és a bűz akkor keletkezett, amikor a sebészkezt beáramoltatott a professzor. Így égette össze a hajszálereket, amelyek vérezni kezdtek a vágás következtében. Látszott, hogy megszáradtam, ezért a velem megbízott nővér hozzám lépett, és érdeklődni kezdett:

– Rosszul van? Vezessem ki? – kérdezte.

Erőt vettem magamon. Nagyokat nyeltem, és igyekeztem elhárítani vészes gondolataimat, elnyomni a rosszullétet. Tudtam, s állandóan azon járt az eszem, ha most összeesek, akkor nincs felvétel, nincs műsor. Míg ezeken töprengtem, a bűz megszűnt, és a professzor már egy

erős, pléhvágó ollóhoz hasonló műszerrel vágta szét a páciens szegycsontját, s közben mormogott:

– Tudják, ebben a fázisban az orvos olyan, mint egy szerelő. Ollókat, fűrészeket, kombinált fogókat és később majd meglátják, drótszerűségeket is használ, ugyanúgy, mint egy szerelő – mondta mosolyogva.

Én a kamera mögött álltam, amely a műtőasztal felett helyezkedett el. Minden vágást vagy más műveletet közelképben, kinagyítva láttam. Dobri kollégám inkább a műtőben uralkodó hangulatot filmezte. Természetesen, csak azt, amit a professzor ajánlott. Ő ismerte a műtét legérdekesebb és legfontosabb részeit. Egy óra is eltelt, mire kinyitotta a mellkast. Egy asztalos szorítóhoz hasonló műszer segítségével széthúzta a bordákat, és így látható lett a kislány szívburka. Amikor azt is kinyitotta, elénk tárult egy kicsi, gyermekököl nagyságú szív, amely hevesen dobogott. Ez volt a kritikus pillanat, mert a szív eddig soha sem volt ilyen környezetben.

– Ilyenkor, amikor a szív a levegővel érintkezik, amihez természetesen nem szokott hozzá, hisz be van zárva, be van burkolva a testben, néha megáll, mintha megilletődne – mondta a professzor, és pár percre várt. – De szerencsénkre, amint látjuk jól kibírta ezt a változást. Nem görcsöl.

Ezután kezdődött el a szívműtét. Addig minden csak előkészület volt. A szív külső, vékony falát, a szívmot, a bal kamra fölött egy vékony csípőollóval hosszan becsípték. A becsípett részt fölvtágták. Végig a vágott rész szélén műtőcérnákat varrtak be. A vágás szélén a cérnák úgy néztek ki, mint a hosszú fekete szempillák. Ezután következett a második kritikus pillanat. Le kellett állítani a szívet. Mozgó szívet nem lehet műteni.

– Most kurárét kap a páciens – magyarázta.

A kurárét Dél-Amerikában élő fák kérgéből állítják elő. Az indiánok ezt az erős mérget ősidők óta, vadászathoz használják. Nyilaik hegyét belemártják, hatására a megsebzett állat megbénul, nem tud elszökni, s így foglyul ejtik.

Ebből a méregből különböző kivonatokat készítenek, amelyek megállítják, megbénítják a szív működését. Az injekció beadása után leállt a szív, és elernyedte. Ettől a pillanattól kezdve stopper órával mérték az időt. Gyorsan szétnyitották a csípőollót a szív felületén. Kiszívták a vért a szívből. A nővér, az órával a kezében, minden tizenöt másodperc után jelezte az időt:

- Tizenöt másodperc. – A szív üres volt. A professzor megtalálta a nyílást a szívkamrák között.
 - Harminc másodperc. – Varni kezdett.
 - Negyvenöt másodperc. – A tüdővénából vér tódult a jobb kamrába.
 - Egy perc. – Újra ki kellett szívni a vért a szívüregből.
 - Egy perc, 15 másodperc. – A professzor újra varni kezdett.
 - Egy perc, 30 másodperc. – A vér újra előnti a szívet. Várni kell, hogy kiszívják. Le kellett szorítani a tüdővénát, mert onnan jött a vér.
 - Két perc 30 másodperc. – Újra varrás, öltés öltést követett. Valami miatt lassabban ment a műtét, mint különben.
 - Három perc. – Síri csönd. Ennyi idő alatt a professzor már befejezi a varrást. Csak az ápolónő hangja törte meg a csendet.
 - Három perc 30 másodperc. – Közeledtünk a kritikus időhöz. Normális testhőmérséklet esetében a negyedik perc után az agysejtek bomlásnak indulnak.
 - Négy perc. – Van még idő, mert a testet lehűtötték. Még körülbelül három perc van hátra.
 - Négy perc 15 másodperc. – Bevarrták a nyílást. Beengedik a vért a szívkamrába. Átfolyik: vagy a varrás nem zár, vagy valami más hiba van.
 - Négy perc 45 másodperc. – A professzor és az asszisztense még egy nyílást talált. Nem a varrásban volt a hiba.
 - Öt perc 15 másodperc. – Két öltéssel összevarrják az újonnan talált nyílást is.
 - Öt perc 45 másodperc. – Teletöltik a szívet fiziológiai oldattal. Hogy minél gyorsabban megindíthassák a szívet, a vágást csípőollóval újra becsípi. Most már becsukódott a szív. Újra indíthatják.
 - Hat perc 15 másodperc. – Ellenméréggel semlegesítik a kuraré hatását. Közben a csípőolló között varrják össze a nyílást a szíven.
 - Hat perc 30 másodperc. – A professzor masszírozni kezdi a gyermek szívét. A kicsi, mozdulatlan, gyermekököl nagyságú szívet a tenyerében tartotta.
 - Hat perc 45 másodperc. – A szív egyet dobban, majd újra leállt. Továbbfolytatják a szívmasszázszt.
 - Hét perc 15 másodperc. – Végre ritmikusan lüktetni kezd a kislány szíve. Mindenki fellélegzik. A szívműtét befejeződött. Ezután a mellkas bezárása következett. Bevarrják a szívburkot. Vékony titán huzallal összedrótozzák a szegycsontot, ott, ahol szétvágták, majd a bőrt a mellén. Kész. Mindezt több mint három óra alatt végezte el a professzor. Most már csak át kellett tolni a kislányt a műtőből az intenzív osztályra. Ott majd a nővérek gondoskodnak róla. A folyosón megengedték a szüleinek, hogy egy pillantást vessenek rá. A műtét alatt – végig, minden kritikus pillanatban – visszatartottam érzelmeimet, de ahogy megláttam az édesanya aggódó arcát, könnyes szemét és hallottam a fájdalmas, ám bátorító szavait, amikor a kislányához szólt, nekem is könnybe lábadt a szemem. Megszűnt elfojtott feszültség, sírni kezdtem.
 - Menjünk reggelizni – veregette meg a hátamat, a professzor. – Most már minden rendben lesz. Ha nem hűtöttük volna le, akkor, ki tudja...
- Az irodában egy kupica pálinkával ünnepeltük meg a sikeres műtétet.
- Csak később, amikor hazamentem tudatosult bennem, hogy ehhez hasonló műtét vár rám. Most már tudtam mi fog történni velem a műtőasztalon.

A palánkai híd avatása

Majd egy éve létezett már Vajdaság mint autonóm tartomány. Többet nem függünk Belgrádtól. Ezt a függetlenséget a tartományi szervek eltérően, néha igencsak furcsa módon hangsúlyozták. A palánkai híd megnyitása előtt összehívtak bennünket a Televízió nagytermébe. Körülbelül tizen voltunk operatőrök. A vajdasági belügyi szervek dolgozói tartottak nekünk előadást arról, hogyan kell majd Titót lefilmezni, mit szabad megmutatni a képernyőn, s mit nem. Közöttünk voltak olyanok is, akik már többször filmezték Titót. Igyekeztünk megmagyarázni nekik, hogy azt, amiről ők beszélnek, mi már tudjuk, de hajthatatlanok maradtak. Mint az óvodásoknak, úgy magyarázták a különböző helyzeteket, amelyekben az elnököt nem szabad lefilmezni. Az előadás folyamán többször kiderült, hogy nem tudják megkülönböztetni a filmezést a fényképezéstől, de azért mondták a magukét.

**Hosszú volt a várakozás.
Hogy enyhítsünk a feszült-
ségen, vicceket meséltünk.
Balról jobbra: A filmhíradó
egyik operatőre, Branko
Ivatović, Németh Árpád és
Dragan Miljanić.
A szerkesztők annyira fél-
tek, hogy hármunkat küld-
tek a helyszínre.**

Többek között elmondták azt is: ha Tito elvtárs véletlenül rövidnadrágban jelenik meg, akkor csak a derekáig szabad felvételezni, nehogy meglássa a nép a vékony lábait. Ezeken, mi, persze, csak nevetni tudtunk. Majdnem baj lett belőle: nem tetszett nekik a mosolygásunk, rosszallóan néztek ránk. Mindenesetre, nagyon fontosnak akartak látszani. A végén csodálkoztak, hogy mindent „megértettünk”, és nem tettünk fel kérdéseket.

Az Újvidéki Televízióból ketten kaptunk engedélyt a felvételre: Branko Ivatović operatőr és én. A kameraasszisztensek Dragan Miljanić és Keteles Miroszláv kollégák voltak. A Televízió mindannyiunk számára sötétkék ruhát vásárolt. Tito nem jelent meg rövidnadrágban, így nem volt ok az aggodalomra. Jovankán kívül a Központi Bizottság több tagja is megjelent. Rengetegen gyűltek össze a híd lábánál. Tito és a többi hivatalos vendég számára külön erre az alkalomra emelvényt építettek. A tévések és a napilapoktól érkező fotósok szabadon közlekedhettek. A belügytől külön jelvényt kaptunk. A biztonsági szolgálat emberei jók voltak hozzánk, mert Tito akkoriban nem haragudott az újságírókra. A palánkaiak azért hívták meg Titót az avatásra, mert a hídnak a Május 25-e nevet adták. Ez a dátum volt hivatalosan az elnök születésnapja. A szokásos üdvözlőbeszéd után Tito megnyitotta a hidat, és átadta a forgalomnak.

Eredetileg úgy tervezték, és nekünk is azt mondták, hogy kocsival fog átmenni a hídon, mert már nehezeze esett a járás. Nem így történt. Hallani sem akart arról, hogy beüljön a kocsiba. Szép, napos, május volt, és valószínűleg jól érezte magát, mert gyalog indult át a hídon. Mindannyian előre rohantunk, hogy felvehessük a sétát. Jovanka mellette volt. A többi magas rangú politikus pedig tíz-tizenöt méterre mögöttük. A híd közepén megállt, integetett a halászcsonakra, amelyet üdvözlésére a Duna közepére rendeltek. Valószínűleg, a híd mérsékelt emelkedője miatt, azonban nem bírta a sétát. Azonnal odarendelték az autóját. Miután beleült, elhajtottak.

Ejtőernyősök

Tavasszal a cseneji reptéren rendezték meg a vajdasági ejtőernyősök éves találkozóját. Ez a seregszemle egyben készülődés és verseny is volt az országos találkozóra. Bikit Grízer Magdát és engem bíztak meg egy rövid riport elkészítésével. Amikor kiértünk Csenejre, már nagy volt a sürgés-forgás. A mezőn, a kifutópálya közelében, csoportokba verődve várták az ejtőernyősök a szállítógépet. Minket egy középkorú ember fogadott. Úgy mutatkozott be, hogy ő a sajtófelelős. A nevét is mondta, de már elfelejtettem. Leültünk a reptér épületének a teraszára, és onnan néztük az ejtőernyősök bravúros ugrásait. A sajtófelelős elmondott mindent Magdának, amit a találkozóról tudni kellett. Miután elsorolta az összes odavágó adatot, hozzám fordult:

– Remélem, olyan felvételt is kell készítenie, amelyen közelképben látszanak az ejtőernyősök, ahogy kiugrálnak a gépből.

– Természetesen – helyeselt az ötletet.

– Hát akkor velük kell jönnie, és a gépből felvételeznie. Jöjjön. Épp most szállt le a gép, és mindjárt felveszi az újabb ejtőernyőscsoportot. Ha jól látom, most a pancsovaiak következnek.

Magda a teraszon maradt. A sajtófelelőssel elindultunk a repülőgép felé, amely legalább ötszáz méterre volt tőlünk. Útközben csatlakozott hozzánk még két újvidéki ejtőernyős is, akik az ugrások számbeli rekordját szerették volna megdönteni.

– Így beengeded a gépbe? Mi lesz, ha véletlenül kiesik? – kérdezte az egyik ejtőernyős a kíséremet, és felém intett a fejével.

– Igazad van. Várjatok csak... Szaladj, és hozzád kérlek neki is egy ejtőernyőt – mondta az egyiknek. Rövidesen hozott is egy, vitorlázópilóták által használt ejtőernyőt. Útközben, a repülő felé menet, rám adták az ejtőernyőt. Megszorították a szíjakat, és ellenőrizték, hogy minden az előírásoknak megfelelően áll-e rajtam. Nagyon nem tetszett a dolog. Igaz, volt ejtőernyőm, de mit kell vele csinálnom? Tudtam, hogy valami kart kell meghúznom, de melyiket?

– Ezt a kart...itt... – magyarázta a sajtófelelős. – Ha véletlenül kiesik a gépből, ezt csak húzza meg, és amit az Isten rendel, az lesz... – mondta mosolyogva.

Nemigen volt kedvem mosolyogni. Úgy látszik, nagyon belepirultam az izgalomba, mert a vállamat veregetve nyugtatni kezdett:

– Ne féljen. Minden rendben lesz. Az emberek nem esnek ki gyakran a gépből. Ez az ejtőernyő, nem maga, hanem inkább miattam van. Nehogy véletlenül felelős legyek...

Nos, ezek után tényleg elegendő lettem, de már nem futamodhattam meg. A repülőgéphez értünk. A gép, egy öreg, kétmotoros Douglas DC-3-as teherszállító ajtaja helyén csak egy nyílás tátongott. Bent, a gyomrában még ülőhelyek sem voltak. Az ejtőernyősök, velem együtt a padlóra ültek. Nemsokára a gép lassan, spirális pályán emelkedni kezdett. A csoport vezetője megbeszélte a pilótákkal, hogy 2000 méter magasra repüljön, mert onnan szeretnének ugrani. A repülőben, a nyitott ajtón keresztül süvíteni kezdett a szél. Dideregtem a hidegtől, és a félelemtől is. Nyár eleje lévén rajtam csak egy rövid ujjú ing volt. Az ejtőernyős csoport figyelte kipirult arcomat, látta, hogy félek. Sugdolózni és kuncogni kezdtek. A csoportvezető megsajnálta, és hozzám lépett.

– Majd mindjárt kibiztosítjuk magát – szólt, és egy kötelet kötött a derekamra, meg a pilótaülés lábához. Olyan hosszúra hagyta, hogy a nyílást elértem ugyan, de nem mehettem tovább – tehát semmiképp sem eshettem ki. Amíg kötözgettek, a repülő elérte a kívánt magasságot, és a pilóta beszólt az ejtőernyősöknek, hogy ugorhatnak. Szépen, egymás után, mind kiugrott. Ugrás közben még pózoltak a kamerának és figuráltak is. Sikerült mindent lefilmeznem. A pilóta hátranézett:

– Mind kiesett? – kérdezte viccelődve. – Most kapaszkodjon. mert leszállunk – szólt nekem. Hirtelen a föld felé irányította a repülőgépet. Kétezer méter magasságból, a szabadesésnél nagyobb sebességben ereszkedtünk lefelé. Éles szúrást éreztem a dobhártyámban. Forogni kezdett velem a világ. Nagyon rosszul lettem, de szerencsére nem hánytam. Egyik kezemmel a kamerát, a másikkal pedig a pilóta ülésének a lábát szorítottam. Már-már a padlón hempe-regtem, amikor landolt a gép. A pilóta segített kicsomózni a kötelet, amivel odakötöztek, és bocsánatkérően magyarázta:

– Tudja, jó szélirányban volt a gép, és ezért egyből landolhattunk. Ha spirálszerűen irányítom a földre a gépet, akkor tovább tart, viszont az ejtőernyősök már várják az újabb ugrásokat. Érti, ugye? – magyarázta.

Nem értettem semmit. A szívem majd kiugrott a helyéből. A dobhártyám úgy szúrt, hogy ideiglenesen elvesztettem a hallásom. Több felvételt nem is készítettem, teljesen el voltam veszve.

Egy év múlva újra ejtőernyős-találkozó volt Csenejen. Ismét engem jelöltek ki a felvétel elkészítésére. Most nem Magda, hanem Soós Jóska újságíró jött velem. Amikor megérkeztünk, ugyanaz a sajtófelelős várt bennünket, mint tavaly. Miután kezet fogtunk, a repülőtér teraszára invitált bennünket, egy kávéra. Leültünk, megrendelte a kávé, majd mesélni kezdett:

– Maguk, ugye tévések? Mit is mondtak, melyik Tévétől jöttek? Az újvidékiből? Tavaly is volt itt valaki maguktól. Hogy azt, hogy megtréfáltuk... Képzeljék, ejtőernyőtadtunk rá, és...

– Tudok mindent. Ne mondja tovább. Én voltam az, akivel úgy kitoltak – vágtam oda, hogy ne mesélje tovább a történetet. Csodálkozva rám nézett, és látszott, hogy az emlékei között kutat. Aztán hirtelen rám ismert.

– Maga volt az!... Persze... Ne haragudjon... Tudja, mi nem akartunk semmi rosszat, csak szeretünk viccelődni a televíziósokkal – szabadkozott a sajtófelelős.

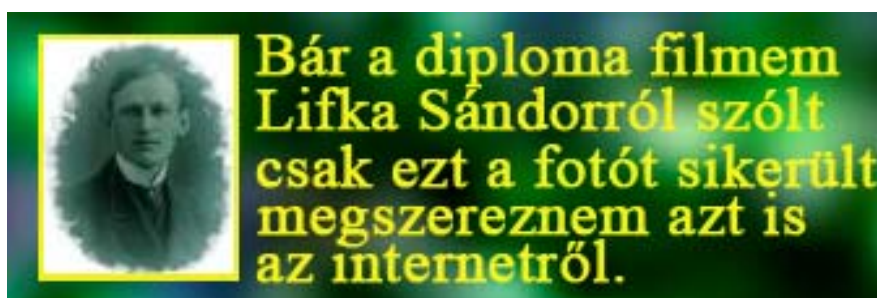
Lifka

Minden vizsgát letettem az egyetemen, így ideje volt már azon törni a fejemet, hogy melyik műsorral fogok diplomázni. Egy olyan dokumentumfilmre gondoltam, amelynek tematikailag valami köze van a szakmához. Szerencsém volt, mivel a dokumentumfilmek szerkesztősége felkérte Nikola Lorencin belgrádi rendezőt, hogy készítsen egy filmet Lifka Sándorról, a jugoszláv kinematográfia egyik úttörőjéről. Nikola nemcsak rendező volt, hanem a Belgrádi Színművészeti Akadémia tanársegédje is. Értett a szakmához és nem volt ellenére, amikor megkértem, hogy igényesebben készítsük a műsort, mivel diplomafilmnek szántam. Amikor a forgatókönyvről beszéltünk, a rendező elmagyarázta, hogy a filmben sejtetni fogjuk azt a – sajnos, bebizonyíthatatlan tény – hogy Lifka előbb filmezett ebben a térségben, mint Milton Manaki. Bebizonyítani azért nem lehetett, mert nem maradt meg egyetlen filmje sem abból az időből. Már 1900-ban filmkamerát vett Párizsban, a Pathé cégtől. Ezt bizonyítani lehetett. Ha volt kamerája, akkor valószínűleg dolgozott is vele. Lifka Sándor, akit a családban Alexnek becéztek, nemcsak vándormozi-tulajdonos, hanem operatőr is volt. Gödöllői nyaralójukban filmre vette a Monarchia császárat és feleségét. Négy év múlva, 1904-ben már újabb kamerát vett.

A rengeteg filmet, amit vásárolt, egy akkori rendelet alapján, tűzbiztos helyen kellett tárolnia. Mivel Szabadkán akkor csak a Bata cégnek volt ilyen tűzbiztos tárolóhelyisége, Lifka Sándor ott raktározta el a gyűlékony filmeket. Állítólag, tévedés folytán, ragasztót készítettek belőlük. Óriás mennyiségű kordokumentum veszett így kárba. Manaki, Lifkával ellentétben, csak 1905-ben vett kamerát, és Bitola környékén kezdett filmezni. Első komolyabb filmje A Szultán érkezése Bitolába volt, amit 1911-ben forgatott. A jugoszláv filmtörténészek a mai napig sem ismerik el Lifka Sándort, mint az első jugoszláv operatőrt. Feltételezem azért, mert nem erre, hanem Brassóban született 1880. május 20-án. Később felvette a jugoszláv állampolgárságot, és itt, Szabadkán halt meg 1952-ben.

Amikor a forgatást terveztük, Sándor felesége, Erzsébet még élt. Tőle szerettük volna megtudni a részleteket. Erzsi néni a kilencszáztíz-es évektől kezdve hű kísérője volt Alexnek. Eleinte színésznőként is szerepelt filmjeiben. Alex anyjának, Ernesztinának a beleegyezésével, engedelmével, 1920-ban házasságot kötöttek, és Sándor haláláig együtt éltek. Erzsi néni, megismerkedésünkkor, alacsony, vékony, ápolt, ősz hajú hölgy volt. Mindig a rendelkezésünkre állt.

Lorencinnal jól megértettük egymást. Nyugodt, halk szavú, türelmes, igazi szakember volt. Erzsi néni különböző helyeken szólaltatta meg: a lakásában, az udvaron, a kút mellett, a Lifka mozi nézőterén. Elmondta, hogy Sándor már a kilencszáz-as évek legelején filmezett. Azokban a városokban, amelyekben tovább tartózkodott vándormozijával, rövidfilmeket is forgatott. A közönségnek mindig érdekes volt, hogy láthatta a magát a moziban, vagy a vidéket, ahol élt.

Alaposan felkészültem a forgatásra. Nagyon szerettem volna, hogy egy régi operatőrrel készült filmmel szerezzek operatőri diplomát. Az egyetemen sok mindent megtanultam. Itt volt az alkalom a bizonyításra. A képbeállítás (kompozíció) mellett, a világításra és a színekre kellett ügyelnem. A világításnál az árnyékok voltak fontosak. Itt, a Földön, mindannyian egy Nap alatt élünk, s emiatt csak egy árnyékunk van. Ezt szoktuk meg. Nem engedhettem meg a világosító kollégának, hogy úgy állítsa be a reflektorokat, hogy Erzsi néni arcán, az orra mellett két árnyék legyen. Egy jobbról, egy pedig balról. A stúdiófelvétel esetében sokszor láthatunk ilyet, és mindig észre is vesszük, hogy nagyon természetellenes. Bársonyos, de öregedő, arcát rendszerint „puha”, közvetett fénnel világítottam be, úgy, hogy ne látszódjának rajta a ráncok.

A másik dolog, amire nagyon ügyeltem, a színek harmóniája volt. Sokan nem is tudják, hogy a színekről J. W. Goethe már az ezernyolcszáz-as évek legelején komoly tanulmányt írt. A színek összeférhetőségét még ma is e tanulmány alapján tanítják. Büszke volt erre a munkájára, s némi túlzással, a költészete fölé helyezte: „Mindazt, amit költőként alkottam, nem sokra tartom. Kiváló költők éltek koromban, még kiválóbbak előtttem, s hasonlóan kiválóak fognak élni utánam. De, hogy századomban a szinten bonyolult tudományában én vagyok az egyetlen, aki tudja az igazat, erre büszke vagyok, és ezért sokak fölött állónak érzem magam” – írta Goethe, barátjának Eckermannnak, 1829-ben.

A hatrészes Goethe-kör elsőrendű és másodrendű színösszeállításból áll. A pozitív színek: a sárga, vörössárga (narancsszín) és a sárgászöld, melyek fényt, világosságot, erőt, meleget, közelséget, tisztaságot, cselekvést sugároznak. A negatív színek: a kék, vöröses kék és kékes-vörös pedig sötétséget, gyengeséget, hideget, messzeséget, nyugtalanságot, lágy és vágyakozó érzéseket keltenek. A zöld szín, mivel a kék és a sárga egyenlő keveréke, mindkét színcsoporthoz tartozhat.

A belső felvételekhez a meleg színeket, a külsőkhöz pedig a hideg színösszeállítást igyekeztem használni. Próbáltam, amennyire lehetett, mert a felvételezésnél nem olyan egyszerű a színválogatás, mint a festészetben. A festőművész olyan színeket rakhat egymás

mellé, amilyet akar, nekem pedig a tárgyak, a háttér és a ruha összeválogatásából áll össze a teljes színpép. A nem megfelelő tárgyak színeit árnyékolással oldottam meg.

Sok munkánkba került ez a dokumentumfilm, de megérte, mivel Nikola Lorencin, a rendező elégedett volt, és melegen ajánlotta: legyen ez a diplomamunkám.

Gál Laci bácsi – másodszor

Fehér Gyula úgy döntött, hogy újra riportot készít a neves költőről. Ez a beszélgetés is, mint az első, nyár elején készült. Pontosabban július 5-én. Időközben megismertem a verseit, és az életéről is sokat olvastam. Ismertem lakása beosztását is, mivel már a hetvenes évek elején jártam nála. Laci bácsi ismét az íróasztala mögött ülve beszélt. Ráncosabbnak, fáradtabbnak látszott. Betegségéről nem beszélt, emiatt azt hittem, hogy ez csak az öregedés jele. A riport elején Gyula a költészetről és más költőkről faggatta. Gál Laci bácsi határozottan Ady Endrét tartotta a magyar költészet legnagyobbjának. Elmondta azt is, hogy egy alkalommal látta Adyt Pesten, az egyik kávéházban. Az interjú többi része a saját munkásságáról szólt. Semmi olyan különöset nem vettem észre, ami arra utalt volna, hogy nemsokára bekövetkezik a tragédia. Amikor elváltunk, kicsit fáradtabbnak nézett ki, mint amikor megérkeztünk. Ezt normálisnak dolognak tartottuk. Július 13-án, nyolc nappal az interjú után meghalt. Többet azt állították, hogy a riport nagyon megviselte. Nekem nem tűnt úgy.

Közlekedési műsorok

Az informatív szerkesztőségben – ahol a legtöbbet dolgoztam – nagyon egyhangúvá vált a munka. Mindig ugyanazok az emberek, ugyanazok a politikusok szerepeltek az adásokban. Többé nem volt olyan a szerkesztőség, mint Fejős idejében. Mivel vezető operátor voltam, alkalmam volt részt vállalni a művészeti és oktatási műsorok előkészítésében is.

Így került sor arra, hogy az induló közlekedési oktatóműsor sorozatát filmezzem. Igaz, hogy szerb nyelven készült, de sokszor színészeket és kaszkadőröket is alkalmaztunk egyes jelenetek bemutatására. A félórás műsorba öt-tíz perces dramaturgiai bravúrokat is beiktattunk. Emellett, sokszor lassan, játékfilmszerű tempóban dolgoztunk. Naponta csak 3 – 5 snittet készítettünk. Đorđe Tokin belgrádi rendezőt kérték fel a sorozat rendezésére. Csehov Péter volt a főgyártásvezető. Nem értettem, miért kellett belgrádi rendezőt szerződtetni annyi újvidéki rendező mellett. A műsort Miroslav Đorđević szerkesztette. A sorozat a JRT számára készült. Forgatás közben többször le kellett állítani a városi forgalmat. Emiatt közlekedési rendőröket kértünk meg, hogy segítsenek, tiszteletdíj ellenében. Szerettek bennünket, mert sokszor a munkaidejük alatt biztosították a forgalmat. Két, nem mindennapi forgatásra emlékszem.

Akkor életemben először ültem helikopterben. Mivel egy balesetet kellett a magasból filmeznem, kibéreltük az újvidéki rendőrség helikopterét. Mielőtt beültem a gépbe, figyelmeztettem a pilótát: ne viccelődjön velem, ne kavarja föl a gyomromat bravúroskodásával, mert nekem a felszállás után is dolgoznom kell. Megígérte, de mégsem bírta ki, hogy egy kicsit meg ne tréfáljon. Amikor fölszállt a gép, s körülbelül egy méter magasságban volt, hirtelen 360 fokot fordult, szabályos kört leírva a levegőben. Ijedtemben nem tudtam mibe kapaszkodni. A pilóta csak mosolygott. Szerencsére nem kavarta fel a gyomromat, de nagyon megijedtem.

Mivel az autóúton, Mitrovicához közel, filmeztünk, a pilótának olyan ötlete támadt, hogy jó lenne kávé inni az ottani rendőrségen. Gondolt egyet, megfordította a helikoptert a város

központja felé, s leszállt. Az emberek kapkodni kezdték a sapkájukat, az asszonyok fogták szoknyájukat, mert olyan szél és porfelhő keletkezett, mintha kossava támadt volna.

A másodszor egy olyan jelenetet kellett megrendezni, amelyben a fáradt vezető (S. Gardinovački színész alakította) letér az útról. A rendező elképzelése szerint, a jelenetet a Zágráb felé vezető autóúton, a Spačva szálloda előtt kellett megrendezni. Mivel indulásunk előtt, reggel nyolc körül, Újvidéken még nagy köd volt, tanakodtunk, induljunk-e, vagy sem. Több mint száz kilométeres út állt előttünk. Csehov hajthatatlan volt:

– El kell utaznunk a helyszínre. – mondta határozottan.

Elindultunk. Fruška Gorán át, a ködben. Szidtuk Csehovot, hogy ilyen hosszú utat kell megtennünk, hiába. Nyaggattuk, hogy forduljunk vissza.

– El kell utaznunk a helyszínre. – válaszolta.

Nagyon haragudtunk rá, de hát mit tehettünk. Ő volt a gyártásvezető.

Körülbelül egy kilométerre a szálloda előtt, és az egész országút szakaszán, csak ott, azon a helyen ahol forgattunk kellett felszállt a köd.

Csehov évekig mesélte ezt az esetet azzal az indoklással, hogy a helyszínre menetelést a nagy filmesektől tanulta.

Hamburg

Újra egy külföldi út állt előttem. Polyák Gyurka a Német Szövetségi Köztársaság gazdaságáról és a nagyobb városok gazdasági irányításáról szeretett volna riportokat készíteni.

A főszerkesztő Szerencsés Jóska több újságíróat áthívott a rádióból és a Magyar Szóból. Sok idő kellett ahhoz, hogy feltalálják magukat a számukra új médiában. Nem értették a tévé vizuális erejét. Emiatt az operatőrnek néha egyszerre több újságíróat is kellett kísérni. Így történt ez a németországi úton is.

Mivel csak angolul tudott, megbeszélte Szerencsés Józseffel, a főszerkesztővel, hogy utazzon velünk Jakobsz István kollégája is, aki kitűnően beszélt németül. Mindketten rádiós és napilapos újságírók voltak. Olyannyira nem vették figyelembe, hogy a tévéműsor elsősorban képekből áll, hogy az utazás részleteiről nem is tájékoztattak. Csak annyit tudtam, hogy Hamburgba megyünk. Újra megpakoltak, mint a málhás szamarat a nagy kamerával és a rengeteg nyers filmanyaggal. Hangfelvevőként Kis Béla jött velünk. Repülővel utaztunk Kölnbe. Hogy miért éppen a kölni reptérre, és nem a hamburgira érkeztünk, azt akkor tudtam meg, amikor már ott voltunk.

– Így beszéltük meg a jugoszláviai német nagykövetséggel. A reptéren vár bennünket egy mikrobusz, amellyel tovább utazunk. Különben is az első riportunk Bonnban készül. – magyarázta István.

Este érkezünk Bonnba. A tér, ahol a szállodánk volt, úgy nézet ki, mint egy piac. Tele volt sátrakkal. Mindent lehetett vásárolni: főtt virslit, virágokat és képeslapokat, apró ajándékokat, gyümölcsöt, zöldségfélét... A gyenge közvilágítás miatt a kis, sátoros üzletekben viharlámpák és gyertyák égtek. Miután elhelyezkedtünk a szállodában, sétálni mentünk.

Másnap a sátrak eltűntek a térről. Minden ragyogóan tiszta volt. Bonnban csak néhány felvételt készítettem a városról, a komolyabb riportokat másnap, a hamburgi kikötőben vettük fel.

A szemerkélő eső és az erős szél ellenére, István úgy döntött, hogy elkészíti riportot. A helyszíni beszélgetés után néhány vágóképet is felvettem. Hogy pontosan miről is szólt a riport, azt később, a tévéműsorban a tudtam meg. Mivel a kikötő messze volt a várostól, és sok időt veszítettünk az utazással, és még az eső is esett, aznap nem dolgoztunk többet. Este, természetesen, meglátogattuk Hamburg leghíresebb nevezetességét, a Reperbahnt. Ebben a negyedben vannak a híres éjjeli mulatók, kabarék, nyilvános házak és szex-boltok. Az utcákon szabadon sétáltak a rövid szoknyás, erősen kifestett fiatal nők. Számunkra, akik egy szocialista országból jöttünk, mindez igen érdekes volt. Arra viszont már nem volt pénzünk, hogy beüljünk valamelyik bárba, így inkább csak nézelődtünk.

A következő nap a polgármesterhez voltunk hivatalosak. A titkárnője fogadott bennünket. István németül, Gyurka és én angolul beszéltünk vele. Elnézésünket kérte, hogy egy kicsit várni kellett a polgármesterre. Coca-colával és kávéval kínált bennünket.

Nemsokára nyílt az ajtó, és megjelent a város első embere. A kamera nagy dobozát és a filmeket a titkárnő irodájában hagytam. Csak a kamerával mentem be a tágas, pazarul berendezett irodába. Az interjúban a polgármester Hamburg Szabad és Hanzaváros (Freie und Hansastadt) történetéről, lakosságáról és gazdaságáról beszélt. Eközben a titkárnő a kamera mögött állt, és ügyelt a polgármester megjelenésére és szavaira. Nem kellett közbeszólnia, mert folyékonyan és jól beszélt. Egy-egy alkalommal fölnézett a titkárnőjére, és biztatást várt tőle. Miután befejeztük az interjút, levettem a nehéz kamerát a vállamról, és elindultam a másik szobába, hogy elrakjam a felszerelést. Útközben odaszóltam a többieknek:

– Lets go packing.

A titkárnő elvörösödött. Elfordította a fejét, és nagyokat nyelt, mint aki zavarban van. Nem értettem, miért reagált így. Később, amikor kimentünk, a mikrobusznál Gyurka rám förmedt.

– Miket beszélsz te a polgármester titkárnője előtt? Bolond vagy?

– Hogy, hogy miket? Csak kijelentettem, hogy menjünk pakolni. – válaszoltam sértődötten.

– Lets go fucking. Ez nem pakolást jelent! Tudod te is! – pörölt rám Gyurka.

– Én nem tehetek róla, hogy ti „p” helyett „f”-t értettetek. Én tényleg pakolásra gondoltam, és azt is mondtam. – igazoltam magam.

A Hamburgi kikötőben forgatás közben megint rosszul lettem a sok cipekedés miatt. Le kellett ülnöm egy kikötőoszlopra. Megint csúnyán kalimpált a szívem.

Hamburgból Bonnba mentünk. Útközben, a mikrobuszban robbanásig feszült a helyzet. Egyrészt azért, mert már kifáradtam, másrészt, mert nem tudtam hová megyünk, és minek. Az újságírókollégák úgy kezeltek bennünket Bélával, a hangfelvevővel, mint egy „szükséges rosszat”, akik csak lassítják és hátráltatják munkájukat. Ez igaz is volt, mert újságcikkhez és rádióriporthoz nem kell ennyi felszerelés, mint amennyit én hordtam magammal. Szó szót követett, és végül összevesztünk. Nagy hangon kiabáltunk egymásra. A német mikrobusz-vezető csak mosolygott. Amikor István rákérdezett, miért mosolyog, megmagyarázta. Előttünk egy bolgár tévés csoportot szállított, s ők is épp így veszekedtek egymással, mint mi. Már megszokta az ilyesmit.

Indul az újvidéki szerb Híradó

1975. november 27-én, hét évvel a magyar szerkesztőség megalakítása után, sugározta az Újvidéki Televízió az első szerb nyelvű Híradót. Az ünneplésnek se vége se hossza. Az igazi vajdasági televíziózásnak ez a pillanat számított. Az itteni politikusok is meg voltak elégedve, hisz ezek után sokkal többet szerepelhetnek a képernyőn.

Diploma

Végre lediplomáztam. Nem volt könnyű: négy év alatt 44 vizsga, rengeteg utazás, tanulás, idegesség, de megérte. Sikerült szerteágazó tudást szereznem. A Lifkáról szóló film volt a

diplomamunkám, de emellett egy írásbeli dolgozatot is fel kellett mutatnom. A televízióról, mint az egyik tömegkommunikációs eszközről írtam, azon belül pedig az egyperces tévés hírt taglaltam. Mivel kevés írott anyag, könyv állt rendelkezésemre szerb-horvát nyelven, Bosznai Győző ajánlatára felkerestem a budapesti televízióban Vitrai Tamást. Ő adott sok anyagot erre a témára. A végén majd ötven gépelt oldalon lett belőle.

Duškóval ugyanazon a napon álltunk a háromtagú bizottság elé. Egy évvel előttem kezdte az egyetememet, de sikerült utolérnem. A Lifkáról szóló filmem tetszett a bizottságnak, meg is dicsérték. Az írásbeli munkámmal is meg voltak elégedve Rövid beszélgetés és tanakodás után behívtak bennünket a terembe, és gratuláltak. Lediplomáztunk. Valamit, amit négy évvel azelőtt elkezdtem, befejeztem. Az volt a legfontosabb a számomra, hogy kitartottam. Az egyetem, a tanulás mellett, nagy kitartást is igényel. Miközben hazafelé utaztam, nem éreztem magamban semmi változást. Amíg az egyetemre jártam, egyedüli célom az volt, hogy befejezzem. Azt gondoltam, ha lediplomázok, majd minden másként lesz. Semmi olyat, hogy valami megváltozott volna, nem éreztem. Azelőtt mindig egy-egy sikeres vizsga élményével jöttem haza, most pedig egy fél A-4-es papírral, amit a titkárnő nyomott a kezembe, és amelyen egy mondatban elismerték a négyévi munkámat. Évek múltán jöttem rá, hogy ez a kis papír tulajdonképpen milyen sokat jelent. Ez különböztetett meg azoktól, akik nem olyan kitartóak, magabiztosak, határozottak, mint én. Az igazi elismerést, persze, nem a papír, hanem a további munkám hozta meg.

Ilke

Egy piszkos, montenegrói kabátban ült a Tévé klubjának sarkában, és konyakot ivott. Szakállas, kócos, sovány ember volt, és vastag szemüveget viselt. Senki sem szeretett vele barátkozni, mert általában részeg volt. Ő volt Mihailo P. Ilić – Ilke. Az akkori Jugoszláviában a három legjobb filmvágók egyike. Európa-szerte ismerték. Néhány filmjét bemutatták az oberhauseni filmfesztiválon is. Szerettem volna megismerkedni vele, mert Zágrábban, az egyetemen, emlegettük a nevét. Kíváncsi voltam, mit keres itt Újvidéken, amikor, tudtommal, szabadúszóként dolgozott Belgrádban. Összeszedtem a bátorságom, és leültem az asztalához. Rám nézett, de nem szólt semmit, csak újra lehajtotta a fejét. A konyakos poharát nézte. Nemsokára megszólalt:

– Mire vársz? – kérdezte szerbül. – Aki ehhez az asztalhoz ül, annak konyakot kell rendelnie. A Badelt szerettem. – Kissé meglepett, hogy ilyen fenyegető, faragatlan modora van, de mivel beszélni szerettem volna vele, nem volt más választásom: italt kellett rendelnem. Az előtte levő pohár még nem volt üres, de amikor meghozta a pincér az újat, gyorsan megitta a régit.

– Ki vagy te, és mit akarsz? – kérdezte, de most már nem olyan fenyegetően, mint az előbb. Röviden elmondtam neki. Közben bólogatott és várta, hogy befejezzem. Lassan iszogatta az előtte levő italt. Amikor befejeztem, megszólalt: – Ismerem a volt tanáraidat – mondta. – Közülünk többen is dolgoztam. Jó, hogy nem Belgrádban végeztél, hanem Zágrábban. Ott komolyabbak.

Lassan megtaláltuk a közös témákat. Az egyetemről, televízióról, a munkáról beszélgettünk. Amikor megemlítettem, hogy baj van a szívemmel, egyből barátságos és közvetlen lett. Neki sem volt rendben a szíve. Egyszer, Belgrádban, a mentők vitték be a kórházba. Később szívbillentyű-szabályozót (pace-maker) kapott. A közös baj, a szív, annyira közel hozott bennünket, hogy utána már mindennap találkoztunk. Elpanaszolta azt is, hogy azelőtt nem ivott. Amióta pace-makert helyeztek a testébe fél a haláltól. Sokszor azon kapta magát, hogy a szívdobogására figyel, és várja, mi fog történni vele. Ha iszik, kevesebbet gondol rá. Az ivászat miatt a felesége is elhagyta. Elveszett embernek érezte magát. A szívével kapcsolatos aggodalmát megértettem, hisz nekem is ugyanazok voltak a gondjaim, de én nem ittam.

Egy alkalommal megemlítettem neki, hogy Winusnak milyen nehéz a mindennapos kiutazás Temerinbe, a bíróságra. Amíg ott éltünk, nekem kellett utazgatnom Újvidékre, most pedig neki kell Temerinbe. Ilke felajánlotta, hogy Winus hagyja ott a jelenlegi munkáját, és tanuljon meg vágni. Dolgozzon mellette. Legyen a vágóasszisztense, s így majd kitanulja a szakmát. Napokon keresztül gondolkodtunk az ajánlatán. Otthagyni egy biztos állami munkát tiszteletdíjas, alkalmi munkáért, komoly döntést igényelt. Ilke biztatott bennünket. Ő látott jövőt az Újvidéki Televízióban. Emiatt úgy határoztunk, hogy Winus felmond, és beáll Ilke mellé tanulónak.

Ilke, az irántam érzett tiszteletből, már sokkal kevesebbet ivott. Winus szépen haladt az új szakmában. Gyorsan, pár hónap alatt megtanulta az alapvető fogásokat. Beiratkozott a Vajdasági Filmművészek Egyesületébe is, s így szociális biztosításhoz jutott. Fél év múlva önállóan vágta a lassújáratú műsorokat a magyar szerkesztőségben. Sokat dolgozott, néha egész nap, de megérte, hisz háromszor annyit keresett, mint én.

Miután Winus kitanulta a szakmát, és elkezdett önállóan dolgozni, Ilkét nem érdekelte többé a vágás. Újra inni kezdett, amitől akaratos és veszekedős lett. Mindenkiel összeveszett, és mindenkit kioktatott. Nagy türelem kellett hozzá, hogy az ember egy társaságban maradjon vele. Később elhatározta, hogy rendezni fog. Kiötlött egy nagy, 52 részből álló sorozatot, aminek a Nehéziparosok munkacímét adta. Húszperces dokumentumfilmeket szeretett volna készíteni a kovács, öntő, favágó, bányász és hasonló, nehéz fizikai munkát végző emberekről. Szerencsés Jósának köszönhetette a lehetőséget, aki megsajnálta.

Jóska látta, hogy megy tönkre az ivásban, munkát adva segíteni akart neki, de volt egy kikötése: úgynevezett pilótaműsört kellett készítenie. Ez azt jelentette, hogy be kellett mutatnia egy vagy két adást a sorozatból, amelyek alapján majd eldől, hogy valójában elkészülhet-e a sorozat. Ilke rajtam kívül senki mással nem akart dolgozni, ezért én lettem a sorozat állandó operátora. Együtt dolgoztuk ki a sorozat első, próbaadását is. Ilke az emberek érzelmeire próbált hatni, ezért az anyaságot választotta témájául. Azokra az asszonyokra gondolt, akik vállalják az elhagyott, árva gyerekek nevelését. Ilyen anyákra bukkantunk a kamenicai Gyermekfaluban. Ott a nevelők hivatásos anyák. Nyolc épület volt a Gyermekfaluban. Mindegyik házban egy-egy anya hét – nyolc gyerekkel élt együtt. Az ötlet nekem is

megtetszett. A film elején Ilke meg akarta mutatni azt a pillanatot is, amikor az igazi, biológiai anya már szülés után elutasítja gyermekét, aki a Gyermekfaluba kerül.

A forgatás helyszínéül az újvidéki szülészeti klinikát választottuk. Reménykedtem, hogy a természetes szülés mellett császármetszést is látok majd, mert mindkét gyermekem, Zita és Attila is így született. Az újvidéki szülészeten, a folyosón öltöztettek be bennünket. Úgy beszéltek meg, hogy csak a világosító, a hangfelvételező, a segédoperatőr és én leszünk a forgatócsoport tagjai. Beöltözve, izgatottan vártuk az eseményt. A főorvos megnyugtatóan bennünket, hogy nem kell sokat várnunk, mert naponta 25 – 30 gyerek születik. Amíg várakoztunk, kellemesen elcsevegtem a főorvossal. Érdekelte, hol tanultam a szakmát, nős vagyok-e, hány gyerekünk van. Én is megtudtam róla, hogy nős és ő is két gyermek apja. Az előkészítő teremben a fájások miatt már két asszony jajgatott. A szülésznő és az egyik orvos felügyelt rájuk.

A szülés, amit először láttunk, igen nehéz és fájdalmas volt a kismama számára. A kamerán keresztül figyeltem az asszony arcát. Akkor láttam, hogy szülő nő önkívületi állapotba kerül a fájdalomtól. Nagyon nehéz szülés volt. A gyerek nehezen jött a világra. Vákuumot használtak az orvosok. Az anya elájult a fájdalomtól. Az orvosok egyelőre nem is figyeltek a szegény asszonyra. A gyerek életéért küzdöttek, aki néhány perc múlva, amikor a szájacskájából kiszívták a váladékot, és fejfelé tartva megpaskolták a popsiját, felsírt. Az anyát hiába ébresztgették, hogy megmondják neki, lánya lett, ernyedt testtel, ájultan feküdt.

A következő szülést kihagytuk. Össze kellett szednünk magunkat. Kint, a folyosón, a nyitott ablak mellett kapkodtuk a levegőt. Amikor a főorvos meglátott bennünket, hozzám lépett:

– Na, sikerült mindent felvenni? – kérdezte.

Nem tudtam válaszolni, mert alig kaptam levegőt, csak a fejemet ráztam.

– Hát igen, a fele sem igaz annak, amit az ember a filmekben lát. Nem olyan romantikus dolog egy szülés, mint ahogy azt egyesek elképzelik – mondta. – Mit gondol, miért találták ki elődeink, hogy a férfi kint sétál a másik szobában, vagy a ház előtt, míg a felesége vajúdik?

Csak nehezen tudtam válaszolni: – Két gyermekem van, és ezek után, amit láttam, örülök hogy a feleségem császárvágással szült. Kevesebbet szenvedett, de gondolom ön, mint a kórház legjobb szakembere sem bízta másra gyerekeinek világra segítségét.

– Dehogynem. Míg a kolléga levezette a szülést, én kint sétáltam a folyosón – magyarázta. – Szerencsére, minden a legnagyobb rendben ment.

Miután megnyugodtunk, újra bementünk a szülőszobába. De csak a harmadik szülésnél sikerült némileg teljesíteni az elképzelésemet, hogy az anya arckifejezésén át mutassuk be a szülést. Az ismerőseim, de szakmai körökben is, a mai napig vita tárgya, az apás szülés. Én ellenzem.

Az Anya című film további részeit a kamenicai Gyermekfaluban készítettük el. Miután befejeztük, megmutattuk Szretyának. Meg volt elégedve, s engedélyt adott a további adások elkészítésére. A sorozat következő része egy szabadkai öntőről szólt. Az Andruskó Károly által megformázott Petőfi-mellszobor öntését filmeztük. Egy piszkos, szűkös helyiségben dolgoztunk. Nagy forróság volt az olvasztókályha közelében. Aggódtam, hogy a meleg le ne olvassa az emulziót a filmszalagról. Az sem lehetett megoldás, hogy többször kiviszem a kamerát a hűvösre, mert akkor beködösödött volna az optikája. Amíg olvadt a bronz a kemencében, addig finom homokból elkészítették a szobor öntőformája (kokilla). Több mint két órába telt, hogy folyékonnyá váljon a bronz a kemencében. Addigra elkészült a kokilla is, és elkezdődött az öntés. Ott sűrögtem-forogtam az öntőmunkás közelében, hogy minél jobb felvételt készíthessek. Ha a mester észre nem veszi, klasszikus hibát vétek, mert

majdnem beléptem a homokkal letakart forró öntvénybe. A lábamat sikerül megmentenem, de a cipőm talpát sajnos, nem.

A Nehéziparosok című filmsorozat két epizódja után, Ilke még készített néhányat, de később annyira ivott, hogy senki sem akart vele dolgozni, még én sem.

Így abba maradt a sorozat.

A tévé nagyüzem lett

Ahogy gyarapodott a létszám a tévében, egyre ritkábbak lettek a barátkozások is. A hetvenes évek közepén már több száz alkalmazottja volt a tévének. Volt olyan nap, amikor tíz-tizenöt csoport is dolgozott különböző műsorokon. A stábokon belül is cserélődtünk, de sokkal többen voltunk mi, régi tévések. Velünk nem lehetett könnyen viccelődni. Igyekezetünk rendesen, minél kevesebb hibával, elvégezni a munkát. Azok a heccelődések, amelyek kezdetben előfordultak, szinte teljesen elmaradtak. Elvértve találtunk ki valamit, különösen akkor, ha valamelyik új munkatárs okoskodott. Ilyenkor „helyre tettük”.

Így történt Mladen Vrmítyel is, aki a belgrádi színiakadémiáról jött hozzánk gyártásvezetőnek. Becsomagoltunk egy tekercs perforált hangszalagot, és szóltunk, hogy sürgősen vigye el a laboratóriumba, előhívni. Meg is tette, sőt még erősködött is, hogy aznapra legyen kész, mert sürgősen kell a filmvágáshoz. A laborosok, amint meglátták, mit hozott, rájöttek, hogy ugratásról van szó. Sajnálkozva elmagyarázták: úgy tudják csak előhívni, ha valaki visszatekercesli a szalagot az elejére. Mladen, hogy mentse a menthetőt, önként vállalkozott e nemes feladatra. A laborosok bevezették a sötétkamrába, és otthagyták, hogy 120 méter szalagot kézzel tekerjen vissza az elejére. Később büszkén dicsekedett, ha nem lett volna olyan önfeláldozó, műsor sem lett volna. Csak bólogattunk, s mosolyogva megdicsértük.

A kamenicai kórházban

Nyár közepe lehetett, amikor újra kórházba kerültem, kezelő orvosom javaslatára.

– Ilyen fajta műtétet, amire önnek van szüksége, Újvidéken még, igaz, nem csináltak, de egyszer el kell kezdeni – mondta.

Beleegyeztem, hogy én legyek az első páciens. A sorsom Fajgel professzortól függött. Neki kellett eldöntenie, vállalja-e a műtétet vagy sem. A kórházban több mint egy hónapig vártam a döntésére. Időközben megérkezett még egy, hasonló betegségben szenvedő gložani

fiatalember. Gazsó Jannak hívták. Úgy tűnt, rosszabb állapotban van, mint én. Nehezen járt és állandóan fuldokolt. Míg ott feküdtünk a két egymás melletti ágyon, megbarátkoztunk. Ő is nős volt, és két gyermek apja. A felesége többször bejött hozzá látogatóba. Az alatt az egy hónap alatt, amíg a kórházban feküdtem, a szerkesztőség felajánlotta, hogy portréfilmet készítenek rólam.

Rögtön a Gál Laci bácsi jutott az eszembe. Hevesen tiltakoztam, mondván, hogy én még jól érzem magam, majd később, ha idősebb leszek. Végül a professzor bevallotta, hogy csapata – sem emberileg, sem szakmailag – nincs felkészülve ilyen komoly műtetre. Azt ajánlotta, hogy kíséreljem meg Belgrádban vagy Ljubljanában.

Szürke hályog

Burány Márta szerkesztő megbeszélte, hogy a szemészeti klinika akkori főorvosával, Poštić professzorral készítsünk egy dokumentumfilmet az idős emberek leggyakrabban szembetegségéről, a szürke hályogról. Mielőtt felállítottuk a kamerát a műtőben a professzor mosolyogva hozzám szólt:

– Jöjjön velem. Először be kell szereznünk a műtéthez szükséges anyagot.

Fogalmam se volt, hogy miről beszél, de a kis kézi kamerával utána siettem. Zoli, a világosító, is velünk tartott. Kimentünk a klinikáról, és számomra ismeretlen irányba indultunk. Útközben, a professzor érdeklődött, hogy milyen műsorokat készítettünk az utóbbi időben. Érdekelte a munkánk, s úgy tűnt tetszik neki a foglalkozásunk. Meg is jegyezte:

– Hát igen... Önök sokat utaznak. Különböző városokat és embereket ismernek meg. És a fiatal színésznők... – mosolygott. Igyekeztem megmagyarázni, hogy egyáltalán nem úgy van, ahogy ő képzei. Elmeséltem, mennyire fárasztó a munkánk, hogy nincsen minden nap szép színésznő a kamera előtt, ilyesmi csak a játékfilmek esetén fordulhat elő, az pedig elég ritkán van. Közben megérkeztünk egy szürke épület elé. Az ajtón, röviden, csak annyi állt, hogy Mrtvačnica (Hullaház). Ebben az épületben volt a boncterem is. Én még mindig nem értettem, hogy tulajdonképpen miért jöttünk ide. Amikor bementünk a hideg, betonpadlós terembe, megcsapott az erős formalin szag. Akkor döbbentem rá igazán, hol is vagyunk. A professzor elővett a zsebéből egy kis sötét üveget, kitakarta a halott fejét, szétnyitotta a lecsukott szemhéjat, és egy töltőtoll hüvelyhez hasonló késsel kivágta a szaruhártyát. Mire észbe kaptam és felemeltem a kézi kamerát, már befejezte a műtétet. Megkértem, ismétlje meg. Zoli már indult volna kifelé, mert rosszul lett. A professzor az egész műveletet – ezúttal lassabban – megismételte a másik szemgolyón is, és utána bevarrta a szemhéjakat.

– Hogy a halott hozzátartozói észre ne vegyék – magyarázta – a törvény sajnos még nem rendelkezik arról, hogy ki és miként lehet donor. Emiatt titokban kell dolgoznunk... A kivágott szaruhártyákat betette egy kis sötét üvegbe.

– Most már megvan a műtéthez szükséges anyagunk –, mondta. – „Kezdődhet az operáció.

A műtőasztalon egy idős bácsika feküdt. Részleges érzéstelenítést kapott, így a műtét közben beszélgethetett a professzorral. Az operáció precíz munkát igényelt: a páciens szaruhártyáját is ki kellett vágni, hogy kivehető legyen a megfihéredett szemlencse. Mivel a szaruhártya megsérült, újat kellett odavarni. Ezért kellett a donor. Mindössze három öltéssel erősítette oda az új szaruhártyát. Alig, hogy befejezte a páciens felkiáltott:

– Professzor úr, látok! Látom az órát, a kezét.

Karadordevo

Mint minden évben, Tito elvtárs őszi vadászatot és fogadást rendezett Karadordevón a Jugoszláviába akkreditált nagykövetek tiszteletére. Egy hideg, ködös, késő őszi reggel indultunk el Újvidékről Karadordevo felé. Velja Samoilov szerkesztőt bízták meg, hogy a JRT részére készítsen tudósítást az eseményről. Veljón és rajtam kívül, a forgatócsoporthoz tartozott még Dimić Vitomir másodoperatőr, Szabó Sándor világosító és Makó Sándor sofőr. Mielőtt a vadászterületre értünk volna, a főúton leállítottak bennünket a rendőrök, és igazoltattak. Minden rendben volt, így továbbmehettünk. Ez volt az első ilyen feladatunk, ezért jól felkészültünk rá. Már hajnalodott mire a főépület elé értünk, ahol a testőrség gondoskodott az elnök biztonságáról. Újra igazoltattak bennünket. Egy ezredes rövid rádiótelefon beszélgetés után beengedett bennünket a „belső körbe”. Már említettem, hogy ez volt az utolsó biztonsági övezet Tito körül. Aki oda bejutott, annak tovább már nem kellett igazolnia kilétét. Az ezredes elmondta: túl korán érkezünk, még mindenki alszik, és a nagykövetek többsége sem érkezett meg. Azt ajánlotta, menjünk az erdő melletti tisztásra, és várjunk. Majd ha történik valami, jelentik. Úgy is lett.

Nem messze a főépülettől, a tisztáson a katonák felállították a tábort – több kis, ideiglenes, hagymával, búzakalással és száraz virággal kidíszített faházikót. Egyikre-másikra a szerb népviselet egyes kellékeit is kitették. A házikók előtti gyalult deszka pultok tömve voltak szendvicsekkel, gőzölgő virslikkel, csevapcsicsákkal, pljeszkavicákkal...

Ott a helyszínen sütötték, s aztán friss kenyérrel kínálták a fehér köpenyes szakácsnők. A katonák tábortüzeket gyújtottak. Mindegyikre két katona vigyázott. Pontosan fél méter hosszú és tíz centi vastag akácfarönkökkel tüzeltek. A tábortüzek között kb. tíz méter volt a távolság. Reggeli után készítettem néhány felvételt. Nem akartam többet, mert vártam, hogy megérkezzenek a vendégek. Filmezés közben melegem lett. Levettem a télikabátomat. Öltönyben sétáltam a házikók között. Olyan érzés volt, mintha tavasz lett volna. Közben a kamera akuja jelezte: kiürült és újat kell behelyezni. A kocsink, egy nagy Lada, a főépület előtt parkolt. Odasiettem, de közben dideregni kezdtem. Ablakai befagytak. Rettentő hideg volt. Legalább mínusz tíz fok, én pedig „legényesen”, öltönyben sétáltam. Felvettem a télikabátomat, de miután újra a tisztásra értem, már nem fáztam. Kellemesen meleg volt. Így tudtam meg, hogyan lehet egy erdei tisztást fölmelegíteni. Az épület és a tisztás közötti hőmérséklet-különbség legalább húsz fok volt.

Lassan szállingózni kezdtek a meghívott vendégek is. Sokukat felismertem. Ott volt a Központi Bizottság minden tagja, és a nagykövetek is megérkeztek. Az erdei házikókhoz siettek inni vagy enni. Hirtelen elterjedt a hír, hogy Titót is reggelire várják. Készenlétbe álltam a kamerával. Rövidesen, a főépület irányából, meg is érkezett néhány tábornok kíséretében. Mi mindannyian öltönyben, feszítettünk, rajta pedig nehéz, vastag, szőrmegalléros vadászkabát volt. Akkor még nem járt bottal, de már nehezen, lassan mozgott. Nyakában lógott egy Polaroid fényképezőgép. Miután kezét fogott több közeli munkatársával, sétálni ment a tisztásra. Fényképeket is készített. Amikor meglátta az egyik házikón a vöröshagymakoszorút, odaszólt a munkatársainak: – Megyek, lefényképezem a vöröshagymát, legalább fényképen legyen, ha már nincs a piacon – mondta. Ekkor tudtam meg, hogy mindenről tájékoztatják. Abban az évben tényleg rosszul termett a hagyma. Sehol sem lehetett kapni, csak néha, elvétve, jó drágán, a behozatalból. Számomra az is érdekes volt, amikor Tito fényképezett és a Polaroid fényképezőgép kilökte a még nem előhívott képet, az egyik adjutánsa szolgálatkészen a kabátja alá, a mellére szorította mondván: – Így majd, a melegben, előbb kész lesz a kép.

Miután körülsetálta a tisztást, leült egy előre odakészített fonott karosszékbe. Jovanka, a felesége, nem volt ott. Társaságában volt Kardelj és Bakarić. Tito rágyújtott egy havannára, és közben figyelt bennünket. Körülálltuk, én pedig egész idő alatt filmeztem. Később teát hoztak neki. Nem evett semmit, csak szivarozott. Tíz-tizenöt perc után visszasétált a főépületbe. Miután megérkeztek a lovas kocsik, és felszálltak, a vadászok elmentek vadat hajtani. Dimičet és Szabót küldtem velük filmezni. Én a táborban maradtam, hogy megpihenjek egy kicsit. Ettem és beszélgettem a szakácsokkal. Ketten szabadkai magyarok voltak. Még a szakácsok körében is működött a „kulcsrendszer”. (A fiatalabbak számára elmondom mit is jelet ez a szó. Főleg a kisebbségek miatt lett alkalmazva. Vajdaság lakosságának több mint húsz százaléka magyar nemzetiségű. Ez azt jelentette, hogy minden állami, politikai katonai és más hivatásban, a foglalkoztatottaknak húsz százalékanak magyarnak kellett lennie.) A legnevesebb szállodákból és éttermekből hozták őket. Első osztályú kiszolgálásban részesültem. Örültek, hogy valakinek bemutatathják tudásukat. Volt olyan faházikó is, amelyhez nem is közeledtek a vendégek, annak ellenére, hogy feltálalták a sok szépen feldíszített ételt.

Pár óra elteltével megérkezett az első, több száz elejtett fácánnal feldíszített lovas kocsi. Utána még nyolc ilyen szekér érkezett. Az utolsó kocsival Dimiç is megjött, és beszámolt a vadászat eredményéről. Kiderült, hogy Dolanc lett a legeredményesebb: egymaga 187 fácánt ejtett. Szeretett és tudott is vadászni. Szabó elmesélte, volt olyan nagykövet is, aki sajnálta a madarakat, és készakarva mindig mellé lőtt. Elterjedt a hír, hogy Tito három muflont ejtett, és a korzikai vadjuhok a főépület előtt hevernek. Rögtön odamentünk. A csigásan csavarodó agancsú vadak nagyon szép példányok voltak. Tito is előjött az épületből. Az egyik segédtsízt a kezébe adott egy vadászpuskát. Ott toporgott a vadak között, puskával a kezében, és várta a riportereket. Látszott rajta, hogy nehezeire esett a pózolás. Többször is ránk kérdezett: – Elvtársak, elég lesz?

– Kérjük elnök elvtárs, még egy kicsit, csak még egy kicsit! – kértük.

– Jó, jó, de ne sokáig – volt a válasz.

Csattogtak a fényképezőgépek és zúgtak a kamerák.

Délután egy kicsit megpihentünk.

Estefelé megérkezett a Kék Vonat. Nagykövetek és a Központi Bizottság tagjainak házastársai érkeztek az esti fogadásra. A főépületben, közvetlenül a nagyterem mellett, egy kisebb helyiséget biztosítottak az újságírók és a tudósítók számára. Ott vártunk az események alakulását. A nagyterem előcsarnokában kezdődött a fogadás. Drága anyagból készült, ízléses estélyi ruhát viselő hölgyek és frakkba öltözött férfiak társalogtak. Szabóval a fal mellől figyeltük őket. Nem akartam filmezni addig, míg Tito meg nem érkezik. A pincérek fekete frakkban és piros csokornyakkendőben kínálták a különleges italokat. Az előcsarnok közepén, egy kisebb asztalon, falatnyi különleges ennivalókat tálaltak fel. Sajnos legtöbbször a nevét sem tudtam. A vendégek keveset ettek, többnyire inkább ittak. A kis előcsarnok zsúfolásig megtelt, és a levegő fűledt volt. Az izgalomtól, a fáradtságtól és a rossz levegőtől már az ájulás határán voltam. Nagy erőfeszítembe került, hogy állva maradjak. Amikor már a segélykiáltás a torkomban volt, valaki megkegyelmezett – kinyitotta mellettem az ablakot.

Vártunk, vártunk, de az elnök sehogyan sem akart megjelenni. Szabó Sanyival épp arról tanakodtunk, hogy elkezdjük-e a felvételezést, amikor a nagyterem felől kinyílt az ajtó, és a vendégek bementek. Bennünket azonban nem engedtek be, de annyit mondtak, ha a pohárköszöntőre kerül a sor, szólnak. Visszamentünk a kis helyiségbe, amelyet nekünk szántak. Ott már feltálalták a hideg vacsorát. Három pincér állt a szolgálatunkra, és mindenki abból kérhetett, amiből és amennyit csak akart. Kevesen voltunk: négy-öt újságíró, három

operatőr, ketten az Újvidéki Televízióból, és egy kolléga a Filmske novostitól. Szabó Sanyi volt az egyedüli világosító.

Múlt az idő. Éjfél után szóltak, hogy bemehetünk a nagyterembe, mert Tito köszöntőt mond. Csak Veljót, Szabót és engem engedtek be. Közeledett a számomra legfontosabb pillanat, hiszen e köszöntő miatt jöttünk. Tudtam, ha elhibázok valamit, azt szabotázsnak nyilvánítják, és akkor végem. Szabó hóna alá egy tartalék kazettát tettem. Egy filmes kazettával, valamivel több, mint tizenegy perces felvételt lehet készíteni. Ha az elnök tovább beszél, ki kell cserélnem a kazettát, az pedig kritikus pillanat, mert ilyenkor a kamera megránthatja a filmet, az elszakadhat, vagy a kamera teljesen leáll. Kint a kisteremben háromszor is ellenőriztem, jól fűzték-e be a filmet a tartalék kazettában. Úgy tűnt, minden rendben van. Szabó megtalálta a csatlakozót, kihúzta a kábelt, és magasra tartván a lámpát, jelezte: készen áll. Tito figyelt bennünket, kedvesen bólintott, és lassan fölállt. Szabó bekapcsolta a lámpát, én a terem közepére álltam, pont eléje, két-három méter távolságra, és elindítottam a kamerát. Tito kanállal párszor megkoccintotta poharát, mire csend lett a teremben. Lassan beszélni kezdett.

A szívem hevesen dobogott. Néha nem tudtam, hogy a film vagy a saját szívem dobogását hallom. Lassan behomályosodott az egész kereső. Az optikát széles szögre állítottam, és tartottam az irányt Tito felé. Múltak a percek, és az elnök csak mondta, mondta, megállás nélkül. – Nem lesz elég a film, készülj fel a cserére! – súgtam a világosítóknak. Úgy is történt. Pontosan hallottam, amikor „kifolyt” a film. Következett a váltás... Lekapcsoltam az üres kazettát, és a helyére tettem az újat. Az egész művelet két másodpercig tartott. Sikerült. A kamera megindult, és nem szakította el a filmet. Miközben a vállamra emeltem a kamerát, az ujjammal megtöröltem a kereső lencséjét. Most már jobban láttam. A képben, Tito mellett, felesége, Jovanka is látszott. Az elnök belelendült, és csak mondta, mondta... A szövegre egyáltalán nem figyeltem, a kamera működése érdekelt. Egy pillanatra Jovanka mosolygó arcát láttam, és a kezét, ahogy gyengéden meghúzza férje zakójának ujját. Az elnök kapcsolt, és hamarosan befejezte a köszöntőt.

A köszöntők után folytatódott a program. Rövid ideig még bent maradtunk a teremben. Arsen Dedić lépett fel, és két slágert énekelt. Utána a Sedmorica mladih zenekar következett, majd Usnija Redzsepova énekelt, közben Janika Balázs tambura zenekara játszott. Sűrűn cserélődtek a fellépők. A művészek legfeljebb tíz percet időzhettek a porondon. Mindegyikükről csak egy pillanatfelvételt készítettem, vágóképként. Miután befejeztük a munkánkat, Szabóval kimentünk a teremből. Azt hittem, most már indulhatunk haza. Már nagyon fáradt voltam. A kamera csomagolása közben jött a hír, hogy meg kell várnunk az elnök köszöntőjének hivatalos változatát. Tito legközelebbi munkatársai közül valaki magnóra vette a köszöntőt, lerövidítette és legépeltette.

Ezek szerint Tito nem azt mondta, amit mondott, hanem azt, amit a hivatalos közleményben leírtak. Ez a változatot csak másnap reggel kaptuk meg. Addig társalogtunk a kisteremben. Ott tudtam meg az egyik belügyestől, hogy a művészeknek, mivel nem volt hely az épületben, pontos időre kellett érkezniük. Az érkezési sorrendet a műsorrend szerint állították össze: tízpercenként hozták őket autóval. Amint befejezték a műsorszámukat, ismét kocsiba ültek, és mehettek is haza.

Hajnalban, amikor befejeződött a fogadás, Tito és Jovanka visszavonultak. Csak Kardelj és Bakarić voltak a kíséretükben. A Központi Bizottság tagjai és diplomaták vagy a Kék Vonattal, vagy saját kocsijukkal távoztak.

Másnap a Híradóban csak egy kétperces riport ment adásba. Tito köszöntőjét, a hivatalos változatot bemondó olvasta fel. Ezért dolgoztunk egy teljes napot...

*

A Karadordevó-ban átélt izgalmaktól nagyon legyöngült a szívem. A leleteimet elküldtem Ljubljánába, az ottani kórházba. Valamikor az év végén, Budakov Szlovéniába utazott egy tévés megbeszélésre. Megkértem, szóljon az ottani tévé igazgatójának, hogy beszéljen a Klinikai Központ főorvosával: ha lehet, minél előbb operáljanak meg. Amikor visszajött, megnyugtatóan, hogy minden rendben lesz.

Cseh Károly, vagyis a Fekete glóbusz

Gobby Fehér Gyulának volt egy klasszikus, színpadra írt drámája, egy adai kommunista tanítóról, Cseh Károlyról, aki a két világháború között visszajön Oroszországból a szülővárosába, agitálni. Később orosz származású felesége, Paulina is, csatlakozik hozzá. Cseh Károlyt a börtönben vallatják, és halára kínozzák. Felesége öngyilkos lesz. A szabadkai Népszínház magyar társulata, Erdélyből érkezett vendégrendezővel az élén, színre vitte a szöveget. Saffer Pál és Végel László, a tévé drámai szerkesztőségének vezetői, miután látták az előadást, úgy döntöttek, hogy a tévében is be kell mutatni. Felkérték az író, módosítsa a szöveget, mégpedig úgy, hogy a televízió számára is megfelelő legyen. Gyula ezt meg is tette.

A tévédráma elkészítésével Vicsek Károlyt bízták meg. A játék egy részét, a szerző által leírt helyszíneken felvételezte elektronikus kamarákkal, a dráma nagyobb részét viszont filmkamerával, több helyszínen. Elég nagy vita kerekedett ebből. Az író neheztelt, mert a rendező átírta a helyszíneket.

Mivel már azelőtt is sokszor dolgoztunk együtt, Karcsi engem választott vezető operatőrnek. Én akkor kapcsolódtam be az előkészületekbe, amikor már a technikai kérdésekről kellett dönteni. A film forgatására választott helyszíneken főleg a külső megvilágításra kellett gondolnom. Az elektronikus kamerákkal való felvételezéshez pedig több fényt, több helyt kellett biztosítanom. A felvételek legnagyobb részét Adán, Moholon, a Tisza parton és a moholi komp átjárójánál készítettük. Fontos volt, hogy a helyszínek közel legyenek egymáshoz, így kiküszöböltük a sok fölösleges utazást. Emellett fontos volt az is, hogy a közelben megfelelő nagyságú szálloda is legyen, mert majd 50 tagú színész és forgatócsoportot kellett elhelyezni.

Karcsi Soltis Lajost választotta főszereplőnek. Lajos abban az időben még harmincéves sem volt. Ő játssza Cseh Károlyt. Kopaszra borotváltatta a fejét, s azt ajánlotta, hogy megfürdik a Tiszában, amikor a hazajöveteli jelenetet felvételezzük. Karcsi nemigen akarta elfogadni ezt az ötletet, mert nagyon hideg volt, alig 8 fok volt. A felvételezés kora tavasszal, áprilisban kezdődött. Mindannyian féltünk, hogy Soltis megfázik, bereked, s emiatt félbe kell szakítani a munkát. Lajos hajthatatlan volt. Felvettük a jelenetet. A parton meleg takarókkal és bemelegített autóval várt rá a sofőrünk, és amint kijött a vízből, rohant vele a fűtött hotelszobába. Ott meleg teával várták. Másnapra, sajnos, mégis egy kicsit berekedt, de szerencsére nem lett beteg. Többször este, vagy éjjel, a forgatási nap előtt, Karcsival áttírták a szöveget. Csak reggel tudtuk meg, hogy melyik színész mit fog csinálni vagy mondani. Engem ez nem hátráltatott a munkámban, de egyes színészeket igen.

Soltisnak a legjobb alakítása, szerintem, abban a jelenetben van, amikor a tanító az osztályban, tanítványai előtt, József Attila-verset szavalt, és mondatta vissza a diákokkal. Eközben rontottak be a királyi rendőrség emberei, és elhurcolták, de ő csak mondta és mondatta a verset...

A másik főszerepet, Paulinát, Cseh Károly feleségét, Karcsi kedvenc színésznője, Éva Ras alakította. Éva, Soltissal ellentétben, nyugodt, megértő, profi, kiforrott színésznő volt. Több jelenetben látszott, hogy mennyire érzi a kamerát. Nyugodt mozdulataival és egyszerű arckifejezéseivel, könnyedén, de mégis mélyen átérezve a szerepét, kiváló alakított. Legszebb jelenete, filmbéli otthonában, a levélolvasás volt. Levéláriának neveztük el a jelenetet. Épp, amikor a fent említett jelenetet vettük fel, megjelent a helyszínen Gyula, Saffer, Végel és a főgyártásvezető, Ika Bašić. El voltak ragadtatva Éva színészi alakításától és

a forgatócsoport munkájától. Ennek a kétperces levéljelenetnek az alapján ítélték meg a dráma minőségét. Azt ajánlották, hogy benevezik a portorozi tévéfesztiválra.

A helybéli papot Fejes György alakította. Első jelenete az udvarában játszódott, amikor Cseh Károly egy oktató, olvasógépet készít. Fejes szokásosan kemény, rideg és kíméletlen volt. Mindig tudni akarta, hogy a jelenetet, amelyet épp felvételezünk, a film melyik részébe vágjuk bele. Igazi profi. Volt egy erős jelenete az osztályban, amikor megveri az egyik diákot, mert szemtelenkedett. Régimódi nádpálcával suhintgatott a diákok között.

A tanfelszerelési kellékek közül egy fekete földgömb is előkerült. Ez abban különbözött a ma létező ilyen taneszköztől, hogy teljesen fekete volt. Arra szolgált, hogy a diák emlékezetből, krétával rajzolja rá a földrészeket, országokat. Eddig egyikünk se látott még ilyesmit. Hogy valóban volt-e ilyesmi azelőtt az osztályokban, nem tudom, lehet, hogy ez csak egy tanár találmánya volt, és úgy maradt ránk. Mindenesetre, annyira megtetszett Karcsinak, hogy a Cseh Károly cím helyett, a Fekete glóbuszt címet adta a drámának.

Sovény Károly játszotta a főkapitányt. Romhányi Ibi pedig Paulina szomszédasszonyát, aki Cseh Károly véres holmiját hozta haza a börtönből, és jelen volt a házkutatásnál. Sok jó vizuális megoldást tervezett Karcsi. Igaz, hogy néhányat „elővett” a régebbi dokumentumfilmjeiből, de jól hatottak itt is, a dráma egyes részeiben.

A forgatókönyv szerint, a filmbeli Paulinának (Éva Ras) a kútba kellett ugrania. Megépítettük az állványt, egy igazi udvari ásott kút második méterén, a kellékesek pedig szivacsot raktak bele. Az öngyilkossági jelenetet felvételét az úgynevezett „telefon snittel” oldottuk meg. Az amerikai filmekben már régóta használták ezt a megoldást. Lényege, hogy a telefont vágják be, vagyis helyezik az előtérbe, amikor valamilyen szobajelenetet felvételeznek. Ezek után, már tudjuk, érezzük, hogy csörögni fog. Tehát ezzel a snittel jelzik, hogy mi is fog a közeljövőben történni. Mivel ezt a megoldást legtöbbször a telefon megszólalása előtt használják, a filmes zsargonban „telefon snittnek” nevezték el. Az öngyilkossági jelenetnél a „telefon snitt” a kút bemutatását jelentette, amivel jövőbeni fontosságát ecseteltük. Az ilyesminek azért van drámai hatása, mert a néző akaratlanul izgulni kezd azon, mi fog történni. Mindent jól megcsináltunk, csak a végén Karcsinak nem volt szíve rákényszeríteni Évát, hogy ugorjon a kútba.

A film egy nagy szimbólummal fejeződik be: az összetört olvasógépből hullanak ki a plakátok, röpiratok, az ablakon keresztül pedig szétszóródnak a zöld mezőn. A gyerekek, az új generáció, szedi össze azokat, ami azt szimbolizálja, hogy folytatják Cseh Károly munkáját.

Az első tíz nap csak filmkamerával dolgoztunk. Strajnić Palit kértem meg, legyen az első asszisztensem. Ő már abban az időben operatőr volt, de mivel nálam tanulta a szakmát, és tudta, hogy még tanulhat tőlem, szívesen elvállalta a feladatot. Még egy embert alkalmaztunk, akinek az volt a dolga, hogy vigyázzon az exponált filmekre, és friss filmmel töltsen fel a kazettákat, odavigye, odaszerelje, ahová azt a rendezővel megbeszéltük. Nagyon igyekeztem, hogy jó felvételeket, képeket készítsék. Teljesen új hozzáállást vezettem be a fényméréssel kapcsolatban. Eddig mindig az operatőr mérte a fényt a színész arcán, vagy a szereplő mozgásterén. A háttérre kevesebb figyelmet fordítottak. Én másképp dolgoztam. Ülttem a kamera mögött és onnan irányítottam Palit, hogy mérje a fényt. Először is, mivel tudtam, hogy a dráma egyes részei elektronikus kamerákkal készülnek, olyan kontrasztot (árnyalatokat) választottam, amelyek megfelelnek ennek a technikának is, más szóval 1: 3-hoz. A világos részek a háttérben háromszor világosabbak voltak a sötéteknél. Lehetne ezt fordítva is mondani: a sötétebb részek háromszor voltak sötétebbek, mint a világosak. Szaknyelven a 2; 2,8; 4;-es rekesznyílás között „mozogtam”. A kamerába belenézve, pontosan tudtam, mi lesz a háttér. Hogy ne untassam a színészeket, többször inkább Winust kértem meg, hogy segítsen. Ő is ott volt a forgatáson. Vicseknek volt a rendezőasszisztense. Taníttatta a színészeket a

szövegre, és vigyázott, hogy felvétel közben ne hibázzanak. Ő állt be helyettük a térbe, és sétált végig a szereplő mozgásterén. Így pontosan meg tudtam határozni a fényforrások elhelyezését. Szerencsére, jó munkatársakat kaptam a világításhoz is. Megbízta bennem, és szó nélkül követték az utasításaimat. Különben ez nem is volt különösebben nehéz a számukra, mert már ismerték a stílusomat, a „természetes fényforrás” követését.

Két helyszínen történt meg, hogy le akartam mondani a felvételt. Az egyik a Tisza-parton, amikor Cseh Károly érkezését forgattuk. A statiszták, egyes színészek és a főszereplő jött át komppal a Tiszán. Mi kamerával a másik parton vártuk a komp érkezését. Pár lépést bele is gázoltunk a vízbe. A kamera állványa is a vízben állt. Hirtelen olyan erős szél kerekedett, hogy majd eldőlt a kamera. Ezen úgy próbáltunk változtatni, hogy lehorgonyoztuk. De ennél komolyabb gondom is volt. Nem lehetett pásztázni a kamerával. Olyan erősek voltak a szellőkésések, hogy felvétel közben mindig megugrott a kamera. A rendezőnek pedig az volt a kérése, hogy a vízben álló farönkről lassan emeljem föl a kamerát, és így pásztázzak végig a Tisza folyásán a kompig. Jó volt az elképzelés, csak a szél miatt nem volt kivitelezhető. Végül, hogy felfogja a szelet, egy széles hosszú vásznat feszítettünk a kamera mögé. Pár perc múlva, széttépve, a Tiszába repült. Aztán emberekből és vásznakból állítottam fel a sorfalat, hogy a kamerával pásztázni tudjak. A kamera lencséjét is figyelni kellett, hogy a szél sodorta apró vízcseppek el ne homályosítsák. Közben, míg a megoldásokat kerestük, a kompnak ott kellett állnia a Tisza közepén, a további utasításokra várva. Mondanom sem kell, mennyire fáztak a szereplők a víz közepén, a nagy szélben.

A másik nehéz felvételezés a téglagyárban volt. Az égetőkemencék fölött, a csukott padláson kellett forgatnunk. Sötét volt, és pokoli meleg. A padlás padlózatában, méterenként kerek szellőztetők voltak. Azokon keresztül távozott a láng, és a szén-dioxid egy része. Pár percnél tovább nem lehetett elviselni. Ám, az ott dolgozó kubikosok, egyben a statiszták is, kibírták, mert már megszokták. Mi is megpróbáltunk tovább bennmaradni, de nem ment... Végül gázálcokat rendeltünk a gyártásvezetőtől. Míg nem hozták a gázálcokat, a munkások a lángokon krumplit, szalonnát és húst sütöttek. Karcsinak olyan ötlete támadt, hogy lefilmezzük ezt is. Végre megérkeztek a gázálcok. A többieknek az álarc valamennyit segített, de nekem nem. Mivel szemüveget viselek, azzal mindent homályosan láttam. Végül úgy oldottam meg ezt a problémát, hogy két snitt között az arcomhoz szorítottam a maszkot, amikor pedig a kamera működött – nem lélegeztem. Így 50 másodpercnél hosszabb jelenetet nem rögzíthettünk, mert csak annyit bírt ki a tüdőm.

Winussal az adai szállodában sokat beszélgettünk a munkánkról. Ilyen nagy projektumoknál, az emberben mindig felvetődik egy kérdés: mit tud tenni azért, hogy a készülő film minél

jobb legyen. Tud-e művészi többletet adni a munkája mellé. Ilyenkor nekem mindig Ilke jutott az eszembe. Ő mondta: – Ha majd egyszer eléred a kilincset, s kinyitod a művészet ajtaját, akkor te is beavatott leszel... Forgatás közben, többször is eszemben jutott a „kilincs”. Abban az időben nem tudtam, mennyit kell még „nőm”, hogy elérjem. Gyötört ez a gondolat. Befejeztem az egyetemet, több drámát készítettem már, sokan szerettek velem dolgozni, becsületesen és öntudatosan végeztem a munkám, nagyon igyekeztem, de nem elégedtem meg mindezzel. Én az ajtó mögötti szobába szerettem volna bejutni. Az egész dologról olyan elképzelésem volt, hogy egyszer előttem is kinyílik az a bizonyos ajtó, és akkor én is művész leszek. Persze, tisztában voltam azzal, hogy ez naiv elképzelés, de más nem jutott eszembe.

Csak évekkel később, amikor már rég a szoba közepén jártam, láttam meg a nyitott ajtót magam mögött. De erről majd később.

Körülbelül tíz forgatási nap után megérkeztek a nagy közvetítőkocsik az elektronikus kamerákkal: két hatalmas, 30 tonnás, csukott teherautó. Ezekben a nagy kocsikban helyezték el az elektronikus kamerákat irányító berendezést. Egy kis teherautón hozták az áramfejlesztőt, két öttonnás teherautó a reflektorokat és a villanyvezetékeket. Ezt a sok felszerelést és irányító berendezést több mint harminc ember kezelte. Mi, filmesek, ilyenkor rosszmájúan azt szoktuk mondani, hogy „megérkezett a cirkusz”. Meg is volt közöttünk az ellentét. Ők mindig azt állították, hogy az igazi televízió – az elektronika, és mi filmesek kiháló félben vagyunk. Ezen mi csak nevettünk, mert tudtuk, hogy nélkülünk, filmesek nélkül, nem lenne igazán műsor a televízióban. Hogy a végén kinek lett igaza, azt ma már tisztán lehet látni.

Rám komoly feladat várt. Meg kellett győznöm a kameramanokat, hogy engedjék át nekem az egyik kamerát. Fővilágosítóval is beszélnem kellett: ki kellett harcolnom, hogy úgy állítsa be a fényt, ahogy eddig én szoktam. Vele könnyebb lesz, gondoltam, de a kameramanokkal ... Nagyvonalakban ismertetem mi is tulajdonképpen a különbség az operatőr és a kameraman között. Az operatőr a rendező legközelebbi munkatársa: együtt készítik el a technikai forgatókönyvet, hangolják össze a díszleteket, a kosztümöket és a sminket. Az operatőr legfontosabb feladata a világítás. A fényforrások beállításával, ő adja meg a dráma hangulatát és érzékelhető erejét. Egyedül törekszik az optimális képkivágás és képkompozíció beállítására. A kameramanok nem avatkoznak be a díszletbe, kosztümbe és sminkbe. A megvilágítást számukra egy különálló szakember – a fénymester készíti el. Beleszólásuk nincs. Rendező rendszerint egyszerre 3-4 kamerával dolgozik. Ő az, aki eldönti: melyik kamerát hova kell állítani, és azt is, hogy melyik kamera milyen képkivágást készít. A

kameramanoknak csak a képkompozícióra és az élességre kell ügyelniük. Mivel a rendező a monitoron rögtön látja, hogy melyik kamera milyen képet vesz fel, kérheti azok a korrigálását, hiszen a kameramanok, a fülhallgatón keresztül, rögtön hallhatják utasítását. A rendező és a képkeverő a 3-4 kamera közül azt a képkivágást választja ki, amely éppen a legmegfelelőbb.

A közvetítőkocsival négy kameraman jött. Mindannyiukat ismertem. Horváth Mihályt '73-ban én protezsáltam be a tévébe. Vele egy időben kezdett el dolgozni Milan Cvejić is. A másik kettő közül a temerini Bozsó Zolit ismertem jól. Felesége, Magda, Winus legjobb leánykori barátnője volt. Csupán Slavko Jelićet ismertem kevésbé. Az volt a taktikám, hogy vacsora után meghívom őket egy italra a Tisza menti vadászcsárdába. Ott majd elmesélem nekik, hogy eddig mit forgattunk, és milyen munka áll még előttünk. Reméltem, hogy így egy kicsit megpuhítom őket, és rám bízzák az egyik elektronikus kamerát. Sok mindenről beszélgettünk. Lassan mégis a lényegre tértünk. Cseh Károlyról kezdtem beszélni. Milan mindjárt közbevágott:

– Nekünk is nagy tapasztalatunk van a tévédrámák felvételezésében, nem csak neked. Mi mindannyian, akik itt vagyunk (a többi kameramanra gondolt) neves belgrádi rendezőkkel dolgoztunk. Az összes drámánál, amit az Újvidéki Televízió eddig készített, ott voltunk – magyarázta.

– Én ezt nem vitatom, de a fény- és a képkompozíció folyamatossága miatt szeretném, ha átengednétek nekem is egy kamerát – válaszoltam. Nehezen álltak kötélnek. Mindannyiukat elkapta az alkotói vágy. A végén az volt a kérdés, hogy a közülük ki engedi át munkaeszközét. Végül Bozsó Zoli szólalt meg. Hajlandó volt átadni a 4-es számú kamerát. Ennyit engedtek, többet nem. Meg kellett elégednem ezzel is.

Másnap a levéljelenetet felvételeztük Paulina szobájában. Korábban érkeztem. A fény beállítását akartam ellenőrizni. A fényhatások révén, sötét, félhomályos, ún. nehéz hangulatot alakítottunk ki. Később, amikor megjöttek a kameraman kollégák, kifogásolták a világítást.

– Semmit sem fogunk látni. Így nehéz lesz dolgozni. Mi az erős fényt szoktuk meg – morogtak.

Szerencsémre Vicsek is mellém állt. Rájuk szólt, hogy ez nem sportközvetítés, hanem egy nehéz hangulatú dráma. Mind a négy kamerát szemmagaságban állították fel. Ez nem tetszett nekem, mert tudtam, hogy Éva levélolvasás közben leül az ágya szélére. Megkértem a kameraszerelő mestereket, hogy engedjék le a kamerát sámlí magasságra. Megint jött az ellenkezés: – Azt nem lehet. Ilyet ők még nem láttak – ... Miután megmagyaráztam, miért kell ilyen alacsonyra beállítani a kamerát, és még a megoldást is felvázoltam, végrehajtották az utasítást. Ekkor vettük fel azt a jelenet is, amely után a főnökség úgy döntött, hogy fesztiválra küldi a drámát. A kameraman kollégák szótlanul nézték a visszajátszott részletet. Még mindig annyi volt a gőg bennük, hogy nem akarták elismerni: jó munkát végeztünk. A kameramanok lassan megszokták a jelenlétemet. A végén jó együttműködtünk.

A drámához Király Ernő szerezte a zenét. A filmet Winus állította össze, a finom vágást pedig Vékás Éva fejezte be. A dráma a portorozi Jugoszláv Televíziós Fesztiválon első díjas lett. Vicsek aranyérmet kapott.

Operáció

Végre, egy év után megérkezett a várva várt levél a ljubljana-i kórházból. Kivizsgálásra hívtak. Az elküldött leletek alapján, biztosak akartak lenni abban, hogy igenis meg kell műteni a szívemet. Winussal repülővel utaztunk a szlovén fővárosba. Akkoriban, a fizetéseinkhez mérve, ez a kiadás nem jelentett túl nagy megterhelést.

A Klinikai központban már vártak bennünket. Először katéterezésre kellett mennem. Ez azt jelenti, hogy az ütőereken keresztül egy hosszú, vékony, hajlékony műanyag szálát juttatnak a szívkamrába. A szál végén olyan mérőeszköz található, amely pontosan kimutatja a szív működésének erejét. Két ilyen csövet vezetnek be. A láb ütőéren keresztül a jobb szívkamrába, a bal karon lévő ütőéren keresztül pedig a bal szívkamrába. Megállapították, hogy a műtét elkerülhetetlen, és műbillentyűt kell helyezni a főütőér szájára. Az orvosi konzílium döntése után, hazaengedtek, azzal, hogy majd jelentkeznek, ha sorra kerülök. Pár hónap múlva, amikor már harmadszor cseréltem a zárat a postaládán, mert a sok nyitogatástól tönkrement, megérkezett a levelezőlap, amelyen csak ennyi állt: „Szeptember 20-án jelentkezzen műtetre a szívsebészeti osztályon.”

*

Fehér, magas, több emeletes épület a Klinikai központ. Bent az előtérben széles folyosó. A folyosó végén négy lift. Az előcsarnokban fehér köpenyes nővérek, orvosok és betegek. Az egyik lifttel, amelyben még rajtam kívül két nővér és egy tolokocsis beteg volt, felmentem a második emeletre. Rögtön a liftajtó mellett, az emeleten, egy irodai asztalnál ült a főnővér, s ott várta az érkező betegeket. A folyosó másik végén tálalható kocsiról osztották szét a reggelit.

– Jó reggelt, keres valakit? – szólt hozzám a főnővér.

– Jó reggelt. Levelet kaptam, hogy ma kell jelentkeznem – válaszoltam és átadtam a lapot.

– Maga, szívbeteg? – kérdezte a főnővér, és átvette az értesítő lapot.

– Igen, a szívbillentyűmet kellene műteni... a főütőéren.

– Na majd mindjárt intézkedünk, – azzal a folyosó felé fordult és odakiáltott: – Katya jöjjön csak. Itt egy „megrendelt” úriember, vezesse a tizenötösbe.

– Mindjárt jövök, csak a kancsókat elviszem a fürdőszobába – jött a válasz a folyosó végéről.

– Jó, maga addig jelentkezzen a felvételi irodában. Az tudja, ott lenn van a földszinten, jobbra a liftektől. – utasított a főnővér.

– Igen, tudom. Már jártam itt a kórházban, katéterezésen.

– Jó, akkor a holmiját itt hagyhatja a széken. Majd, ha visszajön, Katya nővér elmagyaráz mindent és megmutatja a szobáját.

A felvételi iroda előtt, szokás szerint, sokan voltak, de aránylag gyorsan sorra kerültem. Érthető, hogy a szlovénoknak érdekük volt pontosan felírni a betegkönyvecském számát, mert a műtét árát megfizették az újvidéki betegbiztosítási alappal. Egy ilyen műtét pedig nem olcsó mulatság. Tudomásom szerint majd tizenhatezer német márka dinárellenértéke volt.

Amikor visszaértem a szívesek osztályára, Mária főnővér még mindig ott ült az asztalánál. Valószínűleg orvosságokat, kötszereket és egyéb kellékeket igényelt.

– Na, sikerült mindent elintéznie? – kérdezte, miközben elvette tőlem a papírokat. Gyorsan átfutott rajtuk, majd folytatta: – Jöjjön utánam!

Elindultunk. Körülbelül a folyosó közepén, egy félig nyitott ajtó előtt, álltunk meg. Az ajtón nagy számokkal az állt: 15. Bementünk.

– Katya, itt az új páciens. – szólt Mária.

– Jó napot! – fordult hozzám a nővér. – Engem Katjának hívnak. Én fogom gondját viselni, mert az én szobám a tizenötös. Tudomásul kell vennie, hogy nálunk nagyon komoly és szigorú a rend... De azért ne ijedjen meg mindjárt az elején. Majd mindent elmagyarázok. Először is ismerkedjen meg a szobatársaival. Itt az első ágyon Janez Gunčar úr fekszik.

Neki a mitrális szívbillentyűjét műtötték. Mellette Novák Pál, a két szívkamrája közötti nyílást zárták össze. Itt pedig Sreta Brnić fekszik. Ő by-passos. Mindenkivel kezet fogtam. Úgy tűnt, hogy nemrég műtötték őket, mert elég rossz állapotban voltak.

– Most miután bemutatkoztak, el kell mondanom, hogy mielőtt ön is nyakkendő kap, mint ezek a betegek, vigyáznia kell a következőkre... –

– Mi az a nyakkendő? – kérdeztem.

– Majd elmondom... de lényegében azt is tudnia kell. A nyakkendő a beceneve a műtét utáni sebhelynek. Nézze, itt van Gunčar úr mellén. Amikor felvágják a torkától a köldökéig, megkapja a nyakkendőt. Szép fehér kötszerből áll, és mindennap cseréljük. Továbbá, a toalettben talál egy kancsót a nevével. Abba kell vizelnie, mert minden nap megmérjük a mennyiséget. Inni viszont csak ebből a menzúrából szabad. Naponta mindössze 1200 millilitert, más szóval, egy liter és két deciliter folyadékot szabad meginnia. Ebbe a mennyiségbe a leves, a tea vagy kakaó, joghurt is beleszámítódik.

– Merre van a WC? – kérdeztem a végén ijedten.

A műtét sikeresen végződött. Újvidéken az első megműtött páciens 47 nap után meghalt. Ezt a hírt az újságban olvastam el.

Én nyolc hónap után ismét munkába álltam.

Delibláti homokpuszta

Jovan Tucakov, az Újvidéki Egyetem Mezőgazdasági karának tanára és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tagja, igen jól ismerte Deliblátót, szinte minden négyzetkilométerét. Ő adta az ötletet, hogy készítsünk egy átfogó műsort a vajdasági sivatagról. Burány Márta jól ismerte a tanárt. Mint újságírónak, igazi kincset jelentett: csak ki kellett használnia az ötletet és a tanár hatalmas tudását. Ez olyan, mint amikor az operatőr egy fantasztikusan szép táj vagy női modell előtt áll. Ilyenkor a ragyogó felvétel nem kizárólag az ő érdeme, hanem azé is, ami, vagy, aki a kamera előtt áll. Erre számítottam én is. A delibláti homokpuszta, nyár közepén, a különböző fák és virágok rengetegében csak szép lehet – gondoltam. Ezért vállaltam el a munkát, nyolc hónap betegszabadság után.

A sofőrünk, Prvoslav Radojković bérelt egy fehér terepjáró autót. A gyártásvezetőnket megkértük, hogy a felvételezés utolsó napjára szerezzen egy helikoptert is. Ilyesmire is volt pénze a televíziónak. Ezt a kiadást azzal indokoltuk, hogy az erdőről és a füves terepről, csak a levegőből lehet teljes felvételt készíteni. A műsort egy fiatal, ismeretlen rendező rendezte. Valamelyik főnöknek volt a rokona vagy az ismerőse. A delibláti puszta északi részén található Leánykúton (Devojački bunar) volt egy kis szálloda. A falu a szálloda melletti kútról kapta a nevét.

A hiedelem szerint, szerelmi csalódás miatt belevetette magát egy fiatal lány. Így kapta a kút a nevét. Ebben a kis szállóban foglaltunk szobát. Minden nap onnan mentünk az erdőbe forgatni. Mivel nem először jártam a pusztán, tudtam, hogy a homokpuszta nem olyan, mint a sivatag. Az osztrákok már kétszáz évvel ezelőtt hozzáfogtak a homokos talaj lekötéséhez: fákkal, bokrokkal, füvel. Azoknak, akik ezt nem tudták, s alig várták a homokot, a tanár úr elmagyarázta, hogy csak egy ásonyira van a homok a lábuk alatt. Naponta több tíz kilométert tettünk meg a fűbe vágott, homokos, kacsaringós nyári utakon. A különböző fafajták közül, az akác a legelterjedtebb, de található itt tülevelű és bükkfa is, s rengeteg a virág. Nem csoda, hogy ez a hely a vándorméhészek eldorádója. A puszta keleti részén, füvel borított magas homokdombok, az apró homokszemcsék egymásra rakodva festői tájat alkottak. Olyan gyönyörű volt, hogy bárhová állítottam a kamerát, s bármelyik irányba céloztam, mindenfelé szép látvány tárult elém. Munka közben csupán a szomjúság és az apró homokszemcsék okoztak némi gondot. A szomjúságot leküzdöttük, mert naponta két-három láda ásványvizet vittünk

magunkkal. Az apró homokszemcsék pedig nem is nekünk, hanem inkább a kamerának és a filmnek ártottak. Ezért a kamerát bebugyoláltuk egy nagy lepedőbe, és csak akkor vettük elő, amikor biztosak voltunk, hogy felvételezünk. Elmentünk arra a részre is, ahol még '69-ben jártam: oda, ahol még látszott a homok. Most már sokkal nagyobb volt a kopasz terület. Elhanyagolták a fásítást, s a sivatag újra életre kelt.

A rendező ragaszkodott ahhoz, hogy egy szép sivatagi naplementét is filmezzünk le. A látvány valóban elragadó volt. Úgy állítottam be a kamerát, hogy csak a homokhegy és a vörös napkorong látsszon a képen. Szép lett, de használhatatlan, mert nem volt magyarázat rá a filmben. Nem volt apropója. A zöld erdő és a színes virágok után, furcsán hatott volna a sivatag: úgy tűnt volna, hogy a deliblái pusztá egyik fele zöld, a másik pedig sivatag.

Az utolsó nap megérkezett a helikopter. Az újvidéki rendőrség gépe volt. Amikor beszálltam a kamerával, elmagyaráztam a pilótának, hogy milyen felvételeket szeretnék készíteni. Mellesleg megemlítettem neki: ültem már ebben a helikopterben, de akkor a pilóta úgy irányította a gépet, hogy rosszul lettem. Megkértem, hogy ezt ne tegye velem. Minden kérésemet teljesítette. A magasból nagy területeket tudtam filmezni. Ideálisnak tündek a bevezető szöveghez. Amikor visszaértünk, s leszálltunk, a pilótánk csak nem nyugodott, s azon törte a fejét, hogy valami heccet találjon ki, mert hát, legalábbis az én tapasztalataim szerint, ilyenek a pilóták! Megkérdezte a csoport többi tagját, hogy ki szeretne egy kicsit repülni. Persze, voltak jelentkezők. A földről nézve is rettenetes volt. Olyan bravúrosan repült, hogy elállt az ember lélegzete. Mondanom sem kell, hogy amikor leszállt a gép, az önkéntesek nem tudtak megállni a lábukon, némelyikük pedig rosszul lett.

Terján

A Fekete glóbusz felvételezése közben, a gyakorlatban is kipróbáltam az egyetemen szerzett tudásomat. A filmezés és a fény beállítása többé nem jelentett gondot. Az operatóri munkám rutinossá vált. Inkább az emberek és az események vonzottak.

Vicsek Karcsi volt az aki rábeszélte, hogy próbáljam ki magam a rendezésben is. Jó ötletnek találtam, hisz nehéz volt már a kamera. A rendezés inkább több szellemi munkát igényel.

Az első próbálkozásom egy stúdióbeszélgetés megrendezése volt. Az író és a riporter beszélgettek az új kiadványról. De e mellett nem hanyagoltam el az operatőri feladataimat sem.

Így történt, hogy egyszer, amikor Csókán jártunk a húsfeldolgozó vállalatban, bemutatták nekünk a helybéli költőt – Cs. Simon Istvánt. Tájszólásos, zamatos szavai és nyílt, egyenes beszédmodora miatt érdekes és értékes ember benyomását keltette. Szerényen szabadkozott, hogy túlzás az egész felhajtás, mert csak néha, szabadidejében, papírra karistol néhány szót, ennyi az egész. Hagytuk, hogy szerénykedjen, de azért megkértük, mutassa meg a verseit. Csak nagyon nehezen sikerült kikönyörögni tőle az 1971-ben megjelent Utak keresztje verseskötetét. Abban maradtunk, hogy elolvassuk, és majd jelentkezünk. Abban az időben Fehér Gyula volt a magyar nyelvű irodalmi műsorok szerkesztője. Elmondtam neki, kire bukkantunk legutóbbi utunkon. Gyula ismerte Cs. Simont, hiszen maga is író. A versek is megtetszettek neki. Szabad kezet kaptam.

Engem már első olvasáskor magával ragadtak Cs. Simon versei. Főleg a Terján, az Így, a Bánsági táj címűek. Volt egy rövid, tömör írása is, a Monostor. Két okból szerettem meg. Az egyik, mert a verseiben leírt képet szinte láttam, rögtön el tudtam képzelni. Mintha nem is tollal, hanem kamerával írta volna őket. A másik, azok közé a ritka emberek közé tartozik, akik nem tudnak végigsétálni szülőfalujukon: Terján, a település, ahol született, Csókától 8 – 10 kilométerre, délkeletre, a régi Tisza medre és az Aranka-patak között helyezkedett el valamikor, de már nem létezik, mert elárverezték, és fölszántották. Csak hosszú, sárguló kukoricasorok vezettek bennünket az egyszerű, két oszlopból álló kis haranglábhoz. Az volt valamikor a falu közepe, itt állították fel később a falubeliek a harangot, hogy némi jele maradjon a falu lelkének. Semmi több. Ennek tudatában, amikor elolvastam bármelyik versét, például az Így címűt, szinte láttam a falut.

Így

Elárverezett falum
néha még
álomban
meg-megkonduló
harangjaként
riaszt fel
a mindenünnen
tenélküled
rámköszöntő tavasz

Nem volt nehéz megtalálni és lefilmezni a Holt-Tisza partján a megdőlt fatörzsek kiálló fagyökereit, vagy a barázdás nyári utak szélén a tarackot borzoló szél játékát. Sikerült sok sötét, nehéz hangulatú felvételt készíteni. Az ilyen felvételeket leginkább az esti órákban, szürkületkor lehet készíteni.

Keszég Károly írta a bevezető szöveget. Ő akkoriban a magyar informatív szerkesztőség munkatársa volt. A műsor többi része, kizárólag a költő versei töltötték ki. Bármennyire is kértük, Cs. Simon nem akart beszélni kamera előtt.

Kár, mert így nem maradt róla felvétel. Csak a versei maradtak meg...

A Messzike

A Vajdasági magyar írók az 1978-as évet kikiáltották a versek évének. Ebből az alkalomból a Fórum könyvkiadó kiadott egy válogatást a jugoszláviai magyar költők gyerekverseiből. A Messzike, Kopeczky László egyik hétsoros versének címe lett a kötet névadója. Abban az időben a kulturális és művészeti műsorok szerkesztősége keretein belül működött a gyermekműsor szerkesztősége is, melynek Tallósy Irén volt a vezetője. Hetente egy 30 perces, igen igényes magyar nyelvű műsorral jelentkeztünk. Így, érthető volt, hogy erről a gyerekverskötetről is megemlékezett a szerkesztőség. A versek egy része szerintem botrányos volt. Olvassák csak el az alábbi gyermekverset, amelyet Fülöp Gábor írt:

A Kannibál-nagymama altatója

egy gyerekből
két gyerek
fejsze

két gyerekből
négy gyerek
fejsze

négy gyerekből
nyolc gyerek
fejsze

végül aztán
megeszlek
persze.

Szerencsére nem mindegyik volt ilyen.

A kötetben több mint száz vers jelent meg. Tizenötöt kiválasztottunk úgy, hogy a költők nagy része, jelen legyen a műsorban. Miután megtörtént a válogatás, megkértem Daróczi Zsuzsát, hogy kamera előtt szavalja el őket. Neki jobb ötlete támadt. Mivel jól tudott énekelni, felajánlotta, hogy elénekeli őket.

Spiegel Tibor fiatal zeneszerző akkoriban fejezte be a zeneművészeti akadémiát. Ők ketten, Zsuzsa és Tibi megzenésítették a verseket. Így lett az irodalmi műsorból gyermekeknek szánt zenei műsor. Abban viszont már volt tapasztalatom, hogyan kell a versben megadott hangulatot vizuálisan megoldani, kifejezni. A legtöbb versnél, úgy kezdtem a felvételt, hogy, megadtam az alaphangulatot. Mondjuk Holti Mária November című versénél:

Tekereg a szél –
Mit üzen a tél...?

sorokkal kezdődő versszakot egy hóval burkolt háttér előtt filmeztem. Zsuzsa hajára, arcára hullottak a szél sodorta hópelyhek, de amikor lassan kiszélesedett a kép, látszott, hogy tulajdonképpen egy fehér vattával díszített háttér előtt, ventilátorral fújatjuk rá a habszemcséket. Mindegyik versnél hasonlóképpen feltártuk a díszletet, trükköt. Feltételeztem, hogy a gyerekeknek tetszeni fog. Megengedtük nekik, hogy tudomást szerezzenek egyes filmtrükkök készítésének módjáról.

Nagy visszhangja volt a műsornak. A gyerekek nagyobb érdeklődéssel figyelték a filmtrükköket, mit a versekben hallható szavakat.

Ezek után, pár hónap múlva, meghívtak a Jovan Popović Általános Iskola egyik tagozatának magyar nyelv és irodalom órájára. Egy rövid előadást kellett tartanom a filmről és a

filmtrükkökről. Mondanom se kell, hogy az előadás után rengeteg kérdést tettek fel a gyerekek. Valamennyi a mozifilmekben látott különböző trükkökhöz kapcsolódott.

A vajdasági gyógyfürdők és a líkai szomszédaim

Burány Márta a népszerűbbnek tűnő orvostudományra szakosította magát. Ennek köszönhetem, hogy a vajdasági gyógyfürdőről is készítettem egy műsort. Elég sok munkával és utazással járt. Felkerestem az összes gyógyfürdőt: azokat is, amelyek már régóta működtek, és a gyógyhatásuk is ismert volt, de olyanokat is, amelyek a Naftagas kőolajipari vállalat furatain épültek, s a kőolaj helyett termálvíz szökött föl, ám gyógyfürdőnek titulálták őket. Az adásban legtöbbször a fürdő igazgatója vagy a főorvosa nyilatkozott. Kevés tudomány volt ezekben a bemutatókban, inkább a hírverés, a reklám céljából készültek.

Jártunk Újvidéken, Melencén, Kanizsán, Temerinben és még sok más helységben. Így voltunk Bezdánban is. Miután befejeztük a beszélgetést az ottani fürdő igazgatóval, hozzáláttunk a vágófelvételek készítéséhez. Az egyik betegszobában találkoztam Nikolával, a zombori szomszédommal. Isiászát kezelte. Nagyon megörültünk egymásnak. Zomborban mi a 18, ő pedig a szüleivel és testvéreivel a 16 szám alatt laktak. Apja, anyja, Dujó bátya és Lela huga 1945-ben, a háború utáni első kolonizációs hullámmal érkeztek Vajdaságba, valahonnan Likából. Nikola tizenkét évvel volt idősebb, mint én. Mi, Némethek, csak licsányoknak hívtuk őket. A parasztos végházat és a négy hold termőföldet az elűzött sváboktól „örökölték”. Szegények voltak, de sokkal gazdagabbak, mint mi. Én akkoriban az anyámmal és a két nővéremmel éltem az anyai nagyszülőkkel együtt. Apámtól elvettek mindent: a becsei házait, a vállalatát és a líkorkészítő üzemét. Emellett még húsz évre be is zárták, mint kapitalista kulákot. A háborús évek után emiatt, a szó szoros értelmében, nem volt mit ennünk. Talán éhen is haltunk volna, ha nem ezek a licsányok, hanem valaki más lakott volna mellettünk.

Öt-hatéves koromban, mivel én voltam a legfiatalabb, engem küldtek át egy zománcos, ütött-kopott lavórral a szomszédba. Nem kellett mondanom semmit, de nem is tudtam volna, mert még akkoriban nem beszéltem szerbül, csak megálltam az udvarukon az öreg licsány előtt. Rendszerint az udvar végén, egy háromlábú széken ült, és az ostorral játszott. Még mindig élénken emlékszem a nagy, széles deresedő bajusza felett mélyen beágyazott szigorú fekete szemére. Az is látszott rajta, hogy nem idevalósi: inkább a magas, köves sziklákon, a szülőfalujában lett volna a helye. Amikor meglátta, hogy közeledek a lavórral, felállt, s rám mosolygott. Látszott rajta, hogy kedvel. Bevezetett az utcától számított harmadik szobába. Ez volt az éléskamrájuk. A régen fehérre meszelt szobákból már felszedték a parkettát. A szoba közepén – kétszer olyan magasan, mint amilyen én voltam – tornyosodott az aranyszínű kukoricaliszt. Alóla még kilátszottak a tépett parketta maradványai. Az öreg odaállított az aranyhegy elé, és a fényes, horgonyzott lemezből kézzel készített molnárlapáttal beleszúrt a hegybe. Minden alkalommal csordulásig töltötte a lavórt.

Más alkalommal disznósivalkodást hallottam az udvarukból. Mint minden kíváncsi gyerek, átmásztam az udvari kerítés résén, és akkor láttam először disznóvágást életemben. A vér folyt a disznó torkából, miközben a szalmán pörkölték. Az öreg licsány és a legidősebb fia, Dujó, voltak a böllérek. Rám se hederítettek annyira dolgoztak. Később, intett nekem az öreg, hogy lépjek hozzá. „Most valami finomat fogsz kapni” – mondta szerbül. Kivette a forró léből a disznó szívét és vágott belőle egy szeletet.

Erről és hasonló dolgokról beszélgettünk Nikolával. Ő is emlékezett ezekre az eseményekre, de megjegyezte, hogy sajnos később már fordult a kocka: belőlünk egy középosztálybeli városi család lett, ők pedig megmaradtak szegénynek. Főleg azért, mert nem becsülték a könnyen szerzett vagyont, és mert amikor az öreg meghalt, széthúzott a család. Akkor adódott

az alkalom, hogy visszaszolgáltassuk a kapottat. A nagymamám több alkalommal áthívta Nikolát fát vagy szemet aprítani tüzelőnek. Ha vizet kellett hordani a sarki kútról fürdésre vagy nagymosásra, mindig a Nikolát vagy a Dujót kérte fel, természetesen fizetség ellenében.

Később, amikor Winus vágta a műsort, betettük Nikolát is, ahogy pihen a betegágyon a bezdáni fürdőben. Az adás napján jelentettem a szüleimnek, szóljanak át a szomszédba, hogy Nikola is szerepel a műsorban.

Sajnos, nem tudták megnézni, mert nem volt tévéjük.

A Cannes-i fesztivál

A filmesek Mekkája Hollywood vagy a Cannes-i fesztivál. Terepjárásaink során sokat beszélgettünk erről. Hollywoodot a pénz, a kereseti lehetőségek városaként, Cannes-t pedig a filmművészet igazi elbírálási központjaként tartottuk számon. 1946-óta, minden évben, a francia tengerparton, Cannes-ben tartják meg a filmesek találkozóját. Májusban odasereglenek a producerek, színészek, operatőrök. Minden filmes, aki odautazik, ismerkedni, valami újat megtudni, vagy győzni szeretne.

Április folyamán, az egyik Körkép készítése közben, Lányi Pista rendező úgy nyilatkozott, hogy be kellene fejeznünk minden eddig felvett műsort, mivel májusban elutazik. Egy kis faggatás után bevallotta, hogy az utóbbi években – mangánszervezésben rendszeresen utazik Cannes-be, a filmfesztiválra. Adam Mirko, a gyártásvezető, és én kaptunk az alkalmon, és megkérdeztük: elmehetnénk-e mi is.

– Majd holnap, kávézás közben megbeszéljük. Addig gondolkodom rajta – válaszolta Pista, s nem akart többet róla beszélni. Számunkra ez biztató jel volt. Mi sem firtattuk tovább az ügyet. Vártuk, hogy mi lesz holnap.

Pista mindig szűkszavú volt. Másnap sem volt másként, csak annyit mondott, hogy május 8-án délelőtt kilenc órakor indul a saját kocsijával. Aki vele szeretne menni, annak akkorra legyen becsomagolva a bőröndje, tele a pénztárcája, a többit bízunk rá, mert már nem először járja meg ezt az utat. Nekem még külön odaszólt, hogy hozzam magammal az egyik filmkamerát.

– Lehet, hogy sikerül valami exkluzív interjút is készíteni – mondta.

Arra gondoltam, hogy a kis rugós Bollex kamera jöhet csak számításba, mert nem hivatalos útra megyünk, és csak ezt a kamerát nem fogja keresni senki, míg odaeshzünk. Mirkóval sokat tanakodtunk, hogy mennyi pénzt vigyünk magunkkal. Úgy nyilatkozott, hogy szerinte az üzemanyag, a szállás és a kaja hét napra legkevesebb 1000 német márkába fog kerülni. Mivel ennyi pénz már akkoriban sem volt kevés, sokáig gondolkodtam, hogy egyáltalán menjek-e, vagy sem. Még az indulás napján is kétségeim voltak. A várt élmények vonzottak, de a feltételezett kiadások hátráltattak. Ha Winus nem biztat és dönt helyettem, lehet, hogy el sem indulok.

Délelőtt kilencre beszéltük meg az indulást. Pista Citroënjével keltünk útra. Azok számára, akik nem emlékeznek rá, elmondom, hogy a Citroënen autógyár a francia háziasszonyok részére tervezte ezt a típust. Csúnya kacsának nevezték el. Kétcilinderes, motorkerékpár motorja volt, az oldalai alumínium lemezből, a teteje vízálló, az ülések pedig szivacsos vászonból készültek. Ismertem a kocsiját, hiszen naponta járt vele dolgozni, de most, amikor rágondoltam, hogy több mint 1500 kilométert kell majd megtennünk vele, szkeptikus lettem. Pista észrevette a tétovázásom, és odaszólt:

– Ez a kocsí már többször megjárta az utat oda, és vissza. Légy nyugodt, minden rendben lesz.

Csomagoltunk és elindultunk. Az olasz-jugoszláv határig csak üzemanyagtöltés miatt álltunk meg. Estefelé értünk a Gárdai-tó (Lagos di Garda) partjára. Desenzano-ban aludtunk, ugyanabban a kis tóparti városkában, ahol 1972-ben, az európai körút végén. Mirko akkor nem volt velünk, úgyhogy csak Pista meg én eleveníthettük fel az akkori élményeket. Még 600 – 700 kilométeres út állt előttünk. Kis kerülővel, de végig a francia határig, autóutakon utaztunk, s persze mindenki kikerült bennünket, mert a Citroën lusta kocsí volt, különösen, amikor emelkedőhöz értünk. Provancon keresztül jutottunk ki az Azúr-partra. Egymás mellett sorakoztak a kis városok: Menton, Monte-Carlo, Monaco, Nizza, Cannes és St. Tropez. Az egyik nevezetesebb volt, mint a másik. Ide jártak a világ minden tájáról a milliomosok szerencsejáték szenvedélyüknek hódolni, a sztárok pedig napozni. Késő délután érkezünk Cannes-ba. A központtól nem messze, egy söröző előtt Pista leparkolt.

– Majd most körülnézünk, hogy hol lehet olcsón aludni – mondta, és bementünk a sörözőbe. Az intézkedést rábíztuk, mert közülünk csak ő tudott franciául.

– Itt, a közelben, egy olasz házaspárnál van kiadó szoba – magyarázta Pista, miután befejezte a beszélgetést a pincérrel. – Ez az ember azt állítja, hogy nem drága.

Nézzük meg. – kapcsolódott be Mirkó. A söröző mögött, egy szűk utcában, rátaláltunk a megadott címre. Vékony, magas, háromemeletes ház volt. Becsöngettünk. Egy középkorú, fürdőköpenybe öltözött, szemüveges ember nyitott ajtót. Pista megmagyarázta, miért jöttünk és hogy ki küldött bennünket. Bementünk az előtérbe. Pista alkudozni kezdett. Rövidesen meg is egyezett a tulajdonossal. A padlásszobát választotta számunkra. Az volt a legolcsóbb.

– Itt a szobaár attól függ, hogy hány napra vesszük ki, és milyen kilátása van – magyarázta később Lányi Pista. – Minél tovább maradsz, és minél rosszabb a kilátás, annál olcsóbb a szoba.

Keskeny, fából készült csigalépcsőn mentünk fel a szobánkba. Egyszerű berendezésű, két fekvőhellyel ellátott padlásszoba volt.

– És hol a harmadik ágy? – kérdeztem kíváncsian.

– Majd mindjárt hozzák – válaszolta Pista. – Ez egy kétágyas szoba, de megbeszéltem a tulajdonossal, hogy tegyenek be még egy ágyat. Így együtt leszünk és olcsóbb is lesz.

A legyalult tetőgerendák között, a szoba sarkában volt a kis tusfürke és a toalett. Lényegében elégedettek voltunk: úgyis keveset fogunk itt tartózkodni, inkább kint leszünk a tengerparton, vagy a filmvetítőteremben. Amikor kicsomagoltuk a bőröndjeinket, már jött is a tulajdonos és hozta a harmadik, összecusukható ágyat. Letusoltunk és lefeküdtünk. Nagyon fáradtak voltunk a sok utazástól.

Reggel kilenc óra körül ébredtünk. Úgy beszéltük meg, az első dolgunk az lesz, hogy bejelentkezzünk a fesztivál szervezőirodáján. Pista ismerte a titkárnőt. Pár héttel indulásunk előtt neki küldött levelet, hogy biztosítson számunkra belépőt. Hivatalosan az Újvidéki Televízió munkatársaiként jelentkezünk be. Az iroda a fesztivál épületében, az első emeleten volt. Már az épület földszintje is érdekes volt. A nagy előtérben több tíz reklámtáblát állítottak fel. Rajtuk a szebbnél szebb sztárjelöltek fényképe és telefonszáma csüggött. Művészi portrékat, aktfotókat, filmből kifényképezett fotókat láthattunk rajtuk. Egyszóval, a fiatal kezdő vagy némi tapasztalattal már rendelkező színészek így reklámozták magukat. Azt remélték, hátha valamelyik neves rendező vagy producer felfedezi őket. Nagy volt a sürgés-forgás. Minden újságíró, televíziós vagy filmes csoport igyekezett elintézni a bejelentkezését. Magammal vittem a kamerát is, hogy feltűnőbbek legyünk.

Suzanne, egy szőke, rövid hajú, harmincöt körüli, energikus nő volt. Felismerte Pistát, így aztán könnyen megkaptuk az engedélyeket, csak a díszelőadásra és az Aranypálma Díj átadására nem kaptunk belépőt. Az nem is volt baj, mert úgy sem vártuk volna meg a végét, és frakkot se vittünk magunkkal.

Miután elintéztük az adminisztrációt, úgy döntöttünk, hogy körülnézünk a városban. Egy pár hangulatfelvételt készítettünk a központról, a tengerpartról és a jachtokról. Szép, meleg, napsütéses délelőtt volt. Először végigsétáltunk az egyik forgalmas belvárosi utcán. Az utca tele volt üzletekkel. Feltűnt, hogy az üzletek nyolcvan százaléka homoszexuálisok részére árult portékát. Főleg alsóneműk és szépítkezési cikkek voltak a kirakatokban. Nyíltan reklámozták a különböző szexuális segédeszközöket is. Egy pillanatig felmerült bennem, hogy a filmfesztivál mellett, a „mások” világtalálkozóját is megrendezték. Sok dolgot, többnyire nyári nadrágokat, fürdőruhát és pólót az utcán árultak, épp úgy, mint Londonban a Piccadillyn. A kikötőben rengeteg szebbnél szebb jachtot láttunk. Még minden csendes volt. Később benépesedett a strand. A fiatal lányok, asszonyok csak a fürdőruhájuk alsó részében, monokiniben napoztak. Ilyesmit Jugoszláviában, abban az időben, még véletlenül sem lehetett látni. Itt, az Azúr-parton, úgy tűnt ez normális. Rengeteg fotós gyűlt össze körülöttük. Legtöbbször távol-keletiek voltak. Nem mondom, mi is megnéztük őket. A lányok nem zavartatták magukat, csak mosolyogtak, nevetgéltek.

Ebédre pizzát ettünk. Délután körülnéztünk a vetítőtermekben. Minket legjobban Coppola filmje, az Apokalipszis most érdekelt, de azt csak másnap vetítették. Az egyikben, ahol csak az informatív vetítések voltak, egy magyar filmet tűztek műsorra: az Angi Vera címűt, Gábor Pál rendezésében. Úgy döntöttünk, megnézzük. Bevallom őszintén, azért választottuk, mert anyanyelvünkön beszéltek a színészek. A film fantasztikus volt. Abban az időben, amikor még a kommunizmus tombolt Magyarországon, egy ilyen filmet kifizetni, leforgatni, és utána még külföldön is bemutatni, nagy merészség volt. A film, nemcsak a háború utáni kommunista rendszer kritikájával foglalkozott, persze néhol egészen jól álcázva, hanem a kamera és a fény beállítása is remek volt. Jugoszláviában a hetvenes évek végén öngazgatási rendszer volt, ami a szocializmus egyik enyhébb változata. Emiatt a filmben bemutatott kemény kommunista rendszer mellbe vágott bennünket. Valószínűleg a többi európai országból jövő újságíró is. Nagyszerű alkotás volt. Sokkal jobban tetszett, mint bármelyik Jancsó-film. Este, elalvás előtt is, még sokat beszélgettünk róla. Pista a rendezői megoldásokat, én pedig a kamera- és a fénybeállításokat magasztaltam. Ha jól emlékszem, Koltai Lajos volt az operatőr.

Másnap Schlöndorf Bádogdob című filmjét mutatták be. Nekem egyáltalán nem tetszett. A filmkritikusok pedig el voltak ragadtatva. Az a film lett az egyik Aranypálma díj nyertese. Én nem láttam benne semmi különösét. Az a kiferdített mentalitás, amit a film igyekezett bemutatni, messze állt tőlem. Talán ez volt az oka annak, hogy nem értettem meg. Igaz, hogy németül mindössze négy évig tanultam az iskolában és ezért hiányos volt a tudásom, de akkor sem tetszett a film és kész.

Apropó, Jancsó. Ő is ott volt a fesztiválon, mint meghívott vendég. A híres Carlton Szállodában volt a lakosztálya. Pistának sikerült vele megbeszélnie egy interjú időpontot másnap délelőtt tízre. Feltételezem, hogy Jancsó csak azért egyezett bele az interjúba, mert mi is magyarok voltunk. Igaz, nem anyaországiak, de magyarok. Különben is, abban az időben Jugoszlávia az eldorádót jelentette a többi szocialista ország számára.

Már tizenöt perccel előbb odaértünk a szálló elé. Pista közepes nagyságú füzettel, Mirkó egy kis kézi magnóval, én pedig a rugós kamerával. Attól féltünk legjobban, hogy majd a portás be se enged bennünket. Bizony, már az ajtónyitogató is „ötcsillagos” volt, mint maga a szálloda. Sötét bordó, aranyozott szélű, sok gombbal díszített zakója volt. A fekete nadrág

oldalán két vastag aranyozott csík ékeskedett. Szerencsére ránk se hederített, csak hideg mosollyal az arcán kinyitotta előttünk az ajtót és biccentéssel köszönt. Úgy tettünk, mintha állandó vendégek lennénk. Az első akadályon sikeresen átestünk.

A második emeleten megtaláltuk a 212-es lakosztályt. Abban lakott Jancsó a munkatársaival. Benyitottunk. A nagy előszobában egy közepes kerek asztal körül ült néhány férfi és egy fiatal nagy keblű lány. Igaz, hogy meleg volt, de akkor is szerintem túl hiányosan volt felöltözve. Csak egy nagyon vékony, és igen rövid, szűk, ezüstszerű, pántos ruha volt rajta. Én persze mindezt rögtön megfigyeltem. Nem ő volt a titkárnő, mert, miután beléptünk, nem jött elénk, hanem az egyik férfi az asztal körül ülők közül. Angolul szólt hozzánk, de mi magyarul válaszoltunk. Megértette.

– Csak egy pillanat, megnézem, hogy a Maestro tudja-e fogadni önöket – mondta, és diszkréten bekopogott az egyik ajtón. Várt egy darabig, majd félénken benyitott, és eltűnt az ajtó mögött. Vártunk. Pista a szépen berendezett szobát vette szemügyre, én pedig a fiatal hölgyet. Rövidesen jött a „titkár”, és jelentette, hogy Jancsó úr fogad bennünket, menjünk utána. A másik szoba volt a nappali. Több barokk stílusú fotel, egy kanapé és egy nagyobb ovális asztallal volt a szobában. Jobbra volt a hálószoba, balra pedig a fürdőszoba. A nagy teraszajtó is nyitva állt, és az előtte lévő selyem, mintás függönyt időnként meglengette a szél. Jancsó az egyik fotelban ült, egy harminc és negyven év körüli férfi társaságában. A Mester, amikor meglátott bennünket, felállt és következőket mondta:

– Szervusztok, barátaim, – majd hozzánk lépett és kezet fogott velünk. Lágy tekintete, fürkésző szemei pozitívan hatottak rám. A kézfogása viszont lagymatagnak, zárkózottnak tűnt. Hogy tényleg ilyen a kézfogása, vagy csak akkor sikerült neki így, a mai napig nem tudom eldönteni, mert sajnos többet nem volt alkalmam kezet fogni vele.

Pista elmagyarázta, hogy kik vagyunk, mit akarunk, és mindjárt feltette az első kérdést. Szokásos kérdésekről lévén szó, nemigen figyeltem oda. Filmezni kezdtem. Nevetségesek voltunk: Pista, a kis kézi magnójával, én pedig a rugós kamerával. Mindenki, aki egy kicsit is ért a filmezéshez, Jancsó pedig nem kicsit, hanem nagyon is értett, láthatta, hogy ez az egész csak játék. Mi csak azért voltunk ott, hogy lássuk és beszélgethessünk Jancsóval, hisz ilyen felszereléssel hangos riportot készíteni nem igazán lehet. Ezt szerintem látta Miklós is, de úriemberként nem szólt semmit. Hogy mégis valami értelme legyen a felvételezésnek, én minden ötven másodpercben – mert addig bírta a rugó a kamerában – helyzetet és képkivágást változtattam. Így került, az egyik pillanatban, amikor éppen Jancsó profilját filmeztem, a képkeresőbe az a fiatalember, aki már bent volt a szobában, amikor mi megérkeztünk. Ekkor vettem észre, hogy sovány, csontos arcán, festett a szempillája és a szemöldöke is. Diszkréten ragyogott a szája is. Ujjatlan pólóban és szűk farmernadrágban ült Jancsó közelében. Olyan áhítattal figyelte Miklós érzelmekkel teli válaszait, hogy megdöbbenet. Hogy színész, vagy csak hódolója volt-e a magyar rendezőnek, sose tudtuk meg. Tizenöt – húsz percig tartott az egész beszélgetés. Amikor elbúcsúztunk, a fiatalember is felállt. A nadrágja olyan szűk volt, hogy azt valószínűleg csak nedvesen tudta magára húzni.

Délután kiültünk az egyik kávéház teraszára. Gyönyörű volt a kilátás a tengerre. Kávét rendeltünk. Reméltem, hogy itt az árak nem attól függnek, hogy milyen a kilátás, mint Párizsban, mert gyorsan fogyott a pénzünk. Amikor a szalmakalapos, fehérkötényes, kicsit elveszettnek tűnő pincér kihozta a három kávét, rögtön kifizettük. Nem is volt olyan nagyon drága. Volt nálunk éppen elegendő aprópénz. Ültünk, napoztattuk az arcunkat és beszélgettünk a Jancsóval készült riportról. Egyszer csak az elveszett pincér az asztalunkhoz lépett, és letett egy csomó aprópénzt. Pista szó nélkül belesöpörte a markába és zsebre vágta.

– Pista... ez nem a mi pénzünk. – szóltam kétségbeesetten.

– Hallgass! Akinek annyi esze sincs, hogy megjegyezze, kinek kell odaadni a visszajárót, majd tanul ebből a hibából. – válaszolta, és tovább malmozott az ujjaival, mintha semmi se történt volna.

Kis idő múlva a mellettünk ülő házaspár odaszólt a pincérnek. Valamin vitázhattak, mert mindhárman egyre haragosabbak lettek. A pincér végül körüljárta az asztalokat. Látszott, hogy keresi a pénzt, de hiába, hiszen Pista zsebében volt. Nem jött az asztalunkhoz, mert már azt is elfelejtette, hogy merre járt.

Másnap este a hivatalos vetítőteremben az Apokalipszis most című amerikai film került bemutatásra. Már az újságokban nagy port vert fel ezért feltételeztük, hogy tele lesz a terem.

– Jó lenne, ha a kezdés előtt legalább egy órával odamegyünk, hogy jó helyünk legyen – mondta Pista.

Neki az ilyesmiben volt tapasztalata. Amikor odaértünk a terem már majdnem tele volt. Közel a vászonhoz, a második sor szélén kaptunk helyet. Utánunk, még a sorok közt is, a padlóra ültek az emberek. Egyszóval tömve volt a terem. Mielőtt elkezdődött a vetítés, a műsorvezetők, egy szőke hajú, hosszú, fekete estélyi ruhába öltözött nő és egy fekete frakkba öltözött férfi kiállt a vászon elé és ismertették velünk, hogy a film még nem kész teljesen. Még le kell rövidíteni és még egyes jeleneteket át kell vágni. Ezután nemsokára elkezdődött a film, mely az akkoriban már sokszor felhasznált témával, a Vietnámi háborúval foglalkozott. Filmet, egy vizuális élményt átmesélni, szerintem lehetetlen. Azt nézni, nem pedig írni, vagy mesélni kell. Nekem tetszett. A legerősebb jelenet a reggeli helikopter támadás volt Wagner Valkűrök zenéjének kíséretében. Be kell vallanom ez óriási jelenet volt. Nekem azonban a film vége, amikor Marlon Brando látható, teljesen új filmek tűnt. Mintha az egész ketté lett volna törve. Az eleje egy film, és a vége egy másik. Túl sokat szeretett volna egyszerre a rendező, Francis Ford Coppola bemutatni. A filmet a közönség nagyon megtapsolta, jobban mint a Bádogdobot. A rendező, Coppola is feljött a vászon elé és megköszönte a meleg fogadtatást. Nagy élmény volt számomra. Később a mozi előcsarnokában, az újságírók és a felvételezők körülvették a rendezőt. Mindenki arról faggatta, hogy szerinte övé lesz-e az Aranypálma a Cannes-i fesztivál nagydíja. Coppola reménykedett.

Másnap, miután kiszámoltam és félretettem a szobára és az üzemanyagra a pénzt, mindössze pár frankom maradt. Spórolnom kell, hogy kihúzzam végig – gondoltam magamban. A többiek is számolgattak, de nem szóltak semmit. Az egyik kisvendéglőbe reggeliztünk. Az üveges hűtőben szebbnél szebb szendvicsek voltak, legalább tíz fajta. Mindegyik mellett ott állt a neve és az ára is. Én az ára miatt a Francais-t kértem teával. Amikor beleharaptam, megtudtam, hogy miből is áll egy francia szendvics. A félbevágott zsemlye közé egy saláta levelet tettek. Semmi mást. Vajjal sem kenték meg. Csak úgy „szárazon”, semmi nélkül, egy saláta levél, és az volt a szendvics. Nem csoda, hogy ennek volt legmegfelelőbb ára. A többiek sem álltak jobban anyagilag. Úgy döntöttünk, hogy másnap, két nappal előbb, mint ahogy eredetileg terveztük, hazautazunk.

A döntés gyorsan megszületett, csak még egy nehéz dolog várt ránk: ezt az elhatározásunkat közölni kellett a háziúrral is. Tudtuk, hogy ez nem lesz könnyű, hiszen a szoba azért volt olcsó, mert azt ígértük, hogy hosszabb ideig maradunk. Pistára várt, hogy megmagyarázza, mivel csak ő tudott franciául. A tulajdonosnak, nem tetszett a dolog, de a végén, nem tehetett mást, elfogadta a döntésünket. Másnap, miután fizettünk, nem volt már mérges – biztos talált más lakót. Még a címét és a telefonszámát is odaadta Pistának. Ha máskor erre járunk, csak jelentkezünk...

A kopogtatás

A mai napig sem tudom pontosan, hogyan került Žilnik az Újvidéki Televízióhoz. Feltételezem, hogy ez Fehér Gyula révén történt. Abban az időben Gyula volt a kulturális szerkesztőség főszerkesztő-helyettese, és így lehetősége volt arra, hogy kiválassza a munkatársakat. Akkor, egy ilyen döntés nagy merészséggel járt, mert Želimir Žilnik már évek óta nem dolgozhatott. Az úgynevezett „fekete hullám” egyik vezető személyisége volt. Az újvidéki Kino-klubból nőtt ki neves rendezővé. Több, egész estét betöltő, dokumentum- és rövidfilm szerzőjeként tartották számon. Legismertebb alkotása a Rani radovi (Korai munkák). Minden filmet, amit '68 és '72 között készített feketelistára tettek, és megtiltották a bemutatását. Ezek után egyetlen filmvállalat vagy tévé sem merte alkalmazni. Gyula volt az első, aki ezt megtette.

Király Ernő nyújtott be egy forgatókönyvet a Vajdaságban felkutatott magyar népballadáról Hét magyar ballada címmel. Ernő már akkoriban ismert néprajzkutató, zeneszerző és szerkesztő volt. Főleg a rádióban dolgozott. Tévéfilmmel akkor próbálkozott először. Gyula Žilniket bízta meg a film a megrendezésével. Így tette próbára. Feltételezte, hogy egy néprajzi műsorban úgysem politizálhat. Žilnik komolyan vette a munkát. Amikor megtudta, hogy én leszek az operatőr, rögtön megbeszélésre hívott. Többször találkoztunk a forgatás előtt. Legjobban a balladák érdekelték, hogy miről szólnak, mennyire jellemzőek a magyar népi hagyományra...

Eleinte csodálkoztam: miért nem Ernővel beszél erről, de később rájöttem, hogy kellemetlen volt neki. Ernő így rájött volna, hogy Žilnik semmit sem tud a magyar balladáról, s más rendezőt kérhetett volna helyette. Žilniknek pedig nagyon fontos volt ez a lehetőség. Gondolta, ha ez a film sikerül, talán más műsort is készíthet. A balladák ismertek voltak.

A Cséplőgépbe esett lány című balladát Nagy Erzsébet Bácsföldváron, az udvarban, egy varrógép mellett, varrás közben énekelte el. Volt benne szimbolika: cséplőgép – varrógép. Ugyanígy, a Gyermekgyilkos anya című balladát paradicsomfőzés közben énekelték el. A piros vért a piros paradicsomlével hasonlította össze. A betyárballadát Rózsa Sándorról a Ludasi-tó partján, a nádasban vettük fel. Hogy ne soroljam tovább, mind a hét ballada esetében Žilniknek sikerült találnia egy olyan jelképet, ami a balladához kötődött. Mondhatom, nagyon jó együttműködünk. Ernő is egész idő alatt velünk volt a terepen, Őt természetesen az éneklő az asszonyok érdekelték legjobban. Figyelt a hanghordozás eredetére, de azért látszott rajta, hogy elégedett a rendezéssel és a felvételezéssel is.

Az egyik nap, miután befejeztük Moholon a Halálra táncoltatott lány című ballada felvételét, kicsit körülnéztünk a helyszínen. Žilnik észrevett egy furcsa, göcsörtös, héj nélküli, világosszürke fatörzset az udvaron. Ott feküdt a zöld pázsiton. Mindjárt arra gondoltunk, hogy talán föl lehetne használni az egyik felvételnél. Žilnik körüljárta velem a törzset. Minden oldalról megtekintettük. A vizuális értékét mértük föl. Egyszer csak Ernő is hozzánk lépett, és figyelt. Érdekelte, hogy miről beszélgetünk. Amikor tudomást szerzett róla, a törzshöz lépett. Lehajtotta a fejét úgy, hogy a füle a törzs közelébe kerüljön, majd jobb keze begörbített mutató ujjával kopogtatni kezdte. A rönk hangjára volt kíváncsi. Mosolygott. Tetszett neki a hang. Azután végigkopogtatta az egész törzset, amelynek különböző helyeken más-más volt a hangzása. Amikor mi is közelebb mentünk, észrevettük, hogy a törzs belőről korhadt, üres.

– Jó hangja van. – fordult felénk. – A felvételen is biztos jó lesz – mondta.

Számomra ez az egész nagyon érdekes volt, mert mi, filmesek, a törzs külsejét, Ernő pedig, mint zeneszerző a belsejét, a hangját vizsgálta. Ahogy mi, látván a külsejét, értékes vizuális darabnak tartottuk, úgy Ernőt a különös hangja izgatta. Ekkor döbbsentem rá, hogy mennyire

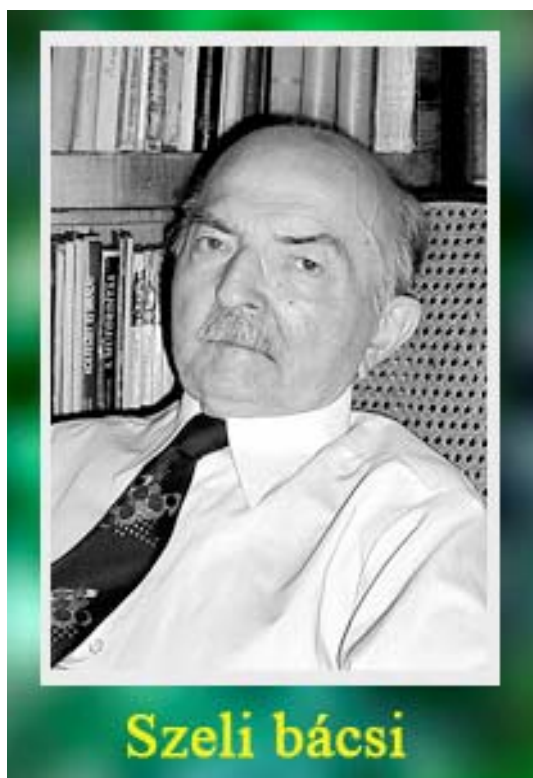
egyoldalúak vagyunk: csak a tárgyak külsejét vesszük figyelembe, és elhanyagoljuk az esetleges másmilyen értékeket, például a tárgyak hangját.

A végén, helyet kapott a filmben a szép hangú fatörzs is. Az Elcsalt menyecske, azaz a Molnár Anna ballada abban a szövegrészében, amikor Kovács Júlia azt énekeli, hogy:

Ül le ide, Mónár Anna!
Le nem ülök, te katona.
Mónár Anna csak le üle.

Szeli bácsi

Sokszor készítettünk, olyan felvételeket is, amelyben az operatőri feladat nagyon egyszerű volt. Ezekben valaki csak válaszolt a feltett vagy megadott kérdésekre. Nyilatkozatoknak hívtuk őket. Rendszerint a nyilatkozó otthonában vagy munkahelyén készültek. Lámpával megvilágítottuk az alanyunk mögött lévő hátteret, és hátulról a fejét, a másik lámpával pedig az arcát. Ezeket a felvételeket rendszerint kis felvételező csoport készítette. A felvételező csoport újságíróból, operatőrből – aki ilyenkor egyben a rendező is volt, mert kiválasztotta a hátteret –, hangmérnökből és a világosítóból állt. Sok ilyen, a felvételezés szempontjából egyszerű műsort készítettünk, főként írókról, tudósokról. Nem szerettük az olyan a beállítást, hogy a nyilatkozót mesterkélten, az utcán sétálva, vagy írás, illetve munka közben vesszük fel. Ezeket a portréműsorokat nem a vizuális értékek megvalósítása céljából készítettük, hanem azért, mert szerettük volna, hogy az utókor számára is megmaradjon filmen. A felvételezéseket Fehér Gyula készítette elő. Neki volt a legtöbb dolga: meg kellett beszélnie az íróval az időpontot, a kérdéseket, és együttesen kiválasztani az irodalmi műből egy-két részletet.

Egy ilyen portréműsort készítettünk dr. Szeli Istvánról is, akit mindannyian, engedelmével, csak Szeli bácsinak hívtunk. A beszélgetésre a Strand úti (Frusgogorska ulica) lakásán került sor. Felvételezés közben, nyílt lelkű, megértő, egyszerű, közvetlen ember benyomását

keltette. Nyilatkozatában sokat emlegette Herdert, a német író, költő és filozófust. Azt vallotta, hogy a művészet nem öncélú, és benne is az a szép, ami jó és igaz. Ilyesmire törekedtünk mi is, Gyulával a műsorainkban. Emiatt nem sétáltattuk és nem „rendezgettük” az írókat különböző helyzetekbe. Kicsit azért lesújtó volt, hogy nem mi találtuk ki a spanyol viaszt: a l’art pour l’art-ban már háromszáz évvel ezelőtt is gondolkodtak. Később bizonyos „mélyfurásokról” beszélt. Ez volt a szavajárása, amikor a Hungarológiai Intézet és a Magyar Tanszék megalapításának szükségességét magyarázta. Egészen belepirult az arca. Szavai túlfűtött érzelmekkel voltak teli. A higgadt, megértő, egyszerűnek tűnő emberből – „tűzhányó” lett.

Buda Brakus

„Ha a természet az Isten, akkor hiszek benne.”

A magyar balladákról szóló filmnek sikere volt. Žilniknek előtt kitarultak a tévé kapui, igaz, csak félig: a tévédrámák szerkesztősége még nem fogadta el. Továbbra is Gyula volt az, aki tartotta érte a hátát, és foglalkoztatta. Az év vége felé Žilnik egy új dokumentum-film forgatókönyvet nyújtott be. Akkoriban Saffer Pál volt a drámai szerkesztőség főszerkesztője. Nem merte vállalni a film kivitelezését: még mindig féltek Žilnik múltjától. Azzal érveltek: ha Žilnik újra listára kerül, a pártbüntetést kaphatnak, sőt még a munkahelyük is veszélybe kerülhet. Így Gyula vállalta ismét a kockázatot, és elfogadta a forgatókönyvet.

Žilnik nagyon elégedett volt a korábbi együttműködésünkkel, és felkért, hogy legyenek újra a munkatársa. Ismét többször, hosszan beszélgettünk a filmről. Minden alkalommal igyekezett engem is bevonni a részletekbe. Tulajdonképpen soha sem készített klasszikus forgatókönyvet. A filmet a fejében hordozta. Amit Gyulának leadott, csak egy szinopszis volt. Én is elolvastam. Pár oldalon elmagyarázta, hogy kivel és milyen céllal készíti a filmet. Röviden leírta a film tartalmát is. Lényegében nekem ennyi elég is volt, ami a tartalmat illeti, sokkal többet érdeklődtem a film hangulata, kifejezési módja, játéka iránt. Nekem, mint operatőrnek, ez volt a fontos. Žilnik pedig nagyon értett ahhoz, hogyan kell bennem felkelteni az érdeklődést a filmje iránt. Ezek a beszélgetések fontosak voltak. Amikor elindultunk terepszemlére, már volt elképzelésem arról, hogy milyen háttérket, tájakat, objektumokat kell keresnünk.

A film főszerepét Buda Brakus, nyolcvan év körüli, szerb öregemberre bízta, aki Velike Livaden élt. Ez a falu, Nagybecskerek-től negyven kilométerre, északra, Szerbcsernye előtt, Tóba közelében van. Žilnik többször járt arra abban az időben, miközben előkészítette az ötletet a filmről. Hogyan és ki által jutott ehhez az emberhez, sajnos örök titok maradt számomra. Ilyesmiről nem szeretett beszélni. Brakus bácsin kívül, a környezetéből sok ember szerepelt a filmben. Mindannyian amatőrök voltak. Žilnik egyetlen hívatásos színészt sem akart alkalmazni. Ez érthető volt, hiszen dokumentumfilmet készítettünk. Több mint két hétig tartott, míg körüljártuk a leendő helyszíneket. Tizenhat, vagy annál is több, nagy színhely szerepelt a listán. Egyes helyeken több mint tíz kameraállást is terveztünk. Végre, december közepén elkezdődhetett a forgatás. Žilnik segédrendezőjének egy fiatal lányt, Radmilát választotta. Nem szóltam bele. – Csak tudja, mit kell csinál – gondoltam magamban. De nekem is megvolt a maga bajom, hisz egy fiatal kameraasszisztent kaptam magam mellé, aki először vett részt egy ilyen nagy forgatáson. Egy Eclair gyártmányú, könnyű kamerát választottam, mert tudtam, hogy néhány felvételt kézből kell készítenem.

A film tartalma röviden: Brakus bácsit az istállóban, etetés közben, felökleli egy bika. Emiatt kórházba kerül, és műteni kell. A műtét sikerül, és rövid kórházi kezelés után hazamehet. Otthon lábadozik. Unokája pénzt kér tőle, mert táncsoportot szeretne alakítani. A pénz

elvész, és ebbe Brakus bácsi belebetegszik. Elviszik a melencei gyógyfürdőbe, hogy egy kicsit erőre kapjon. Amikor felépül, hazatér. Mindaz tényleg meg is történt Brakus bácsival, csak pár évvel a forgatás előtt.

Žilnik ezt a történetet használta fel a film felépítésére. Az első jeleneteket a nagybecskereki kórházban filmeztük. Már vártak bennünket. Különösebben nem készültek, kivéve a fősebész főorvost. Mindössze négy helyszínrre volt szükségünk: az előkészítő teremre, az EKG-berendezésre, egy kórteremre, és természetesen, a műtőre. Meg kellett „műteni” Brakus bácsi mellkasát azon a helyen, ahol megnyomta a bika, és ezért eltört két oldalbordája. A legnehezebb jelenettel kezdtük – a műtős jelenettel. Megkértük a sebész főorvost, segítsen a „műtét” előkészítésében.

– Önöknek egy nyitott mellkas kell, ha jól értettem? – kérdezte az orvos Žilniket.

Žilnik nagyon takarékos volt. Assziszensek nélkül dolgozott. A forgatócsoport a lehető legkevesebb számú munkatársból állt össze. Látványtervező sem volt. Mindig mi rendeztük be a háttérét. Ez jellemző volt rá, hisz vérbelibeli dokumentarista volt.

– Igen, valahogy, úgy kellene rátenni a lepedőt Brakus bácsira, hogy egy kis vérrel, kötszerrel, orvosi műszerekkel megjátszassuk a műtétet – magyarázta Žilnik.

– Lényegében mindegy, hogy a gyomor vagy a mellkas van ‘nyitva’ mert úgyse látszik, ki fekszik a műtőasztalon. Csak a seb helye fog látszani. Jól értettem? – kérdezősködött tovább az orvos.

– Igen. – válaszolta a rendező. Ekkor a sebész suttogni kezdett a kollégájával. Közelebb mentünk, hogy megtudjuk, miről beszélgetnek. Attól tartottunk, hogy nem tudják, hogyan lehet teljesíteni kérésünket.

– Nem, nem, minden rendben van, csak azon tanakodunk, hogy van itt egy betegünk, akit vakbélgyulladással hoztak be tegnap a kórházba. Lehet, hogy meg kellene műteni – magyarázta az orvos.

– De még korai, talán lecsillapodik a gyulladás, és nem kell kinyitni – szolt közbe a kollégája.

Akkor döbbsentünk rá, hogy az orvosok csak a forgatás kedvéért akarnak megműteni valakit. Žilnik rögtön reagált:

– Ne tegyék ezt miattunk. Ha tényleg meg kell műteni, akkor kihasználjuk az alkalmat, de ha nem, akkor jó nekünk a lepedő, géz és egy kis vér.

A végén így is történt.

Én továbbra is hű maradtam stílusomhoz. Úgy, mint a Fekete glóbuszban, a fényt a természetes fényforrások kihasználásával építettem fel. Kihasználtam a nagy műtőlámpa fényerejét is. Nagy optikai nyílással, kevés fénnel dolgoztam. Így rövid volt a mélységelesség, és jobban kidomborodtak azok a részletek, amelyekre ráéleztem a lencsét. Ez a hatás különösen közeli felvételeknél jutott kifejezésre, amikor a műtét után végigpásztáztam a főszereplőnk borostás álla alatti részétől, az állán keresztül a homlokáig. Csak a részleteket mutattam be: a bajuszának a szálait, a szemek mélységét, a deresedő szemöldököt. A pásztázás Brakus bácsi megizzadt homlokán fejeződött be. Hogy gyöngyözzön a homloka, a felvétel előtt megittattam vele két liter vizet, és nagy, erős reflektor elé ültettem.

Mi sem voltunk jobbak az orvosoknál. Mindent a filmért! Sőt, még igazából vért is vettek tőle, a film miatt. A közeli felvételek alatt Brakus bácsi az amerikai utazásáról és az ottani élményeiről mesélt. Žilnik pár szóban elmondta a nővérnek, hogy vérvétel vagy EKG készítés közben mit kérdezzen Brakustól. A spontán, egyszerű kérdések után, az öreg élő lexikonként csak mondta, mondta az élményeit. És így egész idő alatt, különböző helyszíneken mesélt az életéről, hol az orvosoknak, nővéreknek, hol az unokájának vagy szomszédjának, hol pedig

azoknak, akikkel megrendeztük, hogy találkozzon út közben. Žilnik érdekes megoldást talált ki arra a részre is, amikor Brakus bácsi arról beszélt, hogyan építette fel a házat. Párhuzamos vágással mutatta be a házat és a hájas kifli készítését. Nem is jutott eszembe, hogy mennyire hasonlít a malterozáshoz az a jelenet, amikor Brakus menyé lapos késsel szétkeni a lekvárt és a mézet a széthúzott tésztán.

Sokat szerepel a filmben Brakus bácsi legjobb barátja, Spasoje. Pár évvel volt fiatalabb Brakus bácsinál, és igen készségesnek bizonyult: bármit ajánlott neki a rendező, szó nélkül megcsinálta. Ő is fontos volt, mert a legtöbb kérdést neki kellett feltennie Brakusnak. Ezek a kérdések adták meg a lehetőséget, hogy megismerjük főszereplőnk életét.

Az egyik jelenetben, amikor Brakus bácsi hazatér a kórházból, s ennek örömeire összehívja a szomszédságában élő kortársait, komoly feladat várt rám is. Žilnik egy hosszú, téglából épített, boltíves pincébe helyezte el őket. A pince legbelsőbb vége volt az egyedüli hely, ahol mind az öten elfértek, de ott sehol sem volt fényforrás. Koromsötét volt, mint egy pincében. A stílusom, melyet a természetes fényforrás korrigálására alapoztam, itt nem működött. Szünetet kértem. Kimentem, és körüljártam az istállót – alatta helyezkedett el a pince. Rájöttem, hogy a pince hátsó falára illeszkedik az istálló egyik fala, amely, szerencsére, a kertben volt. Nem mertem szólni Žilniknek, csak összehívtam az asszisztenseket, és rábeszéltem őket, hogy csákánnyal készítsenek egy félszer félméteres lyukat. Meg is tették. Mire a rendező rájött, hogy mi történik, akkora már kész volt a kis ablak a pince falának hátsó részén. Kiváló fényforrás lett belőle. Kis pótvilágítással, a jelenet megdöbbentően jól sikerült.

Hogy valamennyire bemutassuk az észak-bánáti táj szépségét is, Brakust parasztkocsiba fektettük, és elindítottuk a melencei gyógyfürdő felé. Dimbes-dombos, sáros nyári utakon haladt a kocsit. A nagy gödrök miatt leesett a hátsó jobb kereke. Mi, városiak, nagyon megijedtünk. Mi lesz most? Honnan szerezzünk másik parasztkocsit? Valahonnan odakeveredett egy cigány. Felajánlotta, hogy segít rajtunk. Eszünkbe se jutott volna ez a megoldás: hosszú rudat tett a hátsó tengely alá, végig, a kocsit hosszában. A rúd hátsó vége a földön csúszott, az elülső részét pedig a kocsit oldalához kötötték. Žilniknek tetszett a megoldás, és az egész esetet feldolgozta a filmben. A Melencei-tó nádas partja szintén szép felvételekre adott lehetőséget. Különösen reggel, amikor még a köd a tó felszíne felett lebegett. Így nemcsak szavakkal, mondatokkal lett tele a film, hanem a bánáti táj szép képeivel is.

Žilnik takarékos, szerény, a filmtechnikában igénytelen rendező. Amikor a táncos lányokat felvételeztük az egyik kultúrotthonban, minden jel szerint Dolly-t kellett volna magunkkal vinni. A Dolly egy vékony sín pályára épített, kerekeken futó kameraállvány. Arra szolgál, hogy menet közben a szereplőt zökkenőmentesen kísérhesse a kamera. Ezt az állványt a belgrádi filmvárosból kellett volna megrendelni. Hallani se akart róla.

– Ez sok pénzt, embert és időt igényel. Szóba se jöhet – magyarázta izgatottan. Láttam, hogy nem lehet meggyőzni. Mást kellett kitalálnunk. A gyártásvezető talált egy mozgássérülteknek való tolokocsit. Abban ültem, miközben kézből filmeztem. A rendező tologatott, és így vettük fel a tánc egyes részeit.

Az egyik legszebb jelenetet a mosorini domboldalon készítettük, egy elhagyatott temetőben, a magasra nőtt sárga fű között, a szétszórt, megdőlt, megcsonkított, kőből faragott fejfák között. A szél hangosan süvített, a fűszálak hajladoztak. Már esteledett, Brakus bácsi és hú barátja, Spasoje a feliratokat olvasták. – Meghalt 1896-ban, három évvel az én születésem előtt. Mondd Brakus, te hiszel Istenben? – kérdezte Spasoje.

– Ha a természet az Isten, akkor hiszek benne – hangzott a válasz.

Jandrić Slobodan volt a filmvágó. Ő is jó munkát végzett. Miután elkészült a film és a drámai szerkesztőség szerkesztői is megnézték, rábeszélést Gyulát, hogy ne irodalmi műsor, hanem tévédráma legyen belőle.

Így került Želimir Žilnik, a „fekete hullám” egyik vezető egyénisége, tíz év után újra a filmvilágba.

Vajdasági tükör

Rehák (Pósa) Rózsa Szabadkáról került a magyar tájékoztató műsorok szerkesztőségébe. Kitalált egy sorozatot, amelynek a Vajdasági tükör címet adta. Az ötlet szerint olyan városokat mutattunk volna be, melyeknek valamilyen módon közük van egymáshoz. Mint például Óbecse és Törökbecse vagy Magyarkanizsa és Törökkanizsa. Mindannyian tudtuk, hogy rövid életű lesz a sorozat, mert nem sok ilyen város található Vajdaságban.

Én abban az időben már régen nem a magyar szerkesztőségben dolgoztam, de figyelemmel kísértem az ottani munkát is. Rózsa, az egyik találkozásunk alkalmával felkért, hogy rendezzem meg a Magyarkanizsa – Törökkanizsáról szóló adást. A lehetőség érdekesnek tűnt. Többször jártam Magyarkanizsán, és jól ismertem a várost. Elvállaltam az ajánlatát, mert éppen befejeztem Žilnik-drámát, és volt rá időm.

Kerekas Etelkát választottam rendezőtítkárnőnek. A rendezőknek nagyon fontos, ki a titkárnő, mert ő végzi az asszisztensi munkákat is. Ha lusta, akkor semmi haszon belőle, és mindent a rendezőnek kell elvégeznie, ha pedig dolgozik, akkor sokban megkönnyíti az előkészületeket, magát a felvételezést is. Etelkáról az a hír járta, hogy nagyon szorgalmas. Varjú Laci volt az operatőr. Jól ismertem, mert amellet, hogy barátok voltunk tölem tanulta az operatőri szakmát. Sokáig volt az asszisztensem. Wambach László volt a gyártásvezető. Vele először dolgoztam.

Amikor Rózsával arról beszélgettünk, hogy elvállalom-e a műsort, volt egy kikötésem. Szerettem volna, ha Winus lenne a vágó. Nemcsak azért, mert a feleségem, és jól megértettük egymást a munkában is, hanem, mert akkor már harmadéves egyetemista volt a Zágrábi Művészeti Akadémián. Ezt a feltételt meg kellett beszélni a főszerkesztővel is, mert Winus akkoriban szabad művész volt. Minden munkáját külön kellett fizetni. Reméltem, mivel mindenki tudta a televízióban, hogy jól dolgozik, ennek nem lesz semmi akadálya.

Öt felvételezési napot kaptunk a harmincperces műsorra, ami elegendő is volt. A műsorban rendszerint a városok történetét elevenítettük fel. Utána riportokat készítettünk a vállalatokban, hogy a gazdasági helyzetet is feltérképezzük. Az adás végére került a kérdéses helységek kulturális élete.

Rác Jóska kapta a feladatot, hogy elbeszélgesse egy öreg halással a városokról és a Tiszáról. Rózsa úgy képzelte el, hogy Jóska a Tisza közepén ül a csónakban a riportalannyal, mi pedig kamerával a partról kísérjük őket. Az ötlet jó volt, csak közelképeket is kellett volna készíteni, mert így távolról úgy tűnt, mintha egy kis fakérget vitt volna a víz.

Hogy kedveskedjen nekem, a gyártásvezető szerzett egy hangosbeszélőt (megafont), mellyel a forgatás közben felriasztottuk az összes környékbeli madarat. Szerették volna, ha úgy néztek ki, mint egy „igazi” filmrendező. Ami igaz, az igaz, nem volt rossz megoldás, mert mi a parton legalább két kilométerre voltunk a csónaktól. A sok instruálás közepette mindent és mindenkit elriasztottunk a környékről.

Amikor befejeződött a felvétel, beültettem Varjú Lacit a kamerával a csónakba, és megkértem Jóska, hogy ismétljk a beszélgetést, a közelképek miatt.

– Azt nem lehet. Hogy gondolod, hogy egy ilyen autentikus, spontán beszélgetést meg lehet ismételni? – kérdezte.

– Így pedig nem mehet a műsorba, mert a partról fakérgen pihenő vízibogaraknak tűntetek – válaszoltam.

Jóska nehezen változtatta meg véleményét. Már majdnem komoly vita kerekedett, amikor Rózsa mellém állt. Ketten meggyőztük Jóska az ismétléssel kapcsolatban. Kedvetlenül, de megcsinálta. Winusnak volt azután gondja a vágószobában összeegyeztetni a két felvételt. Jóska nem olyan sorrendben tette fel a kérdéseket, mint az első beszélgetéskor.

A törökkanizsai Aleva paprikamalomban, ahol örölték és csomagolták az északabbról, Martonoson termelt híres paprikát, készítette első tévés riportját Németh Árpád újságíró. Árpád csak névrokonom, semmi más. Ő vajdasági, bácskai származású, az anyémek pedig Erdélyből jöttek. Üknagyapám ácsként, – „Fejszével a vállán, egy tarisznyával gyalogolt ide Óbecsére” – mesélte apám.

Mivel teljesen megegyezett a nevünk, Milenkovics Szvetisláv, Szveti, Német G. Árpádnak keresztelte át, hogy megkülönböztessenek bennünket. Árpád sokáig, még a műsorokban is, így íratta ki a nevét. A szerbeknél az a szokás, hogy a gyerek az apja nevének kezdőbetűjét teszi a vezeték és a keresztnéve közé. Érdekes, hogy Árpád apjának neve nem is G-vel kezdődött, de mégis mindenki így fogadta el. Kicsit izgult, lámpaláza volt felvételezés közben, de a végére jól sikerült a riport. Simán átesett a tűzkeresztségen.

Az ismert Potisje téglá-, cserép- és kerámiaüzemről is készítettünk riportot. De nem erről, hanem a vele szembe lévő ládagyárról szeretnék említést tenni.

Mindannyian nagyot kuncogtunk, amikor a gyár elé értünk. A „ládagyár” szó szállóige lett a tévések között. Még a hetvenes évek elején kezdődött az egész, amikor Boros István volt a gyártásvezető, s amikor valami gyors, lehetetlen felvételt kért tőlünk, megmagyaráztuk neki, hogy az operatőri munka nemcsak fizikai, hanem szellemi munka is. Nem lehet úgy dolgozni a televízióban, mint egy ládagyárban.

– Itt megfontoltan kell tervezni és mérlegelni a lehetőségeket. A tévé nem ládagyár, hogy az ember csak a gép mellé áll, megnyomja a gombot és kiesnek a kész ládák. Itt gondolkodni is kell – magyaráztuk neki.

Ez a kifejezés szájról szájra terjedt és akkor használtuk, ha valaki lehetetlent kért tőlünk. Ott, a Petar Drapšin ládagyár előtt, nem kértünk lehetetlent egymástól, csak eszünkbe jutott: most az egyszer igazából ládagyárban fogunk dolgozni.

A magyarkanizsai művelődési otthonban igen élénk tevékenység folyt. Volt amatőr színházuk, népi táncsoportjuk és szép mozitermük is. Magyarkanizsán minden évben megrendezték a vajdasági írók találkozóját. Ezt kihasználtuk, és készítettünk róla is riportot. Egy ott élő költő, Koncz István a Kanizsai tájkép és a Tisza partján című verseivel fejeztük be a munkát.

Később, a forgatás után, Winussal vágtuk össze a műsort. Rózsa is ott volt velünk. Ő a szövegeket rövidítette a riportokban, másba nem szólt bele.

A műsor középpontja a Tisza két partját összekötő híd lett, ami ténylegesen és társadalmilag is összekötötte a két várost. Sokan jártak dolgozni Magyarkanizsáról Törökkanizsára, és viszont. Törökkanizsáról, ahol a kulturális élet silányabb volt, a lakosság nagy része a Tisza jobb partjára, Magyarkanizsára járt. Így, társadalmilag a két város eggyé vált. Ezt a gondolatot sikerült végigvezetni a műsoron is.

Ilyen, ikervárosokat bemutató műsor tényleg nem sok készült. Viszont Rózsa később áttért egylényegű műsorokra. Ezek is szép és tartalmas adások lettek. Összesen negyvennyolc, ha jól emlékszem. Poth Imre és Vicsek Károly is rendezett belőlük.

Az állandó operatőr Varju Laci maradt, aki ezekben a műsorokban nőtt fel igazi operatőrré. Itt megtanult rendező mellett dolgozni, mert eddig, csak újságírók mellett nem fejlődhetett ki. Korai halála megakadályozta abban, hogy még jobbakat produkáljon. Rózsa pedig mind jobban és mélyebben nyúlt bele a társadalmi problémákba és ez bizonyos köröknek nem tetszett. Ezért idő előtt nyugdíjba kényszerítették.

Napló

Kritikus idők köszöntöttek ránk. Tito nagyon beteg lett. Senki sem tudta, mi lesz, ha meghal. Féltünk a változásoktól. Naplót kezdtem írni, mert feltételeztem, hogy egyszer, évek múltán, érdekes lehet. Íme néhány részlet.

1980. február 26., kedd

Reggel, amikor beértem a tévébe, Fehér Teri, a magyar nyelvű irodalmi műsorok szerkesztője megkért, hogy egy kávé mellett ülünk le beszélgetni. Hallott arról, hogy a magyar informatív szerkesztőségben dolgoztam, és a Tükör c. sorozat egyik adását én készítettem. A műsornak jó visszhangja volt, és úgy értesült Rózsától, hogy átmegyek az informatív osztályra. Megnyugtattam: eszem ágában sincs ilyesmi.

A másik dolog, amit szóba hozott, a saját műsorára vonatkozott. Az volt a javaslata, hogy a Tito művei c. műsort most szombaton, március 1-jén készítsük el a stúdióban, és március 4-én sugározzuk. Nagyon bizalmatlan voltam, mert nem lehetett tudni, hogy elsején él-e még Tito, hát még március negyedikén. Teréz szerint, erre a felvételezés közben nem kell gondot fordítani. Ha véletlenül az elnök meghal, akkor majd a műsor előtt egy bemondó értesíti a nézőket.

A munka egyszerűnek tűnt: a stúdióban hatan ülnek a műsorvezetővel együtt, és mindenki mond valamit Tito műveiről. Izgultam a felvételezés miatt. A filmezésben már régi motoros voltam, de ez a fajta technika még mindig egy kicsit aggasztott. Ha Tito meghal, gondoltam, akkor megszakítják a rendes adást, és az erre az esetre előkészített műsorokat fogják majd sugározni. A Belgrádi Televízió 1500 percnyi műsort készített elő erre az esetre. Nekünk, újvidékieknek, három napra való anyagunk volt. Ha kifogyunk belőle, akkor úgy terveztük, átvesszük a belgrádiak adását. A tegnapi produkciós értekezleten Ika Bašić főgyártásvezető felolvasta azoknak a nevét, akiknek készenlétben kell állniuk az elnök halála esetén. Én is rajta vagyok a listán. Nekünk ötünknek, pár napon belül, el kell mennünk a Novitetba azaz a készruha készítő vállalatba, fekete öltönyt választani. Ott már várnak bennünket. Az öltönyöket a tévé fizeti.

Pero Zubac, a kulturális műsorok főszerkesztője eléggé zilált állapotban van. Fél a változásoktól. Hát neki van is miért: verseiben Titót az egekig magasztalta. Sok gyermekverset írt ilyen stílusban. Félelmét a szerkesztőségi ülésen is kifejtette: a jövőben mindenkinek rá kell hallgatnia. Nincs többé önigazgatás. Ha ez valakinek nem tetszik, mehet a televízióból. Engem ez nem érint, mert én irodalmi műsorokat rendezek, ott nincs politika.

Teréz, múltkori beszélgetésünk végén, elmagyarázta, hogy műsort kellene készíteni Gál Laci bácsiról is. Elmentem a dokumentációba, és megkértem az ottaniakat, keressenek ki minden olyan anyagot, ami Gál Laci bácsiról szól, és másolják át. Megígérték, hogy holnap délre kész lesz. Nem számítottam sok anyagra, mert igen ritkán szerepelt. Beszéltem a zenei szerkesztővel is. Megkértem, segítsen zenét keresni a Tito művei c. műsorhoz. Találtunk is partizán dalokat, zenekari feldolgozásban. A műsor bejelentő és lejelentő részéhez kellett a zene.

Mindennap fél tizenkettőkor a teleprinter szobába érkeznek a TANJUG hírei. Azokban közlik, milyen az elnök egészségi állapota. Akit érdekel, már ott megtudhatja a híreket, még mielőtt azok hivatalosan megjelenének. Rendszerint a főszerkesztők és a szerkesztők tolonganak a teleprinter előtt.

A tévé épületébe engedély nélkül nem lehet bemenni. Naponta többször is körüljárják a biztonsági őrök. Félünk a szabotáztól.

Február 27., szerda

Ma, amikor beértem a tévébe, először a Tükör c. műsorral foglalkoztam. Németh G. Árpád látta és tetszett neki. Később, Rácz Jóskával is találkoztam, és ő is azt állította, hogy a kritikák kedvezőek. Még a főszerkesztő, Szerencsés Jóska is elégedett volt vele. Rózsával viszont történt valami, mert még a folyosón sem akart velem beszélgetni. Lehet, hogy valamivel véletlenül megsértettem a forgatás alatt. Nem tudom, de ha visszagondolok, semmi olyan nem történt, ami miatt sértve érezhetné magát. Annak ellenére, hogy így „elhidegült” a viszony közöttünk, telefonon felhívta Winust, amikor én nem voltam otthon, és sajnálkozva elmagyarázta neki, hogy a jövőben Ivan Obrenov kolléga, aki egy szót se tudott magyarul, fogja rendezni a műsorát. Nekem ezt nem merte személyesen elmondani. Szerencsémre, ez éppen jókor jött, mert nagyon lefoglaltak az irodalmi szerkesztőség műsorai. A Tükör csak plusz munkát jelentett, és semmilyen pénzt. Így csak teher lett volna számomra. Beszéltem Obrenovval is, és elmondtam, hogy nyugodtan, minden lelkiismeret-furdalás nélkül vegye át, és rendezze meg a műsort.

Dél előtt Gyula behívott az irodájába. Ő volt az alapszervezet párttitkára. Elmondta, hogy Tolnai Jutka ellen pártfegyelmet kezdeményeztek. Mivel nem tudtam, miről van szó, elmagyarázta. Tolnai Ottó többször bírálta az irodalmi műsorokat. Kritikáiban rengeteg tanácsot is adott. Megírta, hogy egy bizonyos műsort nem így, hanem másként kellett volna elkészíteni. Gyula meguntta ezt a „tudálékoskodást”, és felkérte, hogy szervezzék és vezessék végig ő egy műsort. Tudja meg miből áll egy adás elkészítése. Elvállalta, azzal a kikötéssel, hogy műsorát Jutka, a felesége rendezze. Ez rendben is volt. Én is sokszor Winust kértem munkatársnak. Tehát a baj abból származott, hogy Jutkát nem akarták elengedni a magyar informatív szerkesztőségből. Neki ott rendszeres, mindennapos adásrendezői munkaköre volt. Arra viszont, hogy mégis megrendezze a műsort úgy került sor, hogy „ideg-összeroppanás miatt” betegszabadságra íratta ki magát. A család miatt feljelentették. Ezekben a zűrés napokban, a legkisebb hiba is fejvesztéssel járhatott.

Dél körül a stúdióba mentem. Végignéztem, hogyan rendez meg egy műsort Branislav Mitić kollégám. Szép és gazdag volt a díszlet. Az én elképzelésem a díszletről, az övéhez képest, szegényesnek tűnt. Látván ezt, rögtön elmentem a díszletesekhez. Először megdicsértem őket, hogy milyen gyönyörű díszletet készítettek Mitić kollégának, majd megkértem őket, találjanak ki valamit a számomra is. Megígérték, hogy holnapra kigondolnak valamit.

Délben felmentem a telexes szobába. Az elnök állapota nem változott.

Mielőtt hazamentem, lent a vágószobákban találkoztam egy magyarországi szerkesztőnővel. A budapesti televízióból jött műsorokat vásárolni. Felajánlottam a Magyar balladákat. Megnézte, és tetszett neki. Megvette.

A sofőröknek újra elrendelték, hogy a kocsikat teli tartállyal hagyják a parkolóban.

Február 28., csütörtök

Ma reggel autóbusszal mentem a tévébe. A páratlan rendszámú autók ma nem közlekedhetnek. Nekünk páros számú autónk van, de Winusnak hagytam a kocsit. Attilának

eltört a lába. A gipszet már rég leszedték, de még nem szabad megterhelnie a lábát. Ezért minden másnap, amikor használhatjuk az autót, kocsival visszük és hozzuk az iskolából.

A szerkesztőségből rögtön a díszletkészítő részlegbe mentem. Bogdánfi Mária már elkészítette a szombati műsorhoz a rajzokat. A stúdió vendégeink háta mögé egy stilizált könyvespolcot tervezett. Megkért, hogy a Marxista Könyvesboltból szerezzek be 100 Tito-kötetet. A könyvek csak dekorációnak kelljenek. Megígértem, hogy elintézem. Utána Červenkával, a hivatalos fényképészünkkel, kellett találkoznom. Nagyon jó szakember. A prágai Művészeti Akadémián fejezte be a fényképészeti szakot. Megbeszéltem vele, hogy készít néhány diát Tito könyveiről a műsor bejelentő és lejelentő részéhez. Miután visszajöttünk a könyvesboltból, várt egy üzenet: jelentkezsek a Nadicánál, aki a havi forgatási terveket készítette. Amikor bementem hozzá, megkért, hogy saját kezűleg írjam be egy külön erre az alkalomra készített nyomtatványra, a nevemet, a címemet, telefonszámomat és az öltönyöm méretét. Ez mind az akkreditációhoz kellett. Öten voltunk ügyeletesek. Mindennap nyolc órakor kellett jelentkezünk. A fülébe súgtam, ha majd összeállítja a felvételezési sorrendet, engem tegyen utolsónak. Ezt Nadica szabotázsként értelmezte. Idegesen kiabálni kezdett. Gyorsan megnyugtattam, hogy csak vicc az egész. A szerkesztőségben még egy üzenet várt. Sinkovits Péter, aki a szombati Tito-műsort szervezi és vezeti, megkért, hogy találkozzunk holnap.

Fél egykor megérkezett a Tanjug jelentése. Az elnök állapota változatlan. Az intenzív ápolás folytatódik. Az elnök az éjjel nyugodtan aludt.

Délután megérkezett a Gál Laci-bácsiról összegyűjtött és lemásolt filmanyag. Ezeket a műsorokat Gyulával készítettük körülbelül tíz évvel ezelőtt. A felvételeket műszaki szempontból közepesnek ítélt meg. Amikor készítettem őket, valószínűleg nagyon elégedett voltam velük, de most... A szöveg rázott meg. Laci bácsi olyan vezeklő hangvételű interjút adott, hogy az megdöbbenett. Rájöttem: saját magán, saját személyén keresztül kritizálta a háború előtti és utáni társadalmat. Valószínűleg érezte, hogy meg fog halni.

Mivel nem voltam a temetésén, úgy gondolom, megérdemli, hogy meglátogassam a sírját. Egyedül.

Már este volt, amikor hazaértem. A gyerekek és Winus már régen otthon voltak.

Február 29., péntek.

Nyolc előtt már benn voltam a tévében. Nadica, akinek jelentkeznem kellett volna, még nyolc után sem volt ott. Jellemző: másnak szeretünk parancsolni, de a saját kötelességünket nem végezzük el. Amikor szóltam a főgyártásvezetőnek, csak vonogatta a vállát. Ő ilyen esetekben sajnos tehetetlen.

Kávézás után, lementünk a városba, a Sinkovitscsal megbeszélte találkozóra. Balázs, a gyártásvezető, is velem jött. Tegnap úgy beszéltek meg, hogy a Forum klubhelyiségében találkozunk. Időben érkeztünk a Magyar Szó szerkesztőségébe. Imre már várt bennünket. Megkért, hogy menjünk Fehér Kálmán irodájába. Ő a Tito művei c. sorozat szerkesztője, s ezért a műsor egyik riportalánya is. Mire fölértünk, Kálmán irodája már tömve volt. Az ottlévők közül csak Bogdánfi Sándort és Magosit ismertem (ők fordítják Tito műveit magyarra). Kellemes, de egy kissé feszélyezett beszélgetés következett. Tulajdonképpen felállítottuk a „szereposztást”, azaz, hogy milyen sorrendben folyik majd a beszélgetés, ki hány percet kap a műsorban. Még ketten jönnek majd Belgrádból, akik szintén részt vesznek az adásban. Körülbelül megbeszéltek a kérdéseket is. Én azt javasoltam, hogy a műsorvezető tegyen fel pótkérdéseket is, mert különben nem lesz dinamikus a műsor. Rosszul nézne ki, ha a feltett kérdés után, mondjuk Kálmán, öt percig folyamatosan beszélne további kérdések nélkül. Elfogadták az ajánlatomat. Imre annyira izgult, hogy le kellett vennie a zakóját. Bizony eléggé megizzadt.

Amikor visszaértünk a tévébe, fölkerestem a díszleteseket. Megtudtam, hogy már építik a díszletet a stúdióban. Megnéztem. Egész jónak tűnt. Még virágot is tettek a könyvespolcok mellé.

A szerkesztőségben találkoztam Fehér Terivel, a műsor szerkesztőjével. Elmondtam neki a megbeszélés részleteit, és megemlítettem a stúdiót is. Ő is megörült a virágnak.

Később bejött az irodába Szvetiszlav Ruskuc, az irodalmi műsorok főszerkesztője. Teréz szerbül örömmel elmagyarázta neki, hogy jól haladnak az előkészületek. Még virág (szerbül cveće) is lesz.

Szegény Ruskuc elfehéredett, levegőért kapkodott. Azt hittük, hogy ott a helyszínen üti meg a guta. Gyorsan vizet hoztunk neki, s miután egy kicsit megnyugodott, ránk förmedt: „Kakve sveće? Jeste li vi normalni?” (Milyen gyertyák? Észnél vannak?).

– Ne sveće, nego cveće... (Nem gyertya, hanem virág!) – magyarázta Terez. Eszünk ágában sem volt eltemetni Titót. Ez a félreértés is mutatja, mennyire idegfesztető napok voltak ezek, mindenki számára.

Később, amikor megnyugodott a társaság, megnéztem a diafilmeket, amelyeket Červenka készített. Jók lettek. Kiválasztottam néhányat a műsor bejelentő és a lejelentő részére. Rövid megbeszélést tartottam a segédrendezővel és a rendező titkárnővel. Elmagyaráztam a műsor technikai menetét. Lerajzoltam azt is, hogy ki, hol fog ülni. Mindent tisztáztunk. A „köntöst” megírták a kameramanok irányításához.

Én is nagyon izgultam. Félttem, mert ha valami rosszra fordul, én leszek a hibás. Legjobban a műszaki személyzettől tartottam. Még nem tudtam mennyire fegyelmeztettek a munkájukban. Emiatt még Ostojićot, a műszaki igazgatót is meghívtam a felvételezésre. Szerencsére jóban voltunk, és reméltem, hogy jelenléte majd fegyelmet biztosít.

Az elnökről az alábbi jelentést adták ki:

„A további intenzív próbálkozások után sem javul az elnök állapota.”

Gyulával is találkoztam. Megbeszéltük, hogy holnap megnézzük a Gál Laci bácsiról készült anyagot. Elmondta, hogy meghívja dr. Bori Imre professzort is a vetítésre, mert biztosan érdekeli, miről is beszélt Gál Laci bácsi évekkel ezelőtt. Útközben Titóról is beszéltünk. Véleménye szerint, ha ma meg is halna, nem jelentenék be azonnal, mert nem lehetne megemlékezni a halála napjáról, hisz február 29-e van. Ez a nap pedig csak négyévenként jelenik meg a naptárban, az pedig nem lehet, hogy csak négyévenként emlékezzünk meg róla. Erre én nem is gondoltam. Gyulának tényleg igaza volt.

Nagyon izgultam a holnapi műsor miatt. Ha minden jól sikerül, örömben „leiszom” magam.

Március 1., szombat

Egész éjjel hánykolódtam. Nagyon rosszul aludtam. Álmomban is a mai műsort rendeztem. Nagyon megkínzott az egész. Reggel korán elindultam. Útközben vettem egy üveg whiskyt. Ha minden jól megy, megvendégelem a kollégákat. Azt hittem, én leszek első a stúdióban. Tévedtem. Már ott volt az egyik díszletes és a világosító. Ahogy érkeztek az emberek, elmagyaráztam nekik, hogyan képzelem el a felvételezést. Kicsit rájuk is ijesztettem. Azt mondtam, hogy politikai műsorról van szó. Ez mindig azt jelentette, hogy mindenkinek nagyon komolyan és figyelmesen kell végeznie a munkáját. Kilenc óra körül megérkeztek a kameramanok is. Belgrádból jöttek. Tiszteletdíjasok voltak. Nekünk még nincs elegendő képzett emberünk. Nekik is elmagyaráztam a műsor első tíz percét. Tovább nem is szoktuk, mert lehetetlen: mindig vannak meglepetések. Mire megjött Sinkovits már készen álltunk a

felvételezésre. Mindenkinek megvolt a pontos helye a stúdióban. Következett a szokásos morgás. Kálmán izgult a legtöbbet. Nem akart oda ülni, ahová én mondtam. Amikor megmagyaráztam neki, hogy miért kell a Sinkovits mellé ülnie, megértette. Miután mindenki elfoglalta a helyét, megkértem a jelenlevőket, készítsünk egy próbát, de az alanyok fölöslegesnek tartották a dolgot.

– Mindent megbeszéltünk, nincs rá szükség – mondta az egyik vendégünk.

– Nem csak önök miatt kell a próba, hanem az operatőrök és a többi műszaki személyzet miatt is – magyaráztam.

Megértették. Elkezdtük a próbát. Minden rendben ment, kezdhettük a felvételt. Néhány megjegyzést tettem az operatőröknek. Az egyik közelítés túl gyors volt. A másik igyekezett a polcon levő könyvekből „adni” valamit. Mondtam, hogy nem kell, mert az egész műsornak klasszikus formája lesz. Ügyeljenek arra, hogy mindig az legyen a képernyőn, aki éppen beszél.

A felvételezés zökkenőmentesen kezdődött. A vendégek belemelegedtek a beszélgetésbe. Már láttam, hogy hosszabbak leszünk a tervezettnél. Utasítottam a segédrendezőt, aki a stúdióban volt, hogy intsen Sinkovitsnak, kérjen rövidebb válaszokat. Mivel ő is először dolgozott stúdióban, nem vette észre az intést. Emiatt a tervezet 24 helyett 29 és fél perc anyagot rögzítettünk. Volt még arra is időnk, hogy megnézzük a felvételt. Eközben rögtön meg is beszéltük, hogy hol lehetne lerövidíteni.

Ez a munka új tapasztalatot jelentett számomra. A film felvételezését és rendezést ismertem, de a stúdióbeli videó munkát – nem. Rájöttem, hogy az utóbbi esetében nem lehet improvizálni. Mindent nagyon precízen kell előkészíteni. Csak a jól felkészült rendező tudja végigvezetni a műsort. Ez be is bizonyosodott, amikor délben az egyik iskolából gyerekek jöttek, akiknek Tito-verseket kellett szavalniuk. Nem volt előttem a szöveg, ezért nem tudtam, ki, hol és mikor folytatja az elkezdett verset. Nagy zűrzavar lett, mindenki kapkodott. Teréz, a szerkesztő, akinek elejétől kezdve tetszett Sinkovits ötlete, hogy a műsor elején a gyerekek Tito-verseket mondjanak, belátta: ez így nem lesz jó. Felvettük a műsort, de azt hiszem, nem kerül adásba. Lényegében van még időnk meggondolni a dolgot. Csak hétfőn lesz a vágás.

Ma nem volt időm fölmenni a telexes szobába. Csak az esti hírekből tudtam meg milyen Tito egészségi állapota. Ez az egész ügy már nagyon elhúzódott. Mindenki kezd belefásulni.

Este Sinkovits felhívott telefonon. Igyekezett rábeszélni, hogy ne hagyjam ki a gyerekeket a műsorból.

– Szegények, annyit gyakoroltak, és úgy szeretnének képernyőn lenni...

– Nem ígértem semmit, majd akkor döntök, miután végignézem az anyagot. Mindenesetre a szöveg alapján, ott lenne a helyük, mert a műsorvezető az elején megemlíti őket. Mindegy, majd meglátjuk...

Március 2., vasárnap

Temerinbe mentünk Winus szüleihez vasárnapi ebédre. Délután meglátogattuk a sógoromat, Rudit, Winus nővérének férjét. Jól megértjük egymást. Rudi vizuális típus. Szeret rajzolni, de a természetet is imádja. Főleg a madarakat. Már nagyon várta, hogy találkozzunk. Szeretett velem a filmekről diskurálni. Fiatal korában rengeteget járt moziba. Majdnem minden filmet megnézett, amit Temerinben bemutattak.

– Tegnap a tévében John Ford A két lovas c. filmjét mutatták. Láttad? – kérdezte.

– Nem néztem semmit a Híradón kívül. Fáradt voltam. De a filmet ismerem, most nincs kedvem róla beszélni – válaszoltam.

Kicsit elszomorodott, mert remélte, hogy majd együtt megvitatjuk. Este, amikor visszatértünk Újvidékre, elővettem a héten megjelent Start magazint, és végiglapoztam. Ennyi volt a pihenésem.

Később a Híradóból megtudtam, hogy az elnök állapota rosszabbodott. Többszöri szívgyengülést észleltek. Más kommentárt nem fűztek hozzá.

Március 3., hétfő

Ma rövidítettük le a szombaton felvett műsort. Megállapítottuk, hogy a versmondó gyerekek nem mehetnek a műsorba. Gyengén, fölkészületlenül szavaltak. Komoly adásról lévén szó, csak rontanák az összhatást. A vágás könnyen ment. Egy óra alatt befejeződött. Még csak annyi maradt hátra, hogy a két belgrádi, szerbül beszélő alanyunk szövege alá valaki beolvassa a fordítást.

Később felhívtam Sinkovitsot. Elmondtam neki, hogy minden rendben van, csak a gyerekek hagytuk ki. Nem nagyon tetszett neki a dolog. Utána a következő műsorról beszélgettünk. Április elejére készülne, és színészek is szerepelnének benne. Megkért, hogy keressem föl a Magyar Szóban. Telefonáltam az iskolába. Az ilyen dolog mindig a legnehezebb. Magyarázkodni kell. Kitalálni mindenfélét, mert az érvelés, hogy „rontanák a műsor színvonalát”, számukra nem jelent semmit. Nem szeretek hazudni, így megmagyaráztam a lényegét. A tanárnő elfogadta az érveimet. Hogy szépítsek a dolgon, megígértem, ha majd készítenek valami komoly verses műsort, vagy kisebb előadást, eljövök, és majd beszélgetünk róla. Az ilyesmi, sajnos, mindig csak ígéret marad...

Vicsekkel is találkoztam. A másik vágószobában dolgozott. A Lakás című, Tišma-féle drámát vágta Saffer Palival. Vicsek nemrég jött vissza a Pulai Filmfesztiválról, ahol Arany Aréna Díjat kapott a Trófea című filmjéért. Az újságok, sajnos, csak megemlézték, inkább arról írtak, hogy összeveszték a nagy filmvállalatok, és nem tudtak megegyezni, kinek ítéljék oda a fődíjat, amit a Neoplanta és Vicsek kaptak. Nekem a film nem tetszett. Ilyen filmeket húsz évvel ezelőtt készítettek.

Vicsek átadott egy forgatókönyvet. Megkért, hogy nézzem át. Áprilisban lenne a forgatás. Az időpont nem igazán felelt meg, mert Žilnikkel kellene márciusban a Kozaraiak c. drámát forgatni. Ha áprilisig befejezzük, akkor jöhet számításba ez a másik. Žilnikkel valahogy könnyebb dolgozni. Jobban kommunikál a munkatársaival. Mindent elmond, elmagyaráz. Nyitott személyiség. Vicsek viszont nem. Nehezen érteti meg magát. Néha harapófogóval kell kihúzni belőle a kellő utasítást. Ennek ellenére van, akivel jól együttműködik. Winus például többször vágott vele. Vicsek bármit mormogott a szakála alatt, Winus megértette. Én, sajnos, már nehezebben. Fél szemmel figyeltem, mit csinálnak Safferral a Tišma-drámával. Igyekeztek megmenteni, amit lehetett. Nagyon rosszul sikerült a felvett anyag. Gondolták, hogy vágással lehet valamit javítani rajta. Mindketten nagyon lehangolódtak. Valószínűleg nem lesz belőle az, amit Vicsek szeretne.

A sok munka miatt ma sem mentem be a telexes szobába. Az első Híradóban hallottam, hogy az elnök egészsége rosszabbra fordult. Állapota súlyos.

Március 4., kedd

Úgy döntöttem, ma nem megyek be a tévébe. Se kedvem, se munkám nem volt. Elővettem a szöveget, amit Vicsektől kaptam és nekiláttam az olvasásnak. Végtelen pást volt a címe. A szerzők fiatal írók voltak, a Képes Ifjúságban dolgoztak. Régen átadták már Saffernak, a drámai szerkesztőség vezetőjének. Elolvasta, majd továbbította Deák Ferinek, hogy készítse el a forgatókönyvet. Feri után, még Vicsek is „kézbe vette”, úgyhogy nem is csoda, hogy az írók, amikor meglátták a szöveget, nem ismertek rá. Emlékszem, egyszer, amikor a Képes

Ifjúság szerkesztőségében jártam, az egyikük, Gulyás József, felháborodottan magyarázta: kérni fogja a szöveg módosítását. A forgatókönyv egy amatőr színjátszó csoportról szól. Néhány sátorban élő fiatal, falun szeretne színházi előadást készíteni. Együttlétükből ismerjük meg életüket, gondjaikat. A sztoriban a szexuális erőszaktól kezdve, a falu kultúrfelelősenek ellenkezéséig, minden benne van. Nagy szerepe van egy Pál nevezetű, tolokocsis fiatalnak is, aki Brecht- szövegekből improvizál, és hosszú monológokat mond. Érzi, hogy nemsokára meg fog halni, és ezért sajnálatja magát. Sajnos, érezhető volt a szövegen, hogy nem olyanok írták, akik ismerik a falusi életet. Nekem az egész elég mesterkéltnek tűnt. Nem nagyon tetszett. No, de ki tudja, hogy mi van még Vicsek fejében. Sokszor le sem jegyzi, mit gondol, a forgatás közben derül ki sok minden.

Később Žilnik ugrott fel egy teára. Nem iszik kávé, inkább teázik. Semmi konkrét dologról nem beszéltünk. Csak eljött egy kicsit, mert erre járt.

Este megnéztem a Tito művei c. műsort. Minden helyénvalónak tűnt. Miután befejeződött, felhívtam Sinkovitsot. Nagyon meg volt elégedve. Még a felesége is gratulált nekem.

Március 5., szerda

Ma más kötelezettségem nem volt, csak annyi, hogy találkozzam Sinkovitsal a Magyar Szóban. Újra agyondicsérte a műsort. Elmondta azt is, hogy mindenki, aki látta, nagyon meg volt elégedve, csak jó kritikákat hallott. Beszélgetésünk közben átadott egy versválogatást, s elmondta: megbeszélte már Terézzel, hogy készítünk még egy műsort. Ez nemcsak Titóról szól majd, hanem a forradalomról is: egy kis beszélgetés, egy vers, így „rétegesen”... Megígértem, hogy megbeszélem a dolgokat a televízióban, és majd jelentkeznék. Kizárólag forradalmi verseket választott. Nehéz lesz kigondolni valami használhatót velük kapcsolatban.

Az elnök állapota változatlan.

Március 7., péntek

Mondhatom, ellustultam. Már pár napja nem írtam. Valószínűleg azért, mert Tito betegsége és várható halála miatt, fogtam bele az írásba, de ezzel kapcsolatban mostanában nem történik semmi. Állapota titok. Ugyanazt a rövid és semleges információt jelenti a Tanjug már néhány napja. „Az elnök állapota változatlan” – csak ennyit. Egy szóval se többet.

A tegnapi Híradóban bemutatták a ljubljanai kórházat, ahol az elnököt ápolják. Jól ismertem a Klinikai Központot, hiszen én is ott feküdtem majd egy hónapig. A műsorban végigvezették a külföldi újságírókat a modern kórtermeken, megmutatták a kitűnő felszereléseket. A professzorok arról beszéltek, hogy milyen nagy tapasztalatuk van a gyógyításban, hogy rengeteg gyógyszer áll rendelkezésükre. Úgy tűnt, mindenre van gyógyszer, kivéve a halált. Eddig úgy tudtuk, hogy mindenkinek egyszer meg kell halnia. Talán ez már nem így van?

Késő délelőtt érkeztem a tévébe. A szerkesztők idegesen járkáltak. Utasítást kaptak, hogy egy nap alatt készítsék el az évi programtervet. „Most márciusban?” – gondoltam magamban. Jó, hogy nem decemberben, az év végén. No, de ehhez én nem értek. A főnökség talán tudja, mit csinál. Lementem a vágószobába, és átnéztem még néhány anyagot Gál Laci bácsiról. Ezek olyanok voltak, amelyek kimaradtak az előbbi műsorokból. A végén annyi anyag összegyűlt, hogy egy órás műsort is lehetne készíteni belőle. Ezzel kapcsolatban konzultálnom kell Gyulával.

A Jutkával kapcsolatos ügy lassan csillapodik. A fegyelmi bizottság megint nem ült össze. Remélem, a végén el is felejtik az egészet.

Délután nagyon megijedtem. Hat óra körül rendszeresen megnéztem a Mappet show-t. Ez a műsor a legnézettebb a Híradó után. Talán még tíz perc sem ment le a műsorból, amikor

elfeketedett a képernyő. A szívem majd kiugrott a helyéről, úgy dobogott. Arra vártam, hogy megjelenjen egy komoly bemondó, és bejelentse: Tito elvtárs meghalt. De nem ez történt. Megjelent a felirat: Elnézést kérünk a műszaki hiba miatt.

Március 8., szombat

Egyszerű, szokásos szombati nap volt. Nem mehettünk sehova, mert a kocsink táblája páros számmal végződött. Ma kizárólag a páratlanokat használhatják. Az elnök állapota romlott: most már a gyógyulására vonatkozó jókívánságokat nem neki, hanem az Államelnökségének címezték.

Március 9., vasárnap

Ma a Vasárnap délután című műsorban hallgattam először híreket. Az elnök állapota igen súlyos.

– Veseelégtelenség, spontán vérzés, és a szív többszöri gyengülése – jelentette az orvosi konzílium.

Semmi más. Talán holnap a szerkesztőségben többet is megtudok.

Március 10., hétfő

A szerkesztőségben senki se nyilatkozott Tito egészségi állapotáról. Nekem sem volt rá időm. A múlt szombati műsort kellett előkészítenem fordításra. A főszerkesztőnek nagyon tetszett, ezért úgy döntött – szerb nyelven is leadják.

Žilnik új drámájából egyelőre nem lesz semmi. Először be kell fejeznie a Brakust, mert nagyon elhúzódott a vágás. Jandrić kolléga, a vágó, lassan dolgozik. Holnapra megbeszéltük az első vetítést, de csak egy szűk kör részére. Még sokat kell dolgoznunk rajta: a zenét, a zörejeket, a szöveget aláhúzni, szinkronizálni kell, de a laboratóriumi utómunkák, a fényolvasás... is hátra vannak. Az alapján, amit vágás közben láttam, szerintem jó lesz.

Teréz érdeklődött, elolvastam-e a verseket, s ha igen, kiagyaltam-e már, hogyan fogjuk elkészíteni... Meg sem várta a válaszat, már is a stúdiót ajánlotta. Ami a beszélgetést illeti, igaza volt, de a versekhez valami komolyabb háttér kell. Majd még meglátjuk, valamit kigondolok.

Március 11., kedd

Újra átnéztem a verseket. Mindegyiket külön elolvastam, és stopperórával lemértem: a tíz vers összesen 28 perc volt. Ha hozzáadjuk a beszélgetést, akkor nyilvánvaló, hogy valamelyik verset ki kell dobni.

A válogatásban csak olyan versek szerepeltek, amelyeket a középiskolában tanultunk: Ivan Goran Kovačić és a többiek. Partizánháborús fotókat képzeltem a versmondók mögé. Ezeket mind el kell majd készíteni. Az archívumunkban nincsenek ilyen fotóink. De talán a Forradalmi Múzeumban van. Holnap megnézem Balázssal, a gyártásvezetővel.

Március 12., szerda

A Forradalmi Múzeumban az igazgatónő fogadott bennünket. Elmondtam, mi járatban vagyunk, hogy fotókat keresünk a harcokról. Vannak ilyen fotók, mondta, de az lenne a legjobb, ha körülnéznénk a kiállítótermekben, ott vannak kinagyítva. A rossz világítás és a márvány miatt, kiállító terem sötét és rideg volt.

– Minden fotó megvan kicsiben is. Ha kiválasztják, kikeressük az archívumból – mondta az igazgatónő.

Nézegettem a fotókat és gondolkodtam: minek fotózzuk le az egészet, amikor itt már megvannak. Akkor jöttem rá, hogy itt kellene elkészíteni a verses jeleneteket is. Még a beszélgetés lebonyolítására is találtam egy megfelelő sarkot.

– Kérhetünk közvetítőkocsit? – kérdeztem Balázst.

– Igen, de nem erre a hónapra. A bejelentési idő egy hónap, márciusra már biztosan készen van a forgatási terv – válaszolta.

– Jó, akkor kérünk. Eldöntöttem. A verseket itt vesszük föl.

Az igazgatónőnek nem volt kifogása a forgatás ellen. Sőt, örült, hogy végre valami történik a Múzeumban. Kevés a látogatójuk, csak akkor vannak sokan, ha történelemóra helyett, idevezényelnek egy-egy csoport diákat.

Március 13., csütörtök

Örömmel újságoltam a szerkesztőmnak, hogy megszületett az ötlet: a Forradalmi Múzeumban fogjuk felvételezni a műsort, és még a versek utáni beszélgetésre is van alkalmas hely. Elmagyaráztam a problémát is: vagy a versekből kell húzni, vagy a beszélgetést rövidebbre fogni. Teréz ezzel kapcsolatban nem tudott rögtön dönteni. Megkért, hogy várjak holnapig. Balázssal kiírtuk a rendelőnyit a közvetítőkocsi igénylésére: a felvételezés majd valamikor áprilisban lesz. Pár órával később, amikor visszamentem a szerkesztőségbe, Teréz azzal a hírrel várt, hogy a főszerkesztővel megbeszélte a dolgokat: vegyük föl az összes verset, és utána, majd utána meglátjuk... Van még időnk.

Még egy komoly munka várt rám. Ki kellett osztani a verseket a színészeknek. Ebben a munkában Faragó Árpád színész segédkezett, mert az összes magyar ajkú vajdasági színészt ismeri. Miután előzőleg telefonon beszéltünk, a rádió kávézójában találkoztunk, Ladik Katalin társaságában. Megmutattam a verseket. Elmondtam, hol és milyen módon szeretném elkészíteni a felvételt. Kikötöttem, hogy Ladik Kati, Rövid Eleonóra, Balázs Piri Zoltán, Soltis Lajos biztos kapjanak verset. A többit rábízta és azt is, hogy ki, melyik verset mondja el. Abban maradtunk, hogy szombaton találkozóra hívjuk a színészeket, és ott ismertetem elképzelésemet.

Az elnök állapota továbbra is súlyos, de az orvosok küzdenek az életéért.

Március 15., szombat

Tízre beszéltük meg a találkozót az Újvidéki Színházba. Tájékoztattam a színészeket, hogy a felvételezés április 5-én, szombaton délelőtt 10 órakor lesz. Mindenkit megkértem, hogy szép, sötét estélyi ruhában jöjjön a helyszínre, kilenc órára. A sminket ott készítik el. Megjegyeztem, hogy komoly műsorról van szó, a verseket fejből kell megtanulni, nem fogunk „négereket” (ez egyfajta sűgötábla) tartani. Állva kell szavalniuk. Megadtam a sorrendet is. A végén megkérdeztem, van-e valami kérdésük vagy megjegyzésük. Többen korainak találták a kilenc órát. Ismeretes, hogy a színészek későn fekvő, és későn kelő emberek. Sajnos, ebben a dologban nem tudtam segíteni, mert délig be kell fejeznünk a felvételt, mivel délutánra a közvetítőkocsit valamilyen sporteseményre küldik. De hát ez mindig így van: a színészek szeretnek egy kicsit „nyafogni”. Ez hozzátartozik a munkájukhoz.

Március 18., kedd

Ma sok új embert láttam a tévében, de senki se tudta, hogy kicsodák, azaz hol dolgoznak, melyik szerkesztőségben. Egymás között beszélgettek, de másokkal nem. Néhányukat a biztonsági embereinkkel láttam.

– Ezek csak belügyesek lehetnek – gondoltam.

Valószínűleg mások is észrevették őket, de nem kommentálták. Hát igen, ez a ház „általános nemzeti érdek”: védeni kell. A rendszer mindenhová, ahol érdeke van, beépíti az embereit.

„Antikommunista és államellenes elemek” után kutatnak. Erről jutott eszembe, hogy Varjú Laci barátomat már régen nem láttam. Elég nyíltan szokta bírálni a rendszert. Mindig igyekeztük csitítani mások előtt, de általában sikertelenül. Arra gondoltam, hogy kihallgatásra vitték. Már a gondolattól is elöntött a verejték. Rögtön végiggondoltam tetteimet, és beszélgetéseimet az utolsó pár hónapban. Lehet, hogy pont azt akarják, hogy mindenki féljen, még a saját árnyékától is. Az is többször megfordult a fejemben, hogy abbahagyom a naplóírást. Nehogy megtalálják, és emiatt bezárjanak. Úgy döntöttem, csak akkor írok, ha valami nagyon fontos történik.

Március 23., vasárnap

Ma Újvidékről elindult a hagyományos májusi staféta. Nem sokan gyűltek össze a központban. A Vajdasági Szocialista Szövetség elnöke mondott beszédet. Jókívánságai mellett kifejezte reményét, hogy Tito elvtárs majd személyesen veszi át a stafétát május 25-én, a Belgrádban. Majd meglátjuk: a mai orvosi jelentés szerint az elnök állapota tovább rosszabbodott, május 25-e pedig még messze van.

Ja, találkoztam Varjú Lacival. Azt állította, hogy több napos forgatáson volt. Nem nagyon részletezte, hogy hol és kivel.

Este Winussal moziba mentünk. Szeretem a tudományos-fantasztikus filmeket. A Galaktika című filmet vetítették az Arénában. A film előtt bemutatták a Tito Koreában c. dokumentumfilmet. Pompás volt. Tele gyerekekkel, zászlókkal, virágokkal. Még látványosabb volt, mint amilyeneket mi szoktunk rendezni a staféta átadásakor. Mögöttünk egy házaspár halkán megjegyezte:

– Ezt mind nekünk kellett kifizetnünk – gépekben, gyárakban, szakemberekben.

Igazuk volt.

Április 1., kedd

Elhatároztam, hogy nem írok tovább. Túl veszélyes. Ezt is, amit eddig lejegyeztem eldugom valahová.

Április 2., szerda

A tegnapi elhatározásom ellenére, mégis folytatom. Mára beszélünk meg a műszaki terepszemlét. Egy egész mikrobuszra való ember gyűlt össze. Ott voltak az Elektrovojvodina emberei is, mert sok áramra van szükségünk. A közvetítőkocsi főnöke egy fiatal elektromérnök volt. Miután eldöntötték, hová fogják kapcsolni a vastag villanyvezetékeket, bementünk az épületbe. Az operatőrök vezetőjét az érdekelte, hol fognak állni a kamerák, a fővilágosítót, hogy hányan és hol lesznek a színészek, merre néznek majd, a terem mely része nem fog látszani... a kábelesek az érdekelte, hol nem lesz útban a sok vastag vezeték, a hangosokat pedig az, hogy álló mikrofonokat vagy felső láthatatlan mikrofonokat kell majd használniuk. Mindenre felelnem kellett, de szerencsére jól felkészültem. Előre tudtam, mit akarok. Mindenki meg tudta oldani a rá háruló feladatot, kivéve a hangosokat. Nekik a nagy márványterem jelentett gondot: féltek, hogy visszhangos lesz a felvétel, emiatt csak álló mikrofon használatát javasolták. Nem volt kifogásom ellene. A Múzeum igazgatónőjével megbeszéltük, hogy szombaton, április 5-én jövünk, és legyen ott valaki már reggel nyolc órára. Biztosított, hogy minden rendben lesz.

Április 4., péntek

Ma a szerkesztőségben Fehér Teri arról tájékoztatót, hogy úgy döntöttek: nem lesz beszélgetés csak versek. Ennek az elhatározásnak én is örültem. A beszélgetés csak felbontaná a műsor menetét. Egy jó műsorcímmel el lehet mondani mindent. Ezt rájuk bízam. Gondolkozzanak rajta. Balázst utasítottam, hogy holnapra rendelje ki a sminkes lányokat. A rendező titkárnőjével előkészítettem a szalagokat a felvételezéshez. Lényegében minden problémamentesen zajlott.

Április 5., szombat

Már nyolc óra előtt a Múzeumban voltam. Velem egy időben megérkezett a közvetítőkocsi is. Munkához láttak. Tudtom nélkül, előző nap már tegnap beállították a világítótesteket. Ez megkönnyítette a munkát: csak a kábelokat kellett szétvezetni. Kilenc körül megérkeztek a színészek is. Azonnal a sminkes lányokhoz irányítottam őket. A színészek között Nagygellértné Kiss Júlia is szerepelt. Ennek külön örültem. Jó, hogy Árpád neki is kiosztott egy verset. Beállítottam a színészeket a hosszú folyosóba. Mindenkinek a háta mögött egy kép vagy a háborúra vonatkozó írás volt.

Mindössze két kamerával rendelkeztem, ezért ehhez képest kellett beosztanom a snitteket is. Megbeszéltem az operatőrökkel: az egyik kamerát úgy állítjuk be, hogy az egész belső teret, azaz minden színészt látni lehessen, a másik kamera pedig mindig a versmondó közelképét mutassa. Két lehetőségem volt. Az egyik, hogy a felvételezés helyszínén, a teremben maradok és onnan, monitoron keresztül nézzem a felvételt, és úgy irányítom, vagy beülök a közvetítőkocsiba. Mivel a kocsi olyan kicsi volt, hogy csak hárman férünk el benne, nekem kellett volna a képvágó (mixer) munkáját is elvégezni. Nem vállaltam.

A felvétel zökkenőmentesen folyt. Csak Fischer Gyurka bakizott, egyszer. Sikeres munkát végeztünk. A színészek is elégedettek voltak. Miután megköszöntem a közreműködést, elbúcsúztam. Faragó Árpádnak külön megköszöntem a segítségét.

A végén még felvettünk néhány fotót, vágóképnek, ha valahol véletlenül vágni kell, akkor legyen mivel letakarni a vágás helyét.

Április 9., szerda

Ma Terézzel megnéztük a felvett anyagot. Nagyon elégedett volt. Láttam, hogy jól döntött. Nem kell ebben a műsorban semmilyen beszélgetés. Így magában, csak a versekkel, kerek egész

volt. A vágás nem volt bonyolult. Ott, ahol Fischer hibázott, betettünk egy fotót. A műsor hossza is ideális lett. Huszonnyolc és fél perc.

Az elnökről már nem beszél senki. Mintha elfelejtettük volna. Én pláne. Az utóbbi napokban inkább a munkára összpontosítottam.

Május 4., vasárnap

Temerinben, anyósomnál voltunk vasárnapi ebéden. Délután öt óra körül értünk haza, Újvidékre. Épp a vasárnap délutáni műsort néztük, s elfeketedett a képernyő: 18 óra 5 perckor az összes jugoszláv rádió- és tévéállomás bejelentette: Tito elvtárs elhunyt.

Kimentem a teraszra, és lenéztem a hatodik emeletről. Semmi különös nem tapasztaltam. A gyerekek, a házak között, a fűvön futballoztak. Néhány nyugdíjas beszélgetett a sarkon. A gépkocsiforgalom nem állt le. A szemben lévő épületekből sem hallatszott semmi... Úgy látszott, hogy az emberek már várták... Túl sokáig tartott a betegsége vagy az uralma... Néhány percig gondolkodtam, mit tegyek: menjek a tévébe, vagy várjam meg a telefont. A végén mégis úgy döntöttem, hogy bemegyek. Felvettem a fekete öltönyömet, kocsiba ültem és elindultam. Útközben láttam, hogy az emberek nyugodtan sétálnak a Duna parton. Semmi olyan nem történt, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy meghalt az elnök. A tévé épülete előtt örök álltak, és irányították a forgalmat. A szerkesztőségben Gyulával és Pero Zubaccal találkoztam. Nem látszottak idegesnek. Vártuk a többieket. Az informatív szerkesztőségből jelentették, hogy van elég emberük, és egyelőre nem kell a segítségünk. Ennek ellenére, Zubac elküldött két forgatócsoportot. Az egyikbe engem osztott be. Fischer Gyurka szerkesztővel először a Vajdasági Tudományos Akadémia elnökéhez mentünk, aki felolvasta a már előkészített szövegét, utána az ismert íróhoz, Alexandar Tišmához, aki fejből mondta a szöveget, de látszott, hogy készült rá. Eléggé visszafogott volt. Nem magasztalta, de nem is bírálta Titót. Következő állomásunk a nemzetközi egyetemistaotthon volt. Sokan megszólaltak, főleg azért, hogy képernyőre kerüljenek. Nem Titót sajnálták, hanem az érdekelte őket, mi lesz a sorsuk, kapnak-e továbbra is ösztöndíjat az államtól.

Késő volt mire visszaértünk a tévébe, csak a portások és a biztonsági őrök voltak ott. Mindenik más hazament.

Új könyvek. Az emberélet fordulói – Gombosi népszokások

Elmúlt a nagy esemény. Eltemették Titót. A televízió élőben közvetítette a temetést. Már akkor elkezdődtek a mendemondák. Az egyik legérdekesebb a márványlap lecsukásához fűződik. A közvetítésben nem lehetett látni, hogyan helyezik a sírra a márványlapot. Többen azt állították, hogy ez azért van, nehogy később kirabolják. Tito mégsem volt fáraó. Számomra inkább az a könyv volt érdekes, amelyet a ravatalánál helyeztek el. Több mint száz államelnök írta alá.

*

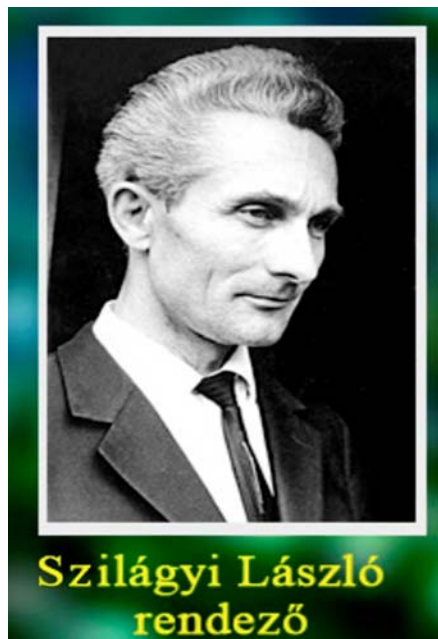
**Nem nagy örömmel
forгатok a temetőben,
de ez esetben értelme volt.
A fotón: Dr. Jung Károly
és Fehér Gyula.
Háttal: Németh Á.**

Rövidesen a televízióba is visszatért az élet a rendes kerékvágásba: folytatódott a műsorok készítése. Gyula minden évben tervezett egy olyan műsort, amelyben bemutatta az előző évi könyvkiadás legjelentősebb termékeit. Így került sor Jung Károly Az emberélet fordulói című tanulmányára is. A könyv a gombosi népszokásokkal foglalkozik.

Könyvet bemutatni mindig nehéz. A tévénézőt nemcsak a leírt betűk érdeklik, hanem az is, ami a könyvben található. Sokszor ezt csak úgy tudjuk megoldani, hogy az író és a riporter elbeszélget a könyv tartalmáról. Néha sikerül egy-két részletet elolvasatni valamelyik színésszel is. A kamera a könyv címlapját és a belsejét is bemutatja.

Én nem elégedtem meg ezekkel a lehetőségekkel. Jung könyve három nagy fejezetből áll: az első a Születés és csecsemőkor, a második a Házasság és lakodalom, a harmadik pedig a Halál és temetés címet viseli. Az utóbbi teszi ki a könyv a legnagyobb részét. Ez adta az ötletet, hogy a riportot a gombosi temetőben készítsük, úgymond, a könyv születésének helyszínén. A riporter a temetőben, a fejfák között, mondta el Jung Károly könyvének egyes részeit. Beszért az öngyilkosok sírjairól is. Megemlítette a hiedelmeket: a halálmadarat, a tutuló kutyát, a harangok szavát, a foghúzás álmát és még sok minden mást. Azért, hogy ne maradjanak ki a könyv többi részei sem, Ladik Katalinnal elolvastattunk néhány részletet a Házasság és lakodalomból c. fejezetből. Sokat segített az is, hogy a könyv végén több mint harminc fotó illusztrálta a népszokásokat.

Az első nagy szerencsétlenség

Tóth Ferenc írt egy jó forgatókönyvet a gombosi kovácsról. Gombás Kornélia szerkesztette a népszokásokról szóló műsorokat. Szilágyi László volt a rendező. Ők hárman elutaztak Gombosra. Abban az időben kevés autója volt a tévének, ezért a gyártásvezető autót bérelt. A vállalat, amelynél béreltük a kocsikat, sokszor egyetemistákat küldött, akiknek volt vezetői engedélyük, de kocsijuk rendszerint nem. Így, amikor valami jó autó volánja mögé kerültek, mindig gyorsan, és tapasztalat híján, veszélyesen vezettek. Többször rájuk kellett szólni, hogy lassabban hajtsanak.

Valószínűleg ez volt Szilágyiék veszte. Este volt, amikor visszafelé jöttek Gombosról. Paripás és Szilbács között veszélyes kanyarok vannak. Az egyik ilyenben ollóba kerültek, és összeütköztek egy szembejövő teherautóval. Tóth Feri szörnyethalt, Szilágyi László pedig néhány nappal később, az intenzív osztályon hunyt el. Kornéliát komoly csonttörésekkel szállították kórházba: meg kellett műteni, de a lépét is kivették. A mája is összezúzódott, de szerencséire életben maradt. A gépkocsivezető, egy fiatal egyetemista, szintén súlyosan megsérült. Mindkét lábát le kellett amputálni.

Mindannyiunkat nagyon megrendített a szerencsétlenség. Utazgatás, terepjárás közben mindig elhessegettük a gondolatot, hogy egyszer közlekedési baleset érhet bennünket...

Volt amikor én vezettem a bérautót. Már tizenkét éve járok terepre, de szerencséire még soha sem volt autószerencsétlenségem.

1980

Kinek mit jelent a Vajdaság?

– Nekem a folyókat, holtmedreket, mocsarakat és... a horgászást. – válaszolta Janika Balázs, a híres tamburazenekar vezetője.

A Stockholmi Televízió egyik szerkesztője, a Szarajevóból kivándorolt Ahmet Zinhasović műsort készített Vajdaságról. Azért választott bennünket, mert Svédországba a jugoszlávok közül legtöbb Vajdaságból vándoroltak ki. Nekik szeretett volna két félórás műsort készíteni. Az Újvidéki Tévében Trifu Doru volt megbízva az ilyen jellegű műsorok szerkesztésével. Az egész politikai propaganda volt, azzal a céllal, hogy az „embereink” ne felejtsek el a szülőhazájukat. Emiatt egy egész sorozatot készítettek – Szervusztok, jugoszlávok címmel. Keretein belül készült a Mit jelent a Vajdaság? című műsor is.

A műsort Ahmet szarajevói ismerőse, Slobodan Jovičić rendezte. Nálam talán húsz évvel idősebb, jóhiszemű, inkább színházi, mint tévés rendező volt. Hogy könnyebb legyen a munkája, feleségét, Vlászót, bízta meg a segédrendezői munkával. Trifu kérésére én az operatőri munkát vállaltam. Huszonöt forgatási napot és kiváló munkatársakat kaptam. Rengeteg várost, falut, vállalatot és magántermelőt kaptunk lencsevégre. E mellett több zenei mellékletet is szerkesztettünk. Az érdekességük az volt, hogy mindegyik zeneszámot élőben készítettük. A svéd televízióban betiltották a play-back, azaz a ráéneklést a zenére.

Horgoson a Népkör citerazenekarát felvételeztük. A háromtagú zenekar a Horgosi Csárda előtt játszott. A külső környezet sokkal szebb volt, mint a csárda belőről. Sikerült úgy beállítani a citerásokat, hogy a háttérben látszottak a nagy legelők. Ilyenkor, amikor élő felvétel készül, a második vagy a harmadik megismételt felvételt különböző képkivágásban és kameraállásban kell elkészíteni. A zenészeknek ugyanabban a ritmusban és ugyanolyan kézmozgással kell játszaniuk. A népdaloknál mindig a hangulat vezeti az előadót, emiatt később a vágásnál van általában gond.

A horgosi paprikafeldolgozó-üzem udvarán egy hatalmas paprikahegyet láttunk. Ahmet alig tudott szóhoz jutni.

– Stockholmban, egyenként, celofánba csomagolva, árulják a paprikát. Ennyit egy rakáson még nem láttam. A svédek elájulnának, ha ezt meglátnák. Ne, ne is vegyük fel. Úgyse hiszik el. – magyarázta izgatottan.

Mi, ennek ellenére, lefilmeztük az egész termelési folyamatot – a nagy paprikahegytől kezdve, a zacskókba csomagolt örölt paprikáig.

Karloacán, a Duna mellett, a halászsokról készítettünk riportot. Kellemes volt a hangulat, és még halászlével is megvendégelték bennünket. Amikor megkérdeztük az egyik halászt, hogy számára mit is jelent az, hogy Vajdaság, azt felelte:

– Egy nagy bogrács, amiben mindaz, ami számomra a legjobb, benne van. Olyan nemzetek egyvelege, mint ez a halkeverék. Abból csak jó lehet, nemde?

Igaza volt, mert a paprikás tényleg finom volt. Utána Cane, a hangkeverőnk valahonnan szerzett egy görögdinnyét. Ahmet megint „ájuldozott”: Svédországban vékony, tízdekás szeletekre vágják, és nagyon drágán árulják... Érdeklődéssel hallgattam, miközben az államon csurgott le az édes dinnyelé.

Újvidéken, a Várban, Janika Balázs tamburazenekarát vettük fel. Az ő esetükben nem volt gond a ritmussal. Ugyanazt a számot eljátszották, akár tízszer is, ha kellett, ugyanolyan tempóban. Janikát is, mint mindenkit, megkérdeztük, hogy számára mit jelent az, hogy Vajdaság. Nagyon örült, hogy végre beszélhetett is, mert őt általában mindig csak a zenélésre kérik fel. A Vranešević házaspárnál is dolgoztunk. Ők is „élőben” játszottak el egy zeneszámot. A végén a rendező úgy döntött, hogy a műsor képei alá Vranešević-zenét ad.

A szlovák Kiszácson a legszebb, legrendezettebb udvarról készítettünk felvételt. Ružičkáné büszkén mutogatta a virágoskertjét, és az első díjat. Bánátban egy pravoszláv-román keresztelőn vettünk részt. Bemutattuk a keresztelőhöz fűződő, még fennmaradt hagyományokat. Versecen a híres Kiebitz Fenstereket (nézelődő ablak) és persze a domboldalon a szőlőültetvényeket filmeztük. Európa-szerte ismert az ott termelt fehérbor. Ott szőlővel, sajttal és borral vártak bennünket.

Szép, dinamikus műsort készítettünk. A további közös munka reményében, vártuk a Svéd Televízió meghívását.

Stockholm

A meghívás meg is érkezett. Mivel Trifu elégedetlen volt Slobodan rendezői munkájával, megkért, hogy menjek vele Svédországba, és rendezzem meg a műsort. Szívesen elfogadtam a felkérést.

Repülővel utaztunk Koppenhágáig. Azért választottuk ezt az útirányt, mert a svédeknek csak egy repterük van – Stockholmban, mi pedig úgy terveztük, hogy először Malmöben forgatunk, s mivel ez a város közelebb van a dán, mint a svéd fővároshoz, úgy értékeltük, hogy ésszerűbb, ha Koppenhágába repülünk. A SAS egyik gépével utaztunk. Az utaskísérők, a világos bőrű, szőke hajú, kék szemű fiatal lányok kedvesek és szolgálatkészek voltak. Miután találkoztunk Ahmettal a reptéren, béreltünk egy nagy Volvo 244-es autót, a svéd tévé fizette. Aztán pár órán keresztül nézelődtünk a városközpontban, megittunk néhány pohár sört, és elindultunk a kikötő felé. Svédországba onnan csak hajóval lehetett eljutni. A hatalmas hajó gyomrában leparkoltuk az autót. A két államot a Sund, körülbelül ötven kilométer széles tengerszoros választja el. Feltételeztük, hogy több órát fogunk utazni. Úgy is történt. Ezt az időt evéssel töltöttük. Fönt, a hajó legmagasabb emeletén, svédasztal várt bennünket. Két, tizenöt méter hosszú és egy méter széles asztalon rengeteg szendvicset kínáltak. A szendvicseken főleg tengeri halak, rákok, kagylók voltak, de némelyiken még halikra is. Külön tálakban különböző algák és moszatok díszeltek. Csak néhányan álltunk a tömérdek ennivaló körül, mert a legtöbben egy kis rácsos üzlet előtt tolongtak.

- Ha ti is inni szeretnétek, akkor sorba kell állnunk, mint a többieknek – magyarázta Ahmet.
- Addig, amíg utazunk, nyitva tart a duty-free shop. Ott olcsó az ital. Svédországban megfizethetetlenül drága. Ezért akarnak a svédek itt italt kapni.
- Mi megelégedtünk a különböző gyümölcslevekkel, amelyeket az asztalon találtunk. Trifu rengeteg rákos szendvicset evett. Nekem nem nagyon ízlett. Ámbár, ha sonkaszeletek lettek volna rajta...

Mire Malmö kikötőjébe érkeztünk, a svéd utasok nagy része már teljesen részeg volt. A parton, szépen sorban, a vörös kereszttel megjelölt mentőautók vártak rájuk. Mint a farönköket, úgy tették egymásra a kocsiban a részeket.

- Mi történik majd velük? – kérdeztem Ahmetet.
- Drága mulatság lesz. Először a hajó személyzete az összes gazda nélküli autót elhajtja a parkolóba. Majd pár nap múlva, miután kijózanodnak, értük jönnek a tulajdonosok.

Természetesen az összes szolgáltatást ki kell fizetniük. Aki pedig kórházba kerül, annak a gyomormosás, a pihenés, az orvoslás költségei terhelik a számláját. De ne izguljatok, ez itt mindennapos jelenség – mondta Ahmet.

Malmöben, egy középkelet-európai hotelban szálltunk meg: Trifu és én az egyik, Ahmet a másik szobában. Hogy sok jugoszláv utas járt erre, azt rögtön észrevettük: a szobánkban lévő televízió acélsodronnyal volt odakötve a falhoz, nehogy valaki el tudja vinni. A lopás, bizony nem a svédekre jellemző... Másnap a svéd tévécsoport többi tagjával kellett volna találkozunk. Sajnos, azt üzenték, hogy késnek egy napot. Nem fejezték be idejében a munkájukat. Nem maradt más hátra, mint sétálni egyet a kétszázezer lakosú városban. Az első nagy meglepetés akkor ért, amikor kimentünk az utcára: sehol senki, imitt-amott egy pár öregember vagy asszony szatyorral... Otthon ilyenkor délelőtt hemzseg a város az emberektől, autóktól. Kérdően néztünk Ahmetre. Azt gondoltuk valami állami ünnep van.

– Ne csodálkozzatok. Itt dolgoznak az emberek. Mindenki a munkahelyén van. Csak a nyugdíjasok sétálnak, mert a többiek dolgoznak. Ez itt – ez a kapitalizmus.

Az utcasarkokon a közlekedési jelzőlámpák, amikor pirosat jeleztek a gyalogosoknak, csörgő hangon is megszólaltak, jelezvén a gyengén látóknak és vakoknak, mikor ne keljenek át az úttesten. Minden olyan üzletnél, amelynek bejárata előtt lépcsők voltak, tolókocsisok számára feljárót, vagy kis emelőt építettek ki. A rokkantak közlekedését mindenhol igyekeztek megkönnyíteni.

Másnap megérkezett a tévés csoport: egy fiatal operatőr Arriflex kamerával és egy világosító mikrobusszal, amely tömve volt világítási felszereléssel. A világosító volt egyben a sofőr is. Nem fizettek külön azért, hogy valaki csak a kocsit vezesse. Megértettük egymást, mert mindenki beszélt angolul, kivéve Trifut. Először a malmöi cukorgyárban forgattunk. Annak ellenére, hogy Svédországnak hideg az éghajlata, nagy mennyiségű cukorrépat termesztnek. A cukorgyári munkások kilencven százaléka jugoszláv volt. Az igazgató, aki a gyár tulajdonosa is volt, fogadott bennünket. Az irodája szerény volt. Egy közép nagyságú tárgyalóasztal állt az íróasztala előtt. Ő egy fekete, kissé már megkopott bőrszékekben ült. Ott készítettük vele a riportot. A felvétel után kötetlen beszélgetésbe kezdtünk. Körültekintően rákérdeztem, miért ül ilyen öreg bőrszékekben, hiszen Jugoszláviában az igazgatók a legújabb irodabútorokat vásárolják maguknak. A tulajdonos büszkén mosolygott.

– Ezt a fotelt nem adnám semmi pénzért. Még a nagypapám ült benne, amikor megalapította a céget. Neki köszönhetek mindent – magyarázta angolul.

A gyárban ebédeltünk, a többi munkással együtt, az önkiszolgáló étteremben. Ugyanazokból az ételekből válogathattunk, mint a dolgozók. Négyféle készétel állt a rendelkezésünkre. Az egyik, a jugoszlávok kedvére való babfőzelék volt, csülökkel. Az igazgató is ott velünk ebédelt. Mondanom sem kell, a szakács vajdasági származású volt.

Másnap délelőtt a városról készítettünk felvételeket, utána elindultunk Stockholm felé.

Este tíz óra után érkeztünk a fővárosba, és persze eltévedtünk. Valahol a külvárosban bolyongtunk. Még az Ahmet se tudta megmondani hol vagyunk. Leparkoltuk az autót, és vártunk. Gondoltuk, majd csak találkozunk valakivel, aki elmagyarázza, hol vagyunk. Talán fél óra is eltelt mire valaki felbukkant az úton: egy idősebb ember sétáltatta a kutyáját. Amikor közeledni kezdtünk hozzá, gyors léptekkel elsietett. Hiába kiabált Ahmet utána, hogy csak kérdezni szeretnénk valamit, ránk se hederített. Tovább vártunk. Már kezdtünk kétségbe esni, amikor egy arra tévedt taxit sikerült leállítanunk. Az elvitt bennünket a szállodáig. Fáradtan, de megkönnyebbülten feküdtünk le. Ahmet hazament. Abban maradtunk, hogy reggel értünk jön, és együtt megyünk a tévébe.

Másnap megismerkedtünk a nem svéd nyelvű programok szerkesztőjével. Kellemesen elbeszélgettünk. Perfekt beszélt angolul és franciául. Megdicsérte a műsorunkat, amelyet Jugoszláviáról, azaz Vajdaságról készítettünk. Sokoldalúnak és érdekesnek ítélte meg. Elmondta azt is, hogy már régóta tervez egy nyaralást a horvát tengerparton.

– Sajnos sose jön ki úgy a lépés – panaszkolta, – de majd egyszer...

Megkérdezte, elégedettek vagyunk-e a Smaland hotellel. Bevallottuk neki: ha még pár napig ott maradunk, elfogy a pénzünk. Erre felajánlotta, hogy legyünk a vendégei. Úgyis egyedül él egy nagy házban, a külvárosban. Nem leszünk útban, mert keveset tartózkodik otthon. Ahmet azt ajánlotta, ha akarjuk, hívjuk fel feleségeinket innen a tévéből, mert nem kerül semmibe. A Svéd Televízió a Svéd Postatársasághoz tartozik, emiatt minden postai szolgáltatás a tévé számára ingyenes. Ennek nagyon megörültünk. Hosszan elbeszélgettem Winussal. Elmondtam neki a benyomásaimat, és megnyugtattam, hogy jól vagyunk.

Másnap délelőtt a városról készítettünk felvételeket, utána elindultunk Stockholm felé, egy széles autóúton. A csoport többi tagja a mikrobusszal utazott. Megbeszéltük, hogy nem megyünk együtt, mert nekik még útközben valahol meg kell állniuk. Majd másnap találkozunk a tévében. Az utak kiváló minőségűek, mert az alapjuk gránit és gneisz kő. Utunk nagy része, a kétszáz méter tengerszint felett lévő, Smaland területén haladt. Malmötől Stockholmig majd hatszáz kilométert kellett utazni. Volt időnk beszélgetni. Felelevenítettük középiskolai tudásunkat. Ahmet, Svédország földrajzi adottságairól tudott legtöbbet mondani. Megtudtuk, hogy körülbelül az ötszázezer négyzet kilométernyi területen, hét és fél millió lakos él. Az ország három kisebb királyságból áll. Azért van a zászlójukon három korona.

Természetesen Stockholm, a főváros a legnagyobb. Megközelítőleg egymillió lakosa van. Az egész ország gránit sziklákon fekszik. Területén több mint tizenötezer tó és tavacska van. Északi része az északi sarkkörhöz tartozik. Ezt észre is vettük, mert ahogy északabbra utaztunk, úgy jelent meg a hó az út szélén és persze egyre hidegebb is lett. Az ország történelméről keveset tudtunk. Ahmet is csak annyit, hogy volt egy nagyon híres királyuk az I Gusztáv, aki a 16. században élt és nagy parasztlázadást vezetett a földesurak ellen. Trifu a tudomány ismeretével ékeskedett. A Stockholmi Királyi Tudományos Akadémiát már a 18. században megalapították. Nevezetes tagjai közül csak pár jutott eszünkbe. A Celsius aki a hőmérséklet skála megteremtője, Ångström a spektroszkópia és meteorológia terén ért el világhírű eredményeket és nem utolsósorban A. B. Nobel a robbanóanyagok terén. Ő hozta létre a Nobel Alapítványt, mely 1901-től, minden évben megjutalmazza a legkiválóbb tudósokat.

Már foglalkozásom szempontjából is hozzám a művészet állt legközelebb ezért erről tudtam legtöbbet mondani. Legismertebb drámaírójuk August Steinberger világra szóló hírnevet szerzett drámáival. A vörös szoba, Viharos tenger, Legendák, Haláltánc, Hattyúvér regényeit, drámáit mi is ismerjük. A Skandináv írók közül Henrik Ibsent is meg kell említeni, bár nem svéd, hanem norvég volt. A filmművészetben is kiváló eredményeket értek el. Ingmar Bergmann a neves filmrendező Az élet küszöbén című filmjével 1956-ban elnyerte az Arany pálmát Cannes-ben. A nap végén című. filmmel pedig az Arany medvét Berlinben. Ezek a filmek kívül még kiváló alkotásai a Hetedik pecsét és az Egy éjszaka mosolya. Ingrid Bergmann svéd színésznő, két Oscar-díj tulajdonosa. Utazásunk végén rájöttünk, hogy attól függetlenül, hogy kis államról van szó, nagy emberek hazája.

Este tíz óra után érkeztünk a fővárosba és persze eltévedtünk. Megítélésünk szerint valahol a külvárosban bolyongtunk. Még az itt élő Ahmet se tudta megmondani hol vagyunk. Leparkoltuk az autót és vártunk. Gondoltuk, majd csak találkozunk valakivel és az elmagyarázza, hogy hol vagyunk. Talán fél óra is eltelt mire valaki feltűnt az úton. Egy idősebb ember sétáltatta a kutyáját. Amikor közeledni kezdtünk hozzá, gyors léptekkel elsietett. Hiába

kiabált Ahmet utána, hogy csak kérdezni szeretnénk valamit, ránk se hederített, csak menekült. Tovább vártunk. Már kezdtünk kétségbe esni, amikor egy arra tévedt taxit sikerült leállítanunk. Az elvezetett bennünket a szállodáig. Fáradtan, de megkönnyebbülten feküdtünk le. Ahmet hazament. Abban maradtunk, hogy reggel értünk jön és együtt megyünk a tévébe.

Másnap megismerkedtünk az összes nem svéd nyelvű program szerkesztőjével. Negyvenöt év körüli, tiszta svéd típusú ember volt. Kellemesen elbeszélgettünk. Perfekt beszélt angolul és franciául. Megdicsérte a műsorunkat, amelyet Jugoszláviáról, azaz Vajdaságról készítettünk. Sokoldalú és érdekes volt számára. Elmondta azt is, hogy már rég óta tervez egy nyaralást a horvát tengerparton.

– Sajnos sose jön ki úgy a lépés. – panaszkolta, – de majd egyszer...

Elmondtuk neki, hogy valószínűleg jól fogja érezni magát és e mellett sokkal olcsóbb, mint mondjuk az Azúr-part. Az fizetésekhez és a szállodaáraihoz képest, biztos jól fog járni. Amikor a szállodát említettük, megkérdezte, hogy meg vagyunk-e megelégedve a Smaland hotellel. Bevallottuk neki, hogy ha még pár napig ott maradunk, elfogy a pénzünk. Erre felajánlotta, hogy legyünk a vendégei. Úgyis egyedül él egy nagy házban a külvárosban. Nem leszünk útban, különben úgyis keveset van otthon.

Ahmet azt ajánlotta, hogy ha akarjuk, hívjuk fel feleségeinket innen a tévéből mert nem kerül semmibe. A Svéd Televízió a Svéd Postatársasághoz tartozik, emiatt minden postai szolgáltatás a tévé számára ingyenes. Ennek nagyon megörültünk. Hosszan elbeszélgettem Winussal. Elmondtam neki a benyomásaimat és megnyugtattam, hogy jól vagyunk.

Trifunak nem volt kidolgozott koncepciója a műsorról. Inkább azt várta, hogy Ahmet ajánljon valamit. Úgy is történt. Aznap nem dolgozunk – azt terveztük, hogy majd másnap elmegyünk a jugoszláv-követségre egy fogadásra. Este meglátogattuk a stockholmi Jugoszláv Klubot. A vendégek között több volt a svéd, mint a jugoszláv. Később értettük meg miért: olcsóbban adták az alkoholt, mert a jugoszláv tulajdonos megtalálta a módját, hogyan játssza ki a szigorú svéd törvényeket. Rövid idő után elindultunk az új lakhelyünkre. Ahmet irányított bennünket. Egy kertvárosba érkeztünk, ahol azonos típusú házak sorakoztak egymás mellett.

A főszerkesztő háza egy pincehelyiségből, a földszinten egy nagy nappaliból, konyhából és fürdőszobából, az emelet pedig négy hálósobából állt. A szobák szerényen, de ízlésesen voltak berendezve. Házigazdánk megmutatta hálósobáinkat. Mivel hideg volt, és az emeleten nem fűtött, dunyhával takaróztunk. Amikor elhelyezkedtünk, leültünk vele tévézni a pincehelyiségben. Vendéglátónk elmondta, hogy nem használja a főbejáratot, az mindig zárva van. Másnap, ha majd elmegyünk, a hátsó ajtót használjuk. Az állandóan nyitva áll a postás miatt. Ezt az utóbbit nem igazán értettük, de udvariasan rábólintottunk.

Reggel későn keltünk. Volt időnk, hiszen a fogadás csak este hat óra után kezdődött. Elmentem a sarki üzletbe valami reggelit venni. Nehéz feladatom volt. Mindegyik konzervdoboz tartalma a skandináv nyelvek egyikén volt feltüntetve, így csak a képek alapján tudtam rájönni, mi micsoda. Halat, rákot és kagylókat választottam. A kenyérük is más volt, mint a miénk. Amikor Trifuval kinyitottuk a konzerveket, fellélegeztem, mert látszott, hogy mindegyik ehető. Reggelizés közben beszélgettünk. Házigazdánk már rég nem volt otthon.

Az egyik pillanatban ajtónyitást hallottunk, azt hittük visszajött a szerkesztő, de nem, a postás jött be a hátsó ajtón, köszönt és letette a leveleket és a számlákat a kis asztalra, amely a sarokban állt. Ránk nézett, majd köszönt és elment. Akkor értettük meg, hogy a kis asztal a levelek, és számlák részére van, továbbá azt is, hogy azért nem szabad bezárni a hátsó ajtót, hogy a postás be tudjon jönni. Utánaéztünk. Ugyanígy járt el minden háznál: hátul bement, letette a leveleket, és ment tovább.

Valamivel hat óra előtt érkeztünk Volvóval nagykövetség elé. Minden parkolóhely foglalt volt, kivéve kettőt. Igaz, egy tábla jelezte, hogy a rokkantak számára fenntartott hely, de mi fontosnak éreztük magunkat: mégis csak a nagykövetségre vagyunk hivatalosak. Odaparkoltunk. Abban a pillanatban, amikor ki akartunk szállni, megjelent a közlekedési rendőr. Erélyes kézmozdulatokkal utasított bennünket, hogy szabadítsuk fel a helyet. Ahmet és Trifu igyekeztek magyarázatot adni, hogy máshol nincs hely, mi pedig a nagykövetségre megyünk. Őt ez nem érdekelte: a két hely a mozgáskorlátozottak számára kijelölt parkoló, oda csak ők parkolhatnak. Továbbra is okoskodtunk, de amikor a rendőr elővette a rádió-adóvevőt – meghátráltunk. Beültünk a kocsiba és egy másik utcában parkoltunk. Otthon a tévéseknek mindent szabad, vigasztaltuk egymást. A fogyatékosokról itt bizony az állam komolyan gondoskodik. Mire a nagykövetségre értünk, már elkezdődött a fogadás. A forgatócsoportunk készenlétben állt. Križant, a híres szlovén sízöt tüntette ki a jugoszláv nagykövet, a Svédországban tartott Európa- bajnokságon elért első helyezéseért. Lefilmeztük a kitüntetés átadást, majd egy rövid beszélgetést kértünk a sportolótól. Nagyon meghatódott, mert azt hitte, hogy csak miatta jöttünk egész idáig. Trifu hagyta, hogy ebben a hitben maradjon. Később szendvicseket és hazai szilvapálinkát kínáltak. A kenyéren a fehér rákok ízlésesen díszítve kellették magukat. Már kezdtem unni. Egy kis füstölt sonka jobban esett volna, de mivel az nem volt, kénytelen voltam a rákokból enni. Trifu élvezte. Nagyon szerette az ilyen tengeri herkentyűket.

A következő nap délből a kikötőt jártuk. Bementünk egy kis matróz, kínai étterembe ebédelni. Ahmet lefordította az étlapon található ételek nevét. Trifu cápauszony levest rendelt. Nekem mindegy volt, mert ilyesmit meg úgysem ettem. – Egyszer mindent meg kell kóstolni – gondoltam magamban. Nagyon vacak volt. Ehetetlen. Valami fehér, nyúlós, anyag – olyan, mint a tojásfehérje – úszott a leves tetején. A fűszerezés, az ízek – egészen különlegesek voltak. Trifu jóízűen megette. Én otthagytam.

Két dolgot hoztam haza Svédországból: egy krumpli-hámozó kést és egy csirkevágó-ollót. Mindkettő svéd acélból készült. Drága volt, de megérte. Még ma, huszonkét év után is, élesek, mint a borotva.

Az elkövetkező napokat Göteborgban, a Volvo autógyárban és Halmstatban töltöttük, főleg jugoszláv összejöveteleken. Nem volt túl érdekes. Egy alkalommal, usztasákkal is találkoztunk. Valamiért éhségstrájkba kezdtek. Miután lefilmeztük, hogyan – éheznek –, egyesekkel találkoztunk a legközelebbi étteremben.

Keveset dolgoztunk, de a végén mégis majd 4000 méter filmet hoztunk haza – körül-belül 5 órára való nyersanyagot. Winus vágószekrényébe tettük, hogy majd egyszer bevágjuk. Majd, ha Trifu megírja a szöveget. Sose lett belőle semmi. Az anyag a végén elkallódott.

Tér, idő és lét

Dr. Bosnyák Istvánnal a szerkesztőségben találkoztam először. Egy szinopszist hozott Gyulának. Portréfilmet szeretett volna készíteni a nagybecskereki B. Szabó Györgyről (1920 – 1963). Gyula elfogadta az ötletet, és így dr. Bosnyák a munkatársunk lett. Ahogy az előzőeket, úgy ezt a műsort is nekem kellett megrendeznem. Bevallom, nem tudtam, ki az a Bosnyák István. Saffer Pál, a drámai szerkesztőség vezetője, említette ezt a nevet egyszer, amikor, a kéziratom kapcsán, nála kávéztam.

István felajánlotta, hogy találkozzunk és beszélgessünk B. Szabó Györgyről és a forgatókönyv előkészítéséről. Örömmel elfogadtam az ajánlatát, mert a műsor előkészítésében az előzetes megbeszélések fontosak voltak. Amikor egyeztetni kezdtük, hogy melyik időpont lenne a

legmegfelelőbb a találkára, és ki hol lakik, kiderült, hogy szomszédok vagyunk. Mi a Balzac utca 65-ben, ő pedig a 46-ban lakik. Mivel Istvánnak rengeteg anyaga volt B. Szabó Györgyről, úgy döntöttünk, én megyek át hozzá. Kellemes, családi fogadtatásban részesültem.

A kötetlen beszélgetésben kiderült, hogy a fiát szintén, mint engem, Ljubljanában műtötték. Ugyanazon az osztályon feküdt, ahol én, csak pár évvel később. Már ez a tény is egy szívélyes barátság kezdetét jelezte. Röviden elmondta B. Szabó életútját, irodalmi munkásságát és grafikai tevékenységét, majd tanácsot kért a forgatókönyv megírásával kapcsolatban. Ő volt eddig az első, aki bemerte vallani, hogy nem írt még forgatókönyvet. Nagyon megörültem, hogy elmondhatom neki a forgatókönyvírás szabályait: ez biztos hozzájárul a műsor színvonalának emeléséhez, és természetesen a munkámat is megkönnyíti. Az eddigi munkatársainknál éppen ez volt a hiba: vagy írók voltak, akik használhatatlan irodalmi forgatókönyveket írtak, vagy rádiósok. A rádiónál a hang az egyetlen és a legfontosabb kifejezési lehetőség. A tévénél pedig a hang a háttérbe szorul – ott a kép dominál. Ezt mindenki tudta, csak nem használta ki a lehetőségeket.

Először a forgatókönyv formáját elemeztük. Elmondtam, hogy az írógéppapírt, hosszában, jobb és bal oldala kell elválasztani. A bal oldalára kell a tervezett, elképzelt képet leírni egyszerű szavakkal, a jobb oldalára pedig a hozzávaló szöveget. Ezután következtek a forgatás részletei. Elmagyaráztam, hogy a kamera indításától a leállításáig, felvételi képnek, shot (angol kifejezés) vagy sahnittnek (német kifejezés) de mi jugoszlávok, főleg a szerbek káder-nak nevezzük. A hossza nem lehet több 6-10 másodpercnél, csak akkor lehet hosszabb, ha pásztázunk vagy közelítünk a kamerával. Ha valaki nyilatkozik, beszél a kamera előtt, akkor 2 – 3 percig is felvételezhetjük, de ha véletlenül hosszabb a szöveg, akkor a beszélő arcát olyan képekkel kell felváltani, amelyek a szöveget illusztrálják. Több ilyen, ugyanabban a térben készült felvételi kép egy részletet, sectiont jelent. Az egész film ilyen részekből, szekvenciából áll.

Ha ezt mind tudja az ember, akkor könnyen ki lehet számítani, hogy egy félórás műsorban hány ilyen „felvételi kép” kell készíteni. Így tettünk mi is. Kiszámítottuk, hogy a B. Szabó György-műsorunkhoz körülbelül 180 kép kell. Ha valakit interjúra kérünk fel, akkor minden nyilatkozatot le kell vonni ebből a számból.

Úgy éreztem, hogy István tudott, ezekről dolgokról, a többségét már ismerte, csak eddig nem volt az alkalma, hogy azokat a gyakorlatban is hasznosítsa. Egyéb rendezői fogásról beszélünk. István megígérte, hogy nekilát a forgatókönyvíráshoz. Ha akadályba ütközik, vagy valami gondja lesz – felhív, végtére is itt vagyok a szomszédságban.

Rövidesen elkészült a forgatókönyv. Több mint 70 „részlet” volt benne. Éppen olyan módszerekkel készült, mint ahogy megbeszéltük. Minden benne volt: a kamera mozgásától kezdve, a hozzá való részletes szövegig. Talán még több is, mint amennyire szükség volt, mert nem kellett semmilyen rendezői utómunkát végezni rajta. A műsor, a forgatókönyv alapján, B. Szabó György életéről, irodalmi munkásságáról és képzőművészetéről szólt. Látszott, hogy Bosnyák István polemizál, és elégedetlen azzal, ahogyan mások B. Szabó Györgyöt rangsorolták. Ő sokkal többre becsülte, mint egyes írók vagy képzőművészeti kritikusok, de nagyon diszkréten vetette föl ezt a dolgot. Nem említett neveket. Azok, akikhez szólt, rájöhettek, a színésszel elmondott szöveg alapján.

**Készül a műsor a vágó-
szobában.**

**Előtérbrn: Németh Margit
Hátul: Dr.Bosnyák István,
Németh Á és Fehér Teréz.**

A forgatásra is jól felkészült. Azok a könyvek, fotók, rajzok, amelyekről a szövegben szólt, kéznél voltak. Több napig forgattunk B. Szabó feleségének újvidéki lakásán. Egy üres szoba állt rendelkezésünkre, ahol még a parkettás padlót is kihasználtuk. Arra terítettük ki a nagyméretű rajzait. Sőt, egy alkalommal még „kollázst” is készítettünk műveiből. Bosnyák másodpercenyi pontossággal számította ki a részleteket. Ha véletlenül nem volt elegendő kép, máris adott új ajánlatot. Számomra könnyű volt a munka, csak kísérem kellett a forgatókönyvben leírt, vagy ajánlott utasításokat. Ritkán szóltam bele, legtöbbször a részletek képi kötését ajánlottam. A forgatáson végig jól együttműködtünk. Feltételeztem, hogy a vágással sem lesz semmi gond. Csak a forgatókönyvet kell kíséreni.

Winust kértem föl vágónak. Teréz volt a műsor szerkesztője. Őt is érdekelte a munkánk, ezért ott ült velünk a vágószobában. Vágás közben jöttünk rá, hogy sok anyagot vettünk föl: egy-órás műsort is lehetne belőle készíteni. Fölszaladtam a szerkesztőségbe, a főszerkesztőhöz, az öreg Ruškuc bácsihoz. Elmondtam neki a lehetőségeket. Elképzelhető volt a számára, hogy hosszabb legyen a műsor, de előbb meg kell tudnia – van-e rá idő, terminus. Az eddigi irodalmi műsorok mind 30 percesek voltak. Az egyórásra külön sugárzási terminust kellett kérni. Megkaptuk az egyórás terminust, és a műsort olyan hosszúra is vágtuk.

Később, azonban, kiderült, hogy nagy hibát követtünk el. Hosszabb, nyújtottabb lett a műsor. Azoknak az íróknak, képzőművészeknek a szövegét, akik B. Szabóról beszéltek, teljes egészében bent hagytuk a műsorban, holott lerövidíthettük volna. Igaz, hogy így, a műsor rengeteg információt tartalmazott, de ez ritmusának a rovására ment. Ha meghagyjuk félórásra, sokkal dinamikusabb, pergőbb lett volna. Sajnálom, hogy később nem készítettem még egy műsort az anyagból, amely csak 30 perces lett volna.

Istvánnak nagyon tetszett műsor. Meg volt vele elégedve. A jó együttműködésünk öröme, megajándékozott egy B. Szabó György-kötettel.

Hollywoodi szindróma

Laza Nikolić a hetvenes évek végén jött hozzánk, a tévébe. Mint sok más fiatal, ő is az ösztöndíjasunk volt. A belgrádi a Művészeti Akadémián fejezte be a rendezői szakot. Operatőrként többször is dolgoztam mellette. Egyszerűbb, kisebb műsorokat rendezett. Mindenki tudta, hogy rendkívüli elméleti tudása van. Az amerikai filmek majdnem mindegyikét ismerte. Kapásból mondta a rendező és a szereplők nevét, el tudta mesélni a jelentősebb

jeleneteket. Elbűvölt bennünket, amikor a terepen elmagyarázta, hogy azt a bizonyos felvételt hogyan rendezné meg Hitchcock, s hogyan Griffith. Persze, mint minden filmes, ő is Hollywoodot tartotta a csúcsnak, ezért becéztük Laza Hollywoodnak, s ez annyira elterjedt, hogy többen azt hitték – ez az igazi vezetékneve. De volt ennek egy másik oka is. Laza tényleg volt Hollywoodban és onnan hozott egy dokumentumfilmre való nyersanyagot Hollywood nevezetességeiről. Abból szeretett volna egy rövid műsort készíteni. Akik látták az anyagot jónak minősítették. Érdekes is volt, mert mi addig sohasem láttuk a filmváros arculatát. A baj az volt, hogy Laza, kezdő lévén, nagyon bizonytalan volt, többször is átvágta a filmet. Mindenkit nyaggatott, hogy az újabbnál újabb változatot megmutassa. Ez a többségnek már a könyökén jött ki: „Már megint a Lazo a Hollywood-filmjével.” Így ragadt rá ez a becenév.

Nyolcvanegy elején Végel László felkérte egy rövid, kétszereplős, egyfelvonásos dráma megrendezésére. Lazo komolyan fogta fel a munkát. Részletesen előkészített mindent. Egy fiatal házaspár életéről, súrlódásairól szólt a darab. Színházi előadáshoz készült a szöveg, mert minden jelenet egy tetőtéri lakásban játszódott, amelynek egyik ablakából egy nyárfát lehetett látni. A szerepeket Mirjana Karanovićra és Dragan Bjelogrić fiatal színészekre bízta. Ők abban az időben még csak felfutóban levő színészek voltak. Péterváradon talált egy megfelelő tetőtéri lakást. A nyárfa ágait az ablak elé kellett állítani, mert a lakás túl magasan helyezkedett el. Ezekről az előkészületekről csak futtában hallottam, mert eredetileg nem tartoztam a stábhoz. A rendező többnyire belgrádi munkatársakat kért fel a dráma készítésére, bennünket nem ismert.

Hozzám csak akkor fordult, amikor az operátőre lemondta a közreműködést. Szívesen elfogadtam, mert ez egy drámával többet jelentett vezető operatőri karrieremben. Csak két napom maradt az előkészületekre. A helyszínen már nem tudtam változtatni. Amikor bementem a tetőtéri lakásba, láttam, hogy csak szűkösen férünk el. A fürdőszoba volt túl kicsi. Ez a helyiség azért volt fontos számunkra, mert ott is le kellett forgatnunk egy rövid jelenetet.

Elkezdődött a munka. Kívülállónak éreztem magam: mintha becsöppentem volna valamibe, amihez semmi közöm. Ez volt az ára annak, hogy nem az elején kapcsolódtam be az előkészítési folyamatba. Az operatőr munkája pedig igen lényeges: ő a második legfontosabb alkotó a csoportban. A színészek nagyon feszélyezettek voltak. Az ebédlőasztal körül játszódó jeleneteket még valahogy felvettük, de hamarosan, a fürdőszoba jelenetnél, már vitatkozni kezdtünk. Mirjanának le kellett vetkőznie meztelenre. Diszkréten, kizavartam mindenkit az amúgy is keskeny fürdőszobából: csak a rendező, az asszisztens és én maradtunk bent. Mirjana egyből, profi módra, levetkőzött, és beállt a kádba zuhanyozni – tudta, hogy ez vár rá. Dragannal már gond volt. Neki, igaz, csak be kellett néznie a fürdőszoba ajtaján, amíg

Mirjana zuhanyozik a szeretkezési jelenet után. De, mivel a kamera totált felvételezett, neki is le kellett vetnie a gatyáját, erre pedig nem volt hajlandó. Mirjana is megpróbálta rábeszélni, hogy vetközzön le, de nem járt sikerrel. Emiatt más megoldást kellett találnunk. A felvételezést másnapra halasztottuk. A jelenet egy érzékeny, egész délelőttöt igénybe vevő szerelmi játék volt. Laza Hollywood nem jött másnap reggel a forgatásra. Beteget jelentett. Tétlenül álltunk mindannyian a helyszínen, és vártunk. A gyártásvezetőnk felhívta Ika Bašićot, a vezető producert, hogy mitévők legyünk.

– Majd intézkedik mondta.

Mi szabadnapot kaptunk. A következő napon sem jött el a rendező. Bašićnak az a mentőötlete támadt, hogy folytassuk a produkciót mi ketten: a segédrendező és én. Én már tudtam, miről van szó. Velem is megtörtént, amikor az első elektronikus felvételt készítettem, de szerencsére nem kapott el ilyen veszélyesen. Tulajdonképpen, bizonyos kétélyek épülnek fel ilyenkor a kreatív emberek gondolatvilágában. Egyszerre vetődik fel egy csomó kérdés. Először, meg tudom-e majd oldani a jelenetet, utána pedig el fogják-e majd fogadni ezeket a megoldásokat a munkatársaim, azaz véghez tudom-e vinni az elgondolásaimat. A végén pedig megkérdőjelezem az egész elképzelést. Ha mindezekre a kérdésekre negatív a válaszunk, megtörünk.

Ilyenkor még arra se vagyunk képesek, hogy valami nyomós okot találjunk a visszalépésre. Sokszor olyan banális okokat mondunk, mint a nátha, vagy, nem jól érzem magam, berúgtam (ami igazából könnyen lehetséges). Ez csak azokkal a foglalkozásokkal történhet meg, amelyek kreatívak és egyedi munkát igényelnek. Hányszor hallottuk már, hogy író barátunk nem ír, csak iszik vagy lazsál. Festő ismerősünk ül a félig kész festmény előtt és „gondolkodik”. A rendező pedig megfutamodik és beteget jelent.

Az egyedi munkáknál nem történik olyan nagy baj, mert az egyén, a művész, addig ül és nem tesz semmit, ameddig csak akar vagy addig míg meg nem szállja az „ihlet”. Őket csak a szerződésben megjelölt határidő készítheti gyorsabb megoldásokra. A csoportmunkában, mint a tévé vagy a film, pláne ha kevés pénz jut rá, az egész produkció összerogyhat.

Velünk is majdnem ez történt. Bašićnak az a mentőötlete támadt, hogy folytassuk a produkciót mi ketten, a segédrendező és én. Szerinte nekünk volt annyi tapasztalatunk, hogy meg tudjuk oldani a feladatot. Ez az ötlet nem volt igazán megfelelő, mert senki közülünk nem látott bele Laza Hollywood agyába. Nem is tudhattuk, hogyan képzelte el az egyes jeleneteket. Csak gyors, rutin megoldást kínálhattunk. A színészek előtt sem volt akkora autoritásunk, de nem volt mit tenni. Négyünk, a segédrendező, a két színész és jómagam elképzelései alapján született meg az ötlet. A végén nem az ágyban, hanem az ebédlőasztalon szeretkeztek.

Miután felvettük a jelenetet megjelent a rendező. Szégyellte magát. Mi úgy kezeltük az ügyet mintha mi sem történt volna. Senki se kommentálta az eseményeket. Folytattuk a munkát és a végén be is fejeztük a forgatást. A munka végén, az egész drámában észre sem lehetett venni a törést, ami a forgatáson történt. Talán jobb megoldást is találhattunk volna a szerelmi jelenetre. Jobban, több szögből is fel lehetett volna venni. De akkor, hirtelen ez tűnt a legjobb megoldásnak.

Laza Hollywood esete miatt, amely a legkirívóbb volt, „hollywoodi szindrómának” neveztük el. Később, karrierem végéig, még sokszor, másoknál is, és velem is megtörtént ilyen. Lazót annyira megrendítették a történetek, hogy soha többé nem rendezett. Kitűnően beszélt angolul, ezért áthelyeztette magát fordítónak.

Deák Ferenc

Második verseskötete, a Kudarc megjelenése alkalmából, de azért is, mert Deák Ferenc volt az egyik legjelentősebb vajdasági magyar drámaíró, Gyula fél órás beszélgetést tervezett vele.

A lakásán várt bennünket. A nappaliban levő öblös fotel volt a legkedvesebb ülőhelye. Kérésére, ott készítettük a felvételeket. Feri jó riportalanynak mutatkozott. Kedvesen, kótetlenül kezdődött a beszélgetés. Megtutuk, hogy Magyarittabén (Bánátban) született, 1938-ban. Az irodalom mellett grafikával és kerámiával is foglalkozott. Az irodalomban minden műfajt kipróbált. Verseket, lírikus novellákat, ifjúsági elbeszéléseket és regényeket is írt. Az új kommunikációs eszközökkel is próbálkozott. Színpadí drámák mellett, rádió- és televízió-drámát és film-forgatókönyveket írt. A Szabadkai Színház állította először színpadra 1969-ben az Áfonyák c. verses drámáját. A drámának Virág Mihály volt a rendezője, Petrik Pál pedig a díszlettervezője. Ezt a drámáját a Sterija-játékokon is bemutatták és díjazták. Ezután lassan a többi drámája is bemutatásra került. Barázcius Zoltán és Pataki László színészek szerepeltek legtöbbet Feri műveinek színpadí változatában. A rádiójátékait az Újvidéki Rádió színészei adták elő. Később, Vicsek két filmet készített Feri szövegei alapján. Így lett a Fajkutyák idejéből és a Teherből is film. Mindenki szerette Ferit, mert jó író és nagyon kedves, beszédes ember volt. Feri csak akkor bontakozott ki igazán, amikor Gyula a lírai munkáságáról kezdte faggatni. Addig mindössze két verseskötete jelent meg. Az első, ha jó emlékszem a Honfoglalás, a második pedig az akkor megjelent Kudarc volt.

– Sose tudom mikor fog bennem megindulni a vers. Mindig az első sor a legnehezebb. Ha az megvan, akkor már könnyen megy a többi... – mondta.

Gyermeekkori vizuális emlékeiről és a dédszülők éléskamrájában szimatolt illatokról írt egy nagyon szép verset. Amikor erről a versről beszélt, előntötte lelkét az érzelmes hangulat. Meg kellett állnunk a felvétellel. Íme a vers, amiről szó volt:

Nem emlékek

Nem illatok,
szagok csupán.
Teregetik az életem
A kapunál omló téglá:
mérgeződő seb a falon.
És az élő eleven szag!
Ha jövök, ha távozom,
ez a lebegő lelkiismeret.
Érezlek haldokló hajdani otthon
nem csak látlak, hallgatlak.

A kertben dédszülők szilvafája:
agg meddő, korcs, haszontalan.
Tavaszonként már csak négy-öt levelet hajt:
fájdalmas zászlójelek.
Ha idején veszem a múltó élet kódját,
s közelebb megyek:
árad belőle, gyöngyözve nemesen
a sok, régen megivott szilvórium.
És a kamrában, a falon:
régí szakadt csizma,
valamikor tán
kardigán.

Ahogy ajtót nyitok, a szag,
a nyers, átvág rothadó burgonyán,
avas zsíron, hagymakordonokon.
Ez a szag orron rúg és én hagyom;
ily üzenetekben él még itt
a régi atyafiság, most a ritka rokon.

A nem létező tanyán,
a ház északi falán,
ott a zöld lángú, asszonyitkú moha.
Ez a szag nem is szag, csak valami
lélegző szellem, csak moha.
Nem idegen, nem is rossz,
de álmomból felrettent:
tele van vele az egész szoba.

Nekem nagyon megtetszett. Megkértem Gyulát: a sok film és színházi előadásból kiválasztott részlet mellé tegyék be a műsorba ezt a verset is. Elkezdttem foglalkozni a vers illusztrálásával, de bármennyire is vonzott a múlt „képe”, csak a szagok világa jött elő bennem. Egyszerűen lehetetlen visszavarázsolni azokat a képeket, amelyek a szagok hatására „születnek” bennünk. Számomra ez a vers még most is az egyik legszebb élményem.

Bogdánfi Sándor

Akkoriban jelent meg a Minden és még valami című könyve. Ennek kapcsán, Gyula felkérte egy interjúra. Bogdánfinak az volt a kikötése, hogy a beszélgetést a Fórum kiadójához nyaralójának teraszán, a Horgász-szigeten bonyolítsuk le. Azért ragaszkodott ehhez a helyszínhez, mert, ahogy mondta, ott tölti az egész nyarat, ott születnek meg ötletei, a híres aforizmák, amelyeket ő maga foszlányoknak nevezett. A megbeszélte időben Sándor bátyánk már várt bennünket a teraszon. Ez a hely nem volt a legalkalmasabb a felvételezésre. A sötét volt, s így a terasz nagy kontrasztban állt a fényárban úszó Duna-parttal és a zöldellő fákkal, de hát nem volt más választásunk.

A bajt még az is tetőzte, hogy a nyaralóban gyenge volt az áram. Amikor bemértem a fényt Sándor arcán, a mutató alig mozdult el a helyéről. Teljes optikai nyílást kellett használnom, hogy valami fény jusson az arcáról a kamerába. Emiatt a Duna-part és a fák, a háttérben, teljesen „kiégtek”, fehérek lettek. Így nem látszott, hogy tulajdonképpen hol is készül a felvétel. De, hogy valami értelme mégis legyen a kiválasztott helyszínnek, megkértem az író, sétáljon egyet a riporterrel a parton. Az volt elképzelés, hogy séta közben majd odamennek a Fórum nyaralójához, és leülnek beszélgetni. Szóba se jöhetett. Bogdánfi ki se akart mozdulni a székéből, hát még a teraszról.

– Vagy itt készülnek a felvételek, vagy sehol! – válaszolta keményen.

Nem maradt más hátra, engedelmeskedtünk. Már nem emlékszem pontosan mivel kezdte Gyula a riportot, de tudom, hogy négy-öt perc múlva Bogdánfi felháborodott:

– Mit képzelnék! Azt, hogy én egyedül Tito könyveket fordítottam! Vannak komoly irodalmi műveim is. Arról szeretnék beszélni. Ez a Tito-dolog csak úgy, útközben volt...

Gyula nyugtatni próbálta:

– Ezzel kezdjük, és majd rátérünk a többire is...

Bogdánfi csak csóválta a fejét, de végül is elkészült a riport. Irodalmi munkásságát még 1932-ban kezdte, egy szabadkai folyóiratban. Dicsérettel beszélt az Új fény című színművéről.

Büszke volt regényeire is, de a legtöbbre a Minden és még valami című könyvében megjelent szatirikus és humoros írásait becsülte. A beszélgetés valamivel több, mint húsz percig tartott. A végén az író, szerencsére, meg volt elégedve.

Később Gyula kiválasztott két-három humoros jelenetet Bogdánfi műveiből. Azokat kellett színészekkel eljátszatni. Emellett 20-30 aforizmat, foszlányt is megjelölt. Ezeket bevágtunk a beszélgetés közé.

Másnap a foszlányokkal átmentem Szeles Karcsihoz. Ő is a Balzac utcában lakott, mint mi. Karcsival már többször dolgoztam együtt. Karikatúrákat rajzolt. Éppen csomagolt, amikor fölvittem a szövegeket a lakására. Lányával, Mónikával (Szeles Mónika, a híres teniszezőnő) Ausztráliába készült. A kanapén szétszórt ruhák, bőröndök között egy televíziós Eclair film-kamera volt.

– Árpikám, mikorra kell? – volt az első kérdése, miután átnézte a szövegeket. – Látod, csomagolok. Holnap utazom.

– Mikor jössz vissza? – kérdeztem.

– Két hét múlva. Csak azután foghatok hozzá...

– Jó. Legyen meg egy hónap múlva. A Bogdánfi-féle riportot majd akkor tűzzük műsorra. Nekem is addig még fel kell vennem néhány jelenetet.

– De ha már itt vagy... Ezt a kamerát kaptam a tévétől, hogy készítsek felvételeket Mónikáról. A tévének nincs pénze külön operatőrt küldeni velünk. Így én leszek a felvételező...

Rövid, pár órás tanfolyamot tartottam neki. Örömmel bólogatott. Azt állította, hogy mindent megértett. Már korábban volt némi fényképezési tudása.

Elváltunk. Szerencsés utat kívántam neki. Mónikát nem is láttam. Csak a felesége volt otthon.

Kibéreltük Ferenci Jenci lakását a Dušan cár utcában. Ott forgattuk az egyik humoros jelenetet. Fejes Gyurka volt az „öreg” író, akihez a fiatal riporter jött riportot készíteni. A fiatal riportert Rövid Eleonóra, Nóri alakította. Nem tudom, mi történhetett vele aznap, de minden jelenetben talált kifogásolni valót. Ilyennek még nem ismertem. Miután Gyurka heccelődni kezdett vele, Nóri teljesen nyafka lett. Alig tudtam befejezni a jelenetet. Megfogadtam magamnak, hogy többé soha sem fogom szerepeltetni Nórárt.

Másnapra még egy utcai jelenet maradt. Balázssal, a gyártásvezetővel lemondattam Nóri szereplését és két egyszerű egyetemistát: egy fiút és egy lányt, fogadtam fel, órabérre. Színészi szempontból, a jelenet egyszerű volt. A fiú egy üzlet bejárata előtt ólálkodik, nézelődik. Arra megy egy fiatal csinos lány. A fiú udvarolni próbál. Ez a jelenet is az egyik Bogdánfi-aforizma alapján készült. A fiataloknak nem kellett mondaniuk semmit, mert a szöveget Faragó off-ban mondta el. Ezeknek az egyetemistáknak semmi tapasztalatuk sem volt a színjátszásban ezért szimpla, rövid jelenetekre osztottam a felvételt. Pontos, precíz és egyszerű utasításaim voltak a számukra. A következőket mondtam:

– Most nézz jobbra, most pedig balra. (fiú)

– Indulj a kamera felé. (lány)

– Nézz egyenesen. (fiú)

– Állj meg a kirakatnál. (lány)

– Nézz jobbra és mosolyogj. (fiú)

– Emeld fel a fejed. Nézz előre, utána a földre. (lány)

Lassan, de mégis elkészült a jelenet. Szerintem nem fontos, hogy a színész arcán tisztán látszódjon az érzelem. Hogy mit lát a néző az egyik jelenetben, az mindig az előző snittől függ. Emlékezzünk csak vissza a néma filmek egyik komikusára, Buster Kitionra. Arról volt híres, hogy az arca mindig, egyformán érzéketlen volt: nem látszott rajta sem öröm, sem bánat, de mindig tudtuk, mit érez az előző jelenet miatt. Egy orosz rendező is kísérletezett ilyesmivel. Felvételt készített egy kifejezéstartalan férfiarcról. Az arcot először bevágta egy égő ház képe után. A nézők rémületet láttak a férfi szemében. A=égő ház, B=neutrális arc, (A+B=C rémület). Másodszor ugyanazt az arcot, egy koporsóban fekvő halott képe után vágta be. Ekkor mindenki szomorúságot látott a férfi arcán. Ezt a kísérletet többen Einsteinnek, mások pedig Lev Kulesovnak, az ismert orosz filmakadémia tanárának munkásságához fűzik.

Ilyenkor felvetődik a kérdés: miért fizetnek a producerek olyan nagy összegeket a színészeknek, ha azt egyszerű egyetemisták is elvégezhetik. Könyörtelenül hangozhat, de talán az idő és az ismétlések miatt. Ha a rendezőnek egy egész kétórás filmet jelenetekre kell osztania, mit nekem, és amellet utasításokat adnia minden mozdulathoz, az egész forgatás hónapokig tartana. A színész ugyanúgy többször el tudja játszani a jelenetet: minden kézmozdulatot, minden szemrebbenést, minden könnycseppet... Ez akkor fontos, ha több szögből kell ugyanazt a jelenetet felvenni, és úgy összevágni. Ha az egyik mondatnál a színész keze, mondjuk, a színésznő vállán van, a másik kameraállásnál pedig, ugyanannál a mondatnál, nincs, akkor a két jelenetet nem lehet összevágni. Ilyesmire a rendezőnek nagyon nehéz munka közben odafigyelni, hiszen több mással kell foglalkoznia.

Egy hónap múlva, ahogy ígérte, Karcsi elkészítette a karikatúrákat. Kész lett a műsor. Bogdánfi Sándornak is tetszett az adás.

Veno Taufer

Évek óta ugyanarra a helyre, az Isztriai-félsziget északnyugati részén fekvő kis településre, Savudrijába jártunk nyaralni. Ilyenkor legalább egy hónapot töltöttünk ott, a kempingben – lakókocsinkban. Ez nem is lenne érdekes, ha nem találkoztunk volna, egy ilyen nyaralás közepette, egy szlovén íróval, aki később a Fehér Ferencről készített riportban újra „szerephez jut”.

A történet úgy kezdődött, hogy egy délelőtt, miután visszajöttünk a tengerpartról, a mellettünk lévő lakókocsi tulajdonosa hozzánk lépett. Kezében könyvet tartott. Elnézésünket kérte, de segítségre volt szüksége. Elmondta, hogy Veno Taufernek hívják, író és fordító. Hallotta, hogy magyarul beszélünk. Most éppen Fehér Ferenc verseit fordítja, szerbről szlovénra. Ha jól emlékszem, Sava Babić fordította Fehér Ferencet szerbre. Ő pedig ebből a fordításból fordított szlovénra. Először azon lepődtem meg, hogy magyar író fordít, és közben egy szót se tud magyarul. Rákérdeztem, meg van-e neki eredeti, magyar nyelven is a vers. Szerencsére meg volt. Büszkén hozta a vastag, 1978-ban kiadott, Madarak folyója c. könyvet, melyben meg is találtam az őt gondba ejtő versszakot:

Jó lenne megállni itt, e világvégén,
hallgatni majd télen a fenyvesek énekét
és kábulásig inni az aranyló almabort.

Egyszerű szavakkal próbáltam megértetni vele a versszak jelentését. Veno nem tudott magyarul, én nem tudtam szlovénul, így szerbül beszélgettünk. Úgy tűnt megértette, amit mondtam. Itt és így született meg barátságunk. Később, miután Fehér Gyuláék megérkeztek a tengerre, őket is bemutattam Venónak, gondolván, hogy majd megértik egymást, hisz mindketten író emberek.

Holdbéli csónakos (Füstbe ment terv)

A Tanyaszínház nagy sikerrel járta a vajdasági falvakat. A Holdbéli csónakos című darabot adták elő, Soltis Lajos rendezésében. Az előadás tele volt jó, képszerű jelenetekkel, és sok fiatal színész játszott benne. Főleg kitalált történetről szólt. Végel Lászlónak a drámai osztály szerkesztőjének is megtetszett. Engem bízott meg, hogy készítsem elő a szöveg és az előadás tévés változatát. Jártam a falvakat a Tanyaszínházzal együtt. Néztam őket előadás közben, és megoldásokat kerestem. A színészek, Lajossal az élen örültek és nagy lendülettel játszottak, amikor megtudták, hogy a tévébe is bemutatja a tanyaszínház munkáját. Mint minden mesében, ebben is rengeteg volt a helyszín, de a színpad lehetőségei leszűkítették a változatos bemutatásukra irányuló rendezés kereteit, viszont a képernyőn, az új technológiával, az úgynevezett chroma-key-el mindent meg lehetett volna oldani. Két alapvető vezérvonallal fogtam a munkához.

Az egyik az volt, hogy a színészeket főleg egy nagy, kifeszített, kék vászon előtt játszatom. Ez azért volt fontos, mert így mögéjük tudtam volna „űsztatni” bármilyen helyszínt. A színhelyek nagy részét diafelvételekről, és a kezek, ujjak sokaságával oldottam volna meg. A befestett kezek, az összefonódott ujjak, az erdőt, bástyát vagy bármi mást tudtak volna jelképezni.

A másrészt, mivel gyermekelőadásról volt szó, a színek sokaságát, élénkségét szerettem volna kihangsúlyozni. A színek összeállítására nagy gondot fordítottam. A szereplők öltözkékének színeit, a szerepek fontossága szerint, a színekben lévő elsőrendű vagy másodrendű háromszögbe osztottam be. Vigyáztam a színek egyensúlyára is. A világos, élénk színek arányban álltak a sötétebb színekkel. A huszonhét részre osztott szöveget, összesen tizenhárom háttérre terveztem. A csillagos égtől kezdve, a császári palotán át, ott volt minden: a hercegnő lakosztálya, az erdő, a barlang, a börtön, a máglya...

Az előkészítő munkám majd egy és fél hónapig tartott. Vastag, 180 oldalas technikai forgatókönyv lett belőle, tele rajzokkal, skiccekkel, elképzelésekkel. Amikor befejeztem a munkát, Végelhez mentem, hogy megbeszéljük a felvételezési terminusokat. Meg se nézte a forgatókönyvet, csak annyit mondott:

– Nem kell. Meggondoltam magam. Majd jövőre... Most valami mást tervezek.

Sajnos ez is benne van a rendező munkakörében: sokat dolgozik, s a végén nem valósul meg a terve. Különbözik nagyon bánom, hogy így történt. Nemcsak a kárba vesztett munkám miatt, hanem azért is, mert azt hiszem, jó gyermekdarab lett volna belőle.

A Grimasz

A Magyar Szó napilap humoros mellékletének, a Grimasznak volt az évfordulója. Fehér Gyula, mint programfelelős közreműködése révén született meg az ötlet, hogy egy hatrészes magyar nyelvű humoros sorozatot készítsünk a Grimaszról. A Grimaszt, mint a Magyar Szó humoros mellékletét, Gál Laci bácsi indította el közvetlenül a háború után. Igaz, létezett a háború előtt is, de akkor néhány karikatúrából, viccből állt. A jelenkori Grimasznak állandó szereplője, Magyarzó Pistike, akinek a nevében Laci bácsi kommentálta, jellemezte az elmúlt hét eseményeit. Fischer Gyurka, mint a szórakoztató műsorok szerkesztője felkérte Kopeczky László humoristát, hogy legyen a sorozat forgatókönyvírója. Kopeczky úgy döntött, hogy humorista kollégáival együtt készítik el a szövegvázlatot. Pontosan nem emlékszem, hogy ki mindenki működött közre, de annyit tudok, hogy Balázs Pali, Pintér Lajos és Bogdánfi Sándor is benne volt a csapatban.

Kopeczkynek és társainak az volt a terve, hogy egy elképzelt szerkesztőségben három személy: a szerkesztő, az újságíró és a titkárnő közötti heccelődés képezze a vezérfonalat, de a domináns szerep Magyarzó Pistike szövegeinek jutna.

Mint a sorozat rendezője, ezt az elképzelést nem tudtam elfogadni. A televízió először is kép, és csak utána szöveg. Mint ahogy Benny Hill és más nagy tévés showmanek a mozgás-viccet, az ún. geget fejlesztették ki a képernyőn, úgy gondoltam nekem is ilyesmire kell törekednem. Emiatt elvettem a „szerkesztőség” ötletét, és csak a kiválogatott viccek egy részét fogadtam el. Mivel azokból kevés volt, magam ültem be a Magyar Szó dokumentációs termébe, és válogatni kezdtem a Grimasz régi számaiból a vicceket. A fő szempontom az volt, hogy alkalmasak legyenek képi megjelenítésre.

Ez nehéz és fárasztó munka volt. Hetekig tartott. A végén sikerült összeszednem valamivel több, mint 250 használható, helyzetkomikumon alapuló viccet. Ezek a gegek különböző helyszíneken játszódtak: falusi kocsmában, utcán, strandon, konyhában, hálósobában, kórházban, családi otthonban, parasztházban, és Pistikével az iskolában. Minden helyszínen átlagban 30 – 35 jelenetet kellett fölvenni.

Csak az első, pilótaműsorban képzeltem el a Grimasz szerkesztőségét. Az egész sorozatot közvetítőkocsival és elektronikus kamerákkal rögzítettük. A tizenkét helyszínt az újvidéki Szerb Nemzeti Színház nagy színpadára terveztük. A színház azért felelt meg erre a célra, mert a rengeteg színész öltöztetésére, sminkelésére ott bőven volt hely. Ismét Faragó Árpádot kértem meg, hogy segítsen a színészek válogatásában. A végén rájöttünk, hogy annyi szerep van a sorozatban, hogy az összes Újvidéken élő színészt szerepeltetni kell. Mindenki ott volt a színészek listáján, kivéve Rövid Eleonórárt.

A színház próbatermében tartottam az első megbeszélést, ott osztottam ki a szerepeket is. Azok főleg rövid, egy-két mondatosak voltak. Csak két hetet kaptam a forgatásra, ami nagyon rövid idő ennyi jelenet felvételére, ezért közöltem a színészekkel: minden jelenet felvételezése előtt tartunk egy próbát, és utána mindjárt az éles felvétel következik. Ha első nekifutásban nem sikerül a felvétel, még egy lehetőséget kapnak. Ha akkor sem sikerül, könyörtelenül rátérünk a következő jelenetre. Nincs lehetőség háromnál többször ismételni valamit. Ebben meg is egyeztünk.

A tiszteletdíjak megállapítását és a kifizetés időpontját a gyártásvezetőre bízta. Az építészek három helyszínt felépítettek a színpadon. Ez biztató volt. Így hármassá válhattuk a helyszíneket. A megbeszélés szerint a díszlettervező az asztalosokkal és a kellékesekkel együtt éjjel dolgozott. Így reggelre mindig készen állt a következő három díszlet. A forgatás végén

egy nagy kék vásznat feszítettünk ki a színpadon. Elektronikus technikával varázsoltuk oda azokat a helyszíneket, amelyeket nem volt érdemes felépíteni: pl. a vasútállomás, a fürdő-medence, az utcasarok... Ezeket a helyeket előzőleg lefényképeztük és utána odaszerkesztettük a kék háttérre, a színészek mögé. Ezt a folyamatot, különben, az amerikai tévéhálózatok már rég bevált megoldásként alkalmazták. Tőlük ered az elnevezése is: Chroma-key.

A forgatást, emlékszem, a Szerkesztőség, a Hálószooba és a Falusi kocsmá munkacímekkel futó jelenetekkel kezdtük. A szerkesztőségi jelenetben Fischer Gyurka (színész) volt a szerkesztő, Váradi Hajnalka a titkárnő, Ferenci Jenő a mindenes, a fullajtár. Nehezen ment a felvétel. A színészeknek sem tetszett a Kopeczky-szöveg: mesterkélt, élettelen, csattanó nélküli volt, s így nem tudtak mit kezdeni vele. Pedig sokan, akik ismerték Kópét (Kopeczky beceneve), azt állították, hogy jó vizuális érzéke van: a humorát „látni” is lehet. Talán a régebbi szövegei ilyenek voltak, de az, amit a szerkesztőségről írt, nem. Még Jenci is, aki mindenre kapható volt és szeretett mókázni, nagy erőfeszítések árán próbálta megnevetetni a stábot, de sajnos, sikertelenül. Amint ezt láttam, úgy döntöttem, hogy a szerkesztőségi jelenetet kidobjuk a sorozatból.

A felvételezési technológia követelménye az volt, hogy a rendezőnek a közvetítőkocsiban kellett ülnie és onnan irányítani a színészeket. Eleinte ennek megfelelően dolgoztunk, de később rájöttem, hogy könnyebb és gyorsabb, ha én is a díszletek és a színészek között vagyok. Innen meg tudtam magyarázni képvágónak és a rendezőasszisztensnek, hogyan vágják be a képet. A kameramanoknak sem a fülhallgatón keresztül adtam az utasításaimat: közvetlenül, személyesen beszélhettük meg a dolgokat.

A hálószooba-jelenetekben Ábrahám Irén és Vencel Valentin voltak a főszereplők. A mellékszereplők pedig: Kardos Ibolya és Pásti Mátyás. Amikor ilyen humoros műsorokat készítettünk, a viccelődés rendszerint a kamerák mögött is folytatódik. Az egyik jelenetben Valentin, a férj, hazajön az irodából. A hálószoobában feleségét, Irént, félmeztelenül találja az ágyban. Megörül, mert azt hiszi, szerelmeskedni fognak, de amikor kinyitja a hálószoobaszekrényt, látja, hogy több férfi félmeztelenül kuporog benne. Kérdően feleségére néz, az pedig szégyenkezve csak ennyit mond:

– Becsületszavamra csak egyszer csaltalak meg!

Vagy:

A férj hazajön a több hetes hivatalos útról. Szeretkezés közben a feleség odaszól neki:

– Hát te semmi újat sem tanultál meg azon a hosszú hivatalos úton?

A falusikocsmá-jelenetekben Faragó Árpád volt a főszereplő. Szívesen és jól játszotta az éles eszű parasztbácsika szerepét. Több mint negyven jelenetet vettünk fel vele.

A választást, hogy Magyarzó Pistike szerepét ki alakítsa, Ferenci Jenőre bíztam, mert a Rádióban volt egy gyermekszínház-társulata, és azok közül a kis színészek közül kellett választania. Komoly meghallgatást szervezett, és végül Attila fiamra esett a választása, ő lett Magyarzó Pistike.

Pistike az osztályban Sovény Károlynak, aki a tanító bácsi szerepét játszotta, feleselt vagy éppen hangosan gondolkodott, mind például a történelemórán:

– Tanító bácsi, azért egy dolgot nem értek!

– Mit nem értesz?

– Azt, hogy a rómaiaknak hogyan sikerült egy időben megtanulniuk latinul is, meg leigázni a világot is?

Az egyik jelenetben Kardos Ibolya, aki az anyukát játszotta, harmadszorra sem tudta elmondani hibátlanul a szövegét, ezért sírógörcsöt kapott. Betartottam a szavam, s ígéretemhez híven, a harmadik próbálkozás után leállítottam a jelenetet, és nem is ment műsorba.

Emlékszem, hogy egyszer Törtelit, az egyik fiatal színészt, csúnyán megvicceltük. Egy elsősegélyosztályon fekvő törött lábú és karú beteget játszott. Az újvidéki kórházból felkértünk egy igazi gipszelő technikust, hogy „készítse elő” a művész urat. Törtelit nyakig begipszelte, széttárt kezekkel és lábakkal. A jelenet az alábbiak szerint alakult: Törteli begipszelve fekszik az ágyban. A sioktatója, akit Jenci játszott, látogatóba jön hozzá. Áll az ágya mellett, és vigasztalja. Látván ezt, az ápolónő széket hoz, hogy leültesse az oktatót, mire ő:

– Köszönöm nővér, nem ülök le, mennem kell, mert vannak még más tanítványaim is az osztályon.

A jelenet felvétele után, úgy, begipszelve, ott hagytuk. Mi mindannyian elmentünk, szünetet tartottunk, ő pedig moccanni se tudott. A kulisszák mögül figyeltük hogyan viseli a mozdulatlanságot. Szegény a végén már könyörgött, hogy vegyük le róla a gipszet.

Ádám Olga nyugdíjas színésznőt fürdőruhára vetkőztettem. Természetesen, előzőleg megkérdeztem, hogy ilyen feltételekkel vállalja-e a szerepet. Beleegyezett. A jelenet szerint a strandon Olga néni és Lore napoznak. Egy csinos fiatal, bikinis lány megy el előttük. Lore vágyakozóan néz utána.

– Ugyan, hagyd. Azt se tudnád, mit kezdjél vele, ha véletlenül igent mondana neked – szól oda a felesége, Olga néni.

Természetesen a színészek is visszaadták nekem az incselkedéseket. Az egyik rádióriport-jelenetben az újságírónak interjút kellett készítenie egy híres emberrel. Lepróbáltuk a jelenetet. Minden a legnagyobb rendben ment, de nekem valami mégis furcsa volt. A híres embert Bicskei játszotta, a rádióriportert pedig Jenci, aki jól és ügyesen oldotta meg a feladatot. Szóval, úgy tűnt, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, de azért mégis... Végül Faragó elárulta: a szereposztás szerint Pástinak kellett volna játszania a riportert, de valami miatt nem jött el, ezért a színészek egymás között megbeszélték, hogy nekem nem is szólnak, és majd Jenci beugrik helyette. A jelenet hibátlanul sikerült. Miután elmesélték a cserét, akkor jöttem rá, hogy számomra azért volt a furcsa az egész, mert úgy emlékeztem, mintha a szerepet nem Jencinek adtam volna, de mivel jól alakított, a forgatás közben nem jöttem rá a turpisságra.

A műsorok vágása volt a legunalmasabb. Képzeljék el, hogy egy négyórás videoszalagon egymás után 30 kocsmá-, 25 ágy- és 20 városilakás-jelenet volt. Egy műsorba mindegyikből csak egyet, vagy legfeljebb két jelenetet vágtunk be. A szalag ide-oda tekerése igényelte a legtöbb időt. Negyedórába tellett, míg a kazettát az egyik végéről a másikra tekertük. Slobodan Žižović volt a vágó. Bezzeg ő nem találta unalmasnak a munkát. Érdekelte ez a műfaj, ezért minden jelenetet érdeklődéssel nézett végig. Évekkel később, az Újvidéki Televízió második csatornáján, Balaševićekkel együtt, ő is készített hasonló humoros sorozatot.

A nézőknek tetszett a sorozat. A Magyar Szó és a 7 Nap is sokat írt róla. Ki pozitívan, ki negatívan. Még a szerb nyelvű újságok is „érzékelték”, mert szerbül is feliratozták. Több fordító dolgozott rajta, de bizony nehéz dolguk volt, mert a szójátékokat nehéz fordítani. Például: Két barát találkozik a medence mellett. Az egyik odaszól a másiknak:

– Hű, de szép feleséged van...

– Igen, szép, de nem hű...

Az Újvidéki Televíziónak ez volt az egyetlen magyar nyelvű humoros műsora. Sem előtte, sem utána nem készült ilyen sorozat.

A szerkesztőnek és a szerzőnek egyáltalán nem tetszett az adás: csak később nyugodtak meg, amikor elolvasták a kritikákat. Ettől függetlenül, úgy tudom, hogy Fischer az első adódó alkalommal letöröltette a műsort.

Poth Imre a kollégám, aki abban az időben a technikában dolgozott másként hallotta: Ez nem Fischer Gyurka lelkén szárad. Szerinte, a technikusok mesélték nagy nevetve a dolgot. Talán az ötödik epizódnak kellett volna műsorba mennie, de nem találták sehol a felvételt. Azon a szalagon egy másik anyag volt. Megtalálták a szalag kísérekartonján a szerb informatív műsor főszerkesztője aláírását, amivel engedélyezi a törlést. Az történt, hogy mivel krónikus szalaghiányban szenvedett a szerkesztőség üres, vagyis törölhető szalagot kerestek. Valaki beköpte, hogy: „Grimasz, ja, azt már többször is leadták a magyarok, nyugodtan le lehet törölni”. Így aztán letörölték az utolsó két vagy három epizódot. Ebből senkinek sem lett baja. Bezzeg ha szerb műsort töröltek volna le.....

Így, sajnos, csak az emlékek maradtak meg belőle.

A selyem. Vera és Erzsike

Már két héttel a forgatás előtt jártuk a terepet. Žilnik igyekezett elmondani minden fontosat. Jól megértettük egymást. Ezt már bizonyította az előző drámája is, amit szintén közösen készítettünk. Szerette a közelképeket amelyeket készítettem, a beállításom hangulatát.

A forgatás fő helyszínéül a pancsovai szövőgyárat választottuk. Vizuálisan jól hatott: sok mozgás, öreg gépek, fiatal lányok, asszonyok, és sok-sok fehér selyemszál. A nagy munkacsarnokok olyan világosak voltak, hogy még reflektorokat sem kellett használni. „Ez megkönnyíti és meggyorsítja majd a munkánkat” – gondoltam.

Žilnik úgy tervezte, hogy a drámának két főszereplője lesz: Miladinović Vera, aki 17 éves korában, 1944 áprilisában lett szövőnő, és Jakab Erzsébet, aki 1948 júliusától, 11 éves korától kezdve dolgozott a gyárban. A film történetének felépítése egyszerű volt: Vera és Erzsi, mivel már több mint harminc évet ledolgoztak, s az egészségük is megromlott, könnyebb munkát szerettek volna kapni, ezért kérték a leszázalékolásukat, a rokkantsági nyugdíjat. Sorra járják a szakorvosokat. Velük és az ismerősökkel folytatott beszélgetésekből tudtunk meg mindent az életükről.

A forgatást a fonalkészítő üzemben kezdtük. A vizuális lehetőségek fantasztikusak voltak. Mint már említettem, nem kellett bevilágítani a nagy termeket, csak egy kevés kiegészítő fényt használtam. A gépek annyira hangosan zakatoltak, hogy nem értettük egymás szavát. Hiába magyaráztam Žilniknek, szinte ordítva, hogy mi a gond, nem értette, mert nem hallotta. Ezért mindig ki kellett menni a teremből, és újra megbeszélni a változásokat. Egy ideig túrtunk mind a ketten, de a végén, ha valami gond adódott, Žilnik rám bízta, hogy egyedül oldjam meg. Megkértük a hangfelvevőt, mérje le a gépek zaját. Nyolcvanöt decibel volt. A léglökéses repülő közelében van ilyen erős zaj. (Különben a 120 decibel már a fájdalom határán van.)

Később láttuk, hogyan beszélgetnek egymással az ott dolgozó lányok, asszonyok: röviden, de hangosan két betűből álló szócskát kiabálnak egymásnak. Magas hangon huhogtak. Ezt mindenki meghallotta. Amikor létrejött a kapcsolat, akkor kurta mondatokat alkottak, és egymást figyelve – szájról olvasták le a mondanivalót. Természetesen ők is, ha valami fontosat és hosszabbat szerettek volna közölni egymással, kimentek az udvarra.

Jobb felvételeket csak másnap készítettem. Akkora már egy kicsit megszoktam a zajt. A lopva fölvevett egymás közti beszélgetések, arc- és kézmozdulatok, a fürge ujjak, a gépek között lebegő por, a szálló-pamut és selyemfoslányok, nagy lehetőséget nyújtottak nekem is a kibontakozásra.

Akkor döbbsentem rá először, mennyire fontos: ki áll a kamera mögött. Amikor kiválasztottam és bekereteztem egy jó, hangulatos teret, nem engedtem, hogy az uralkodjon felettem. Én voltam az „úr”. Bármennyire igyekezett változni a bekeretezett tér, nem hagytam magam. Én akartam győzni. Hogy leegyszerűsítsem: amikor „bekereteztem” egy érdekes női profilt, ahogy komolyan hallgatja munkatársát, az arca, mivel közelkép volt, felvétel közben többször kimozdult a képből, ilyenkor az operatőr utána korrigálja a képkivágást, nehogy elveszítse az arcot, a bekeretezett teret. Ez azt jelenti, hogy a tér, a mozgás átveszi a hatalmat az operatőr felett. Én ezt nem engedtem meg, vártam és akartam, hogy az arc visszajöjjön a képbe. Rendszerint ez be is következett. Én lettem az úr. Ez a megoldás nem alkalmazható a gépies, ugyanúgy mozgó térre, mert akkor kiszámítható a mozgás. Ezt elég nehéz megértetni azzal, aki nem felvételezett kamerával. Csak az, aki már régóta „harcol” a tér ellen, s mindig győzni akar, tudja, mit jelent ez.

Ha úrrá lett a tér felett, győzött és bekerült a művészet szobájába.

A gépekről a szálló selyemfoslányokról készült felvételek nagy részét a rendező és a vágó, Erzsí álmommeséihez használta fel.

Az első napokban, amikor ott járkáltunk a gépek között, bizony jól megnéztek bennünket a fiatal lányok. Ennek nem tulajdonítottunk nagy jelentőséget. Feltételeztük, hogy azért érdeklődnek irántunk, mert újak, ismeretlenek vagyunk a számukra. Később volt egy olyan jelenet, amelyben a lányok, asszonyok, a pihenőjük alatt, cigarettázás közben, beszélgettek saját gondolataikról. Itt derült ki, hogy majdnem mindegyikük egyedül él, vagy elváltak, vagy otthagyták őket a férjük. A házastársuk elégedetlenségének rendszerint az volt az oka, hogy a fiatalasszonyoknak három műszakban kellett dolgozniuk, vagyis sokszor éjjel is. Ilyenkor nappal aludtak. Az üres hálószoba, a mosatlan edények, a megfőzetlen ebéd, és emellett még az alacsony fizetés gyors döntésre készítette a férfiakat. Rendszerint megszöktek, vagy egyszerűen otthagyták a feleségüket. Így talán minden új „arcban” lehetőséget láttak az újakezdésre.

Veráról és Erzsiről, otthonukban is készítettünk felvételeket. Erzsí horgolt és a virágoskertjét rendezte, férjével a fociról beszélgetett. Magyarul beszéltek, és mivel Žilnik nem ért magyarul, nekem kellett fordítanom. Ez némileg lelassította a munkát. Vera disznókat tenyésztett. A piszkos, szegényes, rendetlen, bokáig érő sáros udvarán, üstben főzte a rohadt, penészes kenyereket. Rosszul lettem a bűztől. Ekkor történt meg először, hogy ott akartam hagyni a felvételt. A rendezővel vitánk is volt emiatt. Ő örült, hogy naturalista képeket készíthet. Erzsí otthonában egy érdekes jelenetet vettünk fel. Hárman beszélgettek a kamera előtt: Erzsí, az anyja és a lánya. Három generáció. A lány elmarasztalta nagyanyját, hogy Erzsit már tizenegy éves korában dolgozni küldte. A nagymama védekezett, mondván, akkor ilyen világ volt, és hogy ebből sok haszna volt családnak. Nemcsak a fizetés, hanem az ennivaló és a ruhaanyag is, amelyet a szövödéből kaptak, jól jött mindannyiuknak. Erzsí, anyja szemére vetette, hogy az anyag nagyobb részéből saját magának varratott ruhát.

A film utolsó része arról a kirándulásról szólt, amit a gyári munkások szerveztek a nyugdíjba menő dolgozók számára. Közös ajándékot vettek, és tortát sütöttek. Jó hangulatban, halpaprikás és torta mellett búcsúztak a nyugdíjasaiktól. Vera és Erzsí is ott volt, vágyakozva gondoltak arra a napra, amikor majd ők kerülnek sorra. Erzsinek még öt éve volt a nyugdíjig, mert az állam nem ismerte el azokat az éveket, amelyeket tizenöt éves kora előtt töltött a gyárban. Vera közelebb állt a nyugdíjhoz. Neki még csak két évig kellett dolgoznia. Az

asszonyok nevetgéltek. A hajó úszott a Tamišon. A háttérben az Internacionálé dallamai hallatszottak. Ez lett volna a vége.

De nem. Még egy 5 – 10 percnyi folytatása volt a filmnek. Winus mesélte: amikor vágta a filmet, igyekezett meggyőzni a rendezőt – hagyja az Internacionálét a végére. Žilnik hajthatatlan volt, és még egy jelenetet tett be a filmbe. A lényege az volt, hogy egy demagóg szakszervezeti vezető azt ajánlotta Erzsinek: nyugodjon bele, és ne keresse többé azokat a szolgálati éveket, amelyeket 11 éves korától 15 éves koráig töltött a gyárban, hanem ajándékozza az államnak.

Žilniknek ez a drámája sokkal gyengébbre sikeredett, mint a Buda Brakus, viszont én a felvételezés során sok új tapasztalatot szereztem.

Meg kell még említenem Josip Gezt (Gőz Jóskát), aki kamera asszisztensem volt. Ez a dráma számára ugródeszka volt. Mára nemzetközileg elismert kameraasszisztens lett belőle.

A tanárnők tanárnője Dr. Penavin Olga

Žilniknek igaza van, amikor olyan kitartóan meséli, ismerteti, magyarázza a munkatársainak az eljövendő projektum lényegét, mert így az ember tudomást szerez arról az emberről, vagy eseményről, akiről, amiről filmet vagy műsort készít. Mindig az ismeri legjobban a témát, akinek az ötletét vagy forgatókönyvét realizáljuk. Mi rendezők, vagy ismerjük a témát, vagy nem. Nem lehet elvárni tőlünk, hogy szakmai vagy egyetemi szinten ismerjük a mezőgazdaságot, gyártási folyamatokat, értsünk a festészethez (bár ez közelebb áll a szakmánkhoz), irodalomhoz, költészethez, és még sok minden másához. Ezt mind csak azért mondom, mert lelkiismeret-furdalásom van, amikor visszagondolok a Tanárnő – Olga néni portréfilmjének elkészítésére.

Addig nem kísértem, és komolyabban nem is érdekelt a néprajzkutatás, de lehet, hogy erőt kellett volna venni magamon, és egy kicsit átlapozni a szakkönyveket, hisz a legtöbbet közülük saját maga dr. Penavin Olga, a Vajdaságban dolgozó összes magyar magyartanárnője írta.

Megbízta dr. Matijevics Lajosban, feltételeztem, hogy tudni fogja – mi a fontos. Különben is tőle eredt az ötlet, hogy könyvismertetőként készítsünk filmet dr. Penavin Olga a Nagycsaládszervezet Szlavóniában – Kórógyon című új könyvéről. Matijevics egy féloldalmi szinopszist adott le Gyulának, ő pedig kapott az alkalmon, és rábeszélte bennünket, ha már beszélgetünk a Tanárnővel, készítsünk portréfilmet róla. Gyulának jó, de teljesen más koncepciója volt az ilyen műsorokkal kapcsolatban. Annak a híve volt, hogy fel kell venni filmre minden olyan embert, akit még lehet, s aki fontos az utókor számára. Később, ha majd esetleg megint portréfilmet akar készíteni valaki, akkor nyugodtan előveheti a dokumentációból, és felhasználhatja, ahogy kívánja. Ebben igaza volt, mert nekünk is jól jött volna egy kis élőkép, amikor Bosnyák Istvánnal készítettük a B. Szabó-műsort.

Amikor megszületett az új ötlet, hogy ne könyvbemutatót, hanem inkább portréfilmet készítsünk, a szinopszist nem változtatták meg. Három forgatási napot kaptunk a félórás műsorra. Úgy terveztük, hogy két napot Kórógyon és egy napot az Újvidéki Tudományegyetem Bölcsészkarán forgatunk. A Tanárnő nem engedte, azaz feleslegesnek tartotta, hogy a lakásán is készítsünk felvételt.

Az úton Szlavónia felé és forgatás közben ismertem meg közelebbről. Előzőleg már többször találkoztunk a tanszéken, vagy különböző előadásokon, de ilyenkor csak pár kedves szót

váltottunk és annyiban maradt az egész. A műsorkészítés alatt ismertem meg hallatlan tapintatosságát, kapcsolatteremtő képességét, kedvességét, közvetlenségét és humorérzékét.

Utazás közben reménykedtem, hogy kifaggathatom. Gondoltam, közelebbről megismerem életútját, munkásságát, de fordítva történt a dolog. Őt minden érdekelte, így a televíziózás is. Ő faggatott ki engem úgy, hogy észre se vettem. Olyan dolgok után érdeklődött, amit már részben szerintem ismert is. Így többek között az érdekelte, hogyan készül egy műsor. Kaptam az alkalmon, és részletesen elmeséltem neki a munkafolyamatot. Elmagyaráztam, hogy mennyire fontos a kép a televízióban. Büszkén meséltem arról, hogyan lehet elmesélni egy eseményt képpel, szöveg nélkül. Csak bólogatott, figyelt és mosolygott. A végén megjegyezte:

– Ott Kórógyón, szerencsére, lesz elegendő kép a műsorhoz: a néprajzkutatás nagy része tárgyaktól, képekből áll.

A későbbiekben ez be is bizonyosodott.

Amikor odaérkeztünk, először felkerestük a Tanárnő egyik adatszolgáltatóját, Bencze Birikét, aki abban az időben körülbelül ötvenéves volt. Szeretettel fogadott bennünket, és külön megörült a Tanárnőnek. Bár a Tanárnő is ismerte a falut, mint a tenyerét, de azért megkérte Birikét, maradjon velünk és kalauzoljon bennünket. Furcsa név volt a Birike. Sokszor Piri-kének szólítottuk, de nem haragudott, megszokta már. Furcsa volt a beszéde is. Mondataiban néha számomra ismeretlen szavak, hangok jelentek meg. A Tanárnő csak mosolygott és bízta Birikét: beszéljen úgy, ahogyan szokott.

– Hallgasson csak oda Árpád, mintha kódexirodalmunk nyelvét hallaná... mondta. Amikor Birike újra megszólalt, a szokatlanság, a hangképzés eredetisége, a kettős magánhangzók jelenléte – adták meg azt a különleges beszédformát, amit hallhattunk. Mi, „városi” magyarok ilyesmivel nem találkoztunk. Számomra ez különösen új volt, hiszen akkor jártam először életemben Kórógyon.

– De Tanárnő, kérem, honnan ez az egyediség? Hogy nem keveredett a nyelv a horváttal, hiszen itt a környéken, Szlavóniában, horvát környezetben élnek a magyarok? – kérdezősködtem.

A Tanárnő csak mosolygott.

– Majd elmondom. Ha jól értettem, önöknek, Árpád, képek kellenek. Először kimegyünk a falu végére, a legelőre. Onnan szépen lehet látni a falut, a házakat...

Ősz volt. A végtelen, sárguló legelő szélén egy szomorú, nyakán tört, lehajtott fejű gémeskút állt. Közeléből vettük fel a falu szélén álló nádfedelű házakat. Érdekes módon a falu poros főutcája beletorkollott a nagy legelőbe. Körülöttünk mindenütt az égbe érő végtelen táj... Valójában, s ezt ott tudtam meg, az ősmocsár, a Palác közepén álltunk. A benne nőtt nád, mocsári tölgy és bükkfa között bújt meg az évezred elején a Korog, a nemes ember. Még várat is építtet magának. Se a törökök, se az államhivatali személyek nem merészeltek bemenni a mocsárba. Így maradt meg Kórógy, Szentlászló és Haraszi, mint elfelejtett magyar népsziget. Még ismert helybéli betyárjuk is volt. Az Egyedi János és valami Savić Miloš. Balladát is énekeltek róluk – arról, hogy kirabolták a kórógyi papot. A mocsár kiszáraitását 1914-ben fejezték be. Azóta a „sziget” többé nem sziget, elhalványodnak lassan a népszokások is, változik a viselet, a nyelv...

Az egyik utcában, ugyancsak a képek miatt, megálltunk egy nádfedeles háznál. Már nem lakott benne senki, de jól tükrözte a falu jellegzetességét. A házon, az udvaron, nyomon lehetett követni a nagycsalád szervezetét: a jókora udvarban, a jobb oldalon, a gazda háza, mellette folytatólagosan a fiatalok szobája, az ócsa, végig az épület elején faragott tölgyfa oszlopokból készült a tornác. A gazda háza három helyiségből állt. Elöl, az utca felől, volt a szoba, ahol a nagycsalád szervezetének főnöke, irányítója aludt a feleségével. Ő vezette a gazdaságot, s ő volt mindennek a megmondhatója. Minden este, a vacsora után, kiadta a másnapi feladatokat. A család minden tagja neki számolt be az elvégzett munkáról. Vacsora közben azonban tilos volt a munkáról beszélni, és nem volt szabad fölkelni az asztaltól, amíg a „gazdasszony be nem fejezi a vacsorát, mert különben – nem fog kotlani a tyúk. A család pénzét is a gazda őrizte, egy rongyzacskóban. A zacskót nappal a mellén, éjjel a hóna alatt tartotta. Sokszor megtörtént: a részeges gazda elitta az egész vagyont. Ez „istenverte” nehézség volt a család számára. A jó gazda még asszonya elől is eldugta éjjelente a pénzt. A második helyiség, a „szenes ház”, a konyha volt. Benne a tűzhely. A konyhának nem volt mennyezete. Szenes szobának hívták azért is, mert a füst miatt feketék voltak a falai. A gazdaházba csak a szenes ház ajtaján lehetett bejutni. A harmadig szoba volt az éléskamra. A ház folytatásában voltak az ócsák, a fiatalok részére elkészített szobák, az ólhoz hasonló, ablak nélküli kis helyiségek. Csak a fából készített ágy és a kótsag, a ruhásláda volt a bútortáruk. Benne tartotta a menyecske a ruháit. Télen, a nagy hidegekben, a menyecskék egymással vagy férjükkel összebújva melegedtek. Sokszor a nők egyedül vacogtak, mert házastársuk az istállóban, a lovaknál, a többi férfival együtt töltötte az éjszakát.

Az udvar legszebb része a tornác és a hambár volt. Kézzel faragott oszlopokból készültek. A tornácoszlopokat boltívvel kötötték össze, és ahol csak lehetett, faragással díszítették. Az udvar bal oldalán állt a hambár, itt voltak az ólak is. A hambár néha sokkal díszesebb volt, mint a ház tornáca. Nyáron a vörös fűzött paprika száradt rajta, vagy a galambok turbékoltak a tetőn. Sok volt a bükkfa, ezért mindent, amit csak lehetett, fából készítettek. Még a fejfákat is a temetőben.

Másnap anyaggyűjtést improvizáltunk. A Tanárnő elbeszélgetett egy helybéli idős nénivel. A lakodalmi szokásokról faggatta. Látszott, hogy szinte családtagnak számít. Mindenütt nagy szeretettel fogadták. Kórógyi látogatásunk végén több házról, utcáról készítettünk felvételt.

Másnap Újvidéken, az egyetemen a Tanárnőről munkatársai beszéltek: mindenki hálával, dicsérettel, elismerően szólt. Ha jól emlékszem, a diákjai között is készítettünk róla egy felvételt. Mint már említettem, a műsorból végül nem portré, hanem dokumentumfilm lett: Egy kutató munkája.

Jó éjszakát, gyerekek!

A nyolcvanas évek elején, Tallósy Irén volt a magyar nyelvű gyermekműsorok szerkesztője. Nagy lendülettel dolgozott. Neki köszönheti sok fiatal munkatárs, hogy az újságírói pályát választotta. Erlauer Csaba és Lecsár Edit is ott kezdték a pályát. Már, amikor a Messzikét készítettük, nagyon megtetszett neki Daróci Zsuzsa énekhangja, és Spiegel Tibor fiatal zeneszerző muzsikája. Az volt az elképzelése, hogy ne hagyományos „Jó éjszakát” kívánva búcsúzzunk a magyar gyerekektől, rajzfilm vagy bábjáték segítségével, hanem énekkel és zenével ringassuk el őket. Kiválasztott tíz olyan gyermekverset, amit vajdasági költők írtak, és felkérte Tibort, zenésítse meg őket. Hetet vagy nyolcat maga Spiegel énekelt el, miközben saját magát kísérte klasszikus gitáron, a többit pedig Zsuzsa. A válogatás után engem kért fel rendezőnek.

Mindez a nyolcvanas évek elején történt. Mérföldtávként sok pénze volt a tévének. Talán ezekre az évekre tehető az Újvidéki Televízió fénykora. Én is nagy igyekezettel láttam neki a munkának. Úgy képzeltem el, hogy minden jelenetet naplementekor veszünk fel, mondjuk, valamelyik tó partján. Palics és Ludas mellett döntöttem. A naplemente mindössze 4 – 5 percig tart, a zene és énekszámok pedig 2 – 3 percig, így megfelelő előkészülettel egy naplemente ideje alatt fel lehet venni egy teljes zeneszámot. A forgatás tehát legalább tíz napot venne igénybe. Mivel öt perc alatt nem lehet kameraállást cserélni, minden dalt egy snittben képzeltem el, de hogy a tíz dal mégse legyen egyforma, az egyik dalnál sínekre és kerekekre terveztem a kamerát, a másikon pedig liftre, előre. Emellett az énekes arcának a kivilágításához reflektorokat kértem. A reflektorokhoz pedig, hisz tóparton voltunk, hangtalan áramfejlesztő kellett. Aranka volt a gyártásvezető. Amikor átadtam neki a listát, nem szólt semmit. Csak másnap kérdezte meg:

– Minderre szükséged van? – Én pedig azt válaszoltam: – Ha Péro aláírja, akkor igen. Különben mutasd a tervet. Hányan vagyunk?

Péro Zubac volt a kulturális és művészeti műsorok főszerkesztője. Összesen negyvenen voltunk, a szerelőkkel, világosítókkal, sofőrökkel együtt. Három luxuskocsival, két teherautóval és egy nagy áramfejlesztővel indultunk útnak. Tíz napot kellett töltenünk Szabadkán, a Pátia Szállodában. A pénzügyi tervet, amely három oldalas volt, Péro szó nélkül aláírta. Vagy meg se nézte, vagy volt pénzünk... A forgatáskor, délelőttönként, kimentem a tópartra megkeresni a megfelelő helyszíneket. A csoport többi tagja csak este fél hétkor fogott a munkához. Minden előkészület, a próbával együtt, negyed nyolcra készen volt. Negyed és fél nyolc között fölvevük Spiegel egyik zeneszámát. A felvétel után, másnap estig szabad volt a csoport. Szerencsémre egyszer sem kellett ismételni. Minden alkalommal elsőre jól sikerült a felvétel. Szép, romantikus volt a háttér. A nap lassan kullogott lefelé. Olykor a fénymása megfűrdött a víz tükrében, vagy pedig elbújt egy, a messze nyugaton ólálkodó felhő mögé. Sokba került, de sikeres volt a munka. Ezután, több éven át, az esti Híradó előtt ezeket a felvételeket sugározták a gyerekeknek.

Szerelmi költészet

Abban az időben minden rendező zenei mellékletet, úgynevezett klipet, vagy drámát szeretett volna készíteni. Engem a versek érdekeltek. Untam már azt a megoldást, hogy a színész a kamera előtt, mint a rádióban elmondja a verset. Azt szerettem volna bemutatni, amiről a vers szól. Erre a szerelmes versek a legmegfelelőbbek. Beszéltem az irodalmi műsorok szerkesztőjével. Megtetszett neki az ötletem, s rögtön felkérte dr. Bori Imrét, hogy készítsen egy szerelmes versekből álló válogatást, természetesen vajdasági költők tollából. Egy hétre rá,

meg is érkezett a válogatás, amely huszonöt-harminc versből állt. Dr. Bori felajánlott egy sorrendet is, de azt én megváltoztattam. A sok versből kiválasztottam tizenhatot, amelyeket egy egész napos történetbe illeszthettem. A verseket egy férfihang (Fragó Árpád) mondta el off-ban. (Az off azt jelenti, hogy valakinek csak a hangját halljuk: például, amikor a bemondó felolvassa a hírt, de nem őt látjuk, hanem a képeket, amelyekről a hír szól.)

A női szereppel Rövid Eleonórárt bíztam meg. Szép, szőke hajú, fiatal és jó színésznő volt: mintha a szerepre született volna. Lelkiismeret-furdalásom volt vele szemben. Jóvá akartam tenni azt, hogy nálam egy ideig feketelistán volt. Ezért választottam őt, a férfi szerepre pedig a férjét, Szilágyi Nándit, aki szintén színész volt. Annak ellenére, hogy tudtam, kik lesznek a szereplők a részletes forgatókönyvben nem említettem neveket. Sajnos a dr. Bori-féle versválogatás elkallódott. A megírt forgatókönyvben nem voltak benne a versek részletesen, csak a címek. Több hetes keresgélés után sem sikerült megtalálnom mindegyiket, ezért csak egyes részleteit tudom leírni.

Bevezető

Cím: Literatúra, „Szerelmi költészet”

1. Mindegyik verset ugyanaz a férfiszínész mondja el off-ban, olyan sorrendben, ahogy ebben a forgatókönyvben áll.
2. A versek alatt és között zenei-aláfestés. A zenét minden vers vonatkozásában külön meg kell íratni.
3. Két fiatal színészt kell szerepeltetni: egy férfit és egy nőt. A színésznőnek nehezebb a feladata. Egy vetkőzős jelenet is lesz a műsorban. Ez a honorárium megállapítása miatt fontos.
4. Kamera: Eclair, előtét lencsékkel, fényszűrőkkel. Fontos a Kodak 81 EF szűrő, mert „amerikai éjszakát” is kell készíteni.
5. Film: 900 méter „fordítós” színes film.
6. Hang: A terepen nincs hangfelvétel. Csak játszani kell a színészeknek a felvételezés ideje alatt a magnóról halottak versszakok alapján.
7. Fénypark: két 2,0 kW, három 0,8 kW, 1 derítő, 2 inkey-dinkey reflektor a hozzá való felszereléssel. A külső felvételek számára két derítőlapot kell biztosítani.

A felvételezés helyszínei:

1. vers. Hálószoza, éjjel
2. vers. Hálószoza, éjjel
3. vers. Hálószoza, reggel
4. vers. Hálószoza, reggel
5. vers. Hálószoza, konyha, fürdőszoba, nappal
6. vers. Konyha vagy ebédlő, nappal
7. vers. Nappaliszoza, nappal
8. vers. Lovaglóközpont. Zobnatica, vagy valamelyik sportlovaglő-egyesület, poros út, kukoricaültetvény, szép, rendezett tanya, nappal.
9. vers. Széles legelő, gémeskút, nappal (Aradác, Csóka, Deliblát)
10. vers. Nagy füves rész egy erdő mellett, nappal

11. vers. Dunai hajón, nappal

12. vers. Folyó. Duna vagy a Tisza, hajó, csónak, naplemente

13. vers. Vendéglő, este

14. vers. Hálószoza, éjjel

15. vers. Hálószoza, éjjel

Ha a rendező nem szeretné, hogy a színészek saját elképzeléseik szerint alakítsák szerepeiket, akkor így részletesen, le kell írni minden jelenetet. Ez a minimum Mindig reménykedtem, hogy a leírtnál többet és jobbat fogunk felvételezni. Ezeket az elképzelt jeleneteket a versek olvasása közben terveztem ki. Rendszerint már az elolvasott első strófa után kialakul a fejemben egy játéktér. Azt írom le részletesebben. Az így leírt részletes forgatókönyvet nyújtom be elfogadásra. A szerkesztő rendszerint nem avatkozik bele a részletekbe. A főgyártásvezető az, akit a műsor anyagi vonzata érdekel. Általában előre meghatároznak egy keretet, amelyen belül lehet csak mozogni és csak ha az egyik műsor olcsóbb, akkor lehet a másik drágább. Az év végén nem szabad átlépni a megadott összeget. A forgatókönyvet, szó nélkül, elfogadta a főgyártásvezető, Ika Bašić. Balázs András gyártásvezetőt jelölte ki mellém a műsor elkészítéséhez.

Megkezdődött a terepszemle. Egy nagy modern hálószozát kellett keresnünk. Az ágyat a szoba közepén képzeltem el, mivel a benne fekvő színészeket mindkét oldalról meg kellett közelíteni. Hasonló elképzeléseim voltak az ebédlőről, a fürdőszobáról, a konyháról és a nappaliról is. Szerencsém volt. Cica Buzás volt a rendezőasszisztensem. Amikor a tévé klubjában a műsorról beszélgettünk, felajánlotta saját lakását. Még aznap délelőtt Balázssal együtt elmentünk hozzá. Igaza volt Cicának, a lakása nagyon is megfelelt. A hálószoza tágas, modern bútorokkal volt berendezve, s az ágy is a szoba közepén állt. A fürdőszoba tűnt egy kicsit szűknek. Az ebédlő a konyha egyik részében volt. Cica férje nagy szakértelemmel, saját maga barkácsolta össze a bútorokat. Megkönnyebbültem.

A következő napokban tanya után kutattunk. Már régóta nem dolgoztam a Barázdának, emiatt nem jártam a falukat, tanyákat. Végigjártunk egész Bánátot, hogy megfelelő helyszínt találjunk. Több napos keresés után találtunk egyet Csóka mellett, de nem voltam teljesen megelégedve vele, mert hiányoztak a lovak. Azokat Zobnaticáról vagy Újvidékről kellett volna odaszállítani. Ez pedig időbe és pénzbe került volna. Visszafelé, Zsablya után, a nagy gyepen megláttam egy tanyát.

– Ezt megnézzük! – mondtam Balázsnek.

Leparkoltuk a kocsinkat a betonút szélén, és begyalogoltunk a legelőre. A tanya épülete jól nézett ki. Szegényes, de rendezett volt. Szénásuk is volt, amit a kövesútról nem is láttunk. Az istállóban pedig két ló ropogtatta a szénát. Amikor a gémeskút felől érdeklődtünk, a tulajdonos elmondta: van egy a legelő túlsó végén, a tanyától pár kilométerre. Nagyon megörültem. Még csak egy hajót kellett szerezni, de olyat, hogy az egész tévés csoport felférjen rá. Ezt Balázssra bízam. Egy halászcsonakot is igényeltem. Megígérte, majd intézkedik. Örült, mert komoly megbízatást kapott.

Két hétre rá megkaptuk a kamerát, és felállt a forgatócsoportot. A rendezői és az operatőri munkát én vállaltam. A rendezőasszisztens Buzás Cica, a rendezőtíkárnő pedig Matisa Erika volt. Kameraasszisztensnek Miroslav Tapavičkit neveztem ki, aki fiatal kora ellenére jó munkatársnak bizonyult. Egy fiatal hangfelvevő-asszisztent küldtek velem a terepre. Nem volt sok munkája: csak a Faragó Árpival felvett verseket kellett visszajátszania a megjelölt helyszíneken. A világosítók Jan Kohut és Petar Divjaković voltak.

A forgatást a hálósobában az első vers képeivel kezdtük. Hogy ne legyenek útbán, a kis reflektorokat a mennyezetre erősítettük. A két színészt, Nórit és Nándit, alsóneműben engedtem az ágyba – nehogy feszélyezve érezzék magukat mindjárt az első jelenetben.

Az első felvételek után, tapintatosan megkértem Nórit – vegye le a melltartóját. Körülnézett a szobában. Sokan voltunk. Megkértem a csoport férfitagjait, hagyják el a helyszínt. Szó nélkül kimentek. Nóri megkönnyebbült. Levette a melltartóját, és úgy feküdt vissza az ágyba. Cica diszkréten betakargatta a mellbimbóit. Csak a mell domborulata látszott a félhomályos megvilágításban... A következő a jelenetben Nándi keze Nóri mellétől a combjáig csúszik... Nórinak, színészi karrierjében, ez volt az első vetkőzése, ezért megpróbált rábeszélni, hagyjuk ki a jelenetet. Azzal érveltem, hogy alsóneműben szerelmeskedni az ágyban mesterkélt, nem igazi. Megígértem neki, hogy a felvételt úgy készítem, hogy noha meztelen lesz, nem fog látszani a szemérem tájéka.

– Ezt, hogy tudod megoldani? – kérdezte.

– Bízd rám. Majd eljössz a vágásra is. Ha nem tetszik, vagy túl szabadnak véled, kivágjuk a műsorból.

– Nem lehetne rögtön kivágni? – kérdezte.

Látszott rajta, hogy nem is érti pontosan mit mondtam annyira izgult. Nándi is győzőgetni kezdte. A színészi szakma követelményeiről beszélt neki. Végül csak megtört, s beleegyezett. Levetette azt az egyetlen ruhadarabot is, ami még rajta volt. Megkezdtem a jelenet forgatását. Felvétel közben, Nándinak utasításokat adtam merre simogassa Nórit. Nóri a hátán feküdt.

Amikor Nándinak a keze Nóri köldöke alá került, az ágyéka tájára, utasítottam, hogy egy nagyon kicsit „törje meg” a térdét, és húzza össze a kamera felőli lábát. Így, Nándi keze átsiklott Nóri combjára, anélkül, hogy látszottak volna a szőröcskéi. A diszkrét fény megadta a jelenet szépségét, és mértékletes erotikusságát. Megkönnyebbülten fejeztük be a felvételt. Meg voltam elégedve a színészekkel. Tartottam egy kis szünetet. Kávéztunk, beszélgettünk. Nóri sminkelt, Nándi cigarettázott. A csoport többi tagja türelmesen figyeltek bennünket.

Éreztem, hogy Nóri túltette magát a gátlásain. A következő jelenetet már úgy játszották mintha tényleg szerelmeskedtek volna: Nándi feküdt a hátán, Nóri pedig hozzásimult. Újra meztelenek voltak, de a kamerát úgy irányítottam, hogy Nórinak ne látsszon se a mell-bimbója, se az ágyéka. A tizennegyedik verssel fejeztük be a hálósoba-jelenetet: az is rövid volt, Nóri vetkőzött, de úgy, hogy csak az arca látszott...

A konyhai jelenet minden részét gördülékenyen vettük fel. Sajnos, ilyen félórás műsoroknál a televízió nem szokott új kosztümöket vásárolni. Azzal kellett megelégednünk, ami a ruhátárban volt. Szerencsére Nórinak és Nándinak is szép és gazdag ruhatára volt, így mindketten az otthonról hozott ruhájukban szerepeltek. Nórin a házassági évfordulójuk alkalmából kapott, világoszöld, csipkés, merészen kivágott selyemhálóing, és a hozzá illő köntös. Nándi is jól nézett ki.

A nappali szobában sehogyan sem tudtam megoldani a hetedik, a Szerelmes ének c. vers felvételezését. Rövid gondolkodás után, kihagytam a műsorból. Úgy gondoltam, hogy majd a többi, megmaradt vers időtartalmát hosszabbítom meg. Mivel így a nappaliszoba, mint helyszín, megmaradt, jó lehetőséget nyújtott az étterem helyettesítésére. Megkértem az asszisztenseket, rendezzék be másnapra sok gyertyával.

Másnap a 13. verssel folytattuk. A nappaliszoba hangulatosra sikeredett. Volt elég hely táncolni is. A felvétel utolsó részét, a pezsgőnyitást, többször meg kellett ismételni. Vagy a színészek ijedtek meg a durranástól, vagy nem habzott a pezsgő, vagy pedig olyannyira, hogy a hab felszökött Nándi arcába. Még szerencse, hogy több üveggel volt belőle. Aznap az összes belső felvételt befejeztük, és már csak a külsők maradtak. Ezeknek az elkészítése annyival könnyebb, hogy nem kell a reflektorok beállítására várni.

A külső jeleneteket a tanyán és a körülötte lévő réten felvételeztük. Az első nehézséget a lovaglás jelentette. Nándi és Nóri az Újvidéki Színművészeti Akadémián fejezték be tanulmányaikat. Iskolázott, profi, több év tapasztalattal rendelkező színészek voltak, de

lovagolni nem tudtak. Életükben még egyszer sem ültek lóháton. Ezért először körbelovagoltattuk velük a tanyát, utána pedig a rétet. Pár órán belül már egész jól lovagoltak, s kényelmesen érezték magukat lóháton.

Másnap a tizedik verset forgattuk. A Négylevelű c. vershez kellett egy négylevelű lóhere is. A csoport összes tagja szétszéledt a mezőn négylevelű lóhere után kutatva, de sajnos, senki sem talált. Az egyik világosító két háromlevelűből rakott össze egy négylevelűt. Nem is lehetett észre venni, hogy nem igazi. Kezdődhetett a felvétel.

Az utolsó napon hajójelenetet felvételeztük. Balázs egy tizenöt méter hosszú, szépen átfestett, újszerű vontatóhajót szerződtetett. Megfelelt.

A part mellett hajózva a Dunán, szép kilátás tárult elénk. Megragadtam az alkalmat, hogy fölvegyük a kilencedik rövid verset is. A forgatást néha szerencse is kíséri: a „kiszámíthatatlan”, a „nem előrelátott” lehetőség. Olyasvalami, amit a rendező a forgatókönyvbe bele sem írt. Velünk is ez történt. A Duna újvidéki felső folyásán – zátonyra futottunk: egy kis, alig tíz méter hosszú és pár méter széles homokszigetre. Lehorgonyoztunk. Körülnéztem, és felmértem a helyzetet. Kiváló lehetőséget nyújtott fürdésre vagy szeretkezésre a vízben.

A tizenkettedik vers idillikus szövege épp megfelelt a környezethez. Nórit, melltartó nélkül, egy rövid ujjú vékony blúzba, fürdőbugyiba, Nándit pedig fürdőnadrágba öltöztettem. Őket is elvarázsolta a szép táj. Szinte utasítások nélkül fürödtek, csókolóztak a sekély, pár centiméteres vízben. Feltételeztem, hogy a hálószooba-jelenet és ez lesz a legszebb a filmben.

A film vágását Winusra bízam. Először csak durván összeállította a sorrendet. Spiegel Tibort behívtam, hogy nézze meg, mert őt kértem meg, hogy írjon hozzá zenét. A vágás elején Nóri is ott volt, a kritikus felvételek miatt. Semmi kifogása nem volt, sőt neki is nagyon tetszettek. Talán egy hét se telt el, és Spiegel meghozta a kész zenét. Csak ezután következhetett a finom vágás. Winus minden snittet a zenei motívumokra és taktusokra vágott. A végén, úgy képpel, szöveggel és zenével, egészen kiváló lett a műsor. A harminc-egynéhány éves karrieremben ezt a műsort tartottam vizuális szempontból a legsikeresebbnek.

Később az újságokban is jelentek meg róla kritikák. Purger Tibor és Juhász Erzsi írtak nagyon pozitívan a műsorról. Újszerűnek tartották a versek bemutatását.

Tanácsos lettem

Fehér Gyulát 1983-ban programigazgatóvá nevezték ki. Mivel a tévé igazgatója rendszerint szerb nemzetiségű volt, szokássá vált, hogy a programigazgatót a magyarok közül választották. Annak ellenére, hogy felkerült a második emeletre, az igazgató irodája mellé, és sok

feladata volt, Gyula szobájának ajtaja mindig nyitva állt a régi barátok, munkatársak előtt. Így, egy alkalommal, kávézás közben, felajánlott nekem egy tanácsosi munkahelyet. Az eddigi munkám alapján, szem előtt tartva a megromlott egészségi állapotomat is, úgy gondoltam, megérdemlem ezt a munkahelyet. Nemcsak jobb fizetés, hanem kevesebb feladat is várt rám. Persze azokat a műsorokat, amelyeket már elkezdtem, be szerettem volna fejezni. Ennek nem volt akadálya, sőt, ha valamelyik műsor még érdekelt, dolgozhattam rajta. Ez főként az irodalmi témájúakra vonatkozott.

Bár szerettem a filmszalagot, láttam, hogy a televízióban az elektronikus kamerák és az elektromos képrögzítés fog győzedelmeskedni. Akkoriban a legtöbb operatőr még ellenkezett és lebecsülte a videó kamerák lehetőségeit. Sokan közülük hozzám fordultak, mint régi filmeshez, hogy mitévők legyenek, mert nem akartak az akkoriban még nehéz, otromba hordozható elektronikus kamerákkal dolgozni. Azoknak, akik a napi műsorokat készítették, azt tanácsoltam, törődjenek bele, azoknak pedig, akik a kulturális és dokumentum műsoroknál dolgoztak, a filmszalagot ajánlottam.

Egyik komolyabb feladatomban, többek között az volt, hogy kísérjem a laboratórium munkáját. Abban az időben a tévében egy túlméretezett laboratórium működött. A műszaki osztályhoz tartozott, és 27 ember dolgozott itt, főleg nők. Tudtam, hogy a jövőben egyre kevesebb feladatuk lesz. Amikor beszélgettem velük, főleg a főnökükkel, természetesen görcsösen érveltek a filmgyártás kiszélesítése mellett. Egyszerűen nem akarták belátni: az évi egymillió méter filmszalag használata kimutathatóan lecsökkent – mindössze háromszázezer méterre. Ők ezt csak pillanatnyi állapotként fogták fel.

Jót akartam nekik. Abban az időben még választhattak volna új munkahelyet a televízióban. Igyekeztem megmagyarázni, hogy váltaniuk kell, mert később majd csak a megüresedett segédmunkás helyeket foglalhatják el. Végül körülnéztem az akkori Jugoszlávia többi televíziójának laboratóriumaiban is. Kiderült, hogy a Ljubljana-i Televízió és az újvidékiek a filmgyártása kb. egyforma nagyságú, azzal a különbséggel, hogy ők még néha másoknak is dolgoztak. Szlovéniában mindössze tizenegyen dolgoztak a laboratóriumban. Még ez sem volt elég bizonyíték a számukra. Nem akarták reálisan látni a jövőt. De ki is akarta volna látni a heti kétnapos munka után! Mert úgy volt. Egymás között beosztották a munkát úgy, hogy mindig valaki bent volt és dolgozott, a többiek pedig otthon ültek. A munka elvégzésére elegendő volt naponta mindössze öt-hat ember. Láttam, hogy nagyon haragszanak rám, mert el akartam venni tőlük ezt az egyedülálló lehetőséget a munkakerülésre. Abbahagytam a győzőgetést, hisz nem volt semmi értelme. A végén az történt velük, amit megjósoltam: a kilencvenes évek elején teljesen megszűnt a filmszalag használata a televízióban.

Munkámért a tévé vezérigazgatójának feleltem. Tőle kaptam a feladatokat is. Egyszer, amikor Jovan Komšić volt az igazgató, megkért, hogy készítsek neki egy elemzést az Újvidéki Televízióban folyó filmgyártásról. Számomra ez könnyű feladat volt, mert ismertem az egész gyártási folyamatot. Egy hét után elkészült a jelentés. Ebből a jelentésből szeretnék pár részletet ismertetni, hogy bemutassam mekkora volt az Újvidéki Televízió produkciója a nyolcvanas évek közepén.

Az informatív műsoroknál naponta 15 forgatócsoport indult az események felvételezésére. A 31 operatőr 8 film és 14 videokamerával rendelkezett. A kulturális műsorok szerkesztőségének évente 40 tizenöt perces, 65 harmincperces, 15 hatvanperces és 2 kilencvenperces drámát kellett elkészítenie. Ezt a mennyiséget hét operatőr, hat filmkamerával és három videokamerával teljesítette. A dokumentumműsorok szerkesztősége 220 félórás műsort állított elő évente. Ott szintén hét operatőr dolgozott, hét filmkamerával és három videokamerával. Azért említem kizárólag az operatőröket, mert nélkülük ezt a műsormennyiséget nem lehetett

volna képernyőn bemutatni. A műsorok Vajdaság nemzeti összetételét tükrözték, így legtöbb szerb, de sok magyar, román, szlovák és ruszin nyelvű programot is gyártottunk. A stúdió-beszélgetések nagy részét az informatív műsoroknál készítették. A ritkábban jelentkező műsoroknál ilyesmi nemigen fordult elő.

Zx

Megjelent egy kis, lapos, fekete, könyvszerű doboz, amelyen, ugyanúgy, mint az írógépen sorban, egymás mellett helyezkedtek el a billentyűk. Zx Spektrum számítógépnek nevezték el. Az első modell Z81 volt.

Csak két év múlva fejlesztették ki a Zx Spektrumot. Ezen szivárvány színű csíkok voltak, ezért nevezték így. Ezt a dobozát kellett kábellel összekötni a televíziókészülékkel és utána már működött is. Amely betűt nyomtam meg a Zx-en, az jelent meg a képernyőn is. Az Egyesült Államokban egy garázsban ötlötte ki ezt a találmányt néhány fiatal gyerek. Angliában szerkesztette meg egy Clive Sinclair nevű feltaláló. Nagy jövőt jósoltak a készüléknek. Mindössze pár hónap múlva már itthon is hozzá lehetett jutni. Azt, hogy mi mindenre lehetett használni kevesen tudták. Nekem volt fogalmam arról, hogy mi a számítógép, hiszen középiskolás koromban jártam a Varteks ruhanemű gyárban, Varaždinban. Ott az IBM felszerelt egy több szekrény nagyságú számítógépet, mely lyukasztott kártyák segítségével működött. Több lyukasztó gépből, egy verifikálóból, egy szortírozó gépből és egy nyomtatóból állt. Két nagy szobát foglalt el. Az volt az igazi számítógép, nem pedig a kis fekete doboz. Kevesen hitték, hogy ennek a kis gépecskének fényes jövője lesz. Sőt, még az idősebb, tapasztalt elektromérnökök is, kétkedéssel, fejesóválással fogadták, csak néhányan a fiatalok közül örültek neki. Játsszani lehetett vele. Ez volt az egész.

Aki kísérte a számítógépek fejlődését az tudja, hogy ez csak a kezdetet jelentette. Utána egymás után jelentek meg az újabb és újabb továbbfejlesztett változatok. Ma, az ezredforduló végén és elején, amikor ezt a könyvet írom, már nem fekete, hanem szürke doboz áll előttem. Akkoriban Zx Spektrumnak hívták most pedig PC-nek nevezzük – Personal Computer. Ezt azért voltam kénytelen megemlítenem, mert a televíziózásban nagyon fontos lett a számítógép. Az elektronikus kamerák működését, a felvett kép rögzítését, a vágást, és a műsorszórást már el sem lehet képzelni számítógép nélkül.

Költők és tájak

A Szerelmi költészet című műsor sikerén felbuzdulva, úgy döntöttünk, hogy a vajdasági tájakról is készítsünk hasonlót. Vajdasági költők verseiből jelent meg egy válogatás – Vajdasági ég alatt – címmel. A szerkesztőnk ez alkalommal is Bori tanár urat kérte meg, hogy válasszon ki a könyvből néhány verset. Ajánlata hamarosan meg is érkezett. A költők a Tiszáról, Bánságról, a poros utakról, egyszóval, az itteni tájról írtak. Elolvastam őket, és az olvasói élmény alapján megteremtettem magamnak egy képzelbeli képi világot. Egyik fontos szempont a versek válogatásában az volt, hogy ugyanarról az évszokról szóljanak. A tavaszról és a nyárról szóló verseket még fel lehetett dolgozni, hisz tavasszal kívántunk forgatni, de az őszi és a téli verseket, már nem. Hogy valamilyen módon képileg összekössem a verseket, Gyenes Zitát, egy fiatal színésznőt kértem fel, hogy „jelenjen meg” némelyik versben. Hárman, Pera Čehov gyártásvezetővel, aki egyben sofőr is volt, és Zitával elindultunk „felfedezni” a Vajdaságot. Hangos felvételekre nem számítottam, ezért egyik kis néma, rugós kamerát vittem magammal, és sok filmet. Egy hét múlva rájöttem, hogy sehol se találom

azokat a helyeket és tájakat, amelyekről a versek szóltak. Ezt a következő példával szeretném illusztrálni:

**Fehér Ferenc:
Bácskai tájkép**

Tarlók közt szikrázó betonút
beleszalad a nyárba.
Kétoldalt elhagyott asszonyok:
egy egy hó-karú nyárfa.
Úton kisfiú mendegél.
Mezítelen lába.
Fönről az égből éppolyan,
mintha egy helyben állna.

Hol lehet az a betonút, amelyet Ferenc emleget? Sok betonutat találtunk, de egyik sem volt olyan, mint a versben.

Koncz Istvánnak a Tiszáról írt versét még valahogy illusztrálhattam, mert tudtam, hogy Kanizsán él, de emellett még sok verset kellett képileg bemutatnunk. Halasztást kértem. Egy hetet pihentem. Gondoltam, talán megszáll az ihlet, és tovább juthatok. Sajnos, egy hét múltán sem változott a helyzet. Kezdtém kétségbeesni. Elvállaltam a munkát, sőt az ötlet is az enyém...

Újra útnak indultunk. Čehovnak és Zitának kijelentettem, hogy úgy készüljenek az útra, addig haza se jövünk, amíg el nem készül a műsor. A tervem az volt, hogy előbb Bánátot járjuk végig. Addig körözzünk Deliblátó, Versec és Magyarkanizsa között, míg az Bánátról szóló összes versre rá nem találunk. Ugyanez vonatkozott Bácskára is. Úgy terveztük, Újvidékről a Duna-part mellett felmegyünk Bezdánig, majd Szabadka következik, s Óbecsén keresztül jövünk vissza. Zita és Čehov jól szórakoztak utazás közben. Nem érezték a nyomást, a gondot. Nekem egész idő alatt a tájat kellett figyelnem, és odaképzeltam a sok vers rengeteg sorát. A verseket megtanultam fejből, úgy, hogy amikor észrevettem egy megfelelő tájat, mindjárt a megfelelő vers sorai jutottak eszembe.

Tizenkét napig utazgattunk, míg megtaláltam a megfelelő, a költő fejében megszületett táj elfogadható hasonmását. Rengeteg filmanyaggal tértem vissza. Faragó Árpáddal felolvas-tattam a verseket. Miután kész volt az anyag, Winussal vágni kezdtük. Ez több mint két hétig tartott. Sok kompromisszumot voltam kénytelen kötni, de a végén mégis befejeztük a munkát. Még csak a zenét kellett aláhúzni. Spiegel Tibort szerettem volna felkérni, mert jó zenét szerzett a Szerelmi költészethez, de Amerikában volt. Zeneszerző nélkül maradtam. Valaki, már nem emlékszem, hogy ki, ajánlott egy szabadkai fiatalembert, a Spiegel Tiborral körülbelül egyidős srácot. Talán ismerték is egymást. Felhívtam, hogy jöjjön el, és nézze meg a műsort. Megismerkedtünk. Jó benyomást tett rám, csak amikor megnézte a kész anyagot, és elmondta, mennyit kér a félórás műsor zenei anyagáért, majd elájultam. Nem tágitott, én pedig kétségbeesetten gyözködtem.

A szerkesztőségben is már morogtak, hogy nagyon elhúzódott a műsor készítése, és drága. Végül megkértem, válogasson össze a már meglevő kész zenei felvételeiből annyit, hogy elegendő legyen a műsorra. A kollégák között az a hír járta, hogy Árpád valami Ben Hur produkciót készít. (A rendezők és az újságírók ezzel a megnevezéssel illették az olyan projektumokat, amelyek sokáig készültek és nagyon drágák voltak.) Végre kész lett. Közepes, hogy ne mondjak rosszabbat – gyenge lett. A szerkesztőségben és az újságokban sem említették.

Megesik az ilyesmi. Rengeteg munka – semmiért.

Madarak folyója – Fehér Ferenc

Fehér Ferenc ötvenöt éves lett. Portréfilmet készítettünk róla Gyulával. A költőt addig csak versei révén keresztül ismertem. Szeretettel fogadott bennünket Újvidéken, a dolgozószobájában. A kellemes környezetben gyorsan megtaláltuk az interjúnak megfelelő helyet. Gyula a beszélgetés elején az írórt szülőfalujáról és a gyermekkori emlékeiről faggatta. Ez azért volt fontos, mert falun szegény paraszti környezetben nőtt fel, és első verseskötetében is ezek az élmények dominálnak: a Doroszló-környéki falvak, tanyák, sáros, poros dűlőutak képei... Költészetének második fázisa, a városba költözés következményeként, a bizonytalanságot, a „semmit”, az új utak keresését ábrázolja. Később, a riport készítése idején, már kiforrott egzisztencialista költő volt.

A beszélgetés zökkenőmentesen, minden izgalom nélkül zajlott. Gyorsan elmúlt a fél óra. A felvétel nem lehetett hosszabb. Igaz, akkoriban már egyórás irodalmi műsorokat is készítettünk, de kellett a hely azoknak is, akik Fehér Ferencről beszéltek. Emellett a verseiből is szerettem volna néhányat bemutatni.

Fehér Ferenc műfordítóként is jeleskedett. Mika Antićal közös könyvet adtak ki. A Színek és szavak (Boje i reči) c. kötet Doroszlón, Ferenc házában készült. Ott kérte fel Gyula a neves szerb költőt, hogy beszéljen közös munkájukról. Mika a következőt mondta:

– Ez volt életem legnehezebb munkája. Ilyet még nem tapasztaltam. Amikor az Óda a szélhez című versét fordítottam, megállt az eszem. A versben 37 jelzője van a szélnek. 37 jelzőt használt Feri. Nekünk a szerbben ennyi nincs. Napokig ültem a vers fölött és töprengtem, gondolkodtam, variáltam, hogy valahogy megközelítsem ezt a számot.

Közös munkájukról pozitívan nyilatkozott. Szeretett Ferivel dolgozni, és ezt ki is mondta.

Mivel Fehér Ferenc műveit nemcsak a szerb-horvát nyelvterületen, hanem az akkori Jugoszlávia többi nyelvterületén is fordították, eszembe jutott Veno Taufer szlovén író, akivel a tengerparton találkoztam. Felajánlottam Gyulának, készítsünk vele is riportot. Megtetszett neki az ötlet. Mindent megbeszélt az íróval, telefonon. Minthogy pár perces riportról volt szó, ő pedig nem ért rá, Gyula úgy döntött, hogy nélküle menjek el. Két kérdésre kellett Venonak válaszolnia. Ezeket előre megbeszéltük. Örültem, hogy újra találkozhatom az új-régi ismerőssel. A randevút a Ljubljana Rádióba, reggel kilencre beszéltük meg. Egy kis útbaigazítás után, gyorsan megtaláltuk az épületet. Idejében érkeztünk. Kérdésünkre, a portás keményen, szlovénul várakozásra intett bennünket, aztán telefonált. Rövid idő múlva megérkezett Veno. Szlovénul odaszólt valamit a portásnak.

A beszélgetésünk, azaz Veno érdeklődése utazásunk iránt, szlovénul, a liftig tartott. Az volt a benyomásom, hogy a portással történt magyarázkodás miatt van így. Igazam volt, mert amikor bemennünk a liftbe, kicsit nehézkesen, de érthetően megkérdezte tőlem szerbül, hol szeretnénk elkészíteni a felvételt. Én nem az irodájára, hanem inkább Ljubljana látképére szavaztam.

– Jó, akkor az épület tetején levő teraszt ajánlom – válaszolta, és megnyomta az utolsó emeleti gombot. A lift nagyon lassan haladt fölfelé. Beszélgettünk. Rákérdeztem: befejezte-e a fordítást... Örömmel válaszolt kérdéseimre. Kedves, barátságos hangulat alakult ki közöttünk. A lift a második emeleten megállt. Kinyílt az ajtó. Belépett közénk egy középkorú, őszülő, jól öltözött úriember. Köszönt. Mi válaszoltunk. Veno nem hagyta abba a válaszadást, de hirtelen úgy tűnt nem értem, mit mond. Pár pillanat múlva rájöttem, hogy szlovénul beszél. A lift megállt a harmadik emeleten. Kinyílt az ajtó és a középkorú, őszülő, jól öltözött úriember kiszállt a liftből. Miután becsukódott a liftajtó, Veno folytatta a szövegét, de most már szerbül. Meglepődtem, de nem fűztem megjegyzést a történetekhez.

Napos idő volt. Reméltem, hogy jók lesznek a felvételek. Veno, bocsánatkérő kifejezéssel az arcán, kérte, hogy szlovén nyelven beszélhessen fordítói munkásságáról, többek között Fehér Ferencről is. Én ezt természetesnek tartottam. A riport után, pár mondat erejéig még elbeszélgettünk. Más elfoglaltságra hivatkozva, bocsánatot kért, hogy nem tud velünk tovább maradni. Lekísért bennünket a portásig. Ott elváltunk. A jó riport mellett keserű szájjal hagytam el Ljubljanát, Szlovéniát.

A riportokkal és az íróval készült beszélgetéssel még nem készült el a műsor. Hátravoltak még a versek. Gyula kilenc verset választott ki. Ezek mellé én még kijelöltem négyet, amelyeket tájképekkel szerettem volna illusztrálni. Biztos voltam benne, hogy ez sikerülni is fog. Hiszen már tudtam, hogy azok a tájak, amelyek a versekben megjelennek, sokszor csak képzeletbeli, gyerekkori vagy felnőttkori villanások, és főleg csak az író agyában léteznek.

Bumeráng

Tallósy Irén, a magyar nyelvű gyermekműsorok szerkesztője, mindig ügyesen megszervezte a munkát. Főleg igényes műsorokat készítetett. Néhányat már említettem. Ő készített, 1983-ban, először magyar nyelvű gyermekműsort az Újvidéki Televízióban. Szerb nyelvű ünnepi gyermekműsor már volt, de ő kiharcolta, hogy magyarul is legyen. Kopeczky Lászlót, a neves humoristát kérte fel, írjon a tévé számára egy szilveszteri gyermekjátékot. Többen is azt állították, hogy nem lesz vele sok gondunk, mert ismeri a televíziózás írott szabályait, tud forgatókönyvet írni. Igaz, én nem ezt tapasztaltam a Grimasz esetében, de, úgy gondoltam, a jó szöveget mindig át lehet dolgozni. Így született meg az első magyar nyelvű szilveszteri gyermekműsor – a Bumeráng.

Vállaltam a műsor rendezését, és nekifogtam a szöveg átírásához. Úgy terveztük Irénnel, hogy elektronikus kamerákkal vesszük föl a műsort. Ilyenkor nagyon precíz technikai forgatókönyvet kellett írni. Majd egy hónapi munkámba került, amíg átdolgoztam a szöveget.

Az író ötlete érdekes volt. Az műsor egy iskolában, s ezen belül, zömében egy osztályban játszódik. Zsizsik, a matektanárnő szigora adja meg a szöveg drámaiságát. A sok egyes miatt, a IV.B tanulói hallgatási sztrájkba kezdenek. Emiatt Zsizsik megbetegszik, és új tanárnő jön helyette.

A gyerekek felvidulnak, sőt még egy szilveszteri kabarét készítenek, a Bé-kabaré-t. Minden a legnagyobb rendben zajlik, míg meg nem érkezik Zsizsik levele. A levélben azt írja a gyerekeknek, hogy a rossz viselkedésük miatt már azon gondolkodott, hogy felmond, de mivel meghallotta a kolléganőtől, hogy rendesek is tudnak lenni, visszavonja a felmondását, és már alig várja, hogy újra láthassa őket.

A forgatókönyv részletes leírása után a színészek és a helyszín kiválasztása következett. Az egyórás műsor felvételezésére mindössze egy hét állt rendelkezésünkre. Először az volt az ötletem, hogy egyes iskolák drámai szakköreiből gyűjtöm össze a kis színészeket, de a végén erről lemondtam. A rövid forgatási idő miatt, csak profi színészekkel lehetett dolgozni.

Várady Fischer Hajnalkára bíztam a matematika tanárnő szerepét, vagyis ő lett a Zsizsik, a diákok szerepét pedig az Újvidéki Színművészeti Akadémia magyar hallgatóira osztottam.

Legtöbbjüket már ismertem a Grimaszból, ahol szintén szerepeltek. Csak néhány nevet említék: Bakota Árpád, Kardos Ibolya, Banka János, Döbrei Dénes, László Sándor, Banka Livia, Rövid Eleonóra, Gyenes Zita, Bicskei Elizabetta. A szerb tagozatból is felkértem néhány egyetemistát a szöveg nélküli, vagyis a néma szerepekre. A fiatal színészek számára ez egy kiváló bizonyítási lehetőség volt: sokan közülük két szerepet is vállaltak. Az egyiket magában a Bumerángban, azaz osztályban, a másikat pedig, a készülő előadás keretén belül, a Bé-kabaréban. Így, például Bakota Árpád volt a „Koffer” az osztályban, és a Bé-kabaréban pedig a Cyrano. Kardos Ibolya a Bé-kabaré rendezője volt, és Blanka az osztályban. A fiatal színészek élvezték a helyzetet és igyekeztek minél jobb alakítást nyújtani. A felnőtt színészek közül, Hajnalkán kívül még Ferenci Jenő, Fejes György, Faragó Árpád, Ormay Maca, Ádám Olga és Kis Júlia is kaptak szerepet.

A forgatás jól haladt. Egy-két jelenetet természetesen többször is meg kellett ismételni, hol a színészek, hol pedig a kameramanok hibája miatt. Rendben volt minden amíg, Bakota Árpád, a „Koffer”, az egyik forgatási szünetben, nem kezdte el közelebbről szemlélni a kamerát. Árpád addig nézegette, forgatta a kamerát, míg letört az irányító része. A kameraman, aki forgatás közben a kamerát kezelte, és a mérnök, aki az egész műszaki csoport vezetője volt, éppen cigarettáztak az udvaron. Bakota volt a baleset okozója, de a felelős – én lettem. A mérnök szerint, nekem kellett volna rászólnom, hogy ne bántsa a kamerát. Nem tehettem mást, vállaltam a felelősséget. Másnapra megjavították a kamerát, ellenem pedig írásos feljelentést tett a mérnök. A műsor végül is jól sikerült. Tetszett a gyerekeknek. A Magyar Szó újról mellékletében egy fényképes riport jelent meg a forgatásról és a színészekről. Ennek nagyon örültem, főképp azért, mert a fiatal színészekről elismerően nyilatkozott az újságíró.

Költők a Tiszáról (koprodukció)

Gyulának támadt egy kiváló ötlete: készítsünk egy műsort azokról az írókról, akik a Tiszáról írtak verset. Amikor beszélgetni kezdtünk, rájöttünk, hogy nemcsak Vajdaságban, hanem Magyarországon is sok az olyan író, aki erről a folyóról írt, ezért úgy gondoltuk, hogy az anyaországi kollégákkal közösen kellene az ötletet megvalósítani. Erre a szegedi stúdiót találtuk legalkalmasabbnak. Többek között azért, mert szerb nyelvű adása is volt, s így lehetőség mutatkozott arra, hogy mindkét stúdió magyar és szerb nyelven sugározza az általunk elképzelt produkciót. Gyula megbeszélte Sál Juliával, aki a külföldi televíziókkal való együttműködést koordinálta, hogy hivatalosan vegye fel a kapcsolatot a szegedi stúdióval. Egy ilyen együttműködés rengeteg apró részletből áll. Ezt csak akkor tudtuk meg amikor, Szegedről megjött a kedvező válasz.

Megbeszéltük, hogy reciprocitás alapján, közösen viseljük a költségeket:

1. Amikor mi utazunk Szegedre a megbeszélésekre és terepszemlére, akkor ők fizetik a napidíjakat és a szállodaszámlát. Ha ők jönnek Vajdaságba, akkor mi álljuk a költségeket.
2. A műsor egyik része a stúdióban készül – elektronikus kamerákkal, a másik része pedig filmfelvételekkel. A stúdiófelvételt Szegeden, a filmfelvételeket pedig Jugoszláviában és Magyarországon, a Tisza mellett, készítjük. A nyersanyagot, a filmet mi biztosítjuk, fedezve ezzel az összes laboratóriumi munkát és a filmvágást.
3. Gyula lesz a jugoszláv, azaz az újvidéki változat szerkesztője, XY pedig a szegedi változat munkatársa. Mindkét műsornak én voltam a rendezője, azzal, hogy a forgatócsoport többi tagja a szegedi stábhoz tartozott.

4. A magyar változatban szegedi színészek mondják el a verseket magyarul, a szerbben pedig újvidéki szerb színészek szavalnak.

5. A műsor sugárzásának joga és a tárolási költségei – közösek.

6. A műsor lehetséges eladásából származó jövedelmet – elosztjuk a két tévétársaság között.

Ilyen és hasonló, apróságokról kellett megegyeznünk, még mielőtt egyáltalán belefogtunk a műsor készítésébe. László Gyöngyi, fiatal rendezőasszisztenst osztották mellém a szegedi stúdióból. Gyöngyi tapasztalt munkaerő volt. Amikor a versek forgatásához kerestük a megfelelő helyszíneket, sokat segített, hiszen otthoni tájakon mozgott. A szegedi stúdió akkoriban sokkal gyengébb és elavultabb felszereléssel rendelkezett, mint mi itt Újvidéken. Egy teljes napot töltöttem a vezérlőteremben, hogy megismerjem az ottani elektronika lehetőségeit. Orosz és keletnémet gyártmányú technikát használtak, Blue box nélkül. Ami a kamerák váltását illeti, csak éles vágásra vagy úsztatásra voltak képesek. – Ami van, ahhoz kell igazodni – gondoltam magamban. –Majd a filmfelvételeknél talán több lehetőség adódik.

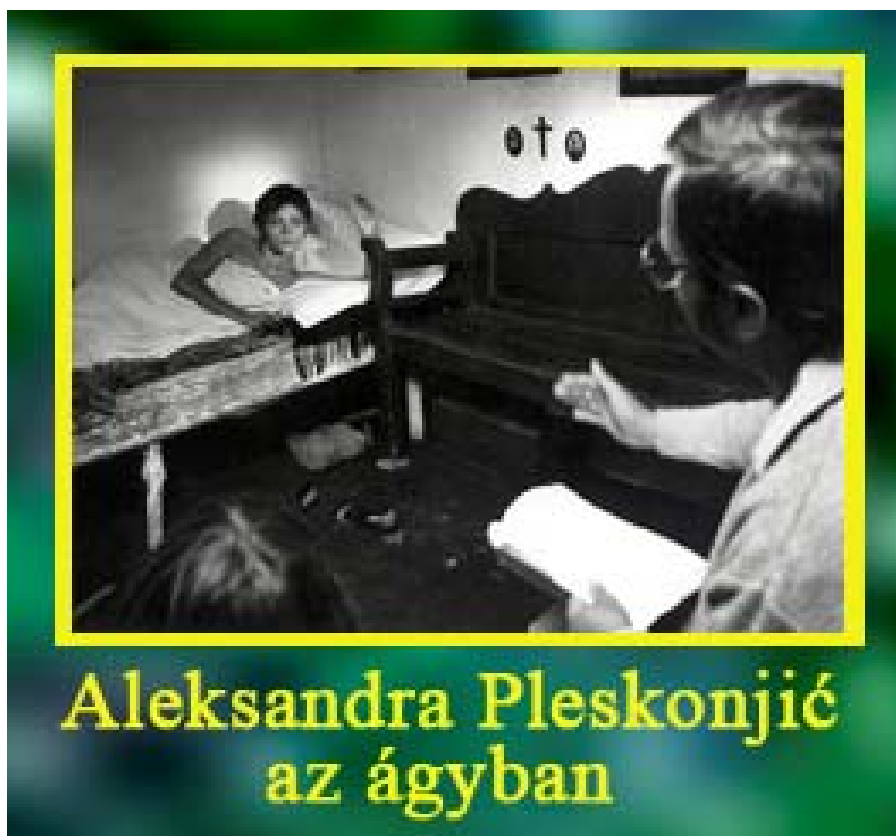

Bárhová mentünk Gyöngyivel, mindig mindenki felállt és elhallgatott. Már kezdtem kellemetlenül érezni magam. Amikor kimentünk a folyosóra, meg is kérdeztem Gyöngyitől:

– Miért állnak fel mindannyian, amikor bemész a szobába?

– Nem miattam, hanem temiattad. Te vagy a rendező! – magyarázta csodálkozva, hogy miért nem értem a dolgokat. Később, kávézás közben elmondta, hogy Magyarországon a rendező „az élet és halál ura”. Nagyobb tekintélye van bármelyik szerkesztőnél. Talán csak a stúdió igazgatója beszélhet vele egyenrangúan. Itt egy rendező csak okosat mondhat, s az amit tesz csak jó lehet. Hatalmas autoritásuk van. (Rögtön visszaemlékeztem Peđa Babović egyetemista rendezőre.) Igaz, felelnek is döntéseikért. Arra, hogy miként szerezték ezt a hatalmas tekintélyt, már az első felvételezési napon rájöttem.

Úgy terveztük, hogy először Gyulával és az írókkal felvesszük a beszélgetést a stúdióban, s csak utána rögzítjük a verseket a terepen. Gyöngyivel, egy órával a felvétel kezdete előtt, bementem a stúdióba ellenőrizni, minden úgy van-e, ahogy megbeszéltük. Amikor beléptem a terembe, már mindenki ott volt, és figyelt. Megnéztem a díszletet, a háttért, az asztalt, a székeket. A díszletes, nagy igyekezetében, valahonnan még virágot is szerzett. Szerény, de megfelelő volt a díszlet. Megkértem, hogy a fényeket is kapcsolják be, hogy teljes képet kapjak.

– Jó, egész elfogadható – mondtam. A berendező és a díszletes megkönnyebbülve fellélegzett. Gyöngyi rögtön félrehúzott, s azt mondta:

– Árpád, bontasd szét velük. Csinálják újra az egészet.

– De miért, Gyöngyi, hiszen egészen elfogadható?

– Nem. Találj valami hibát. Nem fognak komoly rendezőnek tartani, ha nem szólsz bele a munkájukba.

– De miért? Hisz jól megcsináltak mindent...

– Én lebontatnám az egészet, és akár ugyanígy visszarakatnám, de lebontatnám – mondta.

Értetlenül álltam a javaslat előtt. Nem értettem ezt a logikát. Gyula és a többi író beült a stúdióba. A mi íróink közül Papp Józsefre és Koncz Istvánra emlékszem. Rajtuk kívül még két magyarországi író is jelen volt. A képkeverővel megbeszéltem, hogy a bejelentő feliratok és a zene után, Gyula közelképével kezdjük a műsort. Bejelenti a beszélgetést, és utána bemutatja a résztvevőket. Semmi különös. Megszokott sorrend. Minden rendben is volt Gyula bevezetőjéig: az egyes kamera még mindig őt mutatta, és bár a kettes kamerán át látszottak a résztvevők, a képvágó nem vágta be őket. Leállítottam a felvételt. Rákérdeztem a képvágóra, mi a gond... Azt válaszolta: semmi, csak várja az utasítást. Akkor jöttem rá, hogy ott nincs semmilyen megbeszélés, semmilyen önállóság, csak parancs. Amit a rendező mond, azt kell tenni, függetlenül attól, hogy a jó-e vagy rossz. Gyulának nem szóltam, csak annyit mondtam, hogy egy kis műszaki probléma miatt álltunk meg. Ő profi módon újra kezdte a műsort. Én rövid, de konkrét utasításokat adtam a képvágónak és a kameramanoknak. A műsort egy az egyben fölveltük. A nehezen túl voltunk.

Még csak a versek filmfelvételezése volt hátra, melyet egy hétre rá terveztük. A szerb színészeket nem ismertem annyira, mint a magyar ajkúakat, ezért Ratko Radivojević színész ismerősömre bíztam a válogatást. Ő, maga mellé, Lídia Pletlt és Aleksandra Pleskonjićot

választotta. Gyöngyivel közben kiválasztottuk Szegeden a helyszíneket. A filmforgatás zökkenőmentesen folyt. A Tisza-parton és a Dóm környékén forgattunk. A színészek szépen szavaltak. A végén az egész műsor pozitív kritikát kapott a napilapokban.

Ennek a műsornak a készítése kapcsán két jó dolog történt: az egyik az, hogy megtudtam, hogyan folyik a tévés munka külföldön, a másik pedig, hogy rengeteg könyvet tudtam vásárolni. Gyula imádja a könyveket, én pedig elkísértem könyvvadászati útjaira. Én is nézegettem a rogyásig telt polcokat, és rengeteg olyan könyvet fedeztem fel, ami engem is érdekelt. A végén, a szokásos kolbász, sajt helyett könyvekkel teli kofferokkal jöttünk vissza.

Bognár Antal-portré. Az esélyek írója

Én nem kísértem olyan alaposan, olyan mélyrehatóan a jugoszláviai magyar irodalmat, mint Gyula, ezért be kell vallanom: Bognár Antalt nem ismertem. Nagy meglepetés volt számomra, amikor megtudtam, hogy portréfilmet kell róla készíteni. Nem tudom, miért döntött Gyula úgy, hogy a sok idősebb író mellett, akikről még nem szoltunk, róla is készítsünk műsort. Három könyvet nyomott a kezembe, hogy nézzem át őket. Bognár első könyvét, a Textíliát 1976-ban adták ki. Utána az Esélyek c. könyve, majd az Eligazodni c. kötet következett. Az igazat megvallva, nem volt kedvem olvasni, így Gyulára bízam a könyvrészlet kiválasztását. Amikor ez megtörtént, Fischer Hajnit kértük meg, olvassa fel azokat az író lakásán. Azt is be kell vallanom, hogy ez azok közé a felvételezések közé tartozott, amelyekre nem sok energiát fordítottam.

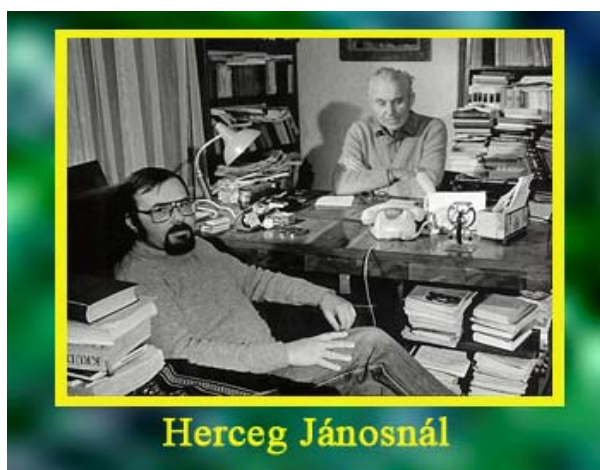

A forgatás napján délelőtt érkeztünk Bognár kis, egyszobás lakásába. Bozontos hajú, hosszú szakállas fiatalember fogadott bennünket. Akkoriban, 1984-ben, mindössze 33 éves volt. Nyugodt, csendes, szerény ember benyomását keltette. Gyula főleg a Textília c. könyvről faggatta. Szükszavúan, rövid mondatokkal válaszolt. Nehéz riportalany volt, de a végén Gyula „kisajtolta” belőle húsz percet. A helyszínen Hajni felolvasott két regényrészletet, és ezzel be is fejeztük a forgatást.

Sokszor, amikor íróról forgattunk portréfilmet, a személyes találkozás után még sokáig érdeklődéssel néztem, figyeltem munkásságukat. Bognár nem volt rám ilyen hatással: amint befejeztem a műsort, el is feledkeztem róla.

Hát ilyen is volt, pedig az irodalomkritikusok nagy jövőt jósoltak neki: dicsérték „nyelvi tisztaságát és fényes ragyogását”.

Herceg János

- Te már jártál itt nálam Doroszlón?...
- Nem, amikor találkoztunk, akkor még a batinai domboldalon lévő nyaralójában élt.
- Ja, azért olyan ismerős az arcod.

- János bátyám, az majd tíz évvel ezelőtt volt, még a hetvenes évek elején, amikor egy rövid riportot készítettünk Önről. Ha jól emlékszem, akkor is Gyula volt a riporter, mint most.
- Igen... igen... Gyulával nincs baj. Őt jól ismerem, de te... Nagyon ismerős az arcod. Ugye nem baj, hogy tegezlek. Hányas vagy tulajdonképpen? –
- Negyvenötben születtem.
- Mit is mondtál, hová valósi vagy? –
- Eddig még nem mondtam? Zombori vagyok...
- Hogy is mondtad? Hogy hívnak? Hisz, ha zombori vagy, akkor ismernem kell a szüleidet.
- Németh Árpád vagyok, de apám nem zombori, Óbecsén született. Anyám a zombori. Leánykori neve: Cziprián Valéria.
- Te vagy a Valika fia?! Ismertem Valikát... A Cziprián család... az a lányos család! Két lány volt ott, a Janka és a Valika. Valika egyidős velem. Ő is 1909-ben született. Nahát... Te vagy a Valika fia. Mi a Valikával együtt báloztunk a Kaszinóban. Ott volt minden iparosbálban. Szép lány volt az anyád. Él még?
- Igen. Zomborban lakik.
- Várjál csak...várjál csak...Ti a Szontai úton laktatok...
- Igen, anyámék még mindig ott laknak... –
- Emberek, majd a felvételezés után folytatjátok – szólt közbe Gyula. – Először végezzük el azt, amiért jöttünk.
- Áрпи... Hová ülünk?
- Ide, az íróasztal mögé, ahol János bátyám ül. Ő, ott jó lesz. Te pedig ülj a széken elébe... úgy féloldalt.

Poth Imre volt az operatőr. Néhány fotót is készített forgatás előtt.

Bekapcsoltuk a fényeket. Gyula feltette a kérdést, és forgatni kezdtük a portréfilmet. Herceg János, lassan, megfontoltan, halkán, megilletődve válaszolt. Közelképet készítettem az arcáról. A szemén láttam, hogy, bár pontosan válaszolgatott a kérdésekre, gondolatai nem a dolgozósobájában jártak. Valahol messze, évekkel ezelőtti történeteken, embereken járt az esze. Gyorsan széthúztam a közelképet olyannyira, hogy a riporter is belekerüljön a látószögbe. Így nem látszott annyira, hogy „nincs jelen”. A beszélgetés hosszúra nyúlt. Gyula, a háború előtti, majd a háború utáni munkásságáról faggatta az író. A tömör válaszok vágás nélkül is használhatóak voltak. Jó riport lett. Később, a felvétel után, a munkáról, a televízióról, a műsorokról beszélgettünk. A Valika-ügy lezártnak tűnt. Gyula kiválasztott néhány novellarészletet, amit később színészekkel elolvastattunk fel.

Pár hónappal később, amikor meglátogattam a szüleimet Zomborban, elújságoltam anyámnak, hogy kivel találkoztam.

- A János...hogyne ismerném. Együtt báloztunk a Kaszinóban. Most hol él? Többet nem lehetett kihúzni anyámból sem. A részletes választ azzal hárította el:
- Régen volt, nagyon régen.

A Késdobáló

Saffer Pál sokáig, hónapokig tárgyalt Dömölky Jánossal egy drámai műsor rendezéséről. A Késdobáló Gion Nándor szövege alapján készült. Dömölky legközelebbi munkatársával, Schulc Évával készítette a szöveggönyvet és a technikai forgatókönyvet. Már minden kész

volt a forgatáshoz, amikor Saffer elállt attól, hogy Dömölky rendezze a drámát. Az ok egyszerű volt. A magyarországi rendező ragaszkodott Haumann Péter színészhez. Nem is lett volna ez olyan baj, ha a művész úr nem kért volna olyan horribilis tiszteletdíjat, amit mi, itt, Újvidéken, nem tudtunk megfizetni. A rendező pedig nem tágitott. Kizárólag Haumann Péterrel akart dolgozni.

Figyelemmel kísértem az előkészületeket, és én másként láttam a dolgokat. Még ennyi év után is feltételezem, hogy Dömölkynek valójában a szöveg nem tetszett. Egyes megoldásokkal nem tudott megbirkózni, és ezért, a színésszel közösen, azt az elképzelést választották, hogy egyikük megfizethetetlen tiszteletdíjat kér, így könnyen visszaléphetnek a projektumból. Minthogy a szövegkönyv is elkészült a forgatáshoz, és már sok pénzt befektettek, kár lett volna abbahagyni az előkészületeket. Ezért Saffer felkínálta a szöveget Vicsek Károlynak, aki némi változtatással elfogadta. Akkoriban én már sokat rendeztem, de mivel még mindig nem volt nálam jobb operatőr az Újvidéki Televízióban, Vicsek felkért, hogy én vigyem filmre a drámát. Megkezdtük a terepszemlét.

Három nagy felvételezési helyszínt követelt a szöveg: egy építkezési területet, nagy munkásbarakkal, egy falusi kocsmát és egy elhagyatott kastélyépületet, amelyben a Késdobáló és a kocsmáros felesége lopva találkoznak és szeretkeznek. Vicsekkel és Hupkó Istvánnal, a látványtervezővel, (díslettervező) rövid terepezés után, megtaláltuk az alkalmas helyszíneket. Az elsőt, a legfontosabbat, a Belgrád – Szabadka autót út építésének egyik szakaszán fedeztük fel. Az autót út Szenttamás és Verbász között átvéli a Duna – Tisza – Duna-csatornát. Ott még folytak a munkálatok, és egy nagy munkásbarakkra bukkantunk. A barakkot talán még a hídon dolgozó munkások építették, kátránypapírral bevont deszkákból. A belsejében csak kisebb javításokat és átrendezést kellett eszközölni. A körülötte levő sáros, fölszántott nyári utak, gépek és a kubikos talicskák – amelyek különben fontos kellékek voltak a filmben –, mind ott heverték a földön.

A másik fontos helyszín – a kocsmá volt. Oda jártak a parasztok inni, és ott mutogatta erejét Deli Bég, az egyik munkás is. A tipikus falusi kocsmái légkör megteremtésekor az is szempont volt a számunkra, hogy az ivó mellett szobák is legyenek, nagy utcára néző ablakokkal, ahová a lányok a vendégeiket vitték pénzért szeretkezni. Ezt a helyszínt Zentagunarason találtuk meg.

A harmadik, egy romba dőlt épület, illetve kastély volt. Azt Kavilló közelében fedeztük fel. Ezek voltak az alapszínhelyek, amelyeken belül könnyen megoldottuk a többi, apróbb helyszíni kérdését is.

A megvilágításról már a terepezés közben meg volt az elképzelésem. Ezen sokat gondolkodtam, mert még mindig a fény volt számomra a legfontosabb. A helyszínek diktálták a lehetőségeket. A kemény, sok sötét részlettel felépített, „rembrandtos” fény mellett döntöttem. Tudtam, hogy semmilyen gondom nem lesz a fénnel, mert ott, ahol nem bírják ki a vezetékek a nagy megterhelést, például a kocsmában, áramfejlesztőt hozatok. A világosítók ismertek, tudták milyen a munkastílusom, és azt el is fogadták. Szerettek velem dolgozni, mert közben mindig tanultak is valamit. Sztrajncsot kértem fel ismét (a Fekete Glóbuszban dolgoztunk együtt) segédoperatőrnek. Csak a fényt mérte, és vigyázott a kameraasszisztensekre, nehogy összekeverjék a filmeket és a felszerelést.

Vicsek kiosztotta a szerepeket. Földi László lett a Késdobáló. Fejes György a Deli Bég, Ladik Katalin pedig a kocsmáros felesége, a Késdobáló szeretője. Szerepet kaptak még Faragó Árpád, Árok Ferenc, Bakota Árpád, Ferenci Jenő, Horváth Jóska, Szilágyi Nándi, Szagmajszer Zoltán, Pataki László és még sokan mások. Klasszikus forgatókönyv nem volt. Vicsek nem is szokott készíteni ilyet. Mindent fejben tartott. A dialógusokat Dömölky és Schulc Éva már átfésülték. A parasztok, kubikosok és az egyszerű, szegény építőmunkások olyan tiszta irodalmi nyelven beszéltek, hogy bárki megirigyelhette volna. Ez valami olyasmi volt, mintha, mondjuk, az amerikai vadnyugaton, a tehénpásztorok tiszta oxfordi angol nyelven beszélgetnének egymással. Semmi vajdasági tájszólás, vagy kifejezés nem került bele. A szerkesztő, sajnos, ezt így el is fogadta.

A forgatást a barakkban kezdtük. Ott építettem fel legelőször a fényt. A hosszú deszka asztal fölé, négy leengedett, kúp alakú, feketére festett karton búrát tettem. A búrák alá 500W-os tejüvegből készült égő került. Ez adta meg az alap-megvilágítást. A vaságyak, amelyeken a munkások feküdtek, félhomályban maradtak. Deli Bég külön kuckóját is hasonló módon világítottam meg. A közelképeknél gyengébb, derítő fényt használtam, de csak keveset, hogy megmaradjon a sötét, félhomályos hangulat. Ebben a helyiségben mondják el a színészek a nagy monológokat, itt beszél a Késdobáló nagy bűvészi sikereiről, és az elképzelt partnernőjéről, Klarisszáról, Deli Bég pedig egy ismerős öregasszony megvakulásáról. Itt, ebben a helyiségben, kötötte a fogadásokat is a Késdobáló a többi kubikkal, akiket parasztoknak nevez, itt veszti el utolsó pénzét, mert mindig a „parasztok” nyernek, itt ismerjük meg Deli Bég csendes jóhiszeműségét is. Deli Bég erejét már a film elején bemutattuk. Gyurkával egy nyolc méter hosszú, vizes, vastag gerendát cipeltettünk az építkezés helyszínére. Szerencsére nem kellett megismételni a felvételt, mert nem hiszem, hogy bírta volna erővel. A Késdobáló egy, a közelben lévő feszület függőleges oszlopát célozta meg késeivel. Földi nehezen boldogult a késekkel. A dobások kilencven százaléka mellé ment. Emiatt mindig két részben filmeztük. Az egyik jelenetben csak őt láthattuk, ahogy dobja a kést, a másikban pedig csak a kést, ahogy beleszúródik az oszlopba. A dobást mindig egy méterrel a céltól, vagy még annál is közelebből ejtette meg, hiszen mindegy volt – nem látszott a távolság. A kocsmárosné és a Késdobáló első találkozása lehetőséget adott az építkezés helyszínének a megismerésére is.

A piszkos, sáros, gerendákkal teli tér ellentéte a kocsmárosné szép, fiatalos arca és kellemes megjelenése volt. A Késdobáló rögtön beleszeretett. Földi egyik komoly feladata a filmben az volt, amikor séta közben kellett bemutatnia késdobáló tudományát a kocsmárosnének. A romos kastély udvarában először filmeztünk úgy, hogy ő is látsszon, meg a fa is, amibe beleszúródik a kés. Vicsek három dobást kért tőle. A hatodik ismétlés után végre sikerült. Ezen kívül a jeleneten kívül még csak egyszer kérte tőle, hogy úgy, igazából dobjon.

**Az utolsó jelenetet a
Temerin piacon készítettük
Nem szeretek kézből
forgatni, de Vicsek így
követelte.**

A kavillói romos kastélyt, a Késdobáló és a kocsmárosné találkájának helyszínét, kis füsttel és egy nagyon széles látószögű lencsével vettem fel. Így az egész épületet torz, ködbe burkolt, misztikus látvánnyá varázsoltam. Magassága miatt sokszor használtam emelőt, amelyet Belgrádból, a košutnjaki stúdiótól béreltünk. Ezzel az emelővel a kamerát és engem is négy méter magasságba fel tudtak emelni. Az ilyen kameramozgások még inkább hozzájárultak a film sajátos hangulatához. A szeretkezési jeleneteket Vicsek nagyon diszkréten, inkább a ledobott ruhákkal és kézmozdulatok révén érzékeltette.

A másik komoly és alapos megmunkálást igénylő objektum maga a kocsmá volt. A helyiség nem volt nagy. Körülbelül 10x10 méteres lehetett, viszont sok színészt kellett benne elhelyezni úgy, hogy mindenki látsszon. Ezt úgy oldottam meg, hogy a mennyezetet behálóztam alumínium hordozórudakkal. Így a reflektorokat – akár a stúdióban – el lehetett helyezni a kocsmá bármelyik részében anélkül, hogy látszott volna a reflektorállvány vagy a kábel. A világosítókkal lassan építeni kezdtük a megvilágítási rendszert. Mire kész lett, akkora megterhelést jelentett a gyenge kocsmái villanyórára, hogy be se mertük kapcsolni. Két megoldás között választhattunk: vagy kihívjuk az Elektrovojvodina szakembereit, és rákapcsolnak bennünket a fővezetékre, vagy saját áramfejlesztővel felszerelt teherautót rendelünk. A világosítók úgy döntöttek, hogy egy hangtalan áramfejlesztőt hozatnak a helyszínre. A sok előkészület és az áramfejlesztő miatt, másnapra halasztottuk a felvételezés kezdetét.

A forgatást Deli Bégnek a sörösláda emelgetési mutatványával kezdtük. A látszat kedvéért a teljesítmény nagyságát úgy fokoztuk, hogy tíz sörösládát raktunk egymás fölé. Azt kellett Gyurkának fölemelnie. Teli sörösüvegeket csak a két utolsó ládába raktunk, mert azok látszottak. A többiben üres üvegek voltak. Gyurka persze így sem tudta fölemelni. A végén olyan megoldást találtunk ki, hogy a ládák egyik sarkát kihagytuk a képből. Ott, abban a sarokban, lécet tettünk a ládák közé, amellyel Horvát Jóska segített neki az emelésben. A felvételen a jelenet egészen valóságosnak tűnt. A másik mutatványa az ivászat volt: harminc kétdecis poharat töltöttünk teli fehérborral, és azok tartalmát kellett fogadásból felhörpintenie. Persze, csak a felvételen. De, ahhoz, hogy a felvétel elkészüljön, néhány pohárral a kamera előtt is le kellett hajtania. A kötelező ismétlésekkel együtt, rövid időn belül kilenc pohárral itattunk meg vele – ami majd két liter bor. A felvételt másnap folytattuk.

A Késdobáló és Deli Bég távozását vettük filmre. A jelenetet az utcán, a kocsmá előtt sínekre állított kamerákkal felvételeztük. S közben a szobák nyitott ablakain keresztül látszott, hogy bent meztelen statiszták szeretkeznek. Így tudatta Vicsek a nézőkkel: ez nemcsak kocsmá, hanem kupleráj is. A gyártásvezetők panaszkodtak, hogy nehéz olyan statisztát találni, akik hajlandóak levetkőzni. Sokat kellett fizetniük, mire „rábeszélték” őket. A jelenet éjjel játszódott. Mi el voltunk foglalva a fénnel, a kamerával és a színészekkel. Sokáig eltartottak az előkészületek. Össze kellett hangolni a színészeket és a statisztákat. Mire befejeztük, az egész falu kint volt az utcán. A mai napig sem tudom, hogyan szereztek tudomást arról, hogy szexi jelenet lesz.

A kocsmában vettük föl az egyik legdrámaibb részt is: Deli Bég megvakulását. Szagmajszter, a falu állatorvosa, fogadott Deli Béggel, hogy nem tud fél órán át egyfolytában a villanykörtebe nézni. Erre a jelenetre különleges világoskék égőt szereltettem föl. Transzformátorral legyöngítettük, nehogy forgatás közben valami baj történjen Gyurka szemével. Vicsek még Slobodanka Latinovićot, a neves szemorvost is, elhívta a helyszínre. Ő tanácsolta, meddig és milyen erős fényforrással szabad felvételezni. A jelenet végén pedig szemcseppekkel kitágította Fejes pupilláit. Így valóságosnak tündek a képek. A jelenet, a jó zenei aláfestésnek is köszönhetően, tényleg drámai volt.

A barakkban a Késdobáló könyörög a parasztoknak, hogy pénzzel segítsenek Deli Bégen. Ezt a jelenetet Vicsek egy ismert, de odavágó képkompozícióval elevenítette meg. Ez Leonardo de Vinci Az utolsó vacsora című képe. A parasztok elárulták Deli Béget. Cserbenhagyták. Ezek után következett egy másik, jól előkészített drámai jelenet. A Késdobáló tizenkét havi fizetésébe fogad a parasztokkal, mert így akar pénzhez jutni Deli Bég szemének megmentésére. Kilencszer kellett dobni, kilenc kupica pálinkát kellett meginnia. Elérkezett a nyolcadik dobásig. Először életében – a kilencediket elhibázta. A Késdobáló, elveszítve minden pénzét és hitét, bevallja: soha sem volt művész, és soha sem lépett fel közönség előtt. Elkeseredettségében „megdobálja” a kocsmárosnét. A kések, a lassított felvételeken, villannak, repülnek a sötét, huzatos pincében...

Winus vágta be a filmet. Ők ketten Vicsekkel jól megértették egymást. Hasonlóan gondolkodtak. Ez fontos volt, mert néha nem is kellett megbeszélniük a vágás részleteit – mindketten ugyanúgy képzeltek el.

A műsornak nagy sikere volt. Minden évben megrendezték a jugoszláv tévéstudiók vágóinak szemlélését. Winus az 1984-ben megrendezett szemlén első díjat kapott a Késdobáló vágásáért.

Leánykút (Devojački bunar)

Bosznai Győzővel, a Barázda szerkesztőjével jártunk a deliblái homokpusztán. Fejértelepről (Šušara) szerettünk volna készíteni egy faluriportot. Egyikünk számára sem volt ismeretlen a hely, hisz már többször jártunk ott. Ismertük a falut. Győző most a kiöregedett földművesek sorsáról készített riportot.

A legközelebbi szálloda Leánykúton (Devojački bunar), Deliblátó északi részén volt. Úgy döntöttünk, ott fogunk aludni. Kellemes, tavaszias idő volt. Az erdőből csak úgy áradt a friss, oxigéndús levegő. Sétáltunk egyet lefekvés előtt.

– Itt látjuk az ember és a homok küzdelmét. Ez az erdő egy kétszáz éves harc gyümölcse – jegyeztem meg.

Győző csak bólintott. Mentünk tovább. Körülöttünk mindenütt több száz éves fák, bokrok, különböző virágok. Az erdő a legszebb ruhájában tündökölt.

– Ki lehetett az, aki ilyen nehéz munkába fogott, mint a fásítás, és közben tisztában volt vele, hogy nem fogja élvezni munkája gyümölcsét. A mai, rohanó világban az emberek csak olyasmivel foglalkoznak, ami azonnal hasznot hoz, s nem pedig az utódaiknak lesz jó – gondolkodtam hangosan.

– Akkoriban, öregapáink nem így gondolkodtak – jegyezte meg Győző.

– Ha hazaérek, utánaézek, kinek köszönhetem ezt a kellemes estét. Arra biztosan nem is gondolt, hogy majd egyszer, sok-sok év után valaki séta közben értékelni fogja nehéz munkáját – mormogtam magamban.

Körülöttünk, az erdő szélén, a bokrok között, már a méhek is nyugovóra tértek. A rengeteg kaptár körül csend uralkodott. Mi is visszatértünk a szálláshelyünkre.

Ma már mindenki, aki a Pannon-síksággal foglalkozik tudja: itt nem volt tenger. Ezt azzal bizonyítják, hogy tengeri őskagylómaradványt soha nem találtak. Esetleg valamilyen nagy tó lehetett itt, amely később, a Vaskapu-szoroson át, elfolyt. Ezek után, a Temes, a Brzava, a Karas, a Nera és a Moravica folyók deltájába került hordalékból jött létre a homokpuszta.

Első lakói a Kárpátokból levonuló román juhászok, parasztok voltak. Ezzel magyarázható, hogy a mai települések elnevezései is román eredetűek. A Leánykút is a megfelelő román elnevezés (Fíntina Fetei) fordítása. Az osztrák császár haditanácsának megbízásából, először gróf Franz Bachofen járt ezen a területen 1808-ban. Felmérései szerint a homokpuszta terjedelme akkor hetvenezer hold volt, amiből harmincezer hold – futóhomok. Tervei szerint kezdték meg a terület erdősítését 1818-ban. Az udvari haditanács, a terv alapján, elrendelte a nyárfa, az erdei és a fekete fenyő ültetését. Néhány szerb történész, sikertelenül, megpróbálta szerb elitéltek munkájának tulajdonítani a fásítást. Bachofen huszonöt év alatt több mint ötezer hektár homokot kötött le, többek között a róla elnevezett szürke nyárfával is. A tizenkilencedik század második felében Mátyus József erdőmérnök munkáját dicséri a fásítás úttörő munkája. Boróka- és nyárfagallyakat fektetett le a szabadon maradt részeken, és sűrű akácfasorokat ültetett. Legtöbbet azonban Ajtay Jenőnek köszönhetünk. Felügyelete alatt tizenkétezer hektár fásított terület létesült.

Lehetséges, hogy neki köszönhetem, hogy Győző barátommal olyan kellemes, felejthetetlen sétát tehettem Leánykút környékén, a rengeteg fa-, virág- és a nyolcfajta erdei ibolya illata

között. Deliblátó fásítása még jelenleg is tart. Nem más ez, mint a futóhomokkal vívott állandó harc. A homok mindig visszaszerez magának néhány hektárt, de csak azért, hogy tudassa velünk: a harc még nem fejeződött be. A deliblái flóra igen gazdag, 651 növényfaj alkotja. Ezekből 86 gyógynövénynek számít.

Miután a fejhértemplomi riport elkészült, úgy döntöttünk, hogy a műsorban foglalkozunk egy kicsit Deliblátó történetével is, bár jelentősége egy egész adást is megérdemelt volna, hiszen sokan nem ismerték Európa egyetlen futóhomok-pusztájának feltételezett keletkezését és fásításának történetét. A homokpuszta szelíd lankáit és költői táját nemcsak mi fedeztük fel. Slobodan Šian filmrendező, a Ki énekel ott? (Ko to tamo peva?) című filmjének elején az öreg piros autóbusz ott vonul végig, és mutatja a nézőknek a festői tájakat.

Ljiljana Petrović-show

Szerencsére nekem nem kellett bejelentkezni a titkárnőknél, ha valamelyik főnökkel szerettem volna beszélni. Így történt, hogy egy alkalommal rövid kopogtatás után bementem Pero Zubachoz, a kulturális műsorok főszerkesztőjéhez. Már nem emlékszem pontosan milyen okból is szerettem volna vele találkozni. Amikor benyitottam, Ljiljana Petrović ült mellette, gitárral a kezében, és a fülébe dúdolt egy ismert orosz slágert. Pero kicsit kellemetlenül érezte magát, de Ljiljana egy csöppet sem zavartatta magát. Már hátráltam volna kifelé, amikor Pero intett, hogy maradjak. Amikor Ljiljana befejezte az éneklést, hozzám szólt:

– Ljiljana az idén jubilál. Ennek öröme egy félórás zenei műsort készítünk róla. Már megbeszéltem Aca Miljušsal, a népzenei osztály szerkesztőjével. Tíz zenészámot veszünk fel az új stúdióban, a pétervárad mozi termében. Szeretném, ha elvállalnád a rendezést – mondta Pero.

– Semmi gond, épp most érkeztem vissza a magyar szerkesztőségből, ahol vendégrendezőként készítettem egy Barázdát. A részleteket majd megbeszélem Acóval – feleltem.

Nem kezelték különleges műsorként az ügyet, hiszen már a hetvenes évek közepén készült egy show-műsor Ljiljanáról. Azt még Peđa Babović rendezte. Sokáig emlegették, mert az a hír járta, hogy Peđa többet foglalkozott a rendezői székével, mint az énekesnővel. Volt, ami volt, gondoltam magamban, a feladatot el kell végezni. Lényegében nem nagy munkának számított az egész. A díszlettervező már elkészítette a díszletet. A fények beállítva. A kamerák a helyszínen. A felvételezési terv szerint Ljiljanának csak a színpad közepén kellett mozognia, és play backre énekelnie. Miközben a kameramanokkal és a képvágóval tárgyaltam, megérkezett az öltözőből. Akkor láttam életemben először azt a speciális kicsi, ovális, hosszú nyelű tükröt, amelyet jobb kezével a háta mögé tartott. A szoknyáján lévő ráncokat igazgatta az öltöztetőlány segítségével, a tükörrel pedig figyelmesen ellenőrizte a lány munkáját. Amikor már látta, hogy minden a helyén van, szólt, hogy készen áll a felvételre. Három kamerával dolgoztam.

Rutinmunka volt. Egy-két Master shot után közről mutattam be az arcát. Jól kísérte saját szövegét. Észre se lehetett venni, hogy magnóról jön a hang, ő pedig csak rátátog. Két dal után újabb kosztümbe akart öltözni. Szünetet rendeltem el, és megkértem, hogy játsszák vissza a felvételt. Az egyik képernyőn Ljiljana is láthatta a kész anyagot. Rövid időn belül Aca, a szerkesztő rohant kétségbeesetten felém. Panaszkodott, hogy Ljiljana sír, mert túl közeli képeket készítettem róla. Látszanak a ráncok az arcán.

– Mit jubilálunk mi most, Aca? – kérdeztem rá mérgesen.

- Ljiljana ötvenéves... – válaszolta hebegve.
 - Akkor meg mit akarsz? Én nem tudom kivasalni az arcát...
 - Igen, igen de megkért, mondjam meg neked, nem szabad közelképet készíteni róla.
 - De Aco, ez televízió, közelkép nélkül nem lehet.
 - Csinálj valamit, mert keservesen sír. Nem akar fellépni, míg meg nem ígéred, hogy több közelképet nem készítesz róla.
- Megígértem. Több közelképet nem készítettem róla, de nem is adtam a nevemet a műsorhoz. Azóta, a mai napig, Ljiljana nem köszön nekem, bár sokszor találkozunk, hiszen ugyanabban az utcában lakunk.

Édes Anna

„Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt:
A halál, más nem.” (Kosztolányi Dezső)

A nyolcvanas évek elején, Harag György, erdélyi származású rendező is dolgozott az Újvidéki Színházban. Miután megrendezte a Csehov-trilógiát: a Ványa bácsit, a Cseresnyés kertet és a Három nővért, aminek nagy sikere volt, felkérték egy Kosztolányi-darab rendezésére is. Így került színpadra az Édes Anna. A bemutató 1983. december 19-én volt. Természetesen ez is, mint a többi Harag rendezte darab, megérdemelten nagy sikert aratott. Végel László, aki akkor a tévé drámai szerkesztőségének volt a főszerkesztője, megkért, készítsék egy televíziós adaptációt a darabból. A felvételt következő év tavaszára tervezték. Többször megnéztem az előadást. Bizonyos korrekciókat kellett eszközölni rajta.

Először is, bár mindössze két felvonásból állt, rövidíteni kellett. A tévés terminusok 90 percesek voltak, míg az előadás 100 – 110 perc között ingadozott. Másodszor, Anna színpadi szobáját olyan kevés fénnel világították meg, amit a televíziós kamerák nem is észlelnek. Úgy tűnt, mintha Anna teljes sötétségben mondta volna a szöveget. Emiatt a fény beállításával is gond volt, viszont nem szerettem volna megmásítani a színházi rendező elképzelését sem, így csak némi korrekciót eszközöltem a fényen. Éppen csak annyit, hogy a kamerák megfelelően érzékeljék. Harmadszor, a színészek a nappali szobában, sokszor egymástól távol mondták a szöveget. Színpadi szempontból ez rendjén is van, mert ily módon az egész színpadi tér „játszik”, de a felvétel szempontjából nem volt megfelelő. A mozgásteret is sűríteni kellett. Profi színészekről lévén szó, szerencsére egy-két próba után kialakultak a változtatások.

Már régen nem úgy felvételezzük a színházi előadásokat, mint a múlt század elején, amikor a kamerát úgymond „beültették” a közönség közé, s így mindaz, ami előtte játszódott le – filmszalagra került. Ezt a periódust a filmtörténészek „Úr a nézőtérrel” névvel illeték. Mi négy kamerával dolgoztunk. Egy az erkélyre, egy a nézőtérre és kettő pedig a színpadra került. A felvételezés is részletekben folyt. Minden színházi képet külön eljátszottam a színészekkel, hogy a kameramanok lássák a színpadi mozgást. Miután megbeszéltük, hogy melyik kamera, mikor és melyik színészt kíséri, elkezdődhetett a felvételezés. Mivel közönség nélkül játszották a darabot, a színészek tudták, ha véletlenül bakiznak, megismételjük a jelenetet, ezért izgalom és feszültség nélkül játszottak.

A darab sikere nemcsak a kiváló szövegben rejlett, hanem Harag kitűnő szereposztásában is. Anna szerepét Rövid Eleonóra bízta, Vízynét pedig Romhányi Ibi játszotta. Két ellentétes szerepről van szó: Vízy Kornélné gyöngye idegzetű, hisztériás jellemű úrnő, míg Anna,

törékeny, nyugodt, csendes, halk szavú, babaarcú cseléd lány. A széltoló, sokat fecsegő, nyálasszájú Patikárius Jancsit Vencel Valentin játszotta. Harag a szereposztás mestere volt. Nekem az volt az érzésem, hogy a meglévő színészek lehetőségei alapján választotta ki a szövegeket, és ezért voltak sikeresek.

Miután elkészült az adaptáció, s műsorra tűztük, Harag György is megnézte. Tetszett neki. Lényegében, hű maradtam a színházi előadáshoz.

Radnóti Miklós: Erőltetett menet

Az előkészületek

Egy nap 1984 kora tavaszán, délelőtt Soós Jóskával ültünk a Tévé éttermében. Söröztünk. Nem véletlenül. Ő hívott meg. „Biztosan akar valamit” – gondoltam, mert nemigen szokott ilyen gáláns lenni. Inkább ő hívatta meg magát.

– Hány irodalmi műsort készítettél eddig? – tért a tárgyra, kis habozás után.

– Nem számoltam, de már legalább húsz-huszonöt vajdasági író ismertem meg személyesen a portréfilmek készítése során. – Miért? – kérdeztem vissza.

– Szeretnél egy igazán jó műsort rendezni? – folytatta.

– Nem vagyok válogatós. Nagyjából minden műsort elfogadok...

Meg sem várta, hogy befejezzem a mondatot. A zakója belső zsebéből elővett egy A-4-es papírt, amelyen gépelt szöveg volt. Maga elé tette, s beleolvasott. Időközben elővette a golyóstollát, játszadozni kezdett vele. Mindenki tudta róla, hogy szerette pattogatni a tollát, még a Híradó közben sem hagyta abba. A golyóstoll azért kellett neki, mert olvasás közben belejavított a szövegbe. Miután tüzetesen átnézte, átnyújtotta nekem.

– Nézd meg, és mondd meg, vállalod-e?

– Megnézem, és megmondom...

– De most...

– Tudod, hogy nem vagyok olyan... Nekem legalább egy nap kell ahhoz, hogy megérjen bennem... Különben miről van szó?

– Olvasd el!

Összehajtottam a papírt. Tovább söröztünk.

*

Otthon átnéztem a szöveget. Egy röviden vázolt elképzelés volt Radnóti Miklós utolsó napjairól: a Borban töltött hónapokról, és a visszavonulásról. – Erőltetett menet – ez volt a munkacíme. Radnótiról keveset tudtam. Csak annyit, amennyit az iskolában tanultunk. A Tévében pedig főleg vajdasági írókkal foglalkoztunk. Láttam, hogy utána kell néznem a dolgoknak, és egy kicsit felfrissíteni a tudásomat.

1904-ben született. Világgrajövelele anyja és ikertestvére életébe került. Nagybátyja, egy gazdag textilkereskedő nevelte. Üzletembert akart belőle faragni. Radnóti Miklós azonban mást választott. A szegedi egyetemre iratkozik, magyar – francia szakra. Már 1930-ban megjelenik első verseskötete – a Pogány köszöntő.

1931-ben a második kötete – az Újmódi pásztorok éneke, majd a Lábadozó szél. 1934-ben a Szegedi Tudományegyetemen a bölcsészettudományok doktorává avatják. Doktori értekezésének címe: Kaffka Margit művészeti fejlődése. A következő évben házasságot köt Gyarmati Fannival...

1944 májusában katonai munkaszolgálatra hívják. Borba küldik. Ott, a Heidenau táborban, fél éven keresztül a vasútvonal építésén dolgozik. Októberben kiűrik a tábort és erőltetett menetben nyugat felé irányítják őket. A kimerült, beteg munkaszolgálatosok egy csoportját Abda közelében kivégzik. Csak két év után, egy véletlen exhumálás során, találták meg őket. Radnóti Miklós is közöttük volt. A kabátzsebében talált Avala noteszben, életének utolsó sorait írta le. Ezek a versek szárnyaltak a legmagasabbra. A megalázás, az üldözés és a halál közelében írt sorok, a klasszikus, párbeszédes versforma, a vizuális tökéletesség – nagy kihívást jelentett a számomra.

*

Másnap én hívtam meg Jóskát kávéra.

– Honnan az ötlet? – kérdeztem. – Középiskolás koromban írtam Radnótiról egy fogalmazást. Azóta nem tudok szabadulni tőle...

– Azt remélem tudod, hogy még rengeteg munka van az ötlet kidolgozásától, a forgatókönyv megírásáig – fűztem hozzá.

Ez az egész beszélgetés, ott valahol a nyolcvanas évek közepén történt.

*

Miután megismerkedtem Radnóti életrajzával, két dologra kellett összpontosítanom a kutatásokat: az egyik rész az író Borban, Žagubicán és Heidenauban töltött napjai, a másik: az erőltetett menet Bortól Abdáig. Olyan embereket kellett találnunk, akik tudtak erről mesélni, azaz szemtanúként vagy közvetlen részvevőként éltek át a történeteket. Ez természetesen nem lett volna elég. A televízió képből áll. Fotókra, dokumentumokra, filmanyagokra is szükség volt. A kutatást hivatalosan is be kellett iktatni a műsortervbe. Kocsit, gyártásvezetőt kellett biztosítani, s számlát nyitni a kiadások rendezésére. Jóskával először Korpa Bélához fordultunk, aki abban az időben a magyar szerkesztőség lassújáratú műsorainak volt a szerkesztője. Elvben támogatta a projektumot, de a szerkesztőségnek nem volt elég pénze. Elmondta, hogy kisebb utazásokra elég lesz a jelenlegi forrás, de ha nem kapunk külön eszközöket erre a műsorra, akkor abba kell hagynunk a kutatást. Megígértük, igyekszünk keveset költeni, és minden alkalmat megragadunk, hogy a műsorigazgatótól anyagi támogatást szerezzünk.

Március közepén Jóskával első utunk Borba vezetett. Egy 1300-as Lada gépkocsival mentünk, amelyet Makó Sándor sofőrbarátunk vezetett. Este hat óra körül érkeztünk Borba. Az utcák sötétek és ködösek voltak. A szállodát is alig találtuk meg. Amikor kiszálltam a kocsiból, a nehéz, kényszerű levegőtől fulladni kezdtem, és pánik fogott el. Azt hittem, menten elájulok. Minél nagyobbra tágitottam a tüdőmet, annál nehezebben lélegeztem. Nem volt elegendő oxigén a levegőben. Jóskára néztem. Ő is szenvedett. Kicsit megnyugodtam, mert azt hittem, hogy a szívemmel van valami baj, és csak nekem vannak ilyen gondjaim. Reméltem, hogy a szállodai szobában majd rendbe jövök.

Miután elhelyezkedtünk, Jóskának olyan ötlete támadt, hogy menjünk el a Heidenau tábor helyszínére. Gondoltuk, sokkal jobban fogjuk érezni magunkat fent, a hegyekben. A városból a Bori-tó mellett vezetett az utunk. A térkép szerint Žagubica harminc kilométerre van Bortól, Heidenau pedig valahol a félúton. A meredek, keskeny betonúton jól kapaszkodott a Lada.

Néha a kanyarban, a reflektorok fényében föl-fölvillant egy-egy hókupac. Csodálkoztunk, mert lent, a városban, híre sem volt a hónak.

– Úgy látszik, még egyes helyeken megmaradt az idei hó – jegyezte meg Jóska.

Már körülbelül fél órája utaztunk, és senki se jött velünk szembe. Egyedül voltunk az úton. Hirtelen, egy éles kanyar után, hó Borította úton találtuk magunkat. Megálltunk.

– Ez is valószínűleg olyan téli hómaradvány, mint amilyeneket útközben láttunk – fejtette ki gondolatait Jóska.

– Gondolod? – kérdezte Sanyi.

– Igen, egy jó nekifutással átmegyünk rajta – válaszolt Jóska nyugodtan. Nekifuttattuk a Ladát. A kocsí ráült a hóra. Se előre, se hátra nem tudtunk mozdulni. Szerencsétlenségünkre még hólapát sem volt nálunk. Kiszálltunk a kocsiból. Gyalogosan indultam el a térdig érő hóban. Meg akartam tudni, milyen hosszú az úton a hótakaró. Ahogy mentem, mindig vastagabb és mélyebb lett. A végén már a fenekemig ért a hó.

– Gyerekek, itt valami baj van. Ennek a hótorlasznak nincs vége – kiabáltam vissza a többieknek. Sanyi hátrafelé próbálta tolni az autót, de meg se moccant. Beleragadtunk a hóba. Még mindig nem éreztük át a helyzet komolyságát. Gondoltuk, majd csak jön valaki, és kihúz bennünket. Már fél órája vártunk, de nem jött senki. Egyre sötétebb lett. Fázni kezdtünk.

– Nem marad más hátra, kézzel kell eltakarítani a havat. Reggelig megfagyunk. Annyi üzemanyagom nincs, hogy egész éjjel működjön a motor – mondta Sanyi.

Jóskával munkához láttunk. Kesztyű nélkül dolgoztunk. Nem tudtam felmérni, hogy meddig tartott a küzdelem, míg végre ki nem szabadítottuk a kocsit. Visszafordultunk. Csak később villant át az agyamon, amikor ágyba kerültem, mi is történhetett volna, ha a kocsí jobban ráfekszik a hótorlaszra.

Másnap, a reggeli hírekben hallottuk: a Bor és Žagubica közötti út járhatatlanná vált a hótorlaszok miatt. Reggelizés közben eldöntöttük, hogy Heidenau várhat egy darabig, először a Városi Múzeumba megyünk – ott kutatunk a fényképek és dokumentumok után. A Múzeumban szívélyesen fogadtak bennünket. Miután elmondtuk mi járatban vagyunk, készségesen segítettek. Egy csomó dokumentumot, fényképet tettek elénk. Ezek főleg az 1941 és 1944 közötti szerb munkaszolgálatosokról készültek. A fotók és a dokumentumok, amelyek után érdeklődtünk, nem voltak kéznél. Pár napig, vagy talán egy hétig is várni kellett volna, hogy előkeressék őket a raktárból. Radnótiról, egyébként, hallottak. Elmagyarázták, hogy a Bori-tó partján található az emlékműve.

A hivatalos megbeszélést követő kötetlen beszélgetés során érdeklődni kezdtem munkájuk, életkörülményeik iránt. Főleg az érdekelt, hogy mennyire káros egészségükre a nehéz, kénese levegő, mint amilyen az előző nap is volt. Csak legyintettek.

– Már megszoktuk. Van olyan nap is, amikor még nehezebben a levegő – mondták.

A bányák és a gyárak füstjét lenyomja a köd és a nagy légnyomás, azért ennyire telített kénnel a levegő. Különbö, ha szép napos az idő, akkor nincs semmi baj.

A nap többi részét a város megismerésével töltöttük. Vártuk, hogy elolvadjon a hó a hegyekben. A Bori-tóhoz is ellátogattunk, ahol megtaláltuk Radnóti szobrát. Egy kedves helyen állították fel a bronzfigurát. Radnóti lehajtott feje, sovány teste és arca jelzi az átélt nehéz napokat. Harmadnap hallottuk meg a jó hírt: a Žagubica felé vezető út járhatóvá vált.

Elindultunk. A Bori-tó mellett már ismertük a járást. Fönt, a hegyekben kerestük, hol is lehetett az a hely, ahol két nappal ezelőtt elakadtunk. Természetesen csak feltételezhettük, hogy merre jártunk. Akkor sötét volt, és a nagy igyekezetben nem az út szélét figyeltük.

Egy támpontunk volt, a Mošić-kocsmá. Azzal szemben, az út másik oldalán volt a Heidenau tábornok. Ahogy haladtunk fölfelé, balról egy tábla jelezte, hogy itt van a közelben a Crni vrh, 1043 méter magasságban. Nem csoda, hogy még késő tavasszal is sokszor hó Borítta.

Talán húsz kilométert tettünk meg, amikor egy egyedülálló, piros cserepes, fehér falú épülethez értünk. Az épület, a kocsmá húsz-harminc méterre beljebb volt az úttól. Előtte egy birkanyáj várta türelmesen a gazdáját, aki valószínűleg az ivóban volt. Egy fekete puli éberén vigyázott rájuk. Benyitottunk.

A kocsmában mindössze néhány, terítő nélküli asztal és rozoga szék volt. Az egyik sarokban feketére mázolt, több helyen kiégett, nyitott szájú fűrészpóros kályha árválkodott. Akkor készülhettek tüzet gyújtani benne. A másikban egy sötétbarnára festett bárpult állt, előtte pedig egy natúr színű bárszék. Azon ült a juhász, akit a botjáról és subájáról ismertem fel. A falak szürkék voltak a füsttől. A pult mögött egy öregasszony állt, és beszélgetett a juhással. Jobbra tőle egy keskeny, barna ajtó nyílt, feltételeztem, az udvar felé.

– Jó napot – köszöntünk szerbül.

Az idős asszony bólintott. Leültünk az egyik asztalhoz a kályha mellé. Jóska okoskodni kezdett.

– Először rendeljünk valamit, nehogy azt higgye, hogy csak érdeklődni jöttünk – súgta nekünk.

Egy ideig vártunk, gondoltuk, hogy majd megkérdezzék bennünket, kérünk-e valamit. Az öregasszony félszemmel figyelt bennünket, de úgy tett, mintha ott se volnánk. A juhással beszélgetett valami furcsa román és szerb keveréknyelven. Hirtelen kinyílt a keskeny ajtó, és bejött rajta egy alacsony, kövér ember. Kopott micisapkát, sötétbarna elhasznált, piszkos zakót viselt. Hasán az egyik inggomb már megadta magát, mert feszült rajta az ing. Kilátszott a köldöke. Szürke nadrágját, amelynek a térdé megnyúlt, és ráncos dombocskákból állt, csak a hasa alatt tudta megszorítani. Amint meglátott bennünket, hozzánk szólt:

– Jó napot, mit akarnak inni?

Jóska pálinkát, Sanyi Coca-colát, én pedig sört kértem.

– Coca-cola nincs – válaszolta.

– Hát akkor valami üdítőt – módosította Sanyi a rendelését.

Az ember elment a pult mögé. Elkészítette a megrendelt italt, és vissza jött. Miközben a poharakat osztotta szét, rákérdeztem:

– Mi a Mošićékat keressük...

– Igen. Az én vagyok. Én vagyok Petar Mošić...

– Üljön le közénk. Beszélgetni szeretnénk.

Jóska elmondta, hogy kik vagyunk, és miért jöttünk.

– Hát igen. Én akkoriban 12 éves voltam. Sok mindenre emlékszem. De talán a bátyám többet tudna, ő akkoriban 16 éves volt – mondta elgondolkodva. Majd így folytatta: – Emlékszem a lágerre. Ez a ház, amelyben most vagyunk, a mi házunk, már akkor is meg volt, de akkor még nem volt kocsmá. Mi egyszerű vlah pásztorok vagyunk. Juhokat őriztünk...

A szerbek általában a szomszédságukban élő nemszláv, ebben az esetben román népcsoportot nevezik vlahoknak. Az egész homoljei hegyvidéket benépesítik. A szó kelta eredetű volcus törzsnévből vették át a szlávok.

– Majd ha ittunk, menjünk ki, és mutassa meg a tábornak a helyét – ajánlottam, mert engem nemcsak a „szöveg”, hanem a kép is érdekelt. A kocsmával szemben, az út másik oldalán volt a tábornak, fenyőörökökből hasított, megfeketedett kerítésoszlopokkal bekerítve. Oldalról nézve, a sok csapadéktól megsötétedett, hegyes, göcsörtös, combvastagságú oszlopok úgy álltak, mint egykor talán a sovány, fáradt, felsorakoztatott kényszermunkások. Nem messze, egy már fű lepte és repedezett betonplató volt. A valamikori fürdőszoba és a konyha helye. Ott, azon a betonon állt az áramfejlesztő is. Lejjebb, a tábornak lankás részén voltak a barakkok. Ott aludtak a munkaszolgálatosok. Radnóti utolsó verseit is ott írhatta, és onnan jártak dolgozni az erdőbe. Vájták a hegyoldalt. A németek Bor és Žagubica között vasútvonalat szerettek volna építeni... Csak álltunk a tábornak közepén, és elképzeltük a táborlakók mindennapjait. Szinte láttam a drótkerítést, az őrházat, a csajka fölé hajló fáradt arcokat... Képzetelem fölelevenítette a piszkos, zsúfolásig telt barakkokat... Már szinte ott jártam közöttük, amikor Pero hangja visszarepített a jelenbe.

– Ez a cseresznyefa már akkor is megvolt – mutatott egy vastagtörzsű, már félig kiszáradt fára. – Biztos vagyok benne, mert a testvéremmel sokszor szedtünk róla cseresznyét. Mi is nagyon szegények voltunk – mondta.

– Emlékszik-e valami konkrét dologra, valamire, ami a tábornak történt? – kérdeztem.

– Csak homályosan. Néha nem lehetett tudni, hogy kinek volt nehezebb, nekünk, a tábornak kívül, vagy azoknak ott, bent. Néhány dologra azért emlékszem. Ahogy tudtuk, élelemmel segítettük a zsidókat. Tej, túró és más tejtermékek iránt érdeklődtek. Mivel birkanyájunk volt, akadt valamennyi felesleg. Lényegében cserekereskedelem folyt közöttünk. Emlékszem, minden reggel egy üres tejeskanna állt itt a drótkerítés egyik oszlopánál. Anyám sokszor engem küldött, hogy hozzam el. Megtöltöttük tejjel, és este visszatettük oda, ahol találtuk. Az egyik reggel valami fémtárgyat kötöttek a kannához. Én még nem is láttam olyat. Később mondta anyám, hogy az egy ezüst kiskanál volt. Azzal fizették ki a tejet. Mi akkoriban fakanállal ettünk. Sokáig nem is használtuk semmire az ezüstkanalat, hisz mindenkinek megvolt a saját fakanala. A villany se volt bevezetve. A házban este mécses mellett ettünk. Amikor bekapcsolták az áramfejlesztőt a lágernak, a megvilágított tábornakból hozzánk is átszűrődött valamennyi fény, így nem kellett botorkálni a sötétben, annak, aki éjjel ki akart menni...

– Megmaradt kanál vagy valami más tárgy a lágernakból? – kérdezte Jóska.

– Sajnos, nem. Mi akkor még gyerekek voltunk. De tudom, hogy Žagubicán él egy ember, aki meggazdagodott az ilyen kereskedelemről. Lehet, hogy annak még megmarad valamije azokból az időkből.

– Žagubica lesz majd a következő helyszínünk. Egyenlőre most maradjunk Borban és a tábornak – ajánlottam Jóskának.

– Nézzenek körül. A tábornak és a vasúti építkezés helyszíne között sok olyan fa van, amelynek a kérgebe nevetek véstek. Háttha rátalálnak valami ismerős névre – ajánlotta Pero.

Felcsillant a szemünk. Elkapott bennünket a kutatási szenvedély. Rohangálni kezdtünk az egyik fatörzstől a másikig. Sok jelet és beírást találtunk, de sajnos, mind cirill betűvel íródott. Ekkor döbbsentünk rá, ha valamelyik fa 1944-ben már olyan vastag volt, hogy vézni lehetett a kérgebe, azt negyvenkét év után már vagy kivágták, vagy kiszáradt.

Késő délután volt, amikor elbúcsúztunk Petar Mošićtól. Úgy váltunk el, hogy a forgatáskor újra találkozunk. Tudomásul vette, és megadta a bátyja a címét, aki Borban lakott. Másnap újra a Múzeumba mentünk. Reméltük, hogy találtak már valamit. Két kartonlap közé szorított, elsárgult, német nyomtatványokat raktak elénk. Egy kézzel rajzolt térkép is volt mellette. A térképen látszott, hogy több mint 30 láger volt Bor környékén, a legnagyobb – bent a városban. Azt hívták Berlinnek. Az egyik német nyelvű parancslapon pontosan felsorolták a reggeli étrendet. Egy másik papíron megtaláltuk azt a jelentést is, amely arról szólt, hogy a partizánok Bortól nem messze elfogtak és felszabadítottak háromezer munkaszolgálatost. A közöttük levő orvosok és az ápolók önkéntesen csatlakoztak a partizánalakulatokhoz, a többit pedig szabadon engedték. (Ez volt a másodikként indított csoport.) Megkértem, a Múzeum fiatal munkatársnőjét, segítsen megtalálni Mošić bátyját. Amikor megnézte a címet, örömmel mondta:

– Ismerem. Nem messze lakik tőlünk. Mindjárt elmagyarázom. Tavaly jött ki a börtönből.

Jóska elfehéredett.

– A börtönből... Miért ült?

– Nem tudom pontosan. Valami gyilkosságról volt szó. Azt hiszem, öt évet kapott...

– Köszönjük, akkor nem kell – szólt Jóska, és visszavette a papírost.

– De hát miért? Igaz, hogy gyilkolt, de becsületesen leülte azt az időt, amit rászabtak.

Mennyire mások a kritériumok errefelé. Mi, Vajdaságban a tévé képernyőjén soha sem mernénk megszólaltatni egy volt gyilkost, kivéve, ha a műsor témája a bűnözésről szólna. Rövidesen elbúcsúztunk, azzal a kikötéssel, hogy még nem fejeztük be a munkánkat. Megkértük a Múzeum munkatársait, ha találnak még valamit, tegyék félre, mert nemsokára újra jövünk.

Visszafelé azon az úton mentünk, amelyen a munkaszolgálatosok haladtak: Bor, Žagubica, Krepoljin, Petrovac, Smederevo, majd Belgrád. Onnan Újvidék már közel volt.

A szerkesztőségben türelmetlenül vártak bennünket. Béla idegesen tudatta velünk, hogy ilyen utazásokra többet nincs pénz. Forduljunk a dokumentumfilmek szerkesztőségéhez. Ha ott elfogadják a műsorajánlatot, valószínűleg kutathatunk tovább. Ez azt jelentette, hogy megrekedtünk. Az egész magyarázkodást újra kellett kezdeni. Ha a szerkesztőnek megtetszik, és tud valahonnan pénzt is találni rá, akkor lesz műsor, ha pedig nem találja vonzónak a forgatókönyvet, akkor nem.

Bodzsonyi István, a dokumentumfilmek szerkesztője szerencsére türelmesen meghallgatott bennünket. Az asztalára tettük a szinopszist, és az eddigi kutatásunk eredményét. Megígérte, hogy elolvassa, és pár napon belül válaszol. Talán egy hét sem telt el, s már is hívatott bennünket az irodájába.

Ahogy Jóskával István irodája felé mentünk, semmi elképzelésünk sem volt a műsor sorsáról, csak reménykedtünk...

– Jó. Lehet, érdekes lehet csak... – kezdte Bodzsonyi.

– Csak...? – vágtuk közbe azonnal.

– Csak ezt nem lehet megvalósítani a magyarországiak nélkül. Radnóti két Razglednicája magyar területen íródott. Ott is végezték ki. Ezeket a dolgokat ott, a helyszínen kell fölvenni, ezért a műsort a Magyar Televízióval együtt kell létrehozunk – mondta István.

Egyrészt örültünk, mert elfogadták a projektumunkat, másrészt tudtuk, hogy az adminisztráció bonyolultsága miatt most egy darabig leáll a dolog. Lehet, hogy évek telnek el, mire sikerül megegyeznünk koprodukciós szerződés részleteiben.

– Átadtam az anyagot Sál Júliának. Tudjátok, őt bízták meg a külföldiekkel. Most egyelőre várunk kell – fejezte be István.

Mi pedig Jóskaival vártunk, vártunk és csak vártunk. Többször felhívtuk Júliát. Ő csak annyit tudott mondani, hogy elküldte az ajánlatot, és ő is a válaszra vár.

Nyár lett, mire megérkezett a kedvező válasz. A következő lépés az volt, hogy meg kellett írni az együttműködési szerződést. A szerződés kapcsán nekem egy kikötésem volt. Kértem, hogy a laboratóriumi munkákat Magyarországon végezzék el, mert ők ezen a téren európai hírűek voltak. Miután a szerződést a két igazgató aláírta, folytathattuk a kutatómunkát.

Az MTV részéről Sedianszky Jánost nevezték ki szerkesztőnek. Mi mindannyian, később csak Sedi-nek hívtuk, mert bonyolult volt helyesen kimondani az egész vezetéknevét. A főgyártásvezető Rózsa Sándor volt. Velük kellett tartanunk a kapcsolatot. Nálunk a szerkesztő Soós Jóska volt. Fő gyártásvezetőnek Milena Gavrilovićot nevezték ki, aki egy szót se tudott magyarul. Szerencsére, a gyártásvezetőnk, Pintér Sándor, magyar volt.

Jóskaival úgy döntöttünk, még egyszer körüljárjuk azt az utat, amelyen a munkaszolgálatosok gyalogoltak. Pontos képet és információkat szeretnénk volna nyújtani a magyarországi kollégáknak. Mielőtt újra Borba indultunk volna, körülnéztünk Újvidéken is. A zsidó hitközség volt a kiinduló pontunk. Tőlük sok munkaszolgálatos nevét kaptuk meg. Az előzetes telefonbeszélgetések alapján két csoportra osztottuk őket. Egyesek szívesen felajánlották, hogy elmondják szenvedésüket, amiket azokban a hónapokban éltek át, míg Borban voltak, majd később útközben megszöktek, vagy felszabadították őket. Voltak azonban olyanok is, akik nem akartak beszélni a kamera előtt. Tudatták velünk, hogy ott voltak a munkaszolgálatosok között, sőt bántalmazták is őket, de erről nem kívánnak nyilatkozni. Ennek ellenére, minden olyan dokumentumot, amely a kérdéses időszakra vonatkozott, szívesen megmutattak.

Az írott dokumentumok közül a legfontosabb számomra Szabadkáról érkezett. Az ottani hitközségtől kaptam. A 28 oldalas, írógéppel írt, naplónak is nevezhető dokumentum egészében véve a Bortól Zomborig tartó menetelésről szólt. A szerző nem akarta tudatni kilétét. Amikor elolvastam, pontos képet alkothattam magamnak az események alakulásáról.

Az írás Zombornál megszakadt, mert az író ott „kilépett” a sorból, vagyis megszökött. A végén csak annyit jegyzett meg, hogy tudomása szerint a többiekkel valahova Németországba vitték. A szerzőt, a dokumentum szerint, a Bergen táborba hurcolták. Ez volt a több mint huszonöt közül az egyik, amelyet Bor és Žagubica között építettek fel. Mindegyik táborra kiszabták azt a vasútvonalszakaszt, amelyet meg kellett építeni. A nehezebb szakaszokon néha két tábor munkaszolgálatosai is dolgoztak. Ilyenkor tudták meg egymástól a híreket, találkoztak ismerősökkel, bajtársakkal. 1944 augusztus végén, minden előzetes bejelentés nélkül, levezényelték őket Borba, a Berlin táborba. Napokon keresztül érkeztek oda a környékbeli munkaszolgálatosok. Minden tábor bezártak és mindenkit oda vezényeltek. Egy hét alatt több mint hatezer ember gyűlt össze.

Indulás előtt két csoportra osztották a munkaszolgálatosokat.

Az egyik 3600 főből állt, ez volt az első csoport. A terv szerint őket szeptember 15-én indították volna útnak. Ebben a csoportban volt a dokumentum írója is. A valamivel kisebb másik csoport (kétezer – háromezer ember) indulási idejét egy héttel későbbre halasztották. Voltak köztük olyanok is, akik megpróbáltak ügyeskedni: pénz, vagy valami más szolgáltatás

ellenében szerettek volna bejutni az elsőként indulók közé. Ezt észrevették az örök, jelentették, és emiatt a táborparancsnok mintegy hetven munkaszolgálatost kikötéssel büntetett meg.

Végül szeptember 15-én gyalog indult el az első csoport. Sokan közülük a holmijukat és azt a néhány konzervet, amit útravalóként kaptak, talicskába rakták és úgy meneteltek a sorban. Kísérőnek valamivel több mint száz keretlegény jutott erre az első csoportra. A többinek ott kellett maradniuk a második csoporttal. A keretlegények is gyalog mentek, mint azok, akiket kísérték, csak fegyver volt náluk. Az volt a feladatuk, hogy megakadályozzák a szökéseket. Az útvonal a következő volt: Bor – Žagubica – Krepoljin – Smederevo. Erre az útvonalra egy hetet szántak a vezetők. A terv szerint Smederevóban vonatra szállt volna az egész csoport, de sajnos, ez nem következett be. Egyszerűen azért, mert nem várta ott őket a vonat, így gyalog kellett tovább menniük Belgrád felé. Ott a zimonyi kiállítási pavilonokban helyezték el őket. Éjjel rémhírek terjedtek el a keretlegények és a munkaszolgálatosok között, miszerint az utánuk induló második csoportot Bor közelében megtámadták, illetve felszabadították a „vörös” partizánok. Akkoriban a partizánokról sok rossz hír terjedt el a front innenső oldalán. Emiatt sokan féltek tőlük, természetesen legjobban a keretlegények és a német – magyar fasiszták. Ezért igyekeztek minél gyorsabban elhagyni a megszállt területeket.

Szeptember 25-én indultak Zimonyból, akkor már igen erőltetett menetben, mert a kísérőik féltek a kommunisták „felszabadításától”. E feszített tempó miatt a menetoszlop nagyon hosszúra nyúlt, és lassan több szakaszra osztódott. Elöl siettek a keretlegények, mert tudták, ha elfogják őket a partizánok, biztos halál vár rájuk. Velük együtt voltak azok a munkaszolgálatosok, akik úgyszintén tartottak a „vörösök” felszabadítási feltételeitől. A második részben maradtak azok, akik nem féltek. Feltételezték, hogy a partizánok jobban fognak bánni velük, mint a fasiszták, vagy a keretlegények. A menet végén kialakult egy betegekből, a gyaloglást nehezen bíró sérültekből álló rész.

A tragédia Cservenkán következett be. A visszavonuló Princ Eugen hadosztály itt érte utol, visszavonulás (menekülés) közben, a munkaszolgálatosokat. Az elkeseredett elit hadosztály, az elszenvedett veresége miatt, bosszút állt a szerencsétlen munkaszolgálatosokon. Október 6-án éjjel több száz embert gyilkoltak le a téglagyárban. A dokumentum szerzője innentől kezdve lassan, fokozatosan lemaradt, és a menetoszlop végére került. Így sikerült Zombornál megszöknie. Zomborból gyalogolt haza Szabadkára.

A dokumentumból kiderült, hogy szerzője sok, számunkra értékes dologról tudott volna, mint közvetlen szemtanú, résztvevő nyilatkozni a kamera előtt. Még ma sem tudom, mi miatt, nem lehetett a közelébe férközni.

A műsor felépítését három szintre bontottam. Elsőként olyan embereket kellett megszólaltatni, akik Radnóti Miklóssal együtt meneteltek, majd azokat, akik látták a menetelést, és arról tudnak is valamit mondani, s végül következett a harmadik szint, amely a táborban és a menetoszlopban leírt verseket jelenítette meg.

Jóskával újra elindultunk Borba. Szép, meleg, nyárutó volt. Semmi nyoma a fojtott, kénes levegőnek. Este ugyanabban a szállodában szálltunk meg, mint az előzőleg. Nem sok vendég járhatott arra, mert a portás rögtön megismert bennünket. Másnap a Múzeumban újabb fényképeket, részletes térképeket és még más dokumentumokat tettek elénk.

– Ezeken a fényképeken, az egyenruhájuk alapján, magyar tisztek is lehetnek – szólt kedvesen az egyik középkorú, ott dolgozó levéltárosnő.

A kicsit kifakult fényképen a felsorakoztatott munkaszolgálatosok előtt egy magyar egyenruhába öltözött tiszt állt.

– Ez jó kép lesz. Felhasználhatjuk a filmben – szoltam Jóskának. Több olyan fénykép is volt előttünk, amelyen a bánya geodéziai felmérésén dolgoztak a németek. A mérőléc mindig egy munkaszolgálatos kezében volt. Az egyik ilyen fénykép hátán Schosberger Pál neve szerepelt, a név alá pedig odaírták: – Novi Sad – (Újvidék). Jóskával csodálkozva, de örömmel néztünk egymásra.

– Mit jelent ez a név? – kérdeztem a nőt.

– Valószínűleg tőle származik a fotó. Újvidéken biztosan megtalálhatják – válaszolta. Ez volt az első nyomravezető adat.

Másnap, kora reggel Žagubica felé mentünk. Útközben benéztünk a Mošić-féle kocsmába. Petart, mint jó ismerősünket, megkértük, kísérjen el bennünket, hisz ismeri a helybelieket, és talán ráakadunk valakire, aki abban az időben látta a menetoszlopot. Rengeteg ideje volt, és a feladat is imponált neki, mármint az, hogy felkértük a közreműködésre, így szívesen velünk tartott.

Žagubica Borhoz képest kis város. Talán akkora sincs, mint egy nagyobb vajdasági falu. A hegységről a város széléig folyik a Tišnica, ahol búvópatakká alakul. Tőle nem messze található a Mlava patak forrása is, amely később folyóvá növekszik, és Smederevo után beömlik a Dunába. A patakok tele vannak pisztránggal. Nem csoda, hogy a Mlava forrása mellett egy jól felszerelt kis motelt építettek. Ott ültünk le kávézni, sörözni. Mošić, kérésünkre, a városelnök keresésére ment, mert először vele szerettünk volna beszélni. Rövidesen egy sovány, zsíros hajú, nyakkendő, hatvan év körüli emberrel az oldalán jött vissza.

– Az elnököt nem találtam, de itt van Rade. Ő mindenkit ismer a városban – mondta.

Nekünk Rade is megfelelt. Elmondtuk, mi járatban vagyunk.

– Vannak többen is, akik látták a munkaszolgálatosokat. Sőt, még kereskedtek is velük, de csak délutánra, estére tudom összehívni őket. Ilyenkor, kora délelőtt, mindenki dolgozik, nincsenek otthon – nyilatkozta Rade.

– Nem tehetünk mást, megvárjuk az estét. Úgy hat óra körül, jó lesz? – kérdezte Jóska.

– Jó – volt a válasz. – De megyek is mindjárt szervezkedni...

Tovább söröztünk, amikor hirtelen vízcsobbanást hallottam. Kimentem az étteremből, a hang forrása után kutattam. Közvetlen a motel mellett egy medencét építettek, amelybe a Mlava forrása csorgott bele. A medence egyik oldalán vasrács volt, így a víz keresztülfolymhatott rajta. A medence tele volt különböző nagyságú, szebbnél szebb pisztránggal. A pincér éppen etette őket.

– Ezekből lehet rendelni? – kérdeztem a pincért.

– Hát persze, azért vannak itt – volt a válasz. Visszamentem a terembe.

– Jóska, ennék valamit... – mondtam.

– Ilyenkor? – kérdezte. – Én csak három óra körül szoktam ebédelni, most még a reggelinél tartok – válaszolta Jóska.

– Reggeli, vagy ebéd... mindegy. Nekem megjött az étvágyam. Kint láttam a medencében pisztrángokat. Azokból lehet rendelni. Én eszek belőlük – mondtam határozottan.

Odaintettem a pincért, és egy adag sült pisztrángot rendeltem. Jóska, mivel reggelizni szeretett volna, lágy tojást kért. Kettőt. Petar is szeretett enni. Ő is pisztrángot rendelt. Míg a pincér felvette a rendelést, Petar a nevén szólította, így tudtam meg, hogy ismeri. Valószínűleg többször járt már itt. Ráadásul szakmabeliek voltak.

– Ők az én vendégeim, jó ismerőseim, nehogy szégyent hozz a fejemre – mondta. A pincér csak annyit válaszolt:

– Légy nyugodt... – és elment. A beszélgetés valamilyen archaikus szerb nyelven folyt. Ezt azért hangsúlyozom, mert ott, a környéken, ahogy már említettem, románok éltek. Számukra a szerb idegen nyelv volt. A lágytojást szerbül rovito kuvano jaje-nak (nyersre főtt tojás – szó szerinti ford.) hívják.

Nemsokára jött a pincér. Jobb kezében két tányér – tele pisztránggal, sült krumplival és salátával. A bal kezében egy lapos tányéron ide-oda gurult a két tojás. Letette elébünk az ételt, és visszament kenyéréért.

– Ezeknek nincs tojástartójuk? – szólt felém Jóska magyarul, hogy Pero ne értse. – Így, hogy eszem meg a tojást?” – kérdezte.

– Fogd a papírszalvétát, csavard a tojás köré és úgy kézből... – válaszoltam halkan.

Jóska nagy igyekezettel bajlódni kezdett a tojással. A kés élével feltörte a tojáshéjat. Szakszerűen lehámozta a tetejét. Körülnézett. Nem hoztak neki kiskanalat. Csak leveseskanál volt a közelben. Sokatmondóan rám nézett. Az ott maradt kávéscsészékre mutattam. Jóska már nagyon ideges volt, de nem szólt semmit. A másik szalvétával megtörölte a kávéskanalat, és beleszúrta a tojás letisztított részébe. Kemény volt. Nemcsak a fehérje, hanem a sárgája is.

Ez volt az utolsó csepp a pohárban. Tiltakozni kezdett:

– Én lágytojást kértem, nem pedig kemény tojást – szólt mérgesen. – Ezek nem tudják mi a lágytojás? – fokozta.

– Hallgass, Jóska – szóltam rá magyarul. – Tudod, hogy hol vagyunk. Ez itt a világ vége a hegyekben. Itt csak a sült bárányt és a csevapcsicsát ismerik. Nem Pesten vagy a Hungária Szállóban... – próbáltam csitítgatni.

– De én akkor is lágytojást akarok. Ha nem tudják elkészíteni, majd én elmagyarázom.

Petar is felfigyelt erre a beszélgetésre.

– Mi a baj? – kérdezte. Jóska pár mondatban elmondta neki. Petar sem értette pontosan miről van szó, de hívta a pincért.

– A vendég főtt tojást kért. A szakács megfőzte. Most mi a baj vele? – kérdezte a felszolgáló.

– A lágytojást – magyarázta Jóska – forró vízben három percig, érti, csak három percig kell főzni. – Magyarázás közben fölemelte a jobb kezét, és a három ujjával is ecsetelte a lenyegget...

Látszott, hogy a pincérnek kellemetlen a helyzet, nem annyira miattunk, hanem inkább Petar miatt.

– Mindjárt intézkedem. Tehát három perc – hebegte, és gyorsan elvitte a tányért Jóska elől. Petar és én lehajtott fejjel ettük a finom pisztrángot. Kis idő múlva megint jött a pincér, lapostányérral a kezében. A tányéron, mint korábban, a két tojás ide-oda gurult. Most a tányéron, a tojások mellett, ott volt a kiskanál is. Jóska elé tette. Míg Jóska újra végigcsinálta az előbbi műveletet, a pincér ott állt, s türelmesen figyelte. A tojás lágy volt.

– Így kell... most jó... – magyarázta a pincérnek.

Mire Jóska komolyan hozzáfogott, mi Petarral már befejeztük az ebédet. Szilvánit rendeltem, gondoltam – az jól fog csúszni a finom hal után. Jóska továbbra is sört ivott. Estig még bőven volt időnk. Petar egyik távoli rokonához invitált bennünket. Úgy gondolta, talán ő is tud

valamit a légerekről, mert itt élt a környéken. Žagubicától pár kilométerre keletre, a Beljevina hegyoldalon lakott. Gondoltuk, úgy sincs mit csinálnunk hat óráig, hát elmegyünk.

Amint elhagytuk a várost, idilli táj tárult elénk. Körülöttünk mindenütt, sötétzöld legelők kúsztak fel a domboldalakon. Széleiken égig érő fenyőfák vagy megszürkült, hasított deszkakerítések. A sötétbarna szénakazlak között birkanyájak legeltek. Itt-ott, elszórtan, lakóépületek is voltak.

– Nemsokára megérkezünk – biztatott bennünket Petar. – De várjanak csak. Mintha az ott ő volna... – mutatott kezével egy ökrösszekér felé, amely éppen akkor kanyarodott ki a földes útra az egyik domboldalon. – Ő az biztosan. Neki van arra legelője...

Megálltunk az autónkkal az út szélén, és bevártuk. Egy hajlott korú, alacsony, kopott ruhás, fekete, subás, bocskoros ember gyalogolt felénk. Egyik kezében hosszú gamósbot volt, a másikkal pedig a teheneket vezette. Petar elébe ment, és elmondta, mi járatban vagyunk. Az autót előre küldtük, mi pedig gyalog, a szekér mellett beszélgetve mentünk az öreggel. Már nem emlékszem a nevére, mert furcsa, romános volt. Petar vitte a szót, mert már régen találkozott a rokonával. Megközelítőleg sem tudtam megállapítani új ismerősünk korát. Ott, a hegyekben a nehéz munka, a csikorgó hideg telek és az erősen fújó szelek kikezdi az emberek bőrét.

Lassan megérkeztünk. Az épületet magas, négyvizes zsindelyes tető takarta. A bejárati ajtó csak egy gyalulatlan deszkakeret volt, amelyen rongyos pokróc lógott. Beléptünk a négyszögletes házba. Az első helyiségben, amely a legnagyobb volt, földes padlón, pokrócokon ültek a gyerekek. Legalább tizen voltak. Az egyik sarokban, szintén a földön ülve, egy fiatal, kócos hajú asszonyka, kopott, piszkos ruhában szoptatott egy szorosra pólyázott kisbabát. A bejárattal szembeni fal mellett volt a nyitott tűzhely. Apró lángokkal égett a tűz egy rézbogrács alatt. A bútortzat: egy gyümölcsös láda részei, hasított deszkákból készített bölső és két-három háromlábú faragott sámlia... A gyerekek között egy idősebb asszony rendezkedett, valószínűleg a vendéglátónk felesége. Amikor beléptünk, éppen igazságot szolgáltatott a rengeteg apró gyerek között. Petar és a rokona bevezettek bennünket egy másik, sokkal kisebb, keskenyebb szobába. Egy asztal és négy szék állt a közepén. Miután leültünk, az öreg kiment. Kíváncsi, taknyos gyerekek kukucskáltak be az előző szobából. Körülöttünk mindenhol a piszok és a szegénység jelei voltak láthatók. – Hogy lehet így élni, a huszadik században – gondoltam magamban. Az öreg egy piszkos, átlátszó, literes üveggel tért vissza. Valami sárga, vizelet színű folyadék volt benne. Nagy büszkén tette le elénk. Három

különböző nagyságú üvegpoharat és egy fehér zománcozott bögrét is hozott. Mindannyiunknak töltött. Petar és az öreg rögtön lehajtották. Jóska is ivott belőle egy keveset. Én csak forgattam a poharat az ujjaim között. Nem bírtam rászánni magam, hogy belekóstoljak.

– Finom, házi, könnyű szilvapálinka – biztatott Petar. – Arany színét a magjától kapta – magyarázta.

– Mit jelent az, hogy könnyű? – érdeklődtem.

– Itt csak egyszer főzik át a pálinkát. Az úgynevezett vodkát isszák az emberek. Nagyon ritka az, aki újrafőzi még egyszer. A pálinka így gyenge, de megmarad a gyümölcs íze – magyarázta Petar. – Igyon csak belőle, majd megérzi.

Főleg azért, hogy meg ne sértsem a házigazdát, ittam egy keveset. Semmilyen különleges ízt nem éreztem, csak annyit, hogy gyenge volt. Az öreg, sajnos, semmit sem tudott a munkaszolgálatosokról. Mi magyaráztuk el neki, hogy mi is történt errefelé a háború végén. Nagyon csodálkozott. Nem is tudott a lágerekről. Beszélgetés közben gyorsan elmúlt az idő. Vissza kellett mennünk Žagubicára.

A motelban, ahol ebédeltünk, lassan gyülekezni kezdtek az emberek. Ott volt a falu elnöke is. Neki magyarázta el Jóska miért jöttünk, és miért kértük ide őket. Az elnök csak bólogatott. A végén elvállalta, hogy elmondja jövetelünk célját az egybegyűlteknél. Úgy láttuk, szeret beszélni, mert hosszan magyarázta küldetésünket annak a tíz embernek, aki jelen volt. Sok értelmetlen történetet hallgattunk végig. Legtöbben csak hallomásból tudtak a munkaszolgálatosokról, mindössze ketten szolgáltak több információval. Egy idevalósi ember sokat kereskedett velük. Több kocsit élelmet szállított pénzért a táborokba. Emellett „külön rendeléseket” is vállalt arany- vagy ezüstdíjakért. Meg is gazdagodott olyannyira, hogy mozikat vásárolt a keresetből. Nem sok hasznát vette neki, mert a háború után a kommunista rendszer államosította a vagyonát. A másik, egy Dragiša Stanisavljević nevű helybéli volt. Gyerekként látta az elvonuló menetet. Az egyik munkaszolgálatos gyümölcsöt kért tőle. Hozott is neki. Később, miután elvonult a menet, egy törött kerekű talicskára bukkant. Valószínűleg valamelyik menetelő hagyta hátra. Hazavitte, megjavította, és még ma is használja. Ez a Dragiša jó alanynak mutatkozott. Felírtuk a nevét, és megkértük, hogy majd a kamera előtt is mondja el a történetet.

Miután visszaértünk Újvidékre, felkerestük Schosberger Pált, akinek a fotóit láttuk a Bori Múzeumban. Kedvesen fogadott bennünket. Látszott, hogy alaposan foglalkozott a témával, mert sok olyan embert ismert, akivel együtt volt a táborban. Több fotót is mutatott. Sajnos, Radnóttal nem találkozott, mert a Berlin lágerban dolgozott, az alatt a három nap alatt pedig, míg a többi táborból ott gyülekeztek a szolgálatteljesítők, nehéz volt megtalálni az ismerősöket, hát még azt, akit nem ismert az ember. Különben a Berlinben szolgálatteljesítő keretlegényeket jól ismerte. Fel is sorolta nevüket. Megemlített valami Horváth nevű tizedest is, aki különösen kegyetlen volt. Amikor rákérdeztünk, hogy vele szemben milyen büntetéseket alkalmazott, szabadkozni kezdett:

– Engem, szerencsére, nem büntettek soha. Tudják, én a mérnökökkel dolgoztam. Mértük a terepet. De sok kikötést, verést, büntetést láttam.

Schosberger Pál visszaemlékezését nem tudtuk felhasználni a leendő dokumentumfilmben, mert nem volt Radnóttal, hisz a második csoporttal indult haza, és a partizánok, nem mesze Bortól, kiszabadították. A partizánokkal maradt a háború végéig. Mielőtt elváltunk, közölte, hogy a Karlócai Levéltárban megtalálhatjuk azokat a dokumentumokat, nyilatkozatokat, amelyeket a hatóság a háború után összegyűjtött a szökött munkaszolgálatosoktól, és a zsidó raboktól.

– Majd te elmész, és megnézed – jelentette ki Jóska. – Tudod, nekem nincs időm. Megy a Híradó – tette még hozzá.

– Persze – mondtam magamban, s közben azt gondoltam: eddig is majdnem mindent egyedül csináltam.

A Karlócai Levéltárban szolgálatkészek voltak, amikor elmondtam, hogy mi járatban vagyok. Egy középkorú, világoskék munkaköpenybe öltözött munkatárshoz utaltak. Nagy sörhasa feszítette a köpenyét. Megértette mit akarok, de rögtön szabadkozott, hogy csak pár nap múlva tudja előkeresni a papírokat, mert a művelet sok munkájába kerül, de megígérte, ha visszajövök a hét végén, meglesznek a jelentések. Megkértem, ha van fénymásológjuk, másolja le mindjárt, mert otthon nyugodtan át szeretném nézni az anyagokat.

A hétvégéig megkaptam a jelentéseket. Mindegyiken ugyanaz a fejléc volt látható. Nagybetűvel felírták hogy KOMISIJA (bizottság). Tulajdonképpen ezek a dokumentumok kártérítési igényekről szóltak. Ezeket a bizottságokat, mindjárt a háború után, a helyi kormányzat alakította, azzal a céllal, ha valakinek a háború alatt a megszálló hadsereg kárt, fájdalmat vagy sérelmet okozott, elmondhatta e bizottság előtt. Mindössze két bizottsági jelentés vonatkozott a munkaszolgálatosokra. Az egyiket egy bizonyos Salamon József mondta el Kúlán, a másikat pedig Fischer Imre Zomborban. A jelentésből, sajnos, nem tudtam meg semmi olyat, amit már ne tudtam volna.

Az Újvidéki Forradalmi Múzeumban is felkutattam mindent. Szívesen segítettek, már csak azért is, mert sokszor dolgoztunk együtt, de sajnos, ott sem találtam olyan fényképeket, amelyek az említett munkaszolgálatosokra vonatkozhattak volna.

Egy idő után úgy gondoltuk Jóskával, ideje lenne már személyesen is megismerkednünk a budapesti kollégákkal. Megkértük a gyártásvezetőt, küldjön a számukra egy hivatalos meghívólevelet a következő hétre. Sedianszky János szerkesztő és Rózsa Sándor vonattal érkeztek. Pintér Sándor gyártásvezetőt bíztuk meg azzal, hogy várja be őket az állomáson, és kísérje őket a Televízióba. Kellemes, szívélyes, de barátinak is mondható találkozás volt. Pár mondat után tegeződni is kezdtünk. Először Bodzsonyi Istvánhoz, aki akkor már programigazgató-szerkesztő volt, mentünk bemutatkozó beszélgetésre, aminek során nem esett szó a műsor konkrét részleteiről, csak nagyvonalakban állapítottuk meg az együttműködés létrejötte miatti örömünket. Mindkét szerkesztő tisztában volt azzal, hogy enélkül az együttműködés nélkül nem tudtuk volna elkészíteni a dokumentumfilmet. Amikor a műsor hossza került szóba, nem tudtam pontos választ adni. Eleinte az elképzeléseink a 60 perc és a fél óra között mozogtak. Beszélgetésünk hivatalos ebéddel fejeződött be, az akkori legexkluzívabb étteremben – a kínaiban, a Duna utcában.

Másnap indultunk Borba. Mivel Póth Imre operatőr és Pintér Sanyi is velünk tartottak, mikrobusszal keltünk útra. Sedit nem érdekelték az alanyok, hiszen nem értett szerbül, csak látni akarta azt a helyet, a tábor ahol megszülettek a versek. Amikor megérkeztünk a Mošić-kocsmához, Jánost nem lehetett megállítani. Elsőnek sietett a volt láger helyére. Végigsétált az oszlopok mellett. Kézzel tapogatta a betonlapot, ahol a tábor tisztálkodó helye volt. Felment a kis dombocskára, amely alatt valószínűleg az éléskamra volt. Egyszóval, nem nyugodott, míg mindent szemügyre nem vett. A végén fáradtan, tele érzelmekkel, megsimogatta a nagy cseresznyefát a tábor egyik sarkában. Az arcán látszott, hogy időben és lélekben is a múltban jár.

„Gyökér vagyok magam is most,
férges között élek én,
ott készül e költemény...”

S nemcsak ezt, a Gyökér c. versét, hanem a többi, az Avala noteszben megtalálható versét is mind itt írta a költő. Hiszem, hogy János fejből tudta valamennyit. Végre megszólalt:

– Ez a hely épp olyan, amilyennek Ortutay leírta. Olvastad a könyvét, Jóska? – kérdezte.

– Persze. A hetvenes években járt erre, és ő is találkozott Mošićékkal. A könyve sokat segített a mostani munkánkban – válaszolta Jóska.

Póth Imre is szemügyre vette a tábort. Az útszéli oszlopok, képileg, nagyon hasonlítottak az egymás után menetelő munkaszolgálatosokra. Ezt mindketten észrevettük, s megegyeztünk, hogy felvételezés közben felhasználjuk őket valamely szimbólum kialakítására. Az egész délelőttöt ott töltöttük. Petar, a kocsmatulajdonosa, is velünk tartott egy ideig. Azt hitte, hogy felvételezni jöttünk. Megnyugtattuk, hogy erre csak pár hónap múlva kerül sor.

– Azt tudjátok, hogy Radnótinak szobra is van a Bori-tó partján – próbáltam elindítani a társalgást. Rózsa Sándort, az MTV producerét ez különösen érdekelte, így visszaindultunk Bor felé. Ott, a tónál, egy támlának támaszkodva, állt a bronzszobor – Varga Imre magyarországi szobrászművész alkotása. Kellemes kirándulóhely volt a környéke, talán ezért is állították oda. Környéke tele volt fürdőzőkkel. Mi is lazítottunk egy kicsit. Ránk fért a pihenés a sok utazás után. A visszafelé utat Žagubicán keresztül terveztük. Ugyanazon az úton jöttünk vissza, amelyen a munkaszolgálatosok, több mint negyven évvel ezelőtt meneteltek. Másnap mi is elhaladtunk a Heidenau tábort mellett, mint annak idején Radnótiék. János áhítattal nézett ki a kocsis ablakán, míg a tábort el nem tűnt a szemünk elől, a kanyargó úton.

Utazás közben, valahogy szóba kerültek a pesti szállodák. Örömmel meséltem, hogy milyen kellemesen éreztem magam egykor a Budapest Szállóban, amikor Bjedić kíséretében ott jártam. Sándor türelmesen végighallgatta az élményeimet, de egy jobb szállodát ajánlott – a Béke Szállót. Ott-létünket mindig az MTV fizette, így mindegy volt, hogy mi Jóskaival hol fogunk aludni. Megszületett tehát a döntés: ha Pestre utazunk – a Béke Szállóban foglalnak nekünk szobát.

A következő alkalommal este érkezünk a magyar fővárosba. Már a szálloda bejáratánál szembetűnt a pazar előcsarnok. Több volt a személyzet, mint a vendég. A recepciós, egy középkorú, fekete ruhába öltözött, jó megjelenésű férfi, tört angolsággal szólt hozzánk. Magyarul válaszoltunk neki. Látszott rajta, hogy megkönnyebbült. Mellette még két fiatal hölgy dolgozott, vagyis inkább ólálkodót a pult mögött. A bejelentkezés sima volt. Sándor közölte a személyzettel, hogy az urak, már mit mi, öt napig maradnak, és a számlát az MTV fizeti. Jóskaival külön szobát kaptunk. Megbeszéltük, hogy másnap reggel nyolc körül találkozunk az étteremben. Reggel, a megbeszélt időben, lementem az étterembe. Előtte ugyanaz a portás várt, aki előző este a recepciónál dolgozott. Akkor lepődtem meg, amikor elé értem.

– Jó reggelt, Németh úr, hogy tetszett aludni? – szólt hozzám, és szolgálatkészen ajtót nyitott. Utánam egy idősebb német vagy osztrák házaspár érkezett. Őket is a nevükön szólította. – Ez az ember név szerint ismeri az összes vendéget. Vagy olyan kevesen vagyunk, hogy ez nem jelent neki gondot, vagy nagyon jó a memóriája – gondoltam magamban. – Kedves, tényleg nagyon kedves – vélekedtem.

Az étterem közepén állt a hosszú svédasztal, a szemben levő fal mellett pedig, egy másik asztalon, három, kincsesláda alakú, nagy, aranyozott, kovácsoltvasból készült edény állt, melyet gázláng melegített. Közvetlen közelükben három egyenruhás pincér vigyázállásban leste a vendégek kívánságait. Körülnéztem. Nagy volt a választék. Engem a hagyományos reggeli érdekelt. Pár szelet felvágottal, egy keménytojással, sajttal, mustárral és egy csésze teával kezdtem... A sokféle kenyér, pogácsa és teasütemény közül is választottam.

Éppen leültem reggelizni, amikor megjelent Jóska. Természetesen ő is meglepődött, amikor a nevén köszöntötték.

– Ezek mind belügyesek! – szólt hozzám. – Honnan tudja a nevemet? – kérdezte jelképesen.

– Ugyan Jóska, te mindent sötéten látsz. Hát nem volt kellemes, amikor a neveden szólított? – igyekeztem viccelődni.

– Egy csöppet sem. Ezek nem tiszta dolgok – válaszolta. – Különben, mi van reggelire? – kérdezte.

– Nézz körül az asztalon. Minden, amit akarsz – válaszoltam.

– Érzem a tojásrántotta illatát, de nem tudok szedni, mert az egyik kezemben a tányért tartom, s ha a másik kezemmel kinyitom a büféláda fedelét, nincs harmadik kezem, amellyel szedhetnék belőle. Annyira ennék egy kis tojásrántottát. Hogy milyen hülyén oldották meg ezt... – panaszkodott Jóska.

– Majd mindjárt megnézzük, mit lehetne tenni – válaszoltam nyugodtan. Feltételeztem, a három egyenruhás pincér azért áll ott, hogy segítsen. Odamentem az egyikhez, és megkértem – szedjen a tányéromba egy kevés tojásrántottát. Örömmel teljesítette a kérésemet. Amikor visszatértem az asztalunkhoz, Jóska csak a fejét csóválta:

– Hogy nekem ez nem jutott eszembe!?

A többi napon keresztül rendszeresen igénybe vette a pincérek segítségét és kipróbálta mind a három „kincsesláda” tartalmát.

Amíg Budapesten tartózkodtunk, Sedinek sikerült több találkozót is megbeszélnie, megszerveznie. Számunkra, és számára is, a Gyarmati Fannival, Radnóti feleségével való beszélgetés volt a legfontosabb. Sokat reméltem a látogatástól, bár János már előre jelezte, hogy Fanni nem akar nyilatkozni a kamerák előtt. A lakásán, egy egyszerűen berendezett szobában fogadott bennünket. Nem volt valami beszédes. Látszott rajta, csak a férje hírneve és a Jánossal való ismeretsége készítette arra, hogy fogadjon bennünket. Csak annyit tudtunk meg tőle, amit másoknak már régen elmondott és megmutatott. Évekkel ezelőtt visszavonult a nyilvánosság elől. A kamerák előtt nyilatkozni semmiképpen sem akart. Nem forogtunk irodalmi körökben. Nem tudtuk miért lett ilyen. Sőt, még János se tudta, pedig ott élt Pesten és elég tájékozottnak tűnt. Az is lehet, hogy tudta az okát, csak nem beszélt róla. Sajnáltam, hogy így történt, mert Radnóti Miklósról mi készítettünk először ilyen nagyszabású dokumentumfilmet. Az irodalom már minden adatot felhasznált, de a televízió ereje és népszerűsége talán még több emberrel szerethette volna meg a nagy költőt.

Igaz, hogy mi csak Miklós életének utolsó pár hónapjáról készítettünk filmet. Fanni akkor már nem látta férjét. Hogy mi történt vele pontosan azt másoktól tudta meg, de levelek talán érkeztek tőle. Azokban hangulatát vagy a tábori szenvedéseket, csak megírta párjának, mint ahogy megírta a verseket is. Talán elmondhatta volna azt is, hogy milyen érzelmekkel küzdött akkor, amikor előkerült a Bori notesz, hisz abban hozzáfűződő vers is volt.

Csendben, lehorgasztott fővel hagytuk el Fanni lakását. A kocsiban sokáig nem szóltunk egymáshoz. János számára is kínos volt. Később megszólalt Sándor, a producer, hogy még egy látogatást tervezett.

Az egyik kerületi állambiztonsági hivatalban, egy bizonyos dr. Battyányi Györggyel beszélt meg találkozót.

– Talán gróf Battyányinak valami leszármazottja – igyekeztem tréfára fordítani a dolgot.

– Nem. Pontosabban, nem tudom – válaszolt halkán János. – Én csak telefonon beszéltem vele – tette hozzá.

Magas, bajszos, katonás tartású, egyenes tekintetű, hatvan év körüli ember fogadott bennünket, elég hidegen. Elmondta, hogy Radnótiékkal együtt érkezett a Heidenau táborba. Nem barátkoztak, de ismerte... Erről, azonban, nem beszélhet a nyilvánosság előtt, főképp nem a televízióban, amíg nem kap engedélyt a feletteseitől. Azt ajánlotta, ha érdekel bennünket a dolog, jöjjünk vissza pár napon múlva. Addig megszerzi az engedélyt. Persze, hogy érdekelt bennünket, hisz ő volt az első, és talán az egyetlen akkoriban élő ember, akivel eddig találkoztunk, s aki egy táborban volt Radnótiával. Feltételeztük, hogy sok mindent tudna róla mondani, de a beszélgetés abbamaradt. Meg kellett várni az engedélyt.

– Ez az ember belügyes lehet, ha engedélyt emleget – szoltam halkán Jóskához, amikor kiértünk az épületből.

– Ez nem számít, csak kapja meg az engedélyt. Fontos lenne a műsorban – válaszolt Jóska helyett János.

– Megmozgattam valamennyi ismerősömet, hogy megszerezzek néhány nevet. Remélem, sikerülni fog. Egyelőre várjunk Battyányival. Holnapra egy dr. Levendel nevű orvossal van találkánk – mondta Sándor.

Este az Anna cukrászdában, a belvárosban söröztünk Jóskával, mert csak ott kínáltak külföldi sörfajtákat. Amikor elhangzott a rendelésünk sokan az ott lévők közül ránk néztek. A rendeléssel elárultuk, hogy külföldiek vagyunk. A Váci utca tele volt fiatalokkal. Sétáltak, beszélgettek, nevetgéltek. Úgy tűnt sokan közülük arra várnak, hogy valaki olyannal találkozzanak, aki kimentti őket ebből a rendszerből. Jóskával örömmel állapítottuk meg, hogy bár mi is szocializmusba élünk, sokkal nagyobb a szabadságunk.

Reggel a szállóban már nem is csodálkoztunk azon, amikor nevünkön köszöntöttek bennünket és Jóska is megszokta a svédasztal melletti pincéreket.

Dr. Levendel szimpatikus, szolgálatkész ember volt. Rögtön elmondta, hogy sokkal előbb érkezett a Bori munkatáborokba, mint Radnóti. Amikor elvitték, még fiatal házas volt, felesége pedig éppen állapotos. Több mint 15 hónapot töltött fogságba. Mondanivalóját érzelmek szöttek át. Szeme könnybe lábadt, amikor kérdéseinkkel felzaklattuk. A sok fontos adat mellett néhány dologra összpontosította történetét.

Az első az volt, amikor levélben hírt kapott kislánya születéséről. Rendkívüli esetekben engedélyezték, hogy válaszoljanak a levelekre. Amikor megpróbált engedélyt kérni Marányi ezredestől azt a választ kapta:

– Ha egy zsidó születik, az nem rendkívüli esemény, hanem csak az, ha meghal.

Azt is elmondta, hogy amikor Belgrádon keresztül gyalogoltak, az emberek kivonultak az utcára, és tüntettek. Élelmet, vizet adtak nekik. A lakosság hozzájuk való viszonyulása részben könnyített nehéz sorsukon. A legnehezebb Cservenkán volt.

– Hamarosan megjelentek az SS-legények – mesélte. – Körülbelül negyvenen-ötvenen voltak. Ottlétük óriási pánikot keltett. Nagyon hamar elhangzott a vezényszó: Mindenki hasra! A fejünket nem emelhettük fel. Ez mérhetetlenül szégyenletes volt számomra. Nyomorúságosan éreztem magam, mert mi, fiatalok, háromezren, többnyire 20 – 21 évesek, nem tudtunk szembeszállni azzal a negyven-ötven katonával. Erőfeszítés és minden ellenállás nélkül váltunk a szörnyűség eszközévé, bár tudtuk, mi fog következni.

És valóban, aki felemelte a fejét, tarkón lötték. Ez volt tehát a megfélemlítés kimunkált formája. Ez a félelem, a pánik mindaddig tartott, míg meg nem jelentek a keretlegények,

felszólítottak bennünket, adjuk oda az aranyainkat, féltett kincseinket, mert úgy sem lesz már rájuk szükségünk. Néhány verseskötet, feleségem levelei és a karikagyűrűm tartottam magamnál. Nem adtam oda ezeket. Azzal fenyegettek meg, ha valaki nem adja oda, levágják az ujját. A jegygyűrűmet így a bakancsomba rejtettem. – mesélte.

Miután mindezt elmondta, megkértük, ismétlje el történetét a kamera előtt is. Megígérte, csak egy feltétele volt. A cservenkai öldöklés felvételezését úgy oldjuk meg, hogy ne kelljen odaautaznia, mert valószínűleg nagyon felkavarná a dolog, s talán meg sem tudna szólalni. Megígértük, hogy találunk rá valami megoldást, hisz nem akartunk elveszíteni egy ilyen fontos alanyt. Én már azt is tudtam, hogy vele kezdem a műsort.

Aznap még egy volt munkaszolgálatossal volt találkánk.

Laufert György otthonában várt bennünket. Beteg volt, ezért nem akartuk nagyon kifárasztani. Ha jól emlékszem, cukorbetegségben szenvedett. Örült látogatásunknak, különösen amikor megtudta, hogy jugoszlávok vagyunk. Homlokán egy hosszú, horpadást, sebhelyet láttam. – Talán közlekedési baleset következménye – gondoltam magamban.

Elmondta: sokat köszönhet a jugoszláviai szerbeknek és magyaroknak. Ő a munkaszolgálatosok első csoportjával jött hazafelé. A cservenkai drámát saját élményei alapján mesélte.

– A németek kisebb csoportokat alakítottak, és úgy vitték az embereket a veszthelyre. Én egyre hátrább kerültem. Szökni akartam. Ezt valószínűleg észrevette az egyik katona, és puskatussal tarkón vágott. Elvesztettem az eszméletemet. Ezután csak arra emlékszem, hogy ugyanaz a katona nagyon közről rám lőtt. Szerencsémre a golyó csak a homlokcsontomat sértette meg. Újra elájultam. Amikor feleszméltem, szerb és magyar asszonyok hangját hallottam. Feltápászkodtam, és gyorsan a közeli kukoricásban rejtőztem el. Kúla nagyon közel volt, ezért oda menekültem. Ott maradtam a felszabadulásig a Bosnyák családnál. Nekik köszönhetem az életemet, mert bevittek a helyi orvosi rendelőbe, ahol átkötötték a sebeimet.

Azt is elmesélte, hogyan jutott később vissza Magyarországra. Érdeklődéssel hallgattuk, annak ellenére, hogy ez már nem volt fontos a műsor szempontjából. Mielőtt elbúcsúztunk volna, megbeszéltük, hogy újra felkeressük. Jóskának rögtön támadt egy ötlete:

– Jó lenne, ha megtalálnánk az említett Bosnyák családot. Talán ők is mondhatnának valamit ezekről az eseményekről.

Másnap Battyányi telefonált Jánosnak. Megkapta az engedélyt: beszélhetett. Ez nagy örömhír volt számunkra. Ugyanabban az irodában és ugyanabban az öltözőben várt bennünket.

– Megszereztem az engedélyt. Elmondhatom emlékeimet a kamera előtt is. Jánostól valami olyasmit hallottam, hogy a felvételezés egy része Jugoszlávia területén folyik majd. Én oda nem mehetek. Ami érdekli önöket, azt csak itt mondhatom el. Ha így jó lesz, vállalom – jelentette ki katonásan.

Természetesen, belementünk, mivel számunkra hasznos volt minden, amit a tábori életről, Radnótiról, az erőltetett menetről hallhattunk. Ha Battyányi urat nem vihetjük a tábor helyszínére, találunk majd valamilyen rendezői megoldást, hogy itt készítsük el vele a beszélgetést. A műsor vizuális részéről akkor még egyáltalán nem gondolkodtam. Majd, ha összejön az anyag...

– Együtt érkeztem Radnótival a Heidenau táborba. A parancsnokot Szál Antalnak hívták. Viszonylag emberségesen bántak velünk. Vasárnaponként, miután megtisztítottuk szerszámainkat, szabadfoglalkozásként valaki hittanórákra járt, valaki pedig a Radnóti által tartott irodalmi összejöveteleken vett részt. Engem inkább a vallási témájú előadások érdekeltek. Augusztus 29-én kaptuk a parancsot: el kell hagyni a tábor. Mindenkit

levezenyelték Borba, a Berlin lágerbe. Nagyon jó barátomtól, Sávós Ferenctől kaptam egy noteszt. Megkért, hogy menetelésünk közben, mindent írjak bele. Én fiatalabb és erősebb fizikumú voltam, mint ő. Azt reméltük, ha hazatérünk, a noteszban leírt események alapján az esetleg elhalálozott bajtársaink hozzátartozói tudomást szerezhetnek szeretteik sorsáról. Vállaltam a feladatot, de féltem a bővebb leírásoktól, mert ha észreveszik, hogy jegyzetelek, az végzetes is lehetett volna számomra.

Hirtelen közbevágtam: – Megvan még az a notesz?

– Persze, elhoztam maguknak – válaszolta, és átnyújtott egy kis 5x10 centiméteres, keményfedelű vastag füzetet. Átvettem és óvatosan belelapoztam. Naptár volt. A dátumok mellett grafitceruzával írott bejegyzések:

„Szeptember 10. Marányi ezredes beszél az osztagnak. 68 ember kikötve.”

„Október 5-e és 6-a – Cservenka.” A dátumok ceruzával befeketítve.

A notesz végén hosszú névsor volt látható. Ezek voltak azok az ismerősök, akik a táborban vagy útközben meghaltak. Ő is részletesen elmondta a cservenkai eseményeket. Túlélte az öldöklést. Magyarország területére Mohácsnál léptek be.

– A mohácsi ALT börtényben helyeztek el bennünket. A gyár épületei a zsidók számára átmeneti szállásként működtek. Ott találkoztam Miklóssal. Odakúszott hozzánk. Nagyon rossz állapotban volt. Arra biztatott bennünket, hogy maradjunk együtt. Szentkirályszabadján pihentetnek bennünket. Azt gondolta, azért, hogy felerősödjünk az újabb munkaszolgálat előtt. Azt remélte, hogy pár nap szabadságot is kapunk. Nem hittem neki. Valamivel később, Szentkirályszabadja után, megszöktem – fejezte be Battyányi úr.

Mindannyian elégedettek voltunk, hisz több olyan emberrel találkoztunk, akik a műsor gerincét alkotják. A beszélgetés után János, örömeiben, meghívott bennünket ebédre, de nem fogadhattuk el a külföldi napidíjunk mellett, hiszen még a szállodát sem kellett a saját zsebünkől fizetnünk.

Még egy napunk maradt hátra. Azt Jóska ismerősök, rokonok látogatásával töltötte el, én pedig az antikváriumokban búvárkodtam. A Bajcsy-Zsilinszky út elején egy nagy antikváriumra bukkantam. Ott töltöttem az egész délelőttöt. Megint egy kofferra való könyvet vásároltam. Többek között a Szép versek 1972- től 83-ig tartó kiadványait, Szerb Antaltól a Világirodalom történetét, a Remek írók sorozatból Radnóti Miklós műveit és még egy csomó történelmi könyvet, amelyet a Kossuth könyvkiadó jelentetett meg.

Mégis a legjobban a H.G. Wells Az időgép című művének örültem. Ez az a könyv, amelynek alapján készítették azt a filmet, amelyről a könyv elején már szóltam és amelyben megjelenik Weena. Eddig én csak a filmet láttam, de most elolvashattam a regényt is. Találtam egy Bélyeglexikont is. Ez azért volt fontos volt számomra, mert apám nagy bélyeggyűjtő volt én pedig egyenlőre semmit sem tudtam a bélyegekről. Taxit kellett fogadnom, hogy vissza tudjak menni a szállodába, mert olyan nehéz lett a könyvcsomagom.

Este, a Duna-parthoz kikötött Matróz hajókocsmában vacsoráztam egy kis halpaprikást. Vacsora közben még egy megrendezett kocsmaverekedést is láthattam. Később megtudtam, hogy ezt minden este megrendezik a turistáknak.

Ami a szállodát illeti mindvégig kellemesen éreztük magunkat. Amikor elutaztunk kipróbáltam, hogyan működik a csomagszállító szolgálat. Felhívtam a portást, hogy küldjön valakit, aki majd leviszi az utazótáskámat, mert bevallom a könyvek miatt igen nehéz volt. Pár percen belül csengetett egy egyenruhás fiatalember. Kicsit csalódott, amikor meglátta,

hogy hiába hozta a tolókocsit, mert csak egy csomagról volt szó. Természetesen így is kapott tőlem borraivalót.

Hazaérve folytattam a kutatómunkát. Először a cservenkai téglagyárba mentünk Poth Imrével és Pintér Sanyival. A téglagyár már nem működött. Az égető kemencét már lerombolták. A megmaradt raktárhelyiségekben épületanyagot, cementet, meszet és más, hasonló dolgokat tároltak és árultak. Az igazgató fiatal volt, akinek a szülei Boszniából jöttek Vajdaságba, de ő már a háború után született Kúlán. Csak az idősebb munkásoktól hallott valamit a 44-es mészárlásokról.

– Azt ajánlom, menjenek a zombori múzeumba. Úgy hallottam, hogy 1947-ben, az exhumálás során sok holttestet találtak. Talán ők többet tudnak mondani, mint én – fejezte be az igazgató.

Mindamellet, hogy kevés információt kaptam, megkértem, engedje meg a terep megtekintését. A nagy gödrök, amelyekben egykoron az agyag kitermelése folyt, már beomlottak. Szélüket benőtte a gaz. Egy rozoga, leégett tetős lakóépület is volt az egyik hatalmas gödör szélén.

– Itt nem lehet forgatni – magyarázta Imre Sanyinak.

– Hát igen. Sajnos, a dokumentumfilm legdrámaibb részét, a cservenkai öldöklést nem tudjuk helyszínen leforgatni. – kapcsolódtam be én is – A téglagyári kemencék, valószínűleg, mind egy kaptafára készültek. Olyat kell keresni, amely még jó állapotban van.

Imrének eszébe jutott, hogy egy alkalommal Topolya és Zenta között járt a forgató csoporttal. Zentagunaras határában (Novo Orahovo) van egy elhagyatott de jó állapotban lévő téglagyár. Közvetlenül az út mellett egy mélyedésben helyezkedik el. Felvételezés szempontjából ideális lenne, csak azt nem tudta, hogy mennyire hasonlít a cservenkaira.

– Mindenesetre el kel menni a helyszínre és megnézni – gondolkodtam hangosan.

Tovább mentünk Cservenkán keresztül Zombor felé. Nagyon hiányzott még egy olyan kívülálló, aki látta az öldöklést, vagy a lerongyolódott munkaszolgálatosokat. Sajnos, ilyen alanyunk még nem volt.

Kétségbeesett próbálkozásra szántam rá magam. Figyelni kezdtem a házakat. Amikor olyan házhoz értünk, amelynek homlokzatáról látszott, hogy még a háború előtt épült, megkértem Sanyit, hogy álljon meg, én pedig bementem.

– Jó napot! – köszöntem szerbül egy idősebb néninek, aki éppen egy zománcos lavórral a kezében kocogott a gangon. – A Televíziótól vagyok – mondtam a bűvös mondatot. – Itt élt a háború előtt is? – érdeklődtem.

– Itt, miért? – kérdezte.

– Emlékszik-e véletlenül, hogy negyvennégy őszén erre jártak rabok az utcán... – próbálkoztam.

– Nem emlékszem én, fiam, arra se, hogy tegnap mit ebédeltem, hát még arra, hogy mi történt negyven évvel ezelőtt – vágta rá mindjárt az asszony.

Továbbmentünk. Úgy éreztem magam, mint amikor Jóskával egyik fatörzstől a másikig rohagálunk, a bevéselt neveket keresve. Olyan volt, mintha tűt kerestem volna a szénakazalban. A tizenötödik háznál abba is hagytam.

A zombori Múzeumban egy fiatal, farmernadrágos hölgy fogadott bennünket. Amikor megtudta, hogy a Televíziótól jövünk, felcsillant a szeme, de nem szólt semmit. Várta, hogy befejezzük a mondanivalónkat.

– Igen. Negyvenhétben, a bizottsághoz érkezett feljelentések alapján tudomást szereztünk az akkori gyilkosságokról. Ennek alapján készült el egy exhumálási terv és a jegyzőkönyv. Én akkor még meg sem születtem. Mindössze pár éve vagyok itt a Múzeumban. Szólok az idősebb kollégának, aki már régóta itt van. Lehet, hogy ő majd tud Önöknek segíteni. Addig is igyanak egy kávé. Van itt nálunk egy kis kávézó... – mondta mosolyogva, és előzékenyen betessékelt bennünket egy pici terembe.

Egy háromlábú alacsony asztalka volt a szoba közepén, mellette egy divatja múlt zöld műbőr fotel. A falon egy Konjović-kép ékeskedett. A párt akkoriban nevezte ki a festőt a Múzeum igazgatójává, csak azért, hogy állandó jövedelme legyen. Többek között ily módon is segítették az érdekes művészeket.

– Csak egy rövid időre hagyom egyedül Önöket. Megyek, elkészítem a kávé, és szólok a kollégámnak, hogy keresse elő a jelentéseket. Mindjárt visszajövök – mondta, és továbbra is mosolygott.

Öt perc múlva visszajött. Rögtön észrevettem, hogy rendbe tette a haját, erősebb, a jó ízlés határán mozgó sminket tett az arcára, és a hófehér, kicsit átlátszó blúzán, a nyaka alatt, egy gombbal kevesebb volt begombolva.

– Mit csinálnak a televízióban? – kérdezte, miután letette a kávéscsészéket és leült velünk szembe. Sanyi, szegény, nem is tudott hová nézni. A falat és bútorokat szemlélte. Látszott, hogy kellemetlenül érzi magát.

– Én rendező vagyok, Imre operatőr, Sándor kollégám pedig gyártásvezető – válaszoltam.

– Ó, rendező. Az szép munka – szólt közbe. – Biztos sok híres színészt ismer – állapította meg.

– Hát az újvidékieket igen, de a belgrádiakat... – kezdtem volna bele, amikor közbeszólt:

– Életem vágya, hogy szerepelhessek egy filmben. Már az iskolában is megdicsérték, amikor verset mondtam. Zomborban van egy amatőr színjátszócsoport. Az előadásban én játszom a koszovói lányt. Sokan megnézték már bennünket. Holnap este is lesz egy előadás. Jöjjenek, nézzék meg... – invitált bennünket.

– Majd talán egy másik alkalommal – igyekeztem finoman elhárítani a – lehetőséget –. Sajnos, még ma vissza kell érnünk Újvidékre.

Szerencsére nem kellett folytatnom a szabadkozást, mert egy idős ember lépett be a kávézóba, kezében egy köteg gépelt papírral. A papírok fölé hajolva rögtön elfelejtettem a „színésznőt”. A legfelső az exhumálási jelentés volt. Cservenkán 467 koponyát találtak. A kiásott maradványokat a zombori zsidó temetőbe temették el egy közös sírba. Ezek szerint majd ötszáz embert végeztek ki azon az éjszakán az SS-katonák. A többi irat a szemtanúk, a munkaszolgálatos szökevények és az elrejtőzötték vallomásait tartalmazta. Az anyagban megtaláltam a kúlai Bosnyák család vallomását is, akik Laufert Györgyöt rejtegették.

Legérdekesebb számomra Bede Lajos vallomása volt. A jelentésből kitűnt, hogy október 5-én és 6-án a téglagyárban lakott. Hallotta a gépfegyverek ropogását, és szemtanúja volt a vérengzésnek. – Őt kell megkeresni – villant át az agyamon a gondolat.

– A nyilatkozat másik oldalán található a címe – szólt halkán az ősz munkatárs. Láttam, hogy nagy érdeklődéssel olvasom a jelentést.

– Bede Lajos, Adorján, Tito marsall u. 28. A jelentés 49-ben készült. Talán még most is ott él... – biztattam hangosan saját magam. – Ellenőrizni kell – volt a következő gondolatom. De már délután két óra körül járt az idő, Adorján pedig Magyarokiszsa környékén van, így aznap

biztos nem tudtuk volna megtenni az utat odáig, úti rendelvényünk sem volt. Visszamentünk Újvidékre.

Pár napra múlva keltünk újra útnak Sanyival. Érdekelt, hogy megtaláljuk-e Bede Lajost. Adorjánon már többször jártam a Barázda készítésekor. Még a XIII. században alapították. Ügyes dohánytermelők és kereskedők laktak a faluban. A lakosság egyötöde cigány volt, akik faáru, főleg teknőkészítéssel foglalkoztak.

Könnyen megtaláltuk a Tito marsall utcát, hisz ezt a nevet abban az időben mindig a falu főutcája kapta. A huszonnyolcas szám alatt, egy rendezett, felújított ház állt. Annyira izgultam, hogy Sanyit küldtem előre, én inkább a kocsiban vártam. Félttem, hogy nem találjuk meg az öreget. Kis idő múlva Sanyi visszajött a kocsihoz. Arcáról nem tudtam leolvasni, hogy sikerrel járt-e.

– Bedéék nem laknak itt. Elköltöztek. Gyere, majd elmagyarázza neked a F-betűs asszony – mondta nyugodtan Sanyi.

– Hová? Mit beszélsz? Milyen asszony? – kérdeztem hebegve. Kinyílt a kapu, és egy nehézsúlyú, csípőre tett kezű, vastag karú parasztasszony lépett ki rajta. Kiszálltam a kocsiból.

– Maga keresi a Bedééket? Itt laktak. Ez valamikor az ő házuk volt. Mi a férjemmel a hatvanas évek elején vettük tőlük. Nemrégén tettük rendbe, látja... – kezdte magyarázni az asszony.

– Igen, igen, de tudja-e véletlenül, hogy most hol laknak? – szakítottam félbe a szóáradatot.

– Na hallja! Persze, hogy tudom. Most, Vajszkán élnek. Én nem is tudom, hol van az. Ott vettek egy kis házat – mondta.

– A címüket tudja-e? – kérdeztem.

– Persze, hogy tudom. Jelentkeztek levélben. Csak meg kell keresni – magyarázta az asszony.

– Keressem meg?

Fejbőlintással biztattam. Erre az asszony megfordult, és nyugodt léptekkel, ringó testtel eltűnt a kapu mögött.

– Írjuk fel az asszony nevét. Milyen betűt mondtál? Lehet, hogy szükségünk lesz még rá – szóltam a Sanyihoz.

– Nem tudom, hogy hívják – volt a rövid válasz.

– Hogy, hogy nem tudod. Valami „F” betűt emlegettél – mondtam.

– Ja. Az nem a neve csak úgy néz ki. Mint egy cirill „Ф” betű. Egyenes függőleges oszlop két füllel. A két csípőre tett keze az „F” betű két füle – magyarázta Sanyi.

– Ne bolondoz – még mindig nem ért az agyamig az összehasonlító kép a cirill „Ф” betű és az asszony között. Míg ott tanakodtunk az asszony visszajött egy borítékkal a kezében.

– Tessék, itt írja a címét – nyújtotta át a levelet.

– Vajszka, Ribar utca 18. – olvastam. – Te jó ég, hiszen Vajszka Bács mellett, Bácska délnyugati részén van, mi pedig éppen az ellenkező irányban... – szóltam hangosan, hogy Sanyi is meghallja.

Este hat óra után érkeztünk Vajszkára. Néhány útbaigazítás után megtaláltuk az Ivo Lola Ribar utcát. A tizennyolcas szám alatt egy szerény végház állt. Bementünk. A gangon, kopott,

rozoga, fonott karosszékekben ült egy sovány arcú, fekete kalapos ember. Ragtapasszal megerősített vastag üveges szemüveget viselt. Ő volt az, akit kerestünk.

– Emlékszem. Én akkoriban a téglagyárban laktam a szüleimmel. Szemtanúja voltam az októberi kivégzéseknek. Amikor a munkaszolgálatosok megérkeztek, szőrösök, mocskosak, soványak és mezítlábasak voltak. Beterelték őket a kemencébe, majd megérkeztek az SS-katonák. Szombat éjjel, tíz óra körül kezdődött a mészárlás. A zsidókat kizavarták a mély agyagárokba. Ott lőni kezdték őket. Volt ott mindenféle fegyver: géppisztolyok, puskák, pisztolyok, de a végén még kézigránátot is dobáltak közéjük. Volt olyan is, aki könyörgött, hogy végezzenek vele, mert annyira szenvedett, hiszen nagy sebeket kapott. Minden sortűz után gránátot dobtak a gödörbe. Késő éjjel, amikor egy kicsit lecsendesült a pokol, kimentem a szükségletemet végezni. A fészerünk mellett, valami nyöszörgést hallottam. Két munkaszolgálatos kérte, hogy rejtjük el őket. Emlékszem a nevükre is. Az egyik Salamon kereskedő, a másik Lebovics cipész volt. Nálunk maradtak pár napot, a felszabadulásig. – fejezte be Lajos a szörnyű történetet.

Belgrádba kellett mennem. Ott, a Levendel úr által említett tüntetésről szerettem volna valami dokumentumot vagy fényképet szerezni. A Levéltárban tudtak a munkaszolgálatosokról, de sajnos, fotójuk nem volt, viszont a zimonyi kiállítási pavilonokról igen. Mivel Radnótit is ott helyezték el, szívesen elfogadtam a felkínált fényképeket. Lassan kialakultak az erőltetett menet lefedetlen részei, legalábbis ami a jugoszláv területet illeti. Még üresen maradtak a következő helyszínek: Szentkirályszabadja, Veszprém, Pannonhalma, Győr, és persze, Abda. Emiatt újra Magyarországra kellett utaznunk.

Jóskával nem akartunk nagyozolni. Közöltük Sándorral, hogy megfelelő lesz a Benczúr utcai tévés vendégház is, amely egy-vagy kétszobás lakásból állt. Mivel a tévéház mellett döntöttünk, a televízióknak ez esetben nem jelentettünk külön kiadást.

Budapesten találkoztunk dr. Erdős Péterrel, aki szintén az első csoportban menetelt visszafelé. Elmondta, hogy többször is találkozott Radnóttal. Utoljára Győr előtt látta. Az egyik bajtársát segítette fel a szekérre, a menetoszlop végén. Azon a szekéren ült Radnóti is, de már nagyon rossz, majdhogynem eszméletlen állapotban volt. Bármelyik helység iránt érdeklődtünk, mindegyikről tudott valamit mondani. Jó alanynak bizonyult. Később végigjártuk az utat Szentkirályszabadjától Abdáig. Több olyan személlyel találkoztunk, akik látták a munkaszolgálatosokat.

A legmegragadóbb történetet talán Őri Lászlóné mesélte, Pannonhalmán. A téglagyárban dolgozott, és látta, ahogy elszállásolták a munkaszolgálatosok. Másnap, a zsidók, miután további menetelésre kényszerítették őket, a nyers agyagtéglákba üzeneteket hagytak maguk után. Ezeket a téglákat a munkások később kiégették, és beépítették a környező házakba. Abdán Kugel Sándorné és Sarman Ferencné is látta a rabokat. Sarmanné szüleitől szerszámot is kértek a katonák, hogy elássák a kivégezetteket. Lassan bezárult a kör. Minden mozaik-kocka a helyére került.

Radnótit 1944 júniusában deportálták Žagubica fölé a hegyekbe, a Heidenau táborba. Ott írta verseit a következő sorrendben: júniusban a HETEDIK ECLOGA, augusztus 8-án A GYÖ-KÉR, augusztus 17-én A LA RECHERCHE, augusztus 23-án a NYOLCADIK ECLOGA, augusztus-szeptemberben a LEVÉL A HITVESHEZ következett.

Augusztus 29-én társaival együtt elindították a Bori Berlin táborba. Útközben, augusztus 30-án jegyezte le az első RAZGLEDNICÁT. Az ERÖLTETETT MENET már Bórban megszületett szeptember 15-én.

Két negyvenöt perces műsort terveztem. Az első részben a tábori eseményekről és az ott írt versekről szólnánk, így ez a rész puhább, költőibb, de egyáltalán nem könnyű adás lenne, hisz

a kényszermunka igen megerőltető. A második részben az erőltetett menetről és az útközben történekről, a keserű sorsról szólnánk, amely Radnótit a halálba kísérte. Ezt a részt sokkal drámaibb, sötétebb színezetűnek terveztem, hiszen abban történik a cservenkai gyilkosság és a végzetes halál Abdánál.

Abda után nem fejeződött be a többiek menetelése. Tudomásunk szerint többen eljutottak egész Németországig, de minket ebben a dokumentumműsorban csak az az 50 nap érdekelt, amelyben Radnóti, Bortól Abdáig, élete végéig menetelt.

A forgatás

Mielőtt elkezdünk volna a forgatást, a munkát több szakaszra osztottam. Úgy döntöttem, először itt, Jugoszláviában forgatunk. A hosszú előkészületek után, végre elhangzott az első csapó a Heidenau tábor színhelyén.

– Radnóti, első kép, először – kiabálta a titkárnő a kamera előtt. Póth Imre volt az operatőr. Elsőként Mošić, Stanisavljević és Szántó beszéltek. Szántó érzékenyülten szólt a költőről. Szavai összecsengtek a festői táj szépségével,

Késő ősz volt. A magas vörössárga fű az előtérben, a ködbe burkolt bükkfák rozsdaszínű levelei a háttérben... Az elénk táruló táj képe egyelőre megfelelt. Eredetileg sem akartam nehéz, sötét filmet készíteni, hanem egy, a költőhöz illő, a szöveg és a kép ellentétét vagy összefonódását megjelenítő műsor képe járt az eszemben. Sok tájfelvételt készítettünk Imrével. A felvételezés, az előkészületekhez képest, zökkenőmentesen haladt. A versek konkrét illusztrálásával még vártam. Úgy terveztem, azt majd a második forgatási szakaszban készítem. Ahhoz elegendő lesz egy kis csoport, egy operatőr és az asszisztense. Újvidéken, a lakásukon, filmszalagra vettük dr. Atlaszt, dr. Fischert és Schosbergert.

Bedét elhoztuk Cservenkára és a rozoga piros cserepes épület mellé állítottuk. Mivel a kivégzés éjjel történt, ezért mi is estét forgattunk. A romba dőlt ház mellett és az agyag-kitermelő gödrök szélén mondta el a megrázó történetet. Bevilágítottuk az egész környéket. Több jelenetet vettünk fel Imrével a sötét, árnyékos gödörreszekben.

Dr. Levendelt Magyarországról a Zentaugarasi elhagyatott téglagyárba vittük. Az ott lévő téglagyár egy az egyben hasonlított a cservenkai téglagyárra. Amikor Pintér Sanyival jöttek, megálltak az út mellett, a gödörben levő téglagyár kísértetiesen hasonlított a cservenkaihoz és az élmény félelmetes és megdöbbentő volt, mesélte később Dr. Levendel. A meséje amit elmondott lent, az alagútban mindenki számára megrázó volt.

Azért volt egy vidám jelenete is ennek a napnak. A főgyártásvezetőnk természetesen engedélyt kért a rendőrségtől a forgatásra. Utána felbérelt egy, a környéken lakó parasztot, hogy kaszálja le a hatalmas füvel benőtt gyár körüli területet. Amikor a csoport megérkezett már minden rendben volt.

Az utolsó alanyunk Ruf Ferenc volt. Bezdánál, a Duna-parton készítettünk róla felvételt.

Magyarországon Szalay László volt az operatőr. Kezdetől fogva jól megértettük egymást. Póth Imre is eljött, így együtt beszéltek meg a világítást. Szalay olyan stílusban szerette volna felvenni a magyarországi anyagot is, ahogyan az itt, Jugoszláviában készült. Már volt néhány műsorunk magyarországi forgatócsoporttal, így ismertem a munkamódszerüket, de most újra meg kellett szoknom mindent.

A forgatást Budapesten kezdtük dr. Battyányi György irodájában, majd Laufert Györgynél folytattuk. A végén, Radnóti özvegyéhez mentünk egy kisebb forgatócsoporttal. Valamivel kedvesebb volt, mint a múltkor, de továbbra sem akart nyilatkozni. Filmre vettük azokat az apró tárgyakat és közös fényképeket, amelyeket elébünk tett.

Budapest után, Mohácson, a Duna-parton forgattunk. Csónakból vettük filmre a börgyár épületét. Dr. Battyányi szövege szerint ez volt a menetelők első állomása Magyarország területén. A börgyárból a vasútállomásra vitték a munkaszolgálatosokat. Radányi úr, az egyik szemtanú mesélte:

– Fékező voltam. Délben szóltak, hogy különvonattal Villányba kell utaznom. Amikor hozták őket, láttam, hogy sárga csillag van a ruhájukon. Jobbról-balról őrizték őket. Nagyon rossz állapotban voltak. Bevagonírozták őket. Később dörömbölni kezdtek, hogy nyissák ki az ajtót, mert halott van közöttük. A vagon zárva kellett tartani, így elindult a vonat...

Ehhez a jelenethez Sándortól, az MTV főgyártásvezetőjétől, gőzmozdonyt rendeltem. Egyetlen ilyen volt Magyarországon, és Nosztalgia vonatnak hívták. Budapestről kellett Mohácsra szállítani, de szerencsére idejében megérkeztek vele. A filmben csak 45 másodpercig volt látható, ahogy nagy pára és füstfelhő közepette elindul és később az, hogy megáll.

– Árpád, könyörgöm – szólt Sándor – a vonaton kívül filmezzetek még le valamit, különben nem tudom megindokolni a kiadást. Tudod te mennyibe került idehozatni ezt mozdonyt?

Őszintén válaszoltam:

– Fölvehetünk még anyagot Sándor, de nem lesz rá szükség.

A végén mégis kitaláltunk valamit: egy nyitott tehervagont állítottunk a mozdony elé. Arról felvételezte Szalay az elsuhanó talpfákat a sínek alatt. Erre a felvételre vágtuk be később dr. Erdős nyilatkozatát arról, ami a vagonokban történt. A következő állomáshelyünk Veszprém volt. Radnóti ott írta utolsó versét.

A forgatócsoport a Veszprém szállodában helyezkedett el. Kicsi, de kellemes hotel volt. Este Sándorral egyeztettük a forgatási tervet. Dr. Bori Imrének másnap kellett Szentkirályszabadjára érkeznie. Pintér Sanyi kapta a feladatot, hogy kocsival elhozza. Abban maradtunk, hogy a tanár úr délelőtt tíz órára lesz az emlékház előtt.

– Jelentettem Sanyinak. Minden megbeszéltünk, csak még a találkozás időpontját kell megtelefonálnom neki – mondta Sándor.

Másnap, délelőtt kilenc óra után indultunk. Az emlékházat könnyen megtaláltuk. A gondnok már várt bennünket. Benéztünk, de én inkább kint, a ház füves udvarában képzeltem el a felvételezést. Vártuk Sanyi és a tanár úr megérkezését. Amikor Sándor felhívta Újvidéket, a tanár úr felesége bizonygatta, hogy már reggel hatkor elindult, és természetesen aggódni kezdett, amikor megtudta, hogy még nem érkeztek meg. Azt feltételeztük, hogy sokan lehetnek a határon és emiatt késnek. A csoport tagjai unatkoztak. Sedi és Sándor napoztak, Szalay talált egy kaszát, és az udvar szélén kinőtt gatz kaszálta le. A mikrobusz sofőrje egy krimi olvasott, én pedig a forgatókönyvet böngésztem. A csoport többi tagja sétált a környéken. Vártunk.

Egyre idegesebbek lettünk. Múlt az idő. Pannonhalmát csak másnapra terveztük be, így oda még nem mehettünk. Viszont a tanár urat sem hagyhatjuk ki a műsorból, mert Radnóti verseiről kellett beszélnie hisz abból doktorált. Ez a műsor lényeges része volt. Sediánszky, miután megunta a napozást, odajött hozzánk a mikrobuszhoz.

– Mit olvasol? – szólt a sofőrünkhöz.

– Krimet – volt a rövid válasz.

– A fedőlapról ítélve, ez az Európa kiadó Fekete könyvek sorozata. Agatha Christie? – kérdezte.

– Nem. Érdekes mindenki azt hiszi, hogy csak Agatha Christie tudott jó krimi írni – fortyant fel a sofőrünk. – Én nem kedvelem. Mindig az utolsó oldalon derül ki, hogy ki a gyilkos. Georges Simenontól a Londoni férfit olvasom. Ez igazi krimi!

– Szerintem nincs igazad – pirult bele most Sedi.

És elkezdődött a vita a sofőr és a szerkesztő között, hogy ki a jobb krimiíró. Otthagytam őket, és Sándorhoz léptem.

– Menjünk valahová ebédelni – szóltam neki. – Hagyj itt valakit, aki majd jelenti, ha megjöttek Sanyiék. Ha kettőig nem jönnek meg, vagy változtatunk kell a forgatási terven, vagy Poirot-ot kell utánuk küldeni – viccelődtem.

Fél egy körül, éppen indulóban voltunk, amikor bekanyarodott egy jugoszláv rendszámű Volkswagen Golf. Végre megérkeztek. Sanyi nem nézte meg a térképen, hol található Szentkirályszabadja. Miután átlépték a határt, valakit megkérdeztek, és az Szombathely környékére küldte őket. Eltévedtek. Majdnem az osztrák határhoz értek, amikor rájöttek, hogy nem jó úton haladnak. Több mint 200 kilométert tettek meg hiába. Ezért késtek annyit. Végül fölvertük a nyilatkozatot. A tanár úr fáradt volt, de jól beszélt.

Magyarországon a legigényesebb felvételeket Pannonhalmán készítettük. Ott nappal is, és éjjel is dolgoztunk.

Napközben Schárreizer Ferencet szólaltattuk meg, aki két szökni próbáló munkaszolgálatosról beszélt. De minket Őri Lászlóné meséje ragadott meg legjobban:

– Nagyon lerongyolódott társaság jött itt az úton Écs felé. Éhesek voltak. Egy paraszt, kocsin répát szállított. Letúrt belőle valamennyit. Amikor a falun keresztül mentek, egy asszony kosárból almával kínálta őket. A katona, ezt látván, megfenyegette: – Ha nagyon sajnálja őket, maga is közbük állhat. Másnap a nyilasok a téglagyárba vittek bennünket kényszer-munkára. Ott láttuk, hogy a nyers téglákba a munkaszolgálatosok beírták a nevüket. Talán üzenetnek szánták. Sajnos, ezek az üzenetek most már be vannak építve a környező házakba.

Aznap éjjel a pannonhalmi téglagyárban forgattunk. A gyár megvilágításához rengeteg reflektorra volt szükség. Először bent, a kemencéknél készítettünk felvételeket. A hosszú folyosón, Dr. Erdős Péter is nyilatkozott... Radnóti, reggel, itt jelentkezett, hogy nem tud tovább gyalogolni. A menetet két szekér követte, rajtuk voltak a betegek. Oda kéredzkedett föl. Erdős a szekéren látta utoljára Radnótit... Több éjjeli felvételt készítettünk a téglagyárról kívülről is. Ezeket a cservenkai események bemutatásánál is felhasználtuk.

Másnap, Écs közelében, a szántóföldön, egy sereg varjat láttunk. Megállítottam a stábot, és utasítást adtam, hogy vegyék föl. Ijesztő, Hitchcocki kép volt. A varjak a halál hírnökei, és itt már Radnóti felé repültek.

Győrben nem fogadták be a betegeket a kórházba, így kocsival tovább vitték őket. Abdánál, az út mellett, a Rábca folyó partján fejeztük be a felvételezést. Szerencsénk volt. Amíg felvételeztünk, egy hatalmas fa zuhant a folyóba. (Később tudtam meg, hogy ezt a fakivágást Szalay Laci beszélte meg a favágókkal. Elég bonyolult mutogatással kellett közölni az emberekkel, hogy vágthatják a fát, és hogy ne fogyjon sok film.) Amikor közelebb mentünk, láttuk, hogy tizenöt vagy húsz kivágott farönk fekszik szerteszét a parton. Gyorsan kihasználtuk a lehetőséget. Füstgéppel beködösítettük a helyszínt. A sötét, szakadt kérgű, ködbe burkolt farönkök a kivégzett munkaszolgálatosokra emlékeztettek.

– Amikor a kocsik áthaladtak a hídon, megállították őket. Az egyik kocsiról gyalog terelték tovább a munkaszolgálatosokat. A másíkról a betegeket irányították a partról az erdőbe. Később szerszámokat kértek tőlünk a katonák. Ásót, kapát, lapátot vittek el, azzal a magyarázattal, hogy a dögöket ássák el – mondta el Sarman Ferencné a hídnál.

Abdánál fejeztük be a forgatás első részét, majd a versek illusztrálása következett. Ebben már nagy tapasztalatom volt, hiszen már több verses műsort készítettem. Egy színész, ebben az esetben mindenképpen egy férfihang kellett, hogy elmondja a verseket, kép nélkül. Sinkovits Imrére nem is mertem gondolni, de Sándor és Sediánszkyi biztatott. Felkértük, olvassa el a

verseket a stúdióban. Szívesen elfogadta a felkérést. Első találkozásunkkor, annak ellenére, hogy egyáltalán nem ismert, szívélyesen elbeszélgetett velem. A jó együttműködés öröme egy dedikált könyvet is ajándékozott nekem, Vihar Béla Egy katona megy a hóban című művét. Később, amikor kinyitottam és megnéztem, a könyv első lapján a következő szöveg állt: „Meleg barátsággal, szívélyes üdvözléssel, Vihar Béláné”. E fölé a művész csak annyit írt: „Németh Árpádnak – szeretettel”.

A verseket, külön-külön többször is meghallgattam. Fontos volt számomra, hogy a szavak és mondatok alapján folyamatos jelkép alakuljon ki bennem. Szerettem volna elérni, ha valaki szöveg nélkül, csak zenével nézné végig a versre képzelt képeket, azok ugyanolyan érzelmeket váltanak ki benne, mint maga a szöveg, a vers. Először az eclogákkal foglalkoztam. Radnóti is, mint Vergilius 2000 évvel ezelőtt kiépítette az embertelen, erőszak-világgal szemben a saját Árkádia világát, hogy abba meneküljön. A halál küszöbén minden új távlatot kapott. Érezte, hogy az, ami azelőtt történt, csak emlék maradt, s ami akkor látomás volt, az most a sötét valóság.

A Hetedik ecloga szavalva 3,24 perc. A vers elejére széles tájképet, a Heidenau táborn és környékét terveztem. Utána két közelpépet következett magáról a táborról. Ezekkel a felvételekkel fejeződött be a jelen és az első versszak. Úsztatással tértünk át a múltba. A Borban és Belgrádban kapott fotók elevenítenék föl az akkori állapotokat: sorbaállás az ebédért, pihenés a barakkokban, emeletes faágyak, deszkából készült asztalok, padok képei... a második versszak alatt. A harmadik versszakot, Radnóti bori noteszéből illusztráltam. A vers kézzel írott középső részlete jelent meg. Utána megint a barakkban fényképezett fotók következtek. A végén úsztatással tértem vissza a valóságba, a Heidenau tábor volt helyszínére és környékére.

Nyöszörgő asszonyok hangjára emlékeztető zene kísérte a verset. A zenét Márta István szerezte a műsorhoz. A táborban töltött nehéz, álmatlan esték és éjszakák szülték meg az *À la recherche...* című verset. Az eltűnt idők, melyeket a vers címe is sugall, nemcsak időben, hanem térben is már messze állnak a szerzőtől. A kegyetlen valóságból, a táborból, úsztatással térünk vissza az idillikussá vált múltba.

Rudas Gábort, az MTV részéről mellém beosztott, ottani rendezőasszisztensemet, kértem meg, hogy keressen ki a dokumentációból olyan archív felvételeket, amelyek Budapesten a harmincas években készültek. Derűs képet szerettem volna a sétáló párokról, lányokról, gyerekekről betenni a vers közepére. Ezeket a vidám, békés képeket az ottani háborús jelenetek váltották fel. Gábor sok ilyen anyagot gyűjtött, így a válogatás már könnyű volt. A képi illusztrációt Radnóti fotóival, amelyeken baráti körben látható, valamint a legvégén, úsztatással oldottam meg. A vers után visszatértünk a kiinduló ponthoz – a realitásba, a tábor helyszínére.

A Nyolcadik ecloga képi megszerkesztése volt számomra a legnagyobb kihívás. Heteken keresztül vajúdtam vele. Az ecloga, mint a legjobban alakítható forma, vonzó volt a költő számára. A dialógus jellegű szerkezet, a hang és a gondolat, lehetővé teszi a kép, a felvétel kétsíkúságát. Ez megragadott, hű akartam maradni az elképzeléshez. Valaki megemlítette, hogy a Próféta alakját, az arra járó hosszú szakállú pravoszláv papok egyike ihlette meg. Végül döntöttem: a Költő versszakára, Radnóti Miklós szobrainak a felvételeit fogom felhasználni. A Próféta versszakát pedig egy öreg, idillikus környezetben, Žagubica környékén élő parasztbácsikának szántam. Amikor a Költő szólal meg, akkor az öreg Prófétát látjuk. Amikor a Próféta szól, akkor pedig a Költő egyik szobrát mutatom be. Több mint egy hetet tartózkodtunk Póth Imrével újra Bor környékén. Mošić segítségével megtaláltuk azt az öregembert, aki megfelelt. Ott élt nem mesze a volt tábortól, a vadonban, egy szénával fedett kis kunyhóban. Juhokat és egy tehenet őrzött. Bár nem tudta, hogy minek kellene a képek, szívesen pózolt a kameránk előtt. Imre ragyogó felvételeket készített róla.

A Levél a hitveshez képi illusztrációja szintén a táborban készült. A vers elégikus hangvétele néha emlékező, néha pedig látomászerű. Ezt a formát mindenesetre a film vágásánál számításba kellett vennem. Úgy képzeltem el, hogy azokkal az oszlopokkal kezdem a verset, amelyek annyira megragadtak a tábor szélén. Sötét, fáradtságtól dülöngélő munkaszolgálatosokra emlékeztettek. Ha jobban megerőltettem a képzeletemet, még a költőt is közöttük láttam. Erről a reális, de szimbólummal teli tájról úsztattam át a képet Fanni fiatalkori fotójára. A második versszak elején kettőjük arcképe jelenik meg. Később a közös képek következnek: egy a síelésről, egy erdei pihenésről és egy baráti körben készült fotó. A harmadik versszak Radnóti arcképével kezdődik. Az a gondolata viszont, hogy „Csak messze vagy! Túl a három vad határon”... újra a tábori oszlopok megjelenítésére inspirált. Az utolsó versszak keveredik a tábori képekkel és a Fanni budapesti lakásában készült felvételekkel: a szobáról, a munkaasztalról és az apró tárgyakról, amelyek feleséget a költőhöz, annak emlékéhez kötik.

A Gyökér című vers illusztrálása volt a legkönnyebb. Miként a „gyökér” szó sok, asszociatív gondolatot ébreszt az irodalomban, ez a képre is vonatkozik. Hét rövid snittre (káderra) osztottam föl a verset. Kéregbe vésett betűk, szavak. Függőleges pászta a földig.

1. Szélesebb kép a gyökerekről
2. Közelebb kép a gyökerekről
3. Részlet a fagyökréről
4. Egy, a földbe fúródott gyökerekről
5. Sáros föld, a háttérben néhány élettelen vastagabb gyökérszál
6. Szétdobált, fűrészelt farönkök. Az erdőben kidőlt fa (Abda).

Az Erőltetett menet talán Radnóti legnagyobb formai bravúrja. Nemcsak emiatt, hanem azért is, mert a műsornak az Erőltetett menet címet szerettük volna adni, jól oda kellett figyelnem, hogy egységesen érvényesüljön a kanyargós út és a menetelés két sajátos jelképe: az út és a lépések. A verse illusztrálását a már említett, tábor előtti oszlopokkal kezdtem. Azután Imrével a Borig vezető út végéig, a tábortól a Bori-tó és a Brestovačka folyócska mellett, hol az út egyik feléről, hol a másik feléről felvételeztük magát az utat és a tájat. Ez hogy, az út egyik, majd másik oldaláról készítettünk képet a menetelést kellett, hogy érzékeltesse. Imrével ezt több szakaszon is megtettük, Bor környékén, Cservenkánál, majd Magyarországon is. Gondoltam így a nézőknek is abban a látványban legyen része, amit a menetelők láthattak. A vers végén újra az oszlopok következtek, csak más felvételezési szögből. Így egységes szimbólum lett a vers:

Oszlopok sora (munkaszolgálatosok menetelése)

Felvételek váltakozása, az út jobb és bal oldaláról (szubjektív lépések)

Oszlopok sora (munkaszolgálatosok menetelése)

Feltételeztem, hogy gyors vágással, zenével és a vers soraival, egy menetelő szubjektív látképet kapok. Életének utolsó verseiben a négy Razglednicában – haza üzent. Ez a négy vers is helyzetleírás: Radnóti érzelmvilágáról tanúskodnak a halálba vezető úton. Mindvégig hű szerettem volna maradni ahhoz az elgondoláshoz, hogy az emberek hiteles visszaemlékezései, a megmaradt fényképek és a táj legyenek a film fő részei. A táj hangulatának képi bemutatása tette lehetővé, hogy ezeket a verseket is illusztráljam. Döntő volt számomra az is, hogy azokon a helyeken felvételezzem az illusztrációt, ahol feltehetően a vers is megszületett.

Az Első razglednicában még szerelmes üzenet érezhető a zűrzavarban. A homoljei hegygerinc és a korhadt fák létező világában, Fanni állandóan jelen van. Radnóti augusztus 30-án írta költeményt. A menetelési útvonaltól nem mesze egy elhagyatott gyógyfürdő található, a

Brestovačka folyó mellett. Imrével ott készítettünk tájfelvételeket. A régi, romba dőlt épületek, a lassan csobogó patakocska és egy feneketlen ásott kút érzékeltették a leírt hangulatot.

A Második razglednica még az idillikus tájat jelentette. A víz szélén a sárguló nádat találtam legmegfelelőbbnek a vers képbeli kifejezésére. Közelképben a sok nádszál – lehajlott, eltört, bolyhos söprűs – egy idillikus, de nem vidám képet képezett.

Következik Mohács, október 24. Mielőtt Radányi Görgy elmondja: „Bevagoníroztuk őket. Dörömböltek, hogy halott van közöttük...” Itt készül el a mindössze négysoros Harmadik razglednica.

„Az ökrök száján véres nyál csorog,
az emberek mind véreset vizelnek,
a század bűzös vad csomóban áll.
fölöttük fú a förtelmes halál.”

Ezek a sorok már a borzalmakból következő rideg tényekről szólnak. Mohácson, a bevagonírozás helyszínén készítettem a felvételeket: sötét képeket a fatörzsről, a vasúti váltóról és a sínekről...

Utolsó versét Radnóti Szentkirályszabadján írta. Az itt készült felvételek: a széles, fekete szántóföldekről, a távolban dülöngélő fűzfákról, emlékeztetve az akkor még élő munkaszolgálatosokat a fekete föld halálra utaló késő őszi kipárolgására, Radnóti utolsó megnyilvánulásának vágóképei voltak.

1988 őszén, a több mint kétéves előkészület, terepezés, forgatás után, eljutottam a vágásig. A szerződés értelmében Magyarországon kellett bevágni a felvett anyagot. Mindamellelt, hogy tudtam: Rózsa Sándor a legjobb vágót fogja alkalmazni, a verseket Újvidéken, Winussal vágtam be. Precíz és türelmes munkát kellett végezni. Egyes elképzelt és felvett snitt között még mindig nem „láttam” a vizuális kapcsolatot. Winus sokat segített ötleteivel és ajánlataival. Ha jól emlékszem, a tíz verset egy hét alatt vágtuk be.

Pesten az MTV-ben már türelmetlenek voltak. Vártak az anyaggal. Amikor megérkeztem, újra a Benczúr utcai vendégházban helyeztek el. Tranger Márta fogadott. A protokolláris bemutatkozás után, az irodalmi szerkesztőségben, néhány közvetlen szót váltottunk.

– Talán menjünk a vágószobába – ajánlottam –, ott majd elmondom az elképzeléseimet... Kanyargós folyosókon keresztül mentünk le a pincehelyiségekbe. Mint Újvidéken, a vágást ott sem vették komolyan a főnökök, ezért eldugott, kis helyiségekbe rakták a vágószobákat.

– Úgy látszik, itt is lebecsülik a vágó munkáját, mint nálunk – próbáltam kedveskedni Mártának, míg a zezugos folyosókon jártunk. Egyetértéssel bólogatott... A vágószoba valóban kicsi volt. Láttam a meglepetést az arcomon, és mindjárt magyarázkodni kezdett:

– Ez az én vágószobám, és ez a legnagyobb! A végén hárman maradtunk. Sándor, a sok elintéznivalójára hivatkozva, eltűnt. Leültünk. Gyöngyi, a kis fiatal asszisztens kávéfőzőt. Mártával beszélgetni kezdtünk a munkához kötődő témákról. Hány órákor kezdik a munkát, mikor tartanak szünetet, meddig dolgoznak és ehhez hasonlókat.

Reggel már negyed nyolckor kint voltam a Kodály-köröndön. Péksütemény után kutattam. Kedveskedni szerettem volna a lányoknak. Az egyes metróvonallal bejutottam az Andrássy út és a Bajcsy-Zsilinszky út sarkára. Onnan gyalog mentem a Szabadság térig. Útközben, a Bajcsy-Zsilinszky úton egy kis péküzletre bukkantam. Fél nyolckor nyitottak, így pár percet várnom kellett. A TV épületében, a szokásos igazoltatás után, megkértem az illetékeseket, hogy vezessenek a vágószobáig, mivel a sok folyosón nem találtam föl magam. Pont nyolc

óra volt, amikor a vágószoba elé értem. Márti és Gyöngyi pár perccel előttem érkeztek. Látszott rajtuk, hogy álmosak.

Bevallom, ami a munkaidőt illeti, könyörtelen voltam, de csak így tudtunk haladni. Néhány nap után, ők is megszokták a munkarendet. Nyolckor leültünk a vágóasztal mellé, és csak két óra körül keltünk fel. Munka közben egy-egy elejtett mondat alapján rájöttem, hogy a többi vágó sajnálja őket, mert ilyen „rabszolga” munkát végeznek. A megfeszített munkarendet kedves szavakkal és péksüteményekkel igyekeztem enyhíteni. Vágás közben a szöveg rövidítése volt a legnehezebb. Körülbelül két hétig tartott a munka. Ezzel azonban a műsor még mindig nem készült el. Hátra volt még a zene. Az alatt a két hét alatt, amíg Magyarországon tartózkodtam, Sándorral, a gyártásvezetővel fölkerestük Márta István zeneszerzőt. Őt kértem föl, hogy írja meg a műsorhoz a zenét. Örömmre elfogadta a feladatot. Amikor befejeztük a vágást, a műsor átadása következett.

Még nem volt kész a zene, de mi, tévések már a képből is meg tudjuk állapítani, mennyit ér egy-egy műsor: a zene csak javítani, fokozni tudja a benyomást. Soós, Sediánszky és az ottani irodalmi műsorok főszerkesztője nézték meg először.

Egész idő alatt a torkomban dobogott a szívem. Ez velem mindig így volt. Minden vetítéskor izgultam. Az átadás az alkotó számára a legnehezebb pillanat. Ilyenkor sokszor eszembe jutott Žilnik barátom. Ő annyira izgult, hogy nem tudta végignézni az átadást a vágószobában, inkább kiment sétálni egyet, és csak a végére jött vissza. Én bent maradtam, és végigizgultam a vetítést. Az utolsó snitt után, amikor másodszor hangzott el a Negyedik razglednica, és a kamera a ködbe burkolt abdaki szoborról az égbe pásztázott, kifolyt a film a vágóasztal vetítőjéből. Csend lett. A szerkesztők némán figyelték a kifehéredett vetítővásznat. Nem tudtak szóhoz jutni. Egymásra néztek, mintha arra vártak volna, hogy ki fog elsőnek hozzám lépni. Sediánszky gratulált elsőnek, utána jöttek a többiek, Soós és a főszerkesztő (a nevét már sajnos elfelejtettem). Nagyon jó, megnyugtató érzés volt az, hogy annyi munka után megjött a várva várt elismerés. Mártának is fülig ért a szája. Számára is nagy megkönnyebbülés volt. Sándor egy kis meglepetést is szervezett számunkra: az irodalmi szerkesztőségben fölვággottal és itallal vendégelt meg bennünket...

Megint egy csomó könyvvvel érkeztem haza. Sándor megígérte, hogy majd jelenti, mikor jöhetnek meghallgatni a zenét. Otthon elkezdődtek a politikai háborgások. Az egészet még mindig nem vettük komolyan...

Hamarosan megint Pesten voltam. Elkészült a zenei aláfestés. A pesti rádió egyik stúdiójában voltam, amikor Márta István felvételezte. Egy elektronikus zongorán, egy dobon és egy koncertzongorán játszottak. Egy szót sem kellett szólnom, pont olyan volt, mint ahogyan elképzeltem. Egy-egy képileg egységes jelenet zeneileg is egységes volt. Miután befejezték, Mártával két nap alatt a kép alá vágtuk, és akkor már valóban elkészült a műsor. A feliratozás után mehetett a sugárzásra.

A következő év tavaszán tüzték műsorra az Erőltetett menetet. Bemutatása után sok pozitív kritika jelent meg róla az újságokban. Többek közt a Képes Újság, az RTV Újság, a Népszava, a Népújság (Tolna megye), az Észak-Magyarország, a Hajdú-Bihari Napló, a Zalai Hírlap és az Új Tükör írtak róla. Jugoszláviában, a magyar mellett, szerb változatot is készítettünk. Itt is nagyon sok újságban jelent meg róla dicsérő kritika.

Magyarországon úgy jutalmazták munkánkat, hogy mi hárman, Sós, Póth Imre és én Nívó Díjat kaptunk. Nagyon sokat jelentett nekem, hogy ottani elismerést is kaptam.

Szemidegsorvadás

A Radnóti Miklósról szóló műsort 1984/85-től 1988-ig készítettem. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy ez alatt az idő alatt más műsorokkal nem foglalkoztam. Több fontos dolog is történt, csak nem akartam megszakítani az Erőltetett menetre vonatkozó történetet.

Az egyik ilyen, a további életemre meghatározó dolog, 85 tavaszán történt. Vasárnap délután volt. Winussal ültünk az ebédlő asztal mellett és kávéztunk. Onnan néha a képernyőre pillantottam. A délutáni szórakoztató műsort (Nedeljno popodne) akkoriban szokásos műsort néztem.

Az egyik pillanatra egy fekete vertikális csík szelte át a jobb szemem látóterét. Pár másodpercre rá a fekete csík szétnyílt mint a japán gesa legyezője. Amikor becsuktam a bal szememet teljes feketeség volt előttem.

Először fáradtságnak véltem, hisz abban az időben sokat dolgoztam és idegeskedtem a Radnóti műsor előkészítésével. Feltételeztem, hogy valami banális dologról van szó. Vasárnap van. Ha az ügyeletes kórházi szemorvost keresem fel és csak fáradtságról van szó lehet, hogy még leszid, hogy miért háborgatom ilyen apróságokkal.

Winus azért csak noszogatótt, hogy talán mégis el kellene menni. Gondoltam ha hétfő reggelig nem múlik el akkor elmegyek. Hisz ismerem a főorvost mert TV-és kollégám, Petar Latinović felesége.

Hétfőn reggel arra ébredtem, hogy a jobb szememre teljesen megvakultam. A bal szemem látótere is leszűkült. Ez már komolyan aggasztani kezdett. Úgy döntöttem, hogy kórházba kell mennem.

Ne is mondjam, hogy Latinović doktornő leszidott.

– Árpád, hogy tudtál ilyen butaságot csinálni. Hisz tudod az otthoni telefonszámomat is. Bár fölhívtál volna....Ez klasszikus trombózis. A mű szívbillentyűd trombokat (vérrögöket) termel. Ezért szeded a vér ritkító gyógyszereket. Egy ilyen vérrög beállt a szemideg mellé....az olyan érzékeny az oxigén hiányra mint az agysejtek. Ha 4-5 percig nem kap oxigént kihal. Nálad is ez történt. Erre nincs orvosság. Feküdhetsz itt nálam ameddig csak akarsz. Pihenhetsz, de az elvesztett látásod része nem tér vissza addig míg ki nem találunk valami szemideg átültetést.

Szerencsére a bal szemem látószögének egy nagyobb része megmaradt. Így majd megszokok egy szemmel élni. Sok olyan ember van aki elvesztette az egyik szemét. – vigasztaltam magam.

Később csak a dimenziókkal volt gond. Mindent síkszerűen láttam. Elvesztettem a három dimenzió érzését.

Ennek ellenére tovább dolgoztam. Nem vertem nagydobra a történeteket. Igyekeztem beletörődni a dolgokba.

Dolgoztam tovább...

Trieszt

A nyolcvanas évek elején, Ljubomir Lukić (Lux), a szórakoztató műsorok szerkesztője, új sorozatot indított, melynek a Tudósítóinktól (Od našeg dopisnika) címet adta. A műsort havonta jelentkezett, és az egész JRT számára készítettük. Több nagyvárosról készült egy-egy órásriport: New York, London, Barcelona, Párizs, Tokió, Peking, Moszkva... Ezeknek a

műsoroknak a létrehozásánál már érezhető volt a szerb kollégák homogenizálása. Az ilyen nevezetes nagyvárosokba, amelyeket az előbb említettem, a szerb kollégák mentek rendezni. Nekünk, magyaroknak csak a környező országok, számukra nem annyira vonzó városai maradtak. Engem azzal bíztak meg, hogy Triesztről rendezek adást. Még pár évvel azelőtt Trieszt a bevásárlóútfairól volt híres hazánk fiai számára, de mivel életszínvonalunk igen megromlott, akkor már inkább csak Magyarországra jártunk vásárolni. Ennek ellenére nem válogattam, örömmel elfogadtam az ajánlatot.

Ezeknél a műsoroknál a rendezőnek nincs sok feladata a terepen. Az újságíró, a tudósító az, aki eldönti, mit kell felvételezni az adott városról. A rendező csak azért megy, mert neki kell majd egyedül bevágnia a műsort, és ilyenkor sokkal könnyebb, ha már a helyszínen megismerkedik az adott helyzettel. Egy szlovén újságírót bíztak meg a forgatókönyv megírásával. Igor Grudennak hívták, Triesztben élt, és az egész JRT részére tudósított az ottani eseményekről. Ezekben az adásokban rendszerint ilyen újságírók működtek közre, ezért is kapta a sorozat a Tudósítóinktól címet. A kolléga számomra teljesen ismeretlen volt. A szerkesztő is úgy talált rá, hogy felhívta a Ljubljana-i Televíziót, és azok ajánlották.

Az indulást május első napjaira terveztük. Varjú Lacit választottam operatőrnek, annak ellenére, hogy ő akkoriban az informatív műsoroknál dolgozott. Mindenki csodálkozott, hogy miért nem a lassújáratú műsorok szerkesztőségéből választottam operatőrt. Szerencsére, mindkét operatőrtípussal volt tapasztalatom, így biztos lehettem a döntésemben. A lassújáratú műsoroknál – ilyen műsorok előkészítésében vettem részt – az operatőr asszisztens nélkül nem tud dolgozni, vagy ha igen, akkor nagyon lassan. A kiválasztott objektumot, amit filmre kell vinni, először körüljárja. Megkeresi a legmegfelelőbb felvételezési szöveget, és csak utána indítja el a kamerát. Ilyen hozzáállással minden felvétel kifogástalan. Egy kilencvenperces műsorhoz átlagban kb. 500 snittet kell felvenni. Abban az esetben, ha siet, a lassújáratú operatőr naponta átlagosan 20 snittet tud rögzíteni. A forgatás ilyen tempóban egy hónapig is eltarthat. Az informatív műsorokban dolgozó operatőrök saját tapasztalataikra és a gyors helyzetfelmérésre építik a felvételezést. Ha nem a legjobban sikerül a felvétel, pl. kompozíció szempontjából, a sok felvett anyagból akkor is ki lehet válogatni a megfelelőt.

Mivel csak két hetet kaptunk a felvételezésre, sietnünk kellett. Mirko Stark volt a gyártás-vezető, és ő vezette a kocsinkat is. Tapasztalt, jóhiszemű, profi kolléga volt.

Az indulás előtti hétvégén kimentünk a gyerekekkel Temerinbe, Winus szüleihez, vasárnapi ebédre. Április 27-e vagy 28-e volt. Esett az eső. Ebéd előtt sétáltam egyet a kertben. Szerencsére a gyerekek és Winus ki se mozdultak a házból. A nagyszülőkkel voltak elfoglalva. Csak másnap érkeztek a hírek, hogy Európa felett egy nagy radioaktív felhő vonul a skandináv országok felé. Ott észlelték, és azonnal jelentették. Feltételezésük szerint valami nagy katasztrófa, vagy atombomba-robbanás történhetett a Szovjetunió európai részében. Mint később kiderült, április 26-án volt a csernobili katasztrófa. Az oroszok pár napig próbálták eltitkolni az atomerőmű egyik reaktorának a felrobbanását. Ezután egész Európában pánikhangulat uralkodott. Mindenki félt a radioaktív esőtől. Megvolt a terv, ezért a forgatást nem halaszthattuk, így egy héttel a katasztrófa után elindultunk. A kialakult helyzet miatt eléggé gondban voltunk. A szakértők azt állították, mi olyan messze vagyunk, hogy bennünket nem érhet semmilyen veszély. Úgy döntöttünk, hogy Lipicán alszunk, és onnan utazunk mindennap, mivel a szállók drágábbak voltak Triesztben. Lipica közel van a jugoszláv-olasz határhoz, mindössze pár kilométer választja el tőle. A határtól pedig tíz-tizenöt kilométerre van Trieszt.

Másnap, már az első határátlépésnél akadályokba ütköztünk. Az olasz határon a rendőrök félreállítottak bennünket, és elvették az útlevelünket. Először azt hittem a tévés felszerelésünk miatt, de akkor eszembe jutott, hogy a kamerára és a magnóra megvolt a rendes, hivatalos

papír. Később kiderült, hogy Mirko útlevelebe be volt ütve egy izraeli vízum. Még az év elején rokoni látogatáson volt Hebronban. Abban az évben az olaszok nagyon haragudtak a zsidókra. Nem is csoda, hisz az Akiro Laura olasz sétahajón merénylet történt, amelynek több tíz olasz állampolgár esett áldozatául. A vizsgálat szerint egy zsidó merénylet okozta a szerencsétlenséget. Emiatt mindenkit, aki valamilyen kapcsolatban volt Izraellel, külön „kezelésbe” vettek. A rendőrök nem szóltak semmit, csak megvárakoztattak bennünket. S ez így volt minden reggel. Mielőtt beengedtek volna az országukba, várnunk kellett, attól függetlenül, hogy már pár nap után megismertek bennünket.

Az első héten csak a Trieszt környékén élő szlovén családoknál forgattunk (egy nagy zöldség-termelőnél, azután egy nagykereskedőnél, a hét végén pedig egy építővállalat tulajdonosánál), mintha a városban és környékén szlovénokon kívül mások nem is éltek volna. Ezzel elégedetlen voltam, ezért felhívtam Fehér Gyulát, aki akkor már programigazgató volt, hogy tegyen valamit, mert a végén a műsor nem Triesztről, hanem az ott élő szlovénokról szól majd. Szerencsére, Gyula rögtön intézkedett. Felhívta az újságírót, és újra elmagyarázta neki a műsor koncepcióját. Lett is belőle nagy sértődés. Janez először ott akarta hagyni a forgatást, de utána megnyugodott, és mégis folytattuk a munkát. Rám, persze, nagyon haragudott a közbelépés miatt. A következő héten az olaszokat és főleg Trieszt várost filmeztük.

Ott-tartózkodásunk alatt történt még egy érdekes dolog. Talán tíz nappal a csernobili katasztrófa után megjelent egy amatőr videofelvétel a füstölgő reaktorról. Egy turista készítette, aki épp társasutazáson volt Szovjetunióban. Európában minden tévéállomás leadta. Az oroszok lezárták a területet, és semmilyen felvételt nem közöltek a szerencsétlenségről. A turista valószínűleg szép összeget kaphatott a felvételért, mert az igazi szenzáció volt. Varjú Lacival mi is láttuk a tévéfelvételt a lipicai szállodában. Az interjúból kiderült, hogy a katasztrófa harmadik napján épp autóbusszal jártak arra, amikor a film készítője nagy füstfelhőt látott. Mindjárt föl is vette a videokamerájával. Hazatérve tudta meg, hogy milyen közel volt a helyszínhez. Pár nappal azután, hogy megjelent a szenzációs felvétel, egy olasz újságíró egy hivatalos tévés csoporttal készített ugyanolyan felvételt. Kiderült, hogy Trieszt egyik gyáripari negyedéről van szó, és ott készült a híres „csernobili felvétel”. A mi trieszti tudósítókollégánk sem vette észre a csalást. Csak később, miután megjelent az újságokban a hír a csalásról, akkor ismerte fel a helyet, ahol a felvétel készült. Amikor egy kis szabadidőnk volt, minket is elvitt oda, hogy mi is készíthessünk „szenzációs felvételeket” Csernobilról.

Rengeteg anyagot gyűjtöttünk össze Triesztről. A vágásnál lerövidítettem a szlovén termelőkről szóló részt, így a város és az olaszok kerültek túlsúlyba. Egészen elfogadható adás lett belőle.

Bouvier

Győzővel ketten indultunk Baranyába. Laskóról (Lug) szeretnénk volna faluriportot készíteni a Barázdába.

– Ha már Baranyába megyünk, Istentől vétek, ha nem hozunk onnan egy kis jó bort – mondtam Győzőnek.

Ami biztos, az biztos, betettem az autóba egy tízliteres műanyag kannát. Bezdánnál mentünk át a Dunán. Az első falu, Kiskőszeg (Batina) után Vörösmart (Zmajevac) következett. Kérdezősködni kezdtünk, hogy kinek van eladó jó bora.

– Menjenek föl balra, a pincékhez! Ott, a Deáksori szurdoknál, a második pincében találják Varga Ferenc bácsit. Jó borai vannak. – mondta az egyik járókelő.

Autóval nem lehetett a pincéig menni, így leparkoltunk a közelben. A második pinceajtó nyitva volt.

– Jó napot! Van itt valaki? – szólt be Győző harsányan.

– Van, van – hallottuk a bátorító hangot a lépcsők aljáról.

Lementünk. Egy idős, bajszos, fekete kalapos, szikár bácsi állt előttünk, a boltíves hosszú pince közepén, a két emeletre helyezett hordók között, egy kis asztal mellett. Üdvözlöttük, és elmondtuk neki, mi járatban vagyunk. Rám csak akkor nézett, amikor kezet ráztunk, de Győzőre rögtön fölfigyelt.

– Maga nem a Boszniai a tévéből? – kérdezte Győzőt.

– De igen. Jól fölismert a tata...

Na, gondoltam magamban, ez jó jel. Ha már felismerte Győzőt, akkor remélhetem, hogy finom bort kapunk. Odszóltam:

– Nem értek a borokhoz, de valami jót szeretnénk...

– Vöröset vagy fehéret?

– Fehéret! – válaszoltuk egyszerre Győzővel.

Csak bólintott, és miután a vállára vette a lopót, eltűnt a pince végében. Míg kettesben maradtunk, odaszóltam a kollégámnak:

– Úgy látszik, az öregnek pálinkája is van, különben minek lennének itt ezek a kispoharak az asztalon.

Győző csak mosolygott...

– Majd mindjárt megtudunk mindent, csak várd ki.

Rövidesen jött is Feri bácsi. Vállán a lopó, tele a sötétsárga aranyló borral. Elénk tette a kispoharakat. Meglazította bütykös, keresztvágásokkal teli mutatóujját a lopó alsó végén. Csak úgy spriccelt ki a bor a poharunkba. – Na, kihez küldtek bennünket?! Ez valami smucig ember lehet, hogy ilyen poharakból kínálja a vendéget. Tele van a pincéje hordóval, ő meg egydecis poharakból itat bennünket – gondoltam magamban, és Győzőre néztem. Úgy tűnt, Győző nincs felháborodva. A bor iránt érdeklődött.

– Bouvier – mondta Feri bácsi. – Kóstolják meg! Én egyből lehajtottam az egészet. Sűrű, erős, száraz bor volt. Az aromáját nem éreztem. Feri bácsi újra meglazította a mutatóujját. Megint tele lett a poharam. Lassan beszélgetni kezdtünk.

– Ritkán találni tiszta bouviert. Rendszerint a zöldszilvánit keverik a fehér burgundival. A magas cukortartalma miatt „megjavítják” vele a gyengébb borokat.

– Különben, tudod honnan ered ez a szőlőfajta? – kérdezte tőlem Győző.

– A nevére ítéve Franciaországból – válaszoltam.

– Á, nem. Gornja Radgonából. Egy Clotar Bouvier nevű termelő találta először a szőlőjében, még 1900-ban. Róla kapta a nevét – magyarázta Győző.

Újra tele lett a poharunk. Továbbra is a borról és a műsorokról beszélgettünk. Kiderült, hogy Feri bácsi rendszeres tévénéző. Szereti a Barázdát. Ennek hallatára Győző megörült, velem pedig mintha forogni kezdett volna a pince. Sajnálni kezdtem, hogy miért nem kisebbek még a borospoharak. Annyi eszem azonban volt, hogy megtöltessem a tízliteres kannát. A baj akkor kezdődött, amikor föl akartam állni, hogy kifizessem a bort. Tudtam, hogy mi történik, de a lábaim nem akartak engedelmeskedni. A végén ülve fizettem, és a két kezem

segítségével másztam fel a meredek pincelépcsőn. Győző elővigyázatosabb volt. Őt nem fogta meg ennyire a bor. Ő hozta föl a bort, és tette a kocsiba. Kint, a pince előtt, amikor ránczúdult a forró déli napsütés, le kellett ülnöm a padra.

– Hú, de jó dolog ez a pad! Okos volt az, aki idetette!

– Biztos olyan valaki volt, mint te. Neki is hiányozhatott egy kis szusszanás a bortól és a melegtől – nevetett Győző. A hosszú pihenés után lesétáltunk a kocsig. Onnan pedig elmentünk az első vendéglőbe vacsorázni. Gondoltuk, talán az étel rendbehoz bennünket.

Azóta már tudom, miért vannak kispoharak a borospincékben...

Az igazgatók és a TV szervezete

A tévéigazgatókat rendszerint a tartományi pártbizottság nevezte ki, és mindig bizalmas politikusokat választottak erre a posztra. Sokan közülük nem értettek a televíziózáshoz. Rendszerint volt egy globális elképzelésük a műsorirányzatról és a fejlesztésről, de legfontosabb feladatuk a párt és a televízió kapcsolatának kiépítésében rejlett. Az Újvidéki Televízió, megalakulásától, egészen nyugdíjaztatásomig, ami 1999-ben történt, összesen 10 igazgatója volt. Leghosszabb ideig – több mint hat éven át – Slobodan Budakov állt a vállalat élén. Ezt a tisztséget legrövidebb ideig, mindössze tizenegy napig, Ljubomir Lukić töltötte be.

Az Újvidéki Televízió a nyolcvanas évek második felében gyártotta a legtöbb műsort. Körülbelül 800 foglalkoztatottja volt a tévének, de azt lehet mondani, hogy ugyanennyi volt a külső munkatársak száma is. Akkoriban a Tévé felépítése nagy vonalakban az alábbiak szerint alakult:

- Műszaki Osztály

- Mozgó (mobil) részleg: ide tartoztak a közvetítőkocsik és a bennük dolgozó mérnökök, technikusok, valamint a fénypark és a kábelesek.

- Stúdiótechnika (ide tartozott a filmlaboratórium is)

- A technika közös osztálya

Programosztály

- Informatív műsorok osztálya (szerb, magyar, román, szlovák, ruszin)

- Dokumentum- és tudományos műsorok osztálya

- Kulturális és művészeti műsorok osztálya

Közös műsorszolgálatok osztálya

Reklám osztály

Ezen az osztályon 70 – 80 ember dolgozott. Főszerkesztő: Pero Zubac. Egyik helyettese, egy időben, Fehér Gyula, majd Saffer Pál volt. Ez a részleg 7 szerkesztőségre és egy produkció részlegre oszlott:

- Drámai műsorok szerkesztősége. Főszerkesztő: Saffer Pál. A szerkesztőség munkatársai: Svetislav Jovanov és Végel László. Ennek a szerkesztőségnek volt a legtöbb külső munkatársa.

- Filmszerkesztőség: vezetője Branko Milosević.

- Szórakoztató műsorok szerkesztősége: vezetője Ljubomir Lukić.

- Humoros műsorok szerkesztősége: Fischer Gyurkával az élen.
- Gyermekműsorok szerkesztősége: vezetője Miroslav Nastasijević. Ebben a szerkesztőségben külön szerkesztője volt külön szerb és külön magyar nyelvű műsoroknak. A magyar nyelvű gyerekműsorok szerkesztője Tallosi Irén volt. Munkatársai: Lecsár Edit és Erlauer Csaba.
- Irodalmi műsorok szerkesztősége. Szerkesztő: Svetislav Ruškuc. Itt is kétnyelvű műsorokat készítettünk. A magyar műsorok szerkesztője Fehér Teréz volt.
- A zenei szerkesztőség. A szerkesztő: Stevan Ruškuc. Ez a szerkesztőség három osztálya állt: a komolyzenei, a népzenei és a szórakoztató-zenei osztály.

A kulturális és művészeti osztálynak volt egy különálló produkciós részlege is, melyet Ika Bašić vezetett. Egy időben ehhez a részleghez tartozott a díszletosztály is, Vlajko Vukosavval az élen. Később átirányították őket a közös műsorszolgálatok osztályára. A produkciós részlegben voltak a rendezők, rendező-titkárnők, producerek, gyártásvezetők, operatőrök, operatőr asszisztensek, hangfelvételezők, azok asszisztensei, filmvágók és a filmvágó asszisztensek. Ebben a részlegben dolgoztam én is, amíg tanácsos nem lettem. Winus kezdettől fogva itt dolgozott.

Majtényi Mihály

Külön kihívás olyan emberről portréfilmet készíteni, aki már nincs az élők sorában. Fehér Teréz a magyar irodalmi szerkesztőségből kért fel az adás megrendezésére. A forgatókönyvet dr. Bori Imre írta. Egy rövid életrajzból és sok novellaválogatásból állt. Majtényi Mihály 1901-ben született, és '74-ben halt meg. Kortársai közül kevesen éltek. Fia, Majtényi Markovics András, abban az időben a tévé igazgatója volt. Megkértem, hogy beszéljen apjáról a kamerák előtt, de nem vállalta.

– Önök csak készítsék el nyugodtan a műsort nélkülem. Abba én nem akarok beleavatkozni – volt a válasza.

Megtaláltam azt a Körképet, amelyben 1969-ben beszélt. Akkor még a Népegyetem 11. emeletén volt a szerkesztőségünk, és a Belgrádi Televízióhoz tartoztunk. Fehér Gyula faggatta, az akkor már idős író. Csak erre a dokumentumfilmre, fényképeire, lakása részleteire, és persze, irodalmi műveire alapozhattam a félórás műsort. Nehezen sikerül összeállítani a forgatókönyvet, de be kell vallanom, hogy sokat segített Tomán László '75-ben kiadott Betűtánc című kötete, amely Majtényi összegyűjtött publicisztikai írásait tartalmazta. Ezeket a rövid írásokat könnyen el lehetett olvasztatni egy színésszel.

Kortársai közül talán még Herceg János beszélhetett volna róla. Ő viszont, nem emlékszem miért, kimaradt a műorból. A végén mégis összeállt a dolog. Fia, az igazgatónk, elégedett volt. Amit lehetett, megtettünk. Ha több fénykép, vagy filmanyag maradt volna róla, sokkal könnyebb lett volna...

Köln – fotókiállítás

Minden évben Kölnben rendezik meg a fotó-, film- és televízióberendezések vásárát, ahová ilyenkor a világ minden tájáról érkeznek a gyártók és a felhasználók. Az Újvidéki Televízió mérnökeinek és technikusainak zöme jelentkezett az igazgatónál, hogy fontos lenne számukra a vásáron való részvétel. Ha jól emlékszem, tizenötön jelentkeztek különböző érvekkel. Majtényi, az igazgatónk, csak a fejét csóválta. Végül úgy döntött, hogy csak hármunkat enged el: a technika főmérnökét – Dušan Koraćot, a szervíz vezetőjét – Lola Radosavljevićot, és

engem. Ez a döntés nagyon nem tetszett Koraćnak, mivel az embereinek nagy része lemaradt a „társasutazásról”. Emellett „nyakába varrtak” egy programbeli embert, vagyis engem.

– Mit akartok ti, programosok Kölnben?! Ez a kiállítás kizárólag nekünk érdekes – mondogatta útközben a repülőben.

– Talán elfelejtetted, hogy még dolgozunk filmmel is, igaz keveset, de még dolgozunk. Nekem, mint a filmgyártás vezetőjének meg kell ismerkednem az új filmkamerákkal és filmtechnikával – válaszoltam.

– Film, film, az már a múlté. Pár év múlva nem is fognak emlékezni rá. Mindent videokamerákkal felvételeznek majd, és mágneses szalagra rögzítenek – magyarázta.

– Lehet, de most még nem úgy van – védtem magam.

Az út mindössze egy és fél órát tartott. A reptér Köln és Düsseldorf között helyezkedik el. Hát igen – a németek nagyon racionálisak. Egyszerre mindkét város számára építettek repülőteret. A vásár alatt Kölnben nem lehetett szállodai szobát kapni. Már hónapokkal a kiállítás előtt minden szabad helyet lefoglaltak. Ezért mi Düsseldorfban szálltunk meg. Onnan indultunk másnap reggel a nyolcórás vonattal Kölnbe. Megvettünk a jegyeket, és kimentünk a peronra. A villanyórák 7 óra 50 percet mutattak. A négyes vágány, ahonnan a vonatunknak indulnia kellett, még üres volt. „Biztosan késik” – gondoltam magamban. Türelmesen vártunk. Nyolc óra előtt öt perccel még a látóhatáron sem volt. „Na, megint várhatunk egy fél órát. Ezek sem különböznek a mi vasutasainktól – gondoltam magamban.

Percnyi pontossággal, 7 óra 59 perckor befutott a szerelvény, és megállt. Gyorsan felszálltunk. Amikor a peronon levő órán a nagymutató ráugrott a tizenkettesre, elindult a szerelvény. Másodpercnyi pontossággal, nyolc órakor. Düsseldorf és Köln kb. 60 – 70 kilométerre van egymástól. A vonat ezt a távolságot 17 perc alatt tette meg. A vasutasok tudták, hogy a legtöbb utas a kiállításra utazik, ezért ideiglenesen a vásárcsarnok közelében levő kis állomáson is megállt az „intercity”.

Az első nap csak bolyongtunk. A több tízezer négyzetméteren rendre az ismertebb cégek kiállítórészlegénél álltunk meg. Az Arriflex filmkameragyárnál megtudtam, hogy oda is betört az elektronika. A filmkamerák optikai berendezése mellé egy képérzékelő lapot is beépítettek. A rendező a képernyőn kísérhette a színészek munkáját, s többé nem kellett várnia arra, hogy előhívják a filmet. A rendező azonnal betekintést nyerhetett az operatőri munkába és a világítás színvonalába. Bevallom, ilyen előretörés, akár az elektronika felhasználásával is, csak pozitív volt. Megálltunk a Thomson és a Marconi cégek standjánál is. Koraćot a telekinó érdekelte legjobban. Az olyan berendezés, amellyel a filmszalagra vett anyagot videóképpé lehet alakítani. A tévében már volt két ilyen berendezésünk, de eléggé elavultak voltak. Több mint tízévesek lehettek. Az angol Marconi cég mellett egy kisebb dél-koreai vállalat kiállítását rendezték be. Amikor meglátták, hogy az angol vállalatban milyen szívélyesen fogadtak bennünket, tőlük is meghívást kaptunk. Lassan, de határozottan – mint a jó kereskedők általában – faggattak bennünket: kik vagyunk és honnan érkezünk. A koreaiak is, mint mi, elég nehézkesen beszéltek angolul. Valószínűleg azt gondolták, hogy potenciális vevők vagyunk, és mivel az idő is már két óra körül járt, meghívtak bennünket ebédre. Szívesen elfogadtuk. Ebéd közben szóba került mindenféle téma a televíziózással kapcsolatban. Vendéglátóink a vállalatuk nagyságáról, termékeikről, azok kiváló minőségéről meséltek, mi pedig, ahogy ez ilyenkor illik, kedvesen bólogattunk, elhallgatván, hogy semmiféle üzletkötésre nem kaptunk felhatalmazást, csak nézelődni jöttünk. Ilyenkor a protokoll is azt követeli, hogy kicseréljük a névjegykártyáinkat. Korać névjegykártyáján az állt, hogy General Manager, az enyémen pedig: General Consultant for Film Pruduciton. Miután átnyújtottam a szemben ülő koreainak, mindjárt a nevem elé odaírta, hogy Mr.

(mister), mert ez eredetileg nem szerepelt rajta. Valószínűleg feleslegesnek tartották rátenni, mert Jugoszláviában úgyis „tudnivaló, hogy ki a férfi”. Meg ezt a Mr. szócskát sokan össze szokták keverni a Mgr.-rel, pedig a kettőnek semmi köze egymáshoz.

A névjegykártyám, bármennyire is hangzatos foglalkozás állt rajta, helytelen volt. Az angol helyesírási normák szerint ugyanis, a keresztnevem lett a Németh.

A mindennapi utazás lassan rutinná vált. Reggel mentünk, este jöttünk, aludtunk és másnap ismét mentünk. Ezt annyira lelkiismeretesen végeztük, hogy a két városból – Düsseldorfból és Kölnből – nem láttunk semmit.

Egyik reggel előbb érkeztünk az állomásra. A pénztár melletti hirdetőtáblán elolvastam, ha öt utas egyszerre vesz jegyet, az csoportos utazásnak számít, ami ötvenszázalékos kedvezményel járt. Támadt egy ötletem. Mi hárman voltunk. Még két németet kellett szereznünk, akik szintén a kiállításra utaztak. A németek csodálkozva néztek ránk. Miért vegyenek ők jegyet velünk, amikor külön-külön is vásárolhatnak. Szerencsénkre az angolok, a hollandok, a franciák és az ott élő vendégmunkások mindjárt megértették, miről is van szó, és társultak hozzánk. Az ötlet annyira elterjedt, hogy az egyhetes ott-tartózkodásunk végén az utazók már főleg csoportosan álltak a pénztár előtt.

Egy este, figyelmetlenségünk miatt, megjártuk. Fáradtak voltunk, és gyorsan beszálltunk a vonatba. Tömve volt, így állnunk kellett. Több mint húsz perce utaztunk már, de még mindig nem értünk be a düsseldorfi állomásra. Jött a kalauz. Megnézte a jegyünket, és csóválni kezdte a fejét.

– Nem jó vonatra szálltak. Ez Bonnba megy. Ott leszállhatnak, és visszautazhatnak Kölnbe. De, sajnos, a Köln – Bonn jegyet meg kell fizetniük.

Több mint száz márkába került ez a figyelmetlenségünk. Mindazt, amit a „társasutazáson” megtakarítottunk – egyszerre elvesztettük. Azóta a menetirányra és a névjegykártyára külön odafigyelek.

Újra Koszovóban

A Belgrádi Híradóban már folyamatosak voltak az olyan jelentések, miszerint a Koszovóban élő szerb lakosságot zaklatják az albánok.

– Már megint kavicsokat dobáltak XY idős, egyedül élő szerb nénike ablakára, aki szegény egész éjjel nem tudott aludni.

Elejében ilyen, és ehhez hasonló jelentések hangzottak el. A történesek miatt a szerb lakosság Belgrádban, az állami szerveknél tiltakozott. Névrokonom, Németh Árpád abban az időben már szerkesztő volt. Érdekelte, mi is történik valójában a déli tartományban, ezért úgy döntött – Koszovóba utazik. A Prištínától délre eső Janjevo és Gnjilane helységek érdekelték. Ennek az utazásnak már nem emlékszem minden részletére, de két dolog nagyon az emlékezetembe vésődött.

Az egyik, bárhová mentünk, az albánok, amint megtudták, hogy nem a Belgrádi Televíziótól, hanem az újvidéki magyar szerkesztőségből érkeztünk, szívélyesen fogadtak bennünket. A szerbek épp ellenkezőleg viszonyultak hozzánk. Nem hittek nekünk, mert nem voltunk szerbek.

A másik, egy öregember szeme. Árpád kikönyörögte tőle az interjút. Egy baltával faragott karosszékekben ült, gamós bottal a kezében. Sötét, kopott subasapka volt a fején. Mély, fekete szemei konok eltökéltséget sugároztak, de olyan erősen, hogy az emberben meghűlt a vér.

Talán a helybéliek ebben látták az erejét, és emiatt választották épp őt vezérüknek. A beszélgetés végén, mivel Áрпи nem provokálta kérdéseivel, vonásai meglágyultak. De, amikor a szeme jutott eszembe, láttam bennük a bizalmatlanságot. Hiába, nem voltunk szerbek, és nem éltünk Koszovóban. Úgy gondolta, mi, vajdaságiak, nem tudhatjuk, mint jelent az albánokkal együtt élni. Pedig tudtuk. Mi, itt Vajdaságban, már megszoktuk a többnemzetiségű közeget és az egymás iránti toleranciát, legalább is akkoriban ez még úgy volt. Még ennyi év után is tisztán látom ezeket a kifejező szemeket. Bármelyik világhírű színész megirigyelhette volna őket.

Joghurtforradalom

1988 végén Vajdaságban „megtörtént a nép”. Milošević hívei Újvidéken, a Tartományi Végrehajtó Tanács és a Pártbizottság épülete előtt összegyűjtött tüntetőknek joghurtot osztogattak. Ezzel dobálta meg a feldühödött tömeg az akkori tartományi vezetőséget. Innen származik a „joghurtforradalom” elnevezés. A következő évben Vajdaság elvesztette autonómiáját. Az Újvidéki Televíziót a Belgrádi Televízióhoz csatolták. Egy vállalat lettünk. Minden használható, és jól működő berendezést elvittek tőlünk Belgrádba. Azokat a vezetőségi tagokat és újságírókat, akik az egységes Szerbia mellett voksoltak, futtatni kezdték. Így kezdődött a tízéves „fekete korszak”.

Szervátültetés

Meguntam a tanácsosi semmittevést. Úgy döntöttem, visszatérek a dokumentum- és oktatóműsorok szerkesztőségébe rendezőnek. Mivel a tudomány érdekelt, Burány Márta szerkesztő mellé szegődtem.

Akkoriban az Újvidéki Kórházban már rutinszerűen végeztek veseátültetést. Dr. Svetolik Avramov docens készített számunkra forgatókönyvet, amelyben bemutatta nekünk a lehetőségeket a vérátömlesztéstől a szívátültetésig. Mártának megtetszett az ötlet, és elfogadta az ajánlatot. Amikor elmentünk a neves orvoshoz megbeszélésre, megkérdeztük tőle, miért sorolja a vérátömlesztést is a szervátültetéshez. Kérdésünkre a következőt válaszolta:

– Nemcsak a szívet, a vesét vagy a májat ültetjük át az egyik emberből a másikba, hanem a vért is. A vérátömlesztés volt a világon az első szervátültetés.

Végignéztünk, és filmre vettünk egy rutin veseátültetést. Ahogy dr. Avramov fürge kézmozdulatait néztem, olyan egyszerűnek tűnt a műtét, mint egy foghúzás. Mindössze három csatornával, három csövecskével kellett összekötni a vesét. Egy vastag ütőér (aortális) véredénnyel, amelyen keresztül érkezik a vér, egy vénális véredénnyel, amelyen keresztül eltávozik a vér és egy ureter-el, amelyen keresztül a folyadék távozik el és kész. Az eddig hóka, fehér, lehűtött vese szint kapott miután beleengedték a friss vért az aortából.

– Miért lehetett csak a hetvenes években megkezdeni ezeket az életmentő beavatkozásokat – kérdeztem az orvostól.

– Minden átültetésnek két előfeltétele van – a tipizáló és az immunológia előretörése. Meg kell állapítani ugyanis a két vese szövettani azonosságát. Ugyanúgy, mint a vérnél, csak bonyolultabb módszerrel. Sajnos, sokszor még ez sem elég, mert az ember immun rendszere akkor is kidobja az idegen testet. Ezért olyan gyógyszereket is ki kellett fejleszteni, amelyek legyöngítik a szervezetben ezt a rendszert, annak érdekében hogy az idegen test megmaradjon benne. Ez a „Ciklosporin.” magyarázta el szakszerűen. – magyarázta az orvos docens.

Zágrábba a szívatültetés miatt utaztunk. Ott Rebrón, az egyetemi klinikán, már nyolcvannégyben sikeres szívatültetést végeztek. Dr. Josip Sokolović várt bennünket. Szívatültetést ugyan nem láthattunk, de kaptunk egy VHS videó kazettát, amely megőröki egy műtétet.

Rijeka felé utaztunk. Kellemesebbnek tartottuk Abbáziát, és úgy döntöttünk, ott töltjük az éjszakát. A Slavija Szállót választottuk. Estefelé értünk oda. Miután elhelyezkedtünk a szobákban, a recepció előtt ólalkodtunk: azon törtük a fejünket, elmenjünk-e vacsorázni. Amíg az előtérben várakoztunk, a nyugdíjasok gyülekezni kezdtek a tévéteremben.

– „Milyen műsor van ma a tévében, ami ennyire érdekli az öregeket?” – kérdeztem Duško Čekićet az operatőrünket.

– Ma vannak a választások. Ma dől el, ki lesz Szerbia elnöke – válaszolta. – Biztosan Miloševićet választják meg.

– Csak nem!? Minden normálisan gondolkodó ember látja, hogy milyen nacionalista. Ez az ember háborút hoz a nyakunkra ... Alighogy kimondtam ezeket a szavakat, elhangzott a Híradó bejelentőzeneje. Első hírként Milošević győzelmét jelentették be. A hír hallatán ujjongani, tapsolni kezdtek az öregek.

– Bravo, bravo! Mi majd megmutatjuk nekik! Éljen Milošević! – ilyen és ehhez hasonló kiáltások hallatszottak a tévéteremből.

– Látod – monda szomorúan Duško, apámmal is összevesztem emiatt. Úgy váltunk el, hogy azt mondta: szegény fiam, te nem érted a nemzeti érdekeket, Milošević a mi megmentőnk.

Mi még mindig nem vettük komolyan a dolgokat. Arra gondoltunk, majd kijózanodnak, ezért nem is foglalkoztunk sokat az eseményekkel. Továbbra is úgy viselkedtünk, mintha semmi sem történt volna.

Másnap, a rijekai kórházban felvettünk egy-egy beszélgetést dr. Orlic és dr. Šepić főorvosokkal. Ezután hazafelé indultunk. A szállodában jelentették, hogy nem tudunk Gorski kotaron keresztül visszautazni, mert az utakat betemette a hó. Így egy kis kerülővel, Ljubljana felé vettük az irányt, és szerencsésen hazaértünk.

Szabadka 600 éves

Szabadka 600 éves fennállásának évfordulóját ünnepelte. Miroslav Đorđević, az akkori főszerkesztőnk Milan Livadát bízta meg, hogy készítsen a egyórás dokumentumfilmet a városról. Mivel a főszerkesztő tudta, hogy Livada a filmezés során rengeteg magyar anyanyelvű emberrel fog találkozni, könnyítésként Polyák Gyurkát is mellé rendelte. Gyurka, egyébként, a magyar informatív műsorok egyik szerkesztője volt.

Egy hónapot kaptak az újságírók a forgatókönyv megírására. Én lettem a műsor rendezője. Több mint húsz nap eltelt már, a forgatókönyvnek azonban se híre, se hamva nem volt.

– Ne izgulj Árpád, majd meglesz. Több különböző riportot készítünk és abból összeáll a műsor – magyarázta nyugodtan Gyurka.

– De miről? – kérdeztem – és kivel? Ezt mind le kell írni. Nekem és a munkatársaimnak tudnunk kell mit forgatunk – aggódtam.

– Meglesz minden időben – csak ennyi volt a válasza. Livada sokkal lelkiismeretesebb volt. Bevallotta, hogy ő ilyesmit még életében nem készített. Megkért, hogy magyarázzam el neki, hogyan kell forgatókönyvet írni. Leültünk a szerkesztőségben és elmondtam az alapvető fogalmakat. A végén megjegyezte:

– A szöveggel talán nem lesz baj, de még mindig nem tudom hány sahnittet kell felvenni egy percnyi anyagra? Kérdezte.

Miután kiszámítottam neki pánikba esett.

– Több mint háromszáz sahnittet, egy órára? – kérdezte újra. – Ez azt jelenti, hogy majd annyiszor kell kiszállni a kocsiból, felállítani a kamerát, felvételezni a nyilatkozatot, az épületet vagy a tárgyat és újra kocsiba szállni? – próbálta megérteni a helyzetet.

– Sajnos igen, ez azt jelenti. – válaszoltam nyugodtan.

– De ezt két hét alatt, mert ennyi forgatási napot kaptunk, nem lehet elvégezni. Hüledezett.

– De lehet, ha van forgatókönyv. – válaszoltam.

Vártam. Egy héttel a forgatás előtt sem volt még forgatókönyv. Ideges lettem. Nem lesz adás! Vagy talán a főszerkesztő ezt is akarja? Ilyen és hasonló gondolatok jutottak eszembe... Leültem Livadával, és felállítottuk a műsor gerincét. Először a történelemről, aztán a fejlődésről, a gazdasági és végül a kulturális életről kellene szót ejteni. Livada elfogadta a tanácsaimat, s így elkészült egy hiányos, de használható forgatókönyv. Elhatároztam, hogy sokkal több anyagot veszek fel, mint kellene, s végén, a vágáskor kijavítjuk a hiányosságokat. Duško Čekić volt az operatőr, Ivan Ćirkivić pedig a gyártásvezető. Általában minden felvétel jól sikerült, csak a Szabadkai Múzeumban volt gond. Az akkori igazgató, egy szerb nemzetiségű személy, állandóan Ivan cár érdemeit emlegette. Még Dózsa Györgyhez is hasonlította. Pedig Iványi István Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtárában csak ennyit ír róla:

„A mohácsi szerencsétlen ütközet után Szabadka vára a környékről ide menekült szegény népet sikerrel védte meg egy török, pusztító sereg ellen. De már 1526 őszkor egy magát Ivan Cárnak nevező rác kalandor, mint Zápolya János király pártembere foglalta el rác hadával az elhagyott Bácskát, és Szabadkára tette lakását, egész udvartartását, Török Bálint udvarába. A töröknek sikerült a várost bevenni, és 1527 júliusban a félholt Ivan fejét is levágta a szomszédos Tornyos faluban, ahová a csatavesztés után menekült.”

A szerbek számára ő nemcsak egyszerű kalandor volt, hanem megkoronázott király is. A sok szövegből csak egy részletet lehetett felhasználni, így Livadának kellett megírnia Szabadka történelmének legnagyobb részét.

A mezőgazdasági részben az új, Európában sokat hirdetett „egészséges termékek” termelésére fektettük a hangsúlyt. Tudniillik a határ menti sávon, 500 méternyire a belterületen eddig nem volt szabad gazdálkodni. Ez a földszáv végig, vegyszermentes övezet volt. Pár ezer hektárról volt szó az északi határon. Ott biogazdálkodást készültek elindítani.

Gyurka bírálta a kész műsort. Azt megtudtam tőle, hogy ő nem így készítette volna el a dokumentumfilmet. De azt, hogy hogyan, azt nem tudtam meg soha. Livadának tetszett. Én is jónak tartottam. A főszerkesztő és helyettese Jarka Dobrenov kevesellték a „vezető” nemzet szerepét a műsorban. Ha lett volna idejük, lehet hogy átvágatták volna, de szerencsére nem volt, így úgy került adásba ahogyan én terveztem.

A tudományos műsorok sorsa

A szerb informatív műsorok szerkesztőségéből jött hozzánk Borka Nikolić. A továbbiakban ő készítette a tudományos műsorokat.

Ezek az előbbiekhöz képest, amelyek tematikailag zárt egységet képeztek, mozaikszerűek voltak. Azzal foglalkoztunk, ami Borkának épp eszébe jutott, vagy amiről olvasott valamelyik

tudományos folyóiratban. Alapvetően azonban egy alapötlet vezérelte: bemutatni népeinknek és az egész világnak, hogy milyen fejlett a tudományunk.

Az akkori Jugoszláviában sok helyen jártunk: pl. meglátogattuk Ljubljanában a Jozef Stefan tudományos intézetet, Zágrábban pedig a Ruđer Bošković egyetemi intézetet... Mindenhol nagyon szívélyesen fogadtak bennünket. Minket, az Újvidéki Televízió munkatársait soha nem azonosítottak a belgrádiakkal.

Egy alkalommal Szkopjéba is ellátogattunk. Számomra azonban mégis a Belgrád melletti Žarkovón volt a legérdekesebb felvételezésünk. Itt volt a jugoszláv katonaság légvédelmi kutatóközpontja. Már első alkalommal, amikor a megbeszélések folytak, gondba ejtett egy „apróság”: a katonai rendfokozatok. Szívbetegségem miatt ugyanis nem voltam katona, így nem tanultam meg, mert addig nem is volt rá szükségem, a váll-lapon megjelölt tiszti jelzéseket. A magas rangú tiszteket úgy szólítottam meg, hogy nem említettem a rendfokozatokat.

Góbor Zoli barátom egy kis papírra lerajzolta a rendfokozatok jelzéseit, így forgatás közben, csak belekukkantottam „a puskába”, és már tudtam, kivel van dolgom. A műsor, amit készítettünk, a Szovjetuniótól vásárolt szuperszonikus vadászgépekről szólt. Sugárzása után több telefonhívást kaptunk, melyeknek az volt az üzenete, hogy nem kell nekünk Amerika, mi okosabbak vagyunk náluk is...

Lényegében ez is volt a céljuk ezeknek a riportoknak...

Később olyan „tudományos” műsorokat is készítettünk, amelyekben az „bizonygattuk”, hogy a szerb nemzet „mennyei nép”.

Ezt a koncepciót, a sok kis riport mellett, még stúdióbeszélgetésekkel is alátámasztottuk.

Egy alkalommal, pontosan tudom a dátumot, 1991. február 22-én délután stúdióbeszélgetést kellett felvételeznem a napenergia felhasználásáról. Együtt mentem be az épületbe Jadranka Prendovićtyal, a titkárnővel. A portás kérte a hivatalos belépőnket. Amikor elolvasta a nevemet a belépőn, rámförmedt:

– Kifelé. Neked nincs jogod bejönni a tévé épületébe. Ez a belépő nálam marad – mondta.

A torkomban éreztem a szívem.

– El vagy bocsátva, ki vagy rúgva – folytatta. – Kifelé!

– Itt valami hiba van... Engem várnak a stúdióban... Felvételem van... – hebegtem.

– Nincs neked felvételed... Nem léphetsz be az épületbe!

A szívem annyira szűrni kezdett, hogy le kellett ülnöm. A szívroham környékezett. Végigfutott az agyamon az a kínos gondolat, hogy több mint húsz év után csak úgy kirúgtak. A barátaim, a feletteseim, akikkel még tegnap együtt dolgoztam, nem is informáltak ilyesmiről. Semmilyen határozatot nem kaptam.

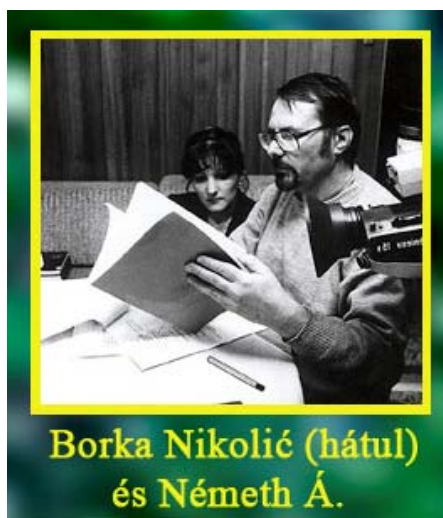
Talán annyit megérdemeltem volna – gondoltam –, hogy Ljubojev, akivel együtt hoztuk létre a Vajdasági Filmmunkások Szövetségét, s aki most az igazgató, behívjon, és valami magyarázatot adjon...

– Fel akarom hívni az igazgatót – szóltam az őrnök...

– Nem fogsz te innen felhívni senkit... Ki vagy rúgva – mondta az őr.

Idő közben megérkezte Borka a szerkesztő is. Csak félreállt és várta mi fog történni.

Úgy láttam, komoly a dolog. Befejeztem a pályafutásomat. Megkértem Jadrankát, hívja fel Borkát, találjanak valaki mást, aki megrendezné a műsort. Összetörten ültem a padon, s még mindig nem tudtam felfognia a velem történeteket. Lassan végiggondoltam az egészet: Talán valami hiba, valami elírás történt, s talán nem is rólam van szó...

Hallottam valamit, hogy Balázs Attilát, Keszég Károlyt, Bódis Gábort, Csíkos Zsuzsát és Németh G. Árpádot följelentették a Napló c. újság miatt. Pontosan nem is tudtam miről van szó, de megpróbálkoztam újra a biztonsági őrnél:

- Nézze meg csak azt a listát! Nem a magyar szerkesztőségről van szó?
- De igen, maga nem ott dolgozik? – kezdett magázni a biztonsági.
- Nem, én a dokumentáris szerkesztőségben dolgozom.
- Ja, akkor minden rendben van, bemehet.

Egy szóval sem kért tőlem bocsánatot. Az, hogy majdnem infarktust kaptam a viselkedése, a figyelmetlensége miatt – egyáltalán nem érdekelte. Mondanom sem kell, hogy a stúdióbeszélgetést a kollegák vezették le, mert én ezek után semmire sem voltam képes.

Később hallottam, hogy a biztonsági őrök egymás között nevetve mesélték, hogyan néztem ki, amikor elvették tőlem a belépőt.

Az öt embert pedig, ahogy később megtudtam, azért jelentették föl, mert a Napló a privát újságuk volt. Azonnali hatállyal felmondást kaptak mind az öten. A felmondást az RTV akkori vezérigazgatója, helyettese Ljubomir Lukić, és a TV igazgatója, Petar Ljubojev írták alá. A programigazgató abban az időben Bencze Lajos volt.

Ez az eset után, mivel Borka nem állt mellém, hogy segítsen a félreértés letisztázásában, nemigen tudtam vele dolgozni.

A női neuron és a Fény képlete című műsorok felülmúlták a sarlatánság minden fokát. Ez utóbbi pl. arról szólt, hogy a belgrádi Spasoje Vlajić készített egy olyan programot, amellyel bárkinek a keresztnévét színekre tudta változtatni. Így az összes szerb történelmi név, a Dušan, az Uroš, a Milan... sárga, azaz arany színűek, pozitívak lettek, a legtöbb nemszláv, főleg albán eredetű név, pedig zöld és bíbor, azaz negatív lett.

Ezzel beteltha pohár. Összevesztem Borkával. Otthagytam a tudományos műsorok szerkesztőségét.

Nemsokára Slododan Nenin, a Csend világa című, a siketek és nagyothallók számára készült műsorba szegődtem.

A Csend világa

Az első néhány műsor felvételezésébe nehezen kapcsolódtam be. A siketekkel, már a fogyatékoságuk miatt eleve nehezebb dolgozni. Már az egyszerű megszólítás is másképp történik. Akihez beszélni akartam annak meg kellett tapintani a vállát vagy a karját. Az illető vagy tudott szájról olvasni vagy nem. Ha nem akkor mindig valakit be kellett szervezni, hogy jelbeszéddel megmagyarázza neki mit akarok.

Ilyenkor a műsor készítésénél Mirko Knežević volt a legfontosabb munkatársunk. Ő a siketek és nagyothallók Újvidéki egyesületének az elnöke volt. Már kis kora óta 97% elvesztette hallását de ennek ellenére jól és folyékonyan beszélt. Ezt azért hangsúlyozom ki mert azok akik születésüktől fogva nem hallanak rendszerint vagy némák, vagy nehezen beszélnek. Nem hallják a hangokat, a szavakat, amelyeket utánozni kellene. Mirkonál ilyen gond nem volt. Különbözt mindent szájról olvasott, olyan tökéletesen, hogy aki nem tudta, hogy siket észre se vette.

Nagyon jól ismerte a siketek jelbeszédét. Sokszor mint hivatalos tolmács is dolgozott a bíróságon.

A műsorok forgatásánál, a szerkesztő megbeszélte vele a kérdéseket amelyeket fel kellett tennie. Mirkó utána jelbeszéddel feltette a kérdést és a jelbeszédes választ is lefordította. Elejében nehézkesen ment de később már mindannyian megszoktuk, hogy a forgatás nem olyan egyszerű.

Rájöttem, hogy könnyebb lesz ha megtanulok egy pár egyszerű jelet amelyeket a forgatásnál sűrűn használhatok.

Így, egy alkalommal amikor Mataruška banjan megszervezték a tanfolyamot mi is Bóboval, az újságíróval, ott voltunk. Dr. Ljubomir Savić volt az előadó. Ő már több éve foglalkozik a jelbeszéddel. Könyvet és videó kazettát is készített a siketek számára. Ott megtanultam, hogy, ha jobban odafigyelek egész egyszerűvé válik a tanulás. Hisz mi is néha használunk olyan jeleket a mindennapi életben mint a siketek. Ha mutató ujjunkat a szánkra tesszük, az egyértelműen azt jelenti, hogy „csend”, „hallgass”. Ha valakire rámutatunk az „ő”. Ha magunkra mutatunk az „én”.

A kezek sokat „beszélnek”, többet mint az arckifejezés. A kéznek ezt a néma beszédét több részre osztották. Így vannak mutató jelek, utánozó jelek és egész absztrakt jelek. Ha egy siket megtanul körülbelül 3000 jelet akkor már szépen ki tudja fejezni magát. Nekem körülbelül százat sikerült megtanulnom. Használtam is őket forgatás közben. De mondhatom, hogy ha nem használja őket az ember nagyon gyorsan elfelejtődnek.

Az első komolyabb műsort Montenegróban Kotor városban készítettük. Ott egy iskola van siket-némák részére. Aki járt már Montenegróban az tudja, hogy milyen keskeny és kacsaringós az út odáig. Emiatt nem kockáztattam azt, hogy a kocsiban rosszul legyek inkább repülővel utaztam. A csoport többi tagja pedig mikrobusszal.

Hogy kedveskedjünk az igazgatónak és a tanári karnak egy karton (12 üveg) Gyöngyszigeti „Krokánjt” vittünk nekik. Mivel aránylag keveset termelnek belőle nagyon nehéz beszerezni, Horváth Mihály kolléga segített ezt megoldani.

Szívélyesen fogadtak bennünket. Ott is aludtunk az iskolában. Van nekik néhány szobájuk, szülők, vendégek számára.

Egy műsort magáról az iskoláról, annak működéséről készítettünk és egyet az ott készült előadásról.

Hoffmann meséje alapján készítették egy mozgás játékot. Egy órát tartott és Darko Malović tanár rendezte. Nekem adaptálni kellett mert hosszú volt és kicsit nyújtott.

A mese egyszerű, igazi gyerek darab. Az egész előadáshoz zenei kíséret is volt, amelyet a szereplők lábujjuk révén mint vibrációt éreznek, így ritmusra jól táncolnak, balettoznak.

A halló gyerekek részére se unalmas mert az egyszerű jelbeszédesebb részek mindenki számára érthetőek voltak.

Később a műsort többször is közvetítettük.

A Maslač család

Kragujevacon portré műsort készítettünk egy siketnéma családról. Az apuka, Ilija születése óta nem hall. Emiatt csak artikulátlan hangokat tudott kimondani. De ez a fogyatékosság nem gátolta meg abban, hogy szakmát fejezzon be. A „Zastava” autó gyárban dolgozott futó szalag mellett. De otthon, az egyik kis szobácskában élte ki a művészet iránti hajlamait. Festett. Főleg tájképeket. A képzeletbeli idillikus természet egyes részeit. Képei tele vannak világos színekkel, örömmel, optimizmussal.

Anyuka, Milica, a háztartást vezeti és varr. Ő is siket születése óta. Neki is jó kezűessége van. Ruhákat, blúzokat, szoknyákat kreál. Azt amit kitervez saját maga meg is varrja. A „Fashion tv”-t figyelemmel kíséri. Onnan meríti az ötleteit. Jól érzi a szín összeállításokhoz.

A fiuk, Željko, sajnos szintén születése óta siket. Ő valamennyit tud beszélni, de nagyon oda kell figyelni, hogy megértse az ember. Ő a legfiatalabb a családban. Még továbbképzésre jár. A legkedvesebb hobbija a divatbemutató. Kisebb baráti összejöveteleken anyja tervezte ruhákat mutatja be. Sokszor saját maga is végigsétál az ittlévők eljött valami új öltönyben.

A lányuk, Suzana, amikor forgattuk a műsort tizennyolc éves volt. Ő volt az elsőszülött gyerekük. Amikor megszületett még hallott. Később, elemista korában kezdte elveszíteni hallását. Az egész családban ő volt az egyetlen aki beszélni tudott. E mellett jól ismerte a jelbeszédet is. Tulajdonképpen általa mutattuk be az egész családot. Ő beszélt apjáról, anyjáról és öccséről. Hangja mellett kezeit is használta, úgy, hogy a siketnémák számára is érthető volt a műsor.

Saját magáról elmondta, hogy az eddigi élete nagyobb részét arra „pocsékolta”, hogy a hallók és beszélők társaságában maradjon. Ez nagy erőfeszítést jelentett számára. Sokszor amikor megtudták, hogy siket kiközösítették a társaságból. Éreztették vele, hogy nem közéjük tartozik. Az első udvarlója is, az első komolyabb szerelme is szakított vele mert nem találta föl magát a hallók társaságában.

Legkellemetlenebb számára a videoklubok voltak. Minden fiatal oda járt táncolni, zenét hallgatni. Ő is ott volt közöttük, de nem hallott semmit. Nem tudta, hogy kell ilyenkor viselkednie. Ezért egy napon „megtört”. Rájött, hogy neki nincs helye a hallók között. Más úton kell járnia.

A zenei akkordok helyett a színek világát választotta. Ami a hallók számára a zene, az az ő számára a szín. Suzana is mint az egész család, kifejtette a vizuális művészet iránti hajlamait. Selyemre kezdett festeni. Előbb csak szerényen, kendőket, sálakat. Most már anyagokat amelyekből anyja blúzokat, szoknyákat varr.

A család évente egyszer a Kraguljevaci siketek otthonában divatbemutatót tart. Most már nem csak a siketek részére, hanem minden érdeklődő részére is.

A műsor sugárzása után sok levelet kapott a szerkesztőségünk. Halló emberek is érdeklődéssel nézték. Sokan csodálkozásukat fejezték ki, hogy ezek a fogyatékos emberek milyen jól megtalálták a helyüket a társadalomban.

Sokak szerint a siketek, fogyatékoságuk miatt kisebb szellemi képességekkel rendelkeznek mint a halló ember társaik. Mi a műsorba bemutattuk, hogy nem úgy van.

Koppenhága 1997

A siketnémák is megrendezik a saját Olimpiai játékokat minden négy évben. Koppenhágán 1997 júliusában került sor. Mi akkoriban Bobóval már több elismert jó műsort készítettünk. Így szerintem jogosan elvártuk, hogy a TV kiküldjön bennünket a játékokra. Kisebb-nagyobb huzavona után az igazgató aláírta az útirendelvényeket hármunk számára. Bobó, Póth Imre-operatőr, és én mehettünk.

A siketek Országos szövetsége is küldött egy csapatot. Mi Jugoszlávok a szabadfogású és a görög-római stílusú birkózásban voltunk a favoritok. Biztos aranyéremre számítottunk mert Senad Rizvanović a rendes Olimpiai játékokon is aranyérmes volt.

Repülővel utaztunk Dániába. Nem volt még elképzelésünk, hogy melyik hotelban alszunk.

– Majd kialakul – mondtuk egymás közt. Különben én már egyszer Trifuval voltam Koppenhágában egy fél délelőtt. A fővárost különben észak európai Velencének is nevezik mert tele van csatornákkal.

Amikor a városba értünk a Jugoszláv csapattal együtt, mi is az Absalon hotelban szálltunk meg.

Másnap, a játékok megnyitása, hasonló volt mint az igazi Olimpiai játékokon. Rengeteg néző, drukkoló és barát jött össze. Tele volt a nagy stadion, nézőkkel és sportolókkal. A játékokat személyesen Juan Antonio Samaranch, a nemzetközi olimpiai bizottság elnöke nyitotta meg. Viszont velünk közölték, hogy amíg nincs akkreditációnk nem forgathatunk. Így a megnyitóról nem volt felvétel. Majd másnap elintézzük, gondoltuk.

Másnap a sajtó központban kijelentették, hogy akkreditációt és forgatási engedélyt csak 2000 dollár befizetése után adnak. Ezt bizony még indulás előtt kellett volna a mi szervezőnknek beszereznie. Honnan nekünk ennyi pénz? Ettől függött a forgatás sorsa. Elképzelni is rossz, hogy mi történik, ha hazamegyünk, és nem hozunk felvételt. Javasolták, hogy beszéljünk a szervezőbizottság elnökével, aki délután ott lesz. Különben ő is süketnéma, tehát „fordítót” kellett beszerezni, hogy megértessük vele magunkat.

Délután a szerkesztő kijelentette, majd csak lesz valahogy, ő pedig megy aludni. Poth Imre és én több mint egy órát győztünk az elnököt, egy kicsit lódtottunk is neki, hogy nem tv-felvételt készítünk, hanem a jugoszláv siketek szövetségének egy emlékfilmét. Végre beadta a derekát, de csak a birkózóversenyre kaptunk engedélyt. Egyébként mást nem is akartunk.

Ebből az egészből jellemző a szerkesztő hozzáállása. Szerintem megijedt, hogy nem fogja tudni „megdumálni” az elnököt, habár elég jól beszélt angolul. És mi lett volna, ha mint a legtöbb tv-rendező és -operátor, meg sem tud muhkanni más nyelven? Sajnos ezt a mi nyelvtudásunkat senki sem méltányolta. Az elkövetkező napokon csak kísértük az eseményeket. Mi a birkózók fellépését vártuk. Mellettünk még az Oroszok és az Irániak voltak azok, akik jelentettek valamit ebben a sportágban. Amikor sorra kerültünk, győztünk. Megszereztük az arany érmet. A helyszínen Mirkó több riportot készített az orosz, amerikai, japán, és arab sportolókkal. Semmilyen gond nélkül. A siketek egymás közt a jelbeszéddel kommunikálnak. Itt jöttem rá, hogy mennyire univerzális, nemzetközi ez a nyelv. Bárkihez hozzá lépett megértették egymást. Sőt amikor az egyik Kínai csoporttal találkoztunk az utcán, Mirkó volt ekkor is a fordítónk.

A győzelem után elvittem az egész csapatot egy sétahajókázásra. Megérdemelték. E mellett így a városról is több látképet tudott készíteni Imre. Tényleg úgy néz ki mint Velence ami a vizet illeti. Csónakkal hajóval mindenhová be lehetett jutni. Élveztük az érdekes kirándulást.

Az elkövetkező napon, vasárnap, egy kellemetlenség történt. Az egyik sportolónknak, Vajda Attilának ellopták a kis táskáját amelyben a pénze, útlevele volt. Rögtön jelentkeztünk a Jugoszláv nagykövetségén. Gond nélkül fogadtak bennünket, bár vasárnap volt. Nekem kellett

aláírni a jegyzőkönyvet és garanciát adni számára. Így ideiglenes útlevelet kapott. Az egész ott-tartózkodásunkról két félórás műsort készítettünk.

1999. március 24

Góbor barátoméknál kávéztunk. Az esti órákban hirtelen nagy robbanást hallottunk. Megremegett a kávéscsésze a kezemben... Előbb azt hittük, hogy valahol gáztartály robbant föl.

Röviddel azután még egy robbanás hallatszott.

– Ez a NATO – mondtam.

– Igen, én is azt gondolom, megkezdődött a bombázás – válaszolt Zoli barátom.

Az alatt a három hónap alatt, amíg tartott a bombázás, egyszer sem mentünk le az óvóhelyre. Bár a szerb szomszédok közül sokan minden este ott aludtak, mi a lakásban maradtunk. Hittünk abban, hogy civil célpontokat nem bombáznak.

A részletekről nem akarok írni, mert azt már sokan megírták. A lényeg az, hogy kibírt.

Amikor lebombázták Újvidéken a hidakat, kis motoros hajóval jártunk át a tévé-be. Miután a TV-t is légicsapás érte, szerkesztőségünk a városban, a Szerb Nemzeti Színházban kapott egy szobát. Ott gyülekeztünk mindennap, míg egy napon néhányan megkaptuk a kényszer-szabadságos végzést.

A szerkesztőségben négyen voltunk magyarok. Hármunkat bocsátottak el. Hoffman Artúr, Pintér Sándor és szerény személyem kerültünk a listára. Csak Burány Márta maradt meg a magyarok közül a szerkesztőségben.

Ezek után, átgondoltam a helyzetemet, és kértem a nyugdíjaztatásomat.

Harmincegy évet dolgoztam a Televízióban. Az első tíz évben tanultam, a másodikban csúcsteljesítményű műsorokat készítettem, a harmadikban, Milošević ideje alatt, a hanyatlás korszaka következett be a televíziózásban is.

1999. december elseje óta nyugdíjas vagyok.

Emlékezetes történetek

Németh Árpád 1968. január elsejétől vált tagjává a Belgrádi Televízió Újvidéki Fiókszerkesztőségének, munkája egybekötődik a jugoszláviai Magyar televíziózás folyamatával a kezdetektől napjainkig. Olyan szerencsém volt, hogy harmincöt évig dolgozhattam vele. Nem volt nehéz, köztünk rossz szó sem esett, mert Árpád teljesen a munkájának élt. Elkötelezte magát a kamera mellett, és amikor belekóstolt a rendezés mesterségébe, akkor sem a mindennekfelett való irányító szerepében tetszelgett, egyszerűen együtt akart gondolkodni munkatársaival, a közös alkotás érdekében cselekedett. Olyan hivatást választott, amelynek átadta magát, és a televízió, amely telhetetlen, ki is használta tudását, erejét, tehetségét. Az igazi televíziós nem lehet igazi nyugdíjas. Németh akkor is tovább törődik a munkájával, mikor tévé kritikát ír, akkor is mikor papírra rögzíti az elmúlt idők számára emlékezetes történeteit.

A leírt anyag egyik támpontja, megbízható adatolása lesz az itteni tévétörténetnek. Az nem baj, hogy szubjektív leírás, inkább az adja meg savát-borsát. Németh saját sorsán keresztül éli át a tévé fejlődését, a műsorok gyarapodását új emberek bekapcsolódását, a nyilvánvaló fejlődés sok-sok jelét. És akkor is érinti a dolog, amikor a társadalmi folyamatok visszafordulnak, bajok sora következik be, a kis közösség, amelyet magáénak érez, hasadozni kezd. Az olvasó nem csak száraz történeteket kísér Németh vallomásait olvasva, megérzi a társadalmi háttérét is a megtörténeteknek, valamiképpen részt vesz a tévé, leírt eseményeiben. Nagy haszna a szövegnek, hogy nem enged feledésbe merülni olyan részleteket sem, amelyekről nagyvonalú történeti áttekintésben só sem eshetne, olyan portrékat rajzol egykori munkatársokról, amelyek nélküle feledésbe merülnének, olyan aspektusokat említ, amelyekről a kívülállók hajlandóak megfeledkezni. Az emlékirat minden előnyével rendelkezik Német rövid tévétörténete, érdemes megőrizni, elővenni, forgatni, megfesti több, mint három évtized képét.

A televízió naponta születik újjá. Nem is baj ez, ilyen a természete. Az a baj, ha nem épít saját tapasztalatain, hanem minden nap mindent kapkodva újra kezd. Németh emlékirata ez ellen való kísérlet. Alig múlt el egy-két év, már csak anekdota az első tévéfilm készítése. Már alig emlékeznek azokra a dokumentumokra, amelyeket az operatőrök keserves munkával készítettek. Már nem jut eszébe senkinek kiről készült emlékezetes portréfilm. Olyan ez a folyamat, mirha saját emlékeinktől fosztanak meg bennünket. Németh emlékezései figyelmeztetnek rá bennünket, törődjünk saját múltunkkal, emlékezzünk történetünkre, mert akkor magabiztosabban választhatjuk meg utunkat. Az emlékirónak gazdag élményanyaga az erő. Németh saját művei, saját munkássága bőséges tárházából válogathat, mikor elmesél egy-egy élményét. Nem tudom megállni, hogy ne hivatkozzam közös munkáinkra, mikor megemlítem, Németh forgatta le az első Magyar nyelvű tévéjátékot, mikor Vicsek rendezésében felvette az Újvidéki Rádió M-stúdiójának egyik előadását, az én szövegem alapján készült Statisztikusok című kamaradramát. Németh volt az operatőre az első magyar nyelvű tévédrámának, a Fekete glóbusznak, amelyet szintén Vicsek rendezet. Megszámolni sem tudom hány riportot, hány író portrét, festőt, szobrászokat, színészek életét és munkásságát bemutató dokumentumfilmet fogadtunk együtt. A Grimasz című szatirikus lapból (később a Magyar Szó melléklete) Kopczky Lászlóval válogatunk annyi anyagot, hogy egy hat részből álló sorozat film született belőle. Olyan szerelmi költészetet bemutató sorozatot készítettünk közösen, amely a határon túl is sikert aratott. A Magyar Televízió Szegedi Körzeti Stúdiójával olyan kétrészes műsort vettünk szalagra, amely nem csak magyarul, hanem szerbül is megszólaltatta a Tiszáról író költőket.

Nem vehetem át a krónikás szerepét. Önmagáért beszélnek Németh emlékiratai. Hagyományaink fontos részét őrzik. Közös kincsünk, amelynek megvédése érdekében Németh Árpád megtett mindent tőle tehetőt. Tettét csak megbecsülni lehet.

Gobby Fehér Gyula

Hogy mentsük magunkat a gyors feledéstől

Alig fordult elő az útibbi harminc évben, hogy egy-egy asztaltársaságban vagy baráti összejövetelen ne került volna szoba a tévé képernyőjén megjelent képsor, sorozati történet vagy sportesemény. Az ördögös technikát behoztuk a lakásunkba, melyből ugyan nem vert ki, de rése lett életünknek, olyannyira, hogy sokan, már-már gépiesen a megfelelő időben, vagy azon kívül is, kötelességszerűen felkattintják a készüléket. A mottó: lássuk, csak mi történik a világban, avagy mi is történt, vagy változik a továbbiakban? A világgal való kapcsolattartás egyik eszköze a képernyő, mely olykor bizsergő izgalmat is hoz hétköznapijain szűrkeségében. Ha viszont már a nézőben is ilyen rejtett „függőséget” okol ez a médium, akkor mondanunk sem kell, mennyire izgató a műsorok készítőinek a témakeresés, a rögzítés meg a megformálás? Hogy fokozzam a képhatást, mennyire különös volt a hatvanas évek végén olyan alkotással foglalatostkodni, amit eleink egyáltalán nem csináltak? Aki pedig belekerült ebe az ördögmalomba az bizony rengeteg élménnyel gazdagodhatott. Aki most e könyvet kezébe veszi, és olvasgatni kezdi nem csak egy operatőr, illetve rendező élményeivel találkozhat, hanem a jugoszláviai magyarnyelvű televíziózás egyik kordokumentumával is.

Sokszor megmosolyogtattak emberek, akikkel a felvételezés szünetében vagy az előkészületek során beszélgethettünk sorsukról, eseteikről, és aki közül sokan úgy fejezték be történeteiket, hogy: Tudja, az én életem egy egész regény! Ennek apropóján jut eszembe, hogy „akkor” egy maroknyi csapattal induló kölcsönbe kapott felszereléssel rendelkező szerkesztőség, mely később már a százat is meghaladó létszámú munkaközösség lett, hány könyvlelapon mondhatná el a megtörténteiket? Természetesen, messze attól, hogy mindent elkel mondanunk, ne tán minden mozzanatot ráerőszakolnunk az utókorra, ám mégis érdeklődésre tarthat számot egy sor olyan meglátás, mely egy operatőr-rendező lencséjén átkerül elénk.

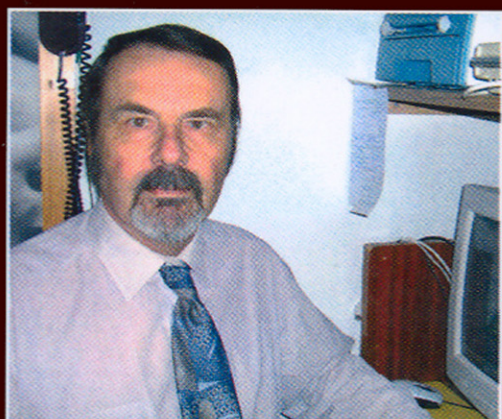
A szó, a kép elrepül, de az írás marad.... Bölcselkedhetnénk e könyv lapjai felett, sőt még azt is hozzátehetném, hogy aki a múltját nem becsüli jövőjét nem, érdemli, és hogy ne vesszen el minden a „modern idők” süllyesztőjében, hadd maradjon meg néhány szikrányi emléktárhely a Jugoszláviai magyar tévézés hőskorából. Ezek a szikrák talán majd a későniekben is lánggra lobbanthatnak újabb alkotói tüzeket.

E könyvecske hézagpótló is egyben, mert emlékeztet egy olyan társadalmi igyekezetre, amilyen a dokumentálás, a hiteles tájékoztatás korunkról, magunkról, rólunk, vajdasági magyarokról.... Annál is inkább, mert nagyon sok dokumentumértékű, rögzített képanyag ment és megy veszendőbe – talán hozzá nem értésből, hanyagságból vagy szándékosan!?

Bosznai Győző

Soha nem mentem el megnézni a lerombolt tévé épületét.
Rosszul esett volna, hisz majd az egész munkásságom ott telt el.
Ezeket a fotókat az internetről másoltam át.

Németh Árpád, operatőr-rendező 1945-ben Zomborban született. Zágrábban fejezte be a Filmművészeti Akadémiát. 1968-tól az RTB újvidéki magyar szerkesztőségben dolgozott. Az Újvidéki Televízió megalakulása után munkásságát a kultúralis-művészeti és a dokumentumműsorok szerkesztőségében folytatta. Több ismeretterjesztő, irodalmi és dokumentumfilmet készített. Több mint tíz tévédráma és egy játékfilm forgatásában működött közre. Két nemzetközi koprodukciós dokumen-

tumfilmet is rendezett. Az Erőltetett menet című, 90 perces dokumentumfilm rendezéséért a Budapesti MTV Nívó-díjjal jutalmazta meg. 1999 végén nyugdíjba vonult. Az Újvidéki Vakok és Gyengénlátók Szervezetének tagja 2001-ben lett. E szervezet keretén belül a Visszhang c. magyar nyelvű hangos újságot szerkeszti. 2005 decemberében saját szövege alapján színházi előadást rendezett, amelyben a színészek mind látássérültek voltak. Ez a könyv, olyan formában készült, hogy a vakok számára is elérhető legyen.

